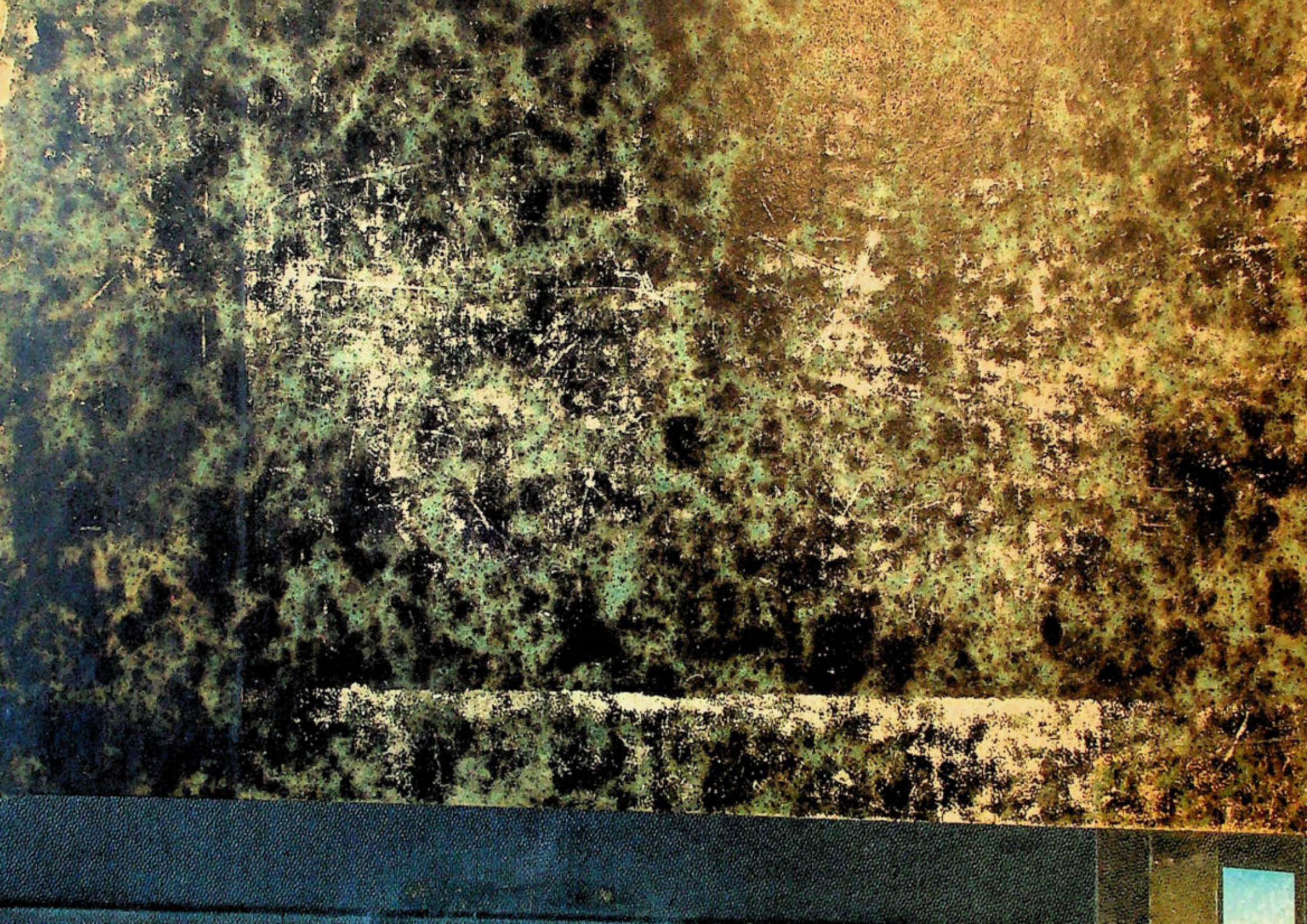

VI. 81. 222.

57.610/3.

...te. Bp. 24 cm.
...oirálatok. (Mellékl. Budapest ...
...széhez.) 1855. Athenaeum ny. 381...

3. f. sz. Könyvkártya
Könyvtárellátó — Rákóczi Ny.
MSZ 3390—54

2271.

A bécsi cs. k. titkos levéltár eredetije nyomán. A pesti részlet egy XVIII. századbeli rajzból. — Ez az alaprajz kiegészitésül szolgál a II. kötet elején közölt látképhez. A Pestről Budára áthuzott vonalak a nézés irányát jelölik. Megjegyzendő, hogy a perspectivának jobban megfelelne, ha ezek a mai Eötvös szobortól vonatnának. Csak azért választottam hátrábbi nézpontot, hogy történetileg jó formán ismert objectum legyen a kiindulás.

MŰEGYETEMI KÖNYVTÁR BUDAPEST

1954 SZEP 1X

BUDAPEST TÖRTÉNETE.

A FŐVÁROS MEGBIZÁSÁBÓL

IRTA

SALAMON FERENCZ.

III. 40.

HARMADIK KÖTET.

Kútfő birálatok.

Buda 1687-diki térrajzával.

BÉKÉSCSABAI
MÚZEUM-EGYESÜLET
KÖNYVTÁRA

BUDAPEST.

AZ ATHENAEUM R. TÁRS. KÖNYVNYOMDÁJA.

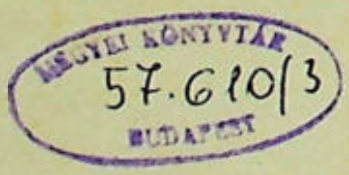
1885.

1975 3

A fordítási s minden szerzöi jog fenntartatik.

h: 5728/IV

BÉKÉSCSABAI
MÚZEUM-EGYESÜLET
KÖNYVTÁRA

Tájékozás a harmadik kötethez.

Munkám ezen kötete, mely kutfőbirálatokat, kutfőmagyarázatokat, egy pénzügytani értekezést, némely lajstromos összeállításokat foglal magában, kiegészítése a második kötetnek, s tulajdonkép annak csak melléklete, mindamellett, hogy külön is megvehető.

Eleve megállapított tervem szerint egy kötetet képezett volna a fő szöveggel,ugy hogy Budapest a Középkorban czimű munkám nem két, hanem egy kötetet képezett volna. — Azonban nem a külsőségekhez alkalmazkodván, hanem a tárgyak természetéhez, a tervezett kereten tul nőtt a földolgozás, s kénytelen voltam a Mellékletül szolgáló részt külön kötetben adni.

A második kötet folytában *Melléklet* czím alatt történik a hivatkozás ezen III. kötetre.

Hogy lapszám szerint ritka esetben utalhattam a Mellékletre, annak oka az, hogy a két kötet megfelelő részeit párhuzamban, s mondhatni egyszerre dolgozván, a mire utaltam a szövegben, az nem volt még a Mellékletben lapszámozva, sőt többnyire kiszedve sem. Azonban a megfelelő tárgyakon az eligazodást megkönnyíti az ezen kötet végén található Tárgymutató, mely mindkét kötetre szól.

Az ezen kötet czimlapja előtt álló rajz szintén megfelel a II. kötet elején állónak. Az összehasonlítás könnyebb igy, mintha ugyanazon kötetben áll vala a két rajz.

Végül meg kell jegyeznem, hogy az ezen kötet végén található személy-névsort, mely a XIV. és XV. század okleveleiben előforduló neveket foglalja magában (mellőzve a XIII. századbelieket, melyek csak kivételesen *vezeték-nevek*), fiatal barátaim: Szalay József, Nagy Sándor, Pettkó Béla és Barabás Sámuel szorgalmának köszönöm. Ezen névsor, ugy véltem jobban dokumentálja, mint bármi egyéb, városaink nemzetiségi viszonyait, sőt ugy hiszem magyar-nyelvtörténeti szempontból is nem egy érdekes adatot szolgáltat philologiánknak.

Budapest, 1885. aug. 8.

Salamon Ferencz.

MELLÉKLET

BUDAPEST TÖRTÉNETE

MÁSODIK RÉSZÉHEZ.

KÚTFŐ-BIRÁLATOK.

Egyik jeles tájképfestőnktől hallottam, hogy neki az előtér elkészitése kerül legtöbb munkájába, egy a természet után készitett műnél. Hozzátette, hogy a néző közönségnek nem is lehet fogalma ezen nehézségről.

Bármely irodalmi műnek nem árt hasonlítni némileg ebben a tekintetben a festő művéhez. Könyvem némely fejezetében (igy a VI-dikban) a kétes adatokat alig érintettem, hogy a fő szempontokról annál világosabb kilátás nyiljék a tárgyra.

A következő sorokban vizsgálom a XI—XIV. századból városunkra vonatkozó adatokat, melyek részletezését azért zártam ki a fő szövegből, nehogy az csupa birálattá és diplomatikai értekezéssé váljék. E helyen pedig azért nem mellőzhetők, mivel azon kevesek, kik Buda és Pest történetéről irtak, elfogadták.

I.

XI. SZÁZADBELI KÚTFŐK. [1]

Városunk eddigi történészei hivatkoznak Sz.-István korabeli adatokra. Nem nagy ezen adatok száma; — de azok sem fogadhatók el.

Szent-István, — úgymond Thuróczy, — Ó-Buda városába jött, a királyné és Imre herczeg társaságában. A város-

[1]) Ezen munka VI. fejezetéhez.

ban egy templom sem volt még. A király mindjárt alapított egyet a város kellő közepén, Sz.-Péter és Pál apostolok tiszteletére, abból a kincsből, melyet Kean bolgár-szláv fejedelem legyőzésekor zsákmányul nyert. Azonkivül számos fekvő birtokkal gazdagította. Az építés folyamában Görögországból hozatott kőfaragókat hozzá. A királyi család áhítatosság okáért itt mulatozott. A királynő keresztekről, asztalokról s diszítésekről gondoskodott. Azonban a nagy mű nem készülhetett el Sz.-István életében, — hanem későbbi utóda Sz.-László fejezte be. [1])

E szerint már nem sokára 1003 után kezdték volna, a mai Ó-Budán a társas káptalan nagy templomát épitni, mert Kean legyőzetését amaz évre teszik. [2]) Különös, hogy István, kivel oly sok nagy művet fejeztet be a hagyomány és történelmi hypothesis, a budait nem fejezhette be, holott Kean leverésétől harmincz évnél tovább uralkodott még. Gizella királyné nagyon buzgó volt az egyház illendő feldiszítésében, a mi elég különösen hangzik. Mert bármely korbeli emberek rendes szokása, hogy addig nem diszítnek belülről egy templomot, mig a kőmives munka bevégzéséből is nagyon sok van még hátra.

Sz.-István korát feldiszíték még némelyek a Buda határában később ismert Fehéregyházzal is. Egy XII. századbeli oklevélre hivatkoznak, mely 1015-ben fennállottnak mondja azt az Ecclesia Albát, s hozzá teszi, hogy akkor a pécsváradi apátság birtokába tartozott.

Az oklevél pedig ezt nem mondja. [3])

---

[1]) Thuróczy. II. R. 31. fej.

[2]) Podhraczky és Rupp 1022-ben kezdetik az épitést. Semmi más okuk nincs erre, mint az, hogy Thuróczy következő 32. fejezete 1022-vel kezdődik.

[3]) II. Géza oklevele (Fejér, Cod. Dipl. I. 300.) két kápolnáról szól. Egyik Sz. Péter kápolnája, mely a pécsváradi monostorhoz van csatolva; másik az, melyet köznyelven *alba ecclesiának* neveznek. Rupp maga Magyarország Helyrajzi Történetében, (I. k. 403. l.) igen helyesen Pécsváradra helyezi a fehéregyházat. Helyesen, mert ha az nem ott lesz vala, az oklevél azon hosszú lajstromba iktatta volna, melyet a monostor *külső* birtokairól ád, nem pedig oda, hol már a monostor szellemi és belügyeiről van szó. Arról nem lehet tenni, hogy ugyanaz a Rupp Budapest Helyrajzi Történetében ugyanazon oklevél ugyanazon fehéregyházát Budának ajándékozza. Különben is Fehéregyház nevű templom és helység több volt az országban, hogysem épen csak a budai lehetett volna oda ajándékozva az oly távoli s az erdők vadonába temetett pécsváradi barátoknak.

Különös, hogy a kik Thuróczy állítását elfogadják, mely szerint Sz.-István Budán jártakor (szerintök 1022-ben) nem volt ott templom, néhány sorral alább a fehér templom nem hozza zavarba, mely pedig szerintök 1015-ben fennállván, régibbnek kellett lennie.

De a két templomról való tudósítás Sz.-István korában, nagyon ingatag alapon áll, ha ezt az ellenmondást elnézzük is.

Azonban nem sokkal első királyunk halála után megvillan egy, de csak egy megbizható adat.

I. Endre király trónralépte idejéből való az, a hosszas viszály és polgárháboru után.

A trónra hitt Endre herczeg egyik öcscse társaságában Lengyelország felől igyekezett Fehérvárra a koronázásra. Hogy idejusson, a pesti révnél volt átkelendő a Dunán, melynek jobb partján lázongó pogány tömeg várta megérkeztét. A keresztyén főemberek, egyháziak és világiak Fehérváron gyültek volt össze; de onnan szintén a pesti révhez igyekeztek a leendő király üdvözlésére, nem gyanítván úgy látszik a pesti tömeg izgatottságát, különben a Sashegy alatti mellékútra térhettek volna.[1])

A rendes út Fehérvárról Pest felé akkor is, mint a római, s mint a mai korban, a Gellérthegy meredek sziklái s a Duna közti keskeny szalagon vezetett el, hol kevés számu ellenség tetemes erővel is huzamosan daczolhat. Itt állták útját a kocsiban utazott öreg csanádi püspöknek, Gellértnek, kin fegyvertelen csőcselék követte el az undok tettet, szokott cynismussal. Az ismeretes legenda elég részletes arra, hogy egykoru tudósítások nyomán keltnek tartsuk. Az esemény lefolyása elég világosan kivehető. Ezen kivül is a fő tény, hogy ma is Gellértről nevezik a jobb parti feltünő hegyet, nem enged semmi kétséget a hely azonosságára nézve. Sőt elfogadhatjuk, hogy a legenda későbbi szerkesztője az egykoru forrásból merítette a „pesti rév“ kifejezést.

De egy-két más helynévre vonatkozó kifejezés aligha a XI. századból való, hanem a legenda-iró korabeliek.

---

[1]) A fehérvári urakról olvassuk: „Perrexerunt versus *portum Danubii*“, s ismét ugyanezt értve alatta: „Cum ad portum *Pest* venissent.“ Sz.-Gellért élete 20. fej. Endlicher.

Ő a Gellérhegyet *Kreenfeld*-hegynek nevezi.[1]) Ez a szó, melynek német eredetét hiteles oklevelek kétségtelenné teszik, a német lakosság betelepedése utáni, tehát a keresztes hadjáratok előtt alig divatozhatott.

Buda említésénél is valószinű, hogy nem azt a Budát érti, a mit a tatárjárásig szoktak érteni e szó alatt. Mert a legenda szerint a főurak és papok sok keresztyénnel „indulnak Fehérvárról Buda felé.“ [2]) Tatárjárás előtti korban Buda alatt csak a mai *Ó-Budát* kellene értenünk. De ha a pesti révnél kellett fogadni a királyt, miért ment volna a tisztelkedő tömeg csaknem egy mértföldnyivel feljebb várakozni? — Nyilván való, hogy Buda alatt itt már az iró azt érti, a mit az ő korában neveztek Budának, a mai várhegyet. E szerint a Pest kikötőre nézve megtartotta a XI. századbeli nevet, mig a vele tőszomszédos Gellérthegyre nézve a későbbi *Kreenfeldet*, s a várhegyre nézve a XIII. századbeli *Budát* használja.

A legenda iró saját stylje lehet az is, hogy Pestet, egy helyen *civitasnak* nevezi, mig más helyen csak *révnek*, s dunai révnek. Legalább nem mernők ezt a nevet hitelesnek venni Gellért korára nézve.

Késői keltű mindenesetre a legenda azon állitása, hogy Gellért holtteste ideiglenes sirt Boldogasszony pesti templomában talált. Ez alatt nem érthetett mást, mint a mai budavári főtemplomot. Csakhogy ez nem volt még meg a XI. században, Gellért halálakor. Bizonyságunk van, hogy IV. Béla idejében, a tatárjárás után épitették.

A legenda ezen helye tehát félreértésen épül. Irója nem volt tisztában azzal, melyik jobb parti templomban nyugodtak egy ideig a martyr földi maradványai. Az iró értesülésének bizonytalanságát elárulja csak az is, hogy a kérdéses szent épületet egyszer templomnak, majd kápolnának irja. Legvalószinűbb, hogy Gellért ott talált Pesten ideiglenes nyugtot, hol később a róla nevezett templom állott a hegy aljában.

A legenda nem is sejtet valamit városaink mibenlétéről

---

[1]) „. . . in biga positum de monte *Kreenfeld* submiserunt.“ Vita S. Gerardi 20. fej.

[2]) „Egressi sunt de Alba versus *Budam* ut Endre et Leventhe honorifice susciperent.“ U. a. 19. fej.

és viszonyairól. Nyilván nem a pesti nép maga követte el az orgyilkossághoz hasonló tettet, — különben ez valószinüen ki lett volna emelve, — hanem a mindenfelől odasereglett pogánypárti nép; mi kivehető az előadásból. Azt sem mondja legendánk, mintha Pest népe a keresztyénség buzgó híve, s talán már épen német lakosságu lett volna. Azt olvassuk ugyan, hogy az nap, mikor Gellért a nép dühének áldozata lett, még sok keresztyén esett áldozatul. De a keresztyén tömeg, papok s világi urak és szabad emberek Fehérvár felő érkeztek, mint az előadásból következtetnünk kell, s föltehető, hogy a pogányokkal is vegyest sokan sereglettek már előre a pesti révhez. Az esemény lefolyása úgy lesz világosabbá, ha föltesszük, hogy miután a pogánypárt közemberei, tán egykori szabadok, de hitök miatt szabadságuktól és fegyvereiktől megfosztott szolgák elkezdték a harczot, nem várva be, hogy a párt mérsékeltjei a királytól szép szerével nyerjék ki az engedményeket, — kardra került a dolog a két párt fegyveres emberi között is. A legenda nem mondja, hogy sok pogány is esett volna el, mi világosabb bizonysága lenne a harcznak. De egy legendához nem illett másokon is sajnálkozni, mint a keresztyéneken. Nem egyszer igen nagy csatáról a középkori krónika csak azt jegyzi fel: az ellenség megölt ennyi meg ennyi püspököt és főurat, mintha egyszerű útonállásról lenne szó. Pedig rendszeres ütközet folyt. Ebben az esetben is kétségkivül elesett még több pogány, mint keresztyén. Mert a harcz a pogányság leverésével végződött, s hihetőleg Endre fegyveres kiséretének megérkezte döntötte el. Ugyanis másnap ő temetteti el Gellértet a pesti kápolnába, s békén koronáztatja meg magát aztán Fehérváron. Pest vagy a pesti rév csak szinhelye, s tán sokat szenvedett szinhelye volt az eseménynek, de nem következik a legendából, hogy népe activ szerepet játszott volna.

Gellért csudatettei közt említ a legenda egy hajóst és egy német leányt, kiket a szent ember meggyógyitott. Az előadás rendéből az látszik, hogy ezen csudás tények a pesti révnél történvén, a hajós és német leány pesti volt. Hajós ember léte Pesten nem jelent semmit, bármely korban; nem jelent többet egy német leánynak netalán pesti volta sem. Egyes németek lehettek kivált a Duna mentén fekvő váro-

sainkban nemcsak Sz.-István századában, hanem a vezérek korában is, s ha akkor szolgák voltak, a keresztyén király alatt sokan felszabadulhattak. A németek bevándorlása, ha tömegesebb volt is időnként és helyenként; de úgy látszik, nem egy későbbi városunk lassankénti bevándorlások által nyert tulnyomóan német lakosokat.[1])

A legenda Pestet határozottan a jobb parton fekvőnek tünteti fel. A rév ott lehetett, a hol 1848 előtt a hajóhid állott, a mai Deák-utcza irányában, s a jobb parti Pest a mai Várhegy és a Gellért közti szabálytalan zugban nem annyira terült, mint inkább szorongott.

Igy az 1047-diki országrendítő esemény részletei más hitelest nem foglalnak magokban városunkról, mint azt, hogy létezett egy pesti rév, hogy volt valami temploma vagy kápolnája is a jobb, azaz a mai budai parton állott helységnek.

De sokat jelentő körülmény, hogy ama nevezetes eseménynek mai városunkban kellett történnie. Egy polgárháboru volt ez, mely hosszabbra nyúlása által koczkáztatta volna az ország s vele városunk jövendőjét. Mert csak a német császár vette volna hasznát a belső harczoknak. — Német uralom mellett a Dunántúli rész külön terület maradván, központtá Buda nem emelkedett volna. Gellért nem csupán a hitért vérzett el. A pogányság készületlen, utczai lázadásszerü kitörése annak gyors leverését vonta maga után, s a keresztyénség megszilárdulására, a polgárháboru megszüntére s vele Endre alatt az ország függetlenségének biztositására vezetett.

Azonban később megújultak a trónviszály miatti polgárháboruk, s nyomukban járt ismét a külföldi beavatkozás, — különösen a német császár részéről, ki Magyarországra, mióta az keresztyénné lett, valami elvont eszmebeli jogokat igyekezett érvényesiteni, s ez által hátráltatta nálunk a keresztyénség és civilisatio megszilárdulását. Mert az elégületlenek vérmesebbjei nem alaptalanul vélekedhettek úgy, hogy mig az ország pogány volt, az augsburgi vereség után sem gondoltak ama hatalmas császárok az ország leigázására. Hanem mihelyt az ország keresztyénné lett, nyomban elkezdé a német császár az ország minden zavarát felhasználni uralma

[1]) Ipolyi (Beszterczebánya tört.) ezt szépen fejtegette.

kiterjesztésére hazánkban is. Keresztyénség és németség kapcsolatos eszmék voltak.

Csak Géza és László alatt vált külön a két eszme, kik a császár ellen hatalmas ellenségével, a pápával fogtak kezet, mig Salamon királyt a viszonyok oda sodorták, hogy a német befolyás képviselőjét lássa benne a nemzet. A pogányság visszaállításának veszélyéről már nem volt többé szó; de veszélyben forgott az ország önállósága.

Az előbbi zavarokban a német császárok bejövén az országba, elégnek tartják Fehérvárig nyomulni, szinte az ingadozott trón megszilárditására. Jele ez annak, hogy Fehérvár volt főhelye királyainknak s a nemzet ezt tekintette központnak.

De a német befolyást megsemmisitő esemény ismét városunk fekvésének fontosságát tünteti ki.

1074-ben egy döntő ütközetben Salamon csatát veszit és koronát.

A krónika előadásából ez a helyzet tünik ki: Salamon király a Tiszántúlról igyekszik a Duna felé, mely utóbbin, úgy látszik, átkelendő volt Pestnél. A trónkövetelő herczegek tetemes hadaikat Váczná egyesitették. László a Garam mellékéről jött a felföld zászlóaljait erősbitő morvákkal és csehekkel, Géza a Tiszántúlról vonult oda. Még Váczon vannak, midőn hirét veszik, hogy Salamon a Rákos mezejére érkezett. Utóbbi is hirt vevén a herczegek közellétéről, nem meri megkezdeni az átkelést, hanem a sikságról visszavonul a csömörczinkotai magaslatok felé, s a mai Czinkotánál történik a véres és döntő ütközet. A király csaknem egyedül menekült s jutott át a Dunántúli vidékre Szigetfőnél, mi a mai szentendrei sziget felső csúcsánál lehetett.

A herczegek Váczról kétségkivül rendes úton, a Duna partján ereszkedtek le Pest tájáig, s onnan vonultak Czinkotához; mert az ütközet elején ők állanak háttal a Dunának. A helyzet azt bizonyitja, hogy ők a királynak akarták útját állani, nehogy átkelhessen Pestnél Dunántúlra, hol fris erősitésekre számithatott. Ha a király az átkelést megkezdi vala, a legroszabb helyzetbe jut. A herczegek akkor lephetik vala meg, midőn a királyi sereg egy része már a jobbparton volt, de a másik rész a balparton állott.

A csata leirásában szerepel Vácz, a Rákos mezeje, Czinkota, de nem Mogyoród helység, hanem Mogyoród nevü hegy. — Igy nev ezték talán a Fóttól Czinkotáig nyuló egész dombsort. Pestről nincsen szó, sem Budáról. Az egész fegyveres actio a balparto n látszik lefolyni. Azonban a döntő harczias esemény után Budát említve találjuk.

Krónikánk szerint a győzelem gyümölcseiben Géza Váczon és Mogyoródon kivül városunkat is részeltette.

Thúróczynál olvassuk a győzelem és koronázás utáni időről, 1074. vagy 1075-ről:

„Tehát Géza király alapitotta a váczi egyházat — úgymond — s sok földdel és faluval gazdagitotta. S nemcsak ezt az egyházat, hanem a *budait* is ő alapitotta, melynek jövedelméül rendelte a *pesti* vámot; ezenkivül Somogyban három faluval s drága ékességekkel ajándékozta meg.“ [1])

Igy hazai krónikánk most I. Gézával alapittatja meg ugyanazt az egyházat, melyet előbb I. Istvánnal alapittatott. Mikor ama krónikát szerkesztették, úgy látszik, már nem tudták a budai egyház alapitásának idejét és szerzőjét; mert különben művök nem tartalmazna két egymásnak ellenmondó traditiót.

Csak ez a példa is illustrálja, hogy a krónika első összeállitója sem nevezhető annyira irónak, vagy szerzőnek, mint szerkesztőnek. Szerkesztett pedig kritika nélkül. Minden jó volt neki, a mit irva látott vagy úton-útfélen hallott, — ha roszul látta vagy roszul hallotta is.

Az I. Géza-féle közleményben is meg van az a különös ellenmondás, a mi a Sz.-Istvánról szólóban. Itt is Géza sok drágasággal diszíti a templomot, pedig trónra lépte és halála közt csak vagy két év folyt le. Ha a krónikának igaza volna, a templomot csak kápolnának kellene képzelnünk, minden diszesebb faragványok nélkül. Ugyanazt mondhatjuk a váczi templomról is. Az még 1075 elején nem létezik s már 1077-ben abba temették volna el Géza királyt. Ha a krónika-szerkesztő ide iktatta volna azt, hogy Sz.-László fejezte be és diszitette fel mindkét egyházat, természetesebbnek találnók az elbeszélést.

Ezenkivül az előadás modora is rontja az idézet hitelét.

[1]) Thúróczy, II. 53. fej. Schwandtnernél. I. 126. l. Marci Chron. 72.

Krónikánk Salamon, Géza és László viselt dolgait részletesen beszéli el, úgy hogy azt egy kútfőből származónak kell tartanunk. De csak a politikai és hadi események előadása viseli magán az élet eleven szinét. Az égi tünemények látásának beszövése nyilván a következő két század legendája, midőn Lászlót a szentek közé iktatták. S itt az előadás, minthogy több kútfőből kellett irni, már zavaros. Mind a két csuda ugyanazon helyen történik. Mert kétszer is elmondja a váczi templom helyeztetését; s mert Vácznak egy Sz.-Péter templomot tulajdonit, melynek létezését senki sem tudja bebizonyitni. Önmagának mond ellen még ebben is. Mert egyszer azt állitja, hogy a hol László az első visiót látta, oda Boldogasszony tiszteletére emelt templomot. (Valóban igy nevezték később a váczi főegyházat.) Azután ugyanezen első visió helyére Sz.-Péter-kápolnát épittet Gézával és Lászlóval. [1]) Továbbá Váczot vadonnak mondja Géza királysága előtt, — pedig oly helység, mely ha Géza alatt tán nem, de nem sok idő mulva püspöki székhely, nehezen lehetett még akkor vadon. Összetéveszt nyilván más egyházat (tán a sz.-benedekit) a váczival.

Végre pedig a mi fentebbi idézetünk úgy látszik, nem is volt benne a krónika első fogalmazásában, — kézzelfoghatólag magán viseli az utólagos betoldás jellemét.

Nemcsak a „tehát“ szó bizonyitja ezt, melylyel az idézés kezdődik, — hanem az is, hogy már kétszer mondta volt, hová épitették s hogy nevezték a váczi templomot: s akkor harmadik izben kezdi: „Tehát Géza alapitotta a váczi egyházat“, s folytatólag: „de *nemcsak* a váczit alapitotta és gazdagitotta, hanem a budait is.“ Ugy tűnik fel, mintha a budai egyháznak az elbeszélésbe szövése kedvéért volna ismételve a váczi egyház alapitása. Egy szóval nagyon kétes, hogy ez a mondat egykorú iratból vétetett volna, — sőt még az is, vajjon egykorú betoldás-e a krónika első szerkesztésével.

Az egészből a fő tanulság az, hogy későbbi századokban volt egy traditió, mely a budai egyház alapitását Géza nevével hozta kapcsolatba.

Ha tudnók, mikor szerkesztették először nemzeti krónikánkat, s mikor történt a fentebbi betoldás, azon későbbi

[1]) I. m. 123. és 126. l.

korra nézve tudnók a fentebbiből azt, hogy Budán állott egy templom, mely jövedelméül a pesti rév-vámot szedte, s e szerint Pestnek nem volt még tekintélyesebb egyháza, mert különben ezé lett volna ama jövedelem.

A krónikának 1075 után ismét száz évnél tovább nincs mondani valója, se Budáról se Pestről. De kezdenek megszólalni az oklevelek már a XI. és XII. században.

Azonban — fájdalom — a városunkat illető ezen korbeli ily kútfőkre is majdnem kivétel nélkül áll az, hogy nem a tizenegy és tizenkettedik századra nézve használhatók fel, melyek datumát viselik, hanem irták későbbi századokban, melyek datumát eltitkolják.

Sem Sz.-László sem Kálmán idejéből nincs még oklevél, mely városunkat vagy valamely templomát említené. [1])

II.

A XII. SZÁZAD KÚTFÖIRÖL.

II. István király idejéből két oklevél szól Budáról. Egyikben Péter *budai prépost* neve olvasható, ki a király pecsétjével hitelesíti amaz oklevelet 1124-ben. [2]) A budai egyház e szerint magas rangra emelkedett már, hogy prépostsággá lett.

Fontos adat volna. Csakhogy a kérdés az, vajjon történelmi adatnak elfogadhatjuk-e az oklevél szavait?

Az adat teljességgel nem egykorú kútfőben található.

Azt, hogy 1124-ben létezett egy Péter nevű budai prépost, ki egyszersmind a király pecsétőre lett volna, állítólag csaknem száz év mulva 1217-ben irják. De valóban annál

[1]) Wenzel egy 1093-diki oklevélre hivatkozik (Budai regestáiban), hol Sz.-Péter nevű egyház említtetik. De bajos azt a budaira érteni, miután oly név alatt sok más egyház állott fenn. Sőt positiv adat van arra, hogy az 1093-diki oklevél *nem* a budai egyházat érti „Sz.-Péter" alatt. Ugyanis az 1225-ben kelt oklevélben magában, melybe az 1093-diki oklevél át van irva, ugyanez Sz.-Péter *apátságnak* van nevezve világosan. Tehát nem a budai egyház értendő alatta. (Schmitth. Ep. Agr. I. 134. és Fejér I. 484.)

[2]) Fejér, Cod. Dipl. II. 67. és Knauz, Mon. Ecc. Strig. I. 82. „. . . presentem paginam per Petrum praepositum ecclesiae Budensis sigillo nostro proprio jussimus communiri."

is későbbi időben. 1217-ben II. Istvánnak egy állítólagos levelét hitelesítik ugyan, s át is irják, de természetesen pecsét nélkül. Ez az, a mit transsumptumnak neveznek. [1]) Minthogy pedig a középkori cancellária nyilván való hamisításokat is hitelesítettek elég gyakran, — miből lehet megitélni oly oklevelet, melynek se eredeti betűi, se a hártyája, se pecséte nincs meg? Egyedül azon szövegből, mely másolatban, nyomtatásban, ha ez hibátlan, előttünk fekszik.

A II. István-féle oklevél terjedelmes tartalmát nem bonczolgathatjuk, mivel az a garam-melléki apátság birtokait tárgyazván, városunk történetére nem tartozik. Csak néhány megjegyzést teszek. Különös az, hogy II. István egy pör felett mond döntvényt, s megerősít egy régi jogot, és mégis bevezetése úgy szól, mint egy donatióé. [2]) Az 1124-diki tanuk neve ismételve van a pecsétlőjével együtt.

Ezen aláirások nincsenek rendben.

Különös, hogy az 1217-diki cancellár nem ütközött meg az 1124-diki okmány aláirásainak rendetlenségén. Egy érseken, Marcellus esztergomi érseken kivül (s csak egy érseket találunk itt), a következő nyolcz keresztnév birtokosáról csak annyi van mondva, hogy püspök, de az nincs, hogy melyik megyét kormányozza. — Már pedig egy ugyanazon 1124-dik évben, II. István nevében kelt más okmányon mindenik aláiró püspök megnevezi megyéjét is.[3])

1124-ben, mint láttuk, nincs szó jegyzőről. A budai prépostról nincs mondva, hogy a királyi udvari tisztségek minő czimét viseli. Az sincs mondva, hogy ő szerkesztette vagy adta ki az iratot. Ő csak megpecsétli. Megjegyzendő, hogy a másik, 1124-ben kelt s említett oklevélben nincs is szó pecsétről, s annál kevésbbé pecsétlőről.

Azonban a budai prépostról szóló 1124-diki irat is csak megerősítése egy régibb király adományának, melyben elő

---

[1]) Knauz, Monumenta Ecclesiae Strigoniensis. I. k. 25., 54., és 119. számok. Fejérnél, II. 67., és III. 1., 194. l.

[2]) . . . „religionis iudicium jussit opibus ecclesiam condonari, donataque conservari“ . . . s hátrább annak rende szerint el van mondva, hogy pör támadt s annak elitélését az esztergomi érsekre bizták stb.

[3]) Ez a dalmatiai Trau és Spalato szabadságait megerősítő oklevél. Fejér, II. 80. l.

van sorolva, mily birtokokban és szabadalmakban részesítette I. Géza a garam-szent-benedeki apátságot. Az egész terjedelmében van begöngyölgetve II. István levelének szövegébe, s innen szintén egész terjedelmében ment át II. Endre 1217-diki iratába. Tehát amaz I. Géza-féle oklevél hitele is elválhatlanul össze van kapcsolva a II. Istvánéval.

Az I. Géza-féle levél kelt volna 1075-ben. Ebben két érsek szerepel már, s nemcsak saját, hanem megyéje megnevezésével is; de a keresztnevéről felsorolt négy püspök megyéjéről hallgat az irás, s mégis oda van téve az, hogy „egyházaikat szerencsésen kormányzó püspökök.“ Épen ez a látszólag szabályosabb aláirási mód nagyobb szabálytalanság, mintha a phrasis elmaradt volna. Mert az „ecclesias feliciter gubernantibus“ föltételezi, hogy meg voltak már nevezve azok az egyházak, melyeket mindenik külön-külön szerencsésen kormányoz. Az I. Géza-féle oklevélben már se cancellár, se jegyző, se pecsétőr nem létezik. Azt a király sajátkezűleg irja alá s maga is pecsétli meg! [1])

Végre különös itt az a czim, melyet I. Géza király ad magának: mintha zavarban volna arra nézve, tulajdonkép hogy is hijják csak őt. Azt mondja, ő az, kit akkor, midőn a magyarok herczege volt, *nagy*-nak vagyis *Geisá*-nak neveztek, — azután megkoronáztak, — s hogy ő Béla király fia. Hátrább ismét Pannoniák királyának irja magát.[2])

Ezt a zürzavart kitisztázni akarni, azt hiszem fölösleges fejtörést okozna. Aligha maga a ki irta, tisztában volt vele. Egyedül Pannonia említése érdemel megjegyzést. Első királyaink pénzein találjuk a Pannonia nevet. Nummismaticusaink úgy magyarázzák, hogy ez a pénzverés helyét jelenti, — csakhogy ily nevű hely hol léte meg nem határozható.[3]) A czimbeli változatok egybevetése magában eléggé elárulja a habozást, miben nem lebeghetett egy egykorú s legkevésbbé épen maga a király.

---

[1]) „Et ut mea regalis institucio futuris temporibus firmitatem obtineat, *manu propria* super firmavi et sigillavi.“ Knauz, i. m. 25. szám. Fejér, I. 428.

[2]) „Ego *Magnus*, qui et *Geisa*, inprimis Hungarorum dux, postea vero gracia dei rex consecratus, Bele regis filius.“ Hátrább pedig: „Ego magnus, qui et Geisa, gracia dei *Pannoniorum* rex consecratus.“ (Knauz, i. m. I. 53. és 59. l.)

[3]) „Notitia Hungaricae rei nummariae.“ (Schoenvisner. Buda, 1801.)

Igy az állítólagos I. Géza-féle oklevél nem szolgálhat istápul a II. István-féle hitelének támogatására. Sőt alkalmas megingatni az 1217. II. Endre-félét is. Erre itt csak annyit jegyzek meg, hogy Endrének több levele, mely 1217-ből és 1218-ból található gyűjteményeinkben, összesen és egyenként gyanusak. Azon évek ezek, melyekben a király a szent földön járt, — augusztusban ment el, májusban tért vissza. S mégis ezen két évből feltünően több saját neve alatt kelt levelet bírunk, mint a megelőzött évekből. Feltünő az is, hogy előbb nem volt szokása kitenni az évszámhoz uralkodási éveit — most ki szokta tenni; de elhallgatja bölcsen a hónapot. Az uralkodási évek is találomra vannak kitéve. Egy 1218-diki levele azt mondja, hogy ez az uralkodás tizenharmadik éve (nem számmal, hanem szavakkal). Két más azt irja, hogy ugyanaz az 1218-dik év az uralkodás XV. éve (római számmal). A mienk 1217-ben kel, az uralkodás 13-ik évében.[1]) Pedig mindezek ugyanazon egy cancellár alatt keltek, kit magister *Ugrinusnak* neveztek; de az eredetiben levő iratokon a kétségtelen hűségű utánnyomásban egyszer Ugrinus, másszor Hugrinus, harmadszor Vgrinus. Akár ki más orthographiájának változatai, még a királyéi is, megengedhetőbbek, mint épen a cancelláréi, kinek „keze által" kel a levél. Különös közös szerencsétlensége ezen 1217- és 18-diki leveleknek, hogy pecsétje mindeniknek, s egyet kivéve, zsinegestől együtt elveszett, vagy le van tépve! Épen ezek a hires oklevelek, melyekben *Bánk* bán, mint aláiró szerepel, s csupán ezen alapot vették fel történészeink, hogy ő az 1213-diki királyné-gyilkosság után is méltóságokat viselt. A mi 1217-diki oklevelünkön is ott figurál, nem ugyan mint nádor, hanem mint egyszerüen csak bán! Már csak ezeknél fogva sem megbizható az 1217-diki oklevél, melybe az 1124-diki át van irva állitólag.

A prépostság létezését 1124-ben nem bizonyítja valami más adat sem, — magára hagyatva áll az.

Az elszigetelt adatokat szolgáltató kútfővel pedig a feldolgozó történész máskép van, mint a levéltári kutató. Az utóbbi öröme legnagyobb, ha oly tárgyra lel adatot, melyről a többi kútfő merőben hallgat. De a történelmi kritikára nézve nem mindig az unicumok legbecsesebbek. A történelmi

[1]) Knauz, i. m. a mondott évekhez.

adatok olyanok, mint a fogsor. Ha egy-két följegyzésnek szomszédja nincs, mely támogassa, soha szilárdul meg nem állhat.

Már pedig a mi 1124-diki adatunkat nem támogatja semmi. Nem támogatják az egykorú, II. István idejében kelt más oklevelek, s nem támogatják az egy tárgyú, — vagyis a budai káptalanra vonatkozó közeli adatok sem.

II. István korából oly oklevél, mely a király nevében kelt, a fenn ismertetett kettőn kivül még csak egy van Fejér gyüjteményében. De az az egy is több mint gyanus hitelű. Pedig némileg Buda történetéhez tartoznék, miután azt olvassuk a végén, hogy: kelt Budán 1130-ban deczember 27-dikén. [1]) Igy a király ebben a városban töltötte volna a karácsont, s igy abban elég kényelmet és nem utolsó templomot talált volna. Azonban az 1130-diki oklevél egész tartalma olyan, hogy egy avatatlan krónikás jóval későbbi korban nem vetkőztethet ki jobban egy való eseményt minden valószinűségből s indokából, mint a hogy itt állítólag maga a király mutatja be saját tetteit.

Arról van szó, hogy egy Koros nevű ur egykor megmentette a király életét egy medve körmeiközül, s azonkivül s azóta is oly jeles szolgálatokat tett a hazának, hogy nem lehetett véka alá rejtett gyertya. S mindezekért csak nagy későre emlékeznek meg róla. Ez nem valószínű. Bajosan lehetett oly magyar király, kinek ha életét megmentik, *azonnal* vagy kevés idő mulva ne gyakorolná a nagylelkűséget. De maga az okmány szerint a szép tett oly régen történt, mintha érdem volna a királytól rá emlékeznie. Sőt még többet is mond az okmány maga ellen. Azt mondja, hogy ezt az életmentőt atyja szerencsétlen halála után megfosztották minden *várától* (?), földjétől, falujától. A király elnézte ezt mindamellett, hogy az életmentésen kivül más érdemei is voltak Korosnak.

Mindezek fejében az volt a király hálája, hogy a bitorlók zsákmányául engedett oda egy szerinte derék hazafit s élete megmentőjét. S most is a helyett, hogy visszadatná ősi birtokát, némi kárpótlással elégíti ki. — Az okmány hamis voltára az élet valóságának meg nem felelő ezen helyek. melyekben a király hálátlansága szemtől szembe hazudtolja meg a király

[1]) Fejér, Cod. Dipl. II. 81. l. Közli a Cornides-féle oklevélgyüjteményből.

hálóját, nagyobb bizonyítékok, mint az a forma-hiány, melyen a diplomatikában jártasok szeme mindjárt az első sornál fennakad. Ott II. István egyszerűen csak Magyarország királya, — holott az ő korában még tán fontosabb volt, mint bármikor, oda tenni Dalmatiát és Horvátországot.

Mit mondjunk a *Korus vezetéknévre* a XII. század elején? De ha mindezek ellenére valaki be tudná bizonyítni a *Korus*-féle oklevél hitelességét, ez az oklevél czáfolatául szolgálna az 1124-dikinek. Mert ha már ez utóbbi évben a budai káptalan feje oly nevezetes személy volt a király körül, most, 1130-ban, mikor állítólag a király Budán van, ennek a káptalannak semmi híre az oklevélben. A király — úgy szólván — maga pecsétel. [1])

E szerint az 1130-diki oklevél is minden esetben csak még gyanusabbá teszi az 1124-dikit, mint ujabb példája a koholmányok későbbi divatozásának a XI., XII. sőt a XIII. század rovására is.

A városunkat említő legközelebbi oklevél, időrendben, az 1148-dikról keltezett.[2]) Ez sincs meg eredetiben. Legrégibb transsumptuma az állítólagos 1253-diki. Az 1148-diki levélben a budai prépost *Micu*, már nem mint aláíró vagy pecsétlő, hanem mint perlekedő fél jelen meg állítólag II. Géza előtt, s az volna az első okmány, mely Budának, Pestnek és a budai egyháznak nemcsak puszta létezését bizonyítná, hanem némely ügyeire és viszonyaira is világot vetne. Csakhogy sok vádat lehet felhozni ellene.

A magyar királyok már a XII. században nem szokták magokat máskép czimezni, mint Magyarország, Dalmatia Horvátország stb. királyainak. A mi oklevelünk pedig eltér a szokástól. — Itt II. Géza csak II. Béla fia és király *az örökösödés jogán*. [3])

Az oklevél azt állítja maga, hogy az ország sok nemese irta alá azt. S utoljára is aláírták kilenczen: *elől* Belus bán (pedig nádor volt), s utána a püspökök, mi egészen szabály-

---

[1]) „. . . praesentem eidem Korus dedimus paginam sigilli nostri munimine roboratam."

[2]) VI. fejezet, 116. és köv. ll. Továbbá XI. fej. 252. és köv. ll.

[3]) Fejér, II. 129. l. „Ego Geysa secundus, secundi Belae regis filius divina dispositione sceptra paterni regni *jure hereditario* obtinens."

MEGYEI KÖNYVTÁR 57.610/3 BUDAPEST
R. 5758/IV

talan, s hiában igyekeztek némely oklevelészek természetesnek találni.

Szabálytalan az, hogy az aláirók közt ne első helyen álljanak az egyházi méltóságok; szabálytalan az is, hogy az ország két érseke közül egyik sem figurál egy országgyűlési végzés alatt, és mindössze csak két püspököt találunk ott. Azok is eltitkolják, hová valók.

De a forma-hibákon kivül magának a tartalomnak gyarlóságai igen szembetűnők.

Fő czélja az okmánynak, hogy mindenkit eltiltson a Dunában való halászattól, a szentendrei szigettől a Csepel szigetig. Az oklevél-gyártó eszélyességből nem is Gézától, hanem Sz.-Lászlótól származtatja ezt a szabadalmát a prépostságnak: oly korból, melyből józan ésszel nem lehetett a tatárjárás után oklevél előmutatását követelni. Nevezetes az is, mily főbenjáró bűnnek van hirdetve a halászat.

Egyházi átok, birtok- és fejvesztés van kihirdetve mindazokra, a király és ország nevében, kik ezen rendelet ellen cselekesznek. [1]) Ezen fenyegetés alig szólhat másnak, mint Buda és Pest lakosainak.

Mentűl régebbi időre megyünk vissza, annál olcsóbb élelemnek kell tartanunk a halakat. Kivált a Duna és Tisza messze vidékre szolgáltatta élelmi szerül nagy számu vizi lakosait. Különösen a Duna és Tisza halóriása az izletes viza néhány példánya elég volt egész zászlóaljak vagy helységek jóltartására. 1051-ben I. Endre király a kiéhezett német sereg számára Győrön alul ezer szalonnán, ezer ökrön, boron, kenyeren kivül *ötven darab* roppant nagyságu vizát ajándékozott. 1500-ból Komáromról azt jegyezte fel egy német utazó, hogy ott rendkivül sok vizát és tokot halásznak — egyszerre százával fogják azokat s kiviszik Bécsbe is, sőt külföldre is.

Csuka, ponty és harcsa szintén bővében volt. Még a XVI. században is — mint Oláh Miklós irja — pontyot és harcsát, melyek némelyike fél öl hosszu is volt, Bácsban majd-

[1]) „nullus ibi piscari praesumat, et siquis imposterum quoque regiae dispositioni contraire voluerit, anathematis feriatur exterminio, regis et regni totius reus existat.“ (U. o.)

nem ingyen lehetett kapni: ezer darabot adtak egy arany forinton. [1])

Nem lehet benne kétség, hogy Buda és Pest Dunája szintoly gazdag volt a halakban, mint Győr, Komárom és Bács Dunája.

De épen a roppant gazdagság mellett feltűnik a halak roppant csekély értéke. S csakugyan Budán és Pesten is kevés értéke volt a halnak. Mikor Róbert Károly 1326-ban szabályozza a pesti révdíjat, minden, bármivel rakott szekér 4 denárt fizet az átvitelért. De két üres szekér vagy két hallal terhelt szekér csak egy denárt fizet. Tehát a halat nem is tekintették áruczikknek. [2])

Épen ezen értéktelenség miatt meglepő az, hogy egy király és állitólagos országgyűlés oly főbenjáró s isten ellen való bűnnek nyilatkoztassa azt, ha egy molnár-legény unalmában, vagy egy fáradt katona étvágya csillapitására egy-két csukától fosztja meg a kimeríthetlen bőségű Dunát a prépost engedelme nélkül.

Ama nagy büntetés pedig hirdetve lett volna egy országos éhinség esztendejében 1148-ban! [3]) Föltehető-e egy prépostról, hogy a köznyomor idején kérjen szigoru halászati tilalmat saját hivei ellen, vagy ha előáll vele, a király és országnagyok indignatióval ne utasították volna el?

Nem is kelt az a levél 1148-ban, hanem vagy 144 évvel később III. Endre uralkodása alatt, mint munkám szövegéből kitűnik. Legrégibb ismert kézirata ama Géza-féle oklevélnek III. Endre korabeli.

Sajátságos félreértéseket találunk ezen oklevélben, melyek nyilván tettetett együgyüségek, a régiség szinezetének megadására. Azt szinleli, mintha nem értené szerzője a divatos „tanya“ szót, mely halász-tanyát tett, a hol a halászok laktak, szerszámaikat készitették, — s malom is tartozott hozzá. Boldogtalanul *Tuná*-nak irja. [4])

---

[1]) Szinnyei József érdekes közleménye: „Adatok Rév-Komárom halászatához.“ Vasárnapi Ujság, 1863. évfolyam. 14. és 15. szám.

[2]) Fejér, VIII. 3. 57.

[3]) Katona, Hist. Cr. azon évhez.

[4]) „piscaturam, quae vulgo *tuna* dicitur.“ Knauz olvasása (Budai regesták).

A halászati jogon kivül az oklevél uj adományokat is tétet II. Géza királylyal az ó-budai prépostság részére.

Ezen uj adományok: a pesti révvám, a kerepesi vám és bizonyos vásár-vám.

Voltak, kik úgy vélték, hogy Pestnek balparti részét egy kis Dunaág vevén körül, ezen is át kellett szállani, s az volt a *kerepesi* rév. Az elnevezés akkor is különös volna; de ellenkezik a dolog természetével, mert akkor a mai Pest sziget lesz vala. Már pedig, mint a szövegben kifejtem, ott kellett keresni a révet, a hol sziget nem lévén, egyhuzamban lehet átkelni az egész Dunán. — Már III. Endre korából s későbbi időről bőven vannak adataink. Egyikben sem fordul elő egy *kerepesi*, hanem igenis a pesti és jenei rév, s olykor a megyeri. Érdekes példa, hogy a hamisítók néha szándékosan használnak oly nevet, melyet senki sem hallott még. Ezt is a régiség szine kedveért. Ráfogják aztán, hogy ma így hivják, a mit régen ily furcsán neveztek. 1292 körül azt mondhatta a hamisító, kerepesi rév alatt nyilván nem lehet mást érteni, mint a mit ma jenei révnek nevezünk.

Az ál-oklevél a káptalannak adományoztatja „a pesti rév vámját és a *kerepesi* vámot, *valamint* a borral, sóval alulról érkező vagy egyéb árukkal leutazó *hajók* vámját is.“ [1])

Különös az a kifejezés is, a melylyel a budai vásárvám van jelölve: „*tributum fori Geysa.*“

Mit jelent ez? — A *forum*-ot aligha nem hibásan fordítnók piacznak, s azért hiában keresnők holfekvését. Középkori értelemben leggyakrabban ez vásárt, *sokadalmat* jelent.

A mi oklevelünkben is vásárnak kell fordítnunk a *forum*-ot, még pedig alkalmasint sokadalomnak, azaz évenkénti vásárnak, melyet Ó-Budán tartottak.

A „tributum fori Geysa“ igy fordítható le: „A Geysa király engedte vásárnak a vámja.“

Az ily vásárok a középkorban bizonyos ünnepeken folytak s minden országos vásár egyszersmind búcsújárás volt. — Nagy vásár, melyre a király ad szabadalmat, nagy egyházra s nevezetes templomra enged következtetést. Azonban a fen-

[1]) „Tributum portus Pest et Kerepes, navium *etiam* cum vino sive cum salibus ascendentium, sive cum aliis venalibus descendentium eidem ecclesiae .... condonare curavi.“

tebbi rövid mondat alatt lappangó értelmet még jobban megközelítjük talán, ha igy fordítjuk: „A Géza-féle privilegialis levélben adott vám.“ Értve alatta a vásár vámját. Mert egyik sajátságos átvitt értelemben jelenti a forum és *forus* a középkorban, a községi statutumot s néha a királyok edictumát is.[1])

Akár sokadalmat, akár egy bárminemü vámra vonatkozó szabadalom-levelet értünk alatta, mindenesetre a tatárjárás után is a birák előtt értelmezhető kifejezés volt, valamint traditióból tudvalevőnek kellett lenni, hogy Géza adott szabadalom-levelet vagy vásárjogot Budának.

Csak az tünhetett volna fel különösnek a tatárjárás kora utáni biró előtt, hogy Géza király tulajdon maga nevezzen valamit Géza szabadalmának, vagy Géza vásárának, vagy ha úgy tetszik, Géza-piacznak. Bajos föltennünk, hogy egy biró ily anomaliára nézve felvilágositást ne kérjen az illető felek ügyvédjétől. Vagy azt kell mondanunk, hogy ez a gyanus kifejezés elkerülte az 1295-diki hitelesitő figyelmét, — mint elkerülte sok más nagyobb képtelenség is, — vagy a hamisitó úgy értelmezte, hogy nyilván I. Gézára érti II. Géza ama kifejezést, s az utóbbinak elég müveletlen jegyzője restségből nem tette oda a szokásos kifejezést: „az én dicső ősöm.“

Fontosabb kérdés ennél tárgyukra nézve, hogy egy furfangos levélkoholó mi okból fejezte ki magát ilyen kétséget gerjesztő módon?

Két eset lehetséges: Vagy használt kifejezés volt a tatárjárás után még egy ideig „Géza vására“, vagy nem.

Ha még III. Endre idejében is az volt a budai vásár neve, vagy traditionalis kifejezése volt a vásár-szabadalomnak, az okmányhamisitó azt azért használta, mert annyira közkeletü volt, hogy más néven nem is nevezte senki.

Ha az nem volt használatban akkor, s talán soha sem, abban az esetben még más documentumot is kell vala elömutatni ennek támogatására. Ez pedig hiteles nem lehetett. Mert ha a tatárjáráskor leégett iratok közül egy-egy hiteles marad vala meg, az ezen tárgyról szólót el lehet titkolni, a koholmány épen azért készülvén, hogy a valaha létezett hiteles iratoknál valamivel többet követeljen. Tehát a hamis ira-

[1]) Ducangenál.

tot, csak más hamisítvány támogathatta volna. De ekkor nem sokkal egyszerűbb lesz vala-e kerülni azt az ismeretlen kifejezést, melynek érdekében még egy külön hamisítvány fáradsága és koczkáztatása szükséges?

Azért nagyobb valószinüség szól a mellett, hogy a „*forum Geysae*“ a tatárjárás után ismeretes kifejezés volt, habár hiteles oklevelekben nem fordul elő, s habár egy részrehajlatlan és figyelmes biróban a Géza szájába adott kifejezés kétséget támaszthatott is.

Két támaszpontunk van e szerint azon valószinüségre, hogy II. Géza volt Ó-Buda városi rangra emelője: egyik, hogy a traditióknál fogva egy tatárjárás utáni hamisitó akkor számithatott legtöbb hitelre, ha a nevezett királynak tulajdonit messzemenő engedményeket a város káptalana részére, — másik támaszpont a *Géza vására* elnevezés, melyet 1292. táján is még közhasználatban levőnek kell föltennünk.

Ez a magában hamis oklevél tehát az, mely az első ujjmutatást szolgáltatta Ó-Budára és káptalanára nézve. Munkám szövegében ezen ujjmutatás nyomán haladva, úgy hiszem sikerült kimutatnom, hogy II. Gézára vivén vissza a budai káptalan alapitását, városunk ezen nagy fontosságu eseményét jól be lehet illeszteni más rokon tünemények sorába s az országos történelembe.

A XII. század második feléből kezdenek hitelesebb adataink lenni a budai prépostok létezéséről. Ilyen egy 1156-ban kelt egészen egyházi tárgyú oklevél, melyben a tanuk közt a megyéjökkel együtt megnevezett püspökök neve után következik négy prépost neve: első a *Rafael* budai préposté.[1]) Szerintem, ez az első hiteles említése a budai prépostságnak.

1170 körül — az évszám nem világos — egy oklevél aláirása ismét feltüntet egy budai prépostot, Barnabás nevüt.[2]) III. Béla idejében pedig a budai prépost Adorján, mint királyi cancellár ir alá két okmányt.

Egyik 1185-ben, másik 1186-ban kelt.[3]) Minthogy a két

[1]) Knauz, Mon. Eccl. Strig. I. 108. l. 76. sz. Fejér, C. Dipl. II. 140.

[2]) Fejér, IX. 7. 634.

[3]) Wenzel, Árpádkori okm. I. k. 72. és VI. k. 162. Knauz, M. E. St. I. 131. l. Egyikben: „Adrianus Budensis Ecclesiae Praepositus, et aulae regiae cancellarius.“ Másikban: „per Adrianum Budensem prepositum, nostrumque cancellarium fecimus scribi et regiae auctoritatis sigillo muniri precepimus.“

oklevél igen különböző tárgyu, s más-más család magán ügyeire vonatkozik, bajos föltenni, hogy legalább ebben a részben ne volnának hitelesek. Különösen az utóbb keltnek eredetije is meg van az esztergomi primási levéltárban, — bár hiányzik rajta a pecsét.

A cancellárság még a XII. században s később is nem csekély kitüntetés volt ugyan; de országos méltóság s rendszeresített hivatal nem volt. Még ezen s a következő században is ritkábban püspökök a cancellárok, – többnyire prépostok, hol a fehérvári, hol az aradi, hol a szebeni s olykor a budai prépostokat látjuk ezen minőségben szerepelni. A flandriai grófok cancellárjai is a prépostokból teltek ki. III. Béla ideje előtt — a mennyire a meg nem bizható oklevelek tömkelegében eligazodhatunk, úgy látszik — egyszerüen *notariusok* szerepeltek mint államokmány-fogalmazók. Igen valószinü, hogy a királyok tetszés szerint, minden megállapodott szokás nélkül, választották udvari jegyzőül hol ezt, hol amazt a prépostot vagy püspököt, — s talán nemcsak az idő, hanem a kelti hely szerint is változott az. A cancellárság még nem volt állami méltóság, — hanem lépcső lehetett ahhoz. Mert *Adrianust* is nemsokára budai prépostból erdélyi püspökké látjuk előléptetve lenni.[1]) Ennek utóda a cancellárságban, *Katapan* fehérvári prépost 1198-ban már egri püspök, bár még mindig udvari cancellár minőségben.

Ez a rendszertelenség a cancellárságban nem bizonyság-e arra, hogy III. Béla alatt elkezdődhetett ugyan nagyobb mértékben az irásbeli bizonyítás a királyi törvényszéknél, de birtok- és másnemü jogokra nézve az irás és pecsét nem volt még oly mulhatatlan s nem is mindenek feletti bizonyíték. Még mindig többet igazitottak el élőszóval, mint irásban. A hiteles helyek összes levéltára a tatárjáráskor nem is a templom sekrestyéjében égett le, hanem utazás közben kicsinysége miatt veszett el egy tarisznyában vagy ládában. Az eredeti és hiteles oklevelek kevés voltát a tatárjárás előtti időben csak félig lehet a mongol pusztításnak tulajdonitani, — félig annak, hogy összesen is kevés lehetett az oklevelek száma.

Külföldön sem voltak oly messze ebben, mint gondolnók.

[1]) Fejér, II. 150.

III. Béla kortársa Filep Ágost franczia király állam-levéltára nem lehetett igen nagy, midőn azt olvassuk, hogy a csatatérre vihette magával, hol szerencsésen el is veszett. Ő volt aztán első (a pápát kivéve), ki székhelyén állami levéltárat állított fel, hogy többé az a baj meg ne történhessék.

A császár mulatása Budán, föl engedi tennünk, hogy ott volt egy királyi kastély. Ezenkivül az, hogy ott egy káptalan számára adományokat oszthatott egy előbbi király, meggyőz arról, hogy az akkori Buda környéke eredetileg királyi birtok volt, mely nagy részben már II. Géza idején lett a káptalan birtokává.

A budai egyháznak III. Béla idejében az osztrák határon is volt birtoka, *Márton*, mely a mai Kis-Mártonnak, vagy Nagy-Mártonnak vagy végre Sz.-Mártonnak felelhet meg. Daczára, hogy az oklevél, mely 1202-ben említi a budai egyház eme birtokát, hiteles irat, bajos eligazodni a határjárásban említett helyneveken, mik tárgyunkra nézve közömbösek is.[1] Hogy Imre király atyja III. Béla pénzen váltotta meg a budai egyháztól a „*villa Martini*“-t, azt engedi gyanítnunk, hogy az a birtok eredetileg a fiscális, vagyis várispányi földekhez tartozott, melyet nem ő ajándékozhatott a káptalannak, hanem valamelyik előde, — különben bajosan lehetne föltenni, hogy ugyanaz a király pénzen váltsa meg, a mit önmaga ajándékozott el. — III. Bélának a birtok kétségkivül védelmi czélokra kellett; és valamelyik határszéli várispánsághoz csatolta. De Imre király, a nélkül hogy a birtok minőségét említné, *Benedek* vajdának adja, — mi azonban nem teszi azt, hogy megszünt volna honvédelmi czélokra szolgálni, — csakhogy most nem királyi katonák, hanem egy főur védelmére bizatott.

III.

A XIII. SZÁZAD OKLEVELEI.[2]

A szövegben megtettem észrevételeimet II. Endrének 1212-ből keltezett állítólagos két oklevelére, melyekben a bu-

[1] Fejér, II. 395. és Horváth M. Magyar Tört. Tár IX. k. 5. l. Eredetije a bécsi cs. k. államlevéltárban. Hű másolatát Károlyi Árpád ur szivességéből birom.

[2] A szöveg XI. fejezetéhez.

dai káptalan érdekében egy hamisító elmondat a királylyal igen keserves megrovásokat maga magáról, — holott a pápa nem szorította ilyenekre, miután a pápai regesták közt ilyennek nyoma nincs.

A tatárjárás után, nézetem szerint, új korszak nyilik meg okleveleinkre nézve. Mindenki belátta, hogy az országos pusztulás okozta birtokjogi zavarban, mily előny, ha valaki irásban tudja felmutatni jogait. Miután sok helyen a lakosság elpusztult, az élő tanukkal való igazolás lehetetlenné, vagy ki nem elégítővé vált. — Ezenkivül maga IV. Béla, már a tatárjárás előtt megkezdte az országos vizsgálatot a birtokok jogczimére nézve, s az irásbeliség teljessé váltának bizonysága az a telekkönyv-szerű birtok-lajstrom, mely hasonlított Hóditó Vilmos *doomes-day-book*-jához. Nagy haladás volt, hogy most magok a birtokosok kivánták, minden bizonynyal, bármi régi időből örökölt jogaikat a király által megerősittetni.

Azonban csalódnánk, ha azt vélnők, hogy a tatárjárás után már okleveleink mindjárt megbizhatóbbak. Magyarországon az a kor következett be, mely Németországon a X. század végén, a magyarok külső hadjáratainak megszünte után, midőn egyházi és világi nagybirtokosok a császári jegyzőket tömegesen rohanták meg ál-oklevelekkel és követelésekkel. Az ál-okleveleket tárgyaiknál fogva megismerni bajos volt, messze fekvő birtokok s zavarba jött jogviszonyok miatt. A cancellárok nem ismervén rá a hamisításra, kiállították hivatalosan, pecséttel ellátva s a császár által aláiratták ünnepélyesen a hamisitvány megerősitését. Mások előállottak, hogy okmányaik benn égtek a magyarok által felgyujtott templom sekrestyéjében, s nem maradt meg egyéb egy darabka lajstromnál vagy oklevél-töredéknél, mely azonban elég sokat mondó és hamis volt. Ennek alapján, vagy hamis tanuskodás nyomán egy uj diploma állittatott ki.[1]) Ez történt Magyarországon is a tatár-pusztitás után. De a hamisitások ezzel véget nem értek. Különösen tárgyunkra nézve a hamisitók felhasználták később IV. Béla idejét, melyben a király sok uj és régi jogról állitott ki nagy számu oklevelet. A ha-

[1]) Néhány ily németországi hamisitványt a salzburgi érsekség részére bemutattam a „Századok“ 1882. évi folyamában.

misítások különben nem szüntek meg mindaddig, mig a birtoklás okleveleken épült, szintúgy nem, mint a bankóhamisítás nincs egy bizonyos korhoz kötve. Minden generatiónak volt alkalmasint azzal foglalkozó mesterembere a középkori Európa minden nemzeténél, mindamellett, hogy a mi törvényhozásunk is szigoru büntetéseket szabott rá.

Az 1212-diki érintett oklevelekről itt csak egy-két megjegyzést teszek. Különös tünemény, hogy két oklevél ugyanazon időből ugyanazon tárgyról szól s mégis terjedelemben és fogalmazatban eltérnek egymástól.

A dolog abban áll, hogy az oklevelek egyike *egykorú* eredeti gyanánt mint önálló okmány őriztetik a pozsonyi káptalan levéltárában; — a másik pedig mint transsumptum található ugyanott, s az átirat 1295-ről, III. Endre korából van keltezve.[1]) Fejér gyüjteményében mindkettő a III. kötet első részében egymás mellett olvasható (Knauz regestái kijavitották a leirásbeli hibákat), az eredeti a 118-ik lapon, a transsumptum a 121-diken kezdődik.

Ha a transsumptum rövidebb és enyhébb volna az állitólagos eredetinél, azt mondhatnók, hogy a leiró némely fölöslegeseknek véltek kihagyásával, kivonatra vett magának szabadságot. Ámde megfordítva, a transsumptum jóval bővebb az eredetinél. Az előbbi *három lapnál* többet foglal el Fejér kiadásában, az utóbbi csak mintegy két és fél lapot ugyanazon betükkel. Az 1295-diki átiratban pl. az aláiró méltóságok névlajstroma tetemesen toldítva van. A stylizálás is más, s nevezetesen a transsumptumban II. Endre szájába keményebb önvádak vannak adva, mint az úgynevezett eredetiben. A helynevek is hibásabbak az úgynevezett eredetiben, mint az átiratban.

E szerint föltehető: mindkettőt 1295-ben, vagy kevéssel azelőtt gyártották. Az eredeti gyanánt őrzött példány csak első fogalmazat, kisérlet lehetett, hogy a transsumptumba úgy illesztessék be; de az átiráskor csináltak egy másikat, mely jobban meglátszott felelni az *igényeknek*.

---

[1]) Fejér hibásan mondja, hogy az esztergomi káptalan levéltárában találhatók. Az oklevél 1295-ből Fejérnél, VI. 1. 378.

Tudnunk kell, hogy ugyanazon 1295-diki átirat társaságában találjuk a II. Géza-féle fenn ismertetett hamisítványt is, s ezen átirat legrégibb példánya ennek.

És ime mindjárt még egy 1295-dik évből ismert, állitólag régibb oklevél, mely 1243-ban keltnek hirdeti magát. A budai káptalan részére állitólag adott kiváltságokat tartalmazza, s ugyanazon oklevélbe van transsumptumképen foglalva, hová az 1212-diki oklevelet és a II. Géza-félét iktatták.

Az oklevelet nemcsak ez a rosz társaság teszi gyanussá, hanem egy anachronismus is ezen szavakban: „Cives de vetere Buda.“

Még 1243-ban nem állott Uj-Buda; s ha Béla pár hónap alatt oda varázsolta volna is azt a várhegyre, az még nem viselt Uj-Buda nevet, — hanem *pesti hegy* vagy pesti Ujhegy nevet.

A tatárok 1242-ben vonulnak ki Magyarországról, s őszszel költözött vissza Dalmatiából a királyi család. Ki hinné, hogy egy évvel ezen esemény után a budaiak fő dolga lett volna perpatvart támasztani a káptalannal a biró kinevezésének joga felett, s szembeszállani azzal a földesurral, mely a közinségben leghathatósabb segitségére lehetett a városnak?

Mikor még majd senkinek sem volt kényelmes hajléka, mikor alig volt mit enniök a nagyobb birtokosoknak is, oly luxus felett vitázni, minő a bíróválasztás joga, — nem lehetetlen ugyan, de nevetséges lett volna az átalános gyász ellenére is. A biráskodás kérdése magában elég fontos; de nem voltak bizonyára a budaiak annak hijával. Egy vagy másfél év, meddig a békés élet megszakadása tartott, nem oly hosszu idő, hogy a régi szokást a biráskodásra nézve akár a város akár a káptalan elfelejtette volna. Luxusnak nevezem azt, ha azon viszonyok közt bármelyik fél valami ujat akart volna behozni.

Már pedig ezen különös tüneményt tárja fel előttünk egy 1243-ból datált s magát a legnagyobb mértékben hivatalosnak valló irat.

Bár nem képtelenség, de valószinütlen, hogy IV. Béla Sz.-Fehérváron egy vasárnap üljön össze az ország nagyjaival (principes) egy ily nem országosan fontos, s nem is sürgős

ügyben. [1]) Nincs szó az oklevélben a tatárjárásról. Mikor gyártották, ignorálhatták, hogy a tatárjárás előtti oklevelek elvesztek volt.

IV. Béla állítólag óvást tesz 1243-ban, hogy Ó-Buda bármely oklevelet mutasson is fel, az érvénytelen, ha a káptalan felhozott jogával összeütközik!

Ez az állítólag 1243-ban kelt oklevél egy 1295-diki transsumptumból ismeretes. Az utóbbi időbeli kalocsai érsek mint hitelest iratja át: megerősít tehát egy hamis oklevelet.

Ugyanily tárgyú és hitelességű egy 1253-diki oklevél is. 1253-ban a budai káptalan felszólítja Heym váczi, Gál erdélyi püspököt s János pilisi apátot, tegyenek bizonyságot a Géza-féle 1148-diki oklevél hiteles voltáról. Mert a pápához akarják azt küldeni megerősítés végett.

Az eredeti okmányt, azt irják ők, nem küldik Rómába, mert az annyira ócska, hogy minden dörzsölődéstől félteni lehet. [2])

A három felkért biró tanusítja, hogy a kérdéses iratból semmi sincs kitörülve, kivakarva s átalán hogy nincs meghamisítva (vitiatum). Saját pecsétök odaillesztésével erősitik ezt, valamint azt is, hogy a szemük előtt lemásolt okmány hű az eredetihez. A pecsétek azonban ma már nincsenek meg, mint képzelni lehet. A Rómába utazással Ambrus „Scholasticus" bizatott meg.

A kelti idő 1253. Nicomedus (helyesebben Nicodemus) vértanu napja. Ez a magyar oklevelekben ritkán előforduló név kétszer található a régi naptárakban, t. i. junius 1-sején és september 15-dikén. Utóbbi a vértanu halála napja, s egy-két későbbi magyar oklevelen is september 15-dikét jelzi. [3]) Azonban valószinűbb, hogy az oklevél junius elsejét érti alatta.

---

[1]) Fejér, C. D. IV. 1. 269. és VI. 1. 378. Kijavítva az eredeti után Knauz budai regestáiban 8. és 10. l. IV. Béla 1243-diki levele kelt „tertia Nonas julii" vagyis julius 5., mi azon évben vasárnap volt.

[2]) „. . . ita sit antiquatum, ut ab omni consumptione timeatur." Consumptio tulajdonkép szótagok és szavak szándékos kivakarását jelentette a középkorban; itt módosított értelmű. Azonban nem lehetetlen, hogy igen szokatlanul a „magával-vitel" „Mitnehmen" van e szóval lefordítva. Fejér, Cod. Dipl. IV. k. II. r. 204. l. és Knauz a budai káptalan regestáiban. Tört. Tár XII. k. 6. l. Eredeti a pozsonyi káptalannál.

[3]) Knauz Kortana 222. lap.

Mert annyit kicombinált a koholmány készítője, hogy Ambrus budai olvasó-kanonok csakugyan Rómában járhatott 1253-ban, s valószinűen tudta azt is, hogy ha ott járt, ez a nevezett évnek nyarán történt.

Nem helyezek sulyt arra, hogy a junius 1-sei kelti idő vasárnapra esett 1253-ban, bár különös, hogy a váczi és erdélyi püspök, meg a cistercita-rend pilisi apátja vasárnap „vizsgálgassanak és irassanak le saját jelenlétökben szórúl szóra" egy oklevelet, s lássák el saját pecsétjökkel és a mi több, épen az egyház fejéhez, a pápához küldjék azt a vasárnap véghez vitt munka gyümölcsét. A kelti időnek vasárnapra tétele nem épen ritkaság, s igy ez a különösség nem dönt, — csak curiosum.

Megingatja az oklevél hitelét az, hogy a pápa regestái hallgatnak az ügyről, holott abban az időben a pápa aligha elmulasztotta volna beavatkozni oly fontos ügybe, minő egy nevezetes káptalan joga, s semmi esetre sem mulasztja el az akár helybenhagyó akár tagadó választ. A regesták pedig abból az időből teljesek, s feljegyeznek igen alárendelt fontosságu személyes intézkedéseket is — tartalmazzák a pápa egész levelezését az általa irt és nevében irottakat. De II. Géza okleveléről hallgatnak.

Azon 1253-dik év julius 23-dikán IV. Incze pápa megengedi Ambrosius budai *lector*-nak, hogy ezen a hivatalán kivül más egyházi hivatalt vagy méltóságot is viselhessen. [1])

Ha a pápa ily alárendelt fontosságu ügyben nem restellt válaszolni, válaszolt volna bizonyára a budai káptalan kérelmére is; de ennek nincsen nyoma. Pedig az oklevél a mellett, hogy bizonyítvány, egyszersmind forma szerinti kérelem a pápához, hogy apostoli tekintélyével erősitse meg a II. Géza nevében irott oklevelet.

Nem valószinű tehát, hogy Ambrus egyáltalában Rómába vitte volna a levelet, s igy nem valószinű az oklevélnek az az állitmánya sem, mintha Ambrust Rómába küldték volna a káptalan szószólójául és vele a levelet.

Fentebb láttuk, hogy a tartalom II. Géza levele, mely ezen 1253-diki iratban maradt fenn, mily nyilvánvaló hamisitás elejétől végig. Bajos föltennünk, hogy az ország három

[1]) Fejér, IV. k. II. r. 200. lap, és Potthast regestái.

kiváló egyházi tekintélye épen hitelességét oly ünnepélyesen erősítsék s a pápát is hasonlóra szólítsák fel, kinek cancellariájában a legavatottabb irástudók működtek.

A király cancellariája megerősített nem egy hamis oklevelet s később ezt is; de az gyakorlati szempontból történt, miután a helyszinén élő tanuk is bizonyították valamely jog élvezetét, s nem a puszta hitelesség szempontjából.

Azért legvalószinűbb az, hogy az 1253-dik évből keltezett püspöki felterjesztés s aláirás szintúgy későbbi csinálmány, mint a benne foglalt II. Géza-féle privilegium, — bár későbbi cancellárok elismerték hitelesnek. Kétségkivül III. Endre idejében költötték ezt az oklevelet is, a volt erdélyi és váczi püspök s a pilisi apát biráló tehetségének rovására, kik már óvást nem tehettek a nevökkel való visszaélés ellen.

Ezen hamis oklevél gyártásának indoka nemcsak az, hogy II. Géza ál-levelének hitelt szerezzen, hanem a gyakorlati súlypont azokon a szavakon van, mely szerint az eredeti oklevél annyira meg van viselve a régiség miatt, hogy nem lehet útra küldeni. E szerint ha későbbi időben II. Géza privilegiuma ellen a törvényszék kétséget támasztott, előállhattak az állitólagos 1253-diki irattal, mely azt már akkor megviseltnek mondja, — későbbi időben pedig már vagy olvashatlan rongyot mutathattak elő, vagy azt mondták, megsemmisült

Egy másik oklevél 1249-ből a Nyulak szigetéről szól.

Ebben IV. Béla az egész szigetet mindenestül a *prémontrei* szerzeteseknek adományozza, a minthogy, ezen levél szerint, már ősei bőkezűségéből régóta birják is. Ezenkivül fel van sorolva sok más birtok, mely a szerzet tulajdona.

Azonban ennek fogalmazása sincs rendben. Béla uralkodásának éve hibásan van kitéve. 1249-ről, november 24-dikéről szól az irat, mikor a király már uralkodása tizenötödik évét élte. Az oklevélen pedig e helyett tizennégyes szám áll. Az 1249-diki eredeti irat nincs is meg. Csak 1278-diki átiratból ismeretes. [1])

Gyanus maga az átirat is. Mert nem a királylyal ismertetik el a prémontréiek az ő jogukat, hanem a hévízi Trinitariusok priorjával adatnak bizonyitványt, hogy az 1249-diki

[1]) Fejér, IV. k. II. r. 43. l., és VII. 5. 440.

(ma ismeretlen) oklevél nem hamis. Különös fatum, hogy az 1278-diki irat megvan, s a fontosabb 1249-diki eredeti nincs meg!

Itt sem tulajdonítok sulyt annak, hogy az 1278-diki oklevél május 26-dikáról van datálva, mely azon évben egy nagy ünnepre, áldozó csütörtökre esett, — bár különös az, hogy a Sz.-Háromság egyházának szolgái, ha ezen napról állították ki bizonyítványukat, nem nevezték meg magát az ünnepet, — s csak a pogány római kalendarium kifejezését használják. — Még különösebb egy másik körülmény.

1249 után elég hamar történt az, hogy IV. Béla a Nyulak szigetén megtelepítette a Domonkos férfi-szerzetet s ezzel együtt egy ugyanazon rendbeli apácza-kolostort. Mert 1252-ben már készen kellett lennie az épületnek s minden hozzá valónak. Ekkor hozták át a veszprémi zárdából a tiz éves Margit király-leányt. [1]) És már akkor készen kellett lennie a terjedelmes klastromnak s a hozzá való templomnak a szigeten. Már pedig 1249-től 1252-ig csak három év van. Mikor annyi romot kellett ujra épitni s a munkás kezek sohasem voltak oly kevés számban, s a pénz szűke nagyobb, — csodálatos hamarsággal készült el a kolostor és templom!

Valahára 1255-ből találunk két megbizható oklevelet. — Ezek egyike, épen a legtöbbet mondó, nem egykorú, hanem egy Kun László idejében kelt eredeti transsumptumban őriztetik a budai országos levéltár eredeti oklevelei közt. Azért kétség férne ehhez is, ha nem volna egy másik 1255-diki eredeti mellette, mely egykorú és hiteles. Pecsétje is, bár szélein kissé töredezve, de fő részében a kettős kereszttel igen szabatos vonásokban maradt meg.

Az első oklevelet közölték Fejér és mások (Fejér Cod. D. IV. 2. 320.) Szól az, mint fenn e munka szövegében előadom, a pesti várhegy benépesítéséről s várrá alakitásáról, továbbá a Margit szigeti apácza-klastromról, mely utóbbi a várban az egyházi patronatust s a piaczi vám jövedelmét

[1]) A Sz.-Margit legendájának mindjárt elejéből kitünik, hogy Margit vagy a tatárjárás végén vagy nyomban azután született. Tiz éves korában hozták át Veszprémből. (Pray, Sz. Margit élete. 255. l.) 1260 körül 18 éves volt. (U. a. 277. l.) És 1271-ben történt halálára nézve a legenda világosan mondja, hogy 29 éves volt. (U. a. 302. l.)

MEGYEI KÖNYVTÁR

nyeri a királytól. [1]) Ez az oklevél az, mely csak Kún László transsumptumában ismeretes. A másik oklevél IV. Béla eredeti levele. (Fejér, u. o. 310. l.) Ebben ismételve van a király adománya a pesti hegyen épült vár vásár-jövedelmeire nézve, sőt részletezve van, micsoda áruczikk mit fizessen. Igy ez utóbbi hitele megerősíti a transsumptum hitelét.

Máskép áll a dolog egy 1269-diki, tárgyára nézve fontos oklevéllel, mely IV. Béla nevében iratott.

Fejér György szerint (IV. 3. 195.) ezt Horváth János közölte *eredeti után*, (ex autographo eruit). Már pedig ez nem áll, s maga H. J. sem akarta azt mondani, hogy eredetiből irta ki. Az „Egyházi Értekezések" 1821-diki II. kötetében, hol a terjedelmes oklevél napvilágot látott, H. J. azt mondja, hogy az *„hiteles párból* vétetett." Fejér nem vette észre alkalmasint, hogy a közlő nem szabatosan fejezte ki magát; mert azt akarta mondani minden bizonynyal, hogy hiteles *másolat*-ból kölcsönözte, — vagyis transsumptumból.

Ezen transsumptum található Hevenesy kézirat-gyüjteményében, a pesti egyetemi könyvtárban (cc. x. p. 241.), mint magam is láttam, s Fejér is utal rá. Az a transumptum, bárhol van is eredetije, nem egykorú, hanem 1330-ból való. [2])

Ezen iratban IV. Béla még keményebben ostorozza önmagát, mint II. Endre az 1212-diki oklevélben, még pedig oly tettekért, melyek jogosaknak tűntek fel mindenki előtt. — Mert a veszprémi püspökség dolgában a tatárjárás után az történt, hogy a megüresült püspöki székbe a király megkérdezése nélkül választottak egy uj püspököt Zaláud kanonok személyében. A király ebben jogai sérelmét látta, s ha a veszprémi püspöktől az elismerést megtagadta, jogosan járt el. Annyival inkább, mivel maga Incze pápa 1245-ben a királynak teljesen igazat adott. [3]) — Most már ha a király az engedetlen püspökséget némely birtokaiban és jogaiban megrövidítette volna, ez nem lett volna még a pápai szék előtt is oly vétek, mely a királyt arra kényszerítse, hogy mint a leg-

[1]) Lásd a szöveg 194. lapját.

[2]) A közlő hosszú értekezése fukar azon lényeges körülmény bevallásában, hol találta a „hiteles párt"?

[3]) Az „Egyházi Értekezések"-ben (i. h.) Horváth J. maga is közli a pápa illető levelét. Potthast regestái tanuskodnak a pápai levél hitelességéről.

szegényebb s leggonoszabb bűnbánó töredelmeskedjék egy ünnepélyes diplomában. A következő, s a törvényes formák megtartásával választott püspöknek visszaadhatja vala a megvont jogokat, azon egyszerű megjegyzéssel, hogy nem a püspökséget csak a bitorló püspököt akarta sujtani.

E helyett azonban IV. Béla azt vallja magáról, hogy a sors méltó csapásai érték őt a miatt, hogy a veszprémi egyházat megkárosította. [1])

Ezért kellett a halálnak elragadnia kedves szeretett fiát: Béla herczeget; ezért kellett viszálynak támadnia közte és nagyobbik fia István közt. Vegyen példát a jelen és utókor az ő, IV. Béla büntetésén, azon bűn miatt, hogy a veszprémi püspökséget rosz lelkű árulkodók rágalmazására megkárosította!

Azok, kik hitelt adnak ennek az oklevélnek, nincsenek feljogosítva arra, hogy IV. Bélát erős jellemű s átalán jellemes uralkodónak tüntessék fel. 1269-ben ő régi, tapasztalt, edzett, de nem elaggott uralkodó volt; csak hatvannegyedik évében járt.

S még az is kérdés, hogy csakugyan kisebbik fia, Béla herczeg meghalt volt-e az oklevél állitólagos keltekor t. i. 1269. október 11-dikén? Két oklevél ismeretes Tót-, Dalmát- és Horvátország ezen herczegétől 1269-ből: egyik kelt junius végén. S van krónika, mely szerint Béla herczeg csak 1270-ben, atyja után halt meg. A klosterneuburgi krónika szerint V. István öcscse, Béla ugyanazon évben hal meg, melyben a kettő atyja IV. Béla, azaz 1270-ben. (Katonánál. Tom. VI. 511. l.)

Egy másik osztrák krónika, (Chron. Austriacum) 1269-re teszi halála évét. (Katona VI. 506.) — A kik ezen két ellenmondó tudósítás közt döntenek, még pedig az 1269-dik év részére, azok IV. Bélának itt tárgyalt, s több mint gyanus oklevelére hivatkoznak, tehát egy meg nem bizható forrásra.

---

[1]) Elég legyen a sok helyett e néhány szó: „ob tantam Wesprimiensis Ecclesiae injuriam, caeterosque fragilitatis nostrae excessus!“ Ismét: „nec volumus perniciosa dissimulatione salutis nostrae in grave dispendium . . . consentire . . . nec in messem falcem submittere alienam“ stb. Magyarán: gyarlóságból eredő kihágás, az örök lelki üdv koczkáztatása volt a királytól, a mit a veszprémi püspök ellen elkövetett, s egy király azt hirdeti, hogy ott akart aratni, a hol nem vetett, tilalmasban kaszált.

Azonban ha az oklevél fogalmazása valótlanul van IV. Bélának tulajdonítva, lenni kell alapjában némi igazságnak. Mert alig hihető, hogy midőn IV. Béla a várhegyi templom fölött oly szabadon rendelkezik, az akkori veszprémi püspök hallgatagul tűrje, hogy az ő megyéje területén a király a püspök megkérdezése nélkül intézkedjék. S igaz lehet az oklevél azon állítása, hogy Zaland püspök csakugyan óvást tett az ellen, hogy a Dominicanusok és szigeti apáczák részére szenteljék fel Boldogasszony templomát; de alkalmasint nem igaz, hogy ezt meg is gátolták volna.

Hogy a király 1255-ben s még már tán előbb a Domonkosrendi apáczákra ruházta a patronatust, arra fel volt jogosítva a veszprémi püspökség akkori abnormis állapotjában. De hogy 1269-ben ettől elállott volna, arra nem mutatnak a későbbi adatok.

IV.

AZ ARANY BULLA TÖRTÉNETE.

Sem a fentebbiekben sem az alábbiakban nem akartam diplomatikai tanokat fejtegetni. Valamint a szövegben, úgy ezen mellékletben is elméleti elfogultság nélkül nem az általános törvényeket igyekeztem alkalmazni specialis esetekre, hanem megfordítva, a specialis eseteket a magok mivoltában törekedtem fölfogni. Ez által két czélt akartam elérni. Egyik az, hogy a tévedésektől igy mentesebb lehetek, másfelől, hogy az egyes kútfők szorosabb, minutiosus vizsgálatából az általánosítandó generalisált nézetek is szilárdabb alapot nyernek. Azon hátrány mellett, hogy oklevél-kritikánknak csaknem tökéletesen elhanyagolt állapotjában, magamnak kellett ezen csekély épülethez minden adat követ, úgyszólván segítség azaz előmunkálat nélkül kifaragnom, s igy bajosan várható tőlem harmonicus mű, — az az egy előnyöm megvan, hogy állítmányaimban, legalább e téren való elődeimmel nem jövök ellentétbe; mert ezen különben nagy érdemű férfiak, bár lelkiismeretesen rakásra hordták az épület-köveket, óvakodtak megmondani, a mit sok esetben tudtak, hogy melyik szilárd, melyik nem. A hamis okleveleket szintúgy megjegyzés nélkül közölték, mint a valódiakat.

Valamennyi fentebbi oklevélnél bonyolultabb története van annak, melyet mindenki Pest, majd Buda főfő szabadságlevelének tartott, s melyet eddigi közhit szerint IV. Béla 1244-ben állított ki. — Sok félreértés származott ezen levélből, melyet ha valaki hitelesnek fogad el, s úgy akarja megirni Buda történetét, érthetlenné válik városunk története a tatárjáráson kezdve száz egész évig; mert ezen úgynevezett bullával ellenmondásban vannak a többi, s elég hiteles kútfők.

Közlöm itt magyar forditásban a latinul már oly sokszor kiadott 1244-diki szabadalom-levelet, melyen mitsem változtattam, csak nyelvét, s azt, hogy az egyes pontokat számoztam, mi helyett az eredeti szövegben csak „Item“ (ismét) szó áll. Számoztam azért, hogy azon helyek, melyekre hivatkozni fogok, könnyen meg legyenek találhatók.

„A szentháromság és istenegység nevében, amen! — Béla, isten kegyelméből Magyar-, Dalmát-, Horvátország, Ráma, Szervia, Galiczia, Lodomeria és Kunország örökös királya, Krisztus ezen lapot megtekintő minden hivének üdvöt a mindenek megtartójától! Mivel leginkább a népek sokaságában áll a királyok és fejedelmek dicsősége, méltán igyekszik a királyi felség alattvalóit bővebben részesitni oly intézkedésekben, hogy a neki szolgáló nép hűségben és számban gyarapodjék. Azért mindeneknek, jelenvalóknak és jövendőbelieknek, tudtára kivánjuk adni jelen levelünk rendében:

„Mivel a tatárjárás idején, mely rohamossága és kegyetlensége által, isten akaratjából nagy nyomoruságot hozott országunkra, a mi pesti polgáraink (hospites) az ő szabadságuk érdekében kiállított és engedett kiváltság-levelöket elvesztették, elhatároztuk az emlitett több rendbeli szabadságokat, mivel köztudomásuak, megujitni és ezen sorokba összefoglalni, a mint következik:

1. Oly hadjáratra, melyben személyesen részt veszünk, tartoznak tiz nehéz lovast (milites), tisztességesen fölvértezve (armatos) küldeni velünk.

2. A mi birodalmunk határain belül minden vámfizetés alól mentesek, kivéve a királyi harminczadot, s azt a só-vámot melyhez a budai egyháznak (ó-budai káptalannak) joga van

3. Szőlleikről nem fizetnek csöbör-adót (cibriones).

4. Főembereink közül senki erőszakkal be nem szállásolhatja magát rájok, sem akaratjok ellenére tőlök semmit el nem vehet, hanem a beszálló minden szükségesért illendő árt tartozik fizetni.

5. Egy polgár (hospes) sem adhatja el földjeit (possessiones) és házát valamely idegennek, hacsak ez nem akar a város állandó lakosa lenni.

6. A kinek közülök nincs örököse, arra szállíthatja fekvő birtokát, a kire tetszik.

7. A ki közülök fekvőséget vásárol, ha egy év és egy nap alatt senki sem lép föl ellene törvényesen, azután minden ellenmondás nélkül nyugton és békén birhatja.

8. Egyházuk üresedése esetében lelkészöket szabadon választják, s a lelkész tudtuk és akaratjuk nélkül nem nevezhet ki helyettest (vicarius).

9. Város-birónak *(major villae)* azt választják, a kit akarnak, s a megválasztottat mutassák be nekünk. Ez fog ítélni minden világi ügyeikben.

10. De hogyha valakinek nem szolgáltat igazságot, akkor maga a biró (villicus) s nem a város tartozik járulni elénk vagy megbízottunk elé.

11. Az alnádor erővel nem szállhat meg köztök s nem bíráskodhatik fölöttük.

12. Mindazt, a mit a tatárok elvonulása óta adtunk nekik, ellenmondás nélkül birhatják.

13. A ki városukban birtokos s ott akar lakni, velök együtt teljesítse a köteles szolgálatokat.

14. Köztük párbajra-ítélésnek helye nincs, hanem a vétség minősége és mekkorasága szerint, melyben elmarasztaltatik, megfelelően tisztítsa meg magát.

15. Ha idegen fog perbe valamely polgárt, csak városi vagy vele egyenlő szabadságu ember tanúskodhatik.

16. Kewer [1]) nevű földet, melyet most adományoztunk nekik, valamint más, korábban birt földjeiket oszszák ki egymás közt, kinek-kinek megmívelési tehetsége arányában, nehogy ezek a földek mívelés nélkül és hiában heverjenek.

17. A lefelé vagy fölfelé közlekedő, árukkal terhelt kisebb-nagyobb hajók (naves et carinae), valamint az árus sze-

[1]) Podhraczky másolatának irásmódját követem e névben.

kerek tartoznak nálok megállapodni, s *mint azelőtt*, minden nap vásárt tarthatnak (forum quotidianum).

18. A Duna tulsó partján fekvő Kis-Pest hasonló szabadalomban részesül a föl- s lejáró hajók és a csöbör-adó nemfizetése dolgában.

19. Ha a tárnokmester embere pénzügyőreivel (monetariis) köztök megjelenik, a városnak egy megbízható embere csatlakozzék hozzájok, ki a királyi pénz beszedésére lelkiismeretesen és szorgalommal felügyeljen.

20. Hogy pedig a szabadalmak ezen sorozata ezutánra és minden időre épségben, sértetlenül megálljon, s valami uton-módon visszavonható ne legyen, jelen levelet (paginam) örök időkre szóló megerősítésül a mi arany bullánkkal láttuk el.

21. Mivel azonban az ő arany bullával kiállított szabadalom-levelöknek kiadása veszélyeztetve volna a közlekedés bajos volta miatt, szórul-szóra átirattuk azt (transcriptum), az átiratot kettős (viaszk-) pecsétünkkel erősítettük meg, mely teljes hitelű levén, amannak (az arany-pecsétesnek) előmutatására semmi módon se kényszeríttessenek.

Kelt *Benedek* kalocsai érsek, tisztelt atya, udvarunk cancellárjának keze által s isten egyházát szerencsésen kormányzó következő érsekek és püspökök előtt, u. m. *István* esztergomi érsek tisztelendő atya, *Bertalan* pécsi, *Cletus* egri, *István* zágrábi, *Balázs* csanádi, *Artolf* erdélyi püspök, *Vincze* váradi választott és megerősített püspök, — mig a győri és veszprémi püspöki szék üresedésben van, *László* nádor és somogyi főispán, *Dénes* bán és egész Tótország herczege, *Máté* tárnokmester és pozsonyi főispán, *Demeter* országbiró és mosonyi főispán, *Lőrincz* erdélyi vajda, *Róland* asztalnok és sopronyi főispán, *Móricz* pohárnok és győri főispán, *István* fölovászmester és orbazi főispán, *Arnold* nyitrai, *Henrik* vasvári főispán s más hivatalokat és ispánságokat viselők előtt. Urunk születése után 1244-dik évben, uralkodásunknak pedig kilenczedik évében, deczember kalendái előtti nyolczadik napon (azaz november 24-dikén).“

Ez az 1244-diki hires kiváltságlevél, melyet későbbi időkben *arany-bullának* neveztek.

Eredetiben nincs meg. Csak XV. és XVI. századbeli

másolatokban maradt ránk. Betűinek jelleméből, papirjából pecsétjéből senki sem itélhet.

Fogalmazatának először formaságai, aztán az egésznek tárgyai eshetnek csak birálat alá. Vegyük először a formákat.

Hibátlannak tűnik fel az oklevél az annak végén olvasható névsorban. Átnézvén az 1242-től 1246-ig fenmaradt okleveleket, az egyházi és világi méltóságok itteni megnevezésében feltűnő anachronismust nem találtam. Gyanusabbnak tűnik fel ebben a részben Zágráb 1242-diki szabadságlevele — Először is a mi Bertalan püspököt illeti, az, az 1242—1243-diki oklevelekben (nem számitván a hason nevű pécsi püspököt), úgy jön elő, mint veszprémi püspök; de a zágrábi levél azt nyitrai püspöknek irja. A mi a nádort illeti, az 1242-diki levelekben *Arnold* somogyi ispán az. Az 1243-diki levelekben s az 1244-dikiekben László a nádor és somogyi ispán. — A zágrábi okmány, mely az 1242-dik év vége felé kel, már Lászlót nevezi nádornak; — de előfordul Arnold is, mint egyszerűen somogyi ispán. Máté a tárnokmester az 1243-diki oklevelekben s azután következetesen pozsonyi ispánnak van nevezve. De a zágrábi oklevél ezt a tavernicust sopronyi ispánnak mondja. Az étekfogó-mester ezen években Roland, nyitrai ispán. — A zágrábi oklevélben kisebb baj az, hogy „Sol"-nak találjuk nevezve, — ez lehet másolatbeli hiba; nagyobb baj, hogy vasmegyei ispánnak czimeztetik.

Ehhez hasonló eltéréseket a correctebb oklevelektől a pesti bulla nem mutat fel.

Ha összehasonlítjuk a mi bullánkat más, 1244-diki oly oklevelekkel, melyekben az országnagyok mint tanuk névsora olvasható, az eltérések nem jelentékenyek.

Van egy oklevelünk azon év októberének utolsó napjáról, s igy ez csak huszonöt nappal kelt előbb, mint a mi bullánk. A püspökök megnevezésében egészen azonos, — még abban is, hogy ugyanazok vannak kihagyva egyikben mint a másikban. Nincs említve egyikben is sem a váczi, sem a nyitrai püspök. Mindkettőben Artulf püspök Transilvanus helyett Ultrasilvanusnak van irva. Az országnagyok rendje és neve is egyezik. Egyezik még abban is, hogy az országbiró czime *judex curiae*; s hogy Lőrincz *Ultrasilvanus* vajdának czimeztetik. — Az egyezés annyira megy, hogy mindkét ünnepélyes

oklevélből egyaránt ki van felejtve a kelti hely megnevezése, mi aligha véletlen.[1]) Az a különbség, hogy október végén *Balduin* van nyitrai ispánnak nevezve, holott novemberben Arnold a nyitrai ispán neve. — Egyezik betűről betűre a két oklevél még ezen szavakban is, melyek a névsor végén olvashatók: „ac ceteris magistratus et comitatus regni nostri tenentibus.“

Kissé eltér mindkettőtől az 1244. junius 15-diki oklevél.[2]) Eltér a következőkben: Ott Benedek a csanádi püspök neve, mig a két fentebbi levélben Balázs (egy későbbiben Basilius). A juniusi oklevélben szintén Benedek a győri püspök neve. Október és novemberben már üresedésben levőnek mondatik a győri püspökség. Előbbi eltérés lehet tollhiba, — utóbbi onnan eredhet, hogy időközben csakugyan üresedésbe jött a győri püspökség. Legalább 1245. szeptemberről olvassuk, hogy Benedek győri püspök meghalván, ekkor Artulf erdélyi püspököt választják helyébe.[3]) Feltűnőbb az, hogy juniusban meg van nevezve a váczi püspök Heymus, — ugyanazt találjuk egy 1245-diki oklevelen is. De az 1244. őszén kelt oklevelekben a váczi püspökség nem is említtetik. Hasonlókép kimaradt az Ádámnak nevezett győri püspök, kit a juniusi levél megnevez. Továbbá ugyanebben Artulf püspök „Transilvanus“, mig az októberiben és novemberiben „Ultrasilvanus.“

Az országnagyok közül a juniusi oklevélben ki van felejtve az erdélyi vajdaság és vajda. Ez lehet az átirat-készitő hibája. Jelentősebb eltérés az, hogy a juniusi irat Demeter országbirót judex *aulae*-nak czimezi, a más kettő judex *curiae*-nak.

A juniusi levélben Arnold nyitrai, Balduin vasvári ispán. Az októberi Balduin-t teszi meg nyitrainak, a novemberi Arnoldot hagyja meg; — s a két utóbbi egyezően Henriket mondja vasvárinak.

A névsor utáni szokott formula szavai a juniusiban eltérnek a más kettőétől. Amannak szavai: „et aliis *quampluribus* comitatus et magistratus tenentibus.“ Nagy különbség végre az, hogy a juniusi levél, mint ünnepélyes okmányhoz

[1]) Az okt. 31-diki oklevél Wenzel, Mon. Arp. VII. 166. l.

[2]) Wenzel, Mon. Arp. VII. 152. l. és Fejér, IV. 1. 324. Dénes herczegnek és bánnak adott priv. levél.

[3]) Fejér, IV. 1. 378. l.

illik, megnevezi a helyet: „Datum apud castrum *Galaas*“, mig a más két oklevél egyaránt elhallgatja a kelet helyét.

Mindezen eltérések magokban el nem döntik a hitelesség kérdését, de kétséget támasztani alkalmasok.

Hogy ugyanazon évben ugyanazon cancellar (Benedek kalocsai érsek) kezével irva egyszer *aulae* másszor *curiae* judex az országbiró neve, csupa stylaris hanyagság-e? — Igaz, a két név egyet jelent; de már akkor sem lehetett hivatalosan a synonymákat egyaránt használni. — A hivatalos név ezen időkben a *judex aulae regiae*. 1240-től 1250-ig tizennégy eset közül három esetben találtam a judex curiae czimet. Ezen esetekből a felhozott kettőt leszámitván, marad még egy eset, egy 1243-diki. Ebben pedig hibás levén az uralkodás évszáma, az különben is gyanus. [1])

II. Endre idejében hivatalos cziműl úgy látszik ez divatozott: „aulae regiae curialis comes.“ [2]) S ez érthető is. Mert curialis comese lehetett más nagy urnak is, — s azért szükség volt odatenni az *aulae regiae-t*. Ebből rövidítették aztán a judex aulae-t, mely 1250-ig állandó, mi már a következő tizedekben aztán judex curiae lett s állandóan az maradt. — E szerint 1240-től 1250-ig a judex curiae kifejezés előfordulta, ha nem döntő argumentum, de valószinűséggel vehetjük anachronismusnak, — annyival inkább, mivel 1240-től 50-ig négy országbiró: Endre, Demeter, István és Pál váltják föl egymást, s a fentebbi czimet az oklevelek oly többségében, hogy a kivételek gyanusakká lesznek.

Régi oklevelekben nem épen szabály a kelti hely kitétele. De az esetek nagyobb részében meg van az nevezve, kivált az oly ünnepélyes actákon, melyek arany-bullások, s melyeken az országnagyok tanuk gyanánt szerepelnek. Különös, hogy az érintett három levél, melyekben judex curiae-t találunk, egyeznek a kelti hely kifelejtésében is. S különösen a mi bullánk, mely a lehető legünnepélyesebb formákban van kiállítva, annyival compromittálóbb hézagot mutat e részben,

---

[1]) Wenzel, VII. 137. A hol judex aulae-nak van nevezve az országbiró: Fejér, IV. 1. 288., (1243); Wenzel, Mon. Arp. VII. 107. és 110 l. (1240); 157. (1244); 187. és 199. (1245. „Nos Steph. aulae R. j.“) 215. (1246); 270. (1248); 2., 2888., 2289. (1249).

[2]) Hazai Okmt. V. 10. és 14. l. 1222-ből és 1233-ból.

mivel a végén épen topographiai körülmény van érintve, az utak veszélyessége Pest és a kelti hely közt. — A fogalmazás- és eszmetársításbeli ezen közelség nem engedi feltennünk, hogy kifelejtették, hanem hogy szántszándékkal mellőzték.

Mindezeknél kétségtelenebb formahibát találunk az oklevél legvégén.

IV. Béla oklevelei közt 1242—1247-ig van nem egy, melyben hibás az uralkodás évének kitétele. De a legnagyobb, a túlnyomó részben igen pontosan szem előtt van tartva, hogy IV. Béla 1235. október 14-től számítja uralkodását, úgy, hogy a hol hibát találunk e részben, az vagy az egész oklevelet gyanussá teszi, vagy másolásbeli hiba.

Most már melyiknek tulajdonítsuk a mi oklevelünkben található hibát? Leirásinak nem, — miután ezen oklevélnek több versiójában egyenlően *kilenczedik* év áll tizedik helyett (*nono*, még pedig betűvel kiirva).

A mi oklevelünk állítólag 1244. novemberében kél. Igy az uralkodás kilenczedik éve lejárt volt 1244. október 14-dikén. Ez tehát nem átirásbeli tévedés, ez hibás combinatio. Annyival inkább annak kell vennünk, mert sok ezen korbeli oklevélben amaz időbeli forduló ponthoz közel eső datumoknál egészen szabatosan van kitéve az uralkodás éve.[1]) Igy az uralkodási évbeli tévedés komoly vád az oklevél hitelessége ellen. Annyival komolyabb, mentül ünnepélyesebb s mentül több országnagy nevével van diszítve. Ezek közt különösen a cancellar, ki máskor nem tévedett az uralkodás évére nézve, épen ezuttal lett volna zavarban?

A pecsétre nézve is találunk eltérést a IV. Béla korabeli szokástól. Ő mikor arany-pecsétes levelet állított ki, el nem mulasztotta azt főfő pecsétjének nevezni, mit a mi oklevelünkben nem találunk (sem az állítólagos zágrábiban).[2]) Azonban ebben szabad tere lehetett a fogalmazásnak. Más tekintetben

---

[1]) Igy 1244. III. nonas octobris (oct. 5.) helyesen van az uralkodás kilenczedik évére téve. (Hazai Okmt. VII. k. 29. l.) — Ismét 1242. V. nonas octobr anno septimo, szintén helyes. (Wenz. VII. 125.) 1244. II. Kal. nov. (oct. 31.) anno decimo, helyes. (U. a. 166.) 1242. XI. Kal. decembr. (november 21.) anno octavo, jól van kitéve. (Fej. IV. 1. 255.) stb.

[2]) Eminentioris sigilli, aureae videlicet bullae nostrae caractere insignitas (literas). Dénes bán 1244-diki oklevele. (Wenzel, VII. 156. l.)

feltűnőbb az, a mi oklevelünk 21-dik pontja alatt van mondva, mely szerint a király arany-pecsétes levelet állított ki a pestiek számára, 1244. novemberben.

S a pestiek nem ezt, hanem ennek csak viaszkpecsétes párját viszik magokkal. A király azt mondja, hogy ennek az átiratnak ugyanazon érvénye van, mint az arany-bullás levélnek, miért is utóbbi előmutatása alól fölmenti a pestieket.

Hol járt akkor IV. Béla, hogy az út veszélyeitől kellett félteni az arany-pecsétes levelet? — Talán Oláhország határán vagy az Adria partjain mulatott? Teljességgel nem. Elég közel volt Pesthez. A király november 16-án Ipolyság táján, deczember 11-dikén Zólyomban, 15-dikén Korponán, s karácson táján ismét Zólyomban volt. [1])

Mint már megjegyeztem, a kelti hely meg nem nevezése épen azon körülménynél fogva kelt gyanút, mivel ily feltűnően támasztja azt a kérdést minden olvasóban, hol volt a király, mikor ezt irta? Télviz időn sem nem táborozott, sem országos törvényszéket nem tarthatott, utóbbit épen az útak veszélyes volta miatt sem.

Alább látni fogjuk, mire szolgált az oklevél azon pontja, mely szerint az arany-bullát nem kellett előmutatni, — elég volt csak a viaszkpecsétes is.

Némileg a forma kérdéséhez tartozik oklevelünk stylje is. Főrésze rövid pontozatokra, s az örökös „Item"-ekkel mintegy §-okra van osztva. Szokatlan rövidség a hiteles privilegialis leveleknél. Még az sincs megtartva, hogy a hol a király Kőér földet adományozza a pestieknek, annak határait, mint rendes szokás volt, körülirja. — Az egész a kivonat színét viseli magán, mintha többféle oklevél rövidbe foglalt compendiuma volna. [2])

De mindezen formai ellenvetéseknél fontosabbak a tárgyiak a pesti bulla egykoru volta ellen.

---

[1]) Ráth K. Magyar királyok utazásai. (1866. Győr.)

[2]) Igaz, hogy az 1222-diki országos arany bulla is ilyen, ha nem is ekkora mértékben. Messze vezetne ennek taglalása. De miután, Knauz bizonyítása szerint annak ma ismert szövege Róbert-Károly idejéből való, lehet az csakugyan kivonat. A ki az angol Magna Chartát, ez egykoru s analog viszonyok közt megalkotott okmányt olvassa, nem menekülhet ettől a benyomástól: a kettő közt a stylaris különbség az, a mi egy igazi egykoru okmány s egy compendium közt.

Pestet 1242-ben földig rombolták a tatárok, s lakosaiból igen kevesen maradtak életben. Mit mond 1244-ben az a király, ki az oklevelekben is oly fogékony szivről és emelkedett szellemről tesz tanuságot?

Azt mondja a bevezetésben, hogy a tatárjárás idején, mely az országra nagy nyomort hozott, a pestiek elvesztették „az ő *szabadságlevelüket*.“

Szó sincs arról, hogy Pest nemcsak iratait, hanem épületeit és lakosságát is elvesztette. Aztán egyik pontban IV. Béla kiosztás végett *földet* adományoz a pestieknek, s a tatárjárás után ez nem is első adományaként van feltüntetve, mintha a pestiek nem lettek volna nagyobb bővében a gazdátlanul parlagon hevert földeknek, mintsem a munkás kezeknek! Szó sincs a legfontosabb szükségről: egy erős vár építéséről. Tiz lovag kiállítását kivánja tőlük a király a maga zászlója alá. Mintha egy uj tatár invasio ellenében nem a várfalak, hanem siktéri ütközetek védhették volna meg a várost és országot! Alig van valami az oklevélben, mi az illető korra és helyzetre világot derítne. Az ily irat, akár krónika, akár oklevél, már ennél fogva gyanus. Nem könnyü-e ráismernünk egy nem szemmel látott tanu leirása és elbeszélése közvetett voltára?

A tartalom egybevetése a körülményekkel még több kétséget is támaszt. Az első kérdés, mit értett ezen oklevél szerzője *Pest* név alatt?

Semmi kétség sem lehet benne, hogy ebben az esetben Pest alatt azt kell értenünk, a mit mai nap. Mert föltéve egyelőre, hogy IV. Béláé az oklevél, azt mondhatjuk: a balparti Pestnek a tatárjárás előtt lehettek kiváltságlevelei, melyeket ama vész elpusztított; — de szó sem lehet arról, mintha a budai várnak, melyet alapján kezdve a tatárjárás után épit fel maga IV. Béla várossá, lehettek volna városi szabadalmai.

Érthető-e az 1244 előtt, sőt úgy látszik, még akkor sem létezett Budavárról azt mondani: hogy „*mint annakelőtte*“ vására lehessen minden nap? — (17-dik pont.)

Ebből világos, hogy az oklevél irója Pest alatt nem Budát értette.

De fölöslegül találunk erre más érvet is a fenn közlött pontok közt, s ilyen a 18-dik, mely a Duna *tulsó* parján feküdt

Kis-Pestet említi. Kis-Pest a tatárjárás előtt és közvetlenül utána 1244-ben az volt, a mi a mai Rácz-város, a Krisztinavárossal együtt. Csak a mai Pestről nézve lehetett azt mondani, hogy az a Duna *tulsó* partján fekszik. Ha Budáról szólana a bulla, azt mondja vala, az *ugyanazon* parton fekvő Kis-Pest.

E szerint az a szabadalom-levél teljességgel nem Budát, hanem Pestet értette Pest alatt, akárki irta is.

A mily bizonyos ez, szintoly bizonyos, hogy a balparti Pest tényleg nem volt az itt elősorolt jogok birtokában még száz év mulva sem. A fentebbi 9. pont szerint Pest szabadon választja főtisztviselőjét. Azonban IV. Béla korától Zsigmond koráig, tehát másfél századig, nem maga választotta biráit, hanem Budavár esküdtjei közül rendeltek neki birót. Zsigmondig Pest nem volt egyéb jogilag, mint Budavár egyik külvárosa, vagyonban és erődítések dolgában csekély fontosságu hely.

De a többi pontokba foglalt jogok is, 1244-től 1413-ig Pestre teljességgel nem illenek. Sőt még sokáig azután sem. Föltehető-e, hogy mind az arany-, mind a viaszkpecsétes bullát a pestiek nemcsak elvesztik, de semmit sem tudnak róla még a XV. század végső éveiben sem, — ha az csakugyan valaha meg volt? — Egy betű nyoma sincs, hogy Pestnek áru-megállítási joga és IV. Béla alatt vásártartási szabadalma lett volna.

Tehát IV. Béla 1244-ben oly bullát állított ki, mely nem szólhatott Pestnek, — pedig azt akarja elhitetni; — de szintoly kevéssé szólhatott Budának, mert ez ellen a szöveg tiltakozik.

Maga a IV. Béla által épített és bizonyára kedvenczének tartott Budavár sem részesült mindazon jogokban és szabadságokban, minők az 1244-diki ugynevezett bullában foglaltatnak, bár némelyikét ezek élvezhették. Későbbi időben jutott ez a szabadságok azon mértékéhez.

Mikor 1295-ben a budaiak nevezetes pöre foly az ó-budai káptalan ellen, a budaiak a biró, Lodomer érsek előtt egy IV. Béla korabeli hiteles oklevelet mutatnak föl. Ez nem volt arany-bullás levél: viaszkpecsét függött rajta selyem-zsinó-

ron.[1]) De nem valószinű az sem, hogy ez az úgynevezet bullának fenn ismertetett párja lett volna. Mert a budai káptalannak élelmes szószólói azonnal csalásnak kiáltották volna ki, hogy arra hivatkoznak, a mi Pestnek szólott. A budaiak ellen részre. hajló itéletében sincs kétségbe vonva az oklevél hitelessége. Csak épen a magyarázat szólt Buda ellen.

Ez alkalommal a törvényszék csak egy pontot tárgyalt, a vámmentességről szólót. Erről a fentebbi pesti bullának mindjárt második pontja latinul igy hangzik:

„Infra limites regni nostri ab omni tributo, salva tricesima et salvo jure ecclesiae (Vetero) Budensis, quantum ad tributa de salibus exigenda sint exempti“ (cives Pestienses).

A budaiaknak 1295-ben elömutatott szabadalomleveléből ezt olvasta az esztergomi érsek:

„*Cives Budenses* ab omni *exactione* tributi, *praeter* tricesimam et salvo jure ecclesiae (Vetero) Budensis, quantum ad sales *recipiendos*, sint exempti.“

A két hely látszólag azonos; csakhogy mig az elsőnél világosan Pestre szól a rendelkezés (az egész oklevél többi pontjaival együtt), a másodikban világosan a *budai polgárok* vannak megnevezve. Igy a két hely lényegesen különbözik. Látni való a fogalmazás szavainak némi eltérése is. A pesti „tributa de salibus exigenda“ (a sóról követelendő vám), s a budai: „salvo jure eccl. Budensis, quantum ad sales *recipiendos*“ némileg egyebet jelent.

Igy az 1295-diki esetből az következik, hogy Budának volt ugyan IV. Bélától valamilyen szabadalom-levele; de nem az 1244-diki pesti bulla szerepelt az érsek törvényszéke előtt.

Nem találjuk nyomát a bulla fölhasználásának Róbert-Károly alatt sem. Pedig 1324-ből maradt fenn documentum, melyben nyomának kellene lennie.

1324 előtt is, nem egyszer olvassuk, hogy ez s e város ugyanazon szabadságokat nyeri, melyekben Buda részesült. Igy Róbert-Károly idejében Soprony és majd Gyöngyös nyert Budáéhoz hasonló privilegialis levelet. Csakhogy ezek-

[1]) „Per eosdem cives quoddam privilegium Belae regis ... dupplici sigillo pendenti cera in serico consignato nobis extitit praesentatum.“ Knauz, Mon. Eccl. Str. II. 376. l. Az 1295. pört lásd munkám szövegében 257. lap.

ből egyebet nem tanulunk, mint azt, hogy voltak már 1324 előtt is városunknak némely kiváltságai; mert sem Soprony, sem Gyöngyös illető leveleiben nincs megmondva, miben állanak a szabadalmak.[1])

[1]) Róbert Károly a következendő szabadságokat adja (Nagy) Marosnak, németül *Neustadtnak*, mely Visegráddal átellenben feküdt és fekszik. A szabadságok ezek :

1. „Egy palatinus vagy báró s bármely méltóságban levő ur erővel meg ne szállhasson nálok.

2. Ugyanezek egyike se itéljen a marosi polgárok felett. Magának a királynak van fentartva a biráskodás.

3. A kik ottmulatás végett (causa commorandi) mennek hozzájok, ebben azokat gátolni tilos.

4. Birót (judex) és lelkészt magok válasszanak a község beleegyezésével. A biró valamint az esküdtek egy évre választatnak. Itélnek lopás, tolvajság, gyilkosság (homicidia), gyujtogatás, erőszak és más ügyek felett. (alias causas !) Letelvén az év, ha a biró nem tetszett a községnek, mást választhatnak tetszésök és akaratuk szerint.

5. A város területén akár a haza földén, akár azon kivül lakók által vásárolt vagy csinált szőllőket, malmokat szintúgy legyen szabad azoknak birniok, mint a városban lakozóknak.

6. Ha közülök valaki örökös nélkül mulik ki, minden ingatlan és ingó birtokát (possessiones suas et res) tetszés szerint hagyhatja bárkire, akár rokonaira, akár idegenre, akár künnlakóra, azon kikötéssel, hogy semmi más egyháznak vagy egyházi egyénnek nem hagyományozhatja, mint a helybeli plebaniának. A nevezett község plebanusa pedig másra nem fordíthatja birtokait és vagyonát, mint saját egyháza hasznára.

7. Ugyanazon város halászai minden kötelezettség nélkül szabadon halászhassanak Verőczétől az Ipoly torkolatáig, kivéve a *vizákat* (excepto usone), melyekből a mit fognak, negyedét nekünk vagy erre megbizott emberünknek tartoznak szolgáltatni.

8. A városi kereskedők és kalmárok az egész országban sehol sem tartoznak vámot és harminczadot fizetni.

9. A város polgára ellen külső ember tanuskodása érvénytelen. Párbajra egy polgár sem itélhető, akár nemessel és báróval, akár polgártársával pörlekedik.

10. A pilisi (visegrádi) királyi erdőkből a polgárok minden vám és fizetés nélkül szabadon vihetnek épület- és tűzifát. Ha valaki eladás végett akar fát szállítni az erdőből, erre a pilisi főispán engedelme szükséges.

11. Ha a nevezett polgárok (hospites) közül valaki gyilkosságot (homicidium) követel és a hazából megszökik, a város birája nem foglalhatja le birtokát és vagyonát, mig a gyilkos ama vagyonából magát fel nem szabadítja.

12. Rendeljük (dicimus) azt is, hogy a tizedet mindenből, gabonából, borból és apróság-termésből (minutis) a plebanusnak fizessék.

13. Semminemű egyházi itéletet a polgárokra nézve nem mondhat se püspök se esperes, csak a helyi plebanus, — a nevezett plebanusnak az esztergomi érsek iránt tartozó engedelmessége fentartásával.

Az 1324-diki nagymarosi kiváltságlevelet nem lehet biztosan, csak valószinűséggel az azon időbeli budai kiváltságok tükrének venni. De ha annak vesszük, pontjai nagyobb részére nézve, kiviláglik, hogy az 1324-diki levél, ha rokon pontokat tartalmaz az 1244-dikivel, egész fogalmazata más és több pontban lényegileg is különbözik. Azonban az oklevélnek csak utolsó szakaszára helyezek sulyt. Miután vagy tizennégyféle szabadalom van előszámlálva, ezek sorát ez zárja be:

„És minden *egyebekben* (a marosi polgárok) ugyanazon szabadalmakat és kiváltságokat élvezzék, mint Buda polgárai.“ [1])

Ez a pont azt bizonyítja, hogy Budának 1324-ben még nem volt meg azon fontos joga, mely az állitólagos bulla 17-dik ponjában foglaltatik, szólván az áru-megállítás jogáról.

Nagy-Maros 1324-diki privilegiumában nincs szó eme jogról. De föltehető-e, hogy a fentebb idézett pont által meg lett volna adva hallgatagul, s igy Buda azt birta volna már? — A dolog természetével ellenkeznék ezen fölvétel.

Tegyük fel mégis, hogy Budának meg volt áru-megállítási joga, s 1324-ben Maros, mely az elősorolt tizennégy kiváltságon kivül, tizenötödikül az elő nem soroltakban, Buda többi kiváltságait is nyeri, — áru-megállítási szabadalmat nyert.

Ez följogosítja vala Marost, hogy a száraz és vizi-utakon Austria és Csehország felől jövő külföldi kereskedést a maga piacza számára foglalja le. Tehát elállotta volna a Dunát, s Buda monopoliuma e részben üres szóvá lesz. Egy Róbert-Károly nem adhatta meg Marosnak, a mi Budának volt adva, — vagy ha teszi, külön kiemeli ezen jogfosztást. Csak úgy van értelme a dolognak, ha föltesszük, hogy 1324-ben Budának nem volt meg áru-megállítási joga.

14. Végre nem mellőzzük, hogy a nevezett polgárok (hospites) évenkint három határidőben három, tisztességes, de tehetségökhöz mért ajándékkal tartoznak a királynak.

15. És minden egyebekben ugyanazon szabadalmakat és kiváltságokat élvezzék, mint Buda polgárai.“ Podhraczky későbbi transsumptumokból. Hozzá van téve, hogy Károly ezt másodszor is teljesen hiteles pecsétjével látta el. Podhr. Historia dipl. Urbis Budensis etc. Kézirat a nemz. Muzeumban, II. k. 355. l. (Fejér, VIII. 2. 514.) Számos transsumptuma van későbbi királyoktól a marosi levélnek. Ezek egyikéből vette Podhraczky. Eredetije nincs meg.

[1]) „In aliis autem omnibus iisdem libertatum praerogativis, quibus cives nostri Budenses gratulantur, utique gaudeant et fruantur.“

Ennélfogva a marosi levél bizonyság arra, hogy Buda az állítólagos 1244-diki oklevél egy fontos szabadalmát nem birta, s hogy átalán ez az oklevél úgy a mint van, még nem számíttatott Buda jogforrásai közé.

Buda privilegiumaira nézve a nagy-marosi levélnél hivebb tükörül szolgál a kassai privilegium.

Kiadta ezt *Kassa* város számára Nagy-Lajos 1347-ben, kiemelvén a bevezetésben, hogy a mit ád, azt Buda szabadalmaiból kölcsönözte (libertates infrascriptas more civitatis nostrae Budensis).

Az iratot eredetiből, Kassa város levéltárából másolta Podhraczky s iktatta „diplomatariumába." (Közölte Fejér, IX. 1. 466. l.)

Az 1347-diki oklevél pontjait itt fordításban közlöm. A ráhivatkozás érdekében számoztam a lefordított szöveget, — s két felé szakasztám csillagjelekkel az oklevél pontjait, — a pesti bullával való egyezés feltüntetésére.

Lajos, isten kegyelméből Magyar-, Dalmát-, Horvátország, Szerbia, Galiczia, Lodomeria, Kún- és Bolgárország királya, Salerno fejedelme és Szent-Angyal hegyének ura, ezen sorokat jelenben és jövendőben megtekintő Krisztus hiveinek üdvet a mindenek megtartójától!

A királyi felség megmérhetlen nagylelkűsége kinek-kinek érdemét megmérlegelve, az alatt-valók fölszaporodásával azokat *bőségesebb szabadságokkal* szokta megajándékozni, hogy a sok még többre, s a hűség még nagyobb hűséggé gyarapodjék fel.

Innen van, hogy hajolván a mi hiveinknek, a kassai polgároknak buzgó kérésére, melyet *Homius* comes, *kassai és budai* polgár kedvelt hivünk, a mi felségünknek, kassai polgártársainak nevében előterjesztett, a *budaiakénak* mintájára készült s alólirott szabadságokat, *Erzsébet* asszonynyal, Magyarország felséges királynőjével, édes anyánkkal, s a főpapokkal és főurakkal folytatott érett tanácskozás után tartotta jónak örökre megadni mondott kassai polgárainknak.

1. Szőlleikről nem fizetnek csöbör-adót (cibriones). (Pesti 3-dik pont).

2. Főembereink közül erőszakkal senki be nem szállásolhatja magát a kassaiakra, sem akaratjok ellenére tőlök semmit el nem vehet, hanem a beszálló minden szükségesért illendő árt tartozik fizetni. (Pesti 4. p.)

3. Egy kassai polgár (hospes) sem adhatja el fekvőségeit (possessiones) és házát valamely idegennek, ha csak ez nem akar a város állandó lakosa maradni. (Pesti 5. p.)

4. A kinek közűlök örököse nincs, arra szállíthatja fekvő birtokát, a kire tetszik. (Pesti 6. p.)

5. A ki közűlök fekvőséget vásárol, hogyha egy év és egy nap alatt senki sem lép fel ellene törvényesen, azután minden ellenmondás nélkül nyugton és békén birhatja. (Pesti 7. p.)

6. Egyházuk üresedése esetében lelkészöket szabadon választják, s a lelkész tudtok és akaratjok nélkül nem nevezhet ki helyettest (vicarius). (Pesti 8. p.)

7. Városbirónak (majorem villae) azt választják, a kit akarnak s a megválasztottat mutassák (vagy jelentsék) be nekünk. Ez fog minden világi ügyeikben itélni. (Pesti 9. p.)

8. De hogyha valakinek nem szolgáltat igazságot, maga a biró (villicus) s nem a város tartozik járulni elénk vagy megbizottunk elé. (Pesti 10. p.)

9. A nádor erővel nem szállhat meg köztük s nem biráskodhatik fölöttük. (Pesti 11. p. csakhogy ott nádor helyett alnádor áll.)

10. A ki városukban birtokos s ott akar lakni, velök együtt teljesitse a köteles szolgálatokat. (Pesti 13. p.)

11. Köztük párbajra-itélésnek helye nincs, hanem a vétség minősége és mekkorasága szerint, melyben elmarasztaltatik, megfelelően tisztítsa meg magát. (Pesti 14. p.)

12. Ha valamely idegen fog perbe egy-egy polgárt, csak városi, vagy a vele egyenlő szabadságu ember tanuskodhatik.

13. A lefelé vagy felfelé utazó árus *szekerek* tartoznak nálok megállapodni s mint azelőtt, minden nap vásárt tarthatnak (forum quotidianum). (Pesti 17. p. Csakhogy a pestiben hajók is említtetnek).

* * *

14. Ezenkivül — mond Nagy Lajos király — báróinkkal folytatott tanácsozás után tulajdon kegyelmünkből megengedtük, ha valaki közülök — (a kassaiak közül), kinek örökösei vagy rokonai vannak, gyilkosság vagy más ily eshető kihágás, gonosztett vagy bárminemü elkövetett nagy vétek miatt személye védelmére szökevénynyé lesz, ilyennek vagyonából és birtokából se mi, se főuraink, se a város birája el ne vegyen semmit, hanem maradjon meg az egészben és bántatlanul a feleség, vagy örökösök vagy rokonok számára, — nehogy a szökevény javainak elfoglalása miatt elveszitse re-

ményét a visszatérhetésre, hanem hogy ama vagyonból a sérelmes félnek eleget lehessen tenni.

Ha pedig a menekülőnek nincsen örököse vagy rokona, a bűnös vagyonából és birtokából a sértett feleket ki kell elégíteni, az elkövetett bűn minőségéhez képest, a fenmaradó rész pedig, ha marad fenn valami, a *kassai vár erősítésére* fordítandó (ad opus castri Cassensis).

15. Ha pedig a mi nevezett polgáraink (hospites) közül végrendelet nélkül hal meg valaki, vagyonát és birtokát három részre kell osztani. Az egyik rész a kimultnak lelke üdvösségére alamizsnaként osztandó ki. A más két rész *Kassa vára* épületeire és erődeire tartassék meg.

16. Ezenkivül megengedtük, hogy ne legyenek kényszerítve elfogadni egy-egy általunk kinevezendő birót, hanem szabad választásuk szerint azt tegyék birónak (villicum), a kit akarnak. Ez a biró pedig az év leforgása után tartozik letenni hivatalát (villicatum) a polgárok (civium) kezébe.

17. Egyébaránt, hogy nevezett polgáraink számban gyarapodjanak s tisztességesebben és könnyebben szolgálhassanak felségünknek, megengedjük, hogy semmi komoly vétségük miatt sem a király, sem az ország bárói, se a város birája (judex) birtokaiktól meg ne fossza, hanem a vétkesek bünhödjenek személyesen vétkökhöz képest — örökségök és javaik pedig maradjanak feleségökre, örököseikre és rokonaikra bántódás nélkül. (Ismétlés a fentebbi 14. pontból.)

„Hogy tehát a mi ilyetén adományaink sora örök érvényű erőre emelkedjék, s idő multával visszavonható ne legyen, ugyanazon kassai polgáraink részére jelen privilegialis levelünket állítottuk ki kettős pecsétünkkel erősítve meg.

Kelt tisztelendő és jeles *Tatamer* mester, fehérvári prépost, udvarunk cancellárja, kedvelt hívünk keze által. 1347-ben, ötödikén augustus kalendái előtt, uralkodásunknak pedig hatodik évében."

(Következnek az aláírások: Chanadinus esztergomi, István kalocsai, Miklós jadrai, Domokos spalatói érsekek, Miklós egri, András erdélyi püspökök stb. Miklós nádor, István erdélyi vajda, Oliver tárnokmester stb. stb.)

A fentebbi oklevél két határozottan külön részből áll. A 13. pontig nem egyéb az, mint szórul-szóra való másolata (egy-két pont kihagyásával) a pesti bullának.

Látjuk többek közt, hogy a kassai 13. pontban (a pesti 17-diknek megfelelőleg) már az áru-megállítás joga a város privilegiumai közt foglal helyet, s talán azért a pontok végén,

BÉKÉSCSABAI MÚZEUM-GIMNÁZIUM KÖNYVTÁRA

mert Buda időrendben ezt nyerte utoljára. S minden arra mutat, hogy ezt Nagy-Lajos uralkodása elejére tehetjük, nem pedig IV. Béla vagy Róbert-Károly idejére. Nem volt város az országban, mely nagyobb hűséget bizonyított volna Károly iránt, mint Kassa. (A Csák elleni harczban.) S Károly még sem részesítette az áru-megállítás jogában. (Ezzel Nagy-Lajos ajándékozta meg 1344-ben.[1])

Már 1347-ben ez is Buda többi kiváltságaival együtt mint Buda szabadalma is szerepel a pontok közt. E szerint Buda, mely még 1324-ben nem birt ily szabadalmat, ezen év és 1347 közt nyerte azt. Legvalószinűbb, hogy ez is, szintugy mint Kassa, 1344-ben részesült benne. Mindenesetre Nagy-Lajos király adta. Később ezt maga mondja világosan.[2])

Hogy Buda legfontosabb privilegiumait, mondhatni egész teljességét azoknak, I. Lajos alatt, 1347 előtt nyerte, az összevág a következendő történelmi momentumokkal:

1. Kassa 1344-ben nyeri az áru-megállítás jogát. Lajos király, úgy látszik, országos combinatio alapján adta meg ezen jogokat. Míg Kassa a lengyel, addig Buda a német és cseh kereskedés hasznait élvezte.

2. Kassa 1347-ben kap Budáénak megfelelő, kimerítő szabadságlevelet.

3. Mint munkám szövegéből kitűnik, Buda teljesebb önkormányzati jogát, mely a biró-választásban talált világos kifejezést, 1346—47-ben nyerte.

4. A király épen ezen időben volt rászorulva a városokra. Mikor öcscse meggyilkoltatásának megboszulására Nápolyba volt indulandó, sok pénzre volt szüksége; mert fizetnie kellett katonáit.

Nagy adókat vetett a királyi és királynői városokra anyja és a förendek beleegyezésével. Igy azon városra i. melyet az ország első városának mond. Ez alapitása óta főváros, — ugymond — s Róbert-Károly és ő, Lajos, nagy kedvezményekkel mutatta ki iránta kegyét. Kétségtelen, hogy bár megnevezetlenül, Budát kell itt értenünk. Ettől ezek fejében 400 márka, mai 24,000 frttal fölérő hadi segélypénzt kö-

[1]) Az illető privilegiumot Lajos Zólyomban állítja ki Kassa számára, 1344. Lőrincz napján. (Fejér, IX. 1. 210. l.)

[2]) Munkám szövegében a 331. laphoz való jegyzetben idézem szavait.

vetel,[1]) a mit a város tulságosnak tart. Kétségkivül már az előbbi vállalatok: Erzsébet királyné nápolyi utja, a lithván és dalmatiai hadjáratok a város adóképességét próbára tették volt. — A király a városokra levén szorulva, kész volt irántok nagy kedvezményekre.

Kassa 1347-diki szabadságlevele oly teljét mutatja fel a városi szabadalmaknak, hogy kevés maradt fenn hozzá tenni való a későbbi királyoknak. Midőn Zsigmond csaknem száz év mulva, 1435-ben egy ünnepélyes és terjedelmes privilegialis levelet ád Kassának, — alig tesz egyebet, mint bővebben és világosabban fejti ki az 1347-diki tételeket.

Mellőzöm itt, mert Kassa város történetébe tartozik, annak fejtegetését, hogy ez nem nyerte a vámmentesség oly mértékét, a minővel Buda, sőt még N.-Maros is birt.

Ha összehasonlítjuk az 1347-diki kassai szöveg tizenhárom első pontját a pesti bulla pontjaival, látjuk, hogy néhány a kassaiban mellőzve van.

A pestiből mellőzi a kassai azt, mely szól az

1. pontban tiz lovag kiállitásáról; a

2. pontban a vámmentességről; a

12. pontban a tatárok elvonulása után nyert földadományokról; a

16. pontban Kőér nevü birtokról; a

18. pontban Kis-Pestről; a

19. pontban a királyi pénzek beszedése módjáról. S onnan kezdve végig a bulla kiállítási módjára vonatkozók hiányoznak. Nagy része érthető okból hiányzik, mint *helyi* ügy.

[1]) Kovacsics M., „Formulae Solennes Styli“ 44. l. „Cumque civitas nostra talis intra regales civitates a primaeva fundatione sua in honorem et dignitatem, *principatum* obtinuisse per nos cognita et reputata, ac etiam Pater noster charissimus et per consequens nos eandem *ampliore favore* sumus amplexati.“ stb. Ugyanazon kútfőben találjuk, hogy a város a 400 márkát leszállíttatni kéri felényire, azon okból, mivel a város sok kárt szenvedett a gyakori égések által; a szőllő-termés is rosz volt a fagyok miatt. A város külső hirnevének, melyre a király hivatkozik, belső állapotja kevessé felel meg, annyira nem, hogy a király fentebbi követelésének hirére, a lakosok kezdik odahagyni a várost, máshová költözendők. — A király, különösen anyja, Erzsébet kérelmének engedve, csakugyan 200 márkára (mai 12,000 frt) szállítja le a követelést; de azon kikötéssel, hogy rögtön fizessenek. Ezen levelek évét bajos meghatározni. Kelhettek mindjárt a nápolyi gyászhir megérkezte után s igy 1346-ban; kelhettek az átalános hadi készület idején 1347-ben.

A 12., 16. és 18. csak a pesti területi viszonyokra volt alkalmazható. — Végre hiányzott a bevezetés, melyben *Pest* tatárjárás előtti kiváltságairól volt szó. Az 1-ső és 19. pesti pont kihagyását a kassaiban bajosabban érthetjük. De különben a két szöveg hasonlósága még a bevezetésben is feltünő. IV. Béla azt mondja ott, hogy a népesség felszaporodása érdekében jó szabadalmat adni a városoknak, s illetőleg Pestnek. — I. Lajos azt mondja, hogy egy-egy város, s illetőleg Kassa a népesség fölszaporodásával érdemelte ki a szabadalmakat.

A fentebbi néhány pontot kihagyván, melyek pesti localis szint adtak a bullának, az alkalmas volt, csak épen a helynév megcserélésével Budának és Kassának is szabadságleveléül szolgálni.

Mit tartsunk ezeknél fogva az állitólagos 1244-diki bulláról?

Három iratról van itt szó. Egyik az általunk ismert pesti, IV. Béla-féle szabadalom;

másik a kassai, szintén ismert 1347-diki;

harmadik az a privilegium, melyet Nagy-Lajos adott Budának és a mely elveszett.

De a két előbbi az utolsónak tükőre. Egymás közt amazok oly hiven másolván egymást, a budai, melyből a kassait vették, nem lehetett lényegesen eltérő.

Azt tudjuk, hogy a kassait a budaiból irták ki, s igy a budai valamivel előbbi keltü. Csak az a kérdés, hogy a *pesti* előbb, vagy később készült-e a budainál, — s melyiket irták ki a másikból?

Lehető az, hogy jóval azután, mikor a budaiak rég élvezetében voltak Nagy-Lajos adta szabadalmaiknak, Pestnek valamely irástudó jóakarója koholt nekik egy bullát, bebizonyitandó, hogy Buda idegen tollakkal ékeskedik, eltulajdonitván szabadságlevelöket. Bár erre, mint látni fogjuk, volna jel; — de a fölvétel több körülményt homályban hagy na, s kevéssé valószinü.

A másik lehetőség, hogy a pesti bulla korábbi keltü a Nagy-Lajos-féle budai és kassai kiváltság-leveleknél; — de az nem tehető fel ebben az esetben sem, hogy IV. Béla idejében fogalmazták, — legfeljebb egy-két pontja származhatik abból. Mint már bizonyitottam, az oklevélben foglalt szabad-

ságokat Nagy-Lajos előtt nem élvezte Buda sem, annál kevésbé Pest.

Véleményem szerint a rejtelmesség úgy oszlatható el legjobban, ha föltesszük, hogy az 1244-diki bullát Nagy-Lajos uralkodása elején koholták a budai várbeliek érdekében s épen azon czélra, melyet el is értek, hogy a királytól a legterjedelmesebb szabadságokat nyerjék.

A király az ő kérelmeikre azt hagyhatta meg nekik, adják elő addigi okleveleikben foglalt jogaikat, vagy készítsék el kivánataik egy lajstromát.

Úgy kell lenni, hogy ahhoz képest, a mit kivántak, nagyon kevésnek tartották addigi privilegiumaikat. A király ugyan megteheti vala, hogy megadjon mindent egy addig semmi kiváltsággal nem birt helységnek is. De a kor szellemében volt, hogy a birák a régi jog elismerésében nagylelkűebbek voltak, mint az ujításokban; az alattvalók pedig annál becsesebbnek tartottak egy jogot, mentűl régebbi időből lehetett leszármaztatni. A középkor idegenkedett az octroyalástól. A viszonyokból kifejlett szokásokat szokták irásba foglalni, s igy törvényhozó a község volt. A *régi szokás* kifejezésnek nagyobb hatása volt a reform szónál. Ezenkivül némely érdek is fenforoghatott. Volt Buda polgárságának nem egy meg-megujuló vitája a szomszédokkal, mely Nagy-Lajos koránál régibb időből származott, s melyet ezen király uj adománya nem némit el; de egy IV. Béla korabeli, vagy tatárjárás előtti szabadalom hatalmas érvül szolgálhat.

Budának, mint mondám, csakugyan volt privilegialis levele, IV. Bélától; de Pesti-Újhegy és nem *Pest* czim alatt. — Az sem valószinütlen, hogy ez arany-bullával is el volt látva a mellett, hogy hiteles párja viaszk-pecsétű volt. — Mikor a pápa fölszólitására IV. Béla nagy tanácskozmányt hitt össze, hogy a megerősitendő helyeket kijelöljék, a Pesti-Ujhegy leendő lakosai számára mindjárt akkor a legünnepélyesebb alakban állithatott ki szabadalomlevelet. De ez kétségkivül más volt, mint a mit a bulla név alatt ma ismerünk. Némely s nem lényegtelen pontot abból irtak ki Nagy-Lajos idejében, ha nem is szórul-szóra, mint az 1295-diki perből fentebb kimutattam. Onnan lehetett kiirva az első pont, a tiz fegyveres lovag kiállitását illető kötelezettség is. — A pesti ál-bullába ezen-

kivül át volt véve kétségkivül az is, a mit a budaiak IV. Béla idejétől I. Lajoséig uralkodott királyoktól nyertek volt. Ezek egy részét hiteles iratokkal tudták documentálni, mi csak emelte a koholmány hitelét. De Béla valódi oklevelét ovakodtak elömutatni, miután abban hiányoztak némely legfontosabb kiváltságok, bár tartalmazott az olyanokat is, mik nem voltak átvehetők az ál-iratba. IV. Béla valódi bullájában egészen másnemű szabályzatok is foglaltattak, mint az ugynevezett pestiben. A későbbi budai törvénykönyv, mint látni fogjuk, a budai arany-bullából nem egy ilyen pontra hivatkozik.

A IV. Béla korabeli hártyát, irásmódot a csalódásig hiven utánozni a legelemiebb része volt a hamisitók mesterségének. Ma sem vetemedik senki bankóhamisitásra, kiben nincs magas foku rajzoló talentum. — Még könnyebb volt IV. Béla pecsétjével látni el a hamisitványt. — A budai levéltárban lehetett ezen királynak több rendbeli kettős pecsétje kisebb jelentőségü oklevelen. Ezen utóbbit feláldozták a pecsét zsinórjának lefejtésével, s a hamisitványra kötötték. Ez szokott fogás volt, s egy része a hiányzó pecséteknek ily czélra szolgált. Az sem lehetetlen, hogy épen a valódi privilegialis levél s illetőleg az igazi bulla fosztatott meg a pecséttől a hamisitvány javára. Ily módon a budai levéltárban Lajos korán kezdve, volt egy valódi arany-bulla IV. Béla korából s volt egy ál, mely Pest város nevére volt kiállitva.

Mesterinek mondható az a furfang, melylyel Buda okmányhamisitója eljárt.

Úgy vélekedett, hogy a kortársak és jövendőbeliek nem fogják elhinni, hogy Buda a szomszéd város érdekében koholjon szabadalmakat. S csakugyan az utókor birája vagy történésze, ha szorosabban nem vette szemügyre a viszonyokat, el nem hihette, hogy Buda a másik város részére adatja meg IV. Bélával az áru-megállitás monopoliumát. (17-dik pont).

De a Nagy-Lajos korabeli viszonyokat figyelembe véve nyilvánvaló, hogy Pestre nemcsak féltékeny nem volt akkor Buda, hanem annak minden régi jogát magának tulajdoníthatta el. Pest közigazgatás tekintetében alárendeltje, külvárosa volt Budának. Pestnek áru-megállitási joga is Budának jövedelmez vala. A mit a jobbágy birt, azt a földesur birta voltaképen. De odateszi az oklevélgyártó, (ugyanazon 17. pontban), hogy

a jobbparti Kis-Pest szintugy bir az áru-megállitás jogával, mint a balparti Nagy-Pest. Egy IV. Bélától vagy bármely félig-meddig eszes királytól, igen boldogtalan rendszabály lesz vala monopoliumot adni két szomszédos, de külön községnek. Mert a külföldről érkező hajók mihez tartották volna magokat? A Dunának épen közepén leuszott hajóhoz, melyiknek lett volna joga? A két átellenes parti város mindketteje azt követeli vala, hogy nála rakodjanak ki. Kész s örökös a harcz a két part között! De a mi a kivitelben képtelenség, ebben a koholmányban jeles fogás, ha t. i. koholmány voltát észre nem veszik csak ezen jelből is. Mert már az ellen bajos lesz vala kifogást tenni, hogy Budavár csakugyan követelheti magának azt a jogot, a mi az ő közvetlen külvárosa, a mai Ráczváros, vagyis a tatárjárás utáni kelenföldé volt.

Pest neveinek a használása igen előnyös volt a budai koholmányra nézve. Már láttuk az 1295-diki perben, mily jól felhasználható volt a jogok származtatására a tatárjárás eseménye s az azt követő évek. IV. Béla révén lehetett fölmenni meghatározatlan régi korokig a kiváltságok származtatásában.

Budavárának lakossága meg volt fosztva ezen előnytől. Mindenki tudta, hogy az multját nem viheti feljebb IV. Béla koránál, s ismerte mindenki kiváltságainak nem igen széles alapjait. Mint már is központnak, ország-világ jól tudta előnyeit és hátrányait: „nem rejthette el magát a hegyen épített város.“

Pest állapota ellenben talányos lehetett. Ismerték XIV. századbeli alárendeltségét; de tudtak fényesebb multjáról is valamit homályosan.

Nemcsak létezett a tatárjárás előtt, hanem népes, virágzó város volt. Lenni kellett szabadalmainak, melyek minősége feledésbe ment. — Miért ne erősíthette volna meg azokat IV. Béla? — Miért ne tévedhetett volna el ez a privilegium is, miután annak daczára a várost sokáig csak egy-egy földesur meg szegény hajós nép lakta — s tulajdonképi polgársága nem volt? — Miért ne kerülhetett volna elő valamelyik magán- vagy káptalani levéltár sötét zugából, épen 1344—46 körül, Bélának, ha nem is arany-pecsétes, de azzal egyenlő értékű viaszkpecsétes privilegiuma? — Az utóbbi is arany-bullának

volt nevezhető, minthogy nem a pecsét, hanem a tartalom a fődolog.

Az mindenesetre kitűnik magából az oklevélből, hogy annak előttünk ismert szövege nem volt arany-, hanem viaszkpecsétes. — Mert a fentközlött szöveg 21-dik pontja azt mondja, hogy miután (állítólag) IV. Béla nem adhatja a pestiek kezébe az arany-pecsétes levelet, hiven lemásoltatta s viaszkpecséttel látta el. Ez tehát teljes érvényű levén, senki se kényszerítse a pestieket az arany-pecsétesnek előmutatására.

I. Lajos elé terjesztetvén ily irat, rá nézve fontosabb volt a nápolyi hadjárathoz szükséges városi segélypénz, residentiájának felvirágoztatása, a királyság állandó anyagi érdeke, mint egy-egy elméleti kérdés. Ha tán cancellariája némi kétséget fejezett is ki, szemet hunyhatott a gyanus jelekre, nem tartalmazván a levél olyat, mit maga meg ne adhasson, a város hű szolgálatai fejében. — Csak forma-kérdés volt Lajosra nézve, hogy régi vagy merőben új kiváltság gyanánt adja meg Buda teljes municipalis szabadságát. De Lajos ezen eljárással hitelesített egy ál-oklevelet, mely nemcsak a történészeket, hanem az ország bíráit is később nem kis zavarba hozta.

Az, a mi Kassa privilegiumának fentebbi fordításában a 14. ponton kezdve, nyomdászatilag is fel van tüntetve, adalék a bulla pontjaihoz, s azt Lajos cancellariája csatolta hozzá. — Mint alább látni fogjuk, az a rész sem egyéb, mint csaknem betűről betűre való átirása Buda privilegialis levelének, melyet Nagy-Lajostól nyert. Nem taglalom itt bővebben. Meg akarom tartani a történelmi sorrendet; mert a mi bullánknak viszontagságos története van városunk történetében.

Nincs kétség benne, hogy Nagy-Lajos, valamint Kassa privilegiumait hitelesitte 1364 utáni pecsétjével is, Buda levelei sem maradtak a nélkül.

A Zsigmond király korában szerkesztett budai német törvénykönyv több izben említi a Béla-féle arany-bullát.

Legérdekesebb idézetének tartom azt, melyben az arany-bulla azon pontjára hivatkozik, mi az én fentebbi fordításomban (a pesti oklevélben) a 21-ik, hol elmondja Béla király, miért nem adja a pesti polgárok kezébe az arany-bullát, hanem annak csak párját, s hozzáteszi, hogy ez teljes érvényű.

Ez a záradék benne van a budai törvénykönyvben; de érdekes továbbvitellel, mely igy szól:

„Senki sem erőltetheti, sem nem kényszerítheti a budai birót és polgárokat, hogy a *fő* arany-bullát akár törvényszék előtt, akár törvényszéken kivül előmutassák, ugyanazon bulla szavai és rendelése szerint.“[1])

Igy a mi Pestre nézve csak ideiglenes rendelkezésnek volt feltűntetve, Budán örökre szóló városi alaptörvény lett. Egy hangszer, melyen játszani, — egy kép, melyre nézni tilos, nem furcsább, mint egy jogi irat, melyet nem szabad a birák előtt producálni.

A be nem avatottak a budaiak példás kegyeletének tulajdoníthatták azt, hogy még az országos birák pillantását is profanatiónak tekintették ezen ereklyére nézve. Pedig másnemű érzelmek miatt kellett azt titkolni. Legféltettebb kiváltságaik veszélyben forognak vala már a XV. században ezen már magok által is valódinak hitt bulla által. A legelmésebbnek látszó furfang igen gyakran önmagát fogja meg. Zsigmond király idejében két arany-bullája volt Budának. Egyiket, az igazit, nem lehetett előmutatni, mert abban IV. Béla távolról sem adott annyit a városnak, mint a mennyinek birtokában volt. A másik, a Nagy-Lajos megerősítette hamis bullát talán még kevésbbé lehetett előmutatni, mely Pestnek adja meg a kiváltságokat. A két város viszonya Nagy-Lajos óta lényegesen megváltozott.

Mert ugyanis Pest Zsigmond király alatt Budától független municipiummá lett. Alattvalóból a versenytárs rangjára emelkedett, mit 1346-ban előre látni nem lehetett. A IV. Béla-féle bulla, mely Lajos korában oly sikeresen élt vissza Pest nevével, most nem Budának, hanem ellenfelének szolgál vala hatalmas fegyverül. El kellett mentül jobban dugni, s a törvénykönyvbe iktatni, hogy előmutatni nem szabad, még az ország főbiráinak parancsára sem. Még némely szabadságon testvériesen meg lehetett volna osztozni; de a mint már kiemeltem, az árumegállítás jogán osztozkodni nem lehetett. Ezt a jogot pedig Béla bullája első sorban a balparti Pestnek

[1]) »Auch sol richter und purger der stat zu Ofen nymantz műgen notten noch zwingenn dy haub guldein bull in gericht, oder auswendig des gerichtz, für zu pringen: nach inhaltung vnd ausweisung der selbigen bull.« Michnay és Lichner. 72.l. 91. pont.

adta, s másod-sorban Buda azon részének, — a Gellérthegy és Várhegy közti szük völgyben, — melynek partjai nem alkalmasak kikötőnek.

Mindkét város pedig nem birhatta ezt a monopoliumot, ha csak nem egyesülnek, mihez nem, hogy közeledtek volna, hanem mind inkább eltávoztak tőle. A hamisítás elkövetett vétkének — mint szokott a vételeknek — első sorban Nemesise a titoktartás kénytelensége volt.

A mit még a törvénykönyv irója a bullából idéz, az részint azon szövegből van véve, melyet Nagy-Lajos idejében hitelesnek ismertek el, — részint egy ismeretlen szövegből, mely kétségkivül Budának valódi bullája volt IV. Béla idejéből.

A törvénykönyv vagy tizszer hivatkozik világosan IV. Béla bullájára, a város ezen titkolt kincsére, s ád többnyire vagy szószerinti fordítást vagy megfelelő értelmű helyeket.[1]) Megnevezetlenül is több hely található a bulla ismert szövegéből a törvénykönyvben.

De némely találkozási pontokon kivül nem egy oly tételt közöl a budai német törvénykönyv a budai arany-bulla szavai gyanánt, mikről a pesti bulla nyomán álmodni sem lehet.

Igy a törvénykönyv 65-ik szakasza IV. Béla aranybullája által tiltatja azt, hogy senki két mesterséget vagy kétféle üzletet ne folytasson; a 70-ik szakasz azt szabja meg, hol és hogyan szabad árulniok a kereskedőknek; a 76-dik hasonló tárgyú; valamint a 85. és 86-dik is, előbbi a hamis rőföket használó kereskedők büntetéséről szól.

Egy érdekes hivatkozást IV. Bélára még a 66-dik szakaszban találunk. Itt igen hiven van kivonva Zsigmond király 1403-iki nevezetes levele, melyről a szövegben szólottam, s mely azon aristocraticus rendet állitja vissza, hogy Budán csak birtokos jómódú ember lehet tisztviselő. A hosszu idézet után a budai jegyző odaveti: „Mint ez Béla aranybullájában“ irva vagyon. Ez a hivatkozás annyival feltünőbb, mert a 47-ik szakaszban Zsigmond királyra hivatkozik a szerző, ugyanezen tárgyra nézve. Zsigmond királynak illető rendeletét ismerjük.

Valószinű tehát, hogy a fennirt szabálylyal Zsigmond

[1]) Ilyen a törvénykönyv 19., 24., 32., 67., 91. szakasza. (Michnay és Ichner).

csak annyiban volt újító, a mennyiben egy IV. Béla korabeli s már-már mellőzött törvényt elevenitett fel. Ez sincs meg a pesti bullában; — de benne volt a IV. Bélának a budaiak részére adott valódiban. — A mit a német törvénykönyv a pesti bullából idéz, abban nem különbözteti meg ezt az oklevelet a másiktól.

Sehol sem szól arról, mintha valamelyik kiváltság vagy szabály oly oklevélből vétetnék, mely eredetileg Pestnek szólott volna.

Hogy két bulla feküdt azon városi jegyző előtt, ki a törvénykönyvet Zsigmond korában compilálta, arról a fentebbi idézetek meggyőznek.

A kik ezt nem hinnék, ám kisértsék meg annak magyarázatát, mikép esik az, hogy „IV. Béla bullájá"-ból idéz a jegyző olyakat, melyek csak az előttük ismert pesti bullából voltak vehetők, s idéz viszont „IV. Béla bullájá"-ból olyakat, a mikről ezen oklevélben egy szó sincs? Ha jóhiszeműségét átalán kétségbe nem vonjuk, mire okot nem ád, két bullát kellett ismernie a budai levéltárban.

De jóhiszeműségével megfért az, hogy az egyiket ne nevezze valódi nevén pestinek, annyival inkább, mivel azon tévedésben lehetett, hogy régen a budai várhegyet értették Pest alatt, bár nem épen Pest, hanem pesti Ujhegy nevet viselt, mit hivatalosan meg is tartott. Sőt érthető az is, hogy ha tudta a különbséget, Buda igen fontos érdekében eltitkolta.

Örökre azonban a budai jegyzők titka nem maradhatott a bulla. Mátyás király idejében indiscret szemeknek volt alkalma belepillantaniok. A nyulszigeti apáczák élelmes ügyvéde Király Gergely nagy ügyességgel használt föl erre egy alkalmas perczet.

1476-ban september 11-dikén Budán, Mátyás személyes törvényszéke előtt, egy pör folyt a nagyváradi káptalan és Nagyvárad polgárai közt azon vásárvám miatt, melyet a Vadkert-Olasziban tartott sokadalmak alkalmával szedtek. Az ügyet az erdélyrészi városok polgársága magáévá tette s mint egyik fél lépett föl. A budai városi hatóság közbevetette magát, s úgy látszik, saját vásárvámbeli szokásos és irott statutumaival akart igazságot szerezni a polgári sorsosoknak. Meg lehet, hivatkozott is a még IV. Béla idejében szerzett

kiváltságukra. A rövid előadásból nem tűnik ki, de aligha nem az ezen kérdésben érdekelt szigeti apáczák ügyvéde kivánta meg azon oklevél előmutatását, melyet a budaiak emlegettek, — s talán királyi parancsolatra kellett elővenniök. Be is mutatták a király jelenlétében; de nem az arany, hanem a viaszkpecsétest. A király maga mondja, hogy az kettős (azaz két lapú) pecséttel, 1244-ben, december kalendái előtt 8-ikán, az uralkodás kilenczedik évében kelt. (Látjuk itt is a következetes hibát az uralkodási évben.)

Ekkor állott föl Kiraly Gergely s kérte az uralkodót, engedje hitelesen lemásoltatnia az apáczák részére az oklevél némely pontját, mit Mátyás teljesít is, s hiven átiratta számukra s saját birói pecsétjével erősítette meg a fentebbi oklevél 2., 3., 5., 6. és 7-ik pontját,[1]) — melyek nem árulják el, hogy az oklevél Pestnek szól.

Feltünő, hogy a király nem az egész oklevelet iratja át, pedig nem valószinű, hogy az apáczák ügyvéde ne az egészre lett volna kiváncsi. Hogy a budaiak vele egyeztek-e ki, vagy a király kegyesen hajlott az ő kérelmökre — azt nem tudjuk. — De az valószinű, hogy az oklevél egész terjedelmében lemásoltatott a király levéltára számára, a titkosabb iratok közé, a mivel nem valami különös dolgot állitunk, mert régen a levéltárak iratai mai fogalmak szerint titkos iratoknak nevezhetők. Annyi bizonyos, hogy az állitólagos IV. Béla-féle pesti bulla legrégibb teljes másolata a Mátyás korabeli hivatalos iratok közt fordul elő. — Sőt teljes oklevél-alakban ez az egyetlen ismert szöveg.

A gyüjtemény, melyben találjuk, mind Mátyás korabeli iratokat foglal magában.[2]) A két megelőző darabban Mátyás király két praeceptoriában parancsol rá egy-egy törvényszékre, hogy igazságot tegyen. Különösen hangzik nyomban ezután az ily czimü: „Belae quarti", mely nem más, mint bullánk. Nem lehetetlen, hogy a bulla egy királyi parancsra, (mely közölve nincs) de annak következtében jutott a legfelső forum elé, s talán épen az 1476-iki nevezett alkalommal.

Kovacsics tette közzé, a *Formulae Solennes Styli* czimü gyüjteményben 1799-ben, a 361-ik lapon.

[1]) Wenzel, Mon. Arp. VII. 172. A budai orsz. levéltár eredetijéből.

[2]) Egy Ulászló korabeli későbbi betoldást kivéve.

Az ottani sorozat 177. számának kelti ideje 1472., a 178. számé 1482.; a 179. sz. 1481.; tehát I. Mátyás idejéből van keltezve; de már a következő 180. szám 1244-ből, a mi kérdéses oklevelünket tárja elénk. A 381. szám 1486-ból; a 382. szám 1457.; a 383. 1485-ből; a 384. számnak nincs datuma kitéve; a 385-nek datuma 1440., s. a. t.

Látjuk a valószinűséget, hogy csakugyan 1476-ban kerülhetett a bulla az országos levelek közé. De akár a fentebbi alkalommal, akár valamivel később másoltatta le magának a királyi cancellaria, annyi mindenesetre áll, hogy Mátyás és az ország akkori illetékes főbirái előtt ismeretes volt a bulla azon veszedelmes titka, mely szerint azt nem Buda, hanem Pest nyerte volna, ha nyerte IV. Bélától. A királyi cancellariában pedig előbb-utóbb hozzáférhettek olyanok is, kik Buda részére kedvezőtlenül magyarázhatják.

S csakugyan már II. Ulászló alatt sok izetlenség fejlődött ki ebből. Magoknak az ország fő-fő jogászainak meggyült a bajok a titok kiszivárgása miatt.

Pestet Mátyás a hét királyi város rangjára emelte volt nyolczadiknak. Meg kellett a büszke Budavárnak érnie, hogy ez a rákosi homok porából fölcseperedett egykori alattvaló elsőbbséget követeljen magának.

Erre nézve a következendő krónikai, s nyilván egykoru följegyzés maradt fenn: „1502-ben a boroszlaiak áruval terhelt kocsikban, a helyett, hogy Budára jöttek volna, (mint Buda kiváltsága követeli) Esztergomnál a tulsó partra kelvén által, Pestre jöttek. Ezt mi budaiak megtudtuk s király ő felségéhez (II. Ulászlóhoz) járultunk.

„Előadtuk, hogy, városunk szabadalmai szerint, csak Budán és sehol másutt az országban áruikkal ki nem rakodhatnak a külföldi kalmárok. A pestiek a király előtt azt erősítették, hogy nekik a tulsó parton ugyanazon árumegállítási joguk van, mint nekünk itt Budán. Király ő felsége megbizta a tárnokmestert és a kincstartót, vizsgálnák meg a két város szabadalom-leveleit. Mi előmutattunk néminemű okleveleket, valamint a pestiek is. A két főur és más ülnökök látván, hogy nekik bajos eligazodniok, az országbiró elé vitték az ügyet, ki meghagyta mind a két városnak, terjesszék elő mindazon okleveleiket, melyek az áru-kirakodás jogára vonatkoznak.

„Akkor mi kiállítottunk tizennyolcz oklevelet, a pestiek pedig keveset, holott sokat lótottak-futottak az országbiróhoz s más főurakhoz és sok ajándékba került nekik. Mikor látták, hogy ügyök ellenünkben roszul áll, az itélet kimondásának elhalasztását kérték. E közben szélylyel küldözgettek mindenfelé az országban, minden káptalanhoz, apátsághoz, prépostsághoz s több hazai városhoz is, nem kímélve semmi költséget. De sehol sem voltak képesek oly iratot lelni, melynek ellenünk hasznát vehessék. Azt vetették ellen (ward wir gebarent), hogy egyik oklevelünk, melyet leghitelesebbnek tartottunk, nem érvényes. Mást kellett előkeresnünk, s találtunk egyet, mely két pecséttel volt ellátva s Károly királytól kaptuk. Ez megadja nekünk az árukirakás teljes kiváltságát, s azt a levelet is előmutattuk, melyet előbb érvénytelennek állítottak.

„Igy az udvarnál nekünk adtak igazat a király s az egyházi és világi főurak. Kimondták, hogy az az árukirakási kiváltság, melynek eddig jogos élvezetében voltunk, ezután is, örök időkre, ellenmondás nélkül épségben maradjon. Kimondták 1503-ban farsang idején (hamvazó szerda előtti napokban.)

„A két pecsétű oklevélnek alján, az első pecsét alatt nehány sor apró irás van, mely szerint miután király ő felségének előbbi pecsétjei ellopattak, az utóbbi pecséttel ellátott levelek teljes érvényűek legyenek.“

A pestiek megujították a pert; mert úgy látszik, megtudták időközben, hogy hiában keresik ők messze földön az ő bullájokat. Az épen a legrosszabb kezekben — a budai levéltárban van. 1503-ban a Szentgyörgy napi országos törvénykezés alkalmával Pest ily váddal lép ki Buda ellen. „A budaiak birnak egy arany-bullának nevezett kiváltságlevelet IV. Béla idejéből, holott azt a bullát ama király, nem Buda, hanem Pest számára állította volt ki. Buda hamis uton jutott ama levél birtokába. Ugyanis abban az időben, mikor még Buda adott birót Pestnek, a birák valamelyike sikkasztotta el Pestről és vitte Budára.“[1]) s. a. t.

Látjuk, mily nagy krizist idézett elő a bulla 1502-ben.

A pestiek 1503-ban határozottan állítják, hogy Buda

[1]) Michnay és Lichner. Budaváros törvénykönyvének toldaléka. 204. l.

minden kiváltsága egykor a Pesté volt. Ez bizonyossá tesz a felől minket, hogy most igen jól ismerték az ugynevezett bullát. Ha Mátyás korában talán nem közölték is velök, — hanem az országos levéltárban is titok maradt rájok nézve, vagy onnan tudták meg most, sok utánajárással, vagy a budaiak kényszeríttettek elömutatni.

De csupán a bulla alapján Buda még megveszthetí vala a pert. Kétes volt az egész ügy. Láttuk, hogy a tárnokmester, s vele a kincstartó és a tárnoki szék ülnökei nem tartották magokat eléggé avatottaknak az oklevéltanban, — hanem az országbiró elé vitték a kérdést. Róbert-Károly levele döntötte el a kérdést, mint a följegyzésben olvassuk. — Csak az a tévedés van az előadásban, mintha az 1502-ben előkutatott levél Róbert-Károlyé, s nem fiáé lett volna. — Mert positiv történelmi adatnak vehetjük, a mit maga Nagy-Lajos mond, mely szerint ő és nem más adta Budának az árumegállítás jogát. [1]) Ismervén Lajos királynak szüléi iránt való példás kegyeletét, mely minden alkalommal nyilatkozik, lélektani képtelenség föltenni róla, hogy annak érdemét, még pedig köztudomású érdemét, magának tulajdonítsa? — A budai jegyzet irója, jól értesültsége mellett is, könnyen tévedhetett. A tizennyolcz darab közt volt nem egy Róbert-Károlytól más ügyben; de ott volt kétségkivül Nagy-Lajosnak azon kiváltsága is többek közt, mely vagy külön adta meg a kérdéses jogot, vagy a kimerítő privilegialis levél egyik pontjában. Mind Károly mind Lajos kénytelenek voltak első pecsétjeiket érvénytelenneknek nyilatkoztatni s kihirdetni, hogy csak utolsó pecsétjök érvényes. Róbert-Károlynak három pecsétje volt: egyik, a melyet koronázásakor készíttetett. Minthogy azonban ezzel sok visszaélés történt, maga törette össze, s csináltatott egy másikat s kihirdette, hogy mindaz érvénytelen, a mi ezen másodikkal is megpecsételve nincs. Ez a második elveszett a havasalföldi hadjáratban. Nem az van mondva, hogy ellopták, hanem hogy véletlenül veszett el. [2])

Igy mindkét előbbi pecsétet érvénytelennek kellett kijelenteni, s egy harmadikat készítni, mely nélkül a király előbbi

---

[1]) Lásd fentebb a szövegben a 331. l. jegyzetét.

[2]) Verbőczy, Pars II. Tit. 14. Lajos kir. szavai ezek: *casualiter deperdito.* (V. ö. Fejér IX. 3. 411.

rendeleteinek nincs hatálya. Nagy-Lajos 1364 után hasonló rendszabályra volt kényszerítve. A boszniai hadjáratban az abban résztvett esztergomi érsek emberei, kikre a pecsétőrzés vala bizva, gonosz szándékkal (praeconcepta malitia) *elsikkasztották* a királyi pecsétet. — Lajos, nehogy visszaélhessenek vele, kihirdette, hogy csak az az oklevele érvényes, mely a most készített második, új pecséttel van ellátva; — de hozzátette, hogy egyszersmind a Károly király két első pecsétjével erősített oklevelek is csak az ő, Lajos, 1364. utáni pecsétje által válnak hitelesekké.

Most már vegyük figyelembe az 1502-diki följegyzést. Ott két-pecsétü levélről van szó; s hozzá van téve: hogy a két-pecsétü oklevél alján az egyik pecsét alatt néhány sor apró irás van, mely szerint király ő felsége első pecsétjének példányát ellopták volt, s azért csak az utóbbi pecséttel ellátott levelek birnak teljes érvénynyel. [1]) Ezen szavak pedig nem Károlyra, ha nem Lajosra illenek. Mert nem Károly, hanem Lajos pecsétjei vesztek el sikkasztás által. — Igy maga a följegyző világosít föl arról, hogy tévesen irta oda Károly nevét Lajosé helyett.

Ebből következik az is, hogy a budaiak (szintugy mint a kassaiak) a pecsét-lopás, tehát 1364 után megerősíttették az 1347-ig nyert szabadalmaikat. S hozzá tehetjük fölöslegül, hogy ha Károlytól nyerték volna az illető monopoliumot, akkor a levélnek okvetlenül kettőnél több pecsétje lesz vala. Mert csak Károlynak egy, két vagy három pecsétje lesz vala rajta; aztán lesz vala az 1344—47-iki, (mint láttuk Lajos előtt ekkor végeztetik ez ügy) s végre jönni kellett, mint az 1502-iki följegyzés bizonyítja, az 1364 utáni pecsétnek. Azonban a följegyzés elég világosan mondja, hogy az egyik pecsét az ellopott s a másik az ellopottat helyettesítő s megerősítő pecsét volt, a mi csak Nagy-Lajosra illik.

E szerint bizvást elfogadható, hogy 1502-ben az arany bullának nagyon kétes kérdésében az országos birák nem ezen bulla, hanem a Nagy-Lajos adta levelek értelmében döntöttek, melyek szavait nem lehetett Pestre nézve kedvező értelemben magyarázni. A pestiek nagyon kiemelték, s abban igazuk volt, hogy a

[1]) Da swechten wier mer prieff; und vanden ain da mit zbain sidell (zwei Siegel). . . . . Item der prieff mit den zbain sidell hat unten pey den varigen sidell etlech zaill klaine geschrift, wie (mely szerint) wie var der K. Mt. (Königlichen Majestät) in sidell verstollen seint werden . . . etc. (Az idézett helyen.) Lajos király szavai szerint pecsétjének *mindkét* példányát ellopták.

bulla, ugy a mint irva volt, nekik adta a szabadalmakat, melyek élvezetében volt Buda. S nem nyertek. Ők azt állították, hogy privilegialis levelöket a Buda által Pestnek adott polgármester lopta volt el. De mit felelhettek az országbiró azon ellenvetésére: Ha nektek IV. Béla függetlenséget adott, s azzal együtt önálló birói választást, mikép történhetett, hogy Buda adjon nektek birót? — De ezen oklevél alapján Budának sem lehetett igazsággal megnyernie a pert. A birák, ha bebizonyítni nem tudták is a bulla hamis voltát, úgy látszik gyanusnak találták, — s ellenében Lajos kiváltságlevele döntött.

S mi lehetett a nagy különbség a bulla és a Lajos-féle levél közt? Az, kétségkivül, hogy utóbbiban világosan Buda volt megnevezve és nem Pest; és hogy a mi most döntött, nem az ugynevezett bulla volt, hanem Lajosnak vagy külön levele, melyben az árumegállítás jogát adta volt meg (hihetőleg 1344-ben) a budaiaknak, vagy azon privilegiuma, mely egészen a kassai mintájára iratott, átvéve bele kevés kihagyással a bulla pontjait szórul-szóra.

Ezzel azonban a budai arany-bulla története befejezve nincs. Még egyszer szerepel az a török foglalás előtti időben. Sőt elmondhatnám, »venio nunc ad fortissimum virum«; mert János király cancellárja, Werbőczy István, a leghiresebb magyar jogtudós is foglalkozott ezen bullával.[1]) — János király 1538-ban, junius 17-én ezt beszéli el: Budaváros birája s esküdt polgárai előadták neki, hogy mind tőle, Jánostól, mind régebbi királyoktól különbféle szabadság-levelekben foglalt élvezett szabadságaik és kiváltságaik voltak. De a mohácsi vész utáni háborus időkben s különösen 1526-ban a törökök fölégetvén Budát, irásbeli bizonyitékaik részint veszélyben forogtak (illetőleg elvesztek) részint megcsonkultak (fragmentata).

Mindazáltal kimondhatlan munkával, gonddal és szorgalommal, többeket ezen levelek közűl előkerítettek s összeállítottak, kérve őt, a királyt, hogy ezekből szabadalmaikat, kiváltságaikat állítsa össze, részint szórul-szóra átvéve, részint csak azon czikkeiket vonva ki (excerpendo), melyek legkedvezőbbek az ő sza-

[1]) Az 1538-diki oklevelek utolsóján áll: »Lecta per me Stephanum de Werbewcz, Cancellarium Reginm cum originalibus (Podhr. Nemz. Muz. kéziratai II. 800. l.)

badságaikra nézve. Ezeket egy *corpus*-szá egyesítse s lássa el arany bullával.[1])

Van tehát szó csak töredékben maradt levelekről, melyeket nagy gonddal és szorgalommal állítottak össze; van szó levelekről, melyeket a király egész terjedelmökben irat által, s olyanokról, melyekből csak a Budának kedvező czikkeket veszi át.

Ha áttekintjük azt a *corpust*, melybe János király csakugyan összeállította Buda akkor ismert okleveleit, tizenegy oklevél közűl csak három darab van mohácsi vész előtti. Nyolcz pedig olyan, melyeket maga János adott volt 1530-ban, 1531 ben, 1533-ban megtoldva az 1538-dikiakkal.

A tizenegy levél közűl kilencz van közölve egész terjedelmében, ugymint egy Zsigmond királytól és 8 János királytól. — Igy tehát csak kettő van, melyre a töredék vagy pedig a kivonat kifejezés ráillik. Egyik a IV. Bélának, másik a Kun Lászlónak tulajdonított, de mindkét esetben tévesen tulajdonított oklevél, vagy oklevél-rész.

Mindjárt első a sorozatban a IV. Béla-féle oklevél. Első s teljes szövege, mint láttuk Mátyás király cancellariájának 1476—86 körüli levelei közűl lett ismeretessé. Most 1538-ban János királytól birunk még egyet, mely nem teljes.

A bulla ezen két régi szövegén kivül több nem ismeretes tudtommal. De János királyé csak kivonat. Először is kihagyja mindazt belőle, a mi a kassai 1347-diki levélben ki volt hagyva, s különösen a Pestre vonatkozókat. Ki van hagyva még több is: igy a csöbör-adóról szóló hely; aztán a szabad közlekedés kiváltságára nézve nines fentartva a budai káptalan joga; s a párviadalról szóló hely. Tehát ez csakugyan kivonat, nem pedig töre-

[1]) » . . literalia tamen eorum Instrumenta atque privilegia super ejusmodi libertatibus et exempsionum immunitatibus per haec superiora tempora, tumultibus bellicis plena, praesertim (a mohácsi vész évében) . . . per conflagrationem exustionemque civitatis istius partim *periclitata* et partim *fragmentata* fuissent, nihilominus tamen ingenti cura, laboreque et diligentia adhibita, plures ex hujusmodi litteris ac privilegiis ipsorum conquisissent et comportare curassent, quae nostrae Majestatis in praesentiam specietenus producentes et exhibentes, supplicarunt humillime Majestati nostrae, ut . . . . . hujusmodi litteralia instrumenta ac privilegia ipsorum partim *verbotenus*, partim in *illis duntaxat articulis*, qui libertati eorum potissime suffragari videntur, de iisdem privilegiis excerpendo, in unum corpus et volumen redigere, roborareque et confirmare, et aureae bullae nostrae caractere communire digneremur.« (Podhraczky. Hist. Diplomatica urbis Budensis. II. 764. és 777. l. A nemzeti Muzeum kézirattárában).

dék; mert helylyel közzel s czélzatosan történnek a kihagyások. De hogy ez ugynevezett bullát egészben vagy legnagyobb részben a budaiak előterjesztettêk, bizonyítja az, hogy a király a rajta levő IV. Béla korabeli évet és napot is úgy tudja, mint az a Mátyás korabeli teljes okmányból ismeretes. Annál feltünőbb János király azon állítása, hogy azt IV. Béla Budavár számára állította volna ki, pedig látta, hogy Pest neve szerepel benne többszörösen. A királyi cancellaria igy vélte megfejthetőnek az ellenmondást: Minthogy régen, sőt még a XVI. század első tizedeiben is hivatalosan Buda várát a pesti hegy várának nevezték, Pest név alatt Budát kell érteni egy 1244-iki oklevélben, — a mi mint láttuk, nagy félreértés, már csak azért is, mivel Budának nem lehettek 1244-ben régi jogai, mig Pestnek lehettek. — A király körül kitünő jogászok voltak, s maga Werbőczy is; de mint ebből is látni, tévednénk, ha a jeles régi jogászokat egyszersmind a történelemben is tekintélyekül fogadnók el.

Azonban most is, mint Nagy-Lajos idejében nem tekintették az elméleti szoros valóság kiderítését lényegesnek. 1538-ban különben is tudva volt, hogy a budaiak gyakorlatában voltak a megpecsételt jogoknak. Aztán a budaiakkal, e szerencsétlen égettekkel szemben, kiket a király a maga pártjához akart csatolni, kiknek ezenkivül is fényes adománynyal s nemesi rangra való emeléssel kedveskedett, a régi oklevelek fölötti pörlekedés nem lesz vala sem nagylelküen sem észszerüen királyi. A pestieken sem esett több sérelem ezzel, mint annak előtte, s ezek sem nem használhattak, sem nem árthattak sokat a királynak, még jobban tönkre jutván, mint Buda.

Átalán véve, a dolog természetében volt, hogy az ország főbirái a vizsgálat szigorának különböző mértékét alkalmazták a viszonyokhoz képest. Felek közti perekben erős vita tárgya volt az oklevelek hitelessége; mint az 1502-ben kezdett pör bizonyitja, melyben egyik országos forum nem is tartotta magát illetékesnek dönteni. Ellenben az adományoknál, ha a király különös kegyelmet akart gyakorolni, nem látszott helyén levőnek a pörlekedésszerű kritika. — Nagy-Lajos és János királyok voltak ily helyzetben a bullára nézve.

Igy az 1244-diki bullára ráillik az, hogy János király az egyik levelet, mely egész terjedelmében fekhetett előtte, csak kivonatban erősíti meg, még pedig csak oly pontjaiban, melyek

Budára nézve kedvezők, — természetesen kihagyva azokat, melyek nem kedvezők, illetőleg a hol Pest említtetik.

János király előtt 1538-ban a budaiak a Béla-féle bullán kivül még egy, nagyon régi oklevelet mutattak be, mely a tizenegy közül a csonka levelek másodika, a többi 9 egész terjedelmében levén közölve. Bevezetése hiányzik, nemcsak, hanem több pont előzte meg, miután egy »*Ezenkivül*« szóval kezdődik. Hiányzik a vége is, a kelti idő, hely, a tanuk nevei. Miután János király azt mondta, hogy a fölterjesztett levelek közül némelyiket kivont, mások töredékesek, s miután kilencz levél teljesen közöltetik, a bullából pedig kivonatot adott, föltehető, hogy eme második levél az, melynek csak *töredékeit* találták meg a budaiak és ezt állították össze oly sok szorgalommal.

Oly töredék ez, melynek eleje és vége hiányos ugyan, de derék-része hiány nélkül szórul szóra van közölve. Tudjuk ezt onnan, mivel nem egyéb a közlemény, mint egy sorral megtoldott azonos mása a kassai 1347-diki privilegium utolsó felének vagyis toldalékának. Csakhogy a János elé terjesztettben Buda áll Kassa neve helyett.

A János király elé terjesztett csonka oklevél itt következik fordításban. Mindenik pont után kitettem, melyik felel meg neki a kassaiban.

1. »Ezenkivül báróinkkal folytatott tanácskozás után tulajdon kegyelmünkből megengedtük, hogy ha valaki közülök a (polgárok közül), kinek örökösei vagy rokonai vannak, gyilkosság vagy más ily eshető kihágás, gonosztett vagy bárminemű elkövetett nagy vétek miatt, személyes védelmére, szökevénynyé lesz, ilyennek vagyonából vagy birtokából se főuraink, se mi, se a városbirája (judex) el ne vegyen semmit, hanem maradjon meg az egészben és bántatlanul a feleség vagy örökösök vagy rokonok számára, — nehogy a szökevény javainak elfoglalása miatt elveszítse reményét a visszatérhetésre, hanem, hogy ama vagyonból a sérelmes félnek eleget lehessen tenni. Ha pedig a menekülőnek nincsen örököse vagy rokona, a bűnös vagyonából és birtokából a sértett feleket ki kell elégíteni, az elkövetett bűn minőségéhez képest. A fenmaradó rész pedig, ha maradt fenn valami, a *budai vár* erősítésére fordíttassék, (ad opus castri *Budensis* expendatur.) (Kassai 14. pont.)

2. Ha pedig a mi nevezett polgáraink (hospites) közül vég-

rendelet nélkül hal meg valaki, vagyonát és birtokát három részre kell osztani. Az egyik rész a kimultnak lelke üdvösségére alamizsnául osztandó ki. A más két rész *Budavára* épületeire és erősségeire tartassék meg. (Kassai 15. pont).

3. Ezenkivül megengedtük, hogy ne legyenek kényszerítve elfogadni általunk kinevezendő birót, hanem szabad választásuk szerint azt tegyék birónak (villicus) a kit akarnak, *mint a mi ősünk* (avus) *privilegiumában fentebb ki van fejezve* Ez a biró pedig az év leforgása után tartozik letenni hivatalát (villicatum) a polgárok (civium) kezébe. (Kassai 16. pont.)

4. Egyébiránt, hogy nevezett polgáraink (cives) számban gyarapodjanak s tisztességesebben és könnyebben szolgálhassanak felségünknek, megengedjük, hogy semmi komoly vétségük miatt sem a király, sem az ország bárói, sem a város birája (judex) birtokaiktól meg ne fossza, hanem a vétkesek bünhödjenek személyesen vétkökhöz képest, — örökségök és javaik pedig maradjanak feleségökre, örököseikre és rokonaikra bántódás nélkül.« (Kassai 17. pont.) [1])

Ezen iratra János király 1538-diki másolata az egyedüli kutfő. Ezt nyomtatásban először kiadta Podhraczky 1841-ben egy önálló dolgozatban, melynek czime: »*Cuspinianus János* beszéde Budának .... 1541-ben lett romlása emlékezetére, és harmad századára. (Budán. Gyurián és Bagó betüivel 1841.) [2])

Szerencsére ez a szöveg nem áll egyedül; mert mint látjuk 1347-ből a Kassáé egyezik vele. A 3-ik pont ennyivel több a Kassáénál: »mint a mi ősünk fentebbi privilegiumában ki van fejezve.«

Nem világos volna-e első tekintetre is, hogy az 1538-ban előmutatott töredék nem egyéb, mint az a toldalék, melyet Nagy-Lajos tett a budaiak részére kiállított oklevél végére, s melyet a kassaiban kevés hiján szórul-szóra utánirtak? — Lajos megerősítvén a bullát vagy annak Budára nézve gyakorlatilag alkalmazható pontjait, utána vetette: ezenkívül ezeket s ezeket is megadjuk a budaiaknak.

Azonban János cancellariája azt okoskodta ki, hogy az illető

---

[1]) Podhraczky. Hist. Dipl. II. k. 778. l. Közli a budai trk. toldalékában Michnai és Lichner is.

[2]) Ugyanő lemásolta ezt nemzeti muzeumbeli kézirat gyűjteményében. II. K. 782. l.

toldalék-pontok Kún-Lászlótól származnak, ki megerősítvén Béla arany bulláját, maga is megtetézte Buda kiváltságait. Mert a cancellaria azt mondja: »László király, IV. Béla *unokája* (nepos), kit a magyar nép Kún-Lászlónak nevez, 1276-ban, julius kalendái előtti 15-dikén, uralkodása 4-dik évében, midőn megerősítette IV. Bélának, az ő nagyatyjának (avi) kiváltság-levelét, a fennelősorolt czikkeken kívül a következőket iktatta utána.« [1]) Világos ezen szavakból, hogy János király előtt mint egy korábbi oklevél megerősítésének toldaléka állott az az irat, melyet oly határozottan IV. Lászlónak tulajdonít.

A határozott állítás nem lehet egyéb 1538-diki combinatiónál, mely azelőtt tán soha föl nem merült. Egy csonka szöveg, egy töredék elrongyoltott irhája, elkopott betűi, nagyobb szorgalommal lehettek vizsgálva, mint a történelmi mozzanatok s a szöveg tartalma.

A szöveg stylje, fogalmazási módja mindenesetre más, mint az ugynevezett bulláé.

Fentebb a kassai levél közlésében nyomdászatilag is feltüntettem az oklevél első és fő részét a másodiktól, a toldaléktól. — De a stylbeli különbség még nagyobb a betükénél. Kiemeltem volt, hogy a bulla kivonatszerű rövid mondatokba van szedve s *itemekkel* mintegy §-okra osztva. Ezek megszűnnek a toldalékban, s illetőleg a IV. Lászlónak tulajdonított töredékben. Sőt megszűnik a tételek és mondatok előbbi rövidsége is. A toldalék mondhatni bőbeszédűnek tűnik föl a főrészhez képest. Ez egészen a cancellariai styl, s nem viseli magán teljességgel a kivonat jellegét. Itt már nem régebbi királyok, hanem az illető király maga beszél, — nem kimélve a szót, elannyira, hogy ismétel is. Ismétli a bullának a biró-választásra vonatkozó pontját, de bővebben és határozottabban szabja meg azt, sőt ismétli magamagát is. Ez arra mutat, hogy az illető tárgyak különösen szivén feküdtek vagy az adományozónak vagy a kik az adományt kapták.

Két ügy van ismételve. Egyik a szabad bíróválasztás ügye, másik az a humanus elv, hogy a családfő bűne miatt ne bűnhödjék a család, azaz ne veszítse el birtokát.

A mi a bíróságot illeti, a László-féle toldalék 3. pontja

[1]) U. a. U. o.

ismétli a biró szabad választásáról szóló pontját a bullának; — de van egy jellemző variatio ezen szavakban:

»ne legyenek kényszeritve elfogadni általunk kinevezendő birót.« *(judicem.)*

Melyik korba illik legjobban ennek kikötése? — Azt gondolom, Lajos uralkodásának 1346 körüli szakára. Mert mint munkám szövegében az egykoru hiteles adatok kimutatják, Róbert Károly alatt megvolt a szabad biró-választás, legalább 1324-en innen; csakhogy a választott birón kivül még mindig működött a király kinevezte biró is. 1347-ben látjuk bekövetkezni, hogy Budának *csak* maga választotta birája van, *judex* név alatt. — Igy a bulla toldaléka, mely 1346 körül érvényre jutott, azon korban keletkezett leghihetőbben, midőn még Budának kétféle birója volt, s azt óhajtották a budaiak, hogy csak egy legyen. Ezt Lajostól nyerte meg Buda.

Az, hogy a budai és kassai birót az oklevél a főrészben *major villae*-nek, a toldalékban judexnek nevezi, végre villicusnak, szerintem a szerzőket jellemzi. A hamis bulla fogalmazója avatott jogász. Ez a tán franczia iskolában tanult jogász *major villae*-nek irta a birót, mint láttuk. Talán hizelgett is vele valamely hatalmasnak, hogy ime egykor Magyarországon is divatozott a távol nyugat ama kifejezése. Mindenesetre a szokatlanság által ódon szint vélt adni a gyártmánynak.

A toldalékot gyakorlati emberek dictálták, használván a hazánkban közkeletű *judexet*. A *villicus* sem volt szokatlan; de az a synonyma alkalmasint azért áll az illető helyen, hogy az adoptált szövegbeli *major villae*-re emlékeztessen. Elég az, a bíróválasztás jogát papiron teljesen biztosították. Ez pedig 1346 körül lépett életbe.

De még ennél is határozottabban Lajos korára mutat az a kétszer is kiemelt szabadalom, mely szerint a polgár bűne miatt örökösei ne fosztassanak meg az örökségtől. Ez nemcsak városi, hanem átalán országos törvénynyé lett, — s tudva van, hogy nem Kún László, hanem I. Lajos alatt, kinek országos törvénye igy szól:

»Az apa vétségeiért a fiu nemcsak személyében, hanem ingatlan és ingó javaiban se károsíttassék meg és itéltessék el.« [1])

[1]) Nagy Lajos törvénye. Corpus Juris 19-ik czikk. Igaz, hogy törvénykönyvünkben ezen czikk kelte 1351-re van téve; de lehetett Lajos ezen rendelkezése jóval

Itt elég rövidbe van foglalva, a mit a bulla toldalékában, s Kassa szabadalmának végén gyakorlati alkalmazásra szolgáló bő részletezéssel s kétszer is kikötve találunk.

Kún-Lászlóra más okból sem vihetni vissza az illető toldalékot. Mindjárt első szavai arra mutatnak, hogy azokat nem valamely László-féle levélből irták ki. A toldalék kezdete:

»Insuper nos habito tractatu, de consilio baronum nostrorum ex gratia concessimus speciali.«

A kassainak 14-dik pontja, mely végig egészen azonos a László-féle ezen első ponttal, ezen bevezető szavakat is azon módon megtartja.

Már mily véletlen volna az, hogy 1276-ban és 1347-ben ugyanazon egy tárgyban külön tanácskozást kellessék tartani a birókkal, s ezt ugyanazon szavakkal fejezze ki Nagy-Lajos és Kún-László?

Az nem tehető fel Lajos cancellárjáról, hogy azt is utána irja Lászlónak, a mi valótlan volt, mely szerint t. i. az illető pontra nézve külön országos tanács tartatott.

A dolog igy érthető hát: Nagy-Lajos csakugyan tanácskozást tartott azon pontok felett, melyek Budára s az egész országra nézve is ujak voltak, t. i. az örökösök büntetlensége felett. A szavak tökéletesen helyökön vannak. Lajos azt mondja a budaiaknak (és kassaiaknak), hogy azokon kivül, a mit kivántatok, saját jó szántomból ezen uj országos törvény jótéteményében is részesítlek. De ha ő tartotta a tanácskozást, nem hihető, hogy IV. László leveléből vette volna az idézett passust.

Az idézett szavak tesznek kevéssé valószinűvé egy hypothesist, mely ebből állana: Ha 1346-ban a bullát oly ügyesen tudták koholni, lehetséges, hogy koholták annak egy 1276-beli megerősítését is Kún-László által. A hamisítók rendes fogása, hogy koholt transsumptumokkal szerezzenek nagyobb hitelt egy koholt eredetinek.

Ez megengedhető volna, ha az idézett szavak csak a Budáról szóló iratban fordulnának elő. Azt mondhatnók, Lajos király a bullát Kún-László álszövegében erősítette meg s a toldalék is Kún-László álszövegéből szórul-szóra van véve. De miután az illető hely Kassa város privilegiumában is előfordúl, hol László

korábbi keltű s 1351-ben csak beczikkelyezték némely más, szintén korábban keltekkel együtt. Kassán 1347-ben már ez a törvény életbelépett.

király privilegiumáról nincs szó, nem Kún-László beszél abban, hanem maga Lajos király »az ő báróival tartott értekezés«-ről. Aztán, hogy mert volna egy hamisító olyassal járulni egy király elé, mely ezen király saját uj törvényét egy régibb királyra ruházza, az levén mondva, mintha Kún-László tiltotta volna el egész családok büntetését a családfők bűne miatt? — Későbbi hamisítás egészen czéltalan volt, miután Lajos Budának és Kassának megadta azt, a mit az ismert kassai szövegben találunk.

Csak János korabeli fictio lehetett Kún-Lászlónak tulajdonítni az akkor általa megerősített második töredék-oklevelet. És nem szándékosan. Mert 1538-ban épen annyit ér vala Lajos, mint Kún-László neve.

Mint mondám, nincs is semmi nyoma Kún-Lászlónak a fentebbihez hasonló valamely okleveléről. A XV. századbeli budai törvénykönyv több helyen hivatkozik oly szabályokra, melyeket Budán Kún-László léptetett életbe. A törvénykönyv 76-dik szakasza ezen király privilegiumát tartja forrásnak arra nézve, mely kereskedők árulhatnak nagyban, végszámra. A 90-dik szakaszból a mi keveset kivehetünk, közel sem jár azon tárgyakhoz, melyeket az 1538-ban Lászlónak tulajdonított sorok tartalmaztak.

Bajos és a rendelkezésünk alatt álló kevés adatból lehetetlen, hogy *állítmányúl* akarjunk feltűntetni bármit is azon kérdésre nézve, mi vezethette félre János király cancellariáját a csonka oklevél származása dolgában. Csak hozzávetéssel kell beérnünk.

Találtam rá esetet, a Budát illető oklevelek közt, hogy Lajost nyilván összetévesztették Kún-Lászlóval. Ilyen az utóbbinak 1287-iki oklevele, melyet a szövegben ismertettem.[1]) Kelt az Péter és Pál apostolok octávájában (jul. 6.) Ugyanezt a levelet szórul-szóra megtaláljuk, mint Nagy-Lajos oklevelét, — még azt a különösséget sem véve ki, hogy az elhallgatott igazság *tacita veritas*nak van irva. Ott is Péter és Pál apostolok napján kél a levél, — csakhogy 1381-ben. Igy az évszámban csak az ezres és a tizes talál. Az uralkodás éve egyiken sincs kitéve, de ha ki volna is téve, nem találhatna.[2]) Mind kettőben a király czime egyszerűen csak »dei gratia Rex Hungariae«.

---

[1]) Ezen kötet 243. lapján. Kiadta Fejér, V. 3. 549. Igazolta Krausz (a budai kápt. regestái) 10. lap. — Wenzel, Mon. Árp. IX. 454. lap.

[2]) Fejér, C.D. IX., 5. 474. l. Hevenesi, XIV. pag. 140. Az évszám Fejérnél igy van irva: M. CCC. LXXX. primo. — Kún-Lászlóé M. CC. LXX. VII.

Ha ezen esetben megtörtént, hogy Kún-László levelét, az évszám oly feltünő eltérése mellett is Nagy-Lajosnak tulajdonították, megtörténhetett viszont, hogy Lajos egy-egy levelét a későbbi kor Kún-Lászlótól származtatta, kivált ha, — mint 1538-kan megeshetett, hogy nem is eredeti, hanem átirat volt az elömutatott töredék.

Ha föltesszük, hogy azon iratban a Lajos névnek csak kezdő betüje volt kitéve, vagy olvashatlan volt, félrevezethette a későbbieket az, hogy az oklevél bevezetésében említtetik *Erzsébet*, anya királynő. A kassai példányban olvassuk:

»habita deliberatione cum serenissima Principissa, domina Elisabeth, inclyta regina Hungariae, genitrice nostra charissima, Praelatis et Baronibus nostris.« etc.

Bizonyosan meg volt szórul-szóra ez is a budaiaknak Lajos adta levelében.

Már ha tudta egy későbbi olvasó, hogy IV. László uralkodása kezdetén Erzsébet, az anyakirálynő is országolt, — mert a király még nagyon fiatal volt, az Erzsébet név nemhogy felvilágosította volna, hanem könnyen félrevezette.

Azonban megviselt, töredékes iratról van szó. Ha abból csak a király nevét és czímeit tartalmazó egykét sor hiányzott is, könnyü értenünk a mondott s még más tévedéseket is. A budaiban IV. Béla *avus noster*-nek(ősünk) neveztetik. Egy későbbi ember a szót szoros értelemben vehette, *avus* alatt nagyapát értve. Pedig, hogy Lajos avusnak nevezte IV. Bélát, bizonyos abból, hogy igy nevezte ő II. Endrét is. (A Corpus Jurisban, ezen király arany bullájának megerősitése alkalmával.) De 1538-ban úgy látszik, eredeti értelme szerint vették a szót. Az is tudva volt, hogy László adta volt az országos vásárjogot átalán Budának, s Kún-László jó emléket hagyhatott a budaiaknál.

Lehettek, s bizonyosan voltak levelek melyek 1538-ban mint Lászlóéi voltak ismeretesek, s melyek tévedést okozhattak.

Hogy a tévedés milynemü fogyatkozásokból származott 1538-ban, annyival bajosabb megmondani, mivel, mint láttuk, az évszám, uralkodási év, sőt nap is meg van mondva.

Lehetséges hogy a közlött helyek után még meg volt egy két nem közleni való sor ezen formulából »Ut igitur hujusmodi nostrae donationis series robur obtineat...« (mint a kassaiban, hol a János idejéből ismert szöveg utolsó szava után ezen szavak következnek.) De a többi, az alcancellar neve, a kelti idő s

a főpapok és főurak névlajstroma merőben elveszett. — Tehát a datum hiányzott. Az valószinű, hogy a kézirat, mely János előtt volt, nem az eredeti okmány, hanem pl. Zsigmond király által kiállított transsumptum volt. Az okmány elveszett végét keresve, ráakadhattak ugyanazon király ugyanazon irnokának kezeirására, melyben egy másik, csakugyan Kún-Lászlónak (ma már oly datum alatt ismeretlen) oklevelét irta át; de ott csak a szokott befejezés volt meg a datummal együtt. Ezt a budaiak a tulajdonkép Lajos-féle megerősités befejezésének tartották, mi ellen a gyakorlati szempontból kiinduló biráknak nem volt ellenvetése.

Nem lehetetlen azonban, hogy a Nagy-Lajos-féle levél töredéke eredetiben volt kezöknél s még is tévedhettek, annyival inkább, mivel a tizenhárom évvel azelőtti polgárság a mohácsi vész után azonnal nagy részben elszéledt, s nem volt már, ki egykoron jártas lett volna a budai levéltárban. Épen mivel sok oklevele volt a városnak, félszeg ismeret s elmosódott reminiscentiák félhomályában tapogatództak, a kik összeállitották a levéltár romjaiból azt a keveset, a mit János király elé vittek.

Megeshetett, hogy 1346 volt a töredéken, melyet 1276-nak olvastak. Azt, hogy Nagy-Lajos mikor állíthatta ki Buda számára az ő nagy privilegiumát, a valódi arany-bullát, azt közelítőleg meghatározhatjuk. Mert világos, hogy Buda szabadságlevele előbb kelt mint Kassáé, — melynek kelte julius 28-dika 1347.

Másfelől, mint munkám szövegében (a 333. lapon) kimutatom, 1347-ben, julius 19-dikén már Loránt *választott* biró hivataloskodik Budán. Minthogy az 1346. év szeptemberében még Miklós *rectort* látjuk szerepelni, hogy soha többé a rectori hivatal elő ne forduljon, azt mondhatjuk, vagy 1346-ban, vagy a 47-ik első felében, egy szóval Lajos uralkodása negyedik vagy ötödik évében kelt a privilegium, mely bizonyára megelőzte a birói függetlenség alkalmazását, s igy kelhetett még 1346-ban. Mindenesetre föltehető, hogy az 1347-ki szent-györgy-napi bíróválasztás előtt.

Némi hasonlatosság tünik fel a két nevezett király keltezési számai közt az ő időszámításukban, bár a százas és tizes helyek nem egyeznek, de az évszám *egyesei*, s a hónapok összehasonlítva a trónralépés évszámával, közel azonosok.

Mert IV. László 1272. augustusban, I. Lajos 1342. juliusban lép trónra. Igy az 1276-ban junius 17-dike Lászlónak *negyedik*, s 1346. junius 17-dike Lajosnak is *negyedik* évére esik.

Föltéve, hogy az évszámból százast és tizest kitevő számjegyek vagy szavak olvashatlanok voltak s csak a »millesimo.... agesimo sexto XV. Kalendas julii, regni.....anno *quarto*« maradtak meg, egyaránt talál László és Lajos uralkodására.

És ha az 1538-ban előterjesztett okmány ily hézagokkal állana előttünk, szintugy ki tudnók egészítni 1346. junius 17-kére, mint az 1538-dikiak kiegészítették 1276 ugyanazon napjára, s ha más argumentum nem volna, lehetetlenség lenne eldönteni, kinek van igaza. Egy szóval, ezen levélben könnyebb volt összetéveszteni Kún-László korát Nagy-Lajoséval, mint amaz 1278-diki levél esetében, melyet fentebb kiemeltem.

Annyit bizonyosnak tarthatunk, hogy miután Kún-László idejében nem lehetett azt írni, a mit vele iratnak, az ő nevéhez s az évszámhoz az 1538-ki budaiak csak *combinatio* utján jutottak hozzá, — legalább az évszámot illetőleg, mig a nap számát combinatio utján kitettnek nem vehetjük.

Az én hypothesisem nem sokat nyomna a latban, ha nem volna más uton körülbelül egy évi időköznél többre nem terjedő határok közé szorítható az a datum, midőn Buda a maga szabadságait nyeri. — Azért az a junius 17-dike, s a negyedik uralkodási év, melyet 1538-ban szerepelni látunk, némi kis valószinűséggel az 1346-dik év juniusára vezet.

A király ekkor nem volt Budán, hanem Dalmatiában vezérelt hadat Velencze ellen. De tudva van, hogy az ország pecsétjét magával szokta vinni, s hadjárat közben is azzal nemcsak közeli, hanem igen távoli helyek számára is állított ki okleveleket, — különben az ügyek fennakadtak volna. Buda különben sem volt még residentiája, — csak ezen dalmát háború végén lett azzá. — 1346 vége óta vagy kilencz évig lett Buda ismét állandó királyi székhely. Nem volt-e szükséges, hogy új residentiájának berendezéséről előre gondoskodjék, s igy Buda ügyei figyelme tárgyai legyenek? Föltehető, hogy ezen levél határozatai nem rögtön léptek életbe, s csak az év végén, vagy az 1347-ik év elején történt meg a sok változás Budán, s nevezetesen az új biró-választás váratott magára Sz.-György napig.

Igy ha diplomatikailag Buda szabadságát 1346-tól számíthatjuk, történelmileg igazabban tehetjük azt 1347-re, mint szövegemben a biróságban történt átalakulás adataiból tevém.

A budai levéltárban azon éven kezdve Buda szabadalmainak két főokmánya őriztetett, mint az 1538-diki tudósitás megerősíti.

Egyik volt az áloklevél 1244-ről keltezve, melyet János király arany-bullának nevez. — Külön önálló irat. — Másik volt ennek Nagy-Lajos által egy nevezetes hozzátétellel való megerősítése, vagyis Budának azon levele, melyből a kassai privilegiumot 1347-ben szószerint kiírták volt.

Az előbbi, vagyis az ugynevezett bulla három példányban maradt ránk.

Egyik az 1476-diki, mely a 1244-diki datumon kivűl csak néhány pontját veszi át a bullának, de hiven szórul-szóra. Másik az ahhoz közel egykoru teljes szöveg, mely a cancellária iratai közt maradt ránk. Harmadik az 1538-diki szöveg, mely, mint láttuk szintén kivonat, de bővebb mint az 1476-diki.

Ellenben a Nagy-Lajos-féle megerősítő levél az ő toldalékával csak az 1538-beli versióban maradt fenn, mint Buda kiváltságlevele; de rongált és félremagyarázott töredékben.

Ezenkivűl mindkét rendbeli főokmány tűkre a kassai 1347-diki okmány, mely leginkább elfogadható Buda valódi magna chartája gyanánt.

Az olvasó menthetőnek fogja találni, hogy oly hosszasan értekeztem e tárgyról, melyet eddig nem vizsgálgattak figyelemmel. Azok példáját nem követhettem, kik eleget véltek tenni történészi feladatuknak, ha az adatokat registrálják. Ez lesz vala legkönnyebb nekem is. De nekem feladatom az oklevelek fontosabb adatait beilleszteni a való életet lehetőleg híven tükröző történelmi kép keretébe. Ily feladat mellett nem lehet történészetünk kényelmes traditióit követnem, — az olvasóra bízván, okuljon a hogy tud az igaz és hamis keverékén. Fentebbi vizsgálatom, akár fogadja el valaki eredményét, akár nem, annyit mindenesetre bizonyít, hogy mindaddig diplomatikánk sem lesz, mig az azt próbára tevő kritika és feldolgozás nem tesz nagyobb haladást.

A fentebbiekhez képest az oklevél történetének minden stadiumában eligazodhatunk azon hypothesis mellett, mely szerint a IV. Bélának kétségtelenűl hamisan tulajdonitott iratot Nagy-Lajos idejében gyártották és hitelesítették és hogy azt Pest nevére állították ki. Én megkisérlettem más fölvételt is. Ki is dolgoztam az egészet ezen fölvételek alapján. Lássunk röviden még egy két hypothesist ezek közűl.

Tegyük föl, hogy a bulla ismeretes szövegét a pestiek gyártották a magok érdekében s a budaiak mintájára. Ebben az eset-

ben föl kell tennünk azt is, hogy a budaiaknak *Buda* név, vagyis pesti *Ujhegy* név alatt volt az ismert pontokat tartalmazó oklevelök. Ez pedig nem lehetett előbb, mint Nagy-Lajos idejében. E szerint föl kell tennünk, hogy a Kassának adott 1347-diki levél csak épen azon változattal volt meg Buda levéltárában, hogy Kassa neve helyett Buda állott, s talán az évszám egy-két évvel előbbi volt.

A pestiek IV. Bélától származtatva az oklevél nagyobbik első részét, készíttették magoknak az ismeretes szöveget, talán bele toldva néhány pesti localis érdekű pontot. Ily hamisítás Pest érdekében leginkább Mátyás alatt történhetett, mikor Pest a királyi városok sorában és a tárnokmesteri törvényszéken helyet foglalt. Ezt erősítené az a valószínűség, hogy Mátyás alatt az országos levelek közé nem a budai, hanem a pesti levéltárból vétetett. Valószinű ez, mert az illető Mátyás kori (Formulae solennes) gyűjteményben igen kevés budai, de számos pestvárosi levelet találunk. Igy az 1502-ben kezdett pör alkalmával az ugynevezett bulla Pest birtokában volt s tán ennek alapján mert Pest szembeszállani Budával.

De ezt a föltevést nem illeszthetjük be a bulla történetének némely más stadiumába. Igy a XV. századbeli budai törvénykönyv szavaiba ütközik az, mely sok helyen idézi *Béla király* arany-bulláját és idéz is belőle sok olyat, mit az ismeretes szövegben megtalálunk. Igy azt kellene feltennünk, mintha Budának is lett volna a maga nevére egy hamis bullája és aztán Pest is hamisított később egyet ugyanazon mintára.

Ez pedig nem hihető, mert látjuk, hogy 1538-ban a Buda előmutatta Béla-féle oklevél Pest nevére szólott. Tehát bizvást föltehető, hogy a Buda levéltárában őrzött okmányban Pestnek adta állítólag Béla király az illető privilegiumot.

Végre kísértsük meg egészen IV. Béla korába tenni az illető oklevelet, mint eddig szokásban volt. Tehát tegyük föl egyelőre, hogy az oklevél hiteles. Nincs abban képtelenség, hogy IV. Béla ne adhatott volna, még mielőtt Buda vára keletkezett, a pestieknek kiváltság-levelet, melyben legnagyobb részint a tatár-járás előtti kiváltságok vannak megújítva, mint az oklevél is állítja. Ebben az esetben az oklevél, ama korábbi korszak viszonyainak volna tűkre. Mondhatnók, hogy ezt az oklevelet Buda Nagy-Lajos idejében vette elő s akkor tudta egész terjedelmében érvénye-

sítni a maga számára. Beleillenék ezen fölvétel a fennt előadott történet minden stadiumába. Egyszerűsége miatt ezt fogadtam volt el legelőször is, — azt mondván:

Nincs benne lehetetlenség, hogy az oklevél, hibái daczára is hiteles; — csakhogy egy történetiróra nézve, ki nem a papirról és betüről, hanem a gyakorlati életről van hivatva képet adni, a leghitelesebb oklevél is csak annyiban értékes, a mennyiben ezen élet rajzához nyújt hű vonásokat. Annálfogva oly hiteles irat, mely holt betű maradt, csak annyit ér, mint akármely koholmány. És 1244-en kezdve száz évig a bulla nem lépvén életbe, ily holt betű volt.

Daczára az oklevél gyanús voltának, igyekeztem egyetérteni eddigi történészeinkkel, s értekezésem egy pár évig ily felfogás mellett kidolgozva hevert fiókomban; de megnyugodni benne nem tudtam.

S valóban nem erőltetett fölvétel-e csak az is, hogy ez az oklevél száz egész évig úgy el legyen rejtve, hogy semmi életjelt ne adjon magáról, — sem Buda sem Pest történetében? — Elképzelhető-e, hogy ha egyszer a pestiek ily bulla birtokába jutottak, azt ne csak elveszítsék, hanem emlékezete se maradt volna fenn? — Ezenkivül, a fentebbi gyakorlatias dilemma, mely szerint mellékes kérdés volna a hitelesség kérdése, ugy tűnt föl nekem s ugy tűnhetett volna föl mások előtt is, mintha az oly sok más kútfő ellen gyakorolt szigort megelégelve, meg akarnám mutatni, hogy tudok kegyelmezni is. — Azonban épen a látszólagos elfogulatlanságban elfogultság lett volna: lealkuvása az igazságnak az egyetértés kedvéért, mely egyetértésre nincs szüksége a tudománynak.

Sőt a munkakerülés vádjának teszem vala ki magamat, azt mondván: az oklevél hiteles vagy nem hiteles voltát bizonyítsák be oklevelészeink, kik egyebet sem csinálnak, mint az okleveleket forgatják s kiknek ez specialis szakja.

Minthogy pedig azok mentül kevesebb kritikát gyakoroltak s nem egyhamar várhattam, hogy erre kerüljön a sor, magamnak kellett részletesen bonczolgatnom. Igyekeztem bebizonyítni, hogy a bulla csakugyan hiteles, s kelhetett IV. Béla idejében. Azonban a részrehajlatlan vizsgálat azon *negativ* eredményekre vezetett, melyeket ezen szakasz elején fölsoroltam.

Igy a vizsgálat eredménye mindenkép az oklevél hamis vol

tára vezetett s azon föltevésre, hogy az I. Lajos idejében készült és akkor nyert szentesítést, s annak következtében gyakorlati érvényességet.

* * *

Végül a kassai 1347-diki oklevél toldalékául idecsatolok egy ugyanazon évben kelt másik szabadság-levelet.

Az a Homius comes, ki Kassa szabadalom-levelében kassai s egyszersmind budai polgárnak nevezi magát, s ki közbenjárt a királynál, hogy az előbbi város ugyanazon szabadságokban részesüljön, melyeket Buda birt, nincs benne kétség, hogy nem külön Kassa számára nyert még ugyanazon 1347-dik évben octoberben, egy másik szabadalom-levelet is, melyben szintén Buda (időközben nyert) szabadságai vannak átirva.

Több oly pontja van, mely a főprivilegiumban foglaltakat megtoldja vagy szabatosabban körűlirja. Stylje elüt a kassai privilegium első felének rövid pontozatú styljétől. Itt már a félremagyarázáson való aggodalmasság a fölöslegig menő körűlirásokba megy át, mint az előbbi, juliusban kelt toldaléknál látjuk, s még ismétlést is találunk az előbbi oklevélből.

Kassa, 1347-diki második privilegialis levelének szövege itt következik (általam fordítva s pontokra osztva):

Mi, Lajos, isten kegyelméből Magyarország királya, tudtára adjuk mindeneknek a kiket illet, ezen levelünk rendében, hogy elénk és Erzsébet asszony, Magyarország felséges királynéja édes anyánk elé járulván, kassai hű polgáraink nevében Homius gróf (comes) hivünk *budai* és kassai polgár kivánságára nevezett kassai hű polgáraink (civibus et hospitibus) számára a mi Buda városunkéi mintájára alólirt szabadságokat tartottuk számukra megengedendőknek, a mondott királyasszony édesanyánk beleegyezéséből és jóakaratából s főpapjaink és báróink érett tanácsára:

1. Hogy sem idegennek, sem senkinek a kassai polgárok közűl idegen bort ne legyen szabad fogyasztania pünkösd ünnepéig Kassa városában, mig kassai polgáraink saját borai árultatnak; miután nekik se szántóföldjeik nincsenek, se más jövedelmeik szőlleiken és boraikon kivűl, minek következtében a mi felségünknek könnyebben szolgálhatnak.

2. Ha bármely Kassa városán kivüli helyen elkövetett tolvajsággal, rablással vagy gyilkossággal terhelt ember Kassa városában találtatnék, itéljenek fölötte az azon időbeli városbiró (judex) és esküdtek, a régi idők óta náluk szokásos eljárással (juxta formam.)

3. Ha a nevezett polgárok valamely külső nemesnek vagy embereknek (populis) kárt tesznek, vagy ezeknek panaszra okot adnak, s a város birája megtagadja az igazságszolgáltatást, ne a polgárok, hanem a biró (judex) idéztessék a mi szinünk elé.

Azt is megengedtük a mi nevezett polgárainknak, hogy a mi emberünket,

kit évenként az *assatura* elhozására hozzájok küldünk, a mi felségünk iránt tartozó illendőséggel és tisztelettel megajándékozni tartozzanak.

4. Főpapjaink és báróinkkal való tanácskozás után rendeljük jelen levelünkkel, hogy idegen vagy udvari ember Kassa városában, vagy külvárosában fekvő telket, házat, épületet vagy határában szőllőt nem vásárolhat, zálogul nem foglalhat, vagy bármi más örökös birtok czimen magáévá nem tehet, sem adósság fizetésre nem kényszeríthet Kassa város birája, esküdtjei és polgárai tudta és engedelme nélkül, akár a mi felségünk, akár a királyasszony, akár a tárnokmester, akár a káptalanok és conventek levelei nyomán. Rendeljük jelen levelünkkel, hogy idegen, vendég, udvari ember, sőt kassai lakos is csak a birák és esküdtek engedély-levele nyomán legyen a mondottakra feljogosítva, s hogy az ily levelek mind a mi felségünk szine, mind a mi mágnásaink, biráink, s országos törvényszolgáltatóink előtt érvényeseknek legyenek elismerve. És ha ezelőtt történt is valami ezen rendelet ellen, mindazt semmisnek nyilatkoztatjuk, visszavonjuk, ha a város birái, esküdtjei és polgárai nem erősítik meg.

5. A király fölemliti Kassának atyja Róbert-Károly idejében, a Csák Máté-féle fölkelés alkalmával szerzett érdemeit s az iránta, Lajos iránt is, tanúsított hűséget, s azért megengedi a kassaiaknak, hogy élvezzék más királyi városok polgárainak kiváltságát, mely szerint senki sem tartóztathatja le sem személyöket, sem vagyonukat, sem idegen biró elé nem idézheti meg, s ez nem itélhet felettök, — hanem a város birája és esküdtjei mondjanak itéletet. Ha pedig ezek a bepanaszolt polgárok iránt részrehajlók levén, nem szolgáltatnak megfelelő igazságot, ne a bepanaszolt polgárok idéztessenek meg a király vagy tárnokmester elé, számot adandó az igazságszolgáltatásban való hanyagságért, — mi pedig vagy a tárnokmester a panaszlóknak igazságot szolgáltatunk.

6. Továbbá a hű kassaiak kértére a király ezt a szabadalmat adja meg nekik, hogy tolvajok, orvok s más gonosztevők felett, kiket a városban vagy szomszédságában fognak el, a városbiró és esküdtjei mondjanak ki itéletet és büntetést.

7. Egy nemes se merje a kassaiaktól megszökött tolvajt, orvot s más gonosztevőt rejtegetni és védelmezni, hanem adja ki a városnak. Ha a nemes vonakodik ezt teljesiteni, a főispán (comes parochialis) szoritsa rá, a király nevében.

8. Annálfogva keményen meghagyja a király főpapoknak, báróknak, ispányoknak, várnagyoknak (castellanis), nemeseknek, királyi tisztviselőknek, városoknak (civitatibus, liberisque villis), ezek kormányzóinak (rectoribus), biráinak (judicibus et villicis), s az ország bármi néven nevezendő biráinak, hogy a kassai polgárok elősorolt szabadalmai ellen ne vétsenek.

Végül megigéri a király, hogy mihelyt ezt az iratot neki vissza fogják hozni (reportatae), azt privilegialis levél alakjában fogja számukra kiállitani.

Kelt Budán, Szent-Lukács evangelista napján (october 18.) 1347-ben. [1])

Nem szükséges bővebben magyaráznom a fentebbi oklevelet. Munkám szövegében némely részét felhasználván, csak egykét megjegyzést csatolok hozzá:

---

[1]) Podhraczky idézett kézirata, II. 375. A 4-dik pontig szórul-szóra fordítottam. Onnan végig bő kivonatban.

Ezt is kétségkivül Homius comes szórul-szóra iratta ki Buda okleveléből. Mindjárt az első pontban az van mondva, hogy a városnak más külső birtokai nincsenek, mint szőllei. Ez Budára teljesen illett, s alig hiszem, hogy Kassára illett volna. — Azért inkább előleges másolat volt, — a mint hogy forma szerinti szentesítése későbbre van fentartva. — A király, ki pár hét mulva (november közepén) nápolyi utjára indult, s hadi készületek foglalták el, kétségkivül a hadi készületekhez számitotta a két város uj kiváltságait. Ha a városok nem járulnak vala új pénzáldozattal a hadi készületekhez, kétségkivül azt a feleletet nyerik, hogy most fontosabb dolga levén a királynak, ellehetnek még egy két évig, ugy, a mint el tudtak lenni száz év óta.

* * *

A fentebbiek meggyőznek arról, hogy Buda régi oklevelek dolgában a legszegényebb városok közé tartozik. Teljesnek mondható a mohácsi vész előtti városi levéltár pusztulása. A mi kevés az utókorra maradt, nemcsak hogy nem eredeti, hanem részint hamis, részint félre volt értve. Kassa levéltárának egykét maradványa az, mi az ellenmondásokkal teljes ügyben kalauzul szolgál.

Csodával határos véletlennek kellene tulajdonitnunk, hogy a vaskos budai törvénykönyv megmenekült az átalános pusztulástól. — Azonban csalódás azt hinni, mintha ez az ismeretes régibb szöveg, mely a pozsonyi lycaeum könyvtárában őriztetik, a budai törvénykönyv eredeti szerkesztésének szövege volna. — Maga a *codex* elárulja, hogy az csak másolat az eredetiből, még pedig — kétségkivül — más németajkú város használatára másoltatott. Mindjárt az első szakasz első szavai csak igy nyernek világos értelmet: »Itt kezdődik a törvénykönyv a budavárosi jogkönyv szerint, mely némely tárgyban és pontban egyezik a magdeburgi törvénykönyvvel.« [1]) S ismét a régi tartalommutató czime: »Itt kezdődik a tárgy mutatója valamennyi fejezetnek a budai jogkönyv szerint készült alábbi törvénykönyvről, mely az arany bulla s más hiteles kiváltság-levelekből és régi szokások nyomán kelt.« [2])

[1]) Hye hebet sich an das rechtpuech nach Ofner Statrechten etc. Budai Törv. k. 27. l.

[2]) Hie hebt sich an das register aller capitel des nachgeschriben rechtpuech nach Ofner Statrechten etc. h. a. 7. l.

Ha Buda eredeti jogkönyve volna ez, kétségkivül mindkét idézett hely igy hangzott volna: »Itt kezdődik Buda törvénykönyve: (»Hie hebet sich an das Ofner Rechtsbuch vagy Stadrecht.«)

Ezenkivül feltünő a pozsonyi codexben, hogy némely fejezeteknek csak a czime van meg, s a tárgymutatóba is föl van véve, de szövege kiirása mellőztetett.

Nem tehető fel, hogy Buda jegyzője a szöveg közepette ily hézagokat hagyott volna; de föltehető, hogy egy-egy másoló elégnek tartotta, a hűség kedvéért megjelölni a tárgyat s nem tartotta fontosnak az arra vonatkozó szabályt városa szempontjából. Bizonyosságot nyer ezen föltevésünk az által, ha megtekintjük, hogy a kihagyások nagyobb része miről szól.

Munkám főrészében (411. és a következő lapokon) felhoztam, hogy épen a polgároknak várőrségi szolgálatát, a kulcs és ágyuk őrzését illető szakaszoknak maradt meg csak a czime. Nem lehet föltenni, hogy egy budai jegyző ezen nagy fontosságu törvényeket bátran kimaradhatóknak vélje. — De igen is föltehető, hogy egy kassai vagy pozsonyi másoló saját városára nézve merőben fölöslegesnek tartotta a budai kapuk, tornyok, házak szerinti fölosztását a budai polgárságnak ismertetni.

A pozsonyi codex nem az eredeti fogalmazat annálfogva sem, mivel a törvénykönyv szavai azt Zsigmond király korában (meghalt 1437-ben) szerkesztettnek bizonyitják. Ellenben a codex külső jelei azt mutatják, hogy 1440. és 1490 közt másolták.

V.

PÉNZ, SULY, ÉRTÉK.

1. A magyar forintról.

Róbert-Károly előtt a magyar pénz majdnem kizárólag ezüst volt. Az arany pénz ritka, s csak a gazdagok luxusa lehetett. A mi kevés arany forgott az országban, az byzanti és a XIII. század második felében s a XIV. első harmadában florenczi és velenczei volt. Az ezüst pénzt pedig nem igen számlálták, hanem márkákban, girákban, azaz fél font számra mérték, minek negyedét fertónak nevezték. — Azokat a kicsiny és vékony, csaknem lengeteg ezüst pénzecskéket, melyek a kisebb halak pénzéhez hasonlítottak, csakhogy azoknál nagyságra és tartalomra nézve különbözőbbek voltak egymástól, serpenyőben mérték, mint a borsot.

1335 táján verhették az első magyar forintot aranyból. Ezt már nem súly, hanem egyes darab számra számlálták. Más szókkal ez volt az első valódi pénz nálunk. Mert az ezüstnél divatozott szokás, hogy minden adó és vevő övébe akasztott mérleget vigyen a piaczra s azzal mérje ki hány márka ezüst, a mit kiad vagy beveszen, inkább a primitiv árú-cseréhez mint vásárhoz és fizetéshez hasonlított. De arra, hogy az arany pénz vagyis forint darab számra szolgálhasson fizető eszközül, szükséges volt, hogy meghatározott arany tartalma és meghatározott súlya legyen.

És a magyar forint aranya a legtisztábbak s súlya a legváltozatlanabbak közé tartozott. Róbert-Károly aranyai, a ma is híres körmöczi arany ezen ősei, nem változtak lényegesen. Századokon keresztül hívek maradtak magokhoz. Különböző időkben czímer és irás változott rajtok, de méltó lesz vala, hogy egyik lapjokon az értelem, másikon a becsületesség emblemáit és köriratát viseljék. Mert mulhatlan szükséges az eredeti előállítás ily jelességére és az ily mértékű változatlanságra: a szakértelem, ezenkivül a még tán ritkább valami, a becsületesség s a jellem.

Nem hiában, hogy a pénzverés hazánkban két oly fő méltóság ellenőrzése alatt állott, minő a tárnok-mester és az eszter-

gomi érsek: egyik a szakértelemnek, másik az erkölcsöknek akkori legfelső hazai foruma. De emlékpénze a magyar forint a magyar államegységnek is. A király tartotta kezében a pénzverést s Róbert-Károly óta kivált, centralisálva volt ez az ügy. Az európai nagyobb nemzeteknél a középkorban minden nagyobb városnak s hatalmasabb vazallnak külön pénze volt. Épen azért nem lehetett oly állandó, mint nálunk. Csakhamar, még a XIV. században ismeretessé lett a magyar forint. Magában Olaszországban, hol többféle kitünő tisztaságú arany járt, a XV. század elején otthonossá lett a mi aranyunk. Zsigmond király idejében külön nevekkel jelölték az akkor már kissé különböző aranyokat.[1] Még a mai olasz szótárakban is, *unghero* (magyar) alatt magyar arany értelmezést olvasunk. Sőt magában Toscanában, miután ott más régi intézményekkel együtt a minta-pénzverés is elhanyatlott, a XVII. század végén a florenczi és livornói aranyat »unghero di Firenze« és »*Unghero coll' impronta di Livorno*«-nak találjuk nevezve. (Livornói bélyegű arany.)[2] A szó még régibb származásu. A XVI. század elején azokat a kereskedőket, kik Afrika nyugati partjain vagy belsejében arany kutatásra vállalkoztak, szintén magyaroknak (ongari) nevezték.[3]

Ha Olaszországban, hol a florenczi, velenczei, a genuai arany oly kitünő és világhirű volt, nevet vívott ki magának a magyar forint, Németországon versenytárs nélkül állott. Hegel Károly ama nevezetes kereskedő városnak, Nürnbergnek krónikáit ismertetve a XIV. és XV. századból, ezt irja többek közt:

»Kiindulásul (a német pénzértékek számításában) egyedül a magyar arany szolgálhat, mely — mint ki volt mutatva — száz év leforgása alatt (Nagy-Lajostól Postumus Lászlóig) sem az

[1]) Ongari detti »*Bragoni*«, ongari di prima, e seconda sorte, ongari di Creminitz. Luschin »Geschichte d. Preise.« 11. l. Bragoni vagy braconi = bő nadrág, bugyogó. Honnan ez a furcsa elnevezés? Régi aranyainkon Sz.-László öltözetének csipőn alóli része egy rövid szoknyához, vagy inkább egy Tiszán túli alföldi bőgatyához hasonlít, mely szárközépig ér le. Innen a »bugyogós arany« név. Nevezték az olaszok, mint látni fogjuk, *szekerczés* aranynak is (fiorini di *mannaja*), a Sz. László kezébe adott szekerczéről, vagy inkább fokosról.

[2]) Argelati IV. k. 79. l. »Compendio della valuta del fiorino«. Claudius Boissinius 1682-iki értekezése. Másutt »Unghero gigliato« liliomos *florenczi* arany.

[3]) Valentin Ferdinand (Ferdinand Bálint) német, ki a XVI. század elején a portugalok afrikai fölfedezéséről saját tapasztalatait irja. Idézi Soetbeer. Petermanns Geographische Mitth. 1879. évf. Ergänzungsheft. No. 57., a 44. lapon.

anyag finomsága sem súly tekintetében nem változott, s azért valamint átalán az arany pénz az ezüst pénzre nézve, ugy a magyar arany a többi aranyokra (a rajnai s más német államok aranyaira) nézve értékmérő volt. Azért is a magyar aranyat tartották legnagyobb becsben. A nürnbergi városi számadásokban, midőn aranynyal fizettek, gyakran külön megnevezik azt s ha ezüsttel váltják fel, értékénél magasabb áron számítják, vagy a máshonnan származott arany forintok értékét ehhez mérik.«

Kétszeres sajnálattal kell idéznem ugyanazon tudós következő s igaz megjegyzését (mert ha igaz nem volna, nem kell vala annyi időt és munkát beleölnöm ebbe az aránylag rövid értekezésbe): »A magyar arany forintok pénzlábára nézve, mely annyira kiválóan fontos a mi XIV. és XV. századbeli német pénzügyeink ismeretére, hiában keresünk fölvilágositást az ujabb magyar numismaták műveiben.« [1])

A német tudósok nem is csak legujabb időben fedezték föl a régi magyar arany becsét. Egy Encyclopaediának 1805-ben megjelent kötetében olvassuk: »A magyar dukát, mely az ő finom anyagáért és verésénél fogva az arany pénzek királyának nevezhető, igen gondos és szorgalmas gyüjtőre talált Antal Günther schwarzburgi herczegben. Különösen a *Hansa-városokat* kutatta fel érte, s ez által alkalmat adott rá, hogy *Mellen* Jakab *lübecki* lelkipásztor ily czimű könyvet irjon róla: »Series regum Hungariae in numis aureis, quos vulgo ducatos vocant,« melyet Burckhardt németre fordítván, Boroszlóban 1750-ben adott ki. [1])

Igy még a mult század első felében is a continens oly nyugati részén, minő Lübeck s más Hansa városok, lehetett régi magyar aranyokat gyüjteni. Austriában a XIV. század második felén kezdve a magyar forint nem csak otthon volt, hanem uralkodott a pénzpiaczon. Ott nem is vertek állandóan arany pénzt, s mikor a XV. században Bécs-Ujhelyen egy darabig tették, annak egyenlő szinvonalon meg nem tarthatott értékét is a minta-forinthoz, azaz magyar aranyhoz mérték, mint számos egykorú hiteles adat bizonyítja. Mindazon nagyobb értekezések, melyek az osztrák régi pénzértékről szólanak, minden lapon tényekben hirdetik a magyar aranynak a bécsi pénzpiaczon való kizárólagos uralmát.

---

[1]) Chroniken der deutschen Städte. I. k. 229. és 253. ll. — 1862. —

[1]) Georg Krünitz Encyclop. 97-ik kötet. »Münze und Münzwissenschaft« 244. l.

A pénzügygyel foglalkozó régészeknek is vizsgálatukban semmi biztos támaszpontjuk nem volna a magyar forint nélkül. Annálfogva az osztrák történészetre nézve csaknem oly fontos a magyar aranynyal való megismerkedés, mint ránk nézve. [1])

Egy szóval a magyart külföldön többször emlegették tán aranya, mint más érdemei miatt. Tárgyunk mindamellett, hogy Buda történetével szoros kapcsolatban áll, miután Róbert-Károly pénzügyi reformjának a budai pénzverő törte az utat, — de egészen internationalis tárgy, mondhatni fél Európa történetében. És a mellett sokoldalu fontossággal dicsekedhetik. Az oly mindennapi localis kérdések, minők egy-egy városban a piaczi árak, s a legfontosabb nemzetgazdasági kérdések eldöntése, lehetetlen a pénzérték ismerete nélkül. S lehet-e szó addig alapos hazai történetről, mig nemzeti gazdaságunk története nem képezi annak igen kiváló fejezeteit?

A magyar forintban látom a XIV. század óta a magyar pénzügy kérdéseinek sulypontját. Saját vizsgálatom különösen Robert Károly aranyaira terjed ki, melyeket a mi körmöczi aranyunk *incunabulumainak* nevezhetünk. Egyik ok a miért ezt a korszakot választám, az, hogy a nevezett uralkodó ideje fordulópont az azelőtti és azutáni magyar pénzügy közt. A másik az, hogy ezen király uralkodásából ismerünk a pénzverésre vonatkozó intézkedéseket, melyek egyike a Corpus Jurisban olvasható.

Jelen értekezésem kiindulásában nem is akart egyéb lenni, mint Károly ezen eddigelé talányos s ezen század első éve óta, mikor Schönviesner irt róla, tüzetesen magyarázni meg nem kisérlett, s általa és mások által sok részben félreértett okmány analysise.

Azonban a vizsgálat kikerülhetlenül belevitt a pénzügy idevágó részeinek tanulmányozásába, s igy öltött értekezésem nagyobb keretet, mint a minő egy kútfő-tanulmány, sőt úgy szólván ez a kútfő némileg csak segéd-kútfő gyanánt szerepel itt.

Az alábbiakban a számok játszák a főszerepet. Ámbár az egyszerü proportiókkal és tizedesekkel való bánni tudáson túl mélységesebb mathemathica nem kell hozzá, s a mi a kiszámítást illeti, abban legfeljebb egy algymnasialista tulajdoníthatna magának érdemet, de a kérdések más tekintetben bajosak. Bajos volt

[1]) Austriában a XV. században a *ducaten*, Ducatengulden, ungarischer Goldgulden egészen egy jelentésü szavak voltak. Luschin, Gesch. der Preise. 12. l.

nevezetesen az, a mi minden vizsgálatban első, de a mit sokan legkönnyebben vesznek, s azért nagyokat tévednek: az alapvető tények constatálása. E részben nem lehet az ember eléggé »scrupulosus« s itt csakugyan a *scrupulusokig* menő sulymérték-számításokról van szó.

Nem dicsekedhetem azzal, hogy minden részben sikerült szilárd alapot találnom. Értekezésemet koránt sem is hiszem magam sem igen tartós vagy épen monumentalis kőmives munkának. Ideiglenes jellemü ácsmunka az, mely az alapok többféleségе mellett inkább a constructió által, melyben egyik rész a másiknak támogatására szorult, akar megállani. E részben még igen sokat nem hoztak tisztába külföldön sem, s kivált épen a legfontosabb kérdésben: a régi flórenczi pénzek tekintetében. Sőt a mit már tettek e részben, hiányosan állott rendelkezésem alatt, — itteni könyvtáraink nagyon szegények levén az olasz irodalom termékeiben. Szolgáljon mentségemül az is, hogy sok időt, éveket nem fordíthattam ezen tanulmányra, — bár nem kiméltem sem ezt, sem a fáradságot.

Az alapvető tények vizsgálatára már csak azért is több figyelmet fordítottam, hogy a netalán utánam jövők kevesebb tapogatódzással, idő és munka beleölésével vizsgálódhassanak, mint a mibe nekem kerültek tanulmányaim és többnemű próbálgatásaim.

A flórenczi köztársaság a maga aranyain, melyeket 1252 novemberében, tizenhárom évvel Dante születése előtt, kezdett gyártani, egyik felől a város védszentje, Keresztelő Sz.-János ily fölirattal: *S(anctus) Joha-nnes B.(eatus)*; másik felén a város czimere, a liliom látható, *Flor-entia* körirattal. Ezen virágról nyerte nevét az arany: — olaszul *fiorin-d-oro,* (magyarul *forin-t*) mit magyarul virágos aranynak lehet vala nevezni.

Róbert-Károly azon módon átvette a virágot, s a védszent ellen sem lehetett kifogása. Csakhogy a liliomos lapon a körirat nem *Flor-entia,* hanem *Karo-lu Rex,* s ezen szó végén egy kis korona. (Egyik példányon egy madár).

Különben ezen szolgai utánzásban nem állott egyedül. Csaknem valamennyi állam a XIII. és XIV. században az arany pénzt a liliom és Szent-János képével kezdte veretni, csak később jött rá az uralkodók képe, még a XV. században is igen középszerű művészettel.

Nagy-Lajos is megtartotta a fentebbi jelképeket, csakhogy »Ludovicus rex« volt olvasható a liliom körűl. Uralkodása későbbi szakában már a szekerczés Sz.-László képe foglalta el Sz.-János helyét, s a czimeres paizs a liliomét, mi még János király alatt is megmaradt.

Egy tekintetben ama régi pénz nem felelt meg egy fontos követelésnek Ez a követelés abból áll, hogy kivált az értékesebb pénz-darab alakjai oly virtuositással legyenek kidomborítva, hogy közönséges művészettel utánozni ne lehessen. Már pedig liliomos aranyainkon az idomok és betűk rajza elég gyarló. A Róbert-Károly-félék egyikén a Szent-János nyilt palástjának alsó szegélye ketté metszi mindkét lába szárát, a helyett, hogy mint a perspectiva legelemibb szabálya kivánná, a lábszárak takarnák el a mögöttük elhuzódó szegély megfelelő darabjait. De megjegyzendő, hogy mindjárt az I. Lajos-félék külalakra nézve szabályosabbak. A forma tökéletlensége baj volt. Alig hihető, hogy az ötvösségben a rajz és plastica oly fokon ne állott volna, mint azon korbeli pénzeinken s igy a tökéletlenség ne buzdította volna a hamisítási gonosz ösztönöket. Cakhogy a belső tartalom kipótolta aztán a külső forma hiányait.

Az arany finomságának mértékét a tudomány és technica mai állásában tizezredrészekig pontosan meg tudják határozni. De régi pénzeinknél ez mégis igen bajos, egy egyszerű okból. Mert sok arany-darabot kellene beolvasztani, hogy constatálva legyen egy átalános középszám a finomság fokára nézve. Márpedig régi pénzeink muzeumi tárgyak, s egy részben, mint a magyar liliomosok is, melyekről szólok, ritka tárgyak, melyek közül többeket elpusztítni vagy megcsonkítni a gyüjtemény-örök nem tartják megengedhetőnek. Mig nem akad egy szenvedélyes s egyszersmind vagyonos numismata, ki nem sajnál sokat gyüjteni, s gyüjteményében nagy vegyészi pusztítást tenni — mely két ellentétes tulajdon alig fér meg egy kalap alatt — a gramm egy ezredrészéig is megbizható meghatározásokkal nem rendelkezhetünk.

A mérések alább közlendő átalános eredménye az, hogy a Róbert-Károly korabeli forintosok egyike sem tiszta arany. Ezt szükséges megjegyeznem, habár mai nap sehol a világon nem áll tiszta aranyból az arany pénz. 1000 darab franczia arany csak 900 darab hasonló nagyságu tiszta aranyat tenne. Hasoló sulyu 100 darab telnék ki a hozzá vegyített más érczből. Ily vegyüle-

tűek az ujkori német aranyok, s a mi 20 frankosaink. Az angol sovereignek (egy font sterling) 1000 darabja 84 darabnyi sulyu nemtelenebb érczet foglal magában. Finomabb a körmöczi arany, mely ezrében csak mintegy 10 és fél darab sulyú nem aranyat tartalmaz. Ezenkivül minden pénzverő-háznál a törvény *elnézi* [1]) a finomságnak vagy sulynak bizonyos mértékű fogyatkozását. Ezt nevezik latinosan *remedium*nak, olaszosan tolerantiának. Két ezredrész a remedium valamint Angliában, ugy Francziaországban is. Mint mondám, 900 rész arany és 100 rész ezüst volna a franczia arany pénzben. De senki vissza nem utasíthatja, ha a helyett csak 898 rész arany és 102 rész az ezüst benne. A franczia pénzverő-intézetek ezen engedményt, mely arra is szól, hogy 2 ezredrészszel több is lehetne a pénzben a törvényes sulyon fölül, arra használták, hogy az alsó határ körül járjanak rendesen. Egy szóval ma tiszta aranyból vert pénz nincs.

A XIV. századnak törvényszerű aranyai közt a legrosszabb is meghaladja finomságban a franczia aranyokat. El kezdte Florencz, s utánozták, a mennyire tudták, mások, hogy telhetőleg minden vegyülés nélküli tiszta aranyból verjék a forintokat. Mint látni fogjuk, a törekvés kisebb-nagyobb szerencsével, de teljesen sehol czélt nem ért.

A tiszta aranynak pénzül használása mellett nyomatékos ok volna a mérlegelés, darabonkénti fölszámítás egyszerűsége s a hamisítás elleni nagyobb biztosság is. Erre törekedett a XIII. században Florencz. Talán ezt a példát követné a mai világ, ha nem vennék tekintetbe azt, hogy az ezüsttel vegyített arany keményebb, s nem kopik oly hamar, és másfelől azt, hogy az aranynak tökéletes megtisztítása annál költségesebbé válik, mennél inkább közelednek a művelet fokozatai a végczélhoz. A teljes megtisztításról ma azt tartják, hogy nem fizeti ki magát. És különben sincs baj abban, hogy kisebb-nagyobb mértékben vegyítve vannak az arany pénzek, ha híven és nyilvánosan tudtára van adva a közönségnek, mennyi tiszta arany van egy pénzdarabban, — a hozzá vegyített nemtelenebb ércz nem számíttatván semmire sem. Csakhogy bonyolultabbá lett a számítás az által, hogy az aranyat

[1]) Nem német értelemben vett versehen-t, hanem magyarán mondott elnézést értek. Azonban bár volna rá magyar szó; lelkiismeretlen hibának tartom magam részéről az európailag általánosan használt specificus műszavak által nehezíteni a tudományban való haladásunkat.

vegyítik valami kis rész ezüsttel. Régebben egész Európában *karátokban* fejezték ki ezt a vegyületet, mely szó állitólag az arabok utján Abyssiniából került a középkor keresztyén népeihez. Karát alatt értették eredetileg az aranyhoz használt bizonyos súlymérték 24-ed részét, s a középkoron át előfordul e szó ezen értelemben is. De később ez rendesen csak arány-szám. Bármennyi unciát vagy márkát nyomó arany-mennyiségről szólva 23 karát azt jelentette, hogy abban a darabban vagy halmazban 23 rész arany és 1 rész nem arany van. A flórenczi aranyról azt mondták, hogy az 24 karátos, — a mi ezt tette, hogy mind a huszonnégy huszonnegyede tiszta arany.

Legujabb korban a vegytani analysis átalános modorát fogadták el a pénzanyag keverékeire nézve is. Valamint az ásványvizek, ugy ezen keverékek elemzésében is a tizedes rendszer osztályozása uralkodik, s rendesen *ezred* részekben fejezik ki egy vegyülék vagy keverék ingredientiáinak sulyarányát.

Alább mi is gyakran utóbbi kifejezés-módot követjük, bár szólani fogok karátokról is, az arany-pénz finomságának meghatározására. [1])

Nemzeti muzeumunk liliomos aranyai közül 11 darabot őriznek jelenleg Károly király nevével. Sulyaikat s aranytartalmukat a kivihetőség határain belül, s ugy vélem kielhető szaba-

---

[1]) Itt az ezredrészeknek is ki vannak téve törtjeik. De az eredményeknél azokat az olvasó mellőzheti. Alább gyakran az egészeken kivül három-négy tizedes is ki van téve. Ez a számítás kedvéért van. De a valódi eredményekből ne vegyen többet az olvasó két tizedesnél, az egészek pontja után. Az átszámítás karátokból ezredrészekbe igen könnyű. Ha például az van mondva, hogy egy arany 22 karátos (s igy $\frac{2}{24}$ ezüst van benne), ezen arány áll 24 : 22 = 1000 : x vagy $x = \frac{22 \times 1000}{24} =$ 916·666 .... ezredrész. Ez az angol *sovereign*-nek finomsági foka. Többnyire nekünk a 23-tól 24-ig való finomsági fokokkal levén dolgunk ; álljanak itt ezredrészekben kifejezve a negyedrészekben növekedő fokozatok :

$22^3/_4$	karát	947·9166	ezredrész arany	(vagyis 948)
23 egész	»	958·3333	» »	(vagyis 958)
$23^1/_4$	»	968·7500	» »	(vagyis 969)
$23^1/_2$	»	979·1666	» »	(vagyis 979)
$23^3/_4$	»	989·5833	» »	(vagyis 990)

A ki ezt 4-edekben visszafelé folytatni akarja, vonjon le minden szomszédos nagyobb negyedből 10·4166 .... ezredrészt, mi az itt közlött számsor állandó differentiája $\left(10\frac{10}{24}\right)$. Egy fél karátnál a különbség 20·833 ... Egy egésznél 41·666 ... ezredrész.

tossággal, épen most határoztatta meg a régiségtár őre, Hampl József. [1])

Az alábbi lajstromban a 11 darab forintos a finomság és suly szerinti rangfokozatokban van közölve, s római számokkal számozva. Utolsó hasában a Rupp-féle Numismatica folyó számait tettem ki, melyekkel az illető aranyok a muzeumban is őriztetnek. A második hasáb a darabok sulyát grammokban, a harmadik azok finomságát ezredrészekben, a negyedik ugyanazt karátokban fejezi ki.

Folyó szám.	Suly grammokban.	Finomság ezredrész.	Finomság karát.	Rupp-féle folyó szám.
I.	3·5750	986	$23^{2}/_{3}$	10
II.	3·5074	»	» »	4
III.	3·5590	»	» »	11
IV.	3·5500	»	» »	8
V.	3·5491	»	» »	6
VI.	3·5208	»	» »	3
VII.	3·4487	»	» »	2
VIII.	3·5451	969	$23^{1}/_{4}$	5
IX.	3·5336	»	» »	9
X.	3·5925	953	$22^{9}/_{10}$	7
XI.	3·5071	»	» »	1

A harmadik és negyedik hasában látjuk, hogy vannak eltérések az aranydarabok finomsági fokára nézve. Leggyengébb a X. és XI. szám alatti, melyben 953 ezredrész arany találtatott.

A XI. szám átalános sulyára nézve a nehezebbek közé tartozik, s előnyben látszik lenni a legtöbb példány fölött az által is, hogy kevésbbé viseletes, még reczéi is a szokottnál épebbek.

A X. szám is nagy, sőt a többiénél határozottan nagyobb sulya által tünik ki. Ez is jól conservált darab s rajza a rendesnél szabatosabbnak látszik. De feltünő, hogy nem a rendes formában verték. A *B* betü a S. Johannes *B* (eatus)-ban feltünően nagyobb a szokottnál, — nemcsak, hanem a szent alakja palástostól együtt feltünően keskenyebb, mint a többi darabon. Sulyosabb volta nem átmérője nagyobb voltából, hanem megtapintva is a pénzlemeznek

---

[1]) Köszönetet kell mondanom ezen derék barátomnak, valamint Horkay tanácsos urnak, a budapesti »fémjelző hivatal« tisztelt igazgatójának, ki az arany tartalmat, *Loczka* urnak, a Muzeum ásványtani osztálya vegyészének, ki a pénzdarabok sulyát mérte meg, s végre Réthy urnak, a régiségi osztály fiatal hivatalnokának, ki mindezekben s más e tárgyra tartozókban oly szives és készséges fáradozással járt közben.

feltünő nagyobb vastagságából származik. Különben csekélyebb finomságú aranya miatt ennek a legkisebb sulyúnak kellene lennie.

Nem lehetett ez törvényes pénz, ha magyar forint akart lenni; mert darabonkint mintegy 20 mai krajczárral csalódott volna az, ki csak a mérleggel mérte s finomságát meg nem határozta. Körülbelül minden huszonöt darabon egy egész arany lesz vala a veszteség. — Föl lehetne tenni a hamisítást is, mely mint mondám meg volt könnyitve a hivatalos veret tökéletlensége által. Bár minden városban volt külön felügyelő a pénz hitelességének megvizsgálására, a rendőri felügyelet sokkal kisebb volt mint napjainkban.

Föl lehet tennünk azt is, hogy külföldi fejedelmek akarták utánozni a jó hirre emelkedett liliomos magyar aranyat s ily utánzás fekszik előttünk. — Lehetséges végre az is, hogy a két pénzdarab törvényes eredetű pénz; — de idegen államé volt.

Lehetnek ezek Károly német császár és cseh király — Nagy Lajos kortársa — aranyai is.

Már ezen Károly atyja, János veretett mint cseh király, liliomos aranyokat 1325-ben. — Luxemburgi Károly, ki mint cseh király 1346 tól, mint német császár 1347-től fogva 1378-ig uralkodott, hires *arany bullájában* megengedte a külön pénzverést minden német fejedelemnek 1356-ban. A németországi fejedelmek is a florenczi aranyat utánozták s a XIV. század nagyobb részében liliommal s Sz. János képével verték. Csak 1417-ben szakítottak végleg ezen hagyománynyal — akkor váltván fel a császári pénzen Sz. János képét kulcsos Sz.-Péteré. A német fejedelmek 1386-ban azt határozták, hogy Sz.-János képével ellátandó arany finomsága 23 karát legyen. [1]) A mint láttuk a két nevezett darab aranytartalma csak 953 ezredrész. Nincs egészen 23 karát, de ahhoz közel jár, levén, $22^{9}/_{10}$. Abban az időben elfogadta mindenki 23 karátosnak. A magyar arany, a mennyire eddigi ismeretünk terjed, a XIV. században s a XV. legnagyobb részében finomabb volt ennél. Hihető, a már akkor meghalt Károly cseh király aranya, melynek két példánya muzeumunkba került, szolgált az egyezmény mintájául. Talányos, s különféle hozzávetéseket enged meg a VIII. és IX. számu darab, melyek verése is hiányos. Az egyiken a körirat némely betűjének jelleme is elüt csaknem vala-

[1]) Chroniken d. deutschen Städte, I. k. 231. l.

mennyiétől. — Numismatáink döntsék el mit tartsunk felőlök. Én csak annyit állítok rólok, hogy nem szolgálhatnak a Károly-féle aranyok zsinórmértékének meghatározására. Az illető aranyok épen 23 egy negyed karátosok mai becslés szerint. Mint látni fogjuk, a régi becslés szerint valószinüen 23 és egyharmadosok sőt felesek voltak.

Miután mi a normalis törvényes finomsági fokot keressük, az esetek többségének egyezését veszszük. Utóbbi két darab is, mint a silányabb kettő csak párjával egyezik; de van ezek ellenében 7 egyező darabunk. Annálfogva, mig számosabb darab meg nem lesz határozva, ezekhez kell tartanunk magunkat.

De nem elég tudnunk a mai meghatározást. Tájékoznunk kell magunkat a régiek meghatározására nézve is.

Florenczben is, mint másutt az arany finomságát karátok szerint becsülték. De e részben két dolgot kell figyelembe vennünk. Egyik az, hogy soha semmiben nagyobb lelkiismeretesség nem uralkodott, mint az aranyra nézve Florenczben. Nemcsak, hanem leleményesség s genialitás dolgában is fölülmulhatatlanok voltak ama respublica polgárai. Még a mai kor is, a melyben oly tökéletesek a segédeszközök, alantabb áll a pénzverésbeli pontosság és lelkiismeretesség dolgában; a legtöbb kormány holmi remediumokat enged s él vele: Florenczben az absolut *finomságra* törekvésnek csak eszméjével sem fért meg semmi ilyes.

Minden művelt európai nép nyelvébe átment a fino és finito szó. Magyarban kétségtelenül az arany és ezüst teljes vegyületlenségét fejezték ki vele. A szó végzete bizonyítja ezt. Argen*tum* vagy aur*um* fin*um*. Erdélyben maig is fin*um*nak mondják, a mit az ország más részeiben finomnak. Ha a posztóval (pannus) jön be hozzánk ez a szó, hihetőleg azt mondanók »finus ember« Zsigmond király idejében meg van még az arany és ezüst próbával kapcsolatos értelme. *Financia* a nemes érczek finomítására vonatkozik, mi mutatja ezen elterjedt szó eredetét. [1]) Különben menynyire félrevitték a szó eredeti értelmét! Olaszul finezza = valódiság, francziában finesse = ravaszság. Az angol a szép időre mondja, hogy fine (fájn), sat.

A florenczieknek a maga eredetiségében és teljességében fogták fel a szót.

[1]) Corpus Juris. Zsigmond második decretuma, (1405), 21. czikk, 5. szakasz, hol tiltva van a magánosoknak, hogy arany-ezüst próbáló eszközöket tartsanak.

Mint minden erkölcsi hatás, az is kiszámíthatlan, a mit a florenczi arany képvisel. Ez az arany kézzelfoghatólag hirdette a világnak azt az elvet, mi ma érvényre jutott, bár nem teljesen, hogy az üzlet nem csalás, hanem ellenkezőleg a legnagyobb becsületesség kell hozzá. Tudva van, hogy épen pénz dolgában mily huza-vonákat követtek el magok a kormányok saját népeiken. [1]) Az ellentét nem nagyobb a florenczi Dante és korának más nemzetbeli sok krónikásai közt, mint volt a virágos arany és a többi Európának söpredék ezüst pénze közt.

A florenczieknek egy merőben uj pénzlábat teremtettek, egy zsinórmértéket állítottak fel a valutában. Ezenkivül a pénzverésnek és az ötvösségnek uj, tökéletesített scálát a karátok meghatározásában, — jobban megközelítvén a teljes finomságot, mint azelőtt volt.

Florencz aranya egész Európa pénzügyében nevezetes átalakulás. — Részint elterjedvén ez maga, részint más államok utánzatai jutván érvényre, az ezüst pénzt máskép kezdték becsleni, mint azelőtt. Rendesen szokássá vált a régi határozatlanabb kifejezés-módok helyett azt mondani: ennyi s ennyi ezüst denár ér egy forintot illetőleg aranyat.

Igy leghelyesebben vélek eljárni, ha magam is a XIV. és XV. század minden érték-kérdésében az aranyat veszem zsinórmértéknek, angolosan »*Standard*«-nak, s az aranyok között azok legtökéletesebbikét, a florenczit. Florencz a késő utókor nemzetgazdáinak is megadott egy szilárd kiinduló-pontot, a mult pénzügyeinek vizsgálatában.

A világtörténelem egy másik fényes csillaga Velencze, polgárainak jelleme, értelmi tehetsége és azokat tükröző müvei által.

Florencz után a gyakorlatiságban is a középkor anglusának nevezhető állam volt az első mind a florenczi arany utánzásában, mind aranya finomságában. Harminczkét évvel később 1284-ben verték az első velenczei aranyat. Valamint a forint szó a firenzei *virágos* arany-tól ugy a *dukát* szó a velenczei *ducato*ból származott és terjedt el.

Utóbbit csak a XVI. századon kezdve nevezték zecchinonak (francziául sequin), a *zecca*-ról, mely pénzverő házat jelent. Azelőtt ducatónak, latinul ducatusnak nevezték, mert a velenczei köztár-

[1]) Némely iróink érdekében használom a huza-vona szót hivatalos osztogatás kifejezésére. Soha sem tett az, a mit ők értenek alatta, huzás-halasztást.

saság, mint a genuai is, herczegség czimet viselt. A velenczei aranyon ez a rimes hexameter volt olvasható köriratúl: »Sit tibi Khriste datus, — quem tu regis, — iste Ducatus.« Legyen krisztus neked szentelve ez a herczegség, melynek te vagy a királya. (Ez a körirat a király nevét helyettesítvén, mely a monarchikus államok pénzein állott, azt hiszem igy értették.)

Azonban, ha a törekvés méltánylandó, s intő jelül szolgál, nehogy, mint gyakran szokás, érdemöknél kevesebbre becsüljük a mult századok műveit, — nem kell az ellenkező hibába esni, hogy az eredményt egyenlőnek tartsuk az intentióval. Senki sem követelheti a XIII. és XIV. századtól azt, hogy hiányosabb tudománya és eszközei mellett mindazt elérhette volna, a mit napjainkban elérnek.

Ha Florencz és Velencze eszközeikhez képest tán túl is tettek az ujkoriakon is; de aranyuk nem volt az, a minek ők tartották.

Mindenki századokig 24 karátosnak vette a florenczi aranyat. Ujabbkori vizsgálatok kimutatták, hogy átlag véve 998.264 ezredrész aranytartalmuak. Igy volt bennök 1·736 ezredrész ezüsttartalom. [1]) Minthogy ez csak átlag, mondhatjuk: két ennyi eltérés is teljes finomság gyanánt ment el. Igy a florenczi arany próba 3·472 ezredrészszel többet mutathatott a valóságnál.

E szerint a florenczi finomsági scálán a mai 996·528 volt az 1000, a mi a mai 23 és 11 tizenketted karátnak felel meg. — És következetesen minden alsóbb fok meghatározásánál ennyi eltérés lehetséges volt a valóságtól. Igy a 12 karátnál (fele rész arany, fele más ércz) megfelelőleg alól ment a valódi határon, mintegy 3·472 ezredrészszel a mérték. Nem számítjuk be azt, hogy az alsóbb fokok meghatározásában sem volt valószinűen épen ezen arányú az eltérés, lehettek a fél gránok törtjeiben a különbségek a mai pontosság és az akkori közt. De a 12 karáttól a 24-ig az egyenlő részekre osztás tévedései nem mentek túl azon a határon. Mert kétségkivül sokra vitték a régi eszközökhöz képest a szabatosságot. Ma is, az eszközök nagy tökélye mellett, a szakértők azt mondják, az arany teljes megtisztítására való törekvés különösen a 996 ezredrészen felül sokszorosan nehezebb, mint azon alúl.

[1]) Nobak tabellái »Toscana« rovat alatt.

MEGYEI KÖNYVTÁR

Nem dicséretére válik-e Florencznek, hogy tökéletlen eszközökkel ezt a határt el tudta érni és azon tul is menni?

A velenczei arany finomság dolgában valamivel alább áll a florenczinél, s a magyar arany valamivel alább a velenczeinél.

A velenczei ducatusok némelyike 997·4 aranytartalmu. De voltak 995 a.-tartalmuak. Sőt átalánosan el voltak ismerve finom aranyokul, melyek aranytartalma 993·056 ezredrész, az ujkori pontos meghatározás szerint. A nem arany rész tehát 6·944 ezredrész.

Épen két annyi, mint a fennevezett, eltérés volt a valódi teljes tisztaságtól. S mégis a *ducatot* is, mint a *fiorin d'orót* »finom« aranynak tartották.

Láttuk fentebb, hogy egy negyed karátnak 10·4166 . . . ezredrész felel meg. A mivel Florencz elmaradt a teljes tisztaságtól, az a 3·472 ezredrész, ama számnak épen egy harmada, s a mivel Velencze elmaradt, az épen kétharmada. Tehát amaz egy egész karát egy tizenkettede, emez egy hatoda.

Ebből bizvást következtethetjük, hogy finomsági próbamértékük nem volt képes nagyobb pontosságra, mint 3·472 ezred részre, vagy is egy karát negyedének harmadára, a mi *egy* tizenketted. A karátokat pedig épen tizenkét kisebb fokra osztották, melyeket *grán*oknak neveztek s melyeket mi megkülönböztetésül a hasonnevű suly-mértéktől karátgránoknak nevezünk. Tehát a florenczi finomság 1, a velenczei két gránnal tért el a teljes tisztaságtól. A számok találkozása azt mutatja, hogy ennyi pontosságig eljutottak volt. A velenczei eltérést szándékosnak kell mondanunk, az aranytisztítás nehézségei miatt. A magyar forintot 986·1111 ezredrész arany tartalmúnak találják ma. Adjuk hozzá a velenczei különbséget:

986·111,
6·944,
993·056.

Ez, a mint épen most láttuk, sem több sem kevesebb, mint a velenczei arany tisztaságának rendes száma.

E szerint a velenczei arany épen egy grán híján érte el a florenczi finomságot, a magyar pedig három grán híján. De a számok összevágása mutatja, hogy az eltérés kiszámított, szándékos eltérés.

Ezek szerint egy átalános eredményre jutottunk, mely elég

fontos a régi pénzérték kiszámításánál. S ez — a mit pedig mellőzni szoktak a régi értékek számításánál — az, hogy a XIII. és XIV. században az arany finomság kiinduló pontja alantabb állott, mint ma. S ez bizonyos; mert a florenczi arany adta meg a finomság netovábbját, az pedig alantabb áll a mainál. Továbbá kimutattuk a számok találkozásából annak valószinűségét, hogy a mivel alantabb állott, az 3·472 ezredrész.

Ennyivel tartottak finomabbnak minden aranyat a valóságnál ama századokban.

Az eddigieknél még erősebb bizonyság erre a magyar forint.

Mai próba szerint a magyar arany

986·1111 ezredrész.
Hozzáadva . . . . 3·4722 ezredrészt,
kijön . . . . . 989·5833

Minden hiány nélkül mai 23 és háromnegyed karát.

És a körmöczi aranyat a legujabb időkig is épen ezen finomságúnak ismeri a világ. Csakhogy ujabb időben a tökéletesített próbák szerint.

E szerint az ujkor körmöczi aranyában egy hatodfélszáz éves hagyomány tartotta fenn magát.

De a számok fentebbi meglepő találkozásán kivül van egykorú hiteles tanu is állításunkra. Igaz, ez a tanu száz évvel Róbert-Károly halála után ir. De jól ismerte ennek és I. Lajosnak első korszakbeli, azaz liliomos aranyait.

Ezek az aranyok, a mint forgalomba jöttek, századokig ki nem vonták abból, s a XV. században még mindig ismeretesek és kedveltek voltak az előbbi század forintosai.

Egy velenczei szakértő Uzzano 1442-ben irja, hogy a liliomos magyar arany 23 $^3/_4$ karátos. [1]) Ez egyszersmind bizonyság arra, hogy a régi karátok kiinduló pontja az volt, a mit ma 996·5277 ezredrész aranytartalomnak neveznénk.

A magyar arany, mint annak kezdetbeli külformája mutatja, s mint Róbert-Károlynak alább idézendő szavai bizonyítják, nem a velenczei, hanem a florenczi mintára készült, s azért alább csak a florenczivel fogjuk összehasonlítni.

[1]) »Fiorini ungheri del giglio sono di carati 23 *e tre quarti.*« Giovanni di Antonio da Uzzano. Pratica della Mercatura p. 145. lap. 43. Idézi Schalk, 195. l. (Num. Zt. XII.)

MÚZEUM
KÖNYVTARA

A florenczi aranyat 24 karátosnak véve, az a nagy kérdés, miért lett mindjárt kezdetben a magyar arany csak 23 és háromnegyedes? Az eltérés nem elvétve történt, mint csak a fentebbiek is mutatják. Ennek is, mint minden kicsiny vagy nagy kérdésnek, nem csupán hazai, hanem világtörténete is van, még pedig tulnyomóan az utóbbi.

A kérdést egy pénztörténelmi világesemény fejti meg, mely csak legujabb időben kezd figyelem tárgya lenni.

Angol nemzetgazdák derítették ki, — legalább én azoknál áttam először, — hogy a XIV. század elején az aranyérték és ezüst érték közti arány oly krizis alá jutott, mint napjainkban, bár a mait nagyobbnak tarthatjuk.

Tudva van, hogy e század eleje óta egy lat arany tizenhatod-fél lat ezüstöt ért. Vagyis az arány 1 : 15 $^1/_2$ volt. 1803-ban a francziák állapították meg s a világ elfogadta törvényes aránynak. De a közelebbi években, 1873 óta az ezüst oly olcsóvá lett, hogy ára hanyatlását devalvatiónak mondhatni. Más szókkal az arany ára fölemelkedett a másik nemes ércz rovására.

A XIV. század első felében is az előbbi és későbbi arányhoz képest nagyon fölment az arany értéke az ezüstéhez képest.

Rogers szerint Angolországban, mint oklevelekből mutatja ki, 1262-ben az arany-érték úgy állott az ezüsthöz, mint egy a kilenczhez és három-ötödhöz, de a század végén tizenkettő és félre, s a XIV. században még magasabbra rugott az utóbbi szám.

1262-ben	1 : 9·6
1292-ben	1 : 12.5
1345-ben	1 : 13.75

Utóbbi év az, melyben III. Edvard az első angol aranyat verette. [1]) Ha az utóbbi számot tulzottnak s mulékony tünemény-nek tartjuk is, a mi kutfőnk kétségkivül egyebekből is meggyőződhetett az aranyérték nagy emelkedéséről.

Angolország nem volt akkor sem elszigetelve a világtól, bár nemzeti iparáról teljességgel nem volt még nevezetes. Fő kincse a gyapju volt, s akkor betüszerinti mély értelme volt, hogy a parlament elnöke gyapjas zsákon ül. Az adót gyapjuzsák számra szavazták meg. De ezt a gyapjut, (nem említve a kereskedés más czik-

[1]) Rogers adatait Walker után idézém. »Money by Francis A. Walker« London. 1878. (egy kötet) 130. és 151. lap.

keit) Flandria, az Olaszországéval vetekedő müveltségű és iparú gazdag Flandria vette meg. Ez pedig közlekedésben állott a félvilággal, s a nemzetközi forgalom fő s csaknem egyedüli eszköze az aranypénz volt. Föltehető, hogy volt különbség mégis egy arany-termelő és egy nem termelő, egy fejlett iparú és egy földmíves ország közt az arányban; de nagyából emelkedés és csökkenés lépést tartott.

A kormányok rendeletek által mesterségesen is szabályozhatták s szabályozták is a nemes érczek értékének arányát. De nemzetközi jelleménél fogva épen az arany sem egészen döntő, sem pedig állandó erőszakolást nem tűrt. Helyi és ideiglenes hullámzások a dagály és apály törvényén nem sokat változtattak

Olaszországban, a mennyire eddig fel van derítve, s utánajárhattam, a XIV. század első felében szintén emelkedett az arany értéke, szemben az ezüsttel. — Florenczben a XIII. század második felében 10 és 11 közt áll az arany értéke az ezüsthöz, — s igy áll ismét a XIV. század második felében is. De ezen század első felében 11-en, sőt ideiglen 13-on is fölülemelkedik; — mert 1324-ben az arány 1 : 13·617. — 1345-ben is a florenczi rendes értékhez képest elég magas az arany érték: 1 : 11·4. [1]) Az előbbi, 1324-diki arány-számhoz kutfőnk méltán tesz kérdőjelet. Ez egészen kivételes s Florenczre nézve hallatlan tünemény abban a században. — Ha nem tévedésen épül az, mindenesetre igen mulékony krizis idézte elő. Azonban az 1345-diki is, a rendes 10 $^1/_2$ — 10 $^3/_4$-hez képest elég magas szám. Ugyanazon évben látjuk Angolországban is az aranyértéknek az ezüst fölébe való csaknem hihetetlen emelkedését.

Magyarország elszigetelten állott volna-e az aranyérték emelkedésében? — Nemcsak valószinűtlen, de lehetetlen is. Egy ország sem volt akkor, melyet az arany-forgalom közelebbről érdekelt volna.

Mielőtt még Róbert-Károly forintosai napvilágot láttak volna, a legnemesebbik ércz rudakul és porul nevezetes kiviteli czikk volt hazánkból.

A XIII., XIV. és korábbi századokban statisticát hiában keresnénk. Még a XV. század végéről s a következő elejéről is

[1]) Soetbeer. Petermanns Geogr. Mitth. 1879. Ergänzungsheft, Nr. 57. A 119. lapon közlött tabella.

inkább egyes elszigetelt adatok maradtak fenn, mint statisticai kép. — De ha rendre vesszük azon ujkori államokat, melyek arany-forrásul szolgálnak, negatiók utján jutunk azon positiv eredményre, hogy az arany fő forrása — az Európán kivüli arany beözönlése előtt — a mi hazánk volt.

Ismeretes, hogy az Ural hegység aranya csak a XVIII-ban s azóta szaporítja a világ-piacz arany-készletét.

Amerika nemes érczbeli gazdagsága még Columbus fölfedezései után is jó ideig fölfedezetlen volt, s csak a XVI. század közepén innen lett megérezhetővé.

Európa több tájéka, még Csehország is, ezüstben vetekedett Magyarországgal s azt felül is multa. Sőt földrészünk több tájékán találtak aranyat; de az elenyésző csekély mennyiség, — a magyarországi bányászat és aranymosás termékeihez képest. Se Olasz-, se Német-, se Franczia-, se Angolországnak számba vehető arany-termése nem volt.

Csak Afrikát említik kincsforrásul e részben: de különösen a XV. század végén, mikor már a portugallok megnyitották a a közlekedést a nyugati partokkal s azok révén Afrika belsejével. Addig Velencze hozhatta Egyptom felől a felső Nilus táján szedett aranyat. — Cserében Velencze dukátjai és zecchinói inkább keleten mint nyugaton terjedtek el.

Jellemző azonban, hogy — mint e czikk elején említettem — a XVI. század első éveiben azon kereskedőket, kik Afrika belsejében az aranynyal csere-kereskedést űztek, *Ungarók*nak nevezték, világos jeléül annak, hogy a magyar aranykereskedő az olaszok közt megelőzte volt az afrikait. Föltehető az is, hogy mielőtt Afrika több oldalról föl lett tárva, ez a földrész nem szolgáltatott oly mennyiségű aranyat, mint a XV. század utolsó felében. Ama földrész akkor mindenesetre számot tevő mennyiséget szolgáltatott. Ennek lehet tulajdonítni a pénzverésben a feltünő lendületet, nálunk Mátyás alatt, s azonkivül magában Florenczben is. Még Ausztria is kedvet kapott akkor egy kisérletre, hogy saját arany-pénzt teremtsen, — bár az sikeretlen maradt. Még egy külön arany-forrását kell említenem Florencznek és átalán az olasz városoknak. Mint tudva van, ekkor az egész keresztyén világ adót fizetett a pápának. A távol küldésre pedig minden időben hasonlíthatlanul alkalmasabb volt az arany az ezüstnél. A világ legtöbb aranya Rómában volt látható, mikor a pápa ott

lakott, s onnan természetszerűen az olasz városokban terjedt el leginkább. De tudva van az is, hogy Róbert-Károly és Nagy-Lajos uralkodása idején a pápák nem Rómában, nem is Olaszországban, hanem déli Franciaországban, Avignonban laktak. — Igy ezen előny nagy részét elvesztvén, az olasz városok az eredeti termelő forrásokra voltak utalva inkább, mint azelőtt.

Egy kimutatás, mely az 1493-tól 1520-ig való 27 évi korszak nemes-ércz-termeléséről szól, minden más európai állam aranyát számokban való kifejezésre nem is érdemes csekélységnek tünteti föl. Magyarország termelését ezen időszak alatt 2000 kilogramra teszi. Mellette a Columbus fölfedezte Nyugat-india még csak 800 kilogrammal szerepel. De a valamivel régebb ismert Afrika 3000-rel. [1]) Föltehető hát, hogy a portugallok fölfedezései előtt Magyarország az összes aranytermelésnek felénél is nagyobb részét szolgáltatta.

Ennélfogva a XIV. századra elmondhatjuk, hogy az aranyértékre nézve a legnagyobb solidaritás állott Magyarország és a világkereskedés összes piaczai közt: de leginkább az olaszokkal, melyek legnagyobb mérvben űzték az aranypénz-verést.

Nem csuda hát, hogy mielőtt magyar forint létezett, hazánkban annyira elterjedtek az idegen forintok, s a név is bizonyság rá, hogy különösen a híres flórenczi virágos pénz anyaga, már megfinomítva is, de ott ujabb finomítás alá vetve, Magyarország kincses bányáiból került oda.

Valószínű, ennek köszönhette Buda, hogy florenczi előkelő bankárok lettek lakosaivá. Maga az a Hippolitus kétségkivül olasz (egy olasz szent nevének viselője volt, s a Károly rendeletében mindig a *H* elejtésével van irva), — lehetett épen florenczi a hires *Bardi*, ezen florenczi Rothschild-család egyik Budára telepedett tagjának társa. Mert a florenczi respublica, mely oly sok szépet talált fel, azt nem találta ki, hogy oppositióval tudjon kormányozni. Merev logikával tökéletesen purificálta, megfinomitotta a népet. Igy széledtek el Európa minden főhelyén a florenczi emigránsok. Ennek köszönte a köztársaság nagy világismeretét és összeköttetéseit. A világ első rendű bankáraivá lettek a florencziek. Talán egyik számüzött családból való Hippolit is, kinek Károly uj hazát és fényes

[1]) Soetbeer. 107. l. Kár az a zagyváló eljárás a szerzőtől, hogy Ausztria-Magyarországnak tulajdonítja a nevezett mennyiséget. Ily monarchia akkor nem létezett, s Ausztriának arany-termése nincs és nem is volt számbavehető mennyiségben.

állást adott nemcsak cserében de kárpótlásul is. Mert kétségtelen az, hogy Florencznek nagyobb boszuságot okozni nem lehetett, mint aranyai utánzása volt. Bármint legyen ez, Magyarország épen az arany-pénz akkori fő gyártási helyével, Florenczczel, abban a szoros viszonyban állott, mint a nyers termék eladója azon termék gyárosával. S mentül nagyobb lett az aranyszükség, annál inkább.

A XIV. század első felében pedig tömegesen tűntek föl az utánzások. Említettem Velenczét; következett Genua, Bologna s a pápai udvar. Aztán Nápoly, Aragonia, Magyar- és Csehország, Anglia csak 1345-ben következett. Majd mind flórenczi bélyeggel verték a forintot. Florencz ezt jogsérelemnek, pénzhamisításnak vette. XXII. János 1322-ben ünnepélyes egyházi tilalmat hirdetett ki a pénzhamisítás főbenjáró bünébe esettek ellen. A kitünő város kitünő egykoru történésze Villani kétségkivül a florenczi fölfogást tükrözteti, midőn ezen tilalmat ugy vette, mintha átalán a florenczi arany *utánzói* ellen volna intézve. Nemcsak, de helyeselné is a pápa igy fölfogott eljárását, ha egy kivetőt nem talál benne, azt, hogy maga a pápa is ugyanazon bünről volt vádolható, maga is utánozván a florenczi forintot, csakhogy más körirat és más bélyeg álarcza alatt.

Bizonyság ez, mennyire neheztelt Florencz még a becsületes utánzásért is.

Róbert-Károly, ugy látszik, aránylag későn lépett fel az arany drágítói közé a pénzverés által. Évét meghatározni nem tudjuk. A pápai számadásokban már 1318-ban és 1319-ben darab aranyokkal számítnak. De ugyanazon számadásokban csak 1338-ban olvassuk először a magyar forint kifejezést. Kétségkivül ezen király uralkodása nagyobb részében, s 1320 körül is idegen veretű, még pedig florenczi forint volt nálunk elterjedve. Különösen nyers aranyunk fejében szivesen hozták ide messzeföldről a kivert kész forintokat S mentül több volt ebből, annál kevesebb szükségét érezhették külön aranypénz verésének, a mint később is több állam sokáig el lehetett saját aranypénzverés nélkül. Szokott dolog volt ez kivált a XIII. század előtt, mikor byzantiak voltak az európai nemzetek aranyai.

Azon szoros érintkezésből, melyet épen a magyar bányák arany terméke tartott fenn, azt kell következtetnünk, hogy mióta florenczi és velenczei aranyat kezdtek volt verni, azóta az arany

és ezüst közti arányszám nagyából mindig az volt Budán, a mi Florenczben, Velenczében vagy Rómában, nem is szólva Bécsről és Prágáról.

Annálfogva alkalmazhatjuk a florenczi aranynak az ezüsthöz való arányáról szóló kimutatást Budára is. — 1252-től 1495-ig az arany és ezüst közti arány 10 és 11 közt ingadozik, anélkül, hogy a 11-et elérné. Kivételes emelkedést csak 1324, 1345-re és 1402-re találunk bejegyezve; kivételes alászállást pedig csak I. Mátyás királyunk uralkodása kezdetén, midőn 9 és egyharmad, 9 és három-nyolczad van bejegyezve (1460—1462). Nem értendő ez, természetesen a törtekig menő egyezésnek; már csak az illető kormányok időnkénti mesterkélése miatt sem. De nagyjából talált s hosszabb időre nem térhetett el lényegesen.

Arra a kérdésre, minő arányban állott az arany az ezüsthöz a XIV. század elején s illetőleg Róbert-Károly alatt, bajos határozottan felelnünk, bár eléggé positiv adataim vannak rá.

Mint alább kimutatom, volt ezen aránynak kétfélesége is. Egyik volt a valódi, a külfölddel üzött cserekereskedésben s a bankároknál kétségkivűl pontosan számított arány, s egy a kormány által hivatalosan megszabott. A király határozta meg, hogy mily vegyületű ezüst pénzt kell elfogadni tiszta ezüst gyanánt. Maga a veretlen arany és ezüst beváltásánál azt követelte, hogy nem tiszta ezüst pénzért ugyanannyi sulyú ezüst s megfelelő sulyú aranyat adjanak be a bányászok.

Mint látni fogjuk, 1335-ben és 1338-ban egyaránt a kormány meghatározta arány volt 1 : 12.

Ámde 1342-ig már ezen nagy változás történt. Valódi ugrás az, a mit az arany ára tesz, vagyis nagy csökkenés az az ezüst értékében.

1342-ben, mint a Corpus Jurisban olvassuk, fél márka veretlen aranyat hét márka ezüstön, vagyis egy márka aranyat 14 márka ezüstön vált be a királyi kamara.

Ez az emelkedés ugyan nem a kereskedésbeli állapotnak teljesen megfelelő. A kormánynak hatalmában állott szabályozni az arányt s nálunk inkább, mint másutt. — De mutatja ez a kormány kénytelenségét. Rá volt szorulva a veretlen aranyra, — s úgylátszik praemiumot igért annak mentül nagyobb mérvű beszolgáltatására. Ha ez a praemium rendkivülinek látszik is, de bizonyítja, hogy Magyarország, bár ura volt az arany-termelés

egy tetemes részének, az átalános áramlatnak huzamosan ellen nem állhatott.

Ezen átalános emelkedés a XIV. század elején kifejezést nyert az arany pénzverésben is.

Valamint Florencz volt az első a római császárok óta soha sem létezett szilárd pénzérték megteremtésében, ő volt az első az uj viszonyokkal való megalkuvásban is. A logika merev alkalmazása vezette a finom aranyra, s ugyanazon logika vezette oly lépésre, mely nemzetgazdasági kislelkűségnek látszik ma. A nyers arany-termékhez drágábban jutván, bölcs dolognak látszott azon arányban drágítnia gyártmányát is.

A mono- vagy bimetallismus kérdését, melyet Európa nemzetgazdái ma sem döntöttek el, a XIV. századbeli florenczi democrata népgyülések nem oldhatták meg szerencsésen. [1]) — Talán eszökbe jutott, de nem jöttek vele tisztába, vajjon nem folyt-e be az aranydrágulásra az ezüstnek addig nem tapasztalt fölszaporodása is? Pedig az ezüst garasok (az azelőtti denároknál sokkal tisztább ezüst s nagyobb darabok) gyors elterjedése ugyanazon XIV. század elején ennek egyik jele volt, s épen az ezüst bányákban gazdag Csehország lett hiressé általa, mint jóval később a *tallérok* által (Joachims-*thaler*). Több ok is, minő a nemzetközi forgalomnak, melyben akkor az arany volt csaknem egyedüli czélszerű közvetitő, — a korábbinál nagyobb megélénkülése, — befolyhatott az arany drágulására. De az emberek minden időben egy tüneményt csak egy oknak tulajdonítanak, holott az életben majd soha sem történik semmi csak egy okból. A florenczieknek alkalmasint csak egy okot tartottak szem előtt: azt, hogy minden kisebb-nagyobb állam aranyat vervén, természetes a nyers anyag árának felszökése. Logikus létökre s aranyuk fényes sikere daczára sem tudtak megválni a traditiótól, mely szerint a két ércz közül mégis az ezüst a pénzláb szabályozója. A helyett, hogy csupán ezüst pénzök veretését alkalmazták volna a dolgok uj rendéhez, aranyuk apasztásával segítettek magukon.

Elvökhöz hívek maradtak, a mennyiben forintjuk azután is finom, azaz 24 karátos volt. De az egyes darabok sulyát szállították le.

[1]) A kérdés ujabb állásáról tüzetesen értekezett Kautz, a »Budapesti Szemle« 1877. első füzetében: »A nemes érczek az emberiség történetében.« Azóta is kivált az angolok folytatják a vitát »the battle of standards«.

A florenczi forint eredetileg, a XIII. században, 72 grán sulyú volt. Megyjegyzendő, hogy itt nem a karát gránjait kell érteni, hanem a közönséges sulymértéket. S ilyen grán már nem 288 volt egy florenczi librában, hanem 6912. De a suly ezen teljessége a XIV. században, sőt a XV-diknek második feléig megszünt. Csak 1464-en kezdve nyom a florenczi forint ismét 72 gránt. 1324-ben és 1345-ben egyaránt $70^1/_2$ gránnak találjuk jegyezve.[1])

Más szavakkal s a pénzverők egyszerübb kifejezés-módjával ez annyit jelentett, hogy eredetileg egy florenczi lirából 96 darab forintost vertek, mindenik 72 grán sulyu. $72 \times 96 = 6912$ grán. A XIV. században már igy módosult a szorzat $70{\cdot}5 \times 96 = 6768$ grán. Hiányzik a lira gránjaiból épen 144, vagyis két darab régi arany-suly. E szerint az uj pénzből 96 darab csak annyit nyomott, mint a régiekből 94 darab.

A közönség nem károsodott a redukált sulylyal, az ismeretes levén. Legfeljebb az volt a kára, a mi szokott lenni a változtatásokkal. Dante, az emberi lelkiismeret ez utólérhetetlenül érzékeny mérlegének feltalálója, — ezen változtatásra is érti a honfitársai ellen intézett egyik megrovását.[2])

A változás indítóinak lelkiismerete tiszta lehetett. Mert az a másfél grán példás becsületességgel hozzá volt mérve az aranyérték emelkedéséhez is. Mihelyt az arányszám nagyon megközelítette az 1 : 11-et, a suly amaz apasztása megfelelt az árfolyam állásának.

Az 1335-dik év körül történt, hogy Róbert-Károly elkezdte a magyar forintok veretését.

Mint fentebb mondám, a pápai adók számadásaiban a magyar forint említése először 1338-ban jön elő.[3])

---

[1]) Idézi Soetbeer. Petermann's Geogr. Mittheilungen. 1879. Ergänzungsheft. N. 57. — 119. lapon. Carli Rubbi mult századi jeles munkájából. Della decima .... della moneta e della Mercatura de' Fiorentini fino al secolo XVI. I. köt.

[2]) Quante volte, che rimembre, Legge, moneta, e officio e costume Hai tu mutato, e rinnovato membre! (Emlékezzél vissza, hányszor változtattad törvényed, pénzedet, kormányod, szokásaidat. Ki vagy cserélve minden izeidben.) Purgat. Cant. VI.

[3]) 1338. Ego Petrus Gervasii recepi a Jacobo Berengarii religioso Benedictino olim in regno Hungariae apostolicae sedis nuncio de receptis per eum 100 florenos auri de Ungaria. — 1339.... recepi Budae 27 marcas cum 1 fertone et dimidio argenti, in vasis argenti quae Budae venditae fuerunt pro 136 florenis auri de Hungaria.« (Coll. dec. pontif. III. p. 263. 269.)

Eddigi irodalmunk nyomán aligha mehetett valaki messzebb vissza egész biztossággal.

Ma már nem sokkal ugyan, de pár évvel messzebb juthatunk, t. i. 1335. martius 26-dikáig, midőn Róbert-Károly rendeletet ád ki a körmöczi kamara ispánjának magyar arany veretésére. Ideiglen is megnyughatunk a határvonalban, — azt mondván, hogy mindaz a tudósítás, mely 1335. előtti időből határozatlanul forintról szól, nem magyar veretű, hanem florenczi forintra értendő, valamint hogy ma meglevő Károly-féle aranyaink, melyeken szokás szerint évszám nincs, az 1335. és 1342. évben kerültek ki valamelyik magyar kamara pénzverőházából.

Az 1335-re vonatkozó adat egészen megbizható; miután maga Károly király hagyta ránk.

Épen nem az én fölfedezésem az uj adat. Knauz Nándor ur volt szives közölni velem.[1]) Károly király azt hagyja meg többek közt Hippolitnak, a körmöczi kamara ispánjának 1335-ben, hogy csináltasson *arany denárokat,* vagyis forintosokat, a florenczi forintok mintájára tiszta aranyból, — »*de fino auro.*«

Még hozzáteszi azt is, hogy annál valamivel sulyosabbnak kell lennie a magyar forintnak.[2])

Feltünő első tekintetre, hogy az utasítás idézett részében nincs minden számokban fejezve ki. Annál feltűnőbb, ha tudjuk, hogy a király ugyanazon rendeletében a másféle két pénznemről, t. i. az ezüst garasról és ezüst denárról számokban elég határozott utasítást ad. Mily kevéssé szabatos kifejezés egy rendeletben, épen aranyról lévén szó, hogy a magyar forint *egy kevéssel* sulyosabb legyen a florenczinél! Azonban ha előttünk különös a fogalmazás, kétségkívül megértette az, a kit illetett.

A sulyra nézve külön nincs világos utasítás, de azt magától érthetőnek találta mind a király mind a pénzverő. Meg van

[1]) Thallóczy a »Kamara haszna« 38. lapján. Maga az oklevél a »Monumenta Ecclesiae Strigoniensis« nagybecsü gyüjtemény III. kötetében fog napvilágot látni. Knauz ur sok értékes adat mellett, mely nála még kéziratban van, több becses ujjmutatásra is vett magának időt és fáradtságot, — még egyszerü szivesség dolgában sem csinálva semmit félig. A miért kétszeresen fogadja köszönetemet.

[2]) Az illető hely igy szól: »Idem Comes (Ippolitus) Camerae nostrae (Cremniciensis) faciat fabricari triformes denarios, videlicet florenos ad modum florenorum Florenciae, de fino auro, sed ali quantulum ponderatiores, quorum quatuor current pro marca fini argenti, tres vero cum dimidio pro marca pagamenti.« (Aztán kétféle ezüst denárairól rendelkezik a király.)

mondva, mily finomságú legyen az arany; meg van mondva, hogy a florenczi mintára készüljön, sőt az is, hogy minden forint egyenlő értékű legyen a florenczi forinthoz. Ezen föltételek mellett akarva nem akarva sulyosabbnak kellett lennie a magyar forintnak, annyival a mennyivel kevésbbé finom volt.

A mi az arany finomságát illeti, melyről itt szó van, annak kérdése nem akkor lett először nagy fontosságúvá hazánkban, mikor először vertek nálunk pénzt belőle. A mint a fentebbiekből kitűnik, nyers aranyúl többet foglalkoztak hazánkban ezen érczczel, mint Európa bármely országában. Kifejlődött némely kereskedelmi szokás, mint bármely más rendes czikknél.

Igy a bányászok rendesen csak oly aranyat vittek a vásárra, mely tizenkét karátos volt, azaz fele arany, fele nem arany.[1]) A jobb arany, kétségkivül ötvösök vagy tán külföldi pénzverők számára 17—18 karátos arany is volt. A 18 karát annyi mint két harmadrész aranytartalom. — A pápai gyüjtések számadásai 1340-ben szólanak ilyen nyers aranyról.[2]) De kétségkivül szokásban volt már nálunk s messzebb földön is, hogy *finom arany* alatt azt értették, a mely a florenczi próbakövön 23 és három negyed, vagy a main két-harmad karátos.

Miből lehet ezt állítni? — Ott van egyfelől egy király szava, ott vannak másfelől aranyai, tartalmukra nézve egészen változatlanul.

A király és pénzverője nem élhettek abban a csalódásban, hogy itthon, s az okvetlenül külföldre is vándorlandó pénz az idegenek előtt jobbnak fog feltünni, mint a milyen. Szintugy megmondhatta volna hány karátos legyen, mint azt, hogy finom arany. — Még ujabb korban is hozzáértők ugy beszélnek a körmöczi aranyról s régi aranyainkról, mint legfinomabbról — de pénzverési értelemben.[3]) Maga Uzzano 1442-ben irván, hogy mennyi a hijja a liliomos magyar arany teljes finomságának, azt teszi utána, hogy majd semmivel sem roszabb a forintnál — két-

[1]) Róbert-Károlynak egy 1338-diki rendelete, (Knauz közlése) s aztán 1342-diki rendeletének (a Corpus Jurisban) 11-dik szakasza úgy szól a 12 karátos nyers aranynak bevásárlásáról, mint ha ez egészen rendes szokás volna.

[2]) Anno 1340, die 1. februarii 6 marcas et 6 pondera auri 17 caractorum ponderis Budensis. Item 6 marcas et 6 pondera auri 18 caractorum ponderis Budensis. (Schönviesner Not. R. Numariae. 282.)

[3]) Von feinsten Dukaten-gold, feinstem Hütten-gold. s. a. t.

ségkivül a florenczit értve.[1]) A hires Copernicus, ki nagyon kitűnő emlékiratot terjesztett 1526-ban Zsigmond lengyel király elé a pénzverés ügyeiről, a magyar aranyat a legfinomabbnak, *csaknem* minden vegyűlék nélkülinek irja.[2]) Utóbbi jellemző. Tudja, hogy nincs minden vegyület nélkül, mindamellett finom arany.

Tehát Róbert-Károly korában a finom arany egy conventionalis, s úgy kell lenni hagyományos kifejezésmód, melynek azonban a valódi értelmét senki sem titkolhatta.[3])

De legjobban értelmezik a királynak *finomságra vonatkozó* szavait az ő meglevő aranyai, melyeknek sulya változhatott a kopás által, de vegyületök azon módon van, a mint a pénzverő műhelyből kikerültek. S ez a hét tanu egészen egyértelműleg mondja, hogy egyik sem teljesen finom arany, de egyik sem rosszabb a másiknál. Ki vannak mérve, s nem elvétve találnak.

Szerintem hát a király szavai azt mondták, hogy a magyar forint oly finomságú legyen, a minőt Magyarországon, mint a külföld is tudja, szokásban van finom arany alatt érteni.

Hogy az értéknek egyenlőnek kellett lennie, arról tájékoz a következendő körülmény: Már 1319-ben, a pápai számadás-könyvekben, s azóta is a budai márka-ezüst négy *forintnak* van számítva. Ez florenczi forint volt. Most, 1335-ben azt rendelvén Károly, hogy az ő florenczi mintára készült forintjából négy darab érjen egy budai ezüst márkát, más szóval azt rendeli, hogy a magyar forint se többet se kevesebbet ne érjen, mint a florenczi.

S épen ezeknél fogva kellett a magyar forintnak valamivel sulyosabbnak lennie, mint az *egykorú* florenczinek.

A viszonyra nézve, melyben a magyar forint nyers sulyának a florencziéval állania kellett, eligazodunk a számok által. Két hiteles positiv adatunk van. Egyik, hogy a florenczi forint 1335 körül 70·5 florenczi grán, s a másik, hogy az első magyar forintok 23 és három-negyed karátosak.

---

[1]) . . . »nonnè peggio, nè me nulla o pochissimo peggio«. Született és művelt olasz is azt mondta nekem ezen szavakra, hogy nagyon homályosak, s hibának kell lenni a leirásban. De azt gondolom, azt akarták mondani, a mit én olvasok ki belőlök.

[2]) Soetbeer, i. m. 121. l.

[3]) Fentebb, a hol 12 karátos aranyról volt szó, az akkori florenczi próba szerint vettem és számítottam. Mert a meghatározásoknál nem a conventionalis, hanem az akkor valódinak tartott finomság jött tekintetbe.

Szokásban volt egy közös kifejezés-mód, mely mind a pénzsulyt mind a nem-nemes ércz vegyületet az aranynál, ezüstnél egyszerre fejezte ki. Megmondták, hogy mennyit nyom a tiszta arany- vagy tiszta ezüst-tartalom. Florenczben az aranyra nézve tudni lehetett, hogy a mi suly meg van adva, annyi maga a tiszta arany-tartalom. Itthon a magyar forint is kétségkivül igy kelt. De külföldön a pénzverőházban oda számitották azt a részt, mi nem tiszta arany s igy külön volt szó a nyers sulyról, vagyis a pénzdarab összes sulyáról, s külön a finom sulyról.

Az arány állandó levén, legalább generatiókon keresztül, megkönnyítette a számítást s megkönnyíti sok részben ma is, sőt kulcsul szolgál a sulyviszonyokra nézve is.

A nagy márkára Florenczben, mint fentebb mondám, 96 darab forintot, teljes 72 gránost számítottak. A kisebb márkára 64 darab szintén 72 gránost. Utóbbit ezuttal mellőzve, ama fő és régi márkát veszem. Annyira megszokták volt ezen szabályszerű számokat, hogy később is, mikor nem 72 grános volt a forint, s igy nem 96 nyomott egy márkát, megmaradt az a szólásmód, hogy e helyett: ennyi s ennyi darab megy egy márka sulyra, azt mondták meg, hogy a szabályosnál könnyebbeknek 96 darabja hány teljes sulyút teszen? Igy Florenczben a 70·5 gránosokból 96 darab épen 94 oly darabot tett, mely 72 gránt nyomott volna. Igy kerülték ki, hogy törtekben beszéljenek.

A karátokra is alkalmas volt ez s az ahhoz hasonló más kifejezésmód.

A mi forintjaink karátjai mindig ezen arányszámon fordulnak meg: $23 + \frac{n}{m}$ 24.

A mi esetünkben nem kell számítgatni a pótlék-törtet. Az három-negyed, s az arány $23^3/_4 : 24$.

Most, ha a 96 darab forintos márkához akarom idomítni az arányt, az könnyű. Mindkét felét 4-szer vehetjük, a mi nem változtat semmit az arányon. Lesz 95 : 96. Osztva pedig 95-öt 96-tal kijön 989.583 .... az a szám, mely ezredrészekben fejezi ki, a mit a 23 háromnegyed mond karátokban, — a mi természetes.

Ez az arány pedig világosan mondja, hogy 96 darab magyar liliomos épen 95 darab oly forintot nyomott, mely szintén azon sulyú, de finom arany lett volna.

Ez az arány alig érezhetőleg, s a régiek mérlegén és próba-

eszközein ki sem mutathatólag módosul, ha a fentebbi helyett 94 : 95-öt veszünk. [1])

Láttuk, hogy Florenczben a XIV. század nagyobb első részében 96 darab 70·5 grános forint nyomott annyit, mint 94 teljes sulyú, vagyis 72 grános. Mint láttuk, s alább jobban is bebizonyul, Károly forintjai úgy készültek, hogy aranytartalmuk annyit nyomjon, mint a florenczi. Tehát a magyar forintból 96 darab arany tartalmára nézve szintén csak 94 darabot, nyers súlyára nézve pedig 96 darab 95 teljes sulyút nyomott.

Más szókkal: kimértek a magyar szólásforma szerinti finom aranyból, tehát a 23 háromnegyed karátosból 95 darabra való arany-mennyiséget, s abból vettek 96 darabot. Ha florenczi módon finomított tiszta aranyból dolgoznak, abból vesznek 94 teljes sulyú darabra valót, ahhoz adnak egy-kilenczvennegyedrész ezüstöt, hogy 95 darabra való legyen, s abból készitnek 96 darabot.

Igy lett a magyar forint »egy kevéssel«, mint a király rendelte, azaz egy-kilenczvennegyeddel, mint a számitás mutatja, sulyosabb a florenczinél.

A suly kérdése könnyen eldönthető. Levén a florenczi forint 70·5 suly grán, a magyar forint 71·25 grán sulyu. Három-negyeddel nehezebb a florenczinél, s három-negyeddel könnyebb a normalis 72 gránnál, épen mint 95 közép szám a 94 és 96 között.[2])

Mig Florencz a sulyt leszállította, Róbert-Károly elfogadván a pénzlábat, fölhasználta az alkalmat arra, hogy kevesebb költséggel, mint a florenczíek, az övékhez egyenlő beltartalmu pénzt adjon. Mert a kisebb finomságnak igy hátránya nem, csak előnye volt, — az, hogy megkimélte a magasb foku finomítás költségeit.

Magyarország, az aranybányák birtokában egyelőre nem volt a megkivántató anyagmennyiség szükében. De már néhány év alatt, mint láttuk, rendkivüli buzditásokkal kellett a forintokhoz a nyers anyagot beszereznie.

---

[1]) Az ezredrészek egy tizedével, tehát a szám egy tizezredrészével tér el, — nem említve a milliód részeket, mit a mai közönséges próbák egyátalán nem, s még a tudós apparatussal készültek sem könnyen határoznak meg. 0.9894736 jön ki 0·9895833 helyett. A különbség 0·00010965.

[2]) Kiszámítása : 94 : 95 = 70·5 : x. Tehát : $\frac{95 \times 705}{940} = 71{\cdot}25$.

A király czélja az levén, hogy hazai veretű pénzzel szorítsa ki az idegen pénznemeket, nagyban hozzáláthatott a munkához. Kétségkivül nem csak az okmányokban említett körmöczi és szomolnoki, s a szerémi kamara, hanem az akkor egyesült buda-esztergomi kamara is, mely addig Budán ezüst denárokat gyártott, nagy részt vett az aranyveretésben is, — még pedig egészen egyenlő módon a többivel.

A külföld szokott kiviteléhez hozzájárulván ezen szokatlan fogyasztás, az arany saját termő földjén szintúgy megdrágult, mint külföldön. — Még, mint a fenn közölt arányszám mutatja, 1338-ban nem állott be a szükség; de már 1342-ig nagyon érezhetővé vált.

Nemcsak a fentebbi arányszám bizonyítja ezt, hanem a király intézkedése is, melyet rendkivülinek lehet mondanunk.

Egyszerüen eltiltja az arany és ezüst kivitelét az országból más, mint magyar veretű pénz alakjában.[1])

Hogy még sikeresebb legyen a rendelet, belföldieknek is megtiltja, hogy nyers aranyat vagy ezüstöt másnál adhassanak el, mint a kamaránál.[2])

Következetlenségnek látszik ezen király részéről, hogy mig a bányászatban az állami egyedáruséggal felhagy, a nemes érczekkel való kereskedésben szigoru monopoliumot hoz be. Pedig mindkét ellenkező irányú tünemény egy kútfőre vihető vissza: Körmöcz és más bányáink szorgalmas mivelés mellett sem győzték a királyi pénzverőházakat elegendő aranynyal és ezüsttel ellátni.

Nevezetes azon gyökeres rendelkezése is, mely minden idegen pénzt kitilt az országból. Ez arra mutat, hogy már a megelőzött néhány év szorgalmas munkássága által czélt ért abban, hogy az olasz aranynyal, cseh garasokkal s bécsi »lapos denár«-okkal elárasztott országban hazai pénzt honosítson meg. Az ezüstre nézve a czélt teljesen elérhette; mert nyers ezüst másutt is volt található. De az aranyra nézve a tilalom megengedi az ellenkező magyarázatot is.

Az idegen forint kitiltása azt is bizonyítja, hogy a magyar

[1]) A Corpus Juris 1342 : 15. és 16. Kivétel van téve az ólommal s más a bányászathoz szükséges szerekkel való kicserélésre nézve. De itt is különös felsőbb engedelem kell hozzá. — A tilalom ellen vétő áruja elvesztésével s személye megbecstelenítésével lakol.

[2]) U. 12. szakasz.

arany külföldre vitele sokkal nagyobb mérvű volt, mintsem erőszakolt intézkedés nélkül elérhető lett volna a czél, hogy a hazai pénz kiszorítsa az idegent. De lehetett-e várni épen Magyarországon, hogy ez igy ne történjék? Nem szükségképi következmény volt-e ez? — Mikor az akkori világ fő aranyforrásánál megnehezítik a nyers ércz kivitelét, nem mulhatlan volt-e, hogy most már pénzül igyekezzenek kivinni az aranyat? — Sőt a rendelkezés valódi buzdítás volt a pénz kivitelére.

Erre nézve a király alkalmasint a Danaidák hordóját töltögette. Hiában verette nagyban az aranyat. Sokkal több volt található abból külföldön. Ezen pedig szigoru rendelet nem segíthetett. Egy nagy közvetett haszon volt benne. A külföldi az ő posztóját s más gyártmányait örömestebb hozta Budára, s olcsóbban adta, hogy pénzül a ritkulni kezdő aranyhoz juthasson.

Róbert-Károly, ki élete utolsó évében nyul a végleg megszorító rendszabályokhoz, nem érte meg kisérlete kimenetelét. De kétségtelen, hogy rendelkezése nemcsak hazánkra, hanem Európára is kihatott, s a nélküle is elkezdődött krizist tetemesen fokozta, melyet még Angolországban is megéreztek. Halála után három évvel, 1345-ben, mint fentebb Angol- és Olaszországból közlött adataink mutatják, nagyobb volt az aranyérték emelkedése, mint azelőtt vagy azután.

A Róbert-Károly alatt reformált ezüst- és általa kezdett aranypénzverés jó hirre tett szert, melyet a XV. század közép tizedeiben beállott zavar daczára, mely azonban egyátalán nincs földerítve, csak némely, meg nem magyarázott tudósításból sejthető, — megtartotta azt tovább is.

A XV. század pénzeiről többet irtak az ujkori bécsi numismaták, mint a XIV-ikiekről. Elkerülhetetlen volt a magyar forintot vizsgálat tárgyává tenniök.

Többek közt dr. Schalk, ki tulnyomóan csak a sulylyal és értékkel foglalkozott, figyelemre méltatta a finomsági fokot is.[1]) Három darab aranyat olvasztatott be a finomság pontos meghatározására.

---

1) Több rendbeli értekezése jelent meg a »Numismatische Zeitschrift« folyóiratban. A XV. század magyar aranyairól részletesen szól a XII. kötetben, vagyis 1880-iki évfolyamban. Az alábbi adat a 194. lapon.

Ilyeneknek találta arany-tartalomra nézve:

	Ezredrészekben	Nem arany ezredrész	Ezüst
Zsigmond-féle 23 karát 6·5 grán	981	19	11
I. Ulászló . . . . 23 » 7·4 »	984	16	12
I. Mátyás . . . . 23 » 6·8 »	982	18	13

Schalk ezen teljesen megbizható adatai mutatják, hogy a magyar forint mindig felül állott a $23^1/_2$ karáton, vagyis a 979 ezredrésznél nagyobb finomságu volt.

Igy a mai próba szerinti normalis 986 ezredrész finomságtól eltérnek, 2, 4, 5 ezredrészszel, vagyis 23 karát 8 gránnak hijja van: 0·6, 1·2 és 1·5 grán.

E szerint, még a tulajdon régi mértékhez képest is, ugy tünnék föl, nincs itt semmi szabály, — s a közlő nem is törődött vele. — Pedig, mint láttuk, a XIV. század aranypénzverésében, ha nem is a mai mérték szerinti, de a szabály és pontosság nem kicsinylendő mértékét kell föltennünk. Mint fentebb kitünt, egy karátgránig menő pontossággal tudták meghatározni a finomságot.

A karátok és gránok középszámául kijön épen 23 karát 6·9 grán. Kilencztized grán ma is elfogadtatnék a pénzverésben egy egésznek. Igy a középszám 23 karát 7 grán. Ez a mai karátok szerinti meghatározás. De láttuk fentebb, hogy a mai finomság egy karátgránnal kisebb a réginél. Ha már az utóbbi számot megtoldjuk egy gránnal, lesz 23 karát és 8 grán. Vagyis épen 23 és *két harmad* karát.[1])

Mi birta rá XV. századbeli királyainkat, hogy a forint finomságát alábbszállítsák? — Talán magok a magyarországi aranybányák egy ideig szűken eresztettek, s megdrágult volt az arany?

Egy két történelmi tény ilyesre látszik mutatni.

Az arany főpiaczán Florenczben a XV. század elején oly drágulása állott be az aranynak, minő példátlan volt az első florenczi arany elkészülte óta, de azután sem állott be.

---

[1]) Ezredrészekben kifejezve a három darab középszáma 982·33 ezredrész (mai scála szerint.) Ha ehez hozzáadjuk az egy gránnak megfelelő ezredrészeket, vagyis 3·47 ezredrész, kijön 985·80 ezredrész. Lévén pedig a 23 és kétharmad karát 986·11, a különbség csak 0·30 ezredrész. Tehát három tizezredrészszel marad el a teljes két harmadtól, a mi akkor imponderabilis csekélység volt, s ma sem jön tekintetbe. Tulajdonkép kivül esik az alapadatok határán; mert ott sem mentek idáig a pontosságban.

Idecsatolunk egy kimutatást a florenczi forint súlyának időnkénti változásairól.

1252 és 1296	72	florenczi grán
1324 és 1345	$70^1/_2$	» »
1375 és 1422	$71^3/_5$	» »
Közben 1402	68	» »
1460 és 1462	$71^6/_7$	» »
1464 és 1471	72	» »
1480 és 1485	72	» »
1495	72	florenczi grán.

Feltünő — s külön rovat alá vettem — az 1402-re belegyzett kivételes szám, a 68 grán. Cibrario szerint ezen súlybeli csökkenés csak néhány évig tartott, s hamar visszaállott a régi súly.[1]) A fentebbi kimutatás is kivételesnek s mintegy pillanatinak bizonyítja a változást. De azért figyelemre méltó.

S kereshetjük-e a természetes magyarázatok egyikét másban, mint ismét a nyers arany ritkává lettében? — és az arany megdrágulásának kiinduló pontját másutt, mint épen Buda várában?

És valóban épen 1402-ről találunk egy érdekes documentumot a magyar aranypénzre nézve. Ezzel adja zálogba Zsigmond király Wolfurt Ulriknak és örököseinek a budai aranypénzverő házat 8000 forint (arany) fejében, rábízván annak igazgatását is.[2])

A szerződés szövege nem szabályozza ugyan az arany és ezüst bevásárlása módjait. De hazánkban Róbert-Károly, s a külföldi fejedelmek hasonló szerződései bizonyítják, hogy a pénzverők főjövedelmi forrása volt a nyers arany és ezüst bevásárlásában való nyereség. Zsigmond az adós bizonyára minden kivánt és szokásos kedvezményt megadott hitelezőjének. Nem kellett egyéb, mint elővenni az 1342-ki rendeletet, mely egyfelől eltiltja az arany-ezüst külföldre vitelét, másfelől a hazai bányászokat attól hogy átalában magán feleknek adhassák el a veretlen aranyat és ezüstöt.

Hogy ezt a fegyvert bizonyosan, még élesítve is kezébe

[1]) Cibrario, Economia politica del Medio Evo. II. 202.

[2]) Unser Güldein-Münze zu Offen. Budapest Tört. II. k. 353. l. Güldein-Münze világosan arany pénz-verő ház.

kapta Wolfurt, bizonyság rá az 1405-ben. april 15-ikén kelt forma szerinti országos rendelet.

Tovább megy ez a Károlyénál. Nemcsak az arany és ezüst, hanem a réz kivitelét is eltiltja, és ezenkivül a csempészet ellen szigoru rendszabályokat hoz be. A városokat kötelezi s felhatalmazza az idegen szállítmányok megmotozására, nem dugtak-e el nyers aranyat vagy ezüstöt. Minden városnak meghagyja, hogy polgárokat rendeljen ki, a kiknek jelenléte és pecsétlése nélkül a külföldi kereskedő el nem csomagolhatja árúit.[1]) A bányászott és lelt arany, valamint a nyers ezüst bevásárlása csak a pénzverő házak királyi kamarásainak van megengedve. Más hazaiak csupán saját használatra vagy egyházi czélokra szolgáló edények és ékszerek anyagául adhatnak és vehetnek nemes érczeket.[2]) Végre eltiltja a magánosokat még a finomsági próba gyakorlásától is, mint Róbert-Károly tette volt. — Az ötvösöket kivéve, senki ehhez való eszközt: próbakövet, próbaedényt s más eszközöket (financziákat) nem tarthat.

Habár ez az inkább tárnokszéki, mint országgyűlési végzés 1405. évszámot visel, — régi alkotmányos szokás szerint, sok része már régibb keltű rendeleteket ölelt fel. Mintegy összeszerkesztette a korábban kelt s különben is törvény erejű végzéseket. Igy kelhettek, sőt életbe is léphettek a fentebbi tilalmak már 1402-ben, a minthogy csak megujítják s kibővítik Róbert-Károly hasonló rendeleteit.

Mindez csak egy utat engedett a magyar arany külföldre vándorlásának, a pénzül való kivitelt. Nem is maradhatott az el. De egy időre szünetelt ez is. Azokban a zavarokban, melyek Lajos halálától 1402-ig lefolytak, s melyekből sok kijutott Budának s a bányavárosoknak is, minden bizonynyal szünetelt vagy lanyhán folyt az arany-pénzverés.

A régi forintosok közül, a mi egyeseknél el nem volt *thesaurálva*, rég lába kerekedett volt. Igy következhetett be egynehány évig tartott aranyinség a külföldi nevezetesebb pénzverőkben, mely alatt régibb pénzek és arany-edények szolgáltak anyagul a közszükség némi kielégítésére.

---

[1]) Corpus Juris az 1405-iki I. decretum 15. czikke. Ez nem is tulajdonképi decretum, azaz országgyülési végzés, hanem privilegium.

[2]) U. a. 21. cz.

Német földön is az 1402-dik év csökkenést mutat az aranypénz finomságában. — A rénusi forint hamar elhagyta volt még a XIV. században a florenczi mintát, s 1386-ban 23 karátos. De 1402-től kezdve ezen fokról is mind alább száll. Mig Florenczben a *deroute*, a finomság megtartása mellett a súly leszállításában, Német földön a *finomság*nak még nagyobb mérvű hanyatlásában nyilatkozik. 1402-ben egyszerre hat karátgránnal csökken súlya és értéke 22 és fél karátra, miből 1409-ig 22-re, 1417-ig 20-ra és 1425-ig 19 karátra száll le, melyen megmarad. [1])

Nem csuda, hogy a magyar arany lett ott a zsinórmértékül szolgáló pénznem. Nemcsak a hasonlíthatlanul legfinomabb arany, hanem a legállandóbb és egyenlőbb érték is. És a magyar forintok kivitele és átolvasztása rénusi forinttá kifizette magát, miután 1425-ön kezdve 4 egész karáttal és 8 k. gránnal, összesen 56 karátgránnal volt finomabb a rénusinál.

Azonban, mint a fentebbi florenczi táblázat mutatja, ott mulékony volt az arany-drágulás, — sőt a XV. században, s már 1375-től kezdve az aranysúly sokat javult, s $71^1/_2$—$71^3/_4$ körül járt 1464-ig. mikor aztán elérte ismét a teljes normalis súlyt, — akkor állandóan 72 grános maradt. — Kétségkivül, a mint a magyar pénzverőházak jövedelmes tevékenységöket nagyban megkezdették ujra, a magyar forint bővebben szolgáltatta az olasz pénzverés számára az anyagot, s a XV. század további folyásában, mint láttuk, kezdtek megnyilni messzibb aranyforrások is. — De föltehető, hogy az 1402—1405 körüli megdrágulást a kivitelre mért szigoru rendszabályok okozták volt, vagy mindenesetre nagy befolyással voltak arra.

Hogy itthon az arany drágább lett volna 1402 körül, mint máskor, azt állítni nem jogosít fel az a körülmény, hogy már Zsigmond forintja kevésbbé finom arany, mint volt az Anjouké. — Mert, mint látni fogjuk, az arany mennyiség súlyra nézve nem változott, hanem a nyers súly maga emelkedvén, a mennyivel súlyosabbá lett a forint, körülbelül annyival lett kevésbbé finom. — Ez már a súly kérdéséhez tartozik.

---

[1]) Hegel. Chron. d. deutschen Städte. I. k. 232—235. ll.

A forint sulya.

Két különböző czélt érhetünk el a forint súlyának megközelítő meghatározásával. Egyik az, hogy kiszámítsuk belőle a régi súlymértéket, másik az, hogy megtudjuk a régi árakat. De egyszersmind kétféle szempontból kell történnie vizsgálatunknak is. A régi árak megtudására elég a fenmaradt pénzek átlagos súlyát vennünk. Körülbelül azon súlyban fogadták el régen is az aranyokat. A régi súlymérték kiszámítására ellenben, mint látni fogjuk, nem a közép számok világosítnak fel. Róbert-Károly aranyairól fent közölt lajstromunk nagy eltéréseket mutat az egyes darabok súlyában.

Igen természetesen az a gyanú támad, hogy a régiek kevés figyelemmel voltak az egyes darabok súlyára. Ez a megoldás a legkevesebb fejtörésbe kerül s mégsem megnyugtató. A darabok súlya eltérőbb, hogysem föl lehetne tenni, mintha a mérleg tévedései volnának. Ugyanazok, kik a régi eszközökhöz képest csudálatos pontosságig vitték a finomságban, a súlyban való hanyagsággal rontották volna le a jó művet?

Azt a kérdést kell föltennünk, vajjon a mérlegelés pontosságában mennyire mehettek kivált az aranypénznél, hol oly fontos volt a lelkiismeretes mérlegelés?

A legkisebb súlymérték, melyet a XIV., XV. században használtak, a grán volt; — az pedig a mi forintjaink maximalis súlyánál 72 volt egy darab forintban. Igy egy grán 0·05 grammnak vehető.

Ámde tudtak menni lejebb is a felezések által. Láttuk fentebb, hogy a karátoknál a pontosság netovábbja egy karátgrán volt, de azt is, hogy egy karátgránnak egy negyed súly grán felelt meg. — E szerint egy negyed gránt pontosan tudtak mérni; de kevesebb súly meghatározására nem volt érzékeny a mérlegök. Egy grán, ha az arany mintegy 3·62 gramm, 0·05, — egy negyed pedig 0·0125.

Alaptalannak tartom azok felfogását — pedig sokaké, — mintha az arany pénznél nem a legnagyobb lelkiismeretesség uralkodott volna, s ne tették volna meg mind azt, a mire a mai kor lelemény vagy ügyesség dolgában képes, s a mire a régiek segédeszközeivel kevéssé lenne képes.

De épen a teljes jó igyekezet miatt történtek oly hibák, melyeket a mai tökéletesebb eszközök kimutathattak volna, de az akkoriak nem.

Ezen jó igyekezet mellett a pénzdarabok rendesen súlyosabbakká lettek a kelleténél. Egy példa fogja ezt bizonyítani. A ki egy 72 grános súlyu pénzt akart készítni, s csak egy negyed gránig mutatott pontosan a mérlege, a darabot nagyobbra mérte s nem kisebbre, mert reszelni könnyű belőle, hozzá tenni bajos. Egyik serpenyőben 72 grán súly állott, mondjuk például 3·60 gramm, a másikban 72·25 grán vagyis 3·612 gramm. Most a reszelő nagy óvatossággal elvitt 2 ezredrészt, s már megvolt az egyensúly és vele a valótlanság, hogy 3·610 = 3·600. — Tovább menni kevéssel mertek volna, miután akkor a darab a selejtesek közé kerülhet.

Finály érdekesen illustrálta azt a különösnek látszó tüneményt, mely szerint régen a súlymértékek á talán véve nem hogy a kopás miatt apadtak volna, hanem rendesen nőttek, úgy hogy egy-két generatio alatt észrevehető különbségek mutatkoztak. Nőttek a súlyul szolgáló érczdarabok megujításakor észrevétlenül.

Azt gondolom, a hol az arany pénzverés reform volt a mérlegelésben is, — s a florenczi, velenczei és magyar pénzverők megtették, kitalálták mindazt, a mihez nem ujkori theoriák, hanem józan ész és tapasztalás kell. — Igy azt is, hogy az eredeti minta-súlyokat biztos helyen, egy-egy templomban nemzedékeken át megtartsák.

De a teljes pontosságra való törekvés mellett az egyes méréseknél legtöbbnyire minden generatio valamivel nagyobb súlyt mért magának a mintánál. Itt épen az önzetlenség okozta, hogy majdnem kivétel nélkül nehezebb lett az uj mérték. Kijavították minden súlymértékujítás alkalmával; de ezt sürűn eszközölvén, egy század alatt maga a minta is vesztett valamit. Igy azt fogjuk látni, hogy a XIV. és XV. században az aranysúly eléggé állandó; de — ha nem csalódunk — a számítás mégis egy negyed grán eltérést mutat egyes aranydaraboknál.

Egyik nagy különbség a finomsági fok és a súly közt, hogy a finomításnál a salak vagy az annak tekintett ezüst kiválasztásában nem mertek azon határon túl menni, a hol már próbájok kezdte nem mutatni a különbséget.

Itt az elvétel javítás lett volna, a súly-mérésnél pedig ron-

tás. Ezért úgy vélem, a finomság többnyire alúl maradt, a súly túlhágta a készítő intentióját, hacsak arról lett volna szó, hogy elméleti érdekben a pénzsúly tökéletesen legyen kimérve.

De tekintetbe kell vennünk a gyakorlati érdeket is. Több aranyat adni egy darab forintban, mint a mennyi a törvényes érték volt, a pénzverő kára lesz vala, a nélkül, hogy a darabonként adó és vevő közönségnek haszna lett volna belőle. Föl kell tennünk, hogy a pénzverők tudatában voltak annak, hogy ama teljes igazságra törekvés mellett is hibáznak, még pedig magok ellen. — Föltehető ezenkivül némi remedium is, melynek jogánál fogva elnézték a súly fogyatkozását egyes daraboknál, ha márka számra megvolt a törvény kivánta súly. Mert a darabonkénti mérlegelés nehezebb munka is volt, mint a finomítás. Az utóbbinál nehány száz darab forint részére egy művelettel készen volt az anyag. Előbbinél annyi száz mérlegelés kellett, a hány száz darabot vertek az anyagból. S ez egy másik nagy különbség a finomsági fok és a súlymérték közt. Igy a rendesen több súlyt mutató mérleg s a pénzverőnek kisebb súlyra való törekvése olybá vehető, mint a mik nagyából kiegyenlítették egymást. A maximalis súlyu darabokat ezen tekintetben is normalisoknak vehetjük.

Van még ezenkivül is különbség a pénz súlya és finomsága közt. A finomság állandóbb volt. Egynehány darab próbájából következtetést vonhatunk a többiére. — Sőt minthogy ezt egész számbeli arányakban szerették kifejezni, a törteket bizvást kiegészíthetjük, kivált, ha a törvényszerü finomságot keressük, mig a súlyoknál a mérlegelés positiv eredményeihez szorosabban kell tartanunk magunkat, s rá szorulunk másnemü adatok felhasználására is.

Végre nagy különbség a két rendbeli adatok közt az is, hogy a finomság századok mulva is az, a mit, nagy titkolódzással bár, a pénzverőmester adott a pénzanyagnak; de a súly sohasem az többé, a mi a pénzverő házban volt. Azon percztől kezdve, a mint a bélyegütő kalapács alól kikerült, mindenik veszített súlyából kisebb-nagyobb mennyiséget. Bármi kevéssé feltünő és bármi lassu a pénzkopás, az nemcsak számot tett, hanem sok bajt és gondot okozott.

Különösen az ezüst pénznél feltünő volt ez, mely hajdan dominált. Jobban ismerték ezt a régi emberek, mint mi, mert a ma-

gok kárán s nagy áron tanulták ismerni, nem pedig könyvekből. A királyok segítendők a nép közt valódi nyomort előidézett bajon, azt gyakran még roszabbá tették. Azon a czimen, hogy a kopott pénz helyett ujat adnak ki, kiadtak roszabbat az előbbinél. Ez történt nálunk kivált II. Endre alatt, s Franciaországban több király gyakorolta.

A középkorban, mint tudva van, nagyobb járványok pusztítottak, mint napjainkban. Az akkori államoknak csaknem rendes betegségei közé tartozott a *morbus numericus*, — magyarán a rosz pénz. A hires csillagász Copernicus a lengyel királyhoz 1526-ban intézett emlékiratában (Monetae cudendae ratio) igy szól: Bármily számosak a csapások, melyek rendesen a királyságok, fejedelemségek és köztársaságok hanyatlását előidézik, azok közt szerintem a legrettentőbbek: a pártviszály, a pestis, országos éhség és a rosz pénz. A három első oly tényekben nyilatkozik, hogy mindenki ismeri. De a pénzt illető negyedikkel kevesen törődnek, mivel nem egy csapásra, hanem lassanként s lappangó modorban ássa alá az államot.« [1])

És a pénz roszasága a kormányok akarata nélkül is, előállott maga a kopás által. — A Róbert-Károly trónraléptét megelőzött, sőt uralkodása első éveit is betöltő zavarokban nem működhettek a pénzverőházak. Hazai és külföldi kopott pénzzel kellett beérni. Aligha halasztható volt az ezen király által behozott pénzügyi reform.

Későbbi időben egy angol király, ki szintén, mint Róbert-Károly, egy uj dynastia megalapítója volt, hasonlókép országa legnagyobb jóltevői közé számítanak, — a kopott és rosz pénz beváltásaért, mi 1696-ban ment véghez Newton Izsák közreműködésével. Egyes helyeket idézek itt egy oly kiváló irótól, ki, a mit megirt, nemcsak történelmileg való szokott lenni, hanem mindig azt a benyomást teszi, hogy a mint elénk van állítva a dolog lefolyása, ép olyannak kellett lennie minden időkben és népeknél az ezzel rokonos tüneményeknek. »Kétséges, irja Macaulay a nevezett évhez, hogy mind az a nyomorúság, melyet az angol nemzetre egy negyed század alatt rámértek a rosz királyok, rosz ministerek, rosz parlamentek és rosz birák, fölért-e azzal a nyomo-

[1]) Idézve Wolowskynál: »L'or et l'argent.« Paris, 1870. — (Enquête sur la question monetaire. 1865. — 112. l.)

rusággal, melyet csak egy év alatt okoztak a rosz aranyok és rosz shillingek ..... Semmit sem lehetett venni pörpatvar nélkül. Minden kereskedésben szakadatlan veszekedés volt reggeltől estig. A gazda és napszámos közt oly csalhatatlan volt a vita, mint a szombat este bekövetkezése. ... Mindennek fölment az ára.... A munkás a kapott érczdarabot shillingnek képzelte, de mikor egy pint sört vagy egy kenyeret akart venni, nagy nehezen fogadták el felényi értékben.«

Mennyiszer ismétlődhetett Európa minden részében a középkoron át ilyen állapot! Sőt jobban mondva: kisebb-nagyobb mértékben állandó volt. — Nem hiába kellett minden városban s Budán is külön pénzbirót választani.

Az aranypénz ma sem kopik oly hamar, mint az ezüst, azon egyszerü okból, mert sokkal kevesebbet forog közkézen; de az aranynál a kopás csekélyebb voltát kipótolja az értéknek nagyobb volta. Föltéve oly időt, mikor az arany tizszerte volt drágább az ezüstnél, az aranypénz, ha csak századrészét vesztette súlyának, ez annyi kár volt, mintha az ezüstpénz tizedrészét veszítette volna el.

Angolországban, hol a legtöbb arany van forgalomban, legtöbbet foglalkoztak a kopással. Az angol kisebb aranyból, a fél font sterlinget érő fél sovereignekből 120 millió forintot érő darab van forgalomban. Ebből több mint 50 milliót érő darab nem üti meg a törvényes súlymértéket, a kopás miatt. — Ezen, a mieinknél valamivel súlyosabb (3·994 grammos) pénzdarabok átlag véve egy-egy év alatt elvesztik anyaguknak 1120 milliód részét vagyis valamivel többet egy tized százaléknál. [1])

Nem akarjuk távolról sem azt mondani, hogy a Róbert-Károly-féle aranyok egy év alatt annyit koptak, mint most az angol arany. — Még ha az állana is, akkor sem sokat nyernénk; mert ma sem tudná senki megmondani mérleg nélkül az egyes darabokról, hány évig koptak, ha évszám nem volna rajtok. Kinek jutna eszébe a középkori forgalmi viszonyokat a mai angollal összehasonlitni?

Csak annyit jegyzek meg, hogy a magyar forint jóval finomabb arany és egyszersmind kisebb pénzdarab volt a fél *sovereign-*

---

[1]) Stanley Jevons vizsgálatai. Money and the Mechanism of exchange. London, 1875. (International Library). 158. l.

nél. Már pedig a puhább arany és kisebb pénzdarab hamarabb kopik. Aztán régen mindazt, a mi ma mint váltó, *cheque*, bankjegy s a *papirok* százféle neme, — melyek a nagyban való üzlet eszközei, az arany helyettesítette legnagyobb részben. Az arany volt a nemzetközi, az egyedül utazó pénz, még pedig döczögősebb utakon és kocsikon a maiaknál.

Könnyü kiszámítni, hogy egy 20 milliméter átmérőjü és mintegy 186 milliméter köbtartalmu lapon, ha az egypár százalékát veszti is anyagának, azt a finom arany leplet, mely belőle hiányzik, a szem meg nem birja különböztetni s senki meg nem mérheti. Csak épen a súlymérés mutatja a veszteséget. [1])

S csakugyan a Károly-féle aranyokon nagyából ezen mértékben tünnek fel a viseltesség jelei, a mint könnyebbek. Egyiken épen egy milliméter átmérőjü lyuk is van. — Ez már csakugyan nem tagadhatja, hogy *viseltes*. Pedig szomszédosa sem épebb. Ez a lyukas forint legyen emlékpénz arra, hogy a ki a régi pénzek súlyát vizsgálja, ne feledjen a kopásnak is tulajdonítni valamit.

Csak épen a régi aranyoknak súlybeli eltérését illustráljuk azzal, ha a mai mértéket alkalmazzuk a régi pénzre. Nem akarjuk tudni s nem is tudhatjuk, hogy egy XIV. századbeli arany menynyi ideig forgott közkézen; csak azt mondjuk, hogy kopása megfelelhet ennyi s ennyi évi mai forgalomnak. Sőt ennyit sem állítunk, — csak kimutatjuk, hogy a súlybeli eltérések mily könnyen származhattak a viselődésből, már akár 5, akár 10 évi hajdani forgalom felel meg egy mai angolországinak.. 1335 tájáról vagy 200 évig kelendők lévén, elég idejök volt kipótolni, a mit a forgalom lanyhább volta megkimélt rajtuk.

Vegyük a Róbert-Károly-féle forintok lajstromát:

Folyó szám	Súly grammokban	Arany tartalom grammokban. Ujkori karátok szerint	Arany tartalom régi fokok.
I.	3·5756	3·5256	3·538
II.	3·5674	3·5175	3·530
III.	3·5596	3·5098	3·512
IV.	3·5500	3·5003	3·512
V.	3·5491	3·4994	3·511
VI.	3·5208	3·4715	3·484
VII.	3·4487	3·4005	3·413

Látjuk, hogy a pénzverőházbeli mérlegelés tévedéséből ma-

[1]) Bővebben is tárgyalta ezt az érdekes s ma sok országban igen actualis kérdést Stanley Jevons a »Journal of the Statistical society of London« 1868. évfolyamban.

gyarázni a feltünő eltéréseket az első és utolsó darabok közt meg nem állható fölvétel. Maga a lajstrom ellene vall ilyennek. A III., IV. és V. csak a gramm ezredrészeiben különbözik, s kivált a IV. és V. közt csak 9 *tizezredrész* a különbség; de már a VI. az V-től századrészekben is eltér, azaz 0·0283 részszel, ez pedig egy fél gránnál is több, holott a mérésbeli eltérés maximuma 0·012.

Ellenben a kopás számbavételével az eltérések könnyen érthetők.

Véve a Róbert-Károly féle aranyok I. számát, tegyük föl, hogy mikor 1340 körül kikerültek a pénzverő házból, egészen egyenlő sulyú volt ehhez a többi is t. i. 3·5756 mai gramm; de amaz egészen ép maradt, mig a többiek koptak.

Az I. számnak 0·00112 része annyi mint 0·004005 gramm, vagyis 4 ezredrész kerekszámban. A hány ily rész hiányzik, a többiből, annyi mai korbeli évi kopásnak megfelelő régit tehetünk föl.

Két évi kopás után lesz az eredeti suly 3.5676. Számba nem vehető 2 tizezredrész hijján épen a II-dik számu arany sulya.

Négy évi kopás után 3·5596, épen a mi III. számu aranyunk sulya.

Hat évi s mintegy négy havi kopás után 3·5504-re száll le a suly, a mi nagyon csekély eléréssel a a mi IV. és V. számu két darabunk sulya

Kevés hijján 14 évi kopást lehet föltenni, hogy az I. számu, a VI-dik állapotjára jusson.

Harminczegy évig és vagy nyolcz hónapig, mondjuk: 32 évig kellene az I. számu aranynak Angolországban ma forgalomban lennie, s akkor érné el a VII. számu súlyát, veszítvén 127 ezredrész grammot a súlyából. A mi mai agiós forintjaink szerint 21 krral érne kevesebbet az első számúnál. [1])

A kopás a Róbert-Károly-féle aranyokon tagadhatlanul a szemnek is feltünvén, a súlybeli eltérések igen érthetők, ha csak ezt az egy módosító tényezőt veszszük is.

— A 445. lapon látjuk, hogy már ezen század elején kiváló tudósok tettek experimentumokat is a kopás törvényének földerítésére. *Cavendish* és *Hattchet* kisérletei kimutatták, hogy a kopás az uj pénzen ép oly mérvü, mint a régin, s a pénz ép úgy kopnék, — ha egészen sima volna is, mint mai iratossága mellett.

[1]) Egy gramm aranyat a 20 frankos aranypénz mai árfolyama szerint 1 frt 65 krajczárba számítván.

VII. számu aranyunk, ha a XIV században kétszerte lassabban kopott is, mint átlag a mai angol fél souvereign, — némelyik történetes esetek miatt még hamarabb kophatott, mint ma — 63 év alatt juthatott a mai állapotra, sszámítva az éveket 1335-től, már Zsigmond alatt elérte a fogyatkozás azon mértékét. Ha azóta valahol elásva s rejtekéből egyenesen a muzeumba kerülve, érintetlenül maradt volna is, eléggé érthető, hogy súlya oly kivételesen csekélyre apadt le. Hihető, hogy még akkor is sokan készek voltak elfogadni teljes értékben is, azon nagy előny miatt, melyben az arany volt a mindig pontatlanabbul készített s mindig vegyesebb és kopottabb ezüst fölött.

Annyival inkább elfogadták az olyanokat, melyeken a kopás szembe sem tünt.

Ime tehát egy uj nehézség a régi pénzek mérlegelésében.

Hátha még hozzá vesszük, hogy a mainál szabálytalanabbul szegélyzett régi pénzek felbátorították a reszelgetést is. De nem véve ezen renden kivüli kárvallásokat, csak a rendes viselődés is eléggé magyarázza a súlyokban való eltérést. A még nem elegendő számban történt mérlegelésekből is megkisérthetjük nagyából a kopási időről, nem a valóságosról, hanem a mai időhöz viszonyítottról némi fogalmat szerezni. Láttuk, a Károly-félék legsúlyosabb s legkönnyebb darabja közt a különbség 0·127 gramm levén, mintegy 32 évi mai forgalom jön ki. Nagyobb számú mérlegelések vannak a XV. századból. Azoknál a legsúlyosabb és legkönnyebb darabok közti különbség rendesen 0·140, mintegy 35 évi mai forgalomnak felel meg.

Itt közlöm dr. Schalk egy lajstromát azon aranyok súlyáról, melyeket ő a bécsi cs. k. kincstár gyüjteményéből megmérlegelt.[1])

Királyok	Hány drb.	Maximum	Minimum	Különbség	Átlag. suly
Zsigmond	24	3·595	3·45	0·145	3·536
Albert	3	3·590	3·45	0·140	3·530
I. Ulászló	3	3·570	3·52	0 05	3·540
Hunyady János	1	3·546	—	—	—
Posth. László	17	3·575	3·435	0·14	3·530
I. Mátyás	30	3·640	3·425	0·215	3·530

Sajnálni lehet, hogy közlő nem hozta nyilvánosságra valamennyi egyes darab súlyát. — Rá nézve a súly mellékes kérdés

[1]) Numismatische Zeitschrift. XII. 196. l. (Bécs, 1880.)

volt. Az értéket akarván kiszámítni, a középszámokat tartotta egyedül fontosaknak.

Kiegészítésül idecsatolom a mi Nemzeti Muzeumunkban őrzött számos Mátyásféle forint közül tiz oly darabnak suly-jegyzékét, melyek szemre épeknek látszottak. [1])

Suly szerinti rendben itt következnek:

1. . . . . 3·5957	6. . . . . 3·5233
2. . . . . 3·5730	7. . . . . 3·5163
3. . . . . 3·5632	8. . . . . 3·5107
4. . . . . 3·5611	9. . . . . 3·5025
5. . . . . 3·5534	10. . . . . 2·4142

Itt a legsulyosabbik darab egyik oldalán Sz.-László képével, másikon a hollós és oroszlános pajzszsal Mátyás uralkodásának nem első, hanem későbbi szakából való, mert az oroszlán arra mutat, hogy már a cseh királyi czimet is viselte. [2]) A 3. szám egyik oldalán Sz.-László, a másikon a Mária kép, mely ezen királyunk alatt tűnik fel először forintjainkon. Ezek s a küljelek más variatiói számos példányban vannak meg muzeumunkban.

Az eddig tudtommal gondosabban s ujkori eszközökkel megmért magyar forintok száma 109, melyek közül Mátyás-féle 40 darab. Mindenik csoportnak középszámai 3·53 gramm körül járnak, a mi magában érdekes tény, arra mutatván, hogy a suly — a kopás esélyei is kiegyenlítvén egymást, — nagyjából állandó volt. De nagyfontosságú ez a pénzérték kiszámításánál; mert föltehető, hogy az egykorúaknál a pénzpiaczon ez az átlag suly, vagy annál kevéssel jobb volt az irányadó.

De ha a normális sulyt akarjuk tudni, az átlagok nem adnak helyes fogalmat. Tudván, hogy a sulybeli eltérésekben főfőrésze a kopásnak van, nem lehet a normalis sulyt az átlagban, hanem a maximum körül keresni. Az igazság itt, mint sok esetben, nem a középen, hanem szélltül van.

Kezdjük az Anjoukorbeli, liliomos forintokon. Azok eddig ismert legsulyosabbika 3·583 gramm. A mérlegelés lelkiismeretességéről kezeskedik Hegel Károly, ki ezenkivül megjegyzi az

---

[1]) Loczka ur gondos mérlegelése nyomán.

[2]) Bélyege egy *n* és egy fél tojásdad körben a nyelével keresztben tett két kalapács. Az *n* bélyeg Nagy-Bányát mutatja pénzverési helyéül. (A *k* Körmöczöt; a *B* Budát. A megmértek közt utóbbi bélyegű nincs.)

általa megmért magyar forintról, hogy a legfinomabb pénzverő-arany, és hogy a kopás jeleit sem mutatja. [1]) Minthogy Róbert-Károly aranyai uralkodása utolsó éveiben, s a Lajos-féle liliomosok ennek uralkodása elején keltek, egészen egykoruaknak vehetjük. De természetesen a közlő azon megjegyzése, hogy az illető darab jól van *conserválva*, nem azt teszi, hogy az semmit sem veszített súlyából, hanem hogy keveset.

Az eddigi maximumok számait, összefoglalván egy felől a Károly és Lajos liliomosait, aztán Zsigmond és Albert »bárdos«-ait, s külön helyezve a legnagyobb, ugymint 40 számban megmért Mátyás-félét, — itt állítjuk egymás mellé, kitévén a finomsághoz képest az arany tartalom sulyát is grammokban, számítván az Anjou-korbelit 23 három-negyed, s a XV. századbelieket 23 két-harmad régi karátosoknak:

Korszak.	Forint suly.	Arany tartalom sulya.
Anjoui	3·583	3·545
Zsigmond	3·595	3·545
Mátyás	3·5957	3·550
Mátyás	3·640	3·89

Az a kérdés, mi lehetett az oka, hogy a XV. században s valószinüen Zsigmond sulyosabb forintot veretett, de annak magva ugyanaz volt, a mi a kevesbé sulyos Anjouiaké? Mi értelme volt nevelni az ezüst tartalmat, melyet arany pénznél akkor is, ma is tökéletes semmisnek vesznek értékre nézve? A holt suly nevelése szemfényvesztés, ha az akkori világot rászedhette, vagy rá akarta volna szedni. Ez föl nem tehető.

Mint minden történelmi kérdésben, itt is helyesebben teszünk, ha nem önkénynek, vagy rosz szándéknak, hanem valamely kényszerítő körülménynek vagy észszerü számításnak tulajdonítjuk a változtatást.

A florenczi forint változásával lehetett kapcsolatban ez a változás is.

Ez a mintapénz 1375. óta, s aztán csaknem száz évig emelkedett sulyban. Robert Károly életében 70·5 grán volt. Zsigmond

[1]) »Ein gut erhaltener Guldein K. Ludvigs I., mit der florentinischen Lilie, und Johannes dem Täufer . . . Der Feingehalt ist vom bestem Ducaten-golde.« (Geschichte d. deutschen Städte, I. 230. l.)

alatt 71·5-re emelkedett.[1]) A magyar liliomos 71·25 grán nyers sulyú volt. Most egynegyed gránnal emelvén, nyers sulyban lett egyenlővé a florenczivel, azaz lett 71·5 gránossá.

Zsigmond pénzverői azt tették, hogy fölemelték a nyers sulyt oda, a hol a florenczi, de az aranysulyt meghagyták, a hol Róbert-Károly idejében állott.

Zsigmond király ugy vélekedhetett, s ma is helyeselni lehet, hogy a pénznemeknél fontosabb az állandóság, mint a finomság emelése. A szokott fokon felüli aranyfinomítás költségesebb is lett volna. Azonban ez a conservativ eljárás mégis újítással járt.

Az előbbi században 23 karát és 9 k. gr. volt a finomság, most 23 k. és 8 k. gránná változott az arány.

A márka kétségkivül felosztására nézve is módosult. Nem 96 darab (s fele 48) volt az többé, hanem 72 darabos. Mert valamint a $23^3/_4$-ből önkényt jött ki a 95 : 96 arány, ugy a $23^2/_3$: 24-ből a 71 : 72. És ha 71-et osztjuk 72-vel, természetesen kijön az ezredrészekben kifejezett illető karát: 986·111 ezredrész.

A fentebbi kis lajstromban legfontosabb tény, hogy a finomság Róbert-Károlytól Mátyás uralkodása első részéig — bizonytalan mely évig — egyenlő és állandó, — az 3·545—3·55 grammnak mutatkozik.

Valamelyik a normális arany-suly, mint a maximumokból kitünik, vagy 150 éven keresztül, 1335-től körülbelül 1470—90-ig.

Azonban a régiek, mint mondám, nem tudtak a mai grammok ezredrészéig menő pontosságot elérni. Mint láttuk, a finomsági meghatározások 3·472 ezredrészig (vagy csaknem 3 egész és fél ezredrészig) mentek.

A finom suly maximuma forintjainknál 3·55 gramm. Ennek 3·472 ezredrésze 0·0123 gramm. E szerint egy 3·538 gramm finom sulyú darabot ettől meg tudtak különböztetni, de 3·540, vagy 3·545-öt nem.

Ennélfogva az arany-sulynál egy századrész gramm eltérést veszünk maximumnak.

Ezen számokkal való miveletekben a három első számjegyet megbizhatónak, a negyediket egészen elevetendőnek vesszük az eredményben.

[1]) A fentebbi kimutatásban 71 egész és 3 ötöd van irva. De a grán felosztásában képtelenség ötödökre való osztást tenni fel. A florenczieknek felezéssel, a mi egyedül észszerü nagyon kis mértékeknél, osztották tovább gránjukat.

Számíthatunk s fogunk is 4, sőt kivételesen 5 számjegygyel is, ki is tesszük a bizonytalan számhelyet is, a különbség szembetüntetése végett, de az olvasóra bizzuk a negyediknek számba nem vételét. A negyedik számjegyen tul jobbra a végetlen kicsinyek birodalma kezdődött a XIV. és XV. század mérlegeire nézve.

Ha egy márkáról azt olvassuk, hogy az 80 forint sulyú volt, 3·55 grammnak véve az arany-sulyt, kijön 284·0 gramm, ha pedig az arany-sulyt 3·54-nek vesszük, kijön 283·2 gramm. A különbség 000·8 gramm. E szerint valóban az eltérés csak a negyedik számhelyen van. [1]) Ez a bécsi márka volt a XV. században.

De a fentebbiekhez képest a maximális arany-suly a 3·55 gramm, lehet valamivel kevesebb a normálisnál, a kopás miatt, vagy pedig, épen ellenkezőleg, valamivel több, mérésbeli tévedésből.

Nekünk pedig egy positiv bevégzett számra van szükségünk, mely alapul szolgáljon. — Ha méréseink jóval nagyobb számúak volnának, s több darab is annyinak mutatná a maximumot, a mennyinek itt mutatkozik, azt mondanók: 3·55 levén a maximum, s abból egy centigramm levonás adván a tévedés maximumát, a törvényszerü minimum 3·54. E szerint az átlag vagyis 3·545 fejezi ki a valóságos normális sulyt.

Azonban adataink korlátolt volta mellett csak azt állítjuk, hogy a normális magyar forint finom sulya a 3·55 és 3·54 közt valamelyik szám. A 3·545 grammot azért veszszük alapul, mert szükségünk van egy határozott megállapodásra, s mert a fentebbi becslések közt ez előfordulván, egyszersmind positiv adat.

De ezen finom suly mellett, mely eredetére nézve nem egyéb, mint a florenczi 70·5 grános, vagyis XIV. századbeli liliomos arany, ismernünk kell a florenczi 72 grános forintot is, mely a normális florenczi márka alapja volt.

Szükséges pedig ismerni csak azért is, mivel még mielőtt Magyarországon forintot vertek volna, az arany-vásár utján az a florenczi mérleg volt ismeretes nálunk, melynek 96 darab forintja nyomott egy nagy márkát, tehát 72 grános volt. Még 1320 táján is ezzel mérnek Budán és kétségkivül Körmöczön is.

Ezt a 72 grános aranyat könnyű kiszámítnunk. A Róbert-

---

[1]) Oly esetben, mikor oly számmal szorzunk, melynek első helye nem nagyobbítja a szorzandót egy helylyel, a 3-dikban van az eltérés. Igy ha 20-szal szorozzuk a fentebbi számokat, kijön egyfelől 71·0, másfelől 70·8 gramm. Az eltérés 00·2. A márka-számításnál ez az eset nem fordul elő.

Károly korabeli magyar forint finom sulya, mint az egykorú florenczi forint is, ugy állott a 96 forint sulyú márkához, mint 94 a 96-hoz, vagyis 47 a 48-hoz.

E szerint a 72 grános forint sulya 3·620 gramm.

A 72 grános forintról adott fentebbi számunkhoz közel járnak más számítások is.

Cibrario szerint a régi florenczi forint normalis sulya 68 piemonti grán volt. [1]) Nem a régiben, hanem a pontosan ismert mai sulyban levén megadva az eredmény, föl kell tennünk, hogy pontos mérlegelésekből és sok adat összevetéséből állott elő.

Ebből az jön ki, hogy a florenczi forint sulyát Cibrario 3·6286 mai grammnak találta. A különbség az ő száma és mienk közt 0·0086 gramm. Az eltérés csak ezredrészekre megy.

Eredhet az onnan is, hogy Cibrario a florenczi forint régi finomságából 5 nyolczad karátgránt számitott le, hogy a mai próba szerinti értékre vigye vissza, — mi pedig meghagytuk a régi meghatározást.

Látjuk a fentebbiekből azt is, hogy ha a magyar forint a teljes sulyú 72 gránossal volt szembetéve, a karát-viszonyok változtak. Igy egy florenczi a finom magyar forintot is 23 és fél karátosnak mondta volna; mert 23·5 : 24 = 47 : 48. Holott pedig közönségesen a XV. századbeli magyar forint 23·66 karát volt, tehát aránya saját nyers sulyához 47·33 : 48.

E szerint háromféle arany-sulyról lehet szó a régi magyar forintokat illetőleg. Egyik a nyers suly, melyet közvetlen mérés ad meg, s mely a XIV. században 3·583 grammnak mutatkozik; a XV-dik nagyobb részében 3·595-nek, s Mátyás idejében — nem tudni, mely éven kezdve — 3·64 grammnak.

A másik a finom suly, melyhez a mérlegen kivül finomsági próba szükséges. Ezt 3·545 grammban állapitottuk meg. Harmadik a florenczi XIII. századbeli s a XV. végén ujra fölvett 72 grán suly: 3·620 gramm.

Pénzverésnél a két előbbi jön rendesen tekintetbe. De mind a sulymértékek, a márkák, mind pedig az érték számításánál szerepel a legutóbbi is.

Lássuk először a sulymértéket az arany suly-alapján.

---

[1]) Economia politica del Medio Evo. II. 150. l. (Turini 5. kiadás). Il fiorino di Firenze pesava 68 grani piemontesi.

3. A budai márka.

A középkorban Európa-szerte csak *városi* sulymértékek voltak használatban. — Angol, franczia, német, lengyel, cseh font csak átvitt értelemben létezett. Léteztek azonban velenczei, florenczi, genuai, nápolyi, kölni, nürnbergi, krakói, prágai, bécsi, budai, fehérvári, kassai, szebeni s sok más városi font és márka.

De ha majd minden városnak megvolt a maga sulymértéke, egynél sem volt az eredeti. Mint minden egyebet, mi a civilisatióra tartozik, kölcsönözték vagy örökölték ezt is.

Legterjedtebb volt a *troyesi* és *kölni* márka. Az első inkább franczia, a másik inkább német sulymérték volna, ha, mint mondám, átalán nemzeti sulymértékről szó lehetne az eredetre nézve A troyesi sulyt fogadta el később Franczia ország, Angolország, Flandria. Bármily kis terület volt utóbbi, ez volt a legfontosabb ebben a tekintetben. Az hozta magával keletre Boroszlóba, hazánkba, s sok más helyre, a hová ez a kivándorló nép megtelepítette a kereskedést és ipart.

A kölni márka a német császároknak látszik köszönni nagy elterjedését.

De nem csodálatos-e, hogy oly másodrendű városok, mint Troyes a felső Szajna mellett s Köln a Rajna partjain adjanak mérleget mondhatni egész Európának? Honnan vették ők magok azt?

Kétségkivül Róma az eredeti kútfő ebben is, mint mindenben, a mi a középkorban a culturához tartozik. Ha ezt axiomaként, mely kivételt nem tűr, nem mernők is felállítani, de legkevesebb tévedésnek vagyunk kitéve, ha ezt kiindulásul fogadjuk el vizsgálatainkban. És különösen mindaz, a mi a városokat illeti, oly kevéssé lehet góth, longobárd, frank származásu, mint a kőmives munka.

A hajdani római birodalom nem enyészett el a középkorban. Ha nem uralkodott is, de testileg is élt Rómában és Konstantinápolyban.

Ha amaz a szellemiekben uralkodott is az akkori keresztyénség felett, — s ne feledjük, hogy maga a keresztyén egyház egészen a római birodalom öröksége, — utóbbi mint élő állam nem csekély és *folytonos* hatással lenni meg nem szünt. Nagyra

kell számítnunk csak a közvetett hatást is, a mit Byzancz tett a középkor elején Olaszországban való uralma révén.

Mig Florencz nem kezdett önállóan aranypénzt verni, kevés kivétellel Konstantinápoly látta el aranypénzzel Európát. De magában Róma városában sem szüntek a régi traditiók, s Róma és püspöke közvetlen hatással volt kivált a püspöki székhelyül szolgált városokra.

Valószinűnek tartom, hogy a híres kölni márka története ez: Még a középkor első szakában elfogadta Köln, az érseki székhely, Róma városának sulymértékét.

Még a keresztes háborúk előtt a római császárok a kölni márkát vették a pénzverés alapjául, nem annyira azért, mert kölni neve volt, hanem mivel lényegében Róma város sulymértéke volt ez. A hohenstaufeni császárok hatalmukat Olaszországra is kiterjesztvén, — a császári sulymérték kölni név alatt említtetett néha magában Olaszországban is, a honnan Köln vette volt.

S mi volt a troyesi márka? — A számok azt fogják tanusítani, hogy nem egyéb a byzanti sulymértéknél, vagy legalább a byzanti aranysuly szolgált alapjául.

Magyarországon az Árpád-házbeli királyok alatt a troyesi márka volt a királyi pénzverés sulymértéke. Lehetséges, hogy II. Géza idejében a flandriaiak hozták magokkal ide is, mint Boroszlóba, Krakkóba és Prágába. De nem lehetetlen, hogy a magyar királyok az eredeti kutfőből, Konstantinápolyból vették volt; és megfeledkezvén az eredetről, már egy-két század mulva a közkeletű *troyesi* néven nevezték. Vagy lehetséges mindkét eset, — az, hogy Székes-Fehérváron már a görög fővárosból vett sulylyal éltek s byzanti solidusokban számítottak, midőn bevándorolván a flandriai és hollandi telepedők, — magokkal hozták körülbelül ugyanazon mértéket a Szepességre, Ó-Budára és Szebenbe.

Az ország sulymértéke a XIII. század végén is a *troyesi* suly volt. Kun-László a *marca Turonensist* nevezi »*marca communis*«-nak. És Finály nagybecsű értekezésében az Árpád-ház korszakának sulyait vizsgálván, mintegy 248 grammosnak mondja a magyar királyi pénzverésben uralkodott sulyt, ujabban csekély módosítással, 247 és fél grammosnak határozta meg.[1] Ez szerintem konstantinápolyi vagy troyesi sulymértékből nőtte ki magát.

[1] Erdélyi Muz. Egyl. Évkönyve. IV. Köt. 70. l. Utóbbi szám szives magántudósitása.

Látni fogjuk azt is, hogy Róbert-Károly alatt más lett az országos sulymérték. Szerintem e változás igy fejezhető ki: a byzanti mérték helyett az olasz lett szokásossá.

Az ugynevezett troyesi márka 244—250 gramm közt ingadozik, különböző időket, különböző városokat véve. A byzanti arany törvényes sulya Finály szerint 4·545 gramm levén a XI. században, ötvenegy darab tesz 245·4 grammot. A byzanti teljes márka 72 darab arany lévén (327·24 gramm), az 54 aranyos troyesi márka annak 9 tizenkettede, vagyis 3 negyede volt.

Ezen márkák különféle változásokon mentek keresztül. Idő és helyi okok módosították, — s a mi az időt illeti, többnyire nőttek. De más márkákkal való egyeztetés kedvéért, hatóságilag módosították is olykor, s teljességgel nem általános szabály a sulymértékek növekedése.

A hires troyesi márka a maga származékaiban eltéréseket mutat, pedig eredete tudva van.

A párisi volt	244·7528	gramm.
A turini	245·8963	»
Különbség	1·1434	

Föl kell tennünk, hogy az aranypénz, ezen nemzetközi érték, mely a mérlegelés történetében is kétségkivül korszakot alkotott, megszüntette az akaratlan nagy eltéréseket.

De korábban, az aranypénz általánossá válta, tehát a XIV. század *előtt* az eredetileg közös sulymértékek jobban eltérhettek, mint azután, — több egész gránban is.

Az egyes gránokban való eltérés mellett nagy különbségek állottak elő ugyanazon mérték különböző felosztása által.

Igy az angol troy font, pedig neve is elárulja származását, — a mint ma használják, föl nem ismerhető troyesi származásúnak. De ha veszem kétharmadát, az 248·82 gramm. Vagy három gránnal nagyobb, mint a turini. Közel jár ahhoz, a mit Finály a magyar márkára kiszámított. Hollandiában is a troyesi font volt a suly. A hollandi troy font 494 gramm, ennek fele, a márka 247. Az egy-két gramm eltérés mellett bajos megmondani az eredeti troyesi fontot. De ugy látszik a fentebbi eltérésekből, hogy 245 grammosnál nagyobb volt. Ezen egy-két gramm eltérésen kivül, mint ezen példákból is látni, eltakarja az eredetet fölosztása különfélesége.

Ez nemcsak idegen sulymértékek átvételekor történt, hanem ugyanazon egy város a maga sulyait más-más képen osztotta föl Nem elég tudnunk, hogy budai márkáról van szó. Kérdés az is minő felosztású márkát értsünk alatta.

Általános szabály, hogy kisebb térfogatú, de nagyobb belbecsű tárgyaknál a sulyegységek is kisebbek voltak, s a fölosztás is apróbb részekre történt.

Az ötvösöknél s a gyógyszerészeknél majd mindenütt kisebb volt a font, mint a mészárszékekben, boltokban és zsemléseknél. Valamennyinél kisebb sulyegységekkel látta el magát a *scrupulosus* gyémánt- és gyöngykereskedő

Az arany-ezüst neműeknél sok helyen más nevet is viselt a sulyegység. A kereskedésben fontnak, librának, olaszosan lirának (a miből a magyar *gira* lett), az ötvösöknél és pénzverőknél *márkának* nevezték a sulyegységet

Van rá eset, hogy a márka nem is egy eredetű a fonttal. Angolországban ma is a kereskedők *avoir-du-poids* mérlegén más sulyokat használnak, mint az angol bank aranymérlegén, melyet *troy-fontnak* neveznek. Milano, a Németországban elterjedve volt kölni márkát fogadta el; de ez a *marco* nem volt kis számokban kifejezhető törtje a milanói librának.

Azonban csaknem mindenütt egyik igen könnyen kiszámitható s emlékezetben tartható törtje volt a másiknak. Rendesen a márka épen fele volt a fontnak. Igy volt Krakóban, Boroszlóban, s igy volt ez Bécsben az uj mérték behozatala előtt.

De szintoly rendes szokásnak látom azt, hogy a pénzverésnél használt egyik márka épen kétharmada legyen egy nagyobb márkának és fele a fontnak.

A kétharmados arány divatozott minden pénzverésben.

Igy Piemontban a tizedes mérték bevitele előtt, hol, mint mondám, troy-font volt a sulymérték alapja. [1])

Látjuk ezt Florenczben is, hol régibb történelmi adatok szerint a virágos aranyat 1252-ben azon szabály szerint verték, hogy 96 darab teljék ki egy librából.

Azonban más, szintén teljes hitelű történelmi emlékekben az áll, hogy a florenczieik csak 64 darab aranyat vertek egy librából. Melyiknek van igaza? Mindkettőnek.

[1]) A libra vagyis font mintegy 369 gramm, a marco mintegy 240 gramm. Egyik 2×123, másik 3×123. (Nobak, Turin rovat alatt 888. l.)

Az egykorú Villani fejezi ki magát helyesebben. Ő csak annyit mond, hogy a florenczi arany verésére nézve az volt a szabály, hogy egy uncia tiszta aranyból 8 darab virágos aranyat verjenek. Rendesen volt egy kereskedelmi libra, vagy font: 16 unciás. Volt egy pénzverési nagy márka: 12 unciás, s egy kisebb: 8 unciás.

A két legnevezetesebb márkára a közép- és ujkorban- a troyesire és kölnire, eltéréseik daczára, nagyából azt vehetjük szabályul, hogy a melyik a 240—250 gramm sulyú, a troyesi, a mi pedig 230—240 gramm között áll, az kölni vagyis azzal közös származású.

Átmenve az egyes márkák vizsgálására, a *budaival* kezdjük, s egyszersmind a florenczivel. A forint-sulyban fentebb mutatkozott 8 ezredrész gramm eltérés daczára szabadságot veszünk magunknak a budai márkát egynek venni a florenczivel alapjára nézve.

Mihelyt tudjuk, hány forint ment egy márkára, tudni fogjuk a márka grammjait a normalis arany-sulyból. Werbőczy szerint 72 darab forint tesz egy arany-márkát. Ez pedig első rendü tekintély, — maga a törvény szól benne.

Másfelől a »*pisetum*«, mit pénzverési dijul és földesúri illetékül vettek egy arany-márkától a magyar kamarák: egy negyvennyolczad. — Melyik áll, a 48-as vagy 72-ős számítás? — Mindkettő áll.

Tudva van, hogy Róbert-Károly alatt is rendesen egy márka ezüst négy forintot ért. — Láttuk azt is, — s hátrább az érték-számitásnál bővebben kifejtjük, hogy 1338-ban is, az ezüst aránya az aranyhoz törvény szerint 1 : 12.

E szerint a magyar forint sulyát venni kell 4-szer, s ezt ismét 12-szer, hogy kijőjön a budai márka sulya.

Ennélfogva a budai márka 48-szorosa a forint-sulynak. Igy 48 forintnak, ha teljes sulyú volt, arany tartalma egy budai márkát nyomott.

Az ugyanazon finom sulyú teljes forintból 96 nyomott egy florenczi nagy márkát. Tehát a budai márka épen fele volt a florenczinek.

Az a kérdés most, a három-féle forint-suly közül melyiket vegyük a kiszámítás alapjául?

Az bizonyos, hogy Florenczben a XIII. században egy ottani unciából 8 forintot vertek. Igy egy 8 unciás márkából 64-et,

s egy 12 unciásból 96-ot. Nekünk most az utóbbival van dolgunk. — A 72 grános forint volt az a XIII. században, a mit mi olasz szakemberek meghatározásával egyezőleg 3·62 grammosnak számítottunk. E szerint a 96 forint sulyú márka 347·52 gramm.

Innen a budai 8 unciás márka 173·76, s a budai 12 unciás 260.64 gramm volt. Ez a suly nem lehetett budai márka a tatár járás előtt, azon egyszerü okból, mert Budavára maga is csak 1250 körül keletkezett.

Flórenczből igy kerülhetett Budára: Az *olasz utcza* eredeti lakosai hozhatták magokkal kereskedelmi fontúl a 347·52 grammos márkát. Aztán, mint rendes szokás, a fontnak fele lett az arany és ezüst kereskedés s végre a pénzverés márkája. Ebből pedig szintén szokás szerint másfélszerte véve lett a 12 unciás, vagyis nagy márka.

Bármint származott ide, 1320-ban 173·76 grammos a budai márka. — Van rá azon évből kétségtelen bizonyiték, — bár természetesen — 1 százalék megközelítéssel kell beérnünk.

A nagyszebeni márka átszámítása bizonyitja ezt. Kutfonk szerint 29 szebeni márka annyit nyom, mint 24 budai márka, megtoldván ezt 3 budai unciával, meg egy-harmad meg 2 *ötvenheted* budai unciával. [1])

Először is a két-ötvenheted ötlik szemünkbe. Egy uncia egy nyolczada a márkának, s igy két-ötvenheted egy 228-ad része a márkának, vagyis 0.0043. — Tehát a közelités nem egészen 4 ezredrész. — Látni fogjuk, hogy az 57-ed az akkori ezüst pénzverésből van származtatva, akkor 114 bécsi denár érvén egy forintot, mi kétszerese az 57-nek. Tehát egy ezüst denár sulyon alul nem terjed a fentebbi meghatározás pontossága; de nem sokat különbözik a 3·47 ezredrésztől, melyet fentebb az *aranypénzre* nézve az eltérés maximumaként vettünk.

A becses adat azt állitja, hogy 24 budai márkához annak 10 huszonnegyedét s még egy 228-adát kell hozzáadni, s azután az összeget 29-czel osztani, hogy kijöjön a szebeni márka. Tizedesekben 24·42105 budai márka annyit tesz, mint 29 szebeni.

A próbára teendő budai márkát ismertnek vesszük a fen-

[1]) Wezerle kéziratai a Nemzeti Muzeumból »Florenus« füzet. 7. l. Közli Schönviesner is. Mindkettő az 1318—1342 közti pápai adó-lajstromból. Ez a lajstrom számos adatot foglal magában ezen idő pénznemeiről.

tebbi 173·76 mennyiségben. Ezt 24·42105-tel szorozva s 29-czel osztva, kijön a szebeni márka sulyául 146·32 gramm.

Ez pedig nagyon közel jár azon minta-sulyok egyikéhez, melyeket Nagy-Szebenben találtak, Finály pontosan meghatározta, és az eredményt közölte. [1]) Finály elmésen kitalálta ezek nagyából való közös szorzóját, 4·57—4·58, melyet a római solidusból származottnak tart. De szerintem nem egyéb az, mint a szebeni márkát megközelítőleg kifejező első számnak fél latja, vagyis 32-ed. — Ezen kulcs szerint csak a 7-dik számú nem ad kielégítő megközelítést. A többi mind a mellett bizonyít, hogy az első számú nem véletlenül a többi közé keveredett idegen suly

Az 1320-diki följegyzés még inkább bizonyít mellette, — valamint ez maga tanuskodik róla, hogy a budai márka kiszámításában helyes úton járunk.

A különbség a szebeni lelet sulya s a mi számításunk eredménye közt 000·11 gramm, — holott pedig a szebeni márka fennirt meghatározásában, mely csak egy 228-adig vagyis 4 ezredrészig megy, 000·58 eltérés is megengedhető volna.

Igy a szebeni márkát bízvást vehetjük 146·43 grammnak. Ellenkezni látszik a szebeni márka számára nézve a Finály közölte szám. Ő 219·456 grammnak számítja a szebeni márkát.

De az ellenkezés csak látszó. Mert az 1320-ból általunk számított márka Budán egész bizonyossággal a 8 unciás volt, s igy a szebeni 8 unciással volt összehasonlítva. Ha vesszük a szebeninek 12 unciáját, kijön nagyobbik szebeni márkául 219·48 gramm. Ez már az ilyenféle számításoknál tökéletes azonosság.

Nem várható, hogy ez a márka, melyet budaiakban oly mesterségesen kellett kifejezni, kerek számú forint darabokat adjon. Osztva 3·620-szal, 60·63 darab forint jön ki a 12 unciás márkára és 40·22 a 8 unciásra.

De a szebeni márka módot nyujt arra, hogy egy másik nevezetes márkát is kiszámítsunk, — s ez az Árpádházbeli királyok, vagy legalább a XIII. század országosnak nevezhető márkája.

[1]) Azok lajstroma:

1)	146·43	5)	206·40
2)	183·33	6)	229·20
3)	196·86	7)	313.—
4)	201·80.		

(Finály. Az erdélyi Muzeum-egylet Évk. IV. k. 70. l.)

Egyszersmind meggyőződünk a felől, hogy a *budai márka* csak a XIV. században, legfeljebb III. Endre alatt válhatott királyi pénzverési sulylyá, bár 1271-ben, V. István alatt említtetik, s ekkor tudtommal első izben. [1]) Az Árpádok alatt többféle márka volt használatban kétségkivül. De ezek közül egy válik ki az eddigi adatok közül, s az nem a budai.

Az kétségkivül a troyesi márka volt. Egy Kun-László idejebeli adat meg is nevezi, még pedig mint nemcsak sulybeli, hanem pénzdarabok szerinti felosztású márkát, irván, hogy 1 közönséges (magyar) arany márka 20 troyesi fontot (librát) ér. [2])

Hogy megtudjuk a régi »generalis« sulymérték mennyiségét, szintén a szebeni márka szolgáltatja a kulcsot. Van egy ide vonatkozó adat 1224-ből, a szászok hires kiváltság-levelében. Ha valaki ezt az oklevelet nem tartja hitelesnek — s magam is kétkedem benne — annál többet ér az a fenforgó kérdésben; mert e szerint későbbi, tán a XIII. század végén vagy a következő elején kelt, — igy közelebb áll Róbert-Károly korához. A régi országos márkát a szebeniből Finály már kiszámította. Kevéssé tér el az én számításom, — miután egyfelől kevéssé térünk el a szebeni márkára, s szintén kevéssé a hozzáadott kölni »denár«-ra nézve.

Egy denár, mint suly, a márkának egy 192-ed része levén, a kölnié 1·215 gramm. [3]) Az levén mondva, hogy a szebeni márkához hozzá kell adni annak 8-adát, meg egy kölni denárt, s ez tesz egy közönséges márkát: kijön 248·137 gramm, miben a troy-márkára ismerünk. Föltéve, hogy ez a márka az országos budai mellett fentartotta magát az ország valamely pénzverő helyén a XV. században is, mikor 3·595 grammos volt a pénzverő-házból kikerült magyar forint, ezen régi márkából 69 darab forint-suly telt ki.

Igy aligha nem ezen régi Árpádkorbeli márka, csekély mó-

---

[1]) A szepesi szászok 300 budai márka finom ezüstöt tartoznak fizetni. Wezerle Kaprinay nyomán. Kapr. B. LIII. p. 172.

[2]) Fejér. Cod. Dipl. V. 3. 309. l. 800 uncias ponderis generalis auri »aequivalentes 2000 libris Turonensibus.« Egy márkában 8 uncia levén, 100 márka arany ért 2000 librát. Itt a libra szó oly értelmü, mint ma az angol *font* sterling. Nem suly, hanem számolási kifejezés.

[3]) Megjegyzem, hogy a régi kölni márkát a szokottnak veszem, mi szerintem 0·007 grammal kisebb lehet denárjaiban a valóságnál.

dosítással, az, melyről az erdélyi pénzverés történetének egy adata szól a XVI. században.

Érdekes ezen két márkával hasonlítanunk össze a magyar forint sulyát. A XVI. században élt Debreczeni László irja, hogy Erdélyben az ő korában a pénzverő mindig három márka vert aranyat mért egyszerre, vagyis 207 darabot. [1]) E szerint 69 darab nyomott egy márkát. Itt már nem a finom, hanem a realis nyers sulyról van szó, a mi magától értetik, miután a kutfő világosan a vert aranyok nyers sulyát mérlegelteti 207 darabonként. E szerint az Árpád korszakbeli országos márka Erdélyben tartotta fenn magát. De világos az is, hogy az nem az eredeti szebeni márka, melyet 60—61 forint sulyúnak találtunk.

Módosulhatott ez egy kevéssé az arany-pénzverés behozatalával. — Zsigmond király 1405-diki »kisebbik« decretuma 15. czikke 3. szakaszában van birságúl szabva egy márka arany vagy e helyett 60 forint [2]) Kétségkivül az erdélyi határszéleken való arany-csempészet birsága ez. — Ugyanott oly ezüst-márkáról is van szó, melynek aranyban való értéke csak 2 forint. Ez pedig a kassai márka volt, fele a budainak.

A budai márka maga, biztos jelei vannak, némi kis módosítást szenvedett.

Fentebb az 1320-diki összehasonlítás a szebenivel azt bizonyítja, hogy akkor az alapja a 72 florenczi grános forint, vagyis a 3·62 grammos arany volt. Ezen alap mellett talál a számítás a szebeni sulylyal s igazolja első eredetét.

Azonban már a XIV. század elején maga a florenczi márka kétfélének bizonyul. Meg volt a XIII. századbeli, melyből 96 forint esett egy nagy márkára és 64 egy 8 unciásra. De miután az aranysulyt leszállitották 70·5 előbbi gránra, a pénzverésben egy reducált márka volt szükséges, hogy az örökös felezésekkel való osztás s a kettővel való szorzás, melyre a 64-es szám mutat, tovább is fennálljon a mérésbeli biztosság nagy előnyére. Csakugyan, mikor 1340-ben összehasonlitják a velenczei márkát a florenczi-

[1]) Erdélyi Muz. Egylet Évk. IV. k. 120. l.

[2]) Corpus Juris Hungarici. A törvénykönyv szerkesztője magyarázatul ide tette azt a közhelylyé vált mondatot: »Marca auri tunc valebat florenos 60. Nunc marca judicialis auri valet flor. 72. (Decr. Trip. p. 2. t. 73.) Marca vero auri montana flor. 96. Nam pisetum auri valet flor. 2.«

vel, 10 florenczi denárral mondják sulyosabbnak a velenczeit. [1] 10 denár tesz 3 és egy-harmad forint sulyt Florenczben. Tehát Velenczében 67 és egy-harmad aranysuly volt a márka. A számítás a velenczei márka ismert sulyával csak ugy talál, ha 3·545-nek, illetőleg 3·542 grammnak vesszük a forint-sulyt, mely két suly közt az eltérés nem teszi ezen számok egy-ezredrészét sem.

Ezen alap mellett szól az is, hogy a jelen századig fenmaradt toscanai márka annak felel meg legtöbb közelítéssel. Florenczben hát a XIV. században a régi alapú márka mellett, mely a XV. században sem szünt meg, volt egy külön pénzverési márka, az előbbinél kisebb, azaz nem 64×3·62, hanem 64×3·545.

Erős argumentum a 3·545 gramm alapul vétele mellett az is, hogy nemcsak a velenczei márka, hanem a kölni is, a mint ujabb időben számítják a régit, ezen arany-sulynak felel meg. 1386-ban a rajnai fejedelmek egy kölni márkából 66 forintot veretnek. A régi kölni márkát 233·8123 grammnak számítják. (Elég volna kevesebb tizedes is). A 3·545 suly mellett kijön 233·97 gramm. Csak a 4-dik hely tér el. Az eltérést magyarázza az, hogy az ujkori számítók feledték azt, hogy a régi arany finomság egy kevéssel alább állott a mainál. De az eltérés lényegtelen igy is.

Mindezen okok mellett alább látni fogjuk, hogy Róbert-Károly 1335—1342-diki pénzverési intézkedései jobban megfelelnek az utóbbi aranysuly alapul vételének.

E szerint legalább 1330-on innen a budai márkát valamivel kisebbnek kell vennünk az 1320-ra kiszámítottnál. Az 48-szor 3·545 vagyis: a budai 8 unciás márka 170·16 gramm, a budai 12 unciás 255·24 gramm.

Ezt tekinthetjük 1335 óta budai márkának, — melynek alapja a normális finom aranysuly. Sőt föltehető, hogy már 1320-ban meg volt, az eredeti florenczi márka mellett, s számítottak mindkettőben, a nélkül, hogy — rosz szokás szerint — megmondták volna, melyikben.

A bécsi és prágai márka a kereskedelmi összeköttetésnél és a szomszédságnál fogva igen ismeretes volt hazánkban s a régi magyar pénzügyek szempontjából szintoly fontos ismernünk, mint fontos a bécsieknek és prágaiaknak a magyar pénzügyekben való tájékozottság.

---

[1] Balducci Pegolotti. Idézi Luschin »Geschichte d. Preise.« 11. l. a jegyzetben.

A prágai és bécsi sulymértékről az ezüst pénz rovata alatt szólok bővebben.

Itt csak azt jegyzem meg, hogy a prágai suly azonos volt a budaival. Azonos volt a bécsi is 1300—1330 közt, t. i. 4 forintnak számították a bécsi ezüst márkát.

1330-tól a XIV. század nagyobb részében már 5 forintot adnak egy bécsi márkáért. Következőleg az arany márka 60 forint. E szerint közel járt a szebenihez.

De már 1399-ben s azon tul a XV. században 6·25 forint egy bécsi márka ezüst. Tehát felsőbb pénzverési rendeletek szerint nagy változásokon ment keresztül. — Miután ott nem vertek aranyat, az ezüst pénz állhatatlansága jellemzi a sulymértéket is. De erről alább.

Még csak egy-két oly márkáról akarok szólani, melyek becslését forintban találom följegyezve.

Ilyen hazánkban a *bání* márka. Ennek finom ezüstje 3 forintra van becsülve. E szerint az arany-márka 36 forint, — fele a 12 unciás, vagyis 72 forintos budai márkának. [1])

A hazai márkák közt találunk egy 28 darab forint sulyút Hunyady János idejében, egy, a szebeniekkel kötött alkuban. [2]) Kétségkivül ezen márkát kell értenünk az ezzel közel egykorú bécsi kamarai följegyzés alatt, mely szerint egy márka 27 forint. Hogy belérték vagy nyers suly, vagy nominális érték-e a 27 forint, az sincs megmondva. [3])

Lehet, hogy ez azon esetek közé tartozik, midőn az igazság középen van, s azon márka valóban 27 és fél forint volt.

Ebben az esetben egészen találna a krakói vagyis a lengyel márkával, — annak t. i. felét véve. Mert a krakói márka a XVI. század elején 55 magyar forint sulyú volt.

A lengyel font és márka tulajdonkép nemcsak Varsó és Krakó, hanem Boroszló sulymértéke is volt. Ezen városok közvetlen kereskedelmi kapcsolatban állottak Kassával és Budával s átalán Magyarországgal.

---

[1]) A pápa számára szedett tized lajstromában többször ismételve 1318. és 1319-ben.

[2]) 1451-ben Hunyady kormányzó Szász-Sebesen a szebenieknek bérbeadja a kőrösbányai bányarész jövedelmét 4 arany giráért (márkáért) 28 forintot számítván egy girára. (Kerékgyártó. Hazánk évlapjai. 294. l.)

[3]) »Item ain mark golts wirt aus siben und zwainczig guldein ungrisch.« (Chmel' Öst. Gesch. Forscher I. 442. l.)

A maga korának s átalán a világtörténelemnek egyik nevezetessége s a mellett épen mathematicus, a hires Copernicus szól 1526-ban a magyar aranyról a lengyel királyhoz intézett iratában. Szerinte a magyar forint, a 72 grán sulyú, 110 darab nyom egy lengyel fontot, vagyis 55 darab egy lengyel márkát. [1]

Ugy látszik, ez az adat fölhasználatlan maradt, legalább magyarázatához nem találtak kulcsot. [2]

Pedig a magyar forint sulyának ismerete mellett semmi sem könnyebb, mint az 1526-iki lengyel márkát a 4-dik számhelyig menő pontossággal kiszámítani.

Az 1520—1526 körűli magyar forint maximalis sulya ismeretlen ugyan; de föltehető, hogy, mint 72 grános, a Mátyás korabeli maximum volt az, illetőleg 3·64 gramm. Ez pedig 55-ör véve, 200·2 gramm.

Számunk támogatást nyer egy régi történelmi följegyzésben, mely a krakói márkáról szól.

Mint a lengyel ötvösök följegyezték, az 6 hetede a kölninek

A régi kölni márka 233·8 gramm. Ennek 6 hetede = 200·4 gramm. [3]

Tehát három számjegy talál s a negyedik kevéssé tér el.

Noback tabellái szerint a krakói és varsói font 405·504 gramm, s igy a márka 202·752 gramm. De ez már a XVIII. század márkája volt. [4]

Kerekszámban 200 grammnak vehetjük.

A pápa kamarájának pénzverő sulymértéke a XV. században egyezett, ugy kell lenni, a budai sulymértékével.

Mátyás király idejében, 1465-ben János pécsi püspök és

---

[1] Floreni ungarici CX. justi et aequalis ponderis, per grana videlicet LXXII, implent libram unam (libram semper intelligo quae continet marchas duas ponderis). Ezen »Monetae cudendae ratio« czim alatti fölterjesztést kiadta Wolowski, Páris, 1864. Oresme Miklós hasonló tárgyu értekezésével. Idézi Soetbeer, i. ért. 121 l.

[2] Soetbeer szerint az, hogy 55 arany egy márkát nyomott volna, merő tévedés (beruht auf einem thatsächlichen Irrthum); mert, ugymond, a magyar aranyat soha sulyosabbnak nem verték, mint 64-et (?) egy márkára! — Látni fogjuk, hogy a különben kitünő nemzetgazda van tévedésben. Nem budai, hanem krakkói márkáról van szó itt. S honnan vette »*tényül*« (Thatsache), hogy 64 forintot vertek volna egy márkából?

[3] A krakói márka különféle kiszámítását közölte Muffat, i. h. 132 l.

[4] Noback. 1877-diki kiadás. Warschau rovat alatt.

Rozgonyi János követek II. Pál pápától a törökök elleni keresztes háboru költségeire 55,200 aranyat hoznak a királynak részint velenczei, részint magyar készpénzül. [1]) Ezek értéke annyira van téve, mint 57,500 *kamarai* arany, — igy nevezték a pápa aranyait. A velenczei ducatus egészen egyenlő értékű a magyar forinttal. Már pedig 55,200 ugy áll az 57,500-hoz, mint épen 96 a 100-hoz. Ugy vélem, ez valószinűvé teszi, hogy alapjában ugyanazon suly szolgál mérlegül Rómában, mint nálunk, csakhogy Rómában azt százfelé, Budán 96 felé, (vagy a mi egyre megy, 48 felé) osztották.

Hozzáteszi a tudósítás, hogy a magyar forint 3 pápai ezüst garassal (bolognino romano) jobb a kamarai aranynál. Ebből látjuk, hogy egy római aranyban 72 ily garasnak, s egy magyar forintban 75-nek kellett lennie. Nevezetes adat az, hogy a magyar forint egy értékű s igy finom sulyú is, a velenczeivel.

A sulymérték kérdése, mint csak ebből is látni, szoros kapcsolatban áll a pénzverés s a pénzérték kérdésével.

De csak egy magában, függetlenül is nem érdektelen történelmi tárgy.

A magyar sulymérték történetének korszakai közel azonosak a politikai történet korszakaival. Az Árpád-házbeli királyok alatt a troyesi márka, a vegyesházbeliek alatt Róbert-Károlyon kezdve, a florenczből alakult *budai*, s a habsburgi dynastia korszakában, 1550—1560-tól kezdve a Bécsben átvett kölni márka volt az országos pénzverési suly, — Erdély az ő önálló fejedelmei alatt, ugy látszik, a régi troyesi márkát tartotta meg.

Buda török kézre kerülte után nemsokára megszünt országos lenni az ő sulymértéke, — legalább a pénzverésben.

I. Ferdinánd király a magyar pénzt egy lábra igyekezett állítani az osztrákkal, s 1550-től kezdve 1563-ig a sürű országgyüléseken meg-megujul a tárgy. [2]) A rendek helyeselték a tervet, csak a régi magyar czimerek alkalmazását kötötték ki.

Több más hasonló tárgyu rendeleten kivül 1559-ben egy igen nevezetes okmányt adott ki a császár Lajthán túli birodalmára, melyben szól a pénzegyesítésről. Itt mondja többek közt, hogy a magyar aranyokból 67 darab nyom egy kölni márkát.

[1]) Koller, Episc. Quinq. eccl. IV. 142. l.

[2]) Lásd különösen az 1550-diki 48. és az 1553-diki 23. tv.-czikket.

Lévén akkor a kölni márka 233·81 gramm, az jön ki, hogy akkor már a magyar arany sulyban alább szállott, levén 3·4898 gramm. Az ujkori arany 3·4909 törvény szerint; de közelebbi években tett tudományos elemzés szerint 3·4875. Igy az 1559-diki sulyt egészen a legujabb korig lejöttnek tarthatjuk. A magyar forint elvesztette a hagyományos sulymértéket, csak eredeti finomsági fokát tartotta meg állandóan, még pedig ujabb kori fokokban s igy megjavítva.

E szerint történelmi ténynek vehetjük, hogy az 1550—1560 közti törvényhozás beleegyezésével történt a régi magyar pénz átalakulása, s illetőleg egyesítése az osztrák pénzlábbal. Nem is volt baj benne. Mert nagy előny volna ma is, ha egyféle volna a pénzláb Európa-szerte.

Egy nevezetes okot hoznak fel a rendek 1550-ben a pénzláb egyesítése mellett. Azt az elvet mondják ki, a mit ma Grasham-féle tannak neveznek. Sok kárt szenved az ország — ugy mondanak — amiatt, hogy a magyar pénz jobb, mint a német és más szomszéd országoké.

Ezért kellett hát a magyar forint sulyát is alább szállítni, — illetőleg egyeztetni más aranyokkal. De a finomság meg van hagyva: 23 karát 8 gránnak, mint Ferdinánd rendeletében is olvassuk.

4. Az ezüstpénz.

Róbert-Károly uralkodásának két első tizedében a bécsi kispénzek és prágai garasok nálunk a leggyakoribb fizetési eszközök; — mindez ezüstpénz.

Az ezüst-becslésben a pontosság nem ment alul a denáron, (mai 5—6 kr érték). Ennek törtjei nem számítottak.

Finom ezüst gyanánt fogadták el, a mi 15 tizedhatod részben volt ezüst. A márkát 16 egyenlő részre, vagyis latra osztották. Tehát finom ezüstnek nevezték, a melyben egy márka suly egy lat nemtelen érczet tartalmazott. Ausztriai kutfők minduntalan szólanak a *latos* ezüstről (lötig Silbers), szemben a denárok vegyült ezüstjével. Tehát amaz tiszta ezüstnek vétetett, pedig maga a használt műszó kifejezte, hogy az is csak egy lat híjján finom.

A 15 tizenhatod ezüst finomságban való számítást az első prágai garasok hozták be, vagy legalább állandósították.

A prágai pénzverés hirnevének megalapitója II. Venczel cseh király volt, ugyanaz, a ki kiskorú fiát küldte volt Budára magyar királynak. Ez az esemény, mint tudjuk, igen nagy jelentőségűvé lett Buda történetében is Aligha nem fontos momentum az a magyar pénzverésben is, — még pedig Buda közvetítése által.

II. Venczel cseh király Florenczből 1300-ban hivott meg pénzverőket a garasok [1]), s János cseh király szintén Olaszországból hozott pénzverőket a forintok gyártására 1325-ben. Az arany pénzverésre nézve a kutfő lombardokat említ ugyan ; de ez alkalmasint szokott összetévesztés volt a florenciekkel, s hihetőleg átalán más olaszokkal is. [2])

Egy prágai márkából II. Venczel alatt 64 garast vertek.

A márkának 64 felé osztását mintegy florenczi stylnek nevezhetjük. A 64-es a kettőnek egyik hatványa. A mérésnél pedig, s különösen a mérlegelésnél az örökös kétszerezés vagy felezés igen előnyös. Nemcsak könnyebb minden másnemű osztásnál, hanem legbiztosabb is.

De az a történelmi adat, hogy már Venczel alatt 60 garasnak is számítják a márkát, ugy látszik, mintha ellenmondana a 64-es fölosztásnak. Annyival inkább, mivel későbbi időben is a garasokat gyakran *schock* szerint számítják. Ez a kifejezés pedig 60 darabot jelent. Ez arra mutat, hogy már Venczel forintjairól tudták, a mit ujabb időbeli vizsgálatok mutatnak, hogy azokat bár finom ezüstnek nevezik, de valóban 64 garasban csak 60 garasnyi tiszta ezüst volt. Tehát 16 latban 15 lat.

János cseh király alatt (Róbert-K. kortársa) a garasok 8 kilenczed finomságúakká lettek. Illetőleg 8 uncia tiszta ezüsthöz hozzátettek egy unczia nemtelen érczet, ugyhogy 72 garasból állott a finom márka.

---

[1]) Voigt. Beschreibung . . der . . . böhmischen Münzen. Prag, 1772. II. K. 93. Idézi Franciscust Chronic. Prag. »Rex misit Florentiam pro viris idoneis et discretis, qui venientes ad mandatum regis novum numisma fabricaverunt. Anno igitur domini 1300 mense Julio moneta fuit facta grossorum Pragensium et denariorum parvorum.« Ime a hiteles datum, s ime a döntő, megsemmisítő argumentum azon állítólag II. Endre korabeli oklevelekre, melyekben cseh garasokat emlegetnek.

[2]) Instituit quoque tunc (a. 1325.) rex Pragae per quosdam Lombardos monetam auream, de qua denarii quatuor valere debeant plus quam marcam. Idézi Voigt. 119. l. a Chron. aulae Regiae nyomán.

De 64 garas volt ebből a nyers márka. A kamara-nyereség és a pénzverési költség tehát 8 kilenczed lett volna; de rá kell számítnunk, hogy a 64 garas finom ezüstje is csak 15 tizenhatodában volt az. E szerint tovább is 60 garas volt a valódi nyers márka, szemben a 72 garasos finom márkával. S csakugyan a *schock* tovább is divatozott. E szerint János cseh király garasainak finomsága $\frac{8}{9} \times \frac{15}{16} = \frac{120}{144} = \frac{10}{12}$. Más szókkal 16 lat pénzben volt 13 és egyharmad lat finom ezüst.

A cseh garasokat oly helyeken, hol nyomást akartak gyakorolni a külföldi pénzre, ezüst tartalmuk szerint számították, s még a pénzverési költséget sem tudták be. Igy Ausztriában a XIV. század elején többször találjuk 72 cseh garasnak számítva az ezüst márkát. Ez, mondhatni, a háboru jele a cseh pénznem ellen.

Ellenben a béke és egyetértés jele, hogy Magyarországon, ha 60 garasig nem mentek le egy ezüst márka becslésénél, de 64 cseh garast mindig elfogadnak egy ezüst márka értékben. A pápa számára Magyarországon 1318—1340 közt gyüjtött tizedek fenmaradt lajstroma szolgáltat erre bőséges adatokat.

Az azon időkből való följegyzésekben 1 forint mindig 16 cseh garas levén, 4 forintos becslés egyenlő a 64 garasos becsléssel. 1318-ban, a pesti egyház üresedése alatt a jövedelmet 24 márkára becsülik, melynek fele a pápáé. Ez 12 márka finom ezüst, márkája 4 forint.[1]) Többnyire nincsenek kitéve a garasok, ha finom márkáról van szó. De van példa erre is.[2])

Ezekből kitünik, hogy a valóságos pénzverési, a finom márka 64 garas sulyú volt.

De kitünik az is, hogy egy forint értéke mindig 16 garas, 1318—1340 között.

Ebből egy nevezetes és csalhatlan következtetést vonhatunk a garasok maximalis sulyára nézve. És ez abban áll, hogy a János

[1]) 1318. Vacavit semel plebes de Peste, Vaciensis dioecesis, cujus fructus ascendebant in universo ad summam 24 marcharum fini argenti; — ad *pondus* Budense, de quibus elegi medietatem pro Domino nostro, videlicet 12 marcas fini argenti, quarum quaelibet valet 4 florenos auri. (Wezerle. »De floreno«).

[2]) Igy 1319-ben: Summa summarum in Strigoniensi et Colocensi provincia marcarum argenti boeminorum 62 boeminis pro marca qualibet computatis, quarum 64 boemini faciunt unam marcam fini argenti, quae valet 4 florenos auri. (U. o.) (Ugyanez ismételve is). — Igy 1333-ban Erdélyben Fehérvártt »4 marcas grossorum, quamlibet cum 64 grossis.« (U. a. de Grossis).

cseh király korabeli prágai garasok legsulyosbika is finom sulyban kisebb volt a forint maximalis sulyánál, 3·62 grammnál. Mert ha a garasokból 12 ért volna egy forintot, a garas finom sulya akkor is csak 3·62 lehet vala. — Minthogy azonban 16 garas ért egy forintot, 3·62 finom suly mellett az arany ugy áll vala az ezüsthöz, mint 1 a 16-hoz, a mi azon időkben képtelenség.

Muffat a János cseh király idejebeli finom garas-sulyt 3·889 grammnak veszi. A 3·62 aranysulylyal összehasonlítva, a két ércz közti arány 1 : 17·18. Ha pedig a finom arany-sulyt 3·545 grammot veszem osztóul, a képtelenség még nagyobbá lesz.

Ha a Grote-féle becslést veszem, ki 3·44 finom-sulyra becsli János garasait, 1 : 15·2 arány jön ki. [1]) Ez is nagymértékű valószinűtlenség.

Látni való, hogy ezen nagy tudományú szorgalmas buvárok kifelejtették számításaikból a forintok szerinti becslést, — azt, a mi legbiztosabb alap.

A garas finom sulyát 1318—1338 közt nem is a 3·62, hanem a 3·545 gramm 3 negyedének kell számítanunk, tehát 2·659 grammnak. [2])

A prágai pénzverőház Csehországba nemcsak uj ezüstpénzt: a garast, s uj aranypénzt: a forintot hozott be, hanem a sulymérték is uj volt, — még pedig a florenczi.

A suly a florenczi márkának épen azon neme, melyet Budára nézve kimutattunk, vagyis *a budai és prágai márka azonos.* Mert valamint nálunk 1320—1340 közt 64 prágai garas a budai márka, — elég adat van arra is, hogy Cseh- és Morvaországban 64 prágai garas az ottani márka.

Nevezik a 64 garasos márkát néha morva számítású márkának; de 1333-ban és 1337-ben egyaránt cseh márkának irják, s gyakran latos (lötig) ezüst márkának, a mi egyértelmű volt az ő finom ezüstjökkel, szembetéve egy más márkával, melyről mindjárt szólani fogok. [3])

---

[1]) Grote, Münzstudien. XVI. füzet. (VI. K. első füzet). Lipcse 1865 — 131-ik lap.

[2]) Hogy Voigt, Grote és Muffat többnek találták sok esetben, az onnan van, hogy, mint Voigt megjegyzi, voltak »vastag« garasok, a rendesnél sulyosabb veretűek, melyekből 12 tett egy forintot. De a nevezett buvárok közölte sulyok nagy részben nem is közvetlen mérések, hanem suppositiókon épült számítások, melyekben az előttük *ismeretlen mennyiségből*, a bécsi márkából indultak ki.

[3]) Muffat 122. és köv. ll. Állítja, hogy a XIV. században a Lajthán tul leggyakrabban a 64 garasos márka említtetik.

Mind nálunk, mind Csehországban gyakran említik a márka egy sajátságos nemét. Közönséges (communis) márkának nevezik s gyakrabban *fizetésinek (marca pagamenti)*.

E szó csalhatatlan jele az olasz befolyásnak a magyar és cseh pénzverésre. *Pagare* olaszul azt teszi: fizetni, — érdekesen származva le a latin *pacare*-ből (megbékülni).

De az olasz szó az érczbeváltásban sajátságos műszó is volt. *Pagamentum* azt tette: ezüst-tömeg, mely különböző ezüst darabokból, sőt ezüstpénzekből volt egygyé olvasztva s a kincstári beváltó-hivatalhoz vitték pénzen való felváltás végett. [1])

Ezen szempontból a marca pagamenti *beváltási* márkának volna nevezhető.

Azonban a pénznemeknek nemcsak a kamaránál, hanem a közforgalomban való fölváltásánál is használva levén a *pagamentum*, fentebbi értelme itt szó szerint nem alkalmazható. Ugy látszik, hogy átvitt értelemben az akkori apró pénz, a denár és féldenár neveztetett pagamentumnak, még pedig nem suly, hanem darabszám szerint. Tehát = *apró-pénz-* vagy *számlálási* márka volna, ha ilyen nem lett volna ezen kivül más is.

Ezen apró-pénz-márkának mivoltát legjobban a számok mondják meg.

Volt az 7 unciája a 8 unciás márkának, vagyis 14 lat a 16-ból, — ugyhogy ha a márka 64 garas volt, az apró-pénz-márka 56 garas.

1318 és 1338 közt a hazai és cseh pénzügyi följegyzések szintoly gyakran emlitik az *apró-pénz-*, mint a finom ezüst márkát.

Midőn Róbert-Károly az ő fia, László számára eljegyzi Annát, János cseh király leányát, 1327-ben, tizezer márka ezüst volt kikötve hozományul, — 56 prágai garast számítván egy márkára. [2]) És mikor ugyancsak Róbert-Károly fia, Lajos számára Margit herczegnőt, János unokáját akarják eljegyezni, a 10 ezer márka hozomány 64 garasával számíttatik. [3])

Az első tizezer márka *apró-pénz-*, az utóbbi *finom ezüst márka*.

[1]) Voigt. Beschreibung der Böhmischen Münzen. III. 107.

[2]) »Decem milia marcarum grossorum Pragensium, LVI. grossos pro marca qualibet computando.« Tudvalevő, hogy László herczeg 1329-ben meghalt.

[3]) Decem milia marcarum grossorum Pragensium bonorum, LXIV. grossos pro marca qualibet computando. (Mindkét adat Voigtnál II. 121. l.) Utóbbi adat 1338-ból való.

Muffat elegendő idézettel kimutatta, hogy Csehországban 56 prágai garast számítottak egy márkára. Ezt a márkát ott *királyi* márkának is nevezték. [1])

»*Marca regii pagamenti*« = 56 garas, — János királynak 1320-iki szabadságlevelében, melyet a pilsenieknek adott. Még 1360-ban IV. Károly cseh király is 56 garasos prágai márkáról beszél. [2])

Magyarországon is, Róbert-Károly 1342-diki törvényében s más rendeletében is a márka külön neme a *marca pagamenti*. Gyakran fordul ez elő s bőven van értelmezve a pápai tizedlajstromban.

Az adatok 1319—1342-ből valók, s különösen számosak 1332-ből.

Ezen adathalmaz bizonyság arra is, hogy Róbert-Károly uralkodásában mennyiféle sulymérték volt az országban.

Fehérvártt, Győrött, Zágrábban 40 cseh garas a márka. Pécsett és Gömörben 48 garas; ugyanannyi a *lengyel* »marca pagamenti.« Egerben és megyéjében 50 garas, [3]) Nagy-Váradon 66 garas.

De a budai márka garasokban 56 darabnak van számítva, mikor nem 64 garasával számítják. Sőt a tételek legnagyobb részéhez, melyek fehérvári, egri stb. márkákben szólanak, az összegek át vannak számítva budai 56 garasos márkára, ezen különös kifejezéssel »*ad numerum Budensem.*« Neveztetik ez *közönséges* ezüst márkának is (marca communis argenti). A 64 garasos márka »ad *pondus* Budense,« és *finom ezüst* márka.

Ez az 56 garasos márka mindig s állandóan 3 és fél forintra van becsülve, épen ugy, mint a 64 garasos 4 forintra. Mindkét esetben 16 garas egy forint.

Ezt sok idézettel lehetne bizonyítgatni. [4])

---

[1]) »Unam marcam regalem videlicet 56 grossos nobis . . . persolvere tenetur.« János cseh király szavai 1320-ból. (Muffat 134. lap). S ismét »50,000 mark kuniges gewichtes, je 56 grosser Behaimischer pfennige für ein Mark.« 1318-ból. (U. o.)

[2]) U. a. U. o.

[3]) »Ad numerum Agriensem.«

[4]) Legyen elég egy-két példa: 1319-ben . . . Computatis 56 boeminis grossis pro marcha communis argenti quarum quaelibet valet 3 florenos et dimidium auri. — 1332-ben Győrött: Raymundo collectori decimae pontificiae Eppus Jauriensis solvit ratione Eppatus sui pro decima sexennali 90 marchas, — marcham computando ad 40

A budai és prágai apró-pénz-márka azonosságában tehát kételkedni nem lehet. [1])

A nálunk gyakran emlegetett bécsi denárokat apró-pénz-márka szerint becslik. 400 bécsi denár mindig 3 és fél forintra van téve, annyira, mint 56 prágai garas. [2])

A lajstrom ellentétbe teszi a bécsi denár-márkát a finom ezüst márkával. [3])

Ezek szerint egy prágai garas 7 és egyheted bécsi denárt ért volna. Egy forint pedig 114 és két-heted-rész denárt.

Utóbbi szám jellemző. Midőn 1320-ban a szebeni márkát összehasonlítja a pápai tizedgyüjtő a budaival, utóbbi 8-adának, (az unciának) 2 ötvenhetede a legkisebb tört. Már pedig 114 és kétheted lévén negyede a márkának, a nyolczad vagyis az uncia 57 és egyheted bécsi denár. Ennyi bécsi denár volt tehát egy budai unciában. Két-ötvenheted uncia két bécsi denár.

De feltünő az is, hogy az 57 denár mellől ki van hagyva az egy-heted. E szerint 114 és kétheted denárnál is az utóbbi törtszám mellőzendő még a fenforgó esetben is, midőn a sulyok pontos meghatározása forog fenn.

Valamivel nagyobb reductio is megengedhető, midőn pénzértékről van szó. Az aranypénz 114·2857 denár levén, számítsuk

---

grossos. Faciunt ad *numerum Budensem* 64 marchas et 10 grossos. (90×40= (64×56)+10 gross. — 1340-ben. Ego Petrus Gervasii recepi a dno Nicolao Eppo Agriensi de decima sexennali, olim in concilio Viennensi imposita, 40 marchas grossorum, computando 50 grossis pro marcha. Valent 41 marchas et 4 grossos ad *numerum* Budensem, computando marcham Budensem pro 50 grossis. stb. Wezerle kéziratai a nemz. Muzeumban. »De Grossis« füzet.

[1]) Ime még egy példa: A pápai tizedlajstromban 1319-ből olvassuk: In dioecesi Jaurinensi vacavit semel plebes de Sopronio, cujus fructus ascendebant in universo ad summam 30 marcharum *communis argenti Boeminorum*, 50 boeminis grossis computatis pro marcha, de quibus elegi pro domino nostro medietatem, videlicet 15 marchas, quarum quaelibet valet 3 florenos et dimidium. Wezerle kéziratai »De Floreno auri« füzet.

[2]) Igy 1319-ben: In dioecesi Agriensi . . . 10 marcharum argenti Viennensium 400 denariis Viennensibus pro marcha qualibet computatis, de quibus elegi . . . 5 marchas, quarum quaelibet valet 3 florenos et dimidium (Wezerle kéziratai). »De floreno« füzet. Számos esetben ismételve.

[3]) Igy 1320-ban: Summa marcharum dioec. Strigon., quae restant solvendae, 8 marchae, quarum 6 sunt fini argenti, quarum quaelibet valet 4 florenos et reliquae 2 sunt Viennensium (denariorum), quarum quaelibet valet 3 fl. et dimidium. Valent in universo 31 florenos auri. Wezerle »De florenis« füzet.

ki ennek kerek két százalékát, s az arany-váltás fejében vonjuk le. Kijön minden hiány nélkül 112 denár.

És egy forint 16 garas levén, kitünik, hogy 7 denár tett egy garast, miután $7 \times 16 = 112$. — Ez kétségkivül a garasban való átszámításnál járt s nem a pénzverési pontosabb számítás.

A legfontosabb kérdés mind a sulymértékre, mind az értékszámításra nézve a denárok finom ezüst tartalma. Szerencsére alig van e tárgyban több adat egy kérdésre, mint épen erre. A bécsi denárok finom ezüst tartalma, mint Róbert-Károly denárjai is, 2 harmad részben ezüst. [1])

De szintén számos példa bizonyítja, hogy Ausztriában a XIV. század első felében 480 denárt számítottak egy márkára.

Régi szokáson épült ezen nem suly-, hanem számbeli márka. Mint ma az angoloknál, volt egy ideális pénz-font, s annak ideális schillingjei.

Akármennyit változott is a denárok sulya, de a denár-font mindig 240 denár-szám s a schilling állandóan 30 denár. Szintén állandó szabály volt, hogy 2 denár-font tegyen egy pénzmárkát. Németül »pfund pfennig«, latinul »talenta denariorum« rendesen 240 denár s a denárok márkája 480 darab ily pénz. [2])

Az a kérdés, minő sulyú volt a bécsi márka 1320—1330-ban?

A 480 denárban osztrák becslés szerint 320 denár sulyú ezüst volt. Illetőleg a nyers márka 320 denár, a finom márka 480 denár.

A bécsi márka a mondott időben azonos sulyú volt a budaival és prágaival; mert egy teljes márkában épen 4 forint árú finom ezüst volt, mint a budaiban és prágaiban.

Érdekes, hogy a forintokban való osztrák becslések közt egyaránt találunk példát mind a tizenhatodos, mind a teljesen finom ezüst márkában való számításra.

Utóbbi nembe tartozik két adat, hol finom ezüst márka van számítva, mert 4 forint egy márka.

1330-ban Otto ausztriai herczeg kölcsön-levele, melyet Diessenhofeni János asztalnoknak állít ki, 400 márka ezüstről

---

[1]) Muffat 1317-ig mutatja ki sok adattal ezt a tényt. De azutánra a magyar tizedlajstrom általunk is használt adataiból következtet más viszonyra. Azokból pedig az nem következik. Felejtette az arany-értékkel való egyeztetést.

[2]) Épen a XIV. század elejére nézve számos példát hoz föl erre többek közt Muffat i. m.

szól, 4 forintot számítva egy márkára. [1]) 1337-ben egészen hasonló becslés fordul elő. [2])

Előbbi nemű számításra is van példa. Szintén 1330-ban 136 jó és törvényes sulyú arany forint 32 ezüst márkát ér. [3]) Más szókkal egy márka ezüst 4 és egynegyed forint. Tehát egy 16-oddal több 4-nél. Garasokban 64 helyett 68 garas. Igy ez a 68 garasos márka, melyről gyakran van szó az osztrák kutfőkben. [4])

Egy másik példában már a 12 unciás márka van forintokban becsülve.

Az ausseei számadások 150 forintot 23 denár-márkára és 7 latra becsülnek. [5]) E szerint egy márka ezüst 6·4 forint. Ha ennek egy 16-odát levonjuk, marad kerekszámban 6 forint.

A bécsi denárok finom sulyát könnyű kiszámítani. Miután 48 forint telt ki egy márkából és 480 denár ugyanabból, a denár sulya tizedrész akkora volt, mint a forinté. E szerint, a finom sulyt véve, 0·3545 gramm. Miután a tiszta ezüstöt véve, nem 112·5, hanem 120 denár (480-nak negyede) ért egy forintot, világos, hogy az arany a finom ezüsthöz ugy állott, mint 1 : 12. [6])

A nyers suly a fentebbi számnak 16 tizede volt, vagyis 0·567 gramm. Szépen egyezett a suly szerinti számítás a darabszám szerintivel is. 30 denár tett egy darabszám szerinti egységet, vagyis schillinget, s ugyancsak 30 denárban volt egy lat ezüst. Egy font denár (talentum) 8 latnak felelt meg.

Világos, hogy a bécsi pénzverésben is a forint s vele a florenczi suly lett az alap.

A bécsi denárokból, a közönséges ezüst-sulyt véve, egy-

[1]) »Je 4 gulden-florin fur ain march.« Lichnovsky gyüjteményéből idézi Huber, Archiv für öst. Gesch. 44-dik kötet, 531. l.

[2]) U. a. U. o.

[3]) U. a. U. o.

[4]) Muffat külön szakaszban szól a 66 és 68 garasos márkákról.

[5]) Duci Ottoni 5 solidos florenorum (150 fl.) faciunt 40 talenta 7 solidos denariorum. Solidus = schilling = 30 denár. Különös, hogy az arany-denár is (a forint) shillingekben jegyeztetik be rövidség okáért. 40 talentum vagyis font 23 márka. Minthogy 8 schilling egy font, 7 schilling 7 nyolczad. Ennek fele 7 tizenhatod. A számitás $\frac{150}{23{\cdot}4375} = 6{\cdot}4$.

[6]) $\frac{0{\cdot}3545 \times 120}{12} = 3{\cdot}545$

harmad nyeresége lett volna az ottani kincstárnak, ha a denárokat egy márkára 320 darabban rendelte volna becsültetni, vagyis akkor épen 80 denár ért volna egy forintot. Azonban magában Ausztriában törvényes árfolyamnak bizonyítják az adatok a 90 denárt egy forintra, vagy mikor az ezüst finomságát szigoruan veszik, 96 denárt.

Egy 1336-diki ausseei kamarai számításban egy forint világosan 90 denárra van becsülve.

E szerint 640 forint (hibásan áll 650) 120 bécsi márkát ér, forintját 90 denárba számítva. [1])

Nem hiányoznak a példák a 96 denáros becslésre sem.

Ha a bécsi denár értékét a cseh garaséval vetjük össze, érdekes különbségek tünnek ki a becslésben.

Véve a valódi ezüst-tartalmat, miután 480 denár ezüstje ért 4 forintnyi aranyat, 120 denár volt 1 forint vagyis 16 garas. Tehát 7 és fél denár ért voltaképen egy garast. Magyarországon, mint láttuk, 7 és egyheted denár ért egy garast, sőt a közönséges forgalomban kétségkivül csak 7 denárt számítottak. Csaknem ugy becslették a bécsi denárt, mintha nyers ezüst lett volna.

Ugyanazon garas Ausztriában 6 denár volt. Mert ha 15 garasával számították a forintot, $6 \times 15 = 90$ és $6 \times 16 = 96$.

Végre, ha a bécsi kormány azt rendeli vala, hogy 80 denár érjen egy forintot, akkor a garas 5 denár lett volna.

A mint láttuk, a forint-suly a denárokban is feltünt. Azonban a forintnak 90 denárban való becslése nem talált a bécsi márkának addig szokásos fölosztásával. Ott hozzá voltak szokva, hogy 240 denár tegyen egy font és 480 egy márka denárt. Négy forintot számítva egy márkára, csak 360 denár, tehát másfél font denár került ki. Ha ez ennyiben marad, a bécsi darabszám szerinti márkának kell vala változnia. Találunk is csakugyan példát rá, hogy a márkát Ausztriában másfél fontnak számítják.

Az 1330-dik évben igen hiteles számadásokban 360 denár egy márka. [2]) Megerősíti ezt egy 1331-iki számítás is. [3])

[1]) Ambobus ducibus in florenis 650, faciunt 240 talenta, floreno pro 3 sol. den. Huber 534. l. Utóbbi 3 schilling = 90 denár.

[2]) Huber, Archiv für Öst. Gesch. XLIV. k. 526. l. »Sex marcas argenti pro 9 talentis *novorum* denariorum.« 9 talentum = 9×240 den. = 2160. Ez osztva 6-tal = 360 den.

[3]) 638 mca és egy ferto ezüsthöz van hozzáadva 577 és fél font (talentum) denár. Az összeg — mint gyakran ezen régi számításokban — egy kis hibát mutat ;

De a harminczas évek folytában föl kezdenek hagyni ezzel, s azután állandó lesz sok tizéven keresztül egy más mód, melyben a forint értéke ki van egyeztetve a bécsi számszerinti márkával. Azt tették Bécsben, hogy ezüst márkájokat 4 forintosról fölemelték 5 forintosra.

Mert 5×96=480 denár, és az ezüstöt tizenöt próbásnak véve 5×90=450 denár.

1341-ben Klosterneuburgban 20 denár font = 50 forint, vagyis 10 márka 50 forint, tehát egy márka 5 forint. Minthogy 240 denár egy talentum, 20×240=4800; melyet 50-nel osztva, kijön, hogy 96 denár egy forint.[1]) 1360. sőt 1375-ben is ez a bécsi márka. Tehát nagyon különböző a XV. századbelitől, mikor 6 és egynegyed forintra számítják a bécsi márka ezüstöt, s igy a bécsi numismaták egészen téves alapra építették minden pénzszámításaikat a XIV. század első felére nézve.

Az imént idézett ausseei, 1336-diki följegyzésben is, hol 640 forintról van szó, 5 forintjával van véve a bécsi márka. Igaz, hogy $5^1/_3$ forint jön ki a számításból. De láttuk, hogy ott nem az igazságszerinti 96, hanem a nominális 90 denár áll a forint értéke gyanánt. Ha az $5^1/_3$-ból leszámítjuk ennek egy-tizenhatodát, lesz kerekszámban épen 5 forint.

Igy a bécsi márka egyik átalakulását 1330-tól datálhatjuk, — bár még mindig fordulnak elő egy ideig a régibb modorban való számítások is, — illetőleg a budai és prágai márkák szerinti becslések.

Megtaláljuk az aprópénz- (pagamentum) márkát is, mely 7 nyolczada a fő-márkának. Találunk oly számítást, melyben 420 denár egy bécsi márka.[2])

A hazai denárokat 1319—1330 közt mindig *báni denároknak* látjuk nevezve. Nemcsak a pécsi egyházmegyében fordulnak elő, hanem van szó 1341-ben esztergomi »banalisok«-ról is. Erdélyben is többször a szerint számítanak. Különös tünemény, hogy az erdélyi oláhok maig is *bány*-nak nevezik átalán a pénzt.[3])

1554 talentumnak van irva, 1534 helyett. — (U. a. U. o.) Az összeg fentebbi száma mellett 367 den. volna egy márca, — nem kerek szám.

[1]) Huber, i. m. 534 l. és Muffat, 103. l.

[2]) 1332-ben. Hubernél (526. lap), ki ezt is, mint sok idevonatkozó adatot, megfejthetetlennek tartotta.

[3]) »Bányi szint numerátye bunye.« A pénz számlálva jó.

A *báni* denároknál (melyek alatt 1330 előtt egyszerűen hazai pénzt kell érteni), a többféleség ugyanazon időben bizonyítja, hogy különféle kamarákból kerültek ki.

Mint fentebb mondám, egy báni ezüst márkát 3 forinttal fizettek Róbert-Károly idejében, s igy ez a márka épen fele volt a 12 unciás budainak; három-negyede a 8 unciásnak.

1318. és 1319-ben a pécsi egyházmegyében 240 báni denár egy báni márka, melyet 3 forintjával számítanak. Tehát 80 báni denár ér egy forintot. Egy budai márkát 320 ily denár tett.

Mivel 3 forintot ér ez a márka, s egy forint 16 cseh garas volt, ez a márka a 48 garasos. Egy garasért 5 pécsi denár járt.

Ez arra mutat, hogy a báni pénz nem különbözött alapjában a bécsi denártól, csakhogy amazt itthon az eredeti kibocsátási értékben vették, mig a bécsit a valódi érték szerint valválták.

Az esztergomi egyházmegyében ugyanazon évek alatt 176 és 177 banalist számítnak egy márkára, mely ugyancsak 3 frtot ér. [1]) E szerint egy forint 59 denár. Mindebből látni való, hogy itt nem az aranypénz szolgált az ezüst pénzverés alapjául. Kerekszámban 60 denárra tehetjük Ez a márka is 48 garas. Egy forint 16 garas lévén, egy garasra nem ment egészen 4 denár, hanem 3 és háromnegyed, mit kétségkivül 4-re egészítettek ki a közforgalomban. Legalább 1332-ben fordul elő a tizedlajstromban 4 báni denáros garas.

A báni denárok (a pécsiek) már 1320 körül gyakran említtetvén 80 denárjával egy forintra, azt következtetjük ebből, hogy valamint a sulymérték közös volt Bécsben és Budán, ugy a denárpénzverés is hasonló lábon történt. Róbert-Károly nagyban hozzálátott a harminczas években minden akkori pénznemnek itthon veretéséhez.

A király 1335-diki pénzügyi rendeletének a forintról szóló nehány szavát idéztük fentebb. Kiegészítjük itt először is a forintra vonatkozókat:

Azt rendeli a király, hogy négy forint járjon egy finom ezüst márka értékben; negyedfél forint pedig egy *aprópénz-márkát* érjen. [2])

---

[1]) Az idevonatkozó adatok mind a pápai tizedlajstromból. Wezerle. »De denariis Banalibus.«

[2]) »Quorum (denariorum aureorum) quatuor current pro marca fini argenti, tres vero cum dimidio pro marca pagamenti.« Knauz ur közlése.

E szerint 1335-ben ugyanazon forint és ugyanazon márkák vannak, melyek 1318-ban.

A mint már mondtam, ez az első positiv adat a magyar forintról. A pápai tizedlajstromokból eddig az 1338-diki följegyzést ismertük elsőnek.

Szorosan véve tehát ahhoz kellene tartani magunkat, hogy míg korábbi positiv adat nem kerül napfényre, az 1335-dik évet tartsuk az első magyar forint évének.

Elejénte magam is ebben állapodtam meg. De vannak fontos érvek, melyek miatt ez a megállapodás nem egészen megnyugtató. És pedig épen a pápai tizedlajstrom szolgáltatja az érveket. Feltünő ezekben, hogy 1320 körül, ha garasról van szó, mindig oda van téve, hogy az cseh garas. Még az 1329-diki följegyzés is abban számít. De 1332. és 1333-ban vagy hatvan becslés történik csaknem kizárólag garasokban; de már nincs mondva, hogy az cseh garas. Bizonyára magyar garasok.

Nyilván való, hogy a magyar garas már 1332-ben kiszorította volt a prágait. Magyar garasnak léteznie kellett hát 1335 előtt. Világos positiv adatunk pedig, mint alább idézzük, szintén csak 1334-re nézve van a *magyar* garasok veretéséről. E szerint a *betü* érthetetlenné tenne egy sereg hiteles adatot, melyek megnevezetlenül bár, de minden valószinűséggel magyar garasról szólanak.

A pápai tizedlajstromokban különösen számosak a följegyzések és becslések az 1318—1320. évről. Az érték majd mindig forintra van átszámítva. De midőn forintról szól a lajstrom, soha sem teszi oda, hogy florenczi vagy más idegen forint volna, holott nemcsak a garas mindig cseh garasnak van akkor mondva, hanem a denárok is vagy *bécsiek* vagy *bániak*.

Lehetséges, hogy a tizedszedő magától érthetőnek tartotta, miszerint a forint florenczi. Hazánkból szerezvén be ez a köztársaság a nyers aranyat, nálunk bővében foroghattak az olasz liliomosok.

Azonban ez csak lehetséges.

A tizedlajstrom jegyzőinek szellemében inkább azt lehet mondani, hogy 1318—1320-ban azért nem tartották szükségesnek kitenni a forintok provenienciáját, mivel magától értetett, épen a hallgatásnál fogva, hogy az magyar forint. Hogy néha később s

igy 1338. és 1339-ben, elég kevés esetben, ki van az téve, az csak az akkori följegyző tetszése volt.

Azért, ha a garasokra nézve azt kell következtetnünk, hogy már 1330-on vagy 1331-en innen a hazai garas kiszorította a prágait a forgalomból, s tehát az 1335-diki rendelet teljességgel nem volt első e nemben; nem látszanék következetességnek, hogy a forintra nézve azt ne mondjuk: mikor ezen pénznem hová-valósága nincs világosan kitéve, magyar pénzt kell alatta értenünk, — és az 1335-diki rendelet az aranyra nézve szintén nem első ebben a nemben. — De hozzá kellene tennünk: a magyar arany készítése szünetelni látszik a 30-as évek elején, s helyette a garasokat verték szorgalmasabban. Aztán 1335-ben az aranypénzt is nagyobb mennyiségben kezdték verni. Ily szünetelések előfordultak minden középkori államban.

Nevezetes Róbert-Károlynak 1335-diki rendelete a garasok szempontjából is. Említi a budai polgároknak 1334-ben vert garasait, miből az következik, hogy a budai garasok voltak a minták; de nem következik az, hogy 1334 előtt ne vertek volna hasonlókat.

A rendelet a garasokról igy szól:

»Veressen (a körmöczi kamaraispány) oly garasokat, a minőket tavaly a *budai polgárok* vertek .. Legyenek azok 16-os vegyületűek, s egy márkából 72 darab teljék ki, melyek közül 64 darab érjen egy *finom ezüst márkát,* 56 darab egy közönséges vagyis fizetési márkát.« [1])

Világos első tekintetre is, hogy a 72 és 64 szám a finom és nyers márkát jelzi. Tehát a vegyület úgy készült, hogy annak csak 8 kilenczede volt finom ezüst. Ezen keverékből 64 nyomott egy márkát, — ez volt a nyers márka. 72 garasból telt volna ki egy finom márka ezüst. Ha azt akarjuk tudni, mennyi egy darab garasnak finom tartalma, a márka grammjait osztjuk 72-vel. Ha a darabok nyers sulya kell, a márkát 64-gyel osztjuk.

Igy a finom suly 2·363 gramm, és a nyers suly 2·659 gramm. A kamara haszna 1 kilenczed volt; mert az egy-kilenczed-részben rézből álló 64 garas ugy jött forgalomba, mintha csupa finom ezüst lett volna.

---

[1]) Grossos faciet sedecimae combustionis, incidendo de una marca 72 grossos. Ex quibus 64 dabuntur pro marca fini argenti, et 56 pro marca communi, seu pagamenti. S ismét: grossos ad modum grossorum nostrorum anno jam elapso per *cives Budenses* fabricatorum. (Knauz ur közlése.)

Ez egészen világos lévén, érdekes magyarázatot nyer a szokatlan kifejezés: »*tizenhat próbás*,« mely rendesen azt tette volna, hogy teljesen finom ezüst. A király szavai azt jelenthetik, hogy a garasok *finomsága* legyen valódi, 16 próbás finomság, s ne hiányozzék ebből is egy lat, mint a bécsi pénznemeknél szokás. De teheti ez egyszerűen azt is, hogy tizenhat legyen a finom ezüst, melyhez két lat nemtelen ércz járul, a mint a számarány is mutatja.

Ebben benne foglaltatik, bár positive mondva nincs, hogy az arany az ezüsthöz úgy áll, mint 1 a 12-höz.

Mert egy márka ezüst 4 arany forint. Ez a 4 forint pedig 12-ed része a márkának, levén 48 forint egy márkában. De ez a veretlen ezüstnek a veretlen aranyhoz való viszonya. Mert ha 72 garast fizettek volna egy ezüst márkára, akkor a pénznek nem lett volna több értéke, mint a veretlen ezüstnek. S viszont, ha a forintot 3·454 gramm arany gyanánt fizetik, a pénzverés költsége és kamarai nyereség semmi.

A forintra rászámítva a kamaranyereséget és pénzverést, vagyis a *pisetumot*, 3·62 grammnak veendő az. Ezért adtak nem több, mint 16 garast, holott 18-ban volt egy negyed márka ezüst.

A vert arany és vert garas közti arány 1 : 10·44.

Hogy az ezüstből a pénzverésre többet számítottak, természetes.

Egy forint érték aranyban csak egy pénzdarab, de ugyanazon érték garasokban már 16 darab munkája volt, habár ép oly nagy gondot nem fordítottak is az ezüst pénzdarabokra, mint az aranyra.

Nyilvánvaló, hogy ha a régi pénzértéket össze akarjuk hasonlítani a maival, nem elég csak a suly szerinti aranyat és ezüstöt venni. Valóságos érték volt a pénzverési költség és a kamaranyereség is.

Ennélfogva az arany és garas nyers sulyát kell vennünk, nem pedig a finom sulyt.

A nyers sulyt pedig a mi forintunknál nem a közvetlen mérés adja, hanem a 72 florenczi grános forint, melyhez a magyar forint, mint láttuk, ezen állandó viszonyban volt a XVI. század közepéig 47 : 48, a mi a régi számításban egyre ment a 48 : 49 aránynyal, — mely utóbbi jelentése az, hogy 48 darabhoz való aranyból, vagyis egy márka finom aranyból 49 darab telt ki. Ez

az ezüstpénznél divatozott, de nem elég hű kifejezésmód. Mert a magyar forinthoz nem tettek még egy 49-dik rész nem aranyat, — csak nem tisztították meg eléggé.

Azért megmaradunk a 47 : 48 arány mellett, s azt mondjuk, hogy az arany nyers sulyát a márkának 47-tel való osztása adja, a mi 3·62 gramm.

Ennélfogva, ha a régi magyar forintot a mai aranyértékre akarjuk átszámítani, 3·62 grammosnak kell azt vennünk.

A pénzverés költségei s a kamara haszna 2·127 százalékot tesznek, mit 2 egész és egy-nyolczad százaléknak vehetünk. [1])

A mai pénzláb szerint, midőn egy gramm aranyat 1 frt 39 és fél krajczárban számítnak (arany-pénz értékben), tesz a 3·62 gramm 5·0499 forintot vagyis 5 forint 5 krajczárt osztrák pénzül arany értékben.

Ez frankokban tesz 12 frank 46·87 centime-ot.

Cibrario a XV. században számos becslései közt legrendesebben 12 frank és 36·48 vagy 36·55 centime-nak becsli a florenczi s némely régi forintokat. A XVI. század elején is a florenczi és velenczei aranyértéket körülbelül ennyire számítja. [2]) A mi becslésünk mintegy 10 centimmal, 2 és fél krajczárral több. — De kétségkivül nem számították be, a mit mi, azt, hogy a régi aranyfinomságot egy karát-gránnal többre becsülték a valóságnál, s nekünk a régi finom aranyat kell vennünk.

A fentebbi értéket a mai közönségesen használt papirpénzben igy számítjuk. Ma (1884. mart. 14.) a 20 frankos arany árfolyama 9 frt 62 krajczár. 20 frankban 5·7973 gramm finom arany lévén, egy gramm értéke 1·6594 forint. Ezt szorozva 3·62-vel, kijön 6·00703 forint, vagyis 6 frt és 7 tized krajczár.

E szerint kerekszámban 6 mai papir-forint a mi régi aranyforintunk. És mivel 4 forint tett egy budai márkát, annak mai pénzül az értéke 24 forint. A fizetési márka pedig 21 forint. Mai aranypénzül a márkát kerekszámban 20 forintnak, a fizetési márkát 17 és fél forintnak vehetjük.

Az ezüstöt grammok szerint nem lehet a mai értékre vinni vissza. Mert 1873 óta az ezüst pénz értéke egészen alászállott. De

---

[1]) Soetbeer és Hegel K. ugyanazon időkre kereken 2 százalékot vesznek. Velenczében a XV. században a bécsi kamarai jegyzetek szerint 78 : 80 volt az arány, mi mintegy 2 és fél százalék.

[2]) Economia politica del medio evo. II. 193. és köv. ll.

lehet viszonyítnunk a régi aranyértékhez, ezt pedig a maihoz. Igy 16 ezüst garas egy forint értékű levén, az akkori garas mai pénzül aranyban 31·56, papir-pénzben 37·5 krajczár. Legközelebb járt az 1848 előtti ezüst huszasokhoz.

Lássuk a denárokat.

A mit az 1335-diki rendelet a denárok veréséről tartalmaz, az a fenmaradt okmány egy kétes helye, ugy látszik, irásbeli hibája miatt, mely épen egy főszámban esett, nem világos. De számítás által értelmezhető.

A rendelet igy szól: A denárokat veresse a kamaraispány harmad próbásoknak (tertiae combustionis), veretvén egy márkából 14 pensát. Ezekből 10 pensa adatik egy finom ezüst márkáért. [1])

Ezt a rendeletet ismétli csaknem egész szövegében a király 1336-ban. Szól most az erdélyi kamaraispányhoz. Becses uj adat benne, mely az 1335-dikiben hiányzik, hogy 7 denár ér egy garast. [2])

A rendeletekben hibás vagy a 14-es, vagy a 13-as szám, vagy mind a kettő. Valószinűnek tartom, hogy a 14 pensa és 13 helyett 12 olvasandó, a mi 480 denár volna. Ez a finom márka, s akkor a denár finom sulya, az a mi a bécsié, 0·3545 gramm. Minthogy meg van mondva a vegyület-arány, mely kétharmad (tertiae combustionis), 320 denár a nyers márka. A denár nyers sulya is az, a mi a bécsié.

E szerint valóban 120 denár ért volna egy forintot, vagy ha a kormány azt követeli, hogy minden darabot ugy fogadjanak, mintha finom ezüst volna, 80 denár lesz vala a forint.

De mivel a rendelet azt tartalmazza, hogy a beváltásnál 10 pensa, vagyis 400 denár járjon egy márkáért, egy forint 100 denárt ért volna.

Láttuk pedig, hogy nálunk a bécsi denárokat mikép szokták állandóan becsülni a beváltásnál (in cambio), — hogy t. i. nem

---

[1]) Parvos quidem denarios faciet *tertiae combustionis*, incidendo de una marca 14 pensas. In cambio vero ex eisdem pro una marca dabuntur 10 pensae. Hátrább ugyanaz a rendelet: Qui quidem denarii nostri parvi quemadmodum ad compotum *marcarum Budensium* augmentantur, ita per totum regnum nostrum possint augmentari, sed numerum 13 pensarum marca ipsorum parvorum denariorum, transcendere non possint. (Knauz ur közlése.)

[2]) Et pro quolibet grosso septem parvi denarii. (U. a.)

négy, hanem csak negyedfél forintot adtak 100 denárért. E szerint a 10 pensa itt is aprópénz-márka. — Megjegyzendő, hogy a denárokra nézve nincs megmondva, hogy egy *finom* márkáért hány denár járjon, mint megmondta ugyanazon rendelet a forintra és garasra nézve. Megtaláljuk a bécsi denárok magyarországi becslésének modorát a rendelet azon meghagyásában is, hogy nem 6, hanem 7 denár érjen egy garast.

Szóval Róbert-Károly, ha a bécsi denárokat újította is meg, melyek nagy mennyiségben voltak forgalomban nálunk, — de alkalmazkodott a hazai becsléshez.

Valamint a magyar forint és garas csak az idegen veretű pénzt akarta kiszorítni, ugy a denárral sem volt más czél kitüzve. A kamara nyeresége és a pénzverési költség igen mérsékelten volt számítva, csak egy-hatoda az értéknek, mig Bécsben egynegyede.

Ha felfogásunk áll, egy forint 1335-ben 114 denár, tehát 4 forint 456 denár. Ha pedig ugy számítunk, hogy a magyar finom ezüst 15·5 lat volt 16-ban, egy forint 120 denár s a 4 forint 480 denár, s végre az arany az ezüsthöz ugy áll, mint 1 : 12.

Egy másik pénzügyi rendelete Róbert-Károlynak 1338-ból való.

A király gondoskodik a denároknál még apróbb pénzről, — melyeket *obulusoknak* nevez. Ezek féldenárok. — Németül ezeket nevezték *Hall* városról, hol először verték, *hellereknek*, magyarul filléreknek. Ezekre nézve világosan mondja a király, hogy a bécsiek mintájára kell készíteni.

A denárok verésére nézve az 1338-diki rendelet szintén azt mondja, a mit a fillérekére, hogy épen annyi ezüst legyen minden darabban, mint a jól megmért bécsi *széles* denárban. [1])

Még egy nevezetes meghagyás foglaltatik ebben a rendeletben. Az, hogy egy márka finom ezüstből a rendelet szerint 8 pensának, vagyis 320 denárnak kellett kitelnie. [2])

A rendeletből világos, hogy ez a nyers márka, melylyel ha osztjuk a márka grammjainak számát, a darabok nyers sulya jön ki.

Ha fentebbi magyarázatunk az 1335-diki denárokra áll, azok

---

[1]) In quibus tantum erit de argento, quantum in lato viennensi bene ponderato. Knauz ur magán közlése.

[2]) Octo pensae ex eisdem (denariis) marcam ponderabunt et current pro *marca fini* argenti in montanis. U. a.

folytatását czélozza ezen rendelet. Meg van itt mondva félreérthetetlenül, hogy a bécsi denárok finom sulya veendő alapul. Az pedig a közös márkának 480-nal való osztásából jön ki. Igy meg levén adva mind a finom, mind a nyers suly, ezen rendelet kevés szava világosabb, mint az 1335-diki soknak az értelme.

De ennél is fontosabb az 1338-diki rövid rendeletnek egy másik helye.

A veretlen ezüst és arany beváltására nézve igy szól a király: Egy *budai márka* (feldolgozatlan) ezüstért egy márka denár adatik ugyanazon budai mérleggel mérve. Továbbá egy 12 karátos budai márka (feldolgozatlan) aranyat 6 márka denárral kell beváltani, ugyanazon budai mérlegen mérve. [1])

Elég világos. Mert bárminő vegyületben verték is az 1338-diki ezüst denárokat, bizonyos, hogy először egy márka denárért egy márka finom ezüst járt, másodszor, hogy fél márka aranyért 6 márka, s igy az egész márka aranyért 12 márka ezüst járt ugyanazon denárokból, ugyanazon sulylyal mérve. Tehát az ezüst érték-aránya az aranyhoz 1 : 12. Itt positiv szavakban van megmondva, a mit az 1335-diki pénzekre nézve kerülő uton a számítás mutatott ki.

Az idézett szavak még többet is mondanak. Azt t. i., hogy a kétharmadában finom denárt úgy bocsátja forgalomba a kincstár, mintha egészen finom ezüst volna Igy a pénzverés és kamara-nyereség — egyharmada az értéknek vagyis 33 és egyharmad százalék. Ebből következik az is, hogy tehát 80 denár egy forintot ér, holott ugyanolyan értékűekből ezelőtt 114-et számítottak egy forintra.

Az ezüst és arany közti arányt, mint már mondám, ez nem változtatta. A kamarai számításokban az 1 : 12 arány rendesnek látszik.

De épen Róbert-Károly uralkodása végén áll be egy már emlitett krizis az arany és ezüst közti arányban. Ezen király 1342-diki rendelete, mely törvénykönyvünkből nyomtatásban ismeretes, az arányváltozást szintén világos szavakban fejezi ki.

A rendeletből ki van felejtve a positiv felelet azon fontos

[1]) Pro una marca argenti ponderis Budensis unam marcam denariorum nostrorum dabit (Comes Camerae) cum eodem pondere. Item unam marcam auri ponderis Budensis duodecim caratorum cambient cum 6 marcis nostrorum denariorum cum eodem pondere Budensi levando in statera. (Knauz ur közlése nyomán.)

kérdésre, hogy vajjon a veretlen finom ezüst márkáért most is egy márka kivert ezüst pénzt adtak-e, mint 1338-ban?

Azonban közvetve megtaláljuk a feleletet is rá, hogy: igen, s egyuttal azt is, hogy az akkori ezüst denárok is csak kétharmad részben állottak finom ezüstből.

Már a rendelet elején (a 2. szakaszban) szó van a harmadrész vegyületről (tertia combustio).

Hogy e részben kétségünk ne legyen, Róbert-Károly rendeletének 30. és 31-dik szakaszára hivatkozom.

A körmöczi kamaraispány hatósága alá tartozott városokra, melyek Trencsin, Bács, Korpona, Bars, Nagy-Szombat, Tapolcsán, kivet bizonyos számú márka ezüst pénzt, melyeket azok tartoznak finom ezüsttel váltani be, oly módon, hogy ugyanannyi sulyú finom ezüstöt adjanak, mint a mennyit a pénzzé vert ezüst nyom. E helyett tehetik azt is, hogy minden márkára, melyet felváltás végett rájok kivetettek, *fél márkát* nyomó denárt szolgáltassanak be a kamarának. [1])

Kétségkivül valamennyi kamara az országban hasonlóan volt utasítva s igy az ország összes városai (kivéve a kiváltságosokat, mint Buda, Körmöcz stb., melyek más módon vettek részt a pénzügyi műveletben) a kényszerített forgalom egy neménck voltak alávetve, — bár az egyharmad fogyatkozás azon időkben nem volt sem uj, sem tulságos.

A király szavai megfejtik a vegyület kérdését is.

Világos, hogy az ezüstpénznek csak kétharmada volt ezüst. [2])

De megbizonyosodtunk a felől is, hogy egy márkát nyomó meglehetős rossz ezüst pénz a kamara árfolyama szerint ugyanazon sulyú finom ezüstnek felelt meg. Tehát áll most is az 1338-diki szabály: egy márka veretlen ezüst egy márka vert ezüstöt ér.

Lássuk már, mit adott a kamara egy márka finom aranyért

---

[1]) »Vel solum nihil recipiendo (azaz nem fogadván el a kamara denárjait beváltásra) *combustionem* seu finationem singularum marcarum istius monetae, videlicet de singulis marcis super ipsos impositis, singulas quator pensas praedictarum monetarum, quarum octo pensae marcam ponderant, dare debeant.«

[2]) Ismeretlennek véve az arányt, melyben a denárok ezüstje állott az egész sulyhoz, igy okoskodunk: egy márkát nyomó pénzsulynak hijja volt annak bizonyos ismeretlen törtje. Tehát $1-x$. Ha pedig semmit sem kaptak, fizettek fél márka suly ezüst pénzt, melynek azonban x-ed része volt tiszta ezüst, tehát $\frac{1}{2}x$. Igy $1-x=\frac{1}{2}x$. Ebből $x=\frac{2}{3}$.

BÉKÉSCSABAI MÚZEUM-KÖNYVTÁRA

denárokban. A rendelet szerint adott 14 márka denármennyiséget. [1])

E szerint bármi lett volna is az a nominális érték, a mit az aranyért és ezüstért adtak, bizonyos, hogy a veretlen aranyért 14-szerte többet adtak, mint ugyanazon sulyú veretlen ezüstért. A két nemes ércz közti arány 1338 óta megváltozott az ezüst hátrányára 16 és kétharmad százalékkal; 1 : 12-ből alászállott 1 : 14-re.

Az ezüst rovására megváltozott arány tette, ugy látszik, szükségessé az 1342-diki rendeletet, mert különben az intézkedések alapjokban azok volnának, a mik 1335. és 1338-ban voltak. — 1342-ben is a nyers márkában 320 denár, 8 pensa van. A király két-harmadában finom ezüstből rendeli veretni a denárokat. [2])

Itt világosan 320 denár a nyers, és 480 a finom márka. Előbbi a 8 unciás budai márka, utóbbi a 12 unciás.

A denár finom sulya 0·3545 (tizede a forint sulynak), a nyers suly 0·532 gramm.

Ha most is 4 forint egy budai márkát ért volna, 80 denár a forint.

De változott az aranyhoz való arány. Mert 1342-ben már azt olvassuk a királyi rendeletben, hogy 90 denár ér egy forintot. [3]) Ha csak ezüst értéke szerint számítják vala, 135 denár ér egy forintot.

Az arany és ezüst közti arányra, utóbbi számot véve, kijön 1 : 13·5. Ez nem talál az 1 : 14 aránynyal, s nem valószinű. Mert ebben az esetben a kamara a nyers aranyat 14-szerezve fizeti vala s vert aranyul 13·5-szörösével adja el.

Ez azt gyaníttatja, hogy a finom ezüst Budán sem volt egészen finom. — S csakugyan látni fogjuk, hogy maga a törvény is, mikor a kamara denárokban vesz be fizetést, 90 helyett 96 denárt számít. Ekkor a két ércz közti arány 1 : 14·4.

---

[1]) »Item una marca ponderis Budensis duodecim caratorum cambitur cum septem marcis denariorum Camerae, cum eodem pondere Budensi levando in statera.« Fél márka arany 7 márka denár : e szerint egy márka arany 14 márka denár.

[2]) »Quod idem magister Ippolitus faciat fabricari integros denarios Camerae nostrae argenteos verae combustionis tertiae .... ex quibus de una marca fini argenti 12 pensae (480 den.) incidantur, et 8 pensae ex iisdem (320 den.), et non plures, unam marcam ponderis Budensis in statera ponderabunt, et current pro marca fini argenti in montanis.« Corpus Juris. 1342. Decr. 2. szakasz.

[3]) A rendelet 10. szakasza.

MEGYEI KÖNYVTÁR

Az arany-érték emelkedése megzavarta a rendes pénzverési viszonyokat.

Azelőtt, mint láttuk, négy forint egy budai márka ezüstöt ért. Ha ezt tartják vala most szabálynak, négy forint 320 denárt s egy forint 80 denárt ért volna. Azonban négy forint most többet ért egy ezüst márkánál: 360 denárt törvény szerint. Most egy márka ezüstpénz csak 3 egész és 5 kilenczed forint volt, vagyis 3 forint és 50 akkori denár.

Érdekes az ugynevezett *pagamentumos* márka alkalmazkodása az uj számítási módhoz, hogy azt 336 denárban számítják, holott pedig a 8 unciás márka csak 320 denár volt. [1])

A márka ezen neme, mint láttuk, azt jelentette, hogy egy bizonyos márka 8 unciás levén, abból 7 uncia veendő egy márkának.

Még pontosabban határozzuk meg más szavakkal ezen időkre nézve, ha azt mondjuk: a »fizetési márka« negyedfél forint értékű ezüst.

Minő mennyiségnek 7 nyolczada a 336 denár? Felelet: egy 384 darab denáros pénzcsomónak. Ennek negyede 96 darab. Ha 3·5 darab forintért 336 darab denárt adtak, 4 forintért nem 360, hanem 384 darab, és egyért 96 denár járt.

Egy szóval, az aranyérték tetemes emelkedésének kellett közbejőnie, hogy Magyarországon szokásba jöjön, a mi Ausztriában rendes volt, hogy a forint 90 és 96 denárban számíttassék.

Ha az 1335-diki és 1338-diki rendeletekre adott magyarázatom nem csal, — ezen három rendelet azt mutatja, hogy 1335-ben az ezüst és arany rendes arányban voltak; de a kamara kevés hasznot vett a pénzverésből. 1338-ban a kamara oly nagy hasznot számít, mintha az volna a czélja, hogy mesterségesen emelje az ezüstnek, hihetőleg már akkor hanyatló — értékét. 1342-ben azon fokig drágúl az arany saját termő földén, a melyen már korábban áll Ausztriában, — daczára annak, hogy a kormány az ezüst pénz értékét a kamarai haszon nagy percentjével emelni törekszik.

A király intézkedik a bécsi denárok forgalmának megszüntetéséről, melyeket *kiirtandóknak* mond. Ezenkivül saját régi de-

[1]) »Octo pensae ac sedecim denarii pro marca pagamenti ..... currant« (3. szakasz).

nárjait is kitiltja a forgalomból. Illetőleg kimondja, hogy 4 régi denárt 3 ujjal kell beváltani. [1])

A kincstár a 3 és 4 közti arányt téve szabálylyá, 120 denárért 90 denár vagyis egy forint járt, illetőleg a márkából vert 480 denár helyett 360-at adott. Tehát nyers ezüstnek tekintette a régi pénzt s nominalis értékben vette az újat, beleszámítva az ezüst érték hanyatlását.

Ugyanaz történik a régibb garasokkal. A rendelet ugyan nem szól külön ezek beváltásáról, de a pápai tizedlajstrom 1341-ben és 1342-ben többször ismétli, hogy a régi garasból 18 számíttatik egy forintra. Ezen régibb garasok, a hová az 1335-dikiek is tartoznak, pajzsos garasok voltak (cum clypaeo regis). Láttuk, hogy 1335-ben 72 tette a finom márkát. Tehát a régi garast is csak finom ezüst tartalma szerint váltották be.

Az *uj garasokról* szól a rendelet 3-dik szakasza röviden, mely szerint azok 6 denárban járnak. E szerint 90 denárjával egy forint volt 15 garas, 96 denárjával 16 garas. Tehát egészen azok, a mik a régiek voltak. Csakhogy a régieket kivonták a forgalomból. — A régi garasok birtokosa, ép példányokat véve, egy kilenczedét vesztette az értéknek. Megjegyzendő azonban, hogy kivált a denároknál a nagy kopás miatt nem volt oly nagy a veszteség, mint a mennyinek a rendelet szavai nyomán való számítás mutatja.

Különös, hogy a garasokat nem érinti az arany és ezüst közti értékváltozás. Az ujak nem lehettek sulyosabbak a réginél; mert nem is 7, hanem csak 6 denárosok. S mindamellett, mint azelőtt, 15 vagy 16 van számítva egy forintra. Ez is egyik jele annak, hogy ez az ezüstpénz oly becsben állott, mint az arany ebben az időben s még sokáig azután.

Az aranyérték egyeztetése a márkában volt denárok és a garasok számával mesterségessé lett.

Bécsben az egyeztetést, hogy a 480-as denárszám megmaradjon, ugy eszközölték, hogy 5 forintban számították az ezüst márkát. Igy az ő aranymárkájok 60 forint sulyú lett. Körülbelül 1340-en kezdve sokáig állandó számítási mód volt Bécsben.

De a magyar pénzverés állandóan megmaradt a mellett,

[1]) »Et tres ex eisdem denariis pro quator *latis Viennensibus* vel aliis camerae nostrae monetis quinti anni, jam abolitis, aut etiam in aliis praecedentis annis fabricatis, *combustionem Viennensem* habentibus, cambientur.« 3. szakasz, 1342. rendelet. Corpus Juris Hung.

hogy a finom ezüst márka 4 forint, a *pagamentum* negyedfél forint legyen, bármi volt is a márkát tevő denárok száma. A budai és bécsi denárok, s a pénzverés is elváltak egymástól.

Ha az arany és ezüst közti érték 1 : 14 marad vala, valószinűen a márka 360 s illetőleg (16 garasával) 384 denár marad nálunk még sokáig. Azonban amaz arány három évig sem állott meg, de a pénzverésre meg volt a hatása a denár-számot illetőleg

Nagy-Lajos királynak 1345-diki pénzügyi rendelete bizonyítja az arany és ezüst közti rendes arány helyreállását, s egyszersmind ujból igazolja, hogy Buda vitte az országos vezérszerepet a pénzverésben. Sőt itt van kimondva világosan, hogy a budai márka legyen az országos sulymérték.

Az 1345-diki rendelet kétségkivül mindenik magyar kamarának egyaránt szól. [1]) Főrészét ideiktatom fordításban.

»Az egész denárokat az igazi kétharmad finomságban kell kiállítani, ugyanazon alakban, vegyületben és sulyban, melyekben tavaly a *budaiakat* verték. Nyolcz pensa és fél (340 den.) nyomjon egy márkát; nyolcz pensa meg 16 denár (336 den.) szolgáljon a pénzverő kamaráknál (in montanis) finom ezüst márkául. Az ország más részében (is) legyen ez a kereskedelmi (pénz)márka marca mercimonialis).

»Továbbá hat ily denár tesz egy uj garast.

»Hat denár fizetendő hét bécsi denárért minden nyilvános piaczon és mindenütt, — kivéve a királyi adófizetés (lucrum camerae) esetét, melyben a mi kamaránk 6 uj denárjában 8 bécsi denár számíttatik.

»A forint 84 denáron váltandó.«

Végre fél denárosok veretését rendeli el a király, melyek ből *országszerte* kettő érjen egy denárt. [2])

Mindenek előtt a forint érdemel figyelmet. Világosan 4 forint egy *finom* ezüst márka értéke, mert $4 \times 84 = 336$.

Láttuk pedig, hogy 336 darab 1342-diki denár csak 3·5 forintot ér.

Uj pénzláb állott elő a denárokban és garasokban. A régi pénzverés nyers márkája 320 denár, az ujé 340 s illetőleg 336. Minthogy most is kétharmad finomság van kikötve, a finom márka

[1]) Knauz ur közlése a primási levéltárból.

[2]) Knauz ur közlése.

510, illetőleg 504 denár. Vesszük a szabályszerű utóbbit, (a nagyobbik szám, kevéssel több 1 százaléknál, remedium volt).

Igy az 1345-diki denár finom sulya 0·3376, a nyers sulya 0·5064 gramm. Az előbbiből törvény szerint 84 tett egy forintot, de a pénzverésben 126 darabban volt egy aranysuly értékű ezüst. A finom sulyt 126-szor véve, kijön 42·54 gramm ezüst. Ez épen 12-szerese a 3·545 finom arany-sulynak. E szerint ismét helyreállott az 1338-diki s azelőtti arány, az 1 : 12 az arany és ezüst közt.

Mai aranyértékre könnyü visszavinni. 505 krajczár levén a régi forint értéke, s 6×84=504 levén, kerekszámban 6 mai karjczár aranyban ért egy akkori denárt. Bankó-pénzben 7 és egy-heted krajczár.

A mi a rendeletben röviden említett garasokat illeti, azok 6 uj denárt érvén, most egy forint 14 garas volt. Tehát most a garas is megváltozott. A régi csak 7 nyolczada lett az ujnak. Mai arany-pénzül 36, bankó-pénzül 42 és 6 heted krajczár.

A régi denár és a bécsi denár is ugy állott ezen uj denárhoz, mint 7 a 8-hoz. Illetőleg 14 uj denár annyit ért, mint 16 régi. (Ez az arány 84 és 96 közt).

Midőn mégis a király 6 uj denárjában 8 bécsi denárt számít, ezt az arányt veszi 84 : 112. E szerint ugy számítja a bécsi denárt, a mint körülbelül mindig szokás volt nálunk 1318 óta. Ebből is következtethetjük, hogy a bécsi denár nem változott ezen idő alatt. Azonban a rendelet megengedi, hogy a közforgalomban 7 bécsi denárért adjanak 6 uj denárt. Vagyis 84 magyar denárért 98 bécsit. A közforgalom nálunk nem vette ily szigoruan mindig az összehasonlítást. Van példa rá a század közepéig s azon még túl is, hogy 90 bécsi denárt számítnak egy forintra.

Azonban már Nagy-Lajos uralkodása alatt megváltozott ez a pénzláb is.

Már 1370 táján látjuk feltünni azon denárokat, melyekből 100 darab ér egy forintot. Ezt a pénzlábat mondhatjuk legállandóbbnak, mely végighúzódik a XV. századon és átjön a XVI-dikba. [1]) Ismételve előfordul ez ezentul 1378-ban, 1384-ben, midőn

---

[1]) 1371-ben a székesfehérvári káptalan levelében: Octo florenos, quilibet florum per 100 denarios computando. Weszerle »de Floreno« Hevenesy kéziratából. A. I. p. 242.

az uj denárok *koronás* melléknevet viselnek. [1]) Zsigmond trónraléptével s azután is ez a normális denár.

Később is, midőn változás történik, mindig a száz az alapszám. Igy a Hunyady kormányzósága alatt kelt törvény 200 denárt számított egy forintra, mert az csak fele értékű volt az előbbinek. Azután 300 denár lesz a forint s Mátyás uralkodása elején is az marad. De 1462 után ismét 100 denár a forint. Ezen változások szemmel tartását megkönnyíti az, hogy az egyidejű kutfőkben megtaláljuk, hány denár tesz egy forintot.

De legnagyobb könnyebbségül szolgál az, hogy nálunk a XV. században oly ritkává lesz az ezüst-márkákban való becslés, hogy már közszokásból kimentnek tarthatjuk. Csak kivételes már az oly följegyzés, hol márkákban beszélnek. Sőt ritka a garasokban való számítás is. A mennyiben ilyen előfordul, egykorú más adatokból forint-értékre lehet visszavinni.

Valamivel nehezebb a bécsi adatokon eligazodni a XV. században is. Ott aranypénzt nem vertek, s igy a forint ott majd mindig idegen pénz. Ezért ott drágább az arany; de más felől a kormány mesterségesen igyekszik lenyomni az árát.

Mesterséges árszabályok által akar segíteni, a mit bajnak tart, az arany ritkább voltán. De a piacz nem tartotta magát az önkényszabta limitatióhoz. Innen az örökös hullámzás, sőt azt lehet mondani: fogalom-zavar, mi az egykorú bécsi följegyzésekben is tapasztalható az aranypénzre nézve.

Bécsben a pénzverés nem vitte messzebb, mint a denárok gyártásáig. Innen a bécsi sulymértéknek példátlan változásai, — példátlan azon városokéhoz képest, hol aranypénzt vertek.

Mint láttuk, 1340 tájáig 4 forint volt Bécsben is az ezüst márka; 1340-en innen tizedeken keresztül 5 forint. Már 1399-ben 6 és kétharmad forintos, s ugy maradt 1550 tájáig.

Nálunk a budai márka a XV. században is az, a mi volt a XIV-dikben. Csak a denárszám változik. Az ezüst-pénzt kevésbbé finomnak vervén, több darab ment egy forintra De mindig négy forint értékű ezüst a budai márka.

Igy 1405-ben Zsigmond rendeletében az áll a denárokról, hogy 100 azokból a márka 4-edét teszi, vagyis egy forintot.

---

[1]) . . . florenus aureus, vel pro floreno aureo 100 denarii de nova moneta, vulgo koronas dicta. U. a. Kaprinayból, M. S. B. Tom. XXVII. p. 1.

Továbbá 1444-ben Ujlaky Miklós erdélyi vajda a somogymegyei gyülésen kelt levelében irja »egy márka, vagyis 4 forint, vagyis 400 uj denár, melyből 100 denár ér egy forintot« stb. [1])

Ebből következik az is, hogy mindazon *igen számos* adat, melyben 100, később 200 s majd 300 s aztán ismét 100 denárnak találjuk irva a forintot, egyszersmind 400, aztán 800, 1200 és ismét 400 denáros márkáról szól. A denár változik; de a forint s a márka egyenlő marad. Sőt a denár változása is a 100 többese.

A bécsi pénzverés a budaival nem a képpen jött kapcsolatba, a mint Zsigmond egy szerződése tervezte. Mint láttuk, a budai 8 unciás márka ugy állott a bécsi teljes márkához, mint 6 a 10-hez. És a XV. század derekán azt találjuk, hogy a bécsi denárok finomsága 6 lat ezüst és 10 lat nemtelen ércz. [2]) Vajon nem egyeztetése-e ez a bécsi és budai pénzlábnak?

5. *Pénzérték.*

A XIV. század közepén innen mindinkább az aranyértékben való becslés lesz uralkodóvá, a régi modor helyett, melyben ezüst pénzdarabokat a márka-sulylyal, vagy később ezüst garasokkal hasonlítottak össze.

Nem hiányzik a XV. században sem egy-egy példa a tisztán ezüstben való értékbecslésre.

Zsigmond királynak egy 1412-dik évbeli tette emlékezetes. A szepesi városokat elzálogosítja a lengyel királynak 37,000 hatvanos csomó (schock), vagyis két millió kétszáz huszezer darab cseh garasért

De megjegyzendő, hogy ez nem arra mutat, hogy Magyarországon az ily számítás-mód divatozott volna. Ez csak azt bizonyítja, hogy a lengyelek még nem jutottak volt oda, — s még azután sokáig nem — hogy aranyértékben tanuljanak számolni. A lengyel király volt a pénzadó, Zsigmond, a szorult ember, nem bánta, akár mikép számítják, csak készpénz legyen, a mit kap.

Az eset példa arra is, hogy az ezüst-érték kiszámítása, midőn nincs positiv adat az aranyhoz való viszonyra, sokszor bizonytalan.

---

[1]) Hevenesy kéziratából Weszerle. »De Marca Budensi.«

[2]) Dr. Schalk. Numism. Ztschfr. XII. 226. l. A táblás számítás az 1436—1448. évszámot viseli.

Azokban az időkben Bécsben és Csehországban nem egyszer találjuk 24 garasra becsülve a forintot.

Ha azt fogadjuk el alapul, 92,500 régi forint, vagy mai aranyban 464,600 forint, bankóban pedig 552,000 forint volna a zálogösszeg.

Egy-két hazai adat nyomán különböző eredményre jutunk.

Egy 1410-diki oklevél szerint 7 magyar denár ér egy cseh garast. [1])

Továbbá 1413-ban, tehát a szepesi városok elzálogosítása után kevéssel, 100 denár egy magyar forint. [2]) Sőt 1436-ban is annyi.

E szerint 14 garast kellene vennünk egy forint értéknek (a 2 denár ráadást a denár és garas közt elnézték).

E szerint 60 garas ért volna 4 és 2 heted forintot.

Lett volna régi forintban az összeg 158,571 frt 14 denár.

Mai aranypénzben, mai forintokban 800,785 forint 66 krajczár. Bankó-pénzül 951,428 frt 51 kr.

Ugy vélem, a kérdést legbiztosabban az azon időbeli lengyel és cseh pénzekre vonatkozó részletes adatok deríthetik fel.

Azonban az ily becslés kivételes Zsigmond korában. Az arany lett nálunk a becslés alapja, hogy ugy szóljak, hazánk a *monometallismus* felé közeledett. Elannyira, hogy már mikor az effectiv aranypénz hiányzott is, forintokban történt a vásárlás, alku és szerződés. Egy forint egy jelentésű volt 100 denárral.

Nem kerülte el ez a mi nagyérdemű numismatánk, Weszerle figyelmét, ki egy külön kézirati füzetben, melynek czime »az eszményi forint« (de floreno ideali) állítja össze az arra vonatkozó adatokat. Némely szerződés kiköti, hogy ennyi s ennyi forint fizetendő, ebből egy rész valódi arany forintban, a másik része denárokból álló forintban, melyeket *quadringnek* neveznek, nem mintha ez az aprópénz lett volna egy-negyed denár, hanem mivel a 100 denár negyede a márkának.

---

[1]) Weszerle kéziratai »De Grossis.« Pray kézirataiból Tom. 53. p. 4. — »in 2000 sexagenorum grossorum, pro quolibet grosso 7 denarios novae nostrae praesentis monetae computando.« Itt is azért történik garasokban és denárokban a becslés mivel egy *poseni* főur van a dologban.

[2]) Weszerle. De *floreno*. A florenczi kereskedők becslése.

Hazai és bécsi kutfőkben — igy a budai törvénykönyvben s a bécsi kamarai följegyzésekben is — említve találjuk a *vörös* forintot. Szerintem ez nem jelent egyebet, mint egyszerűen *arany* forintot, — megkülönböztetvén azon forinttól, melyet ezüst denárokban fizettek, a mit már e szerint fehér forintnak mondhattak, bár ily elnevezést nem találunk. A felvidéki városok számadásaiban (igy Bártfán) az ezüstben fizetett arany-forintot *kamara-forintnak* is látjuk nevezve (kamer-guldein). Ez ellenében ott is előfordul néha a *roth-guldein* kifejezés.

Mihelyt az aranypénz kellően meg van határozva, meg van könnyítve az értékszámitás már a XIV. század nagyobb részének s annál inkább az azon inneni századoknak idevágó adataiból.

Bajosabb volna a kérdések megoldása, ha egy változó mennyiség helyett kettővel kell számolnunk. S ugy látszik, a két változó érték felvétele volt az elriasztó gondolat, hogy aránylag oly kevés történt régi pénzértékeink meghatározására.

És vannak külföldi adatok a XV. századból, melyek azt látszanak bizonyítni, hogy annak közbelső tizedeiben maga a magyar forint aranysulya alább szállott.

Bécsben ekkor csak 23 karátosnak számítják a forintot. — Nemcsak, hanem részleteket is találunk, igaz, homályosan előadva, — arra nézve, hogy Körmöczön mily nagy nyerészkedéssel gyártják a 23 karátos forintokat. [1])

A följegyzés szerzője Zsigmond és Albert királyra, mint néhaiakra hivatkozván, kétségkivül Fridrik osztrák herczeg s későbbi császár alatt ir, talán akkor, midőn Körmöczön Giskra parancsolt, tehát ott kivételes volt az állapot.

Az illető kutfőnek, mely számos különböző adatok, némely foganatba nem ment pénzverési tervezetek, sőt elméleti számitások gyüjteménye, szerzője valószinűen nem volt abban a helyzetben, hogy alapos ismerete legyen a körmöczi forint készitése módjáról s általán bárminemű aranypénz gyártásáról, melyhez Ausztriában nem értettek.

Magában hazánkban is nagy titkot csináltak az aranypénz gyártásából s különösen a finomság elkészitéséből, melybe a

[1]) Chmel, Österr. Geschichtsforscher I. 441. Közölte. Karaján.— A szavak idézését mellőzöm, miután azokat még senki sem tudta értelmezni. Az kitünik, hogy 23 karátosnak veszi az iró a magyar forintot.

pénzverőház hivatalnokai közöl is csak egy-kettő volt beavatva, mint Debreczeny László *aranyfinomító* könyve bizonyítja.

Nem valószinű az, hogy a magyar kincstárnak egy márka aranyon, vagyis 48, sőt 72 darabon is 3 és fél forint, s esetleg 7 forint haszna lett volna, mint a kutfő kiokoskodja.

Föl lehet tennünk, hogy a mit ir, az saját combinatiója kétes források nyomán. Vagy ha tényeken épül az állítás, ideiglenes s kivételes eljárásra vonatkozik.

A bécsi kamara más egykorú jegyzetei is 23 karátosnak mondják a forintot. De itt már nem nevezvén meg, minő forintról van szó, föltehető, hogy a rajnai forintról, mely tényleg roszabb volt akkor a 23 karátosnál, de a rajnai fejedelmek 1386-diki szerződése értelmében, törvény szerint annyinak kellett lenni.

Lehetséges az is, hogy a bécsi kamara az ott a XV. század közepén forgalomban volt forintoknak átlagát határozta meg 23 karátban, — annyival inkább, mivel Bécsben nem volt szokásban az aranynak a karát törtjeiig menő meghatározása. A bécsi kamarai följegyzések részletesen szólnak az arany-márka karátjairól, de az egész terjedelmes könyvben egyszer sincs nemhogy negyed, de fél karát sem említve.

Azonban lássuk, hogy az állítólagos 23 karátos forintot mikép becslik épen az osztrák kamaránál.

Számos adat maradt fenn ott ezen időből az arany és ezüst közötti értékarányra.

A bécsi kamara az ezüstpénz kibocsátási értékét az aranyhoz képest ugy szabta meg mindig, hogy egy arany-forint 2·25 lat finom ezüstnek feleljen meg. Tehát 10 bécsi lat finom ezüst ért 4 forintot.

Ha ezt az arányt vesszük, a vert aranypénz finom aranya ugy állott a vert ezüstpénz finom ezüstjéhez, mint 1 a 11·25-höz. Mert sokszor van ismételve, hogy egy forint finom sulya egy ötöd bécsi lat, vagyis 0·2 lat. Tehát az arány 0·2 : 2·25.

Azonban leszállítván a bécsi ezüst finomságot a valódira, egy forintért csak 2·10935 lat, vagyis 2 egész és 7 hatvannegyed lat finom ezüstöt adott a bécsi kamara. Igy az arany az ezüsthöz ugy áll, mint 1 a 10 egész és 35 hatvannegyedhez (10·547). Elég jó ár azon időkben is az ezüstért, midőn Németországon 1 : 11 körül járt az arány.

A fentebbi árszabás nem ideiglenes, hanem 1399-től kezdve a XV. század közepéig normális volt Bécsben. [1])

Azonban mikor a bécsi kamara fizeti forinttal az ezüstöt, akkor ezt 2·56 lat ezüstnek számítja. Ez is állandó, s mikor ritka esetben eltérés történik tőle, fölmegy a szám 2·625-ig is. [2])

Ha már a forint 0·2 bécsi lat, az arany az ezüsthöz, 2·56-ot véve normális számnak, ugy áll, mint 1 : 12·8.

Ez pedig 6 és kétharmad százalékkal nagyobb az 1 : 12-nél.

Most már — a bécsi értelemben vett finomságnál maradva — egyik kamarai becslés 1 : 11·25, s a másik 1 : 12·8. Ha a kétféle becslésnek, a 2·25 és 2·56 latosnak átlagát vesszük, kijön 2·405 lat. Kerekszámban vehetjük 2·4-nek.

És ez jön ki, ha a 2·56 lat bécsi értelemben vett finomságot 15 tizenhatodára szállítjuk le. Kijön teljes pontossággal 2·4 lat.

Már pedig az arany-suly 0·2 lat, ugy áll a 2·4 lat finom ezüst sulyhoz, mint 1 : 12.

E szerint Bécsben, mikor a kamara forinttal fizetett, tökéletesen ugy becsülte a forintot, mint a magyar kamara szokta, s a forint semmivel sem volt rosszabb értékű Bécsben, mint Budán volt a XIV. század s aztán a XV. század első felében. Egyszersmind világos az is, hogy sem a forint, sem az ezüsthöz való aránya lényegesen nem változott. Mert Budán mindig ugyanazon 4 forintot adják ugyanazon márka ezüstért.

Ha Bécsben a XV. század közepén a magyar forintot becslették a fentebbi módon, kétségkivül ugy találták, hogy a kisebb-nagyobb mértékben kopott példányok nyers sulyának átlaga 3·54 gramm, — vagy pontosabban 3·5413 gramm. — Ezt a bécsi kamara modorában 23 karátos finomságúnak véve, a finom suly 3·3937 gramm. Most már ha ennek bécsi módon 16 tizenötödét vesszük, kijön 3·62 gramm. A becslés az, a mi a XIV. században volt. Igy Bécsben a mit nyertek a réven, elvesztették a vámon. Oly kedvelt volt ott az aranypénz, hogy agiója nemcsak a karát-

---

[1]) Chmel, i. h. 434. lap. Érdekes ott a XV. századbeli, nem tudjuk, mely évi följegyzés, melyből látjuk, hogy már a denárok finomságában a legfelső fok az, ha csak 8 lat finom ezüst van a 16 lat denárban. Rendessé az vált a század közepe felé, hogy csak 6 lat ezüst volt s 10 lat nemtelen ércz. De minden vegyületarányhoz hozzá van téve, hogy 2·25 lat finom ezüst egy forint.

[2]) Dr. Schalk. Numism. Ztschr. XII. 210. l.

tokban való alacsony becslést, hanem a kopás miatti veszteséget is kipótolta.

A 16 tizenötöd rászámítás pedig szabály volt Bécsben s nem kivétel.

A XV. században mindig 6 és egy negyed forintot fizet a kamara egy finom márka ezüstért. — Ha ezt 12-szerezzük, kijön 75 forint suly egy bécsi arany-márkára. De minthogy az ottani kamarai följegyzések gyakran ismétlik, hogy 5 forint suly egy bécsi lat, s az is meg van mondva, hogy 16 lat a márka, $5 \times 16 = 80$ forint sulynak kellene kijőnie egy márkára. Már pedig 80 ugy áll a 75-höz, mint 16 a 15-höz.

A vert aranyból 75 forint suly annyit ér, mint 80 forint suly értékű ezüst.

Azonban a döntő érv az, hogy Bécsben ugyanaz volt az arany és ezüst közti arány, a mi Budán régen volt.

Világos a bécsi XV. századbeli és a budai márka közti viszony. Az 3 : 5 vagy 6 : 10. A budai 8 unciás arany-márkából 48, a bécsiből 80 darab telt ki. A budai 8 unciás márka 170·16 gramm lévén, a bécsi 283·60 gramm, a XV. században.

Egy bécsi kamarai följegyzés ennek is ellene látszik mondani. Szól az oly documentumról, mely nevezetessé válik, ha foganata lesz vala: Zsigmond király és veje Albert osztrák herczeg pénzügyi egyezményre lépnek a denárok egyeztetése kedvéért a két államban. (Az évszám hiányzik ezen kivonatos közlésben is). Abban többek közt az mondatik, hogy a budai márka ugy álljon a bécsihez, mint 7 a 8-hoz. Ez más szókkal ugy van kifejezve, hogy mig 400 denár suly tesz egy bécsi márkát, 350 tegyen egy budait. [1]) Tehát a budai a bécsinek *pagamentumos* márkája lett volna. E szerint 70 arany-suly lett volna a budai márka, sulyban kifejezve 248·15 gramm.

Ez pedig nem egyéb, mint az a troyi márka, mely az Árpádház idejében volt szokásos; de a melyről tudjuk azt is, hogy nem a budai márka volt.

Kutfőnk nem az eredeti szöveget közölvén, a magyar király által a bécsivel egyeztetett régi márkát budainak vélte, a mint-

---

[1]) Item fur ain markch *offner* gewicht 350 pfenning, doch also das derselben phenning auch alveg geen 25 auf ain lot wiennn. gebicht. Chmel. Österr. Gesch. forsch. I. 445. l.

hogy ennél nagyobb tévedései is lehettek a bécsi kamara idézett följegyzéseinek a magyar pénzverés dolgában.

Hogy Bécsben a pénzzé vert aranyat egy tizenötödével többre becsülték nominalis értékénél, arra a fentebbin kivül van más kétségtelen bizonyság is az ottani kamarai följegyzésekben.

A veretlen *aranyat*, ha az 24 karátos, tehát egészen finom arany, csak 75 forinttal fizeti a bécsi kamara: 16 lat finom arany helyett csak 15 lat vert aranyat adott. [1])

Az arany-limitatióban, mely itt részletekbe megy, feltünő először is az, hogy csupán *egész* karátokban történik a bécsi kamara becslése. Tehát nagyából. Feltünik továbbá egy hely, mely azt mondja, hogy mig Bécsben 75 arany-forintot fizetnek egy márka veretlen aranyért, Velenczében 78 forintot adnak ugyanazért. E szerint Velenczében mintegy harmadfél százalékra volt becsülve az arany pénzverési költség és kamara haszna. Bécsben a 6 és kétharmad-százalékban alkalmasint 4 százalék pénzváltási agio van beszámítva.

A finomsági próba egészen nagyából történt. Mindaz a forint, mely 23 karátnál rosszabb nem volt, egyenlően 23 karátos számban ment, — valamint a bécsi ezüst is a közforgalomban finom volt, ha 15 próbáson alul nem szállott.

Magyarországon a veretlen arany beváltásánál a becslés tovább ment: számította a fél karátokat, mint Debreczeny László aranyfinomító könyve a XVI. századból bizonyítja. Valószinű, hogy a pénzváltó bankárok, kiknek fő székhelye Buda volt, lementek a karát negyedéig.

Legalább Olaszországban, a hová való a budai pénzváltók egy része volt, az érték becslése a negyed karátig volt szokásban.

Érdekes, hogy ugyanazon időből, melyben a bécsi kamara kerek 23 karátnak hirdeti a forintot, 1440 körül egy velenczei — negyed karátig határozza meg az ő idejebeli magyar forint értékét. Ha az osztrák becslés ugyanaz volna, a mi a vele egykorú velenczei, el kellene fogadnunk, hogy csakugyan 1440 körül silányabb magyar forintokat vertek, mint azelőtt vagy azután. De a két adat ellenkezése vagy egyikét, vagy mindkettejét kerülő magyarázatra szorultnak, s nem szószerinti értelemben veendő-

[1]) Es ist zu wissn: wen das golt 24 karat an dem Strich (próbakövön) innhalt, so ist ain marck des selbn golds zu wienn in der camer werd 75 guld. — Chmel, Öst. Geschichtsforsch. I. 436. l.

nek bizonyítja. A velenczei iró egy-negyed karáttal, tehát 3 karát gránnal jobbnak tünteti fel a magyar forintot, mint a bécsi följegyzések. Ez az iró Uzzano. Szerinte a magyar aranyok 23 és *egynegyed* karátosok, három denárral rosszabbak a (teljes sulyú) forintnál. [1])

Tehát Uzzano szavai is azt sejtetnék, hogy Zsigmond király halála után vagy tán még alatta roszabb forintokat kezdtek verni, mint a minők rendesen voltak, s a minőknek a leghitelesebb documentumok, magok a fenmaradt darabok eddigi próbája mutatja.

De Uzzano állítása meglehet nem ellenkezik az eddig ismert tényekkel. Ő itt nem a valódi sulyról, hanem a pénzértékről szól.

Florenczi szokás szerint a karát nem jelentett finomsági fokot, — mert a forint ott finom arany volt; hanem kifejezte azt: mennyi hiányzik a finom sulyból, a teljes 72 grános sulyhoz képest.

Velenczében is ez volt a szokás, s rendesen nem is mondták, hány karát egy idegen arany, hanem mennyivel roszabb (peggio) a teljes sulynál. — Uzzano ezen szólás-formával is kifejezi: mi a velenczei becslés a magyar forintra nézve.

Tudjuk, hogy olasz becslés szerint a 3·545 finom sulyú magyar forint 23 és fél karát suly. Most már a kopás miatt, ha egy negyed karátnak csak harmadát vesztette is a forint, (pl. 23 karát és 6 grán helyett 23 és 5 grán lett) az olasz becslés szerint 23 és egynegyed karátos (23 és 3 grán) gyanánt váltották és fizették.

Az arany-suly szerinte csak 3·507 volna (3·545 helyett) a magyar forintban. De a magyar forint nyers sulya az ő becslési modorában 3·5562 gramm. [2]) A forint nyers sulya azon időben 3·595 gramm levén, a különbség 0·0388 gramm, — vagy 9 évi mai kopásnak felel meg. De az átlag mégis nagyobbnak van véve,

---

[1]) Schalk, Num. Ztschr. XII. 195. l. idézi: »Fiorini di mannaia e scudi sono di carati 23 e un quarto, sono peggio denari 3 a *fiorino l'uno* per oro.« Mannaia=szekercze, melylyel Sz.-László van ábrázolva. Nagy-Lajos uralkodása végétől Mátyásig, sőt későbbi időkben is Sz.-László képe állott az aranypénzen egyik felől. A másik lapon a pajzs (scudo) az illető király czimerével. Tehát Uzzano itt a maga korabeli pénzről szól.

[2]) Véve a teljes sulyt 3·62 grammnak, s a finomságot olasz becslés szerint 23·5 karátnak, ez a számítás adja a nyers sulyt: $\frac{3{\cdot}62 \times 23{\cdot}25}{24} = 3{\cdot}5068$ gramm. Ebből a valódi arányban $\frac{24}{23{\cdot}666}$ kiszámítva a nyers sulyt, kijön 3·5562 gramm.

mint a minőt muzeumaink fenmaradt példányai mutatnak, mely, mint láttuk, 3·54.

Ez s az ehhez hasonló kérdések eldöntése csak az aranyforint sulynak és finomságnak azon időbeli részletes, valamint az illető piaczok szokásainak világosabb ismerete által lesz eldönthető. — Az eddigi mérések arra mutatnak, hogy a magyar forint nem változott a XV. században sem. A becslések különbsége vagy a piaczi árfolyam különbségéből, vagy csakugyan a magyar pénzverés némely ideiglenes elhanyagolásából származhatik. A szinvonal megmaradása mellett tanuskodik, hogy a magyar forintot a XV. században is egyenlő értékűnek becsülték a velenczei aranynyal.

Egy másik nevezetes piacz, a nürnbergi, a magyar forintot a XV. században ugyanannyira becsülte, mint a XIV-dikben. [1])

Ezen példák meggyőznek arról is, hogy a kétséges és homályos pontokat ezen még nagyon fiatal tudományszakban nem annyira az e szakban csaknem mindig zavaros irott emlékek, mint a fenmaradt forint-darabok pontos mérlegelése és meghatározása képes eloszlatni. Ezek az alapvető documentumok. Ezek fognak értelmet és magyarázatot szolgáltatni nem egy fontos adatnak, mely a régi iratokban megfejthetlen *rebus* volt eddig. Példa rá a bécsi kamarai följegyzések gyüjteménye, melynek legfontosabb részeit senki sem birta még megfejteni, s ellenmondásait kiegyeztetni.

Zavarólag hatott a pénzbecslésre a kormányok vagy más hatóságok önkénye is. Mint minden piaczi áruczikknek, ugy az aranynak vagy ezüstnek is árát akarták szabni. A piacz a valódi arányhoz igyekezett tartani magát s ebből gyakran ujjhuzás támadt a hivatalos és nem hivatalos árak közt.

Épen a XV. század középtizedeiből maradt fenn ennek egy érdekes példája Bécsben, Fridrik idejéből, ki erőszakosan igyekezett rosz pénzeinek érvényt szerezni, s azok rovására az arany árfolyamát csökkenteni.

1449-ben oly denárokat bocsátnak ki Bécsben, melyekből 210 darabnak kellett érnie egy arany forintot. De ugyanazon évben a legtöbb esetben 222—225 denáron kél a forint, tehát vagy 7 százalékkal a hivatalos árfolyamon felül.

[1]) Hegel, Chroniken etc. I. A 254. lap tabellája, mely egykorú becslések nyomán kelt.

Körülbelül ez maradt a viszony 1457-ig. Akkor már 240—250 denáron kél az arany. 1458-ban fölemelkedik az értéke 280—290-ig. 1459-ben egy devalvatio-szerű ezüstpénz-csökkenés áll be. Abban az évben 300, 360, 420, 480, 540, sőt 600 denárig rug fel a forint árfolyama Bécsben. [1])

Az 1460-dik évben Bécsben uj pénzt vertek. Meg volt parancsolva, hogy egy magyar arany-forint 6 schillingen, azaz 180 uj denáron keljen. A városi tanács erre alapitott egy átalános piaczi árszabást. De már négy hét mulva a forintot 7 schillingen vették. Ekkor ujonnan kidobolták, hogy senki se adjon többet 6 sch.-nél egy forintért, különben személyében és vagyonában lakol.

A rendeletnek engedelmeskedtek is két hétig. De tovább ki nem állotta a forint. Ismét 7 schillingre rugott fel, s minden czikk ára ahhoz képest emelkedett. Azután a forint árfolyama 9 schillingre (270 denár) hágott, sőt 9 schillingre és 10 denárra (280 den.), a mi pedig már több értékű volt a forintnál. [2]) Fridriknek saját osztrák alattvalói, nem igen megtisztelő néven, *Schinderlingeknek* nevezték el pénzeit.

A pénzügyekben, ugy látszik, állandó volt a háboru közte és alattvalói közt. Az ezüst pénzértéknek monstruosus ingadozásai számokban jelzik egyszer a kormány, másszor a pénzpiacz győzelmeit.

Azt gondolom, ez a denár-harcz is, melyet egy uzsorás jellemű uralkodó folytat alattvalóival, nagy mértékben megkönnyítette az utat az ellentétes jellemű magyar királynak Ausztriába és Bécsbe. Az arany karátjainak becslése is Fridrik kamarája által egy forrásból eredhetett a denárok silányságával. Érdekes volna tudnunk, hogy vajjon Mátyás alatt is 23 karátosnak becsülték-e Ausztriában a forintot!

A fentebbi két külföldi példa azt mutatja, hogy az arany pénz árfolyamát *karátokban* fejezték ki. Egy átlag volt ez részint a kopás betudásával, részint, mint Bécsben, a különböző vegyületű, mind idegen arany értékének oly meghatározására, mely rendesen a csupán ezüst pénzt veretö bécsi kamara előnyére volt szolgálandó.

Hogy a karát Bécsben az árfolyamot jelölte, arról maga a

[1]) Schalknak a hiteles okmányokból nagy gonddal összeállitott tabellái. Numism. Zeitschr. XII. 238. és köv. lapok.

[2]) Idézi Schalk. Num. Zt. XII. 126.

XV. századbeli pénzverési könyv (bár, mint rendesen, igen esetlen fogalmazással) közvetlenül is ujjmutatást tartalmaz. [1])

Azonban a 23 karátos meghatározás a bécsi kamaránál állandónak látszik a XIV. század első felében. De szintén állandó az, hogy 6 és kétharmadrész százalékkal jobban fizetik a forintot arany tartalmánál, miből 4 százalékot pénzváltási agióra kell számítanunk.

A pénzváltás díja az értékszámításnál elesett hazánkban, midőn a számítás bár aranyszámra történt, de a valóságos fizetés ezüstpénzben.

Ellenben ha aranyat készpénzben kellett fizetni, az aranynak Budán is megvolt az agiója. A Budán megtelepedett florenczi vagy lombard pénzváltó rendesen 4 százalékot vett pénzváltásért; de mikor nagy volt az aranypénz-kereslet, 8 százalékig fölment az arany agiója, mint a XV. század végéről és XVI. elejéről fenmaradt adatok bizonyítják. [2])

1503-ban Egerben arany-pénzváltás fejében egyszer 4, másszor 5 százalékot adnak.

Ugyanazon évben 2000 forintot váltanak föl, 8 denárt fizetve egy aranyért; más izben ismét 4, s még más izben 6 százalék a váltás dija. Ellenben az Olaszországba expediálásnak dijául, kétségkivül az akkor már szokásos váltókban, a Fuggerek budai bankháza csak 3 százalékot számit.

Mindemellett világos, hogy némely arany-szállitmány, mig Olaszországba érkezett, 9, 10, 11 százalékkal lett drágább, mint a mire a magyar kamara becsülte. Találunk 7, találunk 5 százalékos váltási dijat mind 1503-ban. De az 5 százalékosra megjegyzik egyszer, hogy kopott aranyok. [3])

---

[1]) . . . . In dem landt ze Osterich darumb ze mercken, wan man muss den silberkauf an der marck silber nach dem gulden kaufn. Ist der kauff des silbers hocher, so muss auch das gold hocher sein an den grattn wenn ze drey und zwainczign gratn. (Chmel. Österr. Gesch. forscher. I. 441. l.)

Magyarul: (A fentebbieket) azért kell Austriában megjegyezni, mivel a márkaszámra való ezüst-vásárlás arany-forint számra történik. Ha az ezüst ára emelkedik, emelkednie kell az aranyénak is karátokban huszonhárom karáton felül.

[2]) A Hippolit Codex több helye. Hippolit érsek részére sok aranyat kellett Olaszországba küldeni.

[3]) U. a. Említve van *Vason* vagy Vasone Budán lakó florenczi bankár, kinél aranyat váltanak. Más alkalommal: »Emi a Francisco *Cotta* flor. Hung. 259 cum denariis 7½. Item ab ipso flor. hungaricales et italos 19 (et erant non de justo pondere) pro den. 5.«

Megjegyezve találjuk ezen évhez azt is, hogy akkor az arany agiója fölment a miatt, hogy a pápa legatusának cselédsége sok aranyat vásárolt össze. [1])

Ezen adatok magokban is két kifogást tesznek maguk ellen. Egyik világosan ki van mondva: az, hogy az 1503-dik évben rendkivüli arany-vásárlók jelentek meg a magyar piaczon, mi miatt a bankárok kifogytak készleteikből. Ezért a 6, 7, 8 százalékos agiót nem, hanem a minimumot vehetjük rendesnek, a 4 százalékot.

Másik kifogás az, hogy ez az agio nem számítható be az értékbecslésbe, midőn nem arról van szó, hogy az akkori nemesércz üzlet árait határozzuk meg, — a rendes, kisebb fizetések denárokban és garasokban történvén.

Ennél fogva, ha a régi forint aranytartalmához kell számítnunk a pénzverési díjt és kamarai nyereséget, a váltási díj oly járulék, mely a közönséges áruczikkek s kivált a belföldiek értékének meghatározására nem folyt be.

Ott, a hol rendesen és becsülettel verték az aranypénzt, mint hazánkban, azt hiszem, oly állapot, mint Bécsben Fridrik alatt, be nem következett. Volt egy meg nem ingatható zsinórmértéke akármi silány ezüst pénznek is. Az, hogy Hunyady kormányzósága alatt 200 denár s azután 300 denár lett egy forint, csak a számítás modorán változtatott. Sőt ha, mint Zsigmond alatt vannak jelei, ezektől is eltérő ezüst pénz volt forgalomban, azon könnyen eligazodhattak az egykorúak, mint eligazodhatunk magunk, az aranyértékre vive vissza az ezüst pénzét.

A számítás 1370-től 1440-ig, s aztán 1462-től a század hátralevő felében rendesen 100 denárjával történt egy forintra. — Minthogy az arany forintot mai aranypénzül 5 forint 5 krajczárnak s bankóul 6 forintnak vehetjük, a denár kerekszámban 5 krajczár, ha mai aranyértékben és 6 krajczár, ha mai papiros-értékben vesszük.

Ezt vehetjük hazánkban szabálynak a nevezett korszak pénzértékére nézve.

---

[1]) Miután az van mondva, hogy 77 aranyat 6·16 aranyért váltottak be, ezt a rosszul fogalmazott, de érthető »*Notá*«-t olvassuk: »aurum non reperitur, quia familiares legati pasuerunt (causaverunt) istam karistiam e(t) sic sunt ita cari.« Kénytelen volt a megbizott a rendes bankárok helyett a zsidóknál venni ily magas agión az aranyat.

6. *Régi árak.*

Nem elég tudnunk, hogy a régi pénznemek mennyi arany-értékre vihetők vissza. Kérdés az is, hogy régen ugyanazon sulyú aranyon mennyivel több élelmi és más, a régi kényelmi szokásokhoz tartozott áruczikket lehetett vásárolni a boltokban, sokadalmakon, mészárszéken és a piaczon.

A fő élelmi czikk a buza volt Magyarországon, mint ma is, s mint volt a hajdani római népnél s mai angol nemzetnél.

Némi ostentatiója volt a magyar buza bőségének III. Béla azon tette, hogy Esztergomban a keresztes vitézeknek tele ház számra ajándékozta a lisztet, melyben egy-két mohó közbajnok megfuladott.

Takarmányul őseinknél alighanem az árpa szerepelt első sorban. A buza és árpa nevét keletről hozta a magyar, a *rozs* szó német és szláv kölcsönzés; a *zab* és *abrak* egészen szláv. [1]) A rozsot még az 1427-diki törvény is takarmánynak mutatja, egy ára van az árpáéval és zabéval.

Budán is, úgy látszik, a XIV. és XV. században fehér buza-kenyérrel élt a vagyonos s fekete buza-kenyérrel a szegény nép-osztály.

Az volt a különbség az ország fővárosa s a vidék közt, hogy az készpénzen vásárolta összes kenyérszükségletét, — míg a vidéken igen kevés ember volt, ki ne a maga termesztette gabonából látta volna el családját. Buda külső birtoka igen túlnyomóan szőlőkben állott. Ezekről számos oklevél szól, míg szántóföldről mint polgárok birtokáról nagyon kevés az adat. Igy Buda nemcsak mint egyik fő pénzverő hely, hanem mint fogyasztó is kincsbánya volt — kicsiben az országra nézve. A polgárok a piaczon vagy a *zsemléseknél* vették a kenyeret már a XIV. században, a mi az ország kevés más helyén lehetett szokásban.[2]) De a kevés

---

[1]) A rómaiak főtápláléka is a buza volt, bár ismerték az éjszaki népek *rozsát* is. A latin nyelvekben azonban nem a germán *roggen* (szláv *rezs*), hanem külön szó jelölte. Latin segala, olasz *secale*, franczia *seigle*, középkori latin *siligo*, mint hazai emlékeink is írják. De a rómaiak abrakúl használták a rozsot, s Plinius (H. N. XVIII. 10.) a leghitványabb (deterrimum) gabnanemnek mondja. A rómaiak az árpát (hordeum) és avenát (haber) gyomnak tekintették, — a germánok élelmül használták.

[2]) 1487. sept. 18. az érsek Budáról vitet zsemlyéseket Esztergomba (Hyppolit cod.)Másutt: uno pistore *zsemellyés*. Tehát a *pék* régi neve *zsemlyés*. Ez a szó is, mint sok más régi magyar szó és szokás, Erdélyben maradt fenn.

számú s aránylag nem nagy népességű kenyérvásárló helyek mellett a gabonának alig volt ára. Érsekek és püspökök gabonatizedeiket nem is mérő vagy köböl számra, hanem mint a szénát vagy szalmát, kalongya vagyis kereszt számra adták el, néha még asztag számra is. Jó évben nem is akadt rá vevő. [1])

Ez a körülmény megnehezíti nálunk a gabona árak történetének összeállítását. — Jó, sőt közepes termésű években magok a hazai városok is bővelkedtek az olcsó gabonában. Igy Bártfa, mely pedig nem a földmivelésből volt vagyonos, tisztviselőinek és szolgáinak a XV. században a készpénz fizetés mellett bizonyos számu köböl buzát szolgáltatott ki, melynek a legrészletesebb számadások sem teszik ki rendesen az árát, mintha az szót sem érdemelne.

Budán az 1526 előtti városi levéltár majdnem teljes elpusztulásából különös véletlen mentett meg egy részletes árszabást a kenyér és buza árára nézve. A budai tanács 1453-ban a *zsemlések* árszabására nézve rendelkezik. A rendeletet egész terjedelmében s fordításban is ideigtatom.

»Item 1453 jar seind pey ain ander gebessen richter, rat vnd die pöcken, und da ain trechtig gemacht, wie da her nach geschriben stett.

»Item so ain *gerlatt* waiczen wiert verkawft p. fl. 6, so kwmpt van dem selbing gerlat 4 *wecht* semell mell, daraws wiert 1500 semell, der jede soll wegen 10 vnczen, ist 20 lat, vnd der semell soll albeg aine geben werden p. 1 d. vnd die zeit hat golten 300 d. 1 fl. vnd 1 wecht mell hat gebegen 2 ct. 36 pf.

Ennek magyar fordítása:

»Az 1453-dik évben együtt levén a biró, a tanács és zsemlések, ezt határozták:

»Egy garléta buzából, melynek ára 6 forint, kitelik 4 *wecht* zsemleliszt, s abból 1500 darab zsemle. Darabja nyomjon 10 unciát, azaz 20 latot, ára pedig 1 denár, melyből ez idő szerint 300 tesz egy forintot. Egy *wecht* liszt nyom 2 mázsát 36 fontot.

[1]) *Acervus* fordul elő az 1508-diki számadásokban (Hipp. Cod. 5. 6.) A *capeciát*, mi leggyakrabban fordul elő, s mi szerintem a *kepével* egy, annyival inkább *keresztnek* tartom, mert kereszt számra történt a papi tized kiszolgáltatása. 1505-ben az egri püspök zempléni gabona-tizedeinek eladásáról olvasom: »Capecias 11 pro floreno, quia anno isto in tali loco fuerant *nullius valoris.*« (U. a.) De 1503-ban Zemplénben negyedfél capecia egy forinton kel. Más járásban 5 egy forint, (u. a.) Borsodban 6 és *több*, másutt 7 egy frt ugyancsak 1503-ban.

»Item, vnd pleibt 3 wecht prat mell, aus dem werden 660 prat, vnd jecz (jeds) soll haben 20 vnczen, ist 40 lat, wol gepachen, vnd 1 prat p. 1 d. auch wie oben 300 d. p. 1 fl.

»Item 3 wecht kleiben pleiben in, vnd der gries, vnd was se semell mell zu ainczigen hin geben, vmb 3 gelt mer dans wert wer, noch pleibt in an pratt vnd semell vberschws d. 360.

»Item daz soll also verstanden werden, nach dem vnd es pas ergibt, so es gemallen wiert, das pedewt den gries. (Budai törv. k. 263. lap.)

»Kenyérlisztül marad 3 *wecht*. Ebből 660 kenyér telik ki, darabja 20 unciát vagyis 40 latot nyomjon, s jól legyen sütve. Egy kenyér ára 1 denár, melyből mint mondva volt, 300 ér egy forintot.

»Még marad *nekik* 3 *wecht* korpa, és dara. Ezenkivül (haszon) a mi zsemlelisztet a (zsemlések) kicsiben adnak el, (még pedig) háromszorta drágábban az értékénél, — (holott) csak a zsemléből és kenyérből 360 denár (1 frt és egy ötöd) hasznuk van *nekik*.

»Meg kell jegyezni, hogy a dara (mennyiség) fejezi ki azt, a mivel a megőrlött buza többet ád ki a megőrletlen buzánál.«

(Utóbbi pont a szövegben homályos; — de úgy vélem, fordításom szerint értelmezendő.)

Vegyük először a zsemlyére vonatkozó tételt. — Az van mondva, hogy a zsemlyének 20 latosnak kell lennie. Egy budai lat 10·635 gramm. Ez 170·16-nak tizenhatoda, következőleg a márkánál kétszerte nagyobb budai fontnak a 340·32 grammnak 32-ed része.

Igy egy 20 latos zsemlye 213·7 mai gramm.

Egy régi forint mai közkeletű pénzben 600 krajczár, és egy régi denár 6 krajczár volt, mikor 100 denár ment egy forintra. De 1453-ban, s azon egész évtizedben is 300 denár tett egy forintot. E szerint az akkori denár épen 2 mai krajczár. Ennyi volt az ára 213·7 gramm zsemlyének. Igy egy kilogramm sulyú zsemlye ért 4·7 denárt vagyis 9 egész és kétötöd mai krajczárt (9·4 kr.).

Ma, 1883-ban a budapesti piacz hivatalos bejegyzései szerint egy kiló közönséges zsemlye ára 24 krajczár. E szerint a mai ár valamivel több két és fél annyinál, mint az 1453-diki volt.

Mint a Hunyady korabeli fentebbi bejegyzés mutatja, a kenyér félannyi árú volt, mint a zsemlye. Mert egy denárért 40 lat, vagyis 20 uncia kenyeret adtak. E szerint egy kilogramm kenyér 4·7 mai krajczár volt. Mai bejegyzések szerint Budapesten a

fekete buzakenyér ára 13 krajczár. Ez két és háromnegyedszerte több, mint ezelőtt négyszáz harmincz évvel volt.

Azonban megjegyzendő, hogy a XV. században a sütők csak kétféle süteményt készítettek lisztjökből: zsemlyét és kenyeret. Ma a buzalisztből kétféle zsemlyét, s kétféle kenyeret: fehéret és feketét találunk a piaczon. Igy összehasonlításunk akkor lesz megközelítőbb, ha a középárakat vesszük.

A régi zsemlye kilogrammja 9·4 és a kenyéré 4·7 krajczár levén, a lisztből készült sütemények kilójának átlagos ára 7·05 krajczár.

A mai zsemlyék kilóját 24, a fehér kenyérét 16, a feketéét 13 krajczáron találjuk jegyezve. Egy kiló átlaga $17^2/_3$ krajczár. Igy a régi árt összehasonlítva a mostanival, kevés az eltérés a *harmadfél szerte* nagyobb ártól, úgy hogy épen annyinak vehetjük.

Egy adat magában, különösen oly ingadozó téren, minők a gabona- és kenyér-árak, nem elég arra, hogy belőle meszsze menő következtetéseket vonjunk. De az adatok nem mind egyenlő rangúak. Némelyik egyedül fölér egy egész csoport mással. Kútfőnk a buza árára nézve, szerintem, sok adatnak eredményét, sok tételnek középszámát adja. Nem is áll ez az *átlag* sem elszigetelten. Az 1453-ról közlött ár nagyjából rendesnek mutatkozik. Mert 1453-ban az van mondva, hogy 6 forint egy garléta, vagyis szekér buza ára. Egy más, ettől távolabb eső évre is azt találjuk följegyezve, még pedig azzal megtoldva, hogy ez a rendes ár. Találjuk pedig oly évekről, midőn még nem volt 300 denár a forint, de 200 sem, hanem csak 100. Igy Zsigmond korában írták az adatot, tehát 1438-on tul.

Kutfőnk azt állítja, hogy 6, legfeljebb 7 akkori forinton vásárolható rendesen a jó és szép buza köble, egy forintra száz denárt számítva. [1])

A buza árának egyenlő volta mellett feltehető a kenyér árának is, legalább nagyjából, egyenlő volta.

S csakugyan, mint látni fogjuk, a kenyér Budán 1438 előtt nem volt sem olcsóbb, sem drágább, rendesen, mint 1453-ban.

Az 1453-diki budai zsemlye 200 grammnál nagyobb sulyú levén, jókora terjedelmű volt, s ma inkább *czipó* nevet érdemelne.

---

[1]) A budai törv. könyv 145. szakasza: »So man . . . guetes schönes waitzen ein gerla . . . *gemeiniglich* kauffen mag pey 6 centen, oder auf das höchst um 7 centen pfennige, und derselben pfennig allzeit hundert einen gulden im gold gleich gehn.« sat.

Mint láttuk, a mai zsemlye — együtt véve az ugynevezett *császár* és *vizes* zsemlyét, 24 krajczár levén egy kilogramm, 12 darab nyomott ennyit. De 1453-ban egy kilogrammot mintegy 4·7 darab zsemlye tett ki.

Nemcsak a buza olcsóbb volta okozta a legkisebb kenyérnek ily aránylagos nagyságát, hanem az is, hogy az akkori legkisebb apró pénz, a denár levén, kisebb kenyérdarabok megvételére nem létezett megfelelő pénzdarab.

Láttuk pedig, hogy 1453-ban a denár jóval kisebb volt, mint Zsigmond idejében és azelőtt. Háromszorta lett kisebbé. Az egykorúak ezt visszaesésnek nevezték s ujkori írók is utána mondogatják a pénzromlás miatti panaszokat a régieknek. De szerintem nem mindig alaposan. A kormányok akkor hibáztak, midőn a közönség megkárosításával régi pénzeiket csak ezüst-érték szerint váltották be, míg új pénzeiket névleges értékben fogadtatták el. — De átalán véve az a tendentia, hogy a denárok a XIV. századon kezdve folyton kisebb belbecsűek, az emberiség e téren való haladásának tekinthető, — haladás volt a *váltó-pénz* felé, mi nélkül már a mai társadalom el nem tudna lenni.

Midőn Hunyady János kormányzósága alatt törvénybe iktatják nemcsak azt, hogy az ezüst-pénzt úgy kell verni, hogy 200 denár érjen egy forintot, hanem azt is, hogy ez örök időkre változatlan maradjon, — bizonyára a korábbinál apróbb pénz czélszerűségét tartotta szem előtt ama nagy emberünk törvényhozása. Mert magától volt érthető, hogy fél-denárok is veretvén, a kisebb pénz az egész kicsiben való kereskedés javára válik, mindenki, de különösen a szegények érdekében. — Hogy még Hunyady János éltében 300 denár ment egy forintra, mint 1453-ban is látjuk, az szerintem nem az 1447-diki törvény szelleme ellen volt, hanem ujabb haladás azon irányban.

Azonban az aprópénz kisebbé tétele nagy baj lesz vala; mert a kezelhetlenségig kis darabok állanak elő, ha az ezüsthöz túlnyomó részben nem vegyítik a rezet. E szerint tehát *nemcsak* a kormányok kapzsisága, hanem a kénytelenség okozta az ezüstpénznek mind nagyobb mértékben való közeledését a rézpénz felé, mely akkor nálunk egyáltalában nem létezett.

Ha már a pénzen árult kenyerek legkisebbike, a zsemle, 1453-ban is, mikor a denár háromszorta kisebb volt, mint régen,

aránylag mindig nagynak tűnik fel, mennyivel nagyobbnak kellett lennie a budai zsemlyének Zsigmond vagy az Anjouiak alatt!

Körülbelül háromszorta nagyobbnak az 1453-dikinál és nyolczadfélszerte nagyobbnak a mainál.

A nagyrészben Zsigmond koráról származott budai törvénykönyvnek már fentebb idézett szakasza, a zsemlyések kenyér- és zsemlyesütését így szabályozta: »Miután egy *gerla* jó és szép buzát, melyben 10 wecht van, *rendszerint* 6 s legfelebb 7 forinton lehet venni, (mindig 100 denárt számítva egy forintra), a zsemlyésmesterek tartoznak egy denár árú kenyeret úgy sütni, hogy az *negyedfél* fontot, s az egy denáros zsemlyét úgy, hogy az két fontot és három *nehezéket* (nessig) nyomjon. Ezenkivül tartoznak mindig fél denárt érő kenyeret és zsemlyét is sütni. A ki a mértéket nem ütő vagy jól ki nem sült kenyeret vagy zsemlyét árul, elveszti áruját s birságot fizet a bírónak.« [1])

Itt tehát a denáros zsemlye 2 font és három uncia sulyú, mi 35 unciát tesz. A kenyér pedig 3 font és fél, vagyis 56 uncia. Vagyis az egy denáros zsemlye nyom 744·45 grammot, a denáros kenyér nyom 1 kilót és 191 grammot. Látni való, hogy itt még nem állott az 1453-diki szabály, mely szerint a buza összes lisztje úgy osztandó kétfelé, hogy a zsemlyéből ugyanazon sulyú mennyiség két annyi árú legyen, mint a kenyér. Annálfogva, hogy összehasonlíthassuk az 1453-diki kenyérárakat a Zsigmond korabeliekkel, a zsemlye és kenyér átlagait kell vennünk.

1453-ban egy denáron 10 uncia zsemlyét s ugyancsak egy denáron 20 uncia kenyeret adtak. Az átlag tehát egy denáron 15 uncia kenyérnemű.

Zsigmond korában az egy denárt érő 35 uncia zsemlye s az egy denárt érő 56 uncia kenyér átlaga 45·5 uncia.

Ennélfogva Zsigmond korában csaknem pontosan háromszorta több kenyérneműt adtak egy denáron, mint 1453-ban. —

---

[1]) Budai törv. k. 145-dik szakasz. (93. l.) A különösség itt az, hogy a font *márkának* van nevezve, az uncia pedig *nessig*-nek, mi a törvénykönyv szerkesztői szerint a magyar *nehezék*-ből van rontva. Annyi bizonyos, hogy a régi németség szótárában s a régi külföldi mértékek közt azon *nessiget* nem találom. Némely hazai kutfőben a *nessig*, mint ezüst-neműek sulymértéke jön elő, s kisebb a latnál. Talán annak harmada, mely esetben egyértelmű a pisetummal vagyis negyvennyolczaddal. (Demkó Kálmán 28. l. »Polgári családélet és háztartás Lőcsén a XVI. és XVII. században.« Lőcse 1882.) De nem valószinű, hogy a zsemlyesütők *piselum* számra mértek volna.

Más szókkal Zsigmond korában ugyanazon ára volt a kenyérnek, mint az utóbb nevezett évben; mert Zsigmond denárja épen háromszorta többet ért, mint az 1453-diki denár. Akkor 100 denár ért egy forintot, most pedig 300.

Igy függött nagyjából a zsemlye nagysága a legkisebb pénznem értékétől.

De látjuk azt is, hogy Zsigmond korában is érezték, — sőt Róbert-Károly alatt is, — a denárnál kisebb aprópénz szükségét, s azért volt fél-denáros pénz, s a fél-denárnak megfelelő zsemlye és kenyér is, mint a Zsigmond korabeli szabályzat rendeli. [1])

Az 1453-diki fentebbi szabályzat egészen pontosan számít, midőn csak a kenyéren és zsemlyén nemcsak megtérítettnek írja a buza árát, hanem a nyereséget csak ezen is 360 denárnak vagyis 1 forint és egy-ötödnek írja. Mert 1500 zsemlye 1500 denár, vagyis 5 forint. Továbbá 660 kenyér 660 denár, vagy 2 forint és 60 denár. Zsemlye és kenyér összesen 7 forint 60 denárt jövedelmezett a sütőnek. Miután a buza, melyből ez kikerült, 6 forint árú volt, a nyereség 1 forint 60 denár, épen 20 százalék. Azonkivül tiszta nyereség a dara, a korpa és még némi liszt, melyet, mint naivul mondja a rendelet, háromszoros áron adnak el lisztűl kicsiben. Igy a zsemlyések kétségkivül a gazdag polgárok közé tartoztak.

Mutatja ez azt is, hogy finomabb lisztet a zsemlyelisztnél nem készítettek. Abból telt ki a polgárok kalácsa és konyhai finom süteménye is. Ez csak hasznára vált a zsemlyének. Mert nem volt abból kiválasztva, mint mai nap a lángliszt, s igy táplálóbb és jobb izű volt, — ha barnább is.

De viszont feltűnő a korpa nagy mennyisége, mely 30 százalékot tesz. A mai gőzmalmok annyira kivesznek az őrleményből minden táplálót, hogy a korpa, — mint sütőktől hallottam, — nem alkalmas semmiféle házi állat táplálására. De a mai közönséges malmokban is a korpa rendesen csak 22—23 százalékát teszi a tiszta buza lisztjének. [2])

---

[1]) Pfenbert—pfennigwert vagyis egy denárértékü a t.-könyvben, *helbert* pedig heller werth — egy fillér vagyis fél denár értékü.

[2]) Schmidl ur, helybeli nagykereskedő, volt szives a mai közönséges malmok őrlésére nézve a következő adatokat megszerezni: Tiszta buzából 130 bécsi font ád mintegy 50 font finom lisztet, 30 font kenyér-lisztet, 15 font vörös lisztet (fuszmehl), 29 font korpát, — elporlik és elvész 6 font. Ez százalékokban kifejezve $38^{6}/_{13}$ finom

Azonban a budai régi följegyzés nem alkalmas arra, hogy a liszt és korpa valódi százalékát belőle alapos számítás tárgyává tegyük.

Mert az egész közleményből hiányzik a fölvilágosítás egy nevezetes körülményre nézve. — Tiz *wecht* levén egy budai köböl buza, mint a törvénykönyv más helye kétségtelenné teszi, — miképp lehetséges az, hogy az azon köböl buzából kikerült liszt és korpa is 10 *wecht* legyen? — Pedig a szabályzat szerint 10 wecht őrlemény került ki 10 wecht buzából. Ez pedig nem állhat, mert a liszt és a korpa több helyet foglal el, mint az a buza, melyből kikerült, — 20—30 százalék a különbség, — úgy, hogy 10 *wecht* buzából vagy 12 wecht őrleménynek kellett előállania.

Egy fontos tényezőről szólani nem tartotta szükségesnek az 1453-diki budai tanács, t. i. a *molnárról*, a kinek szintúgy a lisztből kelletett megélnie, mint a zsemlyésnek.

Régen is az lehetett a szegény ember *sorja*, a mi ma, hogy t. i. egy hitvány zsák buzát vivén a malomba, nem kap több lisztet, mint a mennyi ugyanazt a zsákot megtölti. Vagy 20 százalék liszt a molnár nyeresége.

A budai sütőkön kétségkivül nem gyakorolták a molnárok ezt a liszt-uzsorát. Mindig megvolt s mindig meglesz az, hogy a gazdag olcsóbban jut majd mindenhez, mint a szegény; mert igen természetes, hogy a ki *nagyban* csináltat vagy vásárol, annak elengednek az árból.

Azonban a budai sütők számára sem ingyen forgott nyáron, s nem ingyen vesztegelt télen a malomkerék. — A budai molnárok senki fiának buzáját nem tartoztak ingyen őrleni, csak a polgármesterét, a 12 tanácsbeliét (esküdtét) és a városi jegyzőét. Minden mást, akár szegényt, akár gazdagot, őrleménye *tizenkettedéig* vámolt meg a molnár. [1])

Ez a tizenketted veszteség az, miről a sütőszabályzat merőben hallgat, mi pedig 8 és egy-harmad százalék. Továbbá az elporlásnak több mint négy százaléka sincs említve. A kettő együtt már 13 százalék körül jár. De még így is több zsákkal kell vala

liszt, $23^{1}/_{13}$ kenyérliszt, $11^{7}/_{13}$ vörös liszt, $22^{4}/_{13}$ korpa, $4^{8}/_{13}$ százalék elvész. Az 1453-diki szabályzat szerint 40 százalék a zsemlyeliszt, 30 százalék a kenyérliszt, s 30 százalék a korpa. Tehát a kenyérliszt rovására lett több mind a zsemlyeliszt, mind a korpa.

[1]) Budai törvénykönyv. 144. szakasz: »Von der mulner rechten.«

kitelnie az őrleménynek, mint a mennyi a buza volt. De ez már, ha ránk nézve homályosan is, ki van fejezve a szabályzatban, — még pedig az utolsó pontban, melyet úgy értelmezek, hogy a hét *wecht* liszten és három wecht korpán kivűl marad fenn a *dara*, mely pedig, mint tudva van, drágább a lisztnél is. — De ennek mennyiségét nem határozván meg a szabályzat, számításunk is, a buza és őrlemény közti arányra nézve nem lehet teljes.

Azonban a zsemlyés-árszabás magában nem fejezi ki egészen a kenyér árát. Annak közönséges fajtája valamivel olcsóbb volt. Mert a zsemlyesütőkön kivűl voltak a piaczi kenyérárusok, még pedig két-félék: kik polczokon árulták a kenyeret, s kiknek azt csak a földre téve volt szabad árulniok. [1]) Az előbbiek, úgy látszik, városi sütők voltak, utóbbiak a vidékről heti és országos vásárokra hoztak eladó kenyeret. A zsemlyéseknek és városi kenyérsütőknek kötelességük volt elegendő mennyiségű kenyeret sütni, kivált a nagy ünnepekre, hogy a városba özönlő sok idegen ne lásson szükséget kenyér dolgában. [2])

Az, hogy a zsemlyesütőkön kivűl voltak más kenyérsütők is, biztosan engedi következtetnünk azt, hogy a kenyér átlagos árát nem elég hiven fejezi ki a zsemlyés-árszabás. Az valamivel alantabb állott rendszerint.

Még inkább áll ez a buza-árakról. Abból, hogy egy bizonyos évben a kenyér harmadfélszerte volt olcsóbb, mint ma, nem következik, hogy a buza is épen annyiszorta lett volna olcsóbb. Mert egyfelől a molnárok és sütők nyeresége nagyobb lehetett s más felől a buza, a hiányosabb kezelés s őrlési módszerek miatt, nem adott annyi lisztet, mint napjainkban. [3])

Kisértsük meg a buza régi árának kiszámítását, mi csak úgy lehetséges, ha megtudjuk, mekkora volt a régi köböl és a régi

[1]) A törvénykönyv 146. szakasza így szól: »Dy *müttelpegken* süllen *gemain* prot, und nicht semel, pachen, . . . und süllen das fayl haben auf schregen, und nicht auf der erden.« A 147-dik szakasz pedig: »Dy *wechtler*-pegken süllen für allen dingen gerecht wol gepachen prot zu margh pringen, und sullen das fayl haben auf der erden, und nicht auf schregen.« (92. l.) Ezek ellenében a zsemlyesütőket *meister-pegken*-nek nevezi a törvénykönyv.

[2]) U. a. u. o.

[3]) Cibrario. Economia politica del Medio Evo. II. 252. lap. Bourbon Bona, VI. Amade savoyai gróf neje 1374-ben írja, hogy náluk négy *emin* (véka) buzából egy emin korpa kerül ki. Tehát savoyában még jobban őrlöttek, mint Budán. Mert itt 10 véka buza 3 véka korpát adott harmadfél helyett.

véka. Magától értetik, hogy itt oly pontosságról, mint a pénzeknél, szó sem lehet.

Láttuk, hogy az 1453-diki följegyzés egy nagyobb és egy kisebb buzamértékről szól.

A nagyobbik az, a mit a német szöveg *gerlattnak* és *gerlának* ír. Más helyen ugyanazt *kübelnek*, vagy köbölnek találjuk írva. [1])

A gerlatt szó, melyet számos ó-budai oklevélben *garlettának* találunk nevezve, nem fordul elő ily alakban a külföldi gabonamértékek közt. Sem magyarban, sem németben, sem szlávban nincs a szónak értelme. Szerintem az latin eredetű, s kétségkivül a Budán és Esztergomban megtelepedett olaszokkal jött be.

Legközelebb jár hozzá a *carro* szó, mely szekeret jelent. S csakugyan Ducangenál találjuk az olasz *carrada* szót, kocsi-*teher*, tehát sulymérték értelemben (francziául charée). A carratá-ból lett rontva a garrata, vagy garlata, s ebből a német gerlat vagy gerla.

Még a XIV. és XV. században a *mázsa* szó is kocsiteher értelemben fordul elő, sőt tulajdonkép a rakott szekér egy nemét találjuk *mázsának* nevezve.

Különös, hogy a *wecht* is hasonló származásúnak mutatkozik. Mert a németségben ez a szó, mint suly nem található. De megvan a latin nyelvekben. Ducange középkori szótára szerint *vehia* vagy *veh*es = onus vehiculi, tehát szintén kocsi-teher. Ebből lett a wecht, mi már inkább taliga-teher volt a nagyobb garlétához képest. Láttuk, hogy azokat, kik vidékről hozták a budai vásárra a kenyeret, s csak a földön volt szabad azt árulniok, *wechtler*-eknek nevezték. — Ez vagy azt tette, hogy a kenyeret *kocsin* szállitó sütő, vagy azt, hogy egy-egy wecht liszt ment egy kenyérre, — mi a mai kolozsvári kenyér-monstrumokkal vetekedett volna. Ha az ugynevezett *weckni* valamikép a régi *wecht* utóda, mennyire elcsenevészett, méltatlan utóda!

Hogy a wecht a *vehia* és veh*es* utóda, arra erős bizonyiték az, hogy másutt nem található a szónak ily közel rokona, ha csak a *vékát* valaki a magyar nyelvből nem származtatja, mi alig eshetik meg a képtelenséggel határos erőltetés nélkül.

Ha az én magyarázatom áll, a szó elég messziről, Franczia-

[1]) Az esküdt gabona-mérőmesterekről (traidmaister) azt mondja a törvénykönyv, hogy egy *köböl* (kübel) buza vagy rozs után 10 denár a díjok, vagyis egy *wecht* után egy denár. Azonban a latin emlékek a *wechtel* nevezik *cubulus*-nak.

ország tájairól vándorolt Budára. Nem is az egyetlen példa. Nagy-Szombatban a XV. századbeli gabona-mértéket *mütt*-nek nevezték. Bécsben is a véka egy neme volt az, s egy kisebb mérték *muthel*. [1])

Ez pedig a párisi *muid* és amsterdami *mudd* volt eredetére nézve. Ez viszont a latin *modius*. A *mütt* Budán sem volt ismeretlen. Azon kenyérsütőket, kik a piaczon, asztalokon árulták a kenyeret, *müttel-pegken*-nek nevezi a budai törvénykönyv, tehát kicsinyített *mütt* mennyiségű lisztből álló kenyeret árultak.

Nyelvészeti szempontból igen közel jár a *wecht* a vékához, mely Erdélyben a legujabb időkig a fő gabonamérték, s a legszokottabb lehetett országszerte is. A régi biblia-fordítás sem köböl, hanem véka alá rejtett gyertyáról szól. Igaz, Zsigmond király 1427-diki hadügyi törvénye, budai *cubulus* alatt budai vékát ért; de ez latin kifejezés, s hihetőleg csak azért használják, mivel a vékának nem tudtak alkalmas latin nevet találni.

A budai véka nagyságáról pontosan értesít az idézett följegyzés, az levén mondva, hogy egy budai véka zsemlyeliszt nyom 2 budai mázsát és 36 fontot.

Mindenekelőtt a budai mázsával és fonttal kell tisztában lennünk; mert a piaczi szokások ugyanazon alapú sulymértéket különböző áruczikkeknél különbözőleg alkalmazták. Igy Budán, mint látni fogjuk, a fűszerekre nézve a budai mázsa nem 100, hanem 120 font volt, — és a fűszer-font nem 16, hanem csak 12 unciás, mint a gyógyszerészeknél. — Kérdés, nem volt-e átalános szokás ez minden áruczikknél?

A följegyzésből határozott feleletet kapunk. Meg van mondva, mennyit nyom a zsemlye, s mennyit nyom a liszt ugyanazon mértékkel mérve. — Tudván azt is, hogy a kis darabokban sütött kenyértésztából jobban elpárolog a viz, úgy, hogy a sütet kevéssel sulyosabb a ráfordított lisztnél, a budai mázsának és fontnak azon nemét kell elfogadnunk, melyben a két féle suly közel jár egymáshoz. — Ismétlem, hogy itt azt a pontosságot nem lehet követelni, mint az arany-mérésnél.

Kisértsük meg, hogy 16 unciásnak vagyis 32 latosnak vegyük a budai fontot és 100 fontosnak a mázsát. Az levén mondva, hogy

---

[1]) Weiss K. Gesch. d. Stadt Wien. I. 443. l. 30 *metzen* = 1 muth, 1 muth = 6 muthel; 6 metzen = 1 schaf.

4 véka lisztből 1500 zsemlye telik ki, mindenik 10 unciás, ez ád 15,000 unciát. Igy egy véka liszt nyom 3750 unciát. — Most 16 unciának véve a fontot, egy mázsa 1600 uncia. Az a kérdés, hogy 3750 uncia hány mázsa. Kijön 2·343 mázsa, vagyis 2 mázsa 34 és egyharmad font. Kutfőnk pedig azt mondja, hogy egy véka liszt 2 mázsa 36 font. E szerint föltehető, hogy a zsemlyék összes sulyára nézve némi *remediumot* engedtek a sütőknek. — Ha akár a fontot 12 unciásnak, akár a mázsát 120 fontnak vennők, — a két féle számítás közel se járna egymáshoz.

Igy constatálván a budai közönséges kereskedelmi sulymértéket, lássuk a régi ürmérték viszonyát a maihoz.

Az van mondva, hogy egy véka zsemlyeliszt nyom 2 budai mázsát és 36 fontot. Ez annyi, mint 80·316 kilogramm (nincs egy métermázsa).

Az a kérdés, mennyi ürt tölt be ennyi sulyú zsemlyeliszt? — Egy liter zsemlye-, vagy fehér-kenyér-liszt kerek számban 55 dekát nyom, vagyis 550 grammot. [1]) Igy 80.316 kilogramm liszt 146·029 liternyi ürt tölt be. E szerint a budai véka mintegy 146 liter volt.

Minthogy tiz véka buza ára, mint láttuk, 6 régi forint, mi mai arany-értékben 30 forint 30 krajczárt, közkeletű papirforintban pedig 36 forintot tesz, egy vékának az ára ennek tizedrésze, úgymint 3 frt 60 krajczár.

Lévén a régi véka vagyis 146 liter buza ára 3·60 forint, 100 liternek, vagyis egy hektoliternek az ára 2 mai forint 46·6 krajczár papirpénzben.

Most pedig, 1883-ban, mikor a kiló zsemlye ára 24 krajczár, a budapesti piaczon egy hektoliter buza 7 forint 37 krajczárnak van jegyezve. [2])

Ezt az árt nemcsak azért veszem fel, mert a mostani pillanat ára. Tulajdonkép az egy hátunk mögött levő hosszabb időszak átlaga; az 1850—1870 évek közti huszonegy évé. Mert 1850—1860 közt egy pozsonyi mérő buza 445 krajczár volt átlag és 1860—1870 közt 474 krajczár. Átlag 459·5 krajczár. [3])

[1]) Megmérettem több helyen, összetöltve a 0, az 1, 2, 3, 4-es számu liszteket — azokból két liter mindig 110 deka sulyú volt.

[2]) Kőrösi. Statistikai füzetek. 1883. septemberi füzet.

[3]) Kőrösi i. h. 257. l. Hogy csak 1870-ig vettem s nem azon innen, oka az, hogy azon inneni összeállítás nem áll rendelkezésemre ez idő szerint. Kőrösi 1873-ban megjelent összeállítását használom.

Átszámítva a pozsonyi mérőt, egy hektoliter 7 forint 35·43 krajczár, mi a mai ártól számba nem vehető csekélységgel tér el. Igy én az 1883-diki gabonaárt és kenyérárt rövidség okáért az 1850—1870 közti átlag gyanánt vettem fel.

A 7 frt 37 kr majdnem egészen háromszorosa a Zsigmond király és Hunyady korabeli árnak. Mert háromszor 2·466 tesz 7·398 frtot.

A régi véka jóval nagyobb volt az ujkori pozsonyi mérőnél, mely 1848-ig országos mértékűl szolgált. Utóbbi csak 62·48 liter, míg a régi budai véka 146.

A régi nagy ürmérték, az úgynevezett garléta már 1460. pontosabban 1460·29 liter volt, igen nagy helyet foglalt el. Egy köbmétert 1000 liter tesz, s igy a régi garléta ennél jóval nagyobb volt. Oly kas kellett hozzá, melynek széle-hossza és magassága 11.345 deciméter (3 láb 7 hüvelyk bécsi).

Egy oly kocsiderék telt meg vele, melynek szélessége 11·345, hossza 14·18125 és mélysége 9·0764 deciméter. Más alakban egy vásári csizmadia-láda vagy egy szüretelő kád volt egy garléta.

Egy hectoliter tisztabuzát csak 75 kilogrammnak véve, (mint Párisban szokás), 10·95 vagy kevés híjján 11 egész métermázsa buza volt a régi legnagyobb budai buzamérték. Csakugyan egy kocsiteher volt az. Ez 36 mai forint árú volt. E szerint egy métermázsa buza 3 forint 29 kr mai pénzűl.

Buda s átalán a hazai városok polgárai értettek ahhoz, hogy a buza rájok nézve szerfölött meg ne drágúljon. Olcsó években fölhalmozták a gabonaneműeket, s úgy látszik, nemcsak az egyes polgárok, hanem maga a hatóság is. Mikor rosz termés nyomán inség volt, az a fonáknak tetsző viszony állott be, hogy a gabonatermesztő helyek éheztek, míg a gabonát nem termesztő városok aránylag bővelkedtek kenyér dolgában.

Igy 1364-ben Lajos király — anyjával s az országnagyokkal egyetértve — Visegrádon egy rendeletet adott ki, melyben a királyi városi hatóságoknak meghagyja, hogy egyik se tartogasson bárminemű gabonából többet, mint a mennyi a város lakosságának egy évi élelmére elegendő. A kinél elrejtve többet találnak, azt el kell adni. [1]) Érdekes, hogy ez a rendelet julius 15-dikén

[1]) Fejér. Cod. D. IX. 3.—408.

kel,(mai szerint 25-ike), nyomban aratás után, vagy mikor az még nem is volt mindenütt befejezve.

A fentebbi számok, mint megjegyeztem, nem közönséges egyes adatok, hanem a XV. század közép évtizedeiben átlagul vehetők. — Sajnos, hogy többfelől gyüjtött adatok összeállításával nem szolgálhatok; mert ha találunk is följegyzéseket itt-ott, s a Hippolit-codexek is szolgálnának ilyekkel, bár kevés számban: de nem ismerjük a különböző városok ürmértékeit, s igy lehetetlen a gabonaárt meghatároznunk.

Azonban a XV. századbeli kenyér- és buza-árnak a maihoz képest háromszoros volta csak okoskodás utján sem valószínűtlen.

Azon éltesebb kortársakat, kik emlékeznek a gyermek- és fiatalkorukbeli gabonaárakra, nem lepheti meg a fentebbi eredmény.

Ha vesszük a pesti piacz gabonaárait az 1826—1845 közti húsz év alatt, az öt évenkénti átlagok, pozsonyi mérőt s mai krajczárokat véve a buza árára nézve, a következők:

1826—1830 közt 230 kr.
1831—1835 » 256 »
1836—1840 » 196 »
1841—1845 » 224 » [1])

Ezen husz évi átlagul kijön 226 és fél krajczár.

Minthogy a pozsonyi mérő 62·4805 liter volt, kijön, hogy 1826—1845 közt átlag egy hectoliter buza ára 362 és fél mai krajczár volt. Ennek kétszerese 7 frt 25 kr. Tehát a mai 7 forint 37 krajczáros ár az 1826—1845-dikinek kétszeresénél is több.

E szerint Magyarországon az ezen századbeli 1848 előtti gabonaárak közelebb állottak a XV-dik századbeliekhez, mint az 1848 utániakhoz.

Ezt a tényt, — a mit pedig Magyarországon mindenki tud, a ki ezelőtt negyven évvel már eszmélő korban volt, — nemcsak hazánkra nézve tartjuk fontosnak, hanem az összes európai nemzetgazdákra nézve is. Hol találhatnának meggyőzőbb czáfolatot azon félszeg felfogásra, mintha csupán, vagy tulnyomólag az amerikai arany és ezüst beözönlése, mely a XVI. század második felében kezdődött nagy mérvben, lett volna okozója az újkori árak oly nagy emelkedésének a középkori árakkal hasonlítva össze?

[1]) Pestvárosi Statistikai Évkönyv. Első folyam. Irta Kőrösi József. Pest 1873. (Ráth Mór bizománya). 257. l.

MÚZEUM-BUDAPEST KÖNYVTÁR

Mi okozta, hogy nálunk 1848 előtt még oly árak voltak, mint másutt Amerika fölfedezése előtt, s 1848 után kétszeres lett az ár?

Nem California és Ausztrália arany-mezőin kell keresnünk a fő okot, hanem abban, hogy hazánkban ekkor ment át a középkorias terménygazdaság pénz-gazdaságba. A mi 1850 előtt robot, az 1850 után napszám lett. — Nyugaton lassanként és régebben történt ez a gazdasági forradalom. Az 1789 előtti Franciaországot sem lehet e részben hazánkhoz hasonlítani. Állami és tisztán gazdasági tekintetben a középkor voltaképen 1848-czal ért véget nálunk.

Mi volt a robot más, mint azon idők maradványa, melyekben pénz helyett az áru-csere járta? — A földbirtokos a jobbágynak nem pénzt adott a munkáért, hanem földet és hajlékot. 1848 óta rögtön pénzzel kellett fizetni. A munka ára természetesen fölment.

Ezen a téren hazánk oly experimentumot vitt véghez, mely az egész világra nézve tanulságos. Itt kézzel fogható bizonyság van arra, a mi másutt az átmenet lassusága miatt nem tünt fel.

Egy másik nagy horderejű tényező — mellőzvén az *államháztartás* gyökeres átváltozását — a forgalombeli átalakulás, mely hazánkban ismét forradalom-szerű. Másutt kedvező geographiai fekvés, mesterséges kőutak, csatornák rég előkészítették a gőzhajó és vasutak szerepét. Nálunk a forgalom a tespedésből közvetlenül ment által a gőzerő használatára.

Hogy ugyanekkor Californiának és Ausztráliának az ötvenes években feltárt kincseiből mily kevés jutott nekünk, bizonyítja papirospénzünk, mely a rögtönösen megélénkült forgalom kisegítője. Ha rosz is, de szükséges rosz volt.

Mindezek eléggé bizonyítják, hogy hazánkban az árak története nagyon különbözik a nyugati országok hasonló szakbeli történetétől.

Azonban nem akarok itt nemzetgazdasági elméleteket feszegetni. Csak föl akartam hívni a kutatók figyelmét oly magyar történelmi tárgyra, melynek tüzetes kifejtése nemcsak hazánkra nézve volna tanulságos.

A fődolog, mit föladatomhoz képest itt be akartam bizonyítni, hogy egyátalán nem tulzás, ha a XV. századbeli gabonaárakat

Magyarországon vagy háromszorta vesszük alacsonyabbaknak a maiaknál s illetőleg az 1850—1870 közti átlagnál.

Azonban még ha oly bővében volnánk is az adatoknak, mint Cibrario volt a piemonti s szomszédos gabonaárakra nézve, idő-előtti lenne átalán szabályul állítni föl, hogy a régi arany forintot a XIV., XV. és XVI. században mai papir-értékénél is háromszorta drágábbnak vegyük.

Átalán véve kérdés, hogy lehetséges-e különböző idők és távol eső helyek pénzeinek vásárló erejét valamely egyes termény árával kifejezni. — Kiváló nemzetgazdák tagadólag válaszolnak e kérdésre.

Különösen hazánkra nézve, bár a főtáplálék kétségkivül a kenyér volt, egyoldalúság lenne csupán annak árából itélni meg az arany forint vásárló képességét, s annak alapján hasonlítni össze a régi pénzt a maival.

Nálunk a *hus* is kiváló szerepet játszott az élelmezésben, s annál nagyobbat, mentűl kevésbé előhaladt műveltségű korra megyünk vissza. — Angolországról is, melynek középkori viszonyai nem nagyon tértek el Magyarországéitól, s jóval fejletlenebbek voltak, mint az akkori Franczia- vagy Olaszországéi, megjegyzik, hogy a nép tápláléka nagyobb mértékben volt hús, mint napjainkban. [1])

A hus ára pedig némely házi állatok árától függ.

Lássuk először az ökör-árakat.

Az esztergomi érsekség s az egri püspökség számára a XV. század végén s a XVI. elején (1487—1507) sok ökröt vásárolnak össze.

Az 1503-dik évben Egerben Sz.-György nap előtt 1—2—3 éves tulkokat és tinókat (boves parvos) vásároltak. — 150 darabért adtak 100 régi vagyis 600 mai forintot. Igy darabja 66·6 régi denár, vagyis épen mai 4 forint.

A felnőtt ökrök árára nézve a mondott évekből különböző alkalomra több vásárlást találtam följegyezve. A fentebbi fiatal marhákat bele nem számítva, összesen 235 darab ökör kerűlt 313 frt $31^1/_2$ denárba régi pénzűl. Igy darabja átlag 1 frt 33 denár régi pénz, vagyis 7 frt 98 kr mai papir-pénz, a mi kerekszámban 8 frtnak vehető.

---

[1]) Hallam »Europe during the middle ages.« 790—791. l.

1501-ben Egerben 16 darab *igás* ökröt vesznek 39 régi forinton. Darabja tehát 2 frt 43 és háromnegyed denár, mai pénzül 14 frt 63 kr. [1])

Ugy kell lenni, hogy ezek igen szépek, kivételes minőségűek voltak. Kivételesnek kell tartanunk egy másik, 1503-diki esetet is: Julius hóban Egerben két vágóökörért a püspök konyhája számára 18 frt 78 denárt fizetnek, darabjáért 9 frt 39 denárt. [2]) Mai pénzül darabja 20 frt 34 kr.

A fentebbiekben négy féle kategoriáját látjuk az ökröknek: először a fiatal marhákét, aztán felnőtt, de kétségkivül közönséges igás ökrökét, továbbá a nagyon szép igás, végre a hizlalt ökrökét. Túlnyomó számú a felnőtt igás marhákról való feljegyzés.

A legdrágább, s kétségkivül hizott ökör a XVI. század elején 20—21 mai forint volt. Ezen század harminczas negyvenes éveiben átlag ára a hizott ökörnek 77 forint, — ma pedig, 1883-ban, 80—155 forint körül van az ár minőség szerint, ugyhogy a közép ár mintegy 117 forint. Igy maga az egri püspök szakácsa is, ünnepnapokon öt-hatszorta olcsóbb marha-húst tálalt fel, mint hétköznapon egy-egy házmesterné Budapesten 1883-ban.

Összehasonlítván a legdrágább régi ökör árát a mai budapesti leggyengébb vágó marháéval, az arány 20 : 80 azaz négyszeres. S ez a legkedvezőbb arány a mai árra nézve.

Mert épen a hizlalásnak bajos volta miatt a régi időben kétségkivül nem a hízott, hanem a fiatal marhának adtak elsőséget, mikor jó húst akartak mérni, — mint a hogy Budán is, hol sok nagy ur és tehetős polgár lakott s a felügyelet is szigoru volt. Fiatal ökröt, tehenet, melyekből kettő adhatott annyi hust, mint egy mai gyengébb hizott ökör, lehetett venni 4, 6, legfeljebb 8 mai forinton. Igy a hús mai ára ötszöröse vagy hatszorosa is lehet a régi rendes árnak.

A hús árára nézve közvetlen adatunk nincs. De az ökörárakról közlött fentebbi adatok, kapcsolatban a sulymérték és a pénz ismeretével, azt engedik következtetnünk, hogy a hús, mikor drága volt, nem mehetett feljül egy denáron budai font számra, mikor olcsó volt, nem szállhatott alább egy fél denárnál; minthogy

---

[1]) Hippolit-codex, 1501-diki számadás. 29. l. (Kézirat a m. t. Akademia kéziratárában.)

[2]) Pro duobus bobus mactabilibus ad coquinam dedi 18 florenos 78 den. (U. a. 37. l.)

rendesen kisebb fajta pénz nem volt (leszámítva a XV. század ötvenes éveit).

Egy budai font (a 32 latos) 340·32 gramm volt, valamivel több egy-harmad kilónál, egy fél denár pedig 3 mai krajczár.

Mikor egy fél denár volt egy budai font marhahúsnak az ára, 8·8 mai krajczár volna egy kilogramm. 1883. szeptemberben 56 kr volt egy kilogramm hús. Tehát több mint hatszorta drágább.

Mikor pedig egy egész denár volt a marhahús budai fontja, egy mai kilogramm 17·6 mai krajczár, mintegy 3 és egy-nyolczadszorta kisebb ár az 1883-dikinál. De a XV. századhoz képest rendkivűli ár; mert ezen század harminczas negyvenes éveiben, mikor az ökrök ára már háromszorta-négyszerte nagyobb volt, mint a XV. században, a hús kilójának átlagos ára 18 és fél mai krajczár volt. [1])

A pénz és suly természeténél fogva ezen végletekben járt szükségkép a hús ára. Az ingadozás tengelye számban fejezve ki, vagyis az átlag 13·2 mai krajczár. Ez pedig a mai árnak több mint négyszerese (4·242, mintegy 4 és egy negyed).

A marha-hús fontos élelmi czikk volt minden időben a városi népre nézve, s hogy Budán az rendes, bizonyítja a mészárosokra hozott budai törvény, mely többek közt így szól:

»A mészárosok czéhmestere nagy gondot viseljen arra, hogy mindennap, mint lenni kell, elegendő hús legyen a mészárszékekben eladásra kitéve, hogy a *szegény ember* hús nem-létében inséget ne szenvedjen.« [2]) Szigoru felügyelet volt a hús fris és tiszta voltára nézve is. A vágóhidak a Duna-parton állottak, sőt, úgy látszik, ott a közvágóhid egy neme állott, [3]) a hol csak fényes nappal volt szabad marhát vágni. Magok a mészáros *székek* fenn a várban voltak.

A hús tehát, nem a gazdagok luxusa, hanem a szegények mindennapi tápláléka is volt. Az lehetett, még nagyobb mértékben, mint a kenyér; mert összehasonlítva a mai árakkal, sokkal

---

[1]) Kőrösi statistikai adataiból kiszámítva 1830-tól 1850-ig. Egy igás marha közép ára ugyan akkor 52 forint mai pénz átlag, mig a XV. század elején 8—14 frt.

[2]) »Das dy armen menig nit kumer mues leiden von fleisch wegen.« Budai törvénykönyv 106. szakasz.

[3]) Dy maister fleischhagker süllen ir fiech anderswo slahen nicht, den auf der *gemain slachprugken*, pey der Tonaw.« 105. l.

olcsóbb volt a hús a kenyérnél. Ma, midőn egy kilogramm kenyér, mint láttuk, — a zsemlyét is beletudva, — átlag $17^2/_3$ krajczár, egy kilogramm hús 56 krajczár. Tehát 3 krajczárral több a 3 szorosnál. Régen a kenyér kilója 7·05 mai krajczár volt átlag — a zsemlyét is beletudva, — a hús kilója pedig 13·2 mai krajczár! — Nem egészen kétszerese. Ez pedig úgy vélem, jellemzi a régi közgazdasági állapotokat: A legelő túlsulyban volt a szántóföld felett. A földesur nem hold-, hanem gulya- és ménes-számra dicsekedett. Parasztjai csak részben jobbágyok, más részben gulyások és csikósok lehettek.

Hazánk még a XV. század végén sem jött helyre a nagy mongol invasio következményeiből, melyek egyike volt egy félig nomád nép, a kúnok megtelepedése hazánk legtermékenyebb vidékein, s csaknem a főváros kapujáig.

E szerint ha a gabona-árakra nézve a XIX. század harminczas negyvenes éveiben közelebb voltunk a közép-, mint az ujkorhoz; de már hazánk egészen földmives országnak volt mondható, mig a mohácsi vész előtt, bár jókora részben szintén földmives, de nem kis mértékben pásztor, kivált az alföld. Magyarországon bőven volt a szarvas-marhán kivűl juh, kecske és sertés is.

Bizonyára jelentékeny szerepe volt Buda város élelmezésében a sertés-húsnak. A budai törvénykönyv ugyan megtiltja a *henteseknek* (paechler), hogy a piaczon máskor áruljanak, mint hetivásárokon; [1]) de kétségkivűl ez csak azért volt, mivel zsirral, szalonnával, füstölt hussal módjában volt minden háztartásnak ellátnia magát.

Esztergom várának 1507-diki számadásaiban találjuk, hogy 113 disznót vettek a vár élelmezésére 60 arany forinton. [2]) Mint ugyanazon kutfő más helye értesít, abban az évben drágaság uralkodott. A fentebbi ár = 1 frt 88 denár, régi pénz, és igy 11 frt 30 kr mai. — A makkos sertés darabja 1 frt 25 denár volt. — Ennyin vesznek az egri püspökség számára száznál több darabot. Igy darabja 7 frt 50 kr. Egy közepes ökör ára.

Az utóbbi árt látjuk szerepelni, mint egy egész szalonna árát is, melylyel élénk külkereskedést üztek Esztergomból. [3])

---

[1]) Budai törvénykönyv. 109. szakasz. Ugyanott rendelik, hogy nem szabad a mészáros mesterekkel egy sorban, hanem külön árulniok.

[2]) B. Nyáry A. Hippolit-codexek. Századok. 1870. — 670. l.

[3]) B. Nyáry Alb. Hipp.-cod. Századok. 1870. — 670. l.

A fentebbi 11 frt 30 kr ár kétségkivül hizott sertésre értendő.

Egy ilyennek szalonnája — nem kőbányai, hanem a pesti piaczon a falusi árút véve — körülbelül 58—60 kilogramm. Igy a régi szalonna kilogrammja mintegy 12 és fél mai krajczárba került volna. Ma a piaczi ár 75 kr. Mikor olcsóbb 60—66 kr. Az ár mintegy öt-hatszoros.

A soványabb süldőket 66 denárjával, tehát 3 frt 96 kr s igy mintegy 4 frtjával vették.

Mindezekből az tűnik ki, hogy a sertés, a szalonna, s igy kétségkivül a disznó-hús is, 4—5-szörte drágább ma, mint a XV. században.

A sertés átlagos ára a pesti piaczon 1831—1850 között 21·25 mai forint. Nem épen egészen kétannyi, mint 1507-ben.

Fontos élelmi czikk volt a hal. A lelkiismeretesen megtartott bőjtök alatt merő veszteglésre lesznek vala kárhoztatva a mészárosok, ha a törvény föl nem hatalmazza a *halak* kicsinyben való kimérésére is.

Legkedveltebb hal volt a közönségesek közt a kecsege. De említik többször a vizát is. Hazai folyóink ezen óriása annyira otthon volt ezen tájakon akkor, mint ma az oláhországi Dunán. Még kaviárt is készítettek itt. — De szokásban volt a sózott hal készítése s a vele hordó számra való kereskedés is.[1]) — Halakban átalán gazdag volt a Duna, Tisza melléke, de egy pont sem lehetett azok nagyobb bővében, mint Buda és Pest tája. — Ha a polgárság pénzen vette is; de kétségkivül az még közelebb járt az ajándékhoz, mint a marha-hús.

De azon házi állatok is, melyek a szarvas-marhán és sertésen kivül, a polgári háztartásra szükségesek, ily árúak voltak a XV. század végén, s a XVI. elején: Egy tyúk 2 denár, mai 12 kr., egy csirke 1 denár, mai 6 kr. Ez aprilisi ár, tehát magas. [2]) Egy *lúd* rendes áráúl a budai törvénykönyvben 12 denárt látok írva, mi mai 72 kr. [3]) Ma (1883. sept.) egy magló liba 3 frt 10 kr, és

---

[1]) A Hippolit-codex Esztergomra nézve bizonyítja ezt.

[2]) B. Nyáry Albert. Századok 1870. évf. 671. l.

[3]) Midőn arról van szó, hogy valaki az adókivetésnél eltitkolja bora mennyiségét, az van utána téve, hogy ez veszítse el hitelét. Egy liba áráiglan, vagyis 12 denárig ne higyen neki senki. (236. 6. szakasz.)

egy hízott 5 frt 71 kr. Az előbbi ár is vagy háromszoros, az utóbbi pedig hétszeresnél is több. Közép szám az ötszörös.

Kedvelt teríték volt a sült kappan. [1]) A nagyját 5 denárral lehetett venni, — ez mai 30 kr. Most pedig 1 frt 96 kr.-nak találom a piaczi árát. [2]) Több, mint hatszoros ár! — Egy fáczán 8—13 denár volt, vagyis 48—78 mai krajczár, mig ma 2—2·5 forint darabja.

Úgy látszik a zöldségek közül akkor is rendes táplálék volt hazánkban a káposzta, — kivált a téli félév alatt. Habár az esztergomi érsekségnek több rendbeli kertje volt; de az udvartartás s a nagyszámu fegyveres és fegyvertelen cselédség számára piaczon is kellett vásárolni. Egyszer 4000 fő káposztát vesznek 7 és fél régi forinton. S ugyanakkor ismét 2450 főt 4 frt 32 denáron. E szerint száza $18^3/_4$ denár, a mi mai 1 frt 12 és fél kr. — Más évben 3150 fejet vásárolnak be 3 frt 5 denáron, s ismét 8000 főt 9 forinton. Mintegy $9^3/_4$—$11^1/_4$ denár száza, vagyis 57—67 mai krajczár.

Ha ama nagyobb árt fogadjuk is el, mily messze áll a mai ártól! — Budapesten a hajón szállított káposzta, mikor leginkább bővében van, november elején 6—8 forint. Csak akkor száll le 4 forintra, midőn a fagy idő előtt bekövetkezik. Igy mai közép árnak véve a 6 forintot, a mai több mint háromszorosa a réginek. Valóban négyszerese is lehet. Nem tehető fel, hogy Budán érezhetőleg drágább vagy kevésbbé használt lett volna ez az élelmi czikk.

Az oly bő használat és olcsóság mellett kétségtelen, hogy vagy mind hazai termék volt az, vagy hogy az ország legtöbb részében szokott termény volt, — mind asszonyi industria, valamint a régi egész konyha-kertészet is.

Mindezek közt azonban a marhahús a legfontosabb táplálék.

A legnagyobb fontossága volt mindenütt, hol tömegesebben éltek együtt az emberek. Igy a városokban és a táborban.

Kereskedő, iparos, a városi lakosság ezen főfő alkateleme, otthon kosztozik télen nyáron. A mészárszékek, melyek elegendő számáról a hatóság gondoskodott, kétségkivül még nagyobb szerepet játsztak a magán ember konyháján s vendégfogadóban, mint

[1]) B. Nyáry szerint aránylag kedveltebb, mint ma. I. h.

[2]) Kőrösi József Statistikai Havi Füzeteiben. 1883. sept.

a sütők, — a mennyiben az alimentátió ezen két nélkülözhetlen tényezője közül, ha az élelemre fordított összes költséget veszszük, a húsért fizetett összeg átlag véve kétszer s többszörösen is meghaladja a kenyérre s más élelmi szerekre fordított költséget.

Az élelmi szerekkel minden időben a legszorosabb kapcsolatban állott a *munkabér*. Hogy annak alacsonynak kellett lennie, az magától érthető. A földesur számára a jobbágy, ha nem is egészen ingyen, de csak annyiért dolgozott, a mennyi épen szűken elég volt maga és családja igen kevés igényeinek kielégítésére. Azt sem készpénzül kapta, hanem szántóföld, legelő és házhely képében.

De volt készpénzben adott bér is. Különösen a városok csak ily módon tehettek szert munkás kezekre. Budán a szőlőmivelés lévén a fő, s csaknem egyedüli külső gazdasági ág, tudjuk, hogy a vidékről sereglettek be a szőlőmunkások. Sőt a sok jobbágy felett rendelkező esztergomi érsek is néha napszámosokra szorult. Épen az esztergomi érsek számadásaiból, a Hippolit-codexekből merítjük főleg adatainkat, melyek szerint egy kézi paraszt napszám rendesen 5 denár, néha csak 4, vagyis mai 30, s illetőleg 24 krajczár. [1]) Hogy ez volt a rendes ár, bizonyság rá az is, hogy Bártfán a XV. század több éveiben szintén 4—5 denárnak találjuk a napibért. [2])

E szerint közép számítással 27 mai krajczárnak vehetjük városok közelében is a régi napszámot. Ha nem vesszük is azon mostani napszámokat, melyeket a budapesti építéseknél elfoglaltak kapnak (1 frttól 1 frt 20 kr.-ig), a mezei napszám is ma 70, 80 és 90 krajczár levén, látni való, hogy a mai bér háromszorosa a réginek.

Látjuk, hogy a munkabér, bár nagyon alacsony, de a maival összehasonlítva, nem a hús, hanem inkább a kenyér árával áll arányban. Természetesnek is találom. Mert a mezei munkás kis mértékben élhet fris hússal, melyet vagy főzni vagy sütni kell, mire rá sem ér, s a messzire kihordás alkalmatlan. A kenyér volt

---

[1]) Igy 1483-ban Esztergomban 31 embernek az istálló javitásáért 1 frt 55 kr járt, tehát egy napszám 5 denár. — Tamás *Vigilatornak* (hajdu) 6 napra 30 denár járt. 1487. U. o. Hipp. cod.

[2]) Fejérpataky sajtó alatt levő városi számadásai.

minden időben legkényelmesebb tápláléka a mezei napszámosnak, s hozzá egy kevés szalonna nálunk.

A cselédség és legények, a polgári háztartás ezen nevezetes költségi rovata, aránylag olcsóbb kellett hogy legyen a napszámosénál, miután a bérbe betudott koszt aránylag olcsóbb volt a kenyérnél.

A kőmivesek, ezen, többnyire benn a városban dolgozó munkások díja aránylag kisebb volt a mezei napszámosokénál.

Egy közönséges kőmives most, 1883—1884-ben napjára 1 frt 80 krt kap, a *vakoló* kőmives pedig 2 frt 50 — 3 frtot. Esztergomban a XV. század végén 12·5—13 denár volt a bérök, mi 75—78 mai krajczár. Igy a mai ár a réginek háromszorosa körül jár, illetőleg azt meghaladja.

A fentebbi munkabér két neménck mekkoraságától nagyban függött Budaváros két életérdeke. A szőlőmivelés készpénzen fizetett mezei napszámosok, s a házak és a lakások ára a szintén pénzen fizetett kőmivesek és napszámosok együttes bérétől függött.

Nem kis fontosságú tétel volt a háztartásban a tűzi-fa, melyet akkor a kőszén nem pótolt. Hogy Posthumus László idejében egyszer a királyi konyha is kifogyott a fából, annak oka a járvány volt, mi miatt a vidékiek nem mertek a városokba bejőni. De a vidék mind a tatai, mind a solmári, mind a vörösvári és visegrádi úton nagy erdőkben gazdag volt, s a Duna távolabbi vidékek fáját is szállította ide. Tudjuk, hogy a kincstár nem fukarkodott a fával. Róbert-Károly ingyen favágást engedett N.-Marosnak. — A fa aligha nem a legolcsóbb piaczi áruk közé tartozott Budán.

Talán azért nem találunk semmit följegyezve a budai törvénykönyvben a faárusokról és fakereskedőkről, mert a fa mint áruczikk szót sem érdemelt. Nem lehetetlen, bár positiv adatot nem láttam erre, hogy Nagy-Maros 1324-iki nevezett szabadalma nem volt egyéb, mint Budavárénak hű másolata. Igy a budai polgárnak a fa rendesen csak annyiba került, a mennyibe a fuvar.

A közvetlen környékből a földmivelés, de leginkább a *szőlő* kiszorította az erdőket. — Annyi bizonyos, hogy a város saját termésű borát fogyasztotta. Sőt ki is volt tiltva falai közül és külvárosaiból is minden másutt termett bor árulása és bevitele.

A nagyban való szőlőmivelésben a Szerémség megelőzte hazánk többi vidékeit. Tokaj még nem vergődött hírre. Az előke-

lők és a külföld előtt a szerémi bor volt a legkedveltebb. De hazánk északibb részeiben kétségkivül a városi polgárság alapította meg a szőlőmivelést. Pozsony és Soprony említtetnek gyakran Ausztriában mint bortermelő helyek. Mint láttuk, a kevésbbé kedvező égaljú Kassának is szőlőkben áll egyedűli birtoka, — ha csak a már említett oklevél nem téveszti össze Budával Kassát.— Az erdélyi bortermesztést megfejti az ottani aránylag sok városi telepítés.

Budán a XIII. század utolsó két tizede óta gyakoriak az oklevelek a szőlőbirtokról. De legtöbbször levén szó a Budavárán felül eső hévizi, szent-jakabi és ó-budai *promontoriumok* szőlleiről, igen valószinű, hogy azon tájakon volt a legtöbb ily birtok, s hogy már a tatár-járás előtt, II. Géza vagy III. Béla óta kezdődött az erdőirtás, a gazdaságnak ama civilisáltabb fokú neme, a szőlőmivelés érdekében.

A tatárjárás után telepített Budavár lakosainak is, a menynyiben átalán külső birtokuk volt, birtokuk tulnyomóan szőlőkben állott. Csűrökre és pallásokra kevésbbé volt szükségök, mint pinczékre. A várhegynek részint természetes, részint mesterséges földalatti üregei voltak, melyek egy-két helyen vizforrással, de átalán véve borral pótolták az ivó-vizet, mely részben a természet mind mennyiség, mind minőség dolgában mostoha volt iránta. A váron kivüli kutakból és a Dunából pénzfizetés mellett, lovak és emberek hordták fel a vizet.

Helytelen fogalmat alkotnánk a régi német eredetű polgárságról s a régi nemességről, ha a ma látottakból indulnánk ki. Ma a városi lakosság tulnyomóan sörfogyasztó, mig a vidéki birtokos bort használ a viz pótlására. Régen ellenkezőleg egy Buda, s csaknem valamennyi hazai város nemcsak hogy borivó volt, hanem — ha teljesen tiltva nem volt is a sörfogyasztás, — legalább a város falain belül sört mérni szabad nem volt. A budai törvénykönyv azt rendeli, hogy senki más sört nem mérhet, csak a ki maga főzte azt; de mind a sörfőzés, mind a sör-árulás csak a város falain kivül van megengedve. Ha a városiak közül valaki saját használatára hozat sört, azt teheti egy héten egyszer, — akár sok legyen az, akár kevés. [1])

De tiltva volt idegen borok, s névszerint olasz borok bevi-

[1]) Budai törvénykönyv 213. szakasz.

tele és árulása a városba, sőt a város környékére is két mértföldnyi kerületben. Kivételek voltak a királyi udvar és a Budán tartózkodott vagy lakott főurak, ezek hivatalnokai és cselédsége. Ezek saját használatokra, de nem eladásra, vihettek be idegen bort is. — Nem gondoljuk azonban, hogy tömeges országgyülések idején a városnak ez a monopoliuma gyakorolható lett volt. A Rákos mezejére aligha kiterjedt. De rendes időben merevűl végrehajtották; mert ebben az összes birtokos polgárság nagyon érdekelve volt.

Ilyes megszorítás hazánk városainak nagyobb részében meg volt; mert később országos törvény kellett az e részben való szabadságra.

Az 1647-iki és 1649-iki törvényczikkek engedik meg, hogy a városokban házat biró nemesek saját elköltésökre, minden vám nélkül bort, buzát, *sört* vihessenek be; de kimérniök (educillare) nincs megengedve. [1])

A bor-árulás monopoliumát élvezte Pest, Héviz és Ó-Buda is Zsigmond király idejében, mikor még a német törvénykönyv Ó-Budát mindig Etzelburgnak nevezi, mig Pestet Alt-Ofennek.

A bor árára nézve megközelítő adatokkal nem szolgálhatok. Borárakról gyakran van szó; de nem találtam semmi támaszpontot arra nézve, hogy a hol ily árak fel vannak jegyezve, mekkora foglalatú volt a hordó, az akó, a légely és a pint. A budai törvénykönyv egy helyen szól a folyadékok mértékének foglalatáról, — ott a hol viz-szállítókról beszél. — Meg van határozva, hogy a *kutasok*, vagyis a vizhordók, kiknek ugy sincs más keresetök, mint a vizhordás, mentesek a városi adó alól, — továbbá, hogy egy *légely* vizet, — mely tizenhat pint, — egy denárnál drágábban ne adjanak. [2])

Esztergom vára hasonlókép *felhordott* vizet fogyasztott. Mint az érseki számadásokból kitűnik, egy hordó vizért 5 denárt fizettek rendesen. — Ebből az következnék, hogy egy hordó öt légelyt s igy 80 pintet tett. — De egyiknek sem tudjuk térfogla-

[1]) Corpus Juris 78. cz. 13. sz.

[2]) Budai t. k. 156. szakasz. »Von der prunner und Wassertrager rechten.« »Lagel«-nek van nevezve az a 16 pintes edény. Az erdélyi magyarság ujabb időben is légelynek nevezi azt az 5—6 literes, abroncsos hordócskát, melyet csupán a mezei munkások számára való vizhordásra használnak. Két kézt fölemelve, mint a kulacsból isznak belőle.

latját. — A bor nem lehetett drága: mert a külső földek országszerte nagyon olcsók, valamint a mezei napszámok alacsonyak voltak. E szerint a bor ára a maihoz képest oly szerű arányban állhatott, mint a gabonáé — közelebb a háromszoroshoz, mint a két és félszereshez.

A bornak olcsóságát ellensulyozta a viz drága volta, melyet jó kutakból — minők a mai Városmajorban léteznek, — tizenhat pintes légelyekben vagyis puttonokban emberháton, vagy pedig a tisztaság fentartására a Dunából kocsin és hordókban szállítottak. Egy hordó viz pedig 5 denár, vagyis egy napszám ára. [1]) — Ezeknél fogva az italokat átalán nem veszem olcsóbbaknak a maiaknál.

Azon szokásnak, hogy a budaiak rendesen uj bort fogyasztottak, lehet tulajdonítani, hogy 1433-ban a franczia utazó csipősnek vagy karczosnak találja a budai bort.

Ugyanazon tudósító meglep azon értesítéssel, hogy az akkori budai bor nem vörös, hanem fehér bor volt. [2]) Nyilvánvaló, hogy a mai szőlőmiveléstől és borkezeléstől nagyon különbözött a mohácsi vész előtti. A török foglalás e részben is *tabula rásává* tette a multat.

A mi valóban drága volt, s aránylag jóval drágább, mint most, mindazon czikk, mit távolabbi külföldről hoztak. Ilyenek voltak a gyapjuszövetek, a selyem, melyeket részint Flandriából, részint Csehországból, részint Olaszországból hoztak hazánkba; s a fűszerek, melyeket Velencze és Genua közvetítése által kaptak őseink a távoli keletről, minő az akkor ismeretlen paprikát helyettesítő bors és sáfrány, gyömbér és szegfű sat.

Az erősebb fűszerek használata Magyarországon feltűnt az olaszoknak. Ez érdekes történelmi adat — jellemzi az életmódot.

---

[1]) Ha a légelyt *puttonnak* vesszük, melyet vizzel töltve egy ember elbir a hátán, azt lehet gondolnunk, hogy a régi budai légely egy ujkori akó volt; mert a ma Pesten használt putton egy akó vagyis 65½ liter. De akkor egy régi pint 4 mai liternél több volna, mi nem valószinű. Mind a pintnek ennél kisebbnek kellett lenni, mind a légelynek a mai puttonnál.

[2]) Bertrandon de la Brocquiére. A budai borokat *vins blancs*-nak találjuk irva. Jellemzésök, hogy kissé tüzesek »un *peu d'ardeur*,« mit a hegyekben levő meleg vizereknek és kénkőnek tulajdonít. Kár, hogy Brocquiére utleirását nem ismerjük eredetiben. Azt ujkori francziára fordította Legrand d'Aussy, s kiadta a: Mémoires des Sciences morales et politiques. Tome V. Innen fordította németre Engl, II. k. 374. l. a Magyarországra vonatkozókat. Az eredeti a párisi állami levéltárban.

Mentűl több fűszert fogyasztottak régen a mi égaljunkban, annál bizonyosabbak lehetünk, hogy a táplálék tulnyomóan hús volt.

Ha hazánkban az év nagy részében kemény tél volna, a legkövérebb zsírhoz sem kellene fűszer, mint ahogy a sarkvidék közelében nincs szüksége az ottani lakosnak paprikára az ő kedvencz italához, a halzsírhoz. De hazánkban maga a tél nem mindig hideg s akkor is az év nagy része, mintegy tíz hónap lanyha, vagy meleg is, sőt két-három hónapon át hőség uralkodik. Itt a húsételt vizbefőzés vagy párolás, s a régen igen olcsó són kivűl (4 denár egy kősó), különböző növények, mint torma, hagyma, foghagyma hozzáfőzésével, eczettel teszik kevésbbé kövérré. A valódi nemzeti magyar étel inkább becsinált, mig az angol primitiv módon sült hús. De nálunk még mindez nem volt elég a zsírnak ellenmérgéül: — a legerősebb fűszerek voltak itt keresettek.

Mellőzöm a bár drága, de már csak az akkori nagyuraknak való sáfrányt, szegfűt és a borssal egyenlő árú czukrot, mely utóbbit a színméz pótolta a polgári házaknál. A középkor czukrászai a mézeskalácsosok voltak.

A bors alkalmasint nemzetivé vált fűszer volt,— a minthogy Erdélyben még az 1848 előtti években jóval szokásosabb volt a paprikánál. Igy a mohácsi vész előtti időkben a mai gulyás alig lehetett egyéb, mint az Erdélyben ma is oly átalános *tokán*, mely áll husból, sok hagymából bőven megborsolva.

A bors pedig a XV. században sokkal drágább volt, mint napjainkban, — pedig az azzal üzött keleti kereskedés egy főágának hazánk, s nevezetesen Szeben, Brassó, Pest és Buda voltak főállomásai.

Innen látta el magát fűszerekkel nagyrészben Morva, Slézia, Cseh- s kétségkivűl Németország egy jókora része.

Egy boroszlói följegyzés 1438-ból igy szól:

»Negyven *budai* mázsa (centner) 38 font *piper*, itt (Boroszlóban) 342 *lapist* nyom. Ára Budán első kézből véve 1808 forint volt.« S ismét: »Zebrecht Györgynek még egy hordó *piperje* Olmützben maradt, melyet 7 *budai* mázsára becsülünk.« [1])

A fentebbi adatot az árra nézve csak úgy használhatjuk, ha tudjuk, hogy a budaiak a fűszerre nézve hány unciás fontot és hány fontnyi mázsát használtak.

[1]) Hüllmann, Städtewesen. I. 355. l.

Először is a mázsáról földvilágosít a budai törvénykönyv. Épen a borsra nézve több hely nem *száz*, hanem százhúsz fontosnak mutatja a budai mázsát, — s 30 font bors egynegyed mázsának neveztetik. Ez piaczi szokás volt; de láttuk, hogy durvább és olcsóbb áruknál a budai mázsa 100 font.

Szerintem az eltérés a rendes szabálytól annak a jele, hogy Buda nevezetes, élénk piacza volt a fűszereknek; mert ily piaczokon szoktak kifejlődni némely különös szokások, illetőleg alkalmazkodások a nemzetközi mértékekhez. A 120 fontos mázsa aligha nem alkalmazkodás volt eredetileg a krakói és boroszlói vagyis lengyel sulyhoz; mert a budai 8 unciás márkának 6 ötöde 204 gramm, s a 16 unciásé 408. — De valami eltérés történt aztán. — Eredetileg egy budai 120 fontos mázsa 12 boroszlói *lapis* lehetett; a fentebbi számok 11·8-nak mutatják.

A fűszerek fontja is némileg eltért a rendes fonttól. Az nem a 8 unciás márka kétszerese, tehát 16 uncia, vagyis 32 lat volt a fűszerekre nézve, hanem mint Velenczében s több más olasz városban, 12 uncia, vagyis 24 lat volt.

Láttuk, hogy a 12 unciás budai márka 255 24 grammot tetvalamivel többet egy kilogramm negyedénél.

A boroszlói följegyzés 40 budai mázsája 4800 budai font Tehát 4838 font bors ára 1808 régi forint. Tehát egy budai font volt 37·37 régi denár, — mai papir-pénzül 224·22 krajczár.

Ezt a számítás-módot helyesnek mutatja sok följegyzés a XV. század végéről s a XVI-dik elejéről. Hippolit esztergomi érsek kiadási jegyzékében 1489-ben a bors fontja 35—38 denár. [1])

Igy a boroszlói följegyzés nyomán tett számításunk megállhatónak bizonyul, bár az árak e részben is ingadoztak; mert pl. 1487-ben csak 28 és fél denárnak találjuk jegyezve a bors fontját.

Az 1489-diki följegyzés, mely 36 denárt mutat akkori rendes árnak, egy helyen 12 denárra becsül 8 lat borsot. [2]) Ebből világos, mi egyébiránt kitűnik a sáfrányt illető följegyzésekből is, hogy 8 lat harmada volt a fűszeres fontnak, — s e szerint ez a font 24 latos volt.

A budai 12 unciás sulymértéket 255.24 grammnak számítottuk. Tehát 255·24 gramm bors, ha 36 denárnak vesszük az árát,

---

[1]) »Pepe *fonte* una 38 den.,« *libra* meza, vagy *fonte* meza 18 den.

[2]) Pepe lotoni otto, den. 12. Hippolit codex.

lenne mai papirpénzűl 216 krajczár. E szerint 1000 gramm bors 846 krajczár, vagyis 8 frt 46 kr. Egy métermázsa pedig 846 forint. Mily nagy ár ez a maihoz képest! 1881-ben 84 mai forint volt a bors métermázsája Pesten, — e szerint csak a pénz értéke magában véve is tizszeresnek mutatja a régi árt, — de megjegyzendő, hogy az 1881-diki ár nem tekinthető állandónak — 1884-ben már 120 forint a bors métermázsája. [1]) Igy is azonban 7-szeres a régi ár a mostanihoz képest.

De ovakodnunk kell a XV. század későbbi szakaiból való fűszer-árakat a korábbi időkre is alkalmazni. Mert a török foglalás már a XV. században Velencze és Genua keleti kereskedését bátortalanná tette és sok részben akadályozta, — ennélfogva minden keleti czikk ára nem kis mértékben fölemelkedett.

A fentebbiekből azt lehet következtetni, hogy a gazdagok konyháján bizonyos mennyiségű marhahús nem volt drágább, mint a hozzá való fűszer, miután ezzel nem csak éltek, hanem ugy látszik visszaéltek. Szegény ember, jobbágy és napszámos kétségkivűl nem élt ama fényűzési czikkekkel, a fűszerekkel. De föltehető, hogy a jómódú polgárság mindennapi szükségeihez tartoztak. Azon esetben is,ha a fűszer megkétszerezte a hús árát, még mindig négyszerte volt az olcsóbb, mint napjainkban.

Az öltözet, a butorzat, edény, mint átalán el van ismerve, ha átalán drágább volt, mint ma, de egyszersmind tartósabb. Divat volt régen is a nagyon gazdagoknál, de az nem változott oly gyakran, hogy az előbbi divat tárgyainak idejök ne legyen elviselődniök, mint ma.

Azonban nagy tévedés azt hinni, mintha őseink átalán oly fényesen öltözködtek volna, mint a hogy a szinpadi csalódás »*Bánk bán*« operában vagy *Hunyady Lászlóban* feltűnteti, s butoraik és asztalaik oly pazar fényűek lettek volna, mint a hogy a regényírók elénk állítják. Igaz, a fejedelmi birtokú főurakra és főpapokra már a XV. századbeli olasz fényűzés átszármazott. A legfelső körök férfiai közt többen voltak, kik a hős komolyságával megférőnek tartották az asszonyos piperéket, melyek minden egyébre, csak kényelemre és egészségre nem voltak számítva A fényűzés

[1]) A bors-árak métermázsánkint Pesten 1880-ban 72 forint, 1881-ben 84 frt, 1882-ben 96 frt, 1883-ban 105 frt, 1884-ben 120 frt. Schmidl ur szives közlése nyomán.

sokba került. Nem számítván az aranyat, drágakövet és gyöngyöket,melyeket akkor minden nemzet vitéz férfiai asszonyos hiúsággal akgattak magokra, magok a kelmék is drágák voltak. Egy rőf florenczi vagy londoni posztó a XV. század végén is egy vágóökröt vagy közepes lovat ért meg. [1]) Az Oroszországból hozott finom prém szintén sok magyar aranyat hordogatott volna ki, ha föl nem kellene tennünk, hogy egy részét borral fizette az ország, mivel még akkor a pálinka nem szorította volt ki a magyar bort éjszaki Európából.

Ha mindez a fényűzés a főurak némelyikének sokba kerűlt, nem vonható ebből következtetés a jómódú nemesség zömére. Olcsóbb posztóval s prémül és béllésül hazai állatok bőrével beérte.

Annál olcsóbban jutott a közönséges nép az öltözethez, mely tulnyomóan hazai s leginkább házi állatok bőréből állott,— mig a nyári vászonkelme- és fehérnemű-gyártás hazánkban is virágzott. Egész Bártfán, úgy látszik, férfi, nő és gyermek, télen-nyáron egyebet sem csinált, mint vásznat.

A polgárság öltözetében is kétségkivül a bölcs középúton maradt. Nyest helyett beérte a legnagyobb rész rókamállal és farkasbőrrel, sőt báránybőrrel is, — florenczi skárlát helyett bécsi *lodennel*, a tyroliak mai szokott posztójával; egy-két aranyozott ezüst kupán és tányéron kivűl az asztalon rendesen, generátiókon át tartó czintányérok, kanalak, ólom-pintek és serlegek állottak. — Mint láttuk, fontos érdeken alapult az a régi polgári törvény, mely mindenben tiltotta a fényüzést. Ez a folytonos érdek biztosította e részben is a »jó erkölcsöket.«

A polgárnak ruházat tekintetében is jobb dolga volt a nemesénél. Mert a nemesnél a posztó és prém sok esetben hamar elkopott. Egy-egy rövid hadjárathoz is egy rendbeli fölszerelés sok esetben nem is volt elég.

De a városi polgár a maga fölszerelését nem vitte táborba: csak ünnepélyes alkalmakra öltötte fel, s nem is illett, hogy vetekedni akarjon a lovagi renddel. Bár a város-biró s előkelőbb polgárok lóháton vonultak ki a koronázásra vagy a király fogadására; a szüretelés rendére felvigyázó tanácsbeli, a budai törvény-

[1]) B. Nyáry A. »Századok« 1870. 683. l. A florenczi skárlátposztó rőfje 2 frt 50 denár, — mai 15 forint papirpénzűl. A közönséges uri posztó rőfje sem volt egy forinton alul, mi mai 6 forint.

könyv szerint, lóháton járta be a szőlőhegyeket, — de maga a ló is, a hadi fölszerelés ezen legszükségesebb része, — a budai polgárra nézve inkább teherhordó munkaerő, mint fényűzés, inkább a béke, mint a háboru napszámosa volt.

Azért a lóárakat itt annak feltűntetésére hozom fel, hogy a munka — itt fuvar — mily viszonyban állott a maihoz.

A XV. század végén és a XVI. elején Magyarországon a jó minőségű úri lovak ára a 10—11 forintot nem haladta meg, mi mai 60—66 forint, — a legkitünőbb diszlovakat 20—25 forinton, tehát mai 120—150 forinton lehetett venni. Közönséges hadi ló 5—6 forint volt, mai 30—36 forint. Sőt a parasztlovakat 1 frtra becsülik néha. [1])

A bártfai városi számadások a XV. század közepéről hasonló árakat mutatnak.

A burgundi utazó Bertrandon de la Brocquiére rövid jelentésében aránylag legtöbbet foglalkozván a magyar lovakkal, megerősít abban, a mi csak a fentebbi árviszonyokból is kitűnik, hogy valamint az ökör seregesen, gulyaszámra legelt az Alföldön, úgy a lovaknak is nagyszámú ménesei lepték el a rónaságot Szegedtől Pestig, sőt Erdély hegyvölgyeinek egy részét is.

Nevezett útleíró Szegeden át jövet mondja, hogy ott nagyszámú eladó *vad* ló található — vad alatt ménesbelit értve. Akár mikor lehetne ott három-négy ezer darabot vásárolni össze. Oly olcsó a ló, hogy tiz magyar forinton igen szép hátas ló kapható.[2]) De utóbbi már kétségkivül nem a ménesből akkor fogott ló.

Az utazó leírja, a mit Szegedtől Pestig látott. Az előbbinek környékét gazdagnak mondja a *gabonák* (denrées) minden nemében, tehát a földmivelés virágzott. De egyszersmind szól a gulyák és ménesek megszámlálhatlan sokaságáról Pestig utaztában, melyek a nyilt sikságon legelnek vadállatok módjára.

Szegeden kivül akkor, 1433-ban, Pest volt a legnagyobb lópiacz. Ezen városban, mond Brocquiére, sok a lókereskedő. A kinek 2000 darab ló kellene, ki tudnák állítani. Istálló számra árul-

[1]) B. Nyáry A. i. h. 673. l., hol a Hippolit-codexből számos példa igazolja állítását.

[2]) Engel Gesch. d. Ung. Reichs. II. 375. l. A német fordítás kétséget támaszt más részekben. *Outard-ot*, a mi *tuzok*, vadlúdnak fordítja Engel. Én összehasonlítottam a francziával. De a franczia szöveg sem az eredeti. Azonban az itt idézett hely megbizhatónak látszik.

ják, egy-egy istállóban tizével, 200 forinton. Többeket láttam, — ugymond — melyek közűl kettő-három is megért annyit.

Ezt olvassuk az ismeretes szövegben és fordításában. De a szám, mely az árt közli, minden bizonynyal téves. Akkori 70—100 forintos lovat, midőn az utazó szerint Szegeden 10 forinton kitünő paripát lehetett venni, — csak királyi, püspöki és főúri istállókban ha lehetett látni. Még úri lónak is beillett sok 10 forintos.

De egyre-másra is nagyon drága lesz vala 10 ló 200 akkori forinton, mikor a válogatottak is csak 10 forinton keltek. Pestre kétségkivűl ménes számra hajtották a lovakat s itt osztották fel tizenként istállókra.

Ennélfogva az utazó adata úgy nyer értelmet, ha 200 helyett 20 forintot olvasunk Véve ezt a számot, teljesen talál mind az utazó szegedi becslésével, mind más adatokkal az az állítás, hogy Pesten tiz lovat lehet annyin venni, holott *két-három* darab is megéri azt.

Hozzáteszi az utazó, hogy a Pesten látott lovak java Erdély hegyeiből származik. Vett is magának egyet, de árát felejti megírni. Különben híven jellemzi a székely lovat. Kitartó nyargalónak mondja, de kissé makranczosnak, úgy hogy némelyik a vasalást sem engedi meg szép szerével. — Ebből is lehet következtetni, hogy a pesti vásár legkiválóbb lovai nem lehettek 70—100 akkori forint értékűek, hanem a java megért 7—10 forintot, bár nagyban vásárolva darabja 2 forintba jött átlag.

Egy bárány árát 8 denárban szabják meg, mi mai 48 krajczár, — holott 1848 előtt egy bárány elevenen egy ezüst huszas volt, — 35 mai krajczár. [1])

Régi pénzértékünk és nemzetgazdaságunk viszonyaiban avatatlan olvasó előtt különösnek tünhetik fel, hogy a XIV., XV. és XVI. században is egy lovas ember csak három-négy forint havi zsoldot kap maga és lova eltartására, s abból veszi lovát, lószerszámait és öltözetét is.

De az a három forint mai papirforintul 18-at tett. Egy napra mintegy 60 mai krajczár jutott. — A marhahus vágy négyszerte levén olcsóbb, mint ma, a kenyér háromszorta, ideiglenes drágulást téve fel, mint hadjárat idején szokott lenni, — legalább is negyedfélszerte nagyobb vásárló erőt tulajdoníthatunk áma 18 forint-

[1]) Az 1427-diki árszabás Kovachichnál. Suppl. ad Vestigia Comitiorum, I. 334.

nak, mint ma, — s ez már ma egy főhadnagyi fizetéssel vetekedik, tevén 63 forintot.

Három havi zsold kifizette a ló árát, mely különben, ha elveszett a harczban, kárpótlást kapott a gazdája.

Ha Magyarországnak a béke müveiben való hátramaradását tanusítja a pásztorias baromtenyésztés nagy mértéke, másfelől rendkivűl emelte harczi képességét. A mezei hadak majdnem kizárólag lovasok levén, olcsó lóval lehetett ellátnia magát a seregnek. Szintoly nagy fontossága volt a szarvasmarha nagy számának s rendkivűl olcsó voltának. Vidéki birtokos ritkábban evett béke időn marhahúst. Kevés főből álló család kedveért ökröt vágni nem szoktak; de mindenütt, hol nagy csoportban élnek együtt az emberek, s így a táborban is, a kenyéren kivűl a marhahús a főtáplálék, melyet szállítni sem kell, mert a maga lábán jár.

A marhahús olcsóságának fontosságát kiemeltem már városunkra nézve is. De átalán a fennevezett utazó 1433-ban Budáról azt írja, hogy a város és környéke igen bőven van ellátva az élelmi szerek minden nemével, melyek közt azonban csak a fehér bort emeli ki különösen.

Ha némelyik évben drágaság állott is be, — mi nagyobb végletekbe csaphatott, mint napjainkban, — a közönséges időkben a budai polgár egy gramm aranyon a háromszorost meghaladó több élelmi szert vásárolt, mint napjainkban.

A kenyér háromszorta, a húsnemű négyszerte levén olcsóbb, mint napjainkban, az átlag *negyedfél.* 100 régi arany forint mai 600 papirforint; de vásárló képessége ennek 3 és félszerese. Igy száz régi forinttal úgy meg lehetett élni, mint mai 2100-zal.

7. *Középkori házak.*

Ha nem is kielégítő, de meglehetős számban találunk a budai irott emlékek közt adatokat a házak árára nézve.

Fekvésök, minőségök, mekkoraságuk szerint igen különböző értékűek levén, a régi árakat a maiakhoz hasonlítni bajosnak tetszik. Azonban találunk alapot a való megközelítésére.

Az alapot szolgáltatja az az igazság, hogy csaknem mindaz, a mi egy ház építési költségeit tette, a munkabérre vihető vissza. A kőmives-munka és közönséges napszám a főtétel. Sőt még a kő vagy tégla és a mész ára is oly arányban kell hogy álljon, mint a napszám; mert itt maga a nyers anyag értéke elenyésző csekély — mind csak a munka, melybe a szállítás is foglaltatik, adja meg az értéket. — Minthogy Budán a középkorban téglát nem használtak az építkezésekre, — s az épületkövet és meszet helyben találták, csak a kőbányákbeli munka és az elfuvarozás tette az anyag költségeit. A faneműek és a kevés vas volt készpénzen vett anyag; de azok árának a maiakhoz való aránya lényegesen nem módosíthatta a munkabér alapján számított árakat.

A telkek ára nem függ ugyan közvetlenül a napszámtól; de kapcsolatban áll a házak árával. Átlag véve, a hol nem díszépületről, hanem lakóházról van szó, a drága telkekre szoktak drágább házakat építeni. A hol a drága épület kifizeti magát, a telket sem adják olcsón.

A budai várban a házak sokkal drágábbak voltak, mint a külvárosokban, mint Ó-Budán vagy az akkori Pesten. Alkalmasint a telkek is körülbelül abban az arányban voltak drágábbak, ha ugyan a XIV. és XV. században lehetne már szó várbeli üres telekről, miután a terület egészen be volt építve.

Az alábbiakban a munkabér alapján számítván a házakat, nem annyira az a czélunk, hogy az árakra nézve nyerjünk tájékozást, mint inkább az, hogy az árakból vonjunk következtetést arra, mily nagyságú és minőségű házak foglalták el a XIV. és XV. században a budai vár belsejét, a külvárosok s különösen Ó-Buda területét.

Mit számítsunk ebből a telekre s kertre, bizonytalan.

A háztelkeket 1353-ban Erzsébet királyné Ó-Budán rendesen 8 akkori forintjával vásárolta össze. [1])

[1]) Orsz. l. t. D. L. 4364. sz. Budapest tört. II. r. 337. l.

Azonban voltak drágább telkek is. 1359-ben Alkutlan (Olkuthlan) Tamás a zárda szomszédjában a Kovács-utczában (kualch-ulcha) levő telkét 24 forinton adja el Erzsébet királynénak. [1])

Volt ház Ó-Budán, mely olcsóbb volt az utóbbi teleknél, 1345-ben Ó-Budán a kovács-utczában (kulch-ulcha) közel a prépost házához fekvő házat adnak el 4 márkán, vagyis 16 forinton. [2]) Ez mai 96 forintot tesz. A mai munkabért 3-szorosával számítván, csak 288 forint, — pedig még a házon kivül járandóságról s kertről is van szó. Kétségkivül igen kicsiny és rozzant lehetett a ház, és talán faház, — az eladó pedig szorult ember. Ma Ó-Budán az egy szobát és konyhát magában foglaló házikó is 600 forint. — 1350-ben Váczi János ó-budai lakos a ferenczesek zárdájához közel fekvő házát 28 forinton adja el az ottani őrkanonoknak. [3]) Ez 168 forint papirpénzűl, — háromszorosa pedig 504 forint. Ugyanazon évben egy ó-budai házat kő- és faépületeivel együtt 100 forinton adnak el. [4]) Ez mai 600 forint pénzül, — egyenlő értékű egy mai 1800 forintos ó-budai házzal.

1453-ban a Félhévízen egy házat Töttös mester kő- és faépületekkel s a hozzá tartozó szőlővel együtt vesz meg ugyanazon áron. [5])

1454-ben Erzsébet királynő 40 girán, tehát 160 forinton vesz Ó-Budán egy házat Seydel (Seydul) ácsmestertől (Heckul zsidó és felesége Saba közvetítésével). [6]) Ez 480 forint mai pénz s a ház megfelelne egy mai 1440 forintosnak.

1394-ben Pukur Klára asszony ó-budai házát, meg az apácza-klastrom és az apotheka (patika) mellett fekvő házának *felét*, pinczéstől, pallásostól (cum pallacio) s más épületestől együtt 40 forinton adta el asszonyfalvi Miklós, (a Domokos bán fia) özvegyének. [7]) E szerint 240 mai forint a fél ház s 480 az egész. Egy 1440 forintos ház volna ma.

1413-ban Ó-Budán Budai János városi esküdt 200 forinton

[1]) Országos levéltár. D. L. 4843. sz.
[2]) Orsz. l. t. D. L. 3780. sz.
[3]) Orsz. l. t. D. L. 4137. sz.
[4]) U. a. 4149. sz.
[5]) U. a. 4388. sz.
[6]) Orsz. l. t. D. L. 4441. sz.
[7]) U. a. D. L. 7972. sz.

(1200 frt, s illetőleg 3600) adja el házát. [1]) — Jóval drágább volt ugyanazon évben egy malom, melyet a felső hévízek hajtottak (tehát télen is járt). — Ez 800 forint volt (tehát 4800, s illetőleg 14,400 forint.) Eladó a Petermann család volt, vevők a nyulszigeti apáczák. [2]) A másik malmot, mely ugyanazon hévíz-patak mellett a Duna partján feküdt, ugyancsak az apáczák 400 forintért (mai 8400 forint) kapják zálogban. Ez volt az a malom, mely az ó-budai királynői várnak buzát, vagy lisztet tartozott *hübérül* szolgáltatni, még pedig évenként 3 garlétát.

Ez mai 33 métermázsa. A három garléta rendes ára buzában 18 régi forint volt, mai 108 forint. [3])

1421-ben egy franczia születésű nő (Francigena), Pyro özvegye 70 forinton (420 forint, illetőleg 1260 forint) adja el Felhévízen a házát kertestől. [4]) 1423-ban ugyanazon áron adja el házát Budi Jakab a Felhévízen. [5])

1476-ban egy eladásnál világosan ki van irva, hogy kőházról van szó, s hogy az Ó-Budán kiváló helyen, a piaczon (in theatro) fekszik. A vevő Gábor egri püspök, az eladó Hideg Benedek. Szomszédjai Futamat Péter és Fodor Pál, a város volt birája. A kőház 200 forinton örök áron van eladva, — mai pénzűl 1200 forint, s a ház megfelelne egy mai 3600 forintosnak. [6])

Drágább volt az az ó-budai ház, a *Franczia-utczában*, mely egykor Albesi Dávidé volt. Azt Zsigmond király 1410-ben 600 forinton adja el Rozgonyi Simonnak. [7]) Albesi Dávid pedig ugyanazon évben, ugyanazon franczia (gallicalis) utczában 250 forinton vesz egy másik fél házat. [8]) Albesi Dávid nyerészkedett a házakkal. Vett egy 4500 forintos fél házat s eladta a magáét, mely ma 10,800 forintot érne.

Úgy látszik, a külvárosokban és Ó-Budán oly lakház, mely

---

[1]) Országos levéltár. D. L. 10,069. sz.

[2]) U. a. D. L. 10,124. sz. A malom ott feküdt, a hol ma az u. n. Krempl-malom, a Hospitalisok fürdője közelében.

[3]) »Feudum vero, videlicet 3 garletas frugum de dicto molendino castro Veteris-Budensi provenire debentes dictae dominae (Sanctiomoniales) dare et solvere teneantur.« Orsz. lev. t. D. L. 10,956.

[4]) Nemzeti Muzeum. Diplom. N. 76.

[5]) Orsz. lt. D. L. 11,338.

[6]) Orsz. lt. D. L. 17,822. sz.

[7]) U. o. 10,087. sz.

[8]) U. a. 9625. sz.

ma 10,000 forintot érne, a ritka kivételek közé tartozott, — s a Felhévíznek és Ó-Budának, ha egyes nyilvános épületei különbek voltak a maiaknál, a polgári házak nem tüntették fel előkelőbbnek azon részeket, mint a minők ma.

Drágábbak voltak a házak a tulajdonképeni városokban. Kivált Budavár, mint bevehetetlen erősség, biztos voltánál fogva drágította meg a belső telkeket és házakat. — A középkorban minden kereskedés, minden ipar, mely ezt a nevet megérdemelte, a várfalak közt élt és munkálkodott. A hely szűkké lett s azért drága volt.

Az egri püspökség kormányzója 1503-ban azt irja, hogy Budán a várban igen bajos a lovak és cselédség számára szállást találni, s egyébként is az ottani élet (aránylag) drága. Azért a vár aljában a Zsidó-kapun kivűl egy pusztulásnak indult házat vett meg 110 forinton. [1]) Ez 660 mai forint s fölérne oly házzal, s illetőleg puszta telekkel, mely ma az alagut nyugati nyílása táján 1980, vagy kerekszámban 2000 mai forinton volna vásárolható. Elég egy külvárosi, úgyszólván puszta telekért.

Budán a várban már emeletes házak voltak. Miután a várfalak nem engedték meg a széltében és hosszában való terjeszkedést, részint az utczák és terek szorultak össze, részint a házak maguk voltak kénytelenek fölfelé nőni.

A rendelkezésünkre álló kevés adatból, melyek házeladásról szólnak, az tűnik ki, hogy habár némely időben, s úgy látszik mostoha időkben némely várbeli ház nem haladta meg árban az ó-budaiakat, de átalán véve hasonlíthatlanul nagyobbak voltak az árak s következőleg nagyobbak és szilárdabbak a házak.

A Róbert-Károly trónralépésével járt zavarok utáni évekből 1318-ból találom első nyomát egy házeladásnak, — a XIII. századból ilyet nem találtam. — Egy Péter nevű lenvászon-kereskedő özvegye a várban fekvő, udvaros és pinczés házát, valamint a kapun való szabad ki- s bejárás jogával s más haszonvételével együtt eladja Benth fiának, Dénes budai polgárnak 10 ezüst márkáért. [2])

---

[1]) B. Nyáry A. Századok. 1874. évf. 9. l. »Quia multocies in anno vado ex necessitate Budam, et omnia sunt caro foro et cum difficultate maxima possit reperire hospicium pro equis et pro famulis, emi unam desertam domum extra Portam-Judaeorum pro florenos 110, ut possim locum proprium habere, quando vado Budam.«

[2]) A veszprémi káptalan orsz. levéltára P. fiók.

Az összeg nem több 40 forintnál, vagyis mai 240 forint. Megfelel neki egy mai 720 forintos ház. Azonban látni való, hogy az eladott ház nem feküdt elkülönzött telken; mert a kapuja, ugy kell lenni, közös volt egy más házéval.

1322-ben Budán a Szombati piaczon fekvő háznak és teleknek felét kőépületeivel, pinczéjével és a fél-kapu jogával együtt adnak el 20 márka ezüstért, vagyis 80 régi forinton. [1]) A félház ma egy 1440 forintos, s az egész 2880 forintos háznak felelne meg. — Földszintes csekély kunyhó lehetett.

1341-ben *Gyelet* fiai, Miklós és János 60 ezüst márkán veszsznek házat János kovácstól (Faber). [2]) Ez már 240 régi forint, 1440 mai forint, s a ház olyan szerű volt, mint egy mai 4320 forintos. Nem lehetett egyéb: földszintes csekély háznál.

1342-ben Váli Imre a Szombati-téren fekvő telkét 480 régi forinton adja el. [3]) Mintegy mai 8640 forintos telek.

1370-ben Stor Jakab a várban fekvő házát már 3300 aranyforinton adja el Péter tótországi bánnak. [4]) Ez 200 forint hiján mai 20,000 forint. A ház pedig egy mai 60,000 forintosnak felel meg, vagyis egy budavári tekintélyesebb két-emeletes háznak.

1371-ben Kun Péter polgár várbeli házát, mely a Szent-György kápolnával szemben, Pazzai Othlin asszonyénak szomszédjában feküdt, eladja *Henslin* cseh polgárnak 650 forinton. [5])

Ennek egy mai 11,700 forintos ház felelne meg; — tehát egy mai várbeli egyemeletes középszerű ház. Mert a várban, hol egyemeletesnél kisebb ház nincs, legujabb időben a ház minimalis ára 9 ezer forint. Azonban megjegyzendő, hogy Kún Péter háza drágább lesz vala, ha a vevőnek egy terhet nem kell átvennie. — Minden Szent-Mihálykor tartozott az uj tulajdonos egy ezüst girát (négy forintot) haszonbér fejében (purgrecht) Tilmanfi Miklós városi esküdtnek fizetni. E szerint a tulajdonjog nem volt teljes, mint igen sok esetben.

A hatalmas Gara-nemzetség több házat vett a budai várban. 1385-ben Miklós nádor Venczelin budai polgártól 1200 fo-

[1]) Közli Wenzel. Budai Regesták. 92. l. a veszprémi káptalan levéltárából.
[2]) U. a. Gilet Miklós 1343-ban nádor volt.
[3]) Rupp. B. p. Helyrajzi tört. 144. l.
[4]) Orsz. levéltár. D. L. 5866. sz.
[5]) Fejér. Cod. D. IX. 4. 384.

rinton vett házat, bizonytalan melyik utczában. [1]) Olyszerű lehetett a ház, mint egy mai 21,600 forintos.

Még nagyobb házat szereznek meg Gara Miklós nádor és János temesi gróf 1403-ban. Valóságos palota volt két kapuval, melyek egyike a Mindszent-, másika pedig az Olasz-utczára szolgált. A vételár, a városi hatóság előtt kötött szerződés szerint, 10,100 forint volt. Minthogy mellékesen egy másik kis ház is be volt foglalva azon árba, mintegy 10,000 forintnak vehetjük a palotát. [2]) Mai pénzül ez 60,000 forint s a palota megfelelne egy mai 180,000 forintot érőnek. Ez a legnagyobb ár, melyet okleveleink ama századokból fentartottak. A ház polgári származású volt; mert Szerecsen, kitől a Garák a palotát vették, ki Nagy-Lajos alatt kamara-ispánságot viselt, budai polgár volt.

1388-ban magyar Ötvös Mihály (Michael Hungarus Aurifaber) a budai várban fekvő házát, mely a főtemplommal átellenben feküdt (szomszédja a margit-szigeti apáczák háza és Wulwing polgáré) eladja Onofriusnak, florenczi Zenobius fiának, hasonlókép budai polgárnak, örök áron s teljes tulajdonjoggal 400 forinton. [3]) Olcsó ház volt, — mai 7200 frtosnak felelne meg.

Mennyivel drágább volt az a budavári ház, melyet 1396-ban egy másikkal elcserélvén, a cserén felül az egyik fél 600 arany-forintot fizetett! [4])

1390-ben Florenczi Ferencz fia, Onofrius, budavári polgár azt a várbeli házát, melyet Páduai Bertalantól örökölt, s melynek szomszédjai egyfelől néhai Kont Miklós nádor, másfelől a margit-szigeti apáczák háza, eladja Miklósnak, Kanizsai János tárnokmester fiának 1400 forinton. [5]) — A ház egy mai 25,200 forintosnak

[1]) Rupp. i. m. 162. l.

[2]) U. a. 146. l.

[3]) Eredetije a bécsi cs. kir. államlevéltárban. Pesty Frigyes barátom másolata nyomán. A fekvés meghatározása érdekes. Kitünik abból, hogy a várbeli főtemplommal (parochialis) átellenben nem volt utcza, hanem házak zárt sora állott.

[4]) Esztergomi érseki levéltár. Fasc. 3. No. 53.

[5]) Eredetije hártyán, rányomott vörös viasz-pecsét-töredékkel. Véghelyi Dezső ur kézirat-gyüjteményében, Veszprémben, ki fogadja köszönetemet szives közléseért. Az érdekes oklevél kezdete: »Nos Ulricus dictus Rabensteiner judex castri Novi Montis Pestiensis, jurati et universi cives de eodem, memoriae comendamus, quod Onofrius filius Francisci de Florentia *concivis noster* coram nobis personaliter comparendo etc.« Ime egy példája, hogy a városi telkek és házak eladása csak a városi hatóság közbenjöttével történhetett. A budai t. k. világosan rendeli, hogy eladás és zálogosítás csak a városi hatóság kiállította oklevél alapján érvényes. (17. l.)

felelt meg. — Ez az Onofrius, kit mint florenczi származású, de honosult budai polgárt látunk itt szerepelni, a híres bankárházhoz, a *Bardiak*-hoz tartozott. Hihetőnek tartom ugyanis, hogy ugyanaz ő, kit Zsigmond király 1419-ben Bardi *Nofriusnak* nevez, s ki akkor a budai királyi kamara ispánja volt. [1]) Ugy kell lenni, az eladotton kivül volt a családnak más háza is a várban.

Láttuk, hogy 1388-ban ugyancsak Onofrius mint házvevő fordul elő. — Akkor Zenobius fiának van ugyan nevezve; de valószinűen a személy azonos. Az akkor vett háznak egyik szomszédja az apáczák háza, más felől a Wulwing-ház volt. Az 1390-ben eladott háznak egyik szomszédja ugyanazon apáczák háza, de más felől a Kont Miklós néhai nádoré. Igy hihető, hogy a most eladott ház harmadik szomszédja volt annak, melyet Onofrius 1388-ban vett volt.

1401-ben István nádor özvegye, Anna, a várban feküdt házát, melyet szerinte 1395-ben vett volt 3300 forinton, az ó-budai Klárás-apáczáknak hagyja végrendeletében. [2]) Láttunk fentebb is egy épen ezen áron vett házat, mely 1370-ben Péter tótországi bán tulajdonába ment volt által, s mely, mint láttuk, egy mai 60,000 forintos háznak felelne meg.

Olnodi Czudar Jakab budai mindszent-utczai házát elzálogosítja Péter temesi prépostnak ezer forinton, 1417-ben, ugy hogy ha a következő évi január 20-dikáig ki nem váltja, a ház a prépost tulajdonává lesz. [3]) Hihető, hogy a ház többet ért a zálogösszegnél; — de ha csak annyit ért is, 18,000 forintos mai házzal ért fel s beillenék a mai várbeli házak közé.

1435-ben Tamás varga és Zakariás kereskedő az ő házukat, mely a Szent-György-téren — tehát a királyi palotához közel feküdt s egyik szomszédja az esztergomi érsek, másik a pécsi püspök háza, eladják György esztergomi érseknek 500 forinton. [4]) Egy mai 9000 forintos egyemeletes kis ház nagyságú és minőségű lehetett.

---

[1]) 1419. febr. 6. A király meghagyja Kanizsai Istvánnak, hogy az esztergomi érsekség jövedelmeiből fizetendő tizezer forintot adja át Bardi Nofrius budai kir. kamarásnak. Országos levéltár. Neoreg. acta, fasc. 1017. N. 32. vagy D. L. 10,770.

[2]) Fejér. Cod. d. X. 4 70.

[3]) Orsz. levéltár. D. L. 10,547.

[4]) Esztergomi érseki levéltár. Fasc. 3. N. 62. A budai biró Onwein (később Bornemisza.)

A beállott mostoha időknek, s a török invasiótól való, bár mulékony, de nagy félelemnek és pestisnek lehet tán tulajdonítani, hogy 1457-ben a várban 160 régi forinton vesznek egy házat, — mi egy mai 2880 forintosnak felelne meg. A ház Kopachi Bálint özvegyéé volt s megvette Keszi Benedek, a királyi curia jegyzője. Feküdt a *Szombati* piaczon; szomszédjai a Mindszent-utcza felől a veszprémi püspök háza, s az Olasz-utcza felől, valamint a Mária Magdolna templomán kivűli mészárszékek felől Kapi János háza. [1])

Harber Mátyás budai biró 1504-ben kétemeletes budai házának hátulsó részét (partem posteriorem) eladja az esztergomi káptalannak. Hogy miért épen a hátulsó részét? — Valószinűen azért, mert az utczára nyiló része a kereskedés vagy valamely ipar számára volt elfoglalva, s a káptalanbelieknek is jobban tetszett a kevésbbé lármás udvari lakás. A vételár a ház ezen részéért ezer forint, — tehát körülbelűl egy mai 18,000 forintos várbeli ház felelne meg annak.

A fentebbi adatok közt több esetben látjuk, hogy egy-egy háznak két gazdája van. Magában is elég bizonyság arra, hogy a vár belseje nagyon be volt építve s eladó és lakatlan ház a ritkaságok közé tartozott. — Némely idegen nemes, sőt polgári rendű ember is bérben tartott szállást.

A várbeli házak egy részét s talán nem kis részét, nem birták teljes tulajdonjoggal. — Hűbérszerű kötelezettség terhelt némely telket és házat, mely csak abban különbözött más hűbértől, hogy nem terjedt ki a személyre.

1415-ben Vector (Szekeres?) Jakab budai polgár háza a várban Nadler Mihály és Bursator (Taschner?) Miklós háza szomszédjában feküdt. Ezt eladja Márton nevű örménynek (Armenus) 600 forinton. [2]) Ez egy mai 10,800 forintos háznak felelne meg, ha a tulajdonjog teljes lesz vala; de ennek hijja volt. Mert Vector Jakab is csak mintegy hűbérül birta a telket és a házat a várbeli plebániától, — tartozván az időszerinti lelkésznek minden Szent-Mihály-napkor 24 arany-forintot fizetni. Ezt a tartozást *purgrechtnek* találjuk nevezve. Az összeg mai papirpénzűl 144 forintot tenne, de ennek vevő képessége 4—5 száz mai forint

---

[1]) Országos levéltár. D. L. 15,196. sz.

[2]) Nemzeti Muzeum kéziratai. Diplomata. Tom. VI. N. 65. XVIII. századbeli másolat.

volna. A vevő is elvállalta ezt a kötelezettséget. Igy a ház valószínűen két annyit ért, mint a fentebbi vételár.

1384-ben az esztergomi érsek egy Szent-Miklós-utczában fekvő házat a bolognai származásu *De-Talentis* Simon *budai polgárnak* ad bérbe. Tartozik ez minden Szent-György napon egy esztergomi kápolna részére 40 forintot fizetni bérűl (purgrecht). [1]) Ez 240 forint mai pénz, s házbérűl 720 forinttal érne fel.

1393-ban Kanizsai Miklós esztergomi érsek a fentebb említett, 1400 régi forinton Onofriustól vett házat Bernhardi Ferencznek adja. 1393-ban az érsek személyesen jelen meg a budai városi tanács előtt egy szerződés megerősíttetésére, melynél fogva az érsek a várban birt (egyik) házát örökös bérbe adja nevezett polgárnak. Ez tartozik bérül bizonyos mennyiségű viaszgyertyát, egy mázsa lenmagolajat — lámpába valót — szolgáltatni a budai székesegyháznak; Szent-Györgykor husz forintot, Mária születése napján harminczat a káplánnak. Ha a ház leégne is, Bernhardi vagy utódai tartoznak mindezt fizetni, névszerint a Budavár és Nyék falu közti földjeikről. (Nyék a mai Városmajor és Lipótmező közti völgyben feküdhetett). A kérdéses ház a várban Simon bán fia házának szomszédjában feküdt. [2])

1411-ben az ó-budai clarissáknak a várban, Szent-Miklós-utczában feküdt házáért Ungar Miklós ötvös 16 forintot tartozik bérűl (purgrecht) fizetni, minden évben Szent-Mihály-nap körül. [3])

1413-ból egy jellemző bérszerződés maradt fenn. A *pesti* plebániának (melyet szintén Boldogasszonyról neveztek) háza volt a budai várban a Szombati piaczon (in foro Sabbathi). A nevezett ház meglehetős rongált állapotra jutott, — s a háziúr majd minden nap intést kapott (kétségkívül a budavári tanácstól), hogy helyezze jó karba a házát, minek azonban költségeit sokallta János pap, saját vallomása szerint. [4]) Azért más módot nem látott a bajtól való menekedésre, mint azt, hogy örök bérbe adja a házat,

---

[1]) Rupp, i. m. 157. l

[2]) Fejér, X. 2. 163.

[3]) Országos levéltár. D. L. 9766. sz.

[4]) » . . . domus lapidea ejusdem Ecclesiae (pestiensis) nonnullis dispendiosis defectibus ac quam pluribus aedificiorum hujus modi ruinosorum causis et gravaminibus commodius evitandis, quibus idem dominus Joannes, quarum cotidianis ejusdem domus restaurationibus crebrius urgebatur« etc.

mit a pesti birák és esküdtek is helyeseltek, s rá beleegyezésöket adták. Onofrius budai polgár, az ő örökösei s örököseinek utódai lettek a birtokosok; de csak feltételesen. Évenkénti 14 arany forintot tartozott fizetni Onofrius örök bérűl,[1]) még pedig készpénzül és Szent-Mihály napján, — mi ellen semmiféle károsodás nem szolgálhat kifogásul. A nevezett 14 forint évi béren kivül, mint a szerződés ismételve kiemeli, semmit sem kivánhat a pesti plebános és utódai Onofriustól vagy örököseitől. — Pedig — elég különös, ez nem igaz. Mert nyomban rá Onofrius azon kötelezettséget is elvállalja, hogy az egy részben omladozó házat tisztességesen kijavítja, — s azután is mindig jó karban tartja. Ha pedig akár vakmerő ellenszegülésből (rebellis animi temeritatis) vagy más gonosz szándékból ezt elmulasztja ő vagy utódai, — és hogy ha az elhanyagolás miatt annyira megromlanék a ház, hogy más nem adná meg érte a nevezett bért, — abban az esetben Onofrius és utódai tartoznak más, akárhol fekvő birtokaikból kipótolni azt. Kelt 1413-ban Szent-Mihály napján.[2])

Onofrius utódai birták a házat 1486-ig, mikor már Onofrius polgárból *bajmóczi* Onufrius *mester* lett — tehát nemességet kapott. Utóbbinak nőtestvére, Veronika volt várbeli házának a hűbérese.

Mivel ez már 6 év óta elmulasztotta a 14 forintos bér fizetését, a királyi curia, András pesti plebános panaszára, visszaítéli ennek részére a házat, ki is azt cserében odaadja a híres Báthory Istvánnak, ki viszont a pesti Búza-piaczon fekvő házát adja át a plebánosnak.[3])

1424-ben szó van a Paulinusoknak a Hátsó-utczában fekvő házáról, melyet Sichart János budai polgárnak adnak bérbe.[4]) 1425-ben az esztergomi káptalan elveszi a házat Bernhardi Ferencztől, mivelhogy ez a bért (purgrechtet) nem fizette, s Sibenlinder volt budai birónak adja 32 arany-forinton, — melyre ráadásul még egy forintot tartozik fizetni minden Szent-Mihálykor a felhévízi Szent-Háromsági keresztesek templomá-

[1]) Pro 14 florenis auri nudi et annui perpetui redditus, seu census, qui vulgo purgrecht nuncupatur.«

[2]) Podhraczky kézirati gyüjteménye. II. 481. l.

[3]) Rupp, i. m. 148. l.

[4]) U. a. 142. l.

nak, földbér czimén. [1]) E szerint kétszeres hűbér terhelte a házat és telket.

1427-ben a várbeli főplebánia, egyik házát eladja Tyrnauer polgárnak és nejének Dorottyának, oly feltétel alatt, hogy bérül (purgrecht) minden Szent-Mihály napján 4 forintot fizessen. [2]) A ház fekvése nincs meghatározva.

Az imént említett 1424-diki eset arra mutat, hogy néha maga a birtokos egyház is csak hűbérese volt egy másik egyháznak. Igy, mint tudva van, a várbeli plebánia jövedelmei felett patronatus czimén a Margitsziget apáczái gyakoroltak elejétől fogva jogokat.

Nagy-Lajos idejében, 1346-ban Miklós budai plebánost bepanaszolják, hogy a Boldogasszony templomának czintermében állott kis házakat lebontatta, s helyökben egy nagy kőházat (palacium) emelvén, ennek jövedelméből nem fizeti a szigetbeli apáczákat megillető harmadot. Erzsébet anya-királynő békélteti ki a feleket. A plebános évenkénti 20 ezüst márka fizetésébe egyezett, egyik felét Szent-György-, másikat Szent-Mihály-napra igérte. [3]) Igy az összes házbér legalább is 60 ezüst márka, vagyis 240 régi forint, mi mai pénzül 1440 forint, és mai 4320 forint házbérjövedelem volna Igy nem tulzás a *palacium* kifejezés, Budavára magánépületeihez képest.

Érdekesebb egy 1448-diki szerződés.

Kalmár (Mercator) János budai polgár a Paulinus barátok több várbeli házának egyikét veszi bérbe. Feküdt a ház a Nagy-utczában (Magna Platea). Egyik szomszédja István patikárius, a másik Mihály patikárius. A szerződés hat évre szól. Minden Szent-Mihály napján 24 magyar aranyforintot (24 florenorum auri puri hungaricalis) fizet a bérlő a barátok conventjének. De a kötelezettség nemcsak ebből áll. János Kalmár tartozik még az első évben a ház első részét és a közepén emelkedő *tornyot* cseréppel (tegulis) fedetni ujra. Nem különben a pinczegádor elébe fedelet csináltatni. A következő években a ház hátulsó felében levő tornácz (solium) s a ház mindkét részének fedelét megujíttatni; — *a ház előtti utcza kövezetét kijavíttatni;* [4]) a nevezett pinczét megnagyob-

[1]) U. a. 163. lap.

[2]) U. a. u. o.

[3]) Országos levéltár, D. L. 3854. sz.

[4]) Plateam ante domum lapidibus renovare.

bítni, úgyhogy negyven hordó bor férhessen el benne. Mindezen utóbbi teendőknek a hatodik évig meg kell történniök. Ha a bérlő ezeket elmulasztaná, elveszti birtokjogát (proprietatem dominii domus) a tett költségekkel együtt és az évi haszonbér kétszeresre t. i. 48 forintra emeltetik. Kelt 1448. pünkösd harmadnapján. [1])

A fentebbi szövevényes bérlet-modorból, ha a szerződésben nem volt minden pontosan meghatározva, könnyen támadt per. Volt pl. egyszer a Pálosoknak a Mindszent-utczában egy elhanyagolt ronda házuk, melyet nagyon olcsón adtak bérbe, úgy látszik azért, hogy valaki rendbe hozza.

A Pálosok ezen házukat 6 arany forint bér (purgrecht) fejében adták volt Szabó (Sartor) Péter budai lakosnak; de ez nem fizetett. A budai tanács elé került a dolog 1445. novemberben. Péter szabó azzal mentegetődzött, hogy az általa átvett háznak a szeméttől és piszoktól való kitisztítása sok pénzébe kerűlt. Ezen kivül nagy mennyiségű szálfát, zsindelyt és vasszeget kellett vásárolnia a ház helyreállítására, — úgyhogy költségei fölmennek 200 forintra. — A tanács két esküdtet küld a helyszinére a dolog mibenlétét szemügyre venni. Ezek azt jelentik, hogy költött ugyan Péter szabó a házra, a mit költött; de költségei legföllebb 36 forintra ha mentek. A vesztére nagyító szerencsétlen szabót a kiköltözésre itélik; — de a ház kitakarítása fejében megengedik, hogy Sz.-György napig maradhasson a lakban; a szálfákra, zsindelyre, szegekre tett költségeit a Pálosok meg fogják téríteni.

Sartor Péter az ügyet Hédervári Lőrincz nádorhoz kivánja felebbeztetni. [2])

Nem a nádori, hanem a tárnoki szék elé kerűlt az ügy 1447-ben april 2-dikán, hol több királyi város esküdtje, mint ülnök vett részt. De már ekkor a perlekedő felek kiegyeztek volt, oly formán, hogy Péter szabó bírja tovább is az előbbi föltétel mellett a Pálosok nevezett *kő*-házát; de azonkivűl tartozik a ház első felét cseréppel, a hátulsó felét zsindelylyel fedetni ujra két év leforgása alatt. Azontúl pedig jókarban tartani, még pedig azon esetben is helyreállítni, ha tűz vagy valamely más veszedelem érné. A feltételek nem teljesítése esetében a szerződés elveszti érvényét. [3])

[1]) Orsz. Levéltár. Acta Paulinorum Fasc. 3. No. 14. (D. L. 14,162.)

[2]) Országos Levéltár. D. L. 13,972. sz. Kelt 1445. nov. 10. »tempore judicatus sapientissimi viri Petri *Onwein* alias Bornemisza dicti.«

[3]) U. a. 14,074. sz.

De úgy látszik, hogy még ily föltételek mellett is hátrányosnak tekintették a szerződést a Pálosokra nézve. Mert ugyanazon 1447-dik év juniusa 9-dikén Benedek örményesi paulinus szerzetes tiltakozik a zalavári apátság előtt azon szerződés ellen, melyet László barát kötött Sartor Péterrel, a rend beleegyezése nélkül. [1])

Néha meg onnan származott a baj, hogy a bérlő nem volt tisztában, ki vagy kik a tulajdonosok, mert a tulajdonjog maga is per tárgya volt.

Igy 1454-ben a Pálosok a tárnoki szék előtt vádolják Paldauf (máskép Pánczél) Miklóst, hogy a várban levő házuk bérlete fejében a kötelezett 12 forint helyett csak 8 forintot fizetett. Vádlott azzal menti magát, hogy minden évben 4 forintot Boldogasszony egyházának fizetett be, a Pálosok adósságának törlesztésére. Elő is mutatja a nyugtákat. A városi tanács azt itéli, hogy a vádlott azonnal költözzék ki a házból, — *épségben tartatván a Boldogasszony* egyházának joga, ha az csakugyan létezik. A végzés január 11-dikén kelt.

Ugyanazon évben május 16-dikán V. László király elé kerülvén az ügy, ez haladékot enged Páldauf Miklósnak, hogy Sz.-Mihály napjáig a Pálosokat kielégítse, mely esetben a házba ismét be fog iktattatni a király nevében. [2])

Abból, hogy némely házat adni-venni lehetett, — holott valamely földesurnak bizonyos bért kellett fizetni, szintén állottak elő zavarok és pörök, s néha a rosz akarat fölhasználta ezt a jogi bonyodalmat. Igy 1480-ban Báthory István országbíróig felebbeznek egy esetet, melyben a fölperes ismét a Paulinusok conventje, az alperes pedig első sorban Tűgyártó Máté. [3]) A ház, melyet ez bérben, vagy az országbíró szavaival, — »*in feudum*« tartott, a Sz. Pál utczában feküdt. Asztalos (Mensipar) István és Üveges (Vitripar) János háza szomszédjában. A feudum 8 forint volt. Azonban Tűgyártó a szerződés ellenére eladta a házat Lábatlan Györgynek. Lábatlan György viszont eladta az esztergomi káp-

[1]) Nescitur quo motus et ductus, absque scitu, consensu et voluntate ipsius ordinis. U. a. 14,087. sz.

[2]) Országos levéltár D. L. 14,833. sz.

[3]) Kétségkivül azon nevezetes budai család ivadéka, mely még az előbbi generatióban Nadler nevet viselt, s háza volt a várban. Egyik Nadler volt az, ki Erzsébet királyné megbizásából zálogba adta a magyar koronát Bécsben.

talannak. Igy három év alatt három kézen ment keresztül. Egyik sem fizette a hűbéri díjat. [1])

A *purgrecht* vagyis városias hűbérnek fentebbi eseteihez kiegészítésül sorozzuk még a következőket:

1367-ből egy nyugtatvány tanuskodik arról, hogy a székesfehérvári templom mellé épült Magdolna-kápolna is házi úr volt a budai várban. Rozgonyi János 12 forintot fizetett évenkint bérül. [2])

1481-ben mikófalvi Deák Dénes az Olasz-utczában fekvő házért a (várbeli) Mária-Magdolna egyháznak fizet bért, — ha pedig a They-utczára szolgáló, de addig kővel befalazott kaput is megnyitná, a városnak (is) kellene fizetnie. [3])

1498-ban történt, hogy Kömlődy Gergely eladja a házat azon 15 forintnyi évi fizetés miatt, melylyel a budai egyháznak tartozott az oltár előtt égő lámpa és a misék alatt égő viaszgyertyák költségeinek fedezésére. A vevő Antal, az ó-budai káptalan al-custosa. A vételár 351 régi forint; de az eladó fentartja a visszavásárlás jogát. [4])

1512-ben Pesti Gergely esztergomi kanonok a budavári Olasz-utczában fekvő házát eladja Péchi Tamásnak; de feltételesen. A feltételek közt van, hogy évenként 10 forintot fizessen az esztergomi Krisztus-collegium (papnövelde) számára, melynek Pesti Gergely kanonok a főnöke volt. [5])

Az elősorolt példák nyomán föltehető, hogy a hűbéres kötelezettséggel birt házak száma tetemes lehetett a budai várban. — A budai törvénykönyv elég részletességgel, — bár kissé nehézkés fogalmazással szól a *purgrechtről*. Fordításban ide iktatom a törvényt:

»Ha a hűbéri fekvőséget a hűbéres (mann) pénzen vásárolta, ez megválthatja a haszonbért minden egy forintért tizet fizetvén, mint a város szabadság-levele (Stadt prief) rendeli. Ha pedig a birtok csupán csak haszonbérfizetés fejében van átengedve, s a tulajdonos az átadáskor ezenkivűl semmi pénzt sem vett, a hű-

[1]) Országos levéltár. D. L. 19.445. sz.

[2]) Rupp. I. m. 163. l.

[3]) Rupp. U. o. 149. l. Az oklevél értelmezését, (s talán szabatos kivonását is) elmulasztotta Rupp, mi gyakran megesik rajta.

[4]) U. a. 150. l.

[5]) U. a. U. o.

béres az ő ura engedelme nélkül föl nem hagyhat a bérlettel, ha csak írásban nincs kikötve az ellenkező. Időelőtti felmondás esetében a bérlő elveszti, a mit a telken épített. Hanem három év elmultával az épitkezés okozta költség fejében nem tartozik többé a haszonbért fizetni, ha föl akar hagyni a bérlettel. — Ha a bérlő semmit sem kötött ki írásban, csupán csak a haszonbér fizetését, s a telken oly javítást sem tud kimutatni, mely a fizetni elmulasztott haszonbérrel fölérne, — köteles mindig a haszonbért teljesen lefizetni. Ezenkivül felelősséggel tartozik azért is, a mivel a birtok veszített értékéből, mig keze alatt volt. Úgy kell átadnia a birtokot, a mint által vette volt.« [1])

Külön szól a törvénykönyv azon esetről, midőn egyháziak a birtokosok:

»Az egyházi bért (kirchen purg) fizetni kell minden (kikötött) módon, s az (a szerint) fel is mondható (ap lassen); de *meg nem váltható* (ab lossen = ablősen), — úgy mint a hogy fentebb irva volt. (A czélzás kétségkivül az idézett szakaszra történik, s az ellentét van kiemelve). Az egyházak, kolostorok, kórházak s mindennemű egyházak és papjaik nem kötelesek várakozni (paiten) két-három évig, hanem követelhetik minden évben a házbért (czins), szolgálmányt (dinst) vagy hűbért (purgrecht).« [2])

E szerint az egyházi testületeknek egy fokkal több jog volt adva e részben, mint a világiaknak; de láttuk, hogy azok is többnyire 2—3, sőt 6 évig is vártak a bér fizetésére.

Azonban az ilyes jogok megannyi napfoltok voltak a municipalis arany-szabadságon. Nyugati Európában a kisebb-nagyobb városok igyekeztek fölszabadúlni a nyűg alól, mely mintegy anachronismusként maradt fenn abból az időből, midőn a városok népe még földesúri kötelezettség és gyámság alatt állott. Sikerült is ez soknak, — s ott kevélyen emlegették a város »Stadrecht«-jét, Burger- vagy Burgrecht-jét; vagy közönségesebben *Weichbild-recht*-jét, — mi egyaránt a városnak és polgárainak teljes tulajdonjogát jelentette. [3])

Épen ezért sajátságos, de nem példátlan, hogy egy helyen egy szónak ellenkező értelme van, mint más helyen. Igy a *burgrecht*,

[1]) Budai t. k. 225. l.

[2]) U. o. 249. sz.

[3]) Maurer »Geschichte der Städteverfassung in Deutschland. I. k. 398. lap. Különösen Augsburgban nevezték a jogot Burgrechtnek.

mi másutt, s jelesen Augsburgban minden hűbéri köteléktől való függetlenséget jelentett, Budán azt a fizetést nevezték annak, a mi függést bizonyította.

A föntebbi példák mind egyházak és egyházi testületek földesúri jogáról szólanak. Az ily holtkéz-birtokokat pedig benn a városok kebelében rendesen elhanyagolták.

Németország egyik középkori fővárosában, Majna-Frankfurtban a bérházak nagy része a XIV. századig az egyháziak birtokába került volt, vagy legalább nekik haszonbérrel tartozott.[1] De — olvassuk egy illetékes írónál — az egyházi tulajdonosok semmit sem akartak költeni a házak jó karban tartására. Szintoly keveset tettek ama házak tényleges birtokosai, mivel csak lakóknak tekintették magukat. Ennek következése sok háznak roskatag állapotra jutása vagy teljes rombadőlése lett, — mi miatt a város forgalma és jóléte nem keveset szenvedett.« A város kénytelennek látta magát büntetés terhe alatt szigoru parancsot adni ki a házak újra felépítésére; a tanács intézkedett a telkeket terhelő bérek megváltására; az egyháziakat eltiltotta a városban telkek bírásától, s meghagyta, hogy egy év és hat hét meg három nap alatt világiaknak adják el házaikat.[2]

A fentebbi budai esetekre, úgy vélem, magyarázatul szolgálhat a frankfurti példa, mely elég feltünő arra, hogy mások idézését fölöslegessé tegye. — Azok a budai házak, melyeket az egyháziak oly feltétel alatt adnak bérbe, hogy a lakó kitisztítsa a romoktól, szeméttől, — hogy a fedelet kijavítsa, a pinczét kiszélesítse, bizonyság rá, hogy a jogszerinti tulajdonos nem akart semmit költeni a házra; — de Sartor Péter esete is arra látszik mutatni, hogy viszont a bérlő sem szerette nagyon megerőltetni magát a restauratiókban, melyeket csak rövid ideig élvezhet.

De az ily házak hanyatlását és pusztulását bizonyítja a bérösszegnek aránylagos alacsony volta is, — még az akkori pénzösszegekhez képest is: 16, 12, 10, 6 sőt 4 arany forint lévén az évi bér.

Nem kell ezen eseteket különös kivételeknek vennünk, — sőt azt kell föltenni, hogy mindezen adat kevés azon valóság feltüntetésére, hogy az egyházi testületek mily sokat birtak a várban.

[1] Helyesebbnek tartom a város nevét igy irni, mint Majna-melletti Frankfurtnak. Nem nevezzük Duna-melletti Földvárnak Duna-Földvárt.

[2] Maurer u. o. 400. l.

— A dolog természetében van, hogy ezen birtokok soha sem fogytak, hanem kegyes hagyatékok által nemzedékről nemzedékre szemlátomást szaporodtak, — úgy hogy mentől későbbi időt veszünk 1526-ig, annál több budai telek volt egyháziak birtokában.

Különös volna, hogy a budai polgári törvényhozás a fentebbi bajnak ne akarta volna utját állani. Van is e tárgyban világos törvény, mely így szól:

»Ha valaki végrendeletben, lelke üdvösségére fekvőséget hágy az egyháznak, — azt egy év lefolyása alatt el kell adni, épen annak érdekében, ki a végrendeletet tette, mert különben sok ház és szőlő tönkre jut s épen a rendelkező lelke üdvére nézve kárba megy.« [1])

Aligha nem volt meg Budának is, mint Pozsonynak Zsigmond királytól az ezen törvényt szabatosabban körülíró rendelete, mihez még az is hozzá van téve Pozsonyban, hogy ha az illető egyház, melynek a végrendelet szól, nem fogadná el az eladási összeget, az a királyra száll.

De nem gondolván, hogy Budán az is ki lett volna kötve, a mit Pozsonyra nézve olvasunk, mely szerint ily fekvőségek vevője más, mint pozsonyi polgár nem lehet, Budán a vevők sorából aligha kizárták a főnemeseket.

Bármint volt is ez, annyit elég számos tény bizonyít, hogy a fentebbi budai törvénynyek nem érték el azt a czélt, mely világosan ki van fejezve bennök, hogy a városban a házak *holt-kézre* ne jussanak s a holt-kézre kerülés miatt sok ház el ne hanyagoltassék s némelyik el ne pusztuljon. Sőt az utóbb idézett rendelettel merőben ellenkezik a törvénykönyvnek egy fentebb idézett rendelkezése, mely az egyháziak részére fizetendő bérről még

[1]) A budai törvénykönyv német szövegének, melynek itt értelmét visszadtuk, illustratiojául ideigtatom Zsigmond királynak a pozsonyiakhoz intézett hasonló tartalmu rendeletét 1419-ből: »Nos Sigismundus . . . . . decrevimus . . . . observandum, ut universa bona mobilia et immobilia (a budai a *mobiliákat* kiveszi), puta domus, vineae, molendina, alodia, et quaelibet alia cujuscunque generis seu maneriei existant, quos et quae ecclesiis dei per quascunque personas ab hac luce migrantibus in salutare remedium (a budai német szöveg (zu dem paw) testamentaliter tradita fuerint et legata, hujusmodi res et bona hereditaria infra spacium unius anni et mensis immediate sequentis pro condigno pretio seu valore *hospitibus* seu incolis in medio nostrae civitatis Posoniensis residentibus et nemini alteri venditioni exponi debeant, valeant atque possint.« (Michnay és Lichner Budai t. k. 308. szakasz s a hozzávaló jegyzés.)

szigorúbban intézkedik, mint a világiak részére fizetendőről. A két ellenmondó törvény kétségkivül különböző korban kelt. De bármelyik előzte meg a másikat, az oklevelek adatai azt bizonyítják, hogy a holt-kéz birtokot tiltó rendelkezés legfeljebb ideiglen lépett életbe. — Sok jele van, hogy a budai törvénykönyv némely más pontja is mint holt betű hevert a városi levéltárban.

Nem lehet benne kétség, hogy olyan házak, melyeket érsekek, püspökök, káptalanok vettek a városban oly czélból, hogy a nagy gyülések idején kényelmes szállásúl szolgáljanak a főpapoknak, nem hogy el lettek volna hanyagolva, hanem a díszesek közé tartoztak. Azonban mind ezek, mind pedig a világi főurak házai akaratlanul egy másik baj forrásai voltak. Mind jobban kiszorították a különben is szükre szabott keretből, a várhegy falai közül a valódi polgári elemet.

A véletlenül fenmaradt adatokból a budai várban a következő nem polgári házbirtokosokat jegyeztem össze:

1. A pécsi püspök háza 1348-ban. [1])

2. Széchenyi Tamás országbíró özvegye 1354-ben a királyi udvar közelében telket bírt.

3. Ugyanaz a várbeli Sz.-Miklós temploma mellett. Eladja mindkettőt sógorának. [2]) Az özvegy az oszvieczimi herczeg leánya volt.

4. Láttuk, hogy a főtemplom mellett a plebános egy nagy házat épített volt, melyből a jövedelem harmada a nyúlszigeti apáczákat illette meg. (1346-ban.)

5. Czudar Péter tótországi bán mindszent-utczai háza 1370-ben 3300 forintot ért. [3])

6. 1385-ben egy várbeli fél ház száll hagyományképp az ó-budai apáczákra, mely háznak holfekvése nincs meghatározva. [4])

7. Gara Miklós nádor 1385-ben egy 1200 forintos házat vesz.

8. Ugyanakkor említik, mint szomszédját Hédervári Mihály házát. [5])

9 Kont Miklós nádor házát említik 1390-ben. [6])

---

[1]) Igy keltezi levelét: »Budán a mi lakóházunkban.« Zichy codex. II. 328. l.

[2]) Országos levéltár. D. L. 4454. sz.

[3]) Rupp. 144. l.

[4]) U. a. 162. l.

[5]) U. a. u. o.

[6]) U. a. 157. l.

Ugyanazon ház lehetett ez, melyet 1400-ban Kont László és Imre mesterek (a néhai nádor fiai) a csátkai káptalannak ajándékoznak, hol *öseik vannak eltemetve*. Feküdt a ház a Sz.-Miklós klastromától éjszakra. [1])

10. Ugyanott a nyúlszigeti apáczák egyik háza ugyanakkor.

11 Ugyanott Kanizsai Miklós tárnokmester háza, melyről azonban a Pálosoknak hűbért fizetett. [2])

12. 1391-ben a Sz.-György téren az ujbányai kórháznak volt háza, és ugyanott ugyanakkor

13. az esztergomi káptalannak, s végre

14. az esztergomi Sz.-István collegiumnak. [3])

15. Kanizsai Miklós tárnokmester 1391-ben két házat vett a budai várban Kővágóörsi György esztergomi várnagytól, s következő évben mind a kettőt az örményesi Paulinusoknak ajándékozza. [4])

16. 1394-ben a Zsidó-utczában birt Ákos bán; ugyanakkor

17. a zágrábi püspök; és

18. az esztergomi káptalan. [5])

19. Czudar Péter több háza közűl az egyiket, melyet Magyar Istvántól pénzen vett, s mely az ő *nagy* házával szemben a Duna felé feküdt, a Pálosok *ládi* klastromának adományozza. [6])

20. János veszprémi prépost 1395-ben, s ugyanakkor

21. István volt nádor zágoriai gróf. [7])

22. 1396-ban peliskei Mykch. [8])

23. 1401. István nádor özvegye a budai várbeli 3300 forinton vett házát az ó-budai apáczáknak hagyja. (Gyanus.)

24. Egyik szomszédja János veszprémi prépost. [9])

25. 1402. Mihály ó-budai őrkanonok István nádortól vesz

---

[1]) Országos levéltár. D. L. 8850. sz.

[2]) Rupp. 156. és 158. sz.

[3]) Rupp. i. m. 139. l.

[4]) Országos levéltár D. L. 9544.

[5]) Fejér. X. 2. 207.

[6]) Eredetije a Fűzy (sárosmegyei) család levéltárában. Dr. Thallóczy szivességéből. A kezdet: »Nos Petrus Zudar, dictus olim *Pravus*.«

[7]) Országos levéltár. D. L. 8111. Uling polgár fiának a felesége adta el utóbbi házat. Az egyik szomszéd István orvos (physicus).

[8]) Fejér X. 2. 409.

[9]) Fejér X. 4. 70.

házat. A Pálosoknak ajándékozza. [1]) István nádor a királytól érdemei jutalmául nyerte volt ezt a házat. (A későbbi nagy per arra látszik mutatni, hogy ez a ház azonos a 23. szám alattival, s emez talán költött birtokjog.)

26. 1403. A Garák nagy, 10,100 forintos palotájáról szóltunk.

27. *A)* Gara Miklós nádor 1403. jun. 28. Marczali Miklós temesi ispántól elkobozza budavári házát (a Mindszent-utczában feküdt), s azt *Chesamis* Jakabnak, *Nass* Zoelus ó-budai várnagy rokonának adományozza. [2])

27. *B)* A pesti plebánosok bérháza a várban a Szombati-téren 1413-ban. (L. fentebb.)

28. A király tiszttartója (dispensator) Berencsi István házat örököl Budán közel a Szombati-kapuhoz, 1414-ben. [3]) Osztozó társ Erdege Pál Tótország bánja, ki lenn a Dunaparton kap házat.

29. 1417-ben háztulajdonos Czudar Jakab.

30. Czudar Benedek.

31. Perényi László. [4])

32. 1423-ban Cilley Herman gróf a *közép-utczában;*

33. A Sz.-lőrinczi Paulinusok a Szombat-kapu mellett,

34. A Közép-utczában ugyanakkor birtokos (szomszéd a Czilley-házzal) András váradi püspök és

35. Ozorai Pipó temesi gróf. [5])

36. Zdenczi Simon bán fiának háza a várban, 1425-ben. [6])

37. Hertlin budai bíró örökösök nélkül halván meg, Zsigmond király ennek a Mindszent-utczában feküdt házát Palóczy Máté ispánnak (comes) adja szolgálati jutalmául 1426-ban. A ház szomszédja

38. Mazaráth vajda háza. [7])

39. 1427. A várbeli plebános háza, melyért 4 forint hűbért fizetnek. [8])

---

[1]) Országos Levéltár D. L. 8857.

[2]) Országos levéltár D. L. 8887. sz.

[3]) Országos levéltár D. L. 9512. sz.

[4]) Rupp. i. m. 145. l.

[5]) Rupp. i. m. 162. Cilley gróf azt a házat *foglalta el*, melyet István nádorné 1401-ben az ó-budai apáczáknak hagyott volt. Azután elcserélte a Pálosokkal (1423. ban). De 1425-ben az apáczák pert indítnak e miatt, Országos Levéltár D. L. 11,089. sz. 1489-ben a Paulinusok nyerték meg a pert. Rupp. 159. l.

[6]) Rupp. 163. l.

[7]) Országos levéltár D. L. 11,849. sz.

[8]) Rupp. 103. l.

40. A segesdi barátok és

41. a zsámbéki prépost háza említtetnek 1433-ban. Úgy látszik a Mindszent-utczában voltak. [1])

42. 1435-ben az esztergomi érsek Budán a Sz.-György téren egy polgári házat vesz meg 500 forinton; melynek szomszédjai egyfelől

43. ugyancsak az esztergomi érsek, s másfelől

44. a pécsi püspök háza. [2])

45. 1436-ban Gúti Ország Mihály a *tárnokmesteri* házból keltezi levelét. [3])

46. Stibor vajda házát, melyet a budai törvénykönyv is említ, magszakadás következtében Albert király 1438. márczius 30., lévai Cseh Péternek adja hű szolgálataiért. Feküdt fenn a várban, a királyi palota felől a körded alaku Sz.-György tér felé nyuló két utcza végén. [4])

47. Rozgonyi János fiai (Lőrincz, János, Renold, Oszvald) egy sarokházat (acialis) kapnak adományul Albert kiralytól 1439. jun. 24. Feküdt a ház a Frispalota (Frycz palotája) nevű házzal átellenben, tehát a Sz. György téren. [5])

48. Brankovics György szerb fejedelemnek (despota) nagy kőháza volt Budán az Olasz-utczában. Azonban a háziúr hűtlenség bűnébe esvén, lengyel Ulászló 1440. okt. 28-dikán ezt a házat Rozgonyi Simon egri püspöknek adományozza hű szolgálataiért s az adományt kiterjeszti testvéreire, István és György pozsonyi ispányokra is. [6]) Tudjuk, mily nagy érdeme volt a tettekre termett püspöknek Ulászló trónra jutásában s első sorban Buda birtokának biztosításában.

49. Ugyanezen évből olvassuk, hogy Farkas László budai polgárnak a Német-utczában feküdt háza hűtlenség bűne miatt a koronára szállott.

---

[1]) U. a. 145. l.

[2]) Eszterg. érs. levéltár Fasc. 3. N. 62. A ház Tamás vargáé és Zakariás kereskedőé volt. Fejér Cod. D. X. 7. 740.

[3]) Országos levéltár D. L. 13,150. sz. Cseh Péter fia László 1453-ban ezt a házat zálogba adja Tarcsai Jánosnak és Zondai Demeter tárnoknak 1500 arany forinton. Most már nem nevezik Stibor házának, hanem a Sz.-György kápolna előtti háznak (U. a. 14,727. sz.)

[4]) Fej. X. 8. 660.

[5]) Országos levéltár D. L. 13150. sz.

[6]) U. o. 13,588. sz.

50. Nánai Kompolthy János főpohárnok fia Pál két házat kapott adományul a királytól ugyanazon utczában s ugyancsak. 1440-ben. [1])

51. Az egyik szomszédja ennek *Ádám pap* háza volt.

52. Szintén 1440-ben említik Mártonnak a Sz.-János egyház vicariusának és Sixtusnak házát, mely hűbérűl adatott s a Sz.-János utczában feküdt. [2])

53. 1444. A Pálosoknak a Sz.-György templom közelében feküdt háza, mely miatt Sartor Péterrel a fenn említett per folyt.[3])

54. Ugyanazon szerzetnek egy másik házát említik 1448-ban a »Nagy-utczában.« Két gyógyszerész két háza volt a szomszéd.[4])

55. A csanádi püspök háza a Mindszent-utczában, átellenben a Rozgonyi házzal 1449-ben. [5])

56. A Szombati-téren a Mindszent-utcza felől volt a veszprémi püspök háza 1450-ben.

57. Ugyanott Keszi Benedek itélőmester háza. [6])

58. A várbeli plebános és

59. a váradi káptalan házai 1461-ben, mindkettő a Mindszent-utczában. [7])

60. 1466-ban a Hátulsó-utczában (platea posterior) egy kőház birtokába iktatja be Rozgonyi János tárnokmestert az akkori budai bíró, kinek neve Budai Deák István. [8]) Ugyanazon ház ez, melyet Mátyás király ugyanazon évben adott a Rozgonyiaknak, s mely a néhai Harkach Lászlóé, hihetőleg budai polgáré volt. (Rupp, 142. l.)

61. A fehérvári Magdolna-kápolna háza, melyet 1467-ben ugyanezen Rozgonyi vesz bérbe. [9])

62. Théli Deák János és Lengyel Balás meggyilkolván szentmártoni Maró Györgyöt, a gyilkosokat Mátyás király össszes birtokaik elveeztésére ítéli. Deák János házát, mely Budán a Boldog-

---

[1]) Rupp. i. m. 155. és 156. l.

[2]) U. a. 140. l.

[3]) Országos levéltár D. L. 13,821. sz.

[4]) Rupp. 146. és fentebb a bérlett házak lajstromában.

[5]) Orsz. levéltár D. L. 14i284. sz.

[6]) Rupp, 147. l.

[7]) Rupp, 147. l.

[8]) Országos levéltár 16,355. sz.

[9]) Rupp, 163. l.

asszony temploma mellett feküdt, a király szent-mihályi Zobor Imrének adja hű szolgálataiért s megbizza a városi hatóságot a beiktatással, 1475-ben január hóban. Azonban kitudódván még azon évben, hogy a ház nem volt Deák Jánosnak teljes tulajdona, hanem az ó-budai apáczák tartottak hozzá jogot, Czobor lemond a ház tulajdonosi jogáról. [1]) Igy ez a ház az egyházi birtokok közé sorozható.

Figyelemre méltó itt nem csak az, hogy az akkori közfegyverviselés korában a polgárok közt nem lehetett ritka a gyilkossági eset, hanem az is, hogy a királyok a főbenjáró bűnöket a polgárokban is birtokelkobzással büntetvén, ez úton is több birtok ment át a nemesek és egyháziak tulajdonába, — bár nem mindig, mint a következő eset is bizonyítja:

Ugyanazon 1475. év májusban kelt itélet mondja: Lénárt borbély (barbitonsor) megölte Olasz (Itáliai) Simon gyógyszertárost. A király a borbélynak budai házát a meggyilkolt árvái részére foglaltatja le minden szobáival (stubis), pinczéivel, pinczebeli kutjaival, boltjaival (boltis), kamráival sat. — Feküdt a borbély háza a Patikás-utczában, keletről Bornemisza háza levén szomszédja. [2])

63. 1473-ban említve van az esztergomi érsek háza a Sz.-János kapu szomszédjában. [3])

64. Ugyanazon évben a pécsi várnagy Budán házat cserél el. (Rupp i. m. 140. l.)

65. 1479-ben Rozgonyi Ozsvát és István házat vesznek Rajky Györgytől 200 forinton, a Hátsó-utczában. [4])

66. 1483-ban Erdődy Tamás titeli prépost s egyszersmind királyi titkárnak a Sz.-Pál utczában háza van.

67. *A)* Ugyanott ugyanakkor Péter váradi apátnak. [5])

67. *B)* Báthory István háza a Szombati-téren, melyet a pesti plebániától cserében kapott 1486-ban. (Lásd fent a bérházak közt 1413. évben.)

68. 1488-ban a Sz.-Pál utczában az örményesi Pálosok háza

69. Ugyanott a pénzverő ház is. [6])

[1]) Országos levéltár D. L. 17,644. és 17,683. sz.

[2]) Országos levéltár D. L. 17,615. sz.

[3]) U. a. 17,500. sz.

[4]) Rupp, 142. l.

[5]) U. a. 153. l.

[6]) U. a. u. o.

70. 1490-ben Beatrix özvegy királyné megfosztja Érsek Mátyást, a kalocsai érsek testvérét a mindszent-utczai házától, a miatt, hogy a korona elvitelében való részvétellel hűtlenség bűnébe esett, s azt a bazini grófoknak Jánosnak és Zsigmondnak adja, még pedig a rendek beleegyezésével. [1])

71. Ugyanazon évben Ulászló ugyanazon utczának egyik házát Orbán egri püspöknek és testvéreinek ajándékozza. Ez a ház 1491-ben az esztergomi templom Sz.-Margit oltárának gondnokáé lett. [2]) Ezen ház szomszédja

72. Laki Thuz János háza.

73. Rozgonyi Borbála Frangepán Duimné egy rész házat birt Budán, melyet 1497-ben elád Tamás egri püspöknek. [3])

74. Alaghi Béken Dénes Budán az olasz-utczában bírt házát a Pálosok kékesi zárdájának hagyja 1498-ban. [4])

75. 1504-ben a Mindszent-utczában házbirtokos horogszegi Szilágyi Ozvát leánya; (Maróthy Mátyás özvegye); ettől éjszakra volt

76. a győri káptalan; szemközt

77. Corvin János; délre

78. a boszniai püspök háza. [5])

79. 1506-ban Czobor János leánya (Bochkay János özvegye) várbeli házat ad el a nyúlszigeti apáczáknak. [6])

80. A Sz.-János utczában volt Zápolya János szepesi gróf háza 1507-ben. Ugyanakkor

81. Czeglédy András kanonok ezzel szomszédos házát általa alapított misékre adományozza el.

82. 1511-ben a pécsváradi prépostnak van háza a Sz.-György utczában. [7])

83. 1512-ben a fehérvári prépostnak, Berizló Péternek volt háza az Olasz-utczában, s ennek szomszédja

84. Pesti Gergely esztergomi kanonok háza, melyet Péchy Temásnak ad el 10 forint évi bér fentertása mellett. [8])

[1]) U. a. 148. l.
[2]) U. a. u. o.
[3]) Országos levéltár D. L. 20,406. sz.
[4]) U. a. 21,691. sz.
[5]) Rupp, 148. l.
[6]) U. a. 163.
[7]) Rupp, 139. l.
[8]) U. a. 150. l.

85. 1514-ben lendvai Bánfi Jánosnak volt háza a Szent-Zsigmond templom körül. [1])

86. 1515-ben Perényi Imre nádor cserél házat a budai várban. Cserélt pedig Som Józsa, a híres temesi gróf fiával Gáspárral.

87. Som Gáspár egy olasz-utczai házat kapott cserébe. [2])

88. 1517. Báthory Györgyné,

89. ugyanakkor Podmaniczky János háztulajdonos. Utóbbi háza azelőtt Szerencsés Imréé volt. Két utóbbi ház az olasz-utczában. [3])

90. 1518-ban Bakacs Tamás érsek a Sz.-György kápolnával szemközt fekvő házát Széchenyi Benedek fiának, Jánosnak adja cserébe más birtokokért. [4])

91. A Sz.-Zsigmond utczában (in platea S. Sigismundi versus *castrum* tendentem) Perényi Péter házat vesz; szomszédai:

92. Perényi Imre nádor,

93. Raguzai István háza. [5])

94. 1519. Czobor Gáspárnak a Magdolna templom mellett volt háza. [6])

95. 1521-ben Athyai Miklós esztergomi olvasó-kanonok mindszent-utczai (hajdan Ongor-féle) házát a Magdolna egyháznak szánja misékre. [7])

96. 1522-ben említtetik Szeged városának budai várbeli háza, s ugyanakkor

97. Báthory András háza. [8])

98. és 99. »Budán volt az egri *káptalannak* két háza. Az egyiket hagyta András főesperes 1478-ban, a másikat az egri püspök 1488-ban.« [9])

Épen ezen utóbbi ajándék miatt 1503-ban az egri püspöknek nem volt háza, vagy legalább nem elég nagy háza a várban, mert ezen évben a püspökség tiszttartója a várfalon kivül a Zsidókapunál vesz egy lakatlan házat 110 aranyforinton, mivel úgy-

[1]) U. a. 143. l.

[2]) Országos levéltár D. L. 23,122.

[3]) Rupp, 151. l.

[4]) U. a. 140. l.

[5]) Országos levéltár D. L. 23,032. sz.

[6]) Rupp, 148. l.

[7]) U. a. 149. l.

[8]) U. a. 159. l.

[9]) Rómer Flóris följegyzése az egri érsekség levéltárából »Régi Pest« 225. l.

mond Budán nemcsak drága a szállás, hanem rendkivül bajos csak kapni is. Különösen a lovak és cselédség, s a bevásárolt árúk elhelyezésére szolgált a kapun kivül eső ház, s arra, hogy midőn a tiszttartó Budára megy, mi gyakran megtörténik, legyen saját szállása.[1]) Kijavítására 72 forintot fordított.

Mindezen adatok, ha számosabbak volnának, sem válnának be a kérdés statistikájának. Nem akartam többet bizonyítani velök, mint annak nagy mértékü valószinüségét, hogy Nagy Lajos, de kivált Zsigmond korán kezdve a mohácsi vészig az egyházi és világi nagyok főbbjeinek rendes szokása volt egy-egy házat birniok Budán. Föl lehet tenni, hogy a tárnokmesteren kivül, kinek állandó székhelye Buda volt, Nagy Lajoson kezdve valamennyi nádor szerzett magának családi házat a várban. — Kétségkivül birtokos volt itt az országbirák nagyobb része, sőt a hivatalt nem viselt főurak is. De aligha volt egyetlen kivétel az érsekekre, püspökökre s a tehetősebb szerzet főnökökre nézve, mihez hozzájárulván az egyházi testületekre végrendelet vagy adomány vagy vásár által szállott házi uraság, — mindez szük térre szoritotta a várban a tulajdonképeni polgári elemet. — Nem utolsó nevezetességü adatok a fentebbiek közt azok, melyekben eseteket találunk arra, hogy a király a budai polgári családoknak magszakadása vagy akár magán-, akár politikai főbenjáró bünök esetében a birtokait magának foglalja le s eladományozza többnyire nemes családoknak hü szolgálatok jutalmául. De látjuk azt is, hogy némely budai polgár-család nemességet s hozzá alkalmasint külső birtokot is nyervén, ily módon is apadt a polgári törzslakosság.

A trónviszályok miatti zavarokban a budaiak helyzetöknél fogva akaratlanúl is bebonyolittatván, — mint a szövegben láttuk, — minden trónviszály megfosztott nehány polgárt birtokától hütlenség büne miatt: igy Zsigmond uralkodása elején, lengyel Ulászló, Mátyás korában és cseh Ulászló alatt is.

A balparti város, *Pest* házairól sokkal kevesebb adat maradt ránk, mint akár a budaiakról, akár az ó-budaiakról.

Találunk Pesten a mohácsi vész előtt oly házakat, melyek árra s következőleg nagyságra és szilárdságra vetekednek a várbeli első rendüekkel, s találunk viszont csekélyebb értékűeket,

[1]) Hippolit-Codex (kéziratban) 1503-ból december 5-ről. 15. l.

melyek az ó-budaiakkal állanak egy sorban. Utóbbiak közt találunk emlitve *fa*házat is.

1487-ben Orbán egri püspök, egyszersmind kincstartó, és testvérei 1000 arany forintos, egy mai 18,000 forintossal fölérő házat vesznek Velegi Márkus Pétertől, mely Pesten a Czeglédi-utczában feküdt.

A vételt Pest város birája és esküdtjei erősitik meg. Pestnek akkor már tizenkét esküdtje ván. [1])

Ugyanezt a házat Orbán püspök halálával testvérei az egri káptalannak adják. [2]) Ezen házra világosan meg van jegyezve — mit az árból is tudhatnánk, — hogy kőház volt. Ezen kivűl, hogy sarokház.

Egy adat szerint Dóczy Orbán egy másik pesti házat is birt, melyet Frangoni Angelon nevü veronai embertől vett. [3])

1488-ban az egri püspöknek Hippolitnak 120 forintért adnak zálogba egy pesti *fél* házat, — ma 2160 forintos zálog volna. A tulajdonos Pesti Nagy János, a király udvari tisztviselője (Magister domus Mathiae Regis. [4])

1497-ben *nemes* Bodó Mihály örökáron 450 forinton vesz Pesten házat. (Mai 8100 forintosnak felel meg.) [5])

1504-ből olvassuk, hogy II. Ulászló az elhalt erdélyi püspök Bachkai Mihály pesti házát, az adományozás jogánál fogva Beukara Jankának, Deési Imre királyi étekfogó mester feleségének adományozza, Anna királyné körül tett szolgálatai jutalmául. [6])

1510-ben bazini és sz. györgyi Péter gróf a dunai révnél (in portu et vado Danubii) fekvő házát átadja Palóczi Mihálynak. [7])

1512. a pesti hatóság bizonysága szerint özvegy Deésiné pesti kőházát, (melyet 1504-ben a királytól kapott) 400 forinton adta el Podmanini Jánosnak. [8]) (Egy mai 7200 forintos házvételnek felel meg.)

1518-ból egy érdekes házeladás esete maradt fenn. Pest

---

[1]) Az oklevelet a kamarai levéltárból közli Rómer Flóris »Régi Pest« czimü munkájában. 222. l.

[2]) U. a. 224. l. Az orsz. levéltár D. L. 19,874. és 19,875. számai.

[3]) Rómer i. m. 62. l.

[4]) U. a. 63. l.

[5]) U. a. 64. l.

[6]) Podhraczky kéziratai a Nemzeti Muzeumban 653. l.

[7]) Orsz. levéltár D. L. 22,077. sz.

[8]) Podhraczky i. m. 663. l.

város hatósága maga ád el egy házrészt, melynek birtokába elkobzás által jutott, a következő módon: Mendel Péter pesti polgár egy házrészt birt Szabó *(Pannicida) Domokos* házában; de nem fizette a város kirótta adót (propter non solutionem census seu collectae), mely azon házrészre esett. Ezért a város a maga pénztára számára foglalta el (in *fiscum* ejusdem civitatis redacta). A város eladja azt Taksonyi Balázs pesti polgárnak és nejének Katalinnak, valamint örököseiknek 132 forinton. (2376 forintos mai házrész volna). [1])

Ez nem volt egész ház. De ugyanezen potom áron lehetett Pesten egy egész házat is venni a régi városnak, ha nem is kellő közepén, de kiváló helyen, a mai Hatvani-utcza táján, a régi Sz. Péter utczában. [2])

Süveggyártó János pesti polgár meghalván, özvegye és Albert nevü fia adja el örök áron a nevezett házat oly nevezetes embernek, a minő Szobi János volt. Az egész ház mindenestül 132 régi forint volt. [3])

Az ár csekély voltát megfejti az, hogy a ház *faház* volt. [4])

Ez érdekes adat. Hogy nemcsak a kül-, hanem a belvárosban is voltak faházak, holott a XIX. században még a külvárosokban sem épitettek fából, még nem mutatja azt, hogy a XV. században Pesten és Ó-Budán a legalsóbb rendü épületek átalán véve roszabbak lettek volna. A jól épitett faház nemcsak egészségesebb, hanem szebb is lehet a vályog vagy földháznál. A hegylakó székelyek akármelyik faluja különb az ő faházaival, az alföldi falunál az ő vályogházaival.

De legnagyobb előnye a fának, mint házfalnak a vályog felett az árviz látogatta területeken van. A faház jobban ellenáll a viznek, ha az nem egy hegyi patak zuhataga, hanem a Tisza vagy Duna lassu müködése, mint akármelyik vályogépület. Sőt láttam a közelebbi szegedi árviz alkalmával téglaházat is megron-

---

[1]) Eredeti oklevél pergamenen, függő pecséttel Kolosvár város levéltárában. Másolatát és közlését Szabó Károly egyetemi tanár szivességének köszönöm. A biró és tizenkét esküdt nevéről itélve itt is mind magyar. Alatta áll: »Comissio totius consulatus« azaz tanács.

[2]) In vico Sancti Petri.

[3]) »Pro 132 florenis auri puri hungaricalis boni et justi ponderis.«

[4]) »domum ipsorum ligneam in dicta civitate nostra Pestiensi, in vico S. Petri.« A gróf Károlyi család oklevéltára. III. k. 2. l.

gálva, mig némely igen gyengének látszó faszin, ól és istálló bántatlanúl maradt.

Volt-e vályogház Pesten és Budán a mohácsi vész előtt, positiv adatok eddigelé nem felelnek a kérdésre. Csak kétféle házról, kőházról és faházról tudunk. Az, hogy sok esetben nagy nyomatékkal van kiemelve egy-egy eladott ház kő volta, arra enged következtetnünk, hogy a silányabb házak más anyagból készültek. A faház előnyét az árviz látogatta területen a tapasztalás bebizonyitván, hihető, hogy Ó-Budán és Pesten az olcsó házak legtöbb esetben faházak voltak. Ez mutatná azt, hogy a fa, a Dunán való szállitás könnyüségénél fogva, csaknem oly olcsó volt, mint a hegyi vidéken.

Hogy Budán a várban is voltak faépületek, azt okleveleink bizonyitják. És ha megengedték a mellék épületek fából épitését, valószinü, hogy volt egy-egy faház is.

De nem mernők azt is következtetni, hogy a vályogból vagy vert földből való épités szokatlan volt. Nem tehetjük föl, hogy az egész Alföldön divatozott épitési anyag használata egészen ujkori volna. A szükség kényszeritette rég a lakosságot a közel található kisebb-nagyobb mértékben jó agyagból való épitésre. Minthogy az Alföldön a téglaégetéshez szükséges tüzelő anyag hiányzott, — a téglavetés s a vályogkészités sem lehetett szokásban; de igen a vert föld.

És a mi egy-egy nagy területen erősen indokolva van, elterjed mint nemzeti szokás oly helyeken is, hol az kevéssé vagy egyátalán nincsen indokolva. Tapasztalta ezt Pestváros a jelen században is a maga kárával. Az 1838-diki árviznek magas vizállása magában nem volt oly veszélyes, mint a több ezer háznak könnyen átázható anyagból készülte. Ugyanaz áll Szegedről is. Kevés házat *döntött* le a viz, de ezerével áztatta alá. Nem vitte el, csak leültette fedelét a földre.

Föltehető, hogy a XV. században is voltak Pesten földből készült házfalak, mint a XIX. század első harmadában; de a régi faházak a XV. század előnyére válnak.

Azonban ugy látszik, a mohácsi vész előtt kevéssé vagy egyátalában nem használták fel a budai és pesti határban felhalmozott kitünő téglaanyagot. Legalább igen sokáig nem volt szokás Budán a téglakészités és téglaégetés.

Közlöm Zsigmond neje, Borbála királynő levelét a bécsiekhez, melyben ezektől téglavetőket kér Ó-Budára küldetni, mivel a téglavetés nincs szokásban Magyarországon. (A szövegben).

Budán kétségkivül a régi Aquincum romjait használták föl mindenekelőtt épületanyagúl. Azok fogytával bőven találtak a felületen is alkalmas követ a várhegy és szomszéd hegyek felületét tömegekben boritott mésztuffban. A mészhez való kőben sem volt fogyatkozás.

VI.

A TÖRÖK CSÁSZÁR LEÁNYÁNAK PESTI HÁZA.

Zsigmond király idejében történt — bizonytalan, melyik évben — hogy a hatalmas II. Murád szultán vak öcscseinek egyike a magyar királynál keresett és talált menedéket.

II. Murád szultánnak, ki 1421-től 1451-ig uralkodott, négy testvérét emlitik az ozmán évkönyvek. Murád két bátyja még 1421 előtt hal meg, megnyitván ennek az utat a trónhoz. Két öcscsére nézve nem követi ősei azon istentelen szokását, hogy mentűl előbb megölesse, — de elég embertelen, hogy szemök világától fosztja meg. Öcscsei Juszuf és Mahmud. Ezen ártalmatlanná tett testvérek is az ozmán krónika szerint az 1431-diki pestisben halnak el, — ha igaz.

Nehány kitünően hiteles magyar oklevél szerint Murád szultánnak egy *vak* öcscse Zsigmond király uralkodása alatt Magyarországon talál menedéket s maga és családja pesti lakossá lesz.

Lehet, hogy vagy Juszuf, vagy Mahmud nem halt meg a pestisben, hanem valami okból a magyar királyhoz menekült, mint menekültek volt az oláh és szerb fejedelemhez a XV. század elején a szultáni trónkövetelők nem egy ízben. Lehetséges az is, hogy volt II. Murád szultánnak még egy oly öcscse is, — más anyától, mint a többi, — kiről a krónikák megfeledkeztek. Van eset rá, hogy a szultáni család egy-egy fiu tagjáról az ozmán s más kutfőkben szó sincs, hanem a *Vatican* zugaiban elrejtett némely kéziratban találták nyomát. Azonban akármi volt a neve a szóban levő menekültnek, bizonyos, hogy *vak* volt az is. Vak fejedelem nem volt lehetséges az ozmánok trónján; — de a vak fejedelem fiai jogot tarthattak a trónhoz esetleg, s mint látni fog-

juk, a Pestre települt török herczegnek volt fia, sőt fiai, egy leányon kivűl.

A különös a dologban az, hogy ezt a menekültet is, mint bátyját, az uralkodott szultánt *Murádnak* nevezik nálunk, — *Vak* Murádnak; — mert latin okleveleinkben ismételve Murad *Cecus* a neve. — Még különösebbnek látszik, hogy nem csak neki, hanem fiának is megadják nálunk a *török császár* nagy czimét. Mily büszkék lehettek rá a pestiek, hogy polgáraik sorában nemcsak főnemesek és főpapok voltak, hanem egy *császár* is. — De mivel a kormány a vendégszeretetet bőkezüen akarta ezen kitünőség iránt gyakorolni, a polgárok egyszersmind féltékeny és némileg ellenséges indulattal tekintették, hogy a magas politika érdekében nem egy polgári jogukon törökös önkénynyel ejtett csorbát. Az ellenséges hangulat kiüti magát a Vak Murád császár megtelepedése után vagy hatvan-hetven évvel is, 1498-ban.

Vak Murád nejét is magával hozta, kinek neve *Ágnes*. — Egyik fiuk Daud-Cselebi. [1]) — A másik fiut *Orchán* bégnek nevezték. Ezek leánytestvére pedig Katalin. [2])

Ezt a családot, melyet az ozmán háznak más férfi tagjaiban való kihalása esetében igen jó politikai tőkének tekinthetett Zsigmond király, ha nem is a lakásban szükséget szenvedő budai várba, de nem is az inkább faluszerü Ó-Budára, hanem a közelebb eső s városiasabb kinézésü Pestre telepitette meg.

A család első lakása némelyek szerint a »Paradicsom kert«-nek nevezett házban volt, mások szerint Csabai Domokos házában. Némelyek ugy emlékeznek, hogy Szegedi Pál házában laktak; meg mások szerint nem is Pesten, hanem Szentfalvában. Nem csoda, hogy eltértek a vélemények, mert egy 1498-diki tanuvallatáskor a vének, s illetőleg a tanuskodó vén-

---

[1]) »matri condam illustris David Chalopya *imperatoris* Turcorum. — (Hazai okmánytár I. k. 354. l.) — László király 1456-diki adománylevele. — A cselebi név nem katonai, hanem polgári szokott rangczim, melyet azonban magas ranguak, nagyvezérek és herczegek is viseltek. A tanultság kitüntetése volt.

[2]) A bég nemcsak hivatalt jelöl, hanem fejedelmi czim is. 1488-ban Katalin végrendeletében magáról ezt iratja: »Generosa domina illustris condam Moratbeg imperatoris Turcorum de domo Othomanorum *fratris* filia.« Orchanrót pedig: »illustri principi domino Orchan beg filio *praefati* condam Morat bég.« (U. a. 375.) Katalin férje 1496-ban ugyanezen Orchan béget egyszerüen »dominus Caesar«-nak irja a név mellőzésével. (U. a. 379. l.)

asszonyok már inkább hallomás, mint világos tudás szerint beszéltek az azelőtt vagy 60 évvel történtekről. [1])

Bár mint volt ez, annyi bizonyos, hogy Vak Murád családja szüknek találta az első lakot. Zsigmond király kedvében igyekezett járni. — Rá bizta — ugyanazon tanuk szerint, — választszon tetszése szerint Pest házai között. [2])

Volt Pesten a Buza-piaczon, mely ugy látszik a Duna parton az alsó Hévvizzel átellenben terült el, egy kőház, melyet még azután is sokáig Bencsik háznak látunk nevezve, mikor már Bencsik nem volt tulajdonos. Ez 1432-ben adja el Deák (Literatus) Imre pesti polgárnak, és vejének Szabó Antalnak nem több, mint száz magyar forinton. — Csekély az ár, pedig nemcsak kő-, hanem nagy ház is volt, mögötte kerttel s körüskörűl kőfallal.

Az eladási szerződés szavaiból azt következtetem, hogy Bencsik János fiatal örökös, s az összeg csekély voltából, hogy tékozló fiu volt. De roszban járt hihetőleg a vevő is, — Deák Imre és veje Szabó Antal tán nem épen tisztességes eszközökkel vették rá »*Bencsik fiát Jánost*« a szerződésre. Mindenesetre a vételár nem a legkisebb botrány lehetett ebben az egész ügyben. Mert látjuk, hogy évek mulva a pesti hajósok birája e helyett cserében egy házat s ráadásúl még 1000 forintot is igér. [3])

Vak Murád családjának választása épen a Bencsik házra esett. A király valóban neki is adta lakásúl és állandó birtokúl.

Az adomány nyilván 1432 és 1437 közt történt, — utóbbi év Zsigmond életének utolsója levén Vagy 61—66 év mulva, 1498-ban a rosz nyelvek — mert a tanuk nagy része vén asszony volt, — azt hirdették, hogy Zsigmond király emberei rámentek Deák Imre és Szabó Antal házára azon parancsolattal, hogy kitakarodjanak belőle, különben az ablakon dobják ki. [4]) Egyszers-

---

[1]) Hazai okmánytár 384. és köv. ll.

[2]) Váczi Gálnak Pest városi birónak özvegye vallja: »Tandem Sigismundus imperator intimasset eidem (a Vak császárnak) ut quancunque domum diligeret illam vellet ei dare.« (U. a. 386. l.)

[3]) 1498-ban Kővágó Benedek pesti polgár vallomása. U. a. 385. l.

[4]) A volt városbiró Váczi Gál özvegyének latinra forditott vallomása szerint: Eo tempore (Sigismundi) Antonius Zabo in illa (domo) moram habuisset, qui cum exire noluisset, eundem per fenestram ejicere voluissent.« (U. a. 386. l.) Özvegy Csaplár Györgyné pedig: »Primo imperatorem Turcorum ad domum, in qua nunc

mind kiutasitották a bérben ott lakókat, s az egész házat felprédálták. — Emlitik, hogy a birtokosok családi irományai is elvesztek ezen alkalommal. — Némely tanu ugy emlékszik, mintha Hunyady János kormányzó alatt történt volna azon a városi szabadalmakra nézve sérelmes, de bárhol is a földön igen zsarnoki eljárás.

De minthogy az oklevelek Zsigmondot és Albertet ismételve úgy emlitik, mint a kik a török császári család tagjainak részére adománylevelet s ennek megerősitését állitották ki, Zsigmond idejében jutottak azok a buza-piaczi ház birtokába.

Minthogy az 1498-diki vallomások egyebekben is elárulják az emlékezés hibás voltát, kétségkivül igen hézagos volt az a birtokba vétel körülményei és modora dolgában is. Nem estek-e a korábbi tulajdonosok oly bünbe, mely miatt a király jogosnak vélte a ház elkobzását? — Nem előzte-e meg az átvételt valamely compensationalis egyezmény, melyet azok megbánva, ellenszegültek s kihitták az erőszakot? Mentül több erőszakosságot teszünk fel, annál inkább föltehetjük, hogy Deák Imréék nem voltak oly ártatlanok a dologban, minőknek az utódok akarták feltüntetni. Sőt egyenesen azon gyanura jutunk, hogy a rendkivül alacsony vételár kapcsolatban volt a király embereinek kisebb-nagyobb mértékben szabálytalan eljárásával. Nem lehetséges-e hogy Deák Imre üzérkedésből akkor keritette kézre a házat, mikor megtudta, hogy a király akarja megszerezni?

Zsigmond király adománylevelét, melylyel Vak Murádra és családjára ruházza a Buza-piacz nagy kőházát, megerősitik utódai is, — s Deák Imre örökösei nem háborgatják a császári birtokosokat. Csak egy óvás tartotta fenn amazok követelését, mely Pest város jegyzőkönyvébe volt iktatva 1453-ban.

Ebben pesti Kis György, Deák Imre második veje az ellen tesz óvást, hogy Hunyady János beszterczei örökös gróf (kétségkivül kormányzóságában) adomány levelet állitott ki Katalin *kisasszony*, a néhai török császár leánya számára, kinek ugy látszik,

---

Paulus Zegedy moratur, collocassent, . . . Sed cum domus illa sibi nimis stricta fuisset, ad domum quondam Emerici Literati (Deak) descendere fecissent, et eundem Emericum de illa violenter ejecissent, quem si capere potuissent, sine dubio morti tradidissent. Res etiam ejusdem in eadem domo habitas in praedam convertissent.« (U. a. 385. l.)

ekkor apja meghalt volt.[1]) Az adománylevél azon házra szól, mely hajdan Bencsik János, később Deák Imre és Szabó Antal háza volt. Kis György óvást tesz az ellen, hogy Hunyady János vagy László király örökösen eladományozza és Katalin kisasszony bitorolva lakja azon házat. — Az óvás egy évre és egy napra szól.

Há 1453-ban Katalin még hajadon leány, már 1456-ban asszony. Ugy látszik a család női tagjai kikeresztelkedtek mindjárt eleinte, különben az anyát nem hitták volna Ágnesnek, a leányt Katalinnak. — De Vak Murád és fiai kétségkivül a mohamedan névvel együtt megtartották vallásukat is; mert mint keresztyének nem lesznek vala alkalmasak esetleg trónkövetelőkként lépni fel.

Katalint Hunyady János adta férjhez salgói Török Pálhoz, az ő hü és vitéz nemes szolgájához. Kitűnik ez azon levelek egyikéből, melyeket 1498-ban az alperesek felmutatnak Katalin jogainak bizonyitékáúl.

A salgói Török nemzetség fája ismeretlen. De hihető, hogy eredetére nézve török volt, s nem rég keresztelkedett ki a család. Ez is összeillővé tette a házas párt.

V. László király 1456-ban májusban kiállitott adománylevele ezen salgói Török Pálra, nejére Katalinra és maradékaikra szól, azon házra nézve, melyet Zsigmond király adott volt Katalinnak, fiu testvérének, Dávid cselebinek és anyjuknak Ágnesnek. (Úgy látszik Zsigmond okleveleinek keltekor Vak Murad meghalt volt; vagy tán a másik fiúval Orchánnal másutt vonta meg magát). V. László oklevele szerint Albert király is megerősitette az adományt, s mind Zsigmond, mind Albert idejében s 1456-ban is tettleg birják a nevezett házat.

De Török Pál már nem él 1459-ben. Már 1456-ban, az oklevél szerint sokszor ontotta vérét a török ellen Hunyady oldalánál, — igy valószinü, hogy még 1456 nyarán Belgrádnál nem élte túl nagy nevü gazdáját a hü szolga.

---

[1]) »Magnificus dominus Johannes de Hunyad Comes perpetuus Bystriciensis literas suas perpetuales *nobili puellae* Katherinae, filiae condam imperatoris Turcorum.« (U. a. 352. lap.)

Katalin másodszor ment férjhez liptai Nagy Jánoshoz. Már 1459-ben ezt találjuk Katalin férjének nevezve. [1])

Az oklevél azt bizonyitja, hogy a Buza-piaczon fekvő háznak *felét* Katalin 50 forinton váltotta meg a régi tulajdonos Deák Imre vejétől, pesti Kis Györgytől, minél fogva ez, valamint neje Ilona és hasonló nevü leánya s minden maradékaik lemondanak minden tulajdonosi jogról.

Tudjuk, hogy ugyanezen pesti Kis György tesz óvást az ellen, hogy Katalin kisasszony birja és lakja ama házat, mit ő bitorlásnak nevez.

Az ügy csak ugy világos, ha fölteszszük, hogy Deák Imre halála után az egyik veje, Szabó Antal a ház egyik feléhez, a másik vő Kis György, a másik feléhez tartott jogot. Az 1498-diki pörben a másik félházról nincs szó, csak Deák Imre örökösei az alperesek. Ha tehát ez 1453-ban még óvást tett a bitorlás ellen, 1459-ben az ügy ki volt e részről egyenlitve. Feltünő itt nemcsak az összeg csekély volta, hanem az is, hogy a félház sem több, sem kevesebb, mint épen ötven forint. Ez világot vet visszafelé az ügy kezdetére. Úgy látszik 1432 körül s azóta is az országos kormány kész lett volna Deák Imre családjának pénzbeli kárpótlást adni; de egy denárral sem többet, mint a mennyin az vette volt Bencsik fiától. Azonban Deák családja mindaddig nem akart ebbe egyezni. Most a kiegyezést, ugy látszik Hunyady János özvegye, Szilágyi Erzsébet hozta létre.

Mert 1498-ban az egyik tanu, Horvát Benedek özvegye emlékszik arra, hogy Hunyady János kormányzó özvegye adta Katalinnak az 50 forintot, mondván: »Édes leányom! Aztán meg ne feledkezzél erről, mikor majd az isten érett kort enged megérned.« Utóbbi szavak igen különösen hangzanak; mert elég érett koru lehetett már Katalin az ő második házasságában!

De hogy Szilágyi Erzsébet közbenjárására történt a kiegyezés, azt igen hihetővé teszi az a körülmény, mely szerint a kiegyezés az ó-budai káptalan előtt történik, — a kormányzóné pedig, mint anyakirálynő, az ó-budai királynői várat birta és lakta.

Az pedig egészen szabálytalan s a város törvényeivel ellenkező dolog volt, hogy egy-egy házvétel, minőnek a fentebbi mon-

---

[1]) »Generosae dominae Katherinae filiae condam Morat, Ceci Imperatoris Turcorum, consorti scilicet Joannis *Magni* de Liptow.« (U. a. 357. l.)

datik, bármely más forum, mint a városi hatóság előtt történjék. Ez a szabálytalanság lehetett egyik oka, hogy Pest város tekintélyesebb polgárai hajlandók voltak a kérdésben a Hunyady-ház pártoltjai, a török császári család tagjai ellen vallani. 1498-ban a tárnoki szék előtt Deák Imre utódai nagy sulyt helyeznek a budai káptalan illetéktelenségére a házvételben. De a tárnokmester Ráskai Balázs ezen ellenvetést itéletében hallgatással mellőzi.

Mátyás király is pártfogolta Katalint és férjét.

Nagy János 1486-ban, kétségkivül uj birtokadomány folytán, már nem liptai, hanem *gesztelyi* előnevet visel. Mátyás király a nevezett évben elismeri hűségét, ki Hunyady János több hadjáratában érdemteljesen szolgált, s magának, a királynak is a legállhatatosabb hivei közé tartozott. Ismervén a Hunyadyak korának politikai bonyodalmait, állandó hűség nem magától értetődő phrasis.

Nagy János számára és neje, Katalin, a »Vak török császár leánya« számára [1]) megerősiti Mátyás azt az adományt, — melyet már Zsigmond és Albert királyok, továbbá Hunyady János mint az ország kormányzója és végre László király kiadtak és megerősitettek volt a pesti *Buza-piaczon* birt házra nézve, — minden ezen házat illető kiváltságokkal és szabadalmakkal együtt. [2])

Tulajdonkép nem is a házat magát, hanem azok akkori birtokosait illették meg a kiváltságok. És ezen kiváltságok kiemelése egyik legérdekesebb momentuma ezen ügynek. Világosan és határozottan fölmenti a király a Buza-piaczon fekvő ház tulajdonosait minden adó és kirovás alól, mi a király és *fiscusa* bárminemü jövedemeit illeti. Eltiltja Pest város hatóságait attól, hogy a királyi adók vagy kirovások semmi nemének fizetésére ne kényszeritsék Nagy Jánost és nejét, sem pedig maradékaikat. [3])

Tudjuk pedig, hogy a városi kiadások legnagyobb részét épen a királyok részére fizetett rendes és rendkivüli pénzkivetések tették; tudjuk azt is, hogy sarkalatos törvény lett volna az,

---

[1]) »filia condam Ceci imperatoris Turcorum.«

[2]) Hazai okmánytár I. 373. l.

[3]) Nullus (Iudex et Jurati) praefatos Joannem Nagy vel dominam ejus consortem aut heredes ipsorum ad aliquam solutionem taxarum tam ordinariarum quam extraordinariarum aliorumque quorumlibet censuum Majestati nostrae seu fisco nostro regio provenire debentium astare, compellere .... praesumat.« etc.

mely szerint a város minden háztulajdonosa, sőt lakója is a város minden terheiben arányos részt tartozott venni. Nem tudjuk, vajon általános szokássá lett volt-e a XV. század folytában, hogy a házbirtokos, ha nemes ember volt, a házára eső királyi adókat és kirovásokat nem tartozott fizetni, — vagy csak azok élvezték a kiváltságot, kik erre a királyoktól külön kiváltság levelet tudtak felmutatni. De nyilvánvaló, hogy ha egy Nagy János és Katalin számára lehetséges volt ily kiváltságot kieszközölni, az buzditó praecedens volt más jóval hatalmasabb uraknak, s valószinü, hogy az idézett eset sem volt előzmény nélkül. Ha pedig kinyerték a szabadalmat a világi nemesek, annál inkább részesültek benne az egyháziak. Igy a hány nemesi vagy egyházi tulajdonosnak volt háza Budán és Pesten, ugyanannyi, vagy csaknem ugyanannyi levonás történt a város adóképességéből is.

Látjuk ezekből, hogy oka volt Pest város hatóságának kedvezőtlen szemmel nézni a város azon kitüntetését, hogy benne a török *császár* s aztán leánya talált menedéket, ki keresztyénné és magyarrá lett; de nem polgári, hanem nemesi minőségben.

Katalinnak sem Török Páltól, sem Nagy Jánostól gyermekei nem voltak, legalább nem élték tul őt. Bizonyos ez végrendeletéből, mely 1488-ban kelt a pesti plebánus, kinek becsületes magyar neve Nagyrévi András, valamint káplánja Hevesi Albert továbbá a biró Váczi Gál s. a. t. jelenlétében, s Katalin saját házában, ki sulyos beteg volt, de teljesen ép elmével. Ebben Pesten a Buza-piaczon fekvő házát [1]) s minden más javait fiu testvérére, *Orkhan bégre* és férjére nemes geszthelyi Nagy Jánosra hagyja oly módon, hogy a melyik közülök előbb hal meg, az a birtokot a másikra hagyja, ki az előbbinek netaláni adósságait kifizeti, lelke üdveért áldozik és testét tisztességgel eltemetteti. [2])

Ha Katalinnak bármelyik férjétől fia vagy leánya marad, az anya lehetetlen, hogy meg ne emlékezett volna róla.

Hihetőleg nem sokára végrendelete után halt meg Katalin. Legalább 1496-ban nem él többé *Vak Murád* leánya, kit a pestiek

---

[1]) »In Teatro frugum.« Átalán latinra a Buza-piaczot nem egyképen forditották. Találjuk irva *forum foenorum*-nak is, mi széna piacz volna.

[2]) U. a. 375. l.

nem férjéről neveztek életében és halála után, — hanem közönséges neve *Császár* Katalin. [1])

Az utóbb nevezett évből geszthelyi Nagy János végrendeletét olvassuk. Nem egészen neje végrendelete szerint jár el. Igaz, hogy Orchán bégre hagyja a pesti házat, kit egyszerüen »*dominus Cesar*«-nak nevez, de föltételekhez van kötve az öröklés, a nélkül, hogy jogtalansággal lehetett volna vádolni Nagy Jánost, ki Mátyás oklevele értelmében szintoly jogos tulajdonos volt, mint neje Katalin. — A feltétel az, hogy a ház átvétele előtt Orchán bég fizessen száz forintot, melynek unokaöcscse, szolgái és más közel állói, valamint öt klastrom s a pesti főtemplom közt való kiosztását részletezi a végrendelet. [2])

A családtagok közűl csak Nagy János öcscse, szintén János nevü emlittetik, kinek ötven forint jut a százból Ez a Nagy János csak rövidség okáért van öcsnek nevezve.

Geszthelyi Nagy Jánosnak testvér öcscsét cselei Detriknek hítták (kétségkivűl Cselei Nagy Detrik). Ennek a fiát, Nagy Jánost illeti az 1496-diki végrendelet ötven forintja, kinek tehát valódi neve Cselei János. [3])

Ezen végrendelet után nem sokára meghalt Geszthelyi Nagy János is, — már 1498-ban nem él. — De meghalt volt a másik örökös, *Orkhán bég* is. Illetőleg már akkor, midőn az 1496-diki végrendelet kél, az ottomán császárság ezen eshetőleges követelője nem volt életben, — miről geszthelyi Nagy nem tudott. Ebből bizonyos, hogy Orkhán bég nem lakott Pesten vagy Budán, s tán nem is e hazában, — hanem alkalmasint messze külföldön.

Ezen előzmények után indul meg és foly 1497-ben, s fejeztetik be 1498. és 1499-ben a per, melyet a Zsigmond király idejebeli birtokosnak, Deák Imrének leánya és női unokája, mindkettő Ilona nevü, indit meg, illetőleg ezek nevében utóbbinak férje Huszár Péter pesti lakos.

---

[1]) Váczi Gál pesti biró özvegye 1499-ben »dicit ulterius, quod semel ad eam Katharina Chazar taliter dicere *habuisset*« etc. (Ez németes : hat gesagt). Más tanuk is igy nevezik.

[2]) U. a. 379. l.

[3]) Az 1499-diki perben : »praefatum Joannem Nagy, *filium* condam Detrici de Chele, fratris utputa carnalis ipsius condam Joannis de Gestel.« Tévedés Romernél (»Régi Pest«, 59. l.) mint ha liptói Nagy Jánosnak itélték volna a házat. De téves a Hazai Okmánytárban (380. lap) mellékelt nemzetségi táblában, mintha Csellei Detrik lett volna Katalin második férje.

A per még 1497-ben folyt le, úgy látszik, Pest város tanácsa előtt; mert már 1498-ban február 5-dike előtt a tárnoki szék kivánja a perfolyam fölterjesztését, miután az oda felebbezve lett.

A városi törvényszék itélete szerint a háznak fele Cselei Jánosra száll, mint a ki egyedül van életben gesztelyi Nagy János rokonságából. — A ház másik feléről hallgat a városi törvényszék. De az világosan ki van mondva, hogy Deák Imre maradékai nem tarthatnak jogot még a fél házhoz sem. Cselei János azonban egész ház helyett csak fél házat nyer.

A Deák-féle örökösök képviselője s érdekelt embere Huszár Péter, mint a kinek veszteni valója már nem volt, s a ki nem is a fél, hanem az egész házat követelte neje és anyósa nevében, felebbezte az ügyet a tárnoki székhez. Itt ülnökül szerepelt a királyi városok egy-egy küldöttje.

A tárnoki széknek azonnal feltünik a városi tanács itéletének félszeg volta, mely csak fél házról szól, holott mind a felperes mind az alperes az egész ház tulajdonjogát követeli. [1])

Deák Imre örökösei a Buza-piaczon állott kőházhoz a tulajdonjogot pesti Kis Györgynek 1453-ban tett óvásával akarják bizonyitni. A tárnoki szék ezt erőtlennek nyilatkoztatja; mert a városok törvényei szerint a birtokjog egy év és egy nap alatt elévül, ha óvás nem tétetik érdekében. Már pedig Deák Imre örökösei többé óvást nem tettek. Különben is 1459-ben Katalin a ház felét pénzen is megvette volt azoktól, kiknek a most perlő-fél örököse.

A tárnoki szék az egész ház jogos birtokosának Cselei Jánost ismeri el, — miután elhalt mind Katalin, mind gesztelyi Nagy János, s ennek más rokonai, mind pedig Orchán bég. Csakhogy előbbi tartozik teljesiteni gesztelyi Nagy János végrendeletének azon pontjait, melyekre ő Orchan béget kötelezte, — s nevezetesen kifizetni a mit egyházi czélokra rendelt.

A nyertes nem sokáig birta a házat. 1503-ból maradt fenn egy oklevél, mely szerint Cselei János (nobilis Joannes Cseley) a Buza-piaczon fekvő házát eladja 432 forinton. Mai 7776 forintos

---

[1]) Részemről nem birtam az okmányból olyasfélét kiolvasni, a mit Römer ir. (59. l. i. m.): »Vége a bonyolódott ügynek az volt, hogy e peres háznak felét Huszár Péter kapta; . . . . a másik felét liptói Nagy János« (ki meghalt volt).

silány háznak felelne meg. Hihető, el volt hanyagolva, vagy most ujra elvesztegetve. De még is négy annyinál több, mint az 1432-diki vételár. A vevő most is egy élelmes ember, temesvári Bodó Mihály pesti lakos. [1])

1511-ben ez a vagyonszerző ember végrendeletében több helyt feküdt s több nemü birtoka közt a pesti házat nejére Potentiánára hagyja. A végrendelet kelt volt 1510-ben deczember 6-dikán (feria sexta in festo S. Nicolai episcopi).

De már 1512-ben, február 24-dikén azt olvassuk egy oklevélben, hogy temesvári Bodó Mihály egykori özvegye sülyi Ethelei Mihály neje. [2]) Kétségkivül a ház is az ethelei családra szállott.

Minthogy, ugy látszik, a város szélén, s tán a várfalon kivül feküdt, aligha bevárta ez a ház az 1526-diki pusztulást. Elpusztithatta már az 1514-diki paraszt lázadás.

---

[1]) U. a. 393. l.

[2]) Hazai okmánytár II. 395. l.

VII.

EGY KÉPZELETI BUDA VÁROS.

Tudjuk hiteles oklevelek alapján, hogy a Buda név csak két külön várost jelölt:

1. Ó-Buda (németűl Etzelburg); 2. Budavár vagy Uj-Buda (németül Ofen, hivatalos latin nyelven Novus mons Pestiensis).

Azonban többen, kik a város történetével foglalkoztak, még egy harmadik Buda várost is emlitenek, Uj vagy *Nagy Budát* s feküdt volna az szintén a jobb parton, Ó-Buda és a budai vár közt.

A fictio Schier Xistus »Buda Sacra« czimü munkájában elég szerényen lép fel.

Csak sejtelemképen mondja Schier, hogy miután a várhegy »Novus Mons Pestiensis«-nek neveztetik Nagy Lajos 1355-diki oklevelében, s ugyanazon oklevélben *Nova Buda* szó is előfordul, szerinte emez Budavár egyik oly külvárosának valamely része lehetett, mely Ó-Budának szomszédja. [1])

Ugyancsak Schier szerint az ó-budai királyi vár, mely 1355 óta királynői lett, Ó-Budán felűl, vagy Ó-Buda fölött feküdt, a hol Fehéregyházhoz vezet az ut.

Katona István az 1381-diki gyülésről szólva igazat ád Schiernek abban, hogy az a királyi vár, mely 1355-ben királynói vár lett, nem Ó-Budán alól, hanem a fölött volt. [2])

De Katona nem mondja, hogy a »Buda Sacra« szerzőjének

---

[1]) Initio quidem solum pars aliqua suburbiorum proxima veteri *Nova Buda* dicta *videtur*, manente tamen nomine Castri Novi Montis Pestiensis« etc. Buda Sacra. 6. l. A munka 1774-ben jelent meg. Bécs. 4-edr.

[2]) Katona Historia *Pragmatica* II. 115. l.

abban is igaza volna, mintha Uj-Buda alatt mást értettek 1355-ben, mint épen csak a mai budai várat.

Schier Xistusnak »*videtur*« szavát Horvát István történelmi valóság rangjára akarta emelni.

Hivatkozik Horvát István Schieren kivül Katona Istvánra is.

»Hazánknak fáradhatlan s igen nagy érdemü Történetirója főtiszt. Katona István már régen észrevette, (Hist. Pragm. II. pag. 115.) hogy a Nagy Lajos diplomájában előjövő Nova Buda nem egy volt a mai Buda várral.« [1])

Horvát I. épen azt a müvét s ugyanazon helyét idézi Katonának, melyről imént láttuk, hogy ott szó sincs Uj-Budáról, — hanem csak az ó-budai várról. Horvát I. ugy látszik tulságosan bizott emlékező tehetségében s nem jegyzete *betüi* nyomán dolgozott.

Minthogy a képzeleti város valódi alkotója Horvát István volt, lássuk többi argumentumait.

Szólván a tatárjárás előtti Budáról, vagyis Ó-Budáról többek közt ezt irja: [2])

»Már a magyar nemzetnek idejöttekor a *régi* Buda oly jeles hely volt, hogy pompás épületeiért Árpád a fejedelmi lakhelyet bele helyheztette .... Első István király benne a görögországi épitőmesterek által nemcsak roppant templomot állittatott föl, hanem Gizella királynéval gyakran itten áhitatoskodott. Később nagy Gyéza, Sz. László és második Gyéza fejedelmeink uj meg uj templomokkal vetekedtek Buda diszeit szaporitani Innen történt, hogy nevekedvén a budai lakosoknak számok, a budai prépost és káptalan egy uj nagy várat, *Uj-Budát, ó-Budai-várt*, vagy *Nagy-Budát* épitene, melynek haszonvételéért a királyi várnagy évenként egy márk aranyat fizetni kénszerittetett a fölépitő félnek.«

Utóbbi állitmány az, a mi most fő dolog. Mivel támogatja ezt Horvát István?

Nagy Lajos királynak 1355-diki, már emlitett nevezetes oklevelével. Ezen oklevél alapján történik az, hogy az ó-budai prépostság városa kétfelé szakittatik. Egyik rész megmarad a

---

[1]) Pest szabad királyi városnak régi Ofen nevéről, 33. l.

[2]) Pest szab. kir. város régi Ofen nevéről. 16. l.

prépostság birtokában, másik rész királyi s illetőleg királynői várossá lesz.

Már csak ennyiben is látni való, hogy H. I. következtetése nem alapos. Mert ha megengednők is, hogy ez a királynői város valaha Uj- vagy Nagy-Buda nevet viselt volna, — az nem történhetett 1355 előtt, még kevésbé az Árpádok korában, sőt a tatár járás előtt.

Legalább igyekeznie kell vala a korábbi időkre vonatkozó adatokat találni e részben.

De különösebb ennél az, hogy épen az 1355-diki oklevélből az ellenkezőjét olvashatjuk annak, a mit H. I. állit.

Horvát I. a fentebbiek után azt erősitvén, hogy Buda három részből állott, melyek egyike a mai Ó-Buda város, igy folytatja: »a másikat tevé az Uj-Buda, más nevén *Nagy*-Buda . . . . , mely Ó-Budánál kezdődvén, és a mai Neustiftnek helyét elfödvén, a harmadik részig terjedett« t. i. Fölhévizig.

Horvát szerint tehát a mai Ujlak városrész területén let volna *Nagy*-Buda!

Azonban Nagy Lajos 1355-diki oklevele ezt kereken tat gadja. A határjárásnak mindjárt elején olvassuk:

A határvonal a Duna partjárúl közvetlenűl vezet »két határkőhöz, melyek Ó-Budát Sz. Jakabfalvától elválasztják.« [1])

E szerint Ó-Budának lefelé közvetlen szomszédja Sz. Jakab falva volt és nem Uj-Buda.

Ugyanazon határjárás következő állomása egy országut, mely »Új-Budáról Ó-Budára vezet.« [2])

Ennek legtermészetesebb értelmezése az, hogy miután IV. Béla az előbbi Budán alól, a mai várhegyen, egy másikat épitett, amazt Uj-nak, ezt Ó-nak nevezte mindenki. Ó és Uj elnevezése nem is fordul elő a tatárjárás előtti documentumokban.

A tatárjárás utáni szokás a mai budai várat a közönséges életben ktségkivűl uj Budának nevezte, — bár régi irott emlékekben ez ritkaság; de valószinü, előbb nevezték azt uj-nak, mint

---

[1]) »ad duas metas lapideas, quarum una separat Budae Veteri et altera villae Sancti Jacobi Apostoli.« Fejér, IX. 2. k. 370. l. Wenzel budai regesták 135 l.

[2]) »per quam de Nova Buda itur ad Veterem Budam.«

a régebbit ó-nak. S csakugyan a Margit-legendában, mely korra nézve közel áll az uj város keletkezéséhez, találjuk a következő helyeket:

»Zerze nemelly jambor vytezt, kinek vala neve Karoly és lakozyk vala O Budan, es vala Bela kiraly kepeben valo byro az Nagy avagy Uj Budaban.« [1])

Ime ez a másik adat, mire Horvát István az ő elméletét épitette.

Más argumentumai nincsenek. Már pedig a fentebbiek, mig más adatot ezen tárgyban nem ismer valaki, csak épen azon *lehetőség* föltevésére jogositnak fel, hogy talán lehetett a mai Ó-Budán és a mai Budaváron kivűl valahol egy Uj-Buda; — de az sem a mai Ujlak helyén. Akkor is erősebb érvek szólnának a mellet, hogy Uj-Buda név alatt a mai várhegyi várat értsük.

Azonban még az a sejtelem is ködképpé oszlik azon 800—900 oklevéltári vagy történetirodalmi adat világánál, melyek a törökfoglalás előtti Budát és Pestet emlitik. Sehol egy tétel sem, akár házra, akár szőllőre, akár emberekre, akár vámokra vonatkozzék, nem nyujt *positiv* adatot arra nézve, hogy valaha a várhegyi városon és Ó-Budán kivűl létezett volna egy Uj- vagy Nagy-Buda is. Elég azt hoznunk fel, hogy a clarissák klastroma azon városrészben volt, melyen Nagy vagy Uj-Budát keresik. — De minden oklevél azt *ó-budai* klastromnak mondja.

Podhraczky József az 1355-diki oklevél szavait ugy értelmezi, hogy Uj-Buda alatt a mai Budavárat kell érteni, s átalán ezen eddigelé legtöbb kritikával dolgozott történésze fővárosunknak nem tartja külön városnak Uj vagy Nagy-Budát. [2]) Ezen iró külön értekezésben is kimutatta azt a tévedést, mintha a tatárjárás után a királyi palota ama nagy-budai vagy uj-budai vár lett volna, és mintha Uj-Buda alatt mást lehetne érteni, mint a IV. Béla épitette Novus Mons Pestiensist. [3])

Számos, s mondhatni kelleténél több hiteles oklevelek idézésével helyes történelmi bizonyitással szolgál. De a magyar irodalomban gyakran a csupa sejtelmeket elfogadják egymástól, a bizonyitásokat ritkán.

---

[1]) Sz. Margit élete 348. l. (Pray) és Horvát I. i. m. 17. l.

[2]) Buda és Pest volt régi állapotjokról. Pest 1833-ban. 33. és 36. l.

[3]) Tudományos gyüjtemény. 1827. X. köt. 67. l.

Ujabb időben Wenzel Gusztáv tudós jogász történészünk visszatért azon nézetre, mintha Sz.-Jakabfalva táján lett volna Ujvagy Nagy-Buda és annak szomszédjában állt volna a budai királyi palota. Illetőleg a királyi palota adta volna a városnak a Nagy-Buda nevet.

Valóban szükséges a név ily indokolása; mert különben csodálkozni kellene, hogy egy *Nagy-Buda* fért volna el a budaujlaki területen, melyet inkább földszorosnak nevezhetnénk. — A nagy elnevezés a tatárjárás után onnan származhatott a mai budai várra nézve, hogy Ó-Buda mind népességre, mind házaira nézve nagyon kicsinyre apadt volt le. Wenzel feledni látszott, hogy a mai budai várnak nagy nevet szintugy adhatott az, hogy ott volt a királyi palota.

A mai budai várral összehasonlitva Ujlak nem lehetett semmi tekintetben *nagy*. Amazt már IV. Béla igen sok lakossal népesnek mondja.

Wenzel azonban nem topographiai érveket tart szem előtt. »Itt — ugy mond — *nem annyira* az ó-budai Sz. Péter templomának birtokterjedelme, sőt átalában nem is topographiai okok döntik el a kérdést. A községi szervezetet kell *leginkább* szemügyre vennünk, s e szempontból csakugyan azt látjuk, hogy Ó- és Uj-Buda nevü városok, mint különböző községek már első korszakunkban (Árpádház) léteztek.«

Jeles jogtudósunk azt fejtegeti, hogy már az Árpádok alatt külön hatóság volt Ó-Buda s az azon alóli városrész. — Nem akarok e felett vitázni, azt is mellesleg jegyzem meg, hogy Buda szempontjából eszmezavarra vezet az első korszakot 1300-ig hozni le: a korszakalkotó esemény itt 1241.

A felett lehet vitázni, egy vagy külön helység volt-e a tatárjárás előtt és után Ó-Buda az azon alóli helységgel. De nem az itt a kérdés, hanem az, hogy mikép *nevezték* azokat! A ki Imrére, II. Endrére is hivatkozik ebben a részben, s azt állitja, hogy Uj-Buda létezett már a tatárjárás előtt, idézzen rá szószerint hiteles, positiv adatot. Ilyet Wenzel nem mutatott fel, ép oly kevéssé, mint Horvát István.

Ismétlem a fentebbi ellenvetést, mely szerint sok száz oklevélbeli adat közt, melyek Budáról, Ó-Budáról és Pestről meg »Novus mons Pestiensis«-ről szólanak, nincs egy concret adat,

mely uj- vagy nagy-budai házról, szőllőről, malomról, biróról, esküdtről vagy polgárról szólana.

Nagy érdemü veterán tudósunk, kinek regestái oly becses kalauzúl szolgálnak a város történetére nézve, ötvennél több oklevélnek adja kivonatát *Uj-* vagy *Nagy*-Buda rovat alatt,[1] — holott azok világosan *ó-budai* várról, vagy egyszerüen Budáról, ó-budai várnagyról (officium castellanatus castri de Veteri Buda — 325. számu kivonat), Sicambriáról szólanak.

Mindezeknél fogva Uj-Buda alatt, mikor nagy ritkán ez a kifejezés előfordul, nem érthetünk egyebet, mint a mai Budavár helyén állott régi várost.

Annál nagyobb meglepetéssel olvastam egy egészen ujkori »A régi Pest« czimü könyvben egy oklevélbeli passzust, mely ezzel ellenkezik.[2]

Az 1355-diki nevezett oklevél egyik helye szól az Ó-Buda mellett állott királyi várról, mely a hü másolatokban igy kezdődik:

»Ceterum quia castrum nostrum in ipsius civitatis seu oppidi latere constitutum« etc.

Ezt »Régi Pest« szerzője igy travestálja:

»Castrum *Uj-Buda* in ipsius civitatis seu oppidi latere constitutum.«

Pedig az »Uj-Buda« szót közlő nagyobb hitelesség kedvéért feltünő betükkel szedette.

Kutfőül Wenzel Regestáit találom idézve. Azonban Wenzel Regestáiban az *Uj-Buda* szót nem látom azon passusban.[3] Ez a szó itt: *Uj-Buda* a »Régi Pest« szerzőjének müve.

Palugyai Imre is fogja a királyi várat és átteszi a budaujlaki szőllők közé, irván: »Az 1352-dik év táján Lajos királyunk Visegrádról Budára, a mai *Ujlak* felett épitett nagyszerü (!) várpalotába tette át lakását.«[4]

Ily tekintélyes irók állitása (kik csodálatosképen nem vették tekintetbe Podhraczky napnál világosabb bizonyitásait) alkalmas volna megzavarni a valóságról való fogalmakat

---

[1]) Budai regesták 128. és köv. ll.

[2]) Régi Pest, irta Rómer Flóris 1873. 19. l. jegyzetben.

[3]) Wenzel »Budai regesták«, külön lenyomat, 135. l. és Magyar Tört. Tár. IV. 169.

[4]) Budapest leirása. 15. l. (Pest, 1852).

Nagy-Buda származásához hasonló lehetett *Sicambria* származása is. Valemelyik irástudó, ki nagy tudósnak akart feltünni, fölfedezte, hogy a római korbeli Ó-Budát Sicambriának nevezték. Azután a XV. század folytán, a ki irodalmi müveltséget akart mutatni, — s akkor divatban volt — Vetus Buda helyett Sicambriát irt. Bonfin pedig egy koholt kőfelirattal is documentálta. Thuróczy a Sycan hegyről nevezi, mely egy más hiteles kutfőben, — a százával felmutatható ó-budai oklevelek közt — elő nem fordul. — Mult században Schönwiesner kimutatta, hogy Ó-Budát nem hitták Sicambriának. De azért a XIX. században, megjelent iratokban is olvasunk néha Sicambriáról, mely soha sem létezett.

VIII.

A BUDAI KIRÁLYI VÁR LEIRÁSAI ÉS RAJZAI.

A mohácsi vész előtti időből kevés leirás s még kevesebb rajz maradt fenn az utókorra.

Különösen a királyi várról irják, hogy kivül-belül pompás, nagyszerü volt.

Lássuk nagyjából idő rendben az egykoru vagy közel egykoru leirásokat és rajzokat.

A Zsigmond királylyal egykoru német krónikás, Windeck igy fejezi ki magát:

A király Budán nagy épületet emelt. Ugy gondolom, alig látott valaki szebbet, czélszerübbet és nagyobbat. [1])

1417-ben Camalduliai Ambrus az akkor hajlékonyabban kezelhető latin nyelven ezt irja Zsigmond császárnak:

»Fogadja Felséged határtalan hálám kifejezését, hogy mielőtt Pannoniából távoznám, részeltettél a legszebb és nagyszerübb látványban. A legnagyobb bámulattal és álmélkodással szemléltük az általad épitett palotát. Annyi a csodálni való részlet, hogy nem tudnók, melyiken kezdjük. Az épület oly tömör és nagyszerü, hogy nem véljük, hogy a földön ennél nagyobb lenne található. Mindemellett egyes részei oly jól és oly csinosan összeillenek, hogy a benyomás kelleme nem hagy kivánni valót. . . . . Alig hiszszük, hogy a persa király palotája, melyről annyit irtak, ehhez volna hasonlitható. Azután megtekintettük a vár körüli igen

---

[1]) »Also zoge der konig gein Offen in Ungern in den vorgeschrieben datum (1117), und richt da sein bawe zue, wenne er einen kostlichen bawe tet machen, wenne ich meine, das je ein menschenbilde gesehenn einen solchen waidelichen, nutzlichen, kostlichen bawe.« Menckeni: Scriptores rerum Germanicarum. I. 1129. lap. Cap. 70.

széles folyosót (peripatum), mely bámulatos és élvezetteljes látvány. Körüljártuk a kerteket és a halastavakat is...« s. a t.[1])

A Mátyás korabeli Bonfinius ezt irja többek közt Zsigmondról:

»Tanusitják Zsigmond király pompaszeretét az ő nagyszerü épületei, kivált azok, melyeket Budán emelt. A királyi *vár elött* templomot épitett, melyet Sz. Zsigmondnak szentelt, ki iránt különös tisztelettel viseltetett.... Sok tagból álló társas káptalant csatolt ahhoz. Egyszersmind a királyi várban a római hajdankorra emlékeztető palotát emelt. Körülvette fallal a királyi várat, s *porticus*-szerü ablakos folyosókkal tette kellemessé és diszessé. A *vár közepe tájára* igen nagy tornyot alapitott, — ezt is faragott kőből, mint többi épületeit. A torony két udvarra tekintett.[2]) De meghalt ő, mielőtt müveit befejezhette volna.«

1433-ban Bertrandon de la Brocquière nem bocsátkozik városunk részletes leirásába.

»Buda, ugymond, Magyarország legjobbik városa.[3]) Van abban egy *igen szép és nagy* palota, de nincs befejezve. Mondták nekem, hogy Zsigmond császár kezdte. Buda város egy nem nagyon magas hegy hátán fekszik, mely jóval hosszabb, mint a mily széles. Napkeleti oldala egész hosszában a Duna folyik; nyugat felől völgy terül el. Déli részén fekszik az emlitett palota, mely szép és erős s uralkodik a város kapuja fölött. A palotához közel, kivül a városon, igen szép meleg fürdők vannak. A másik részen a vár és Duna köztiek nem oly szépek. Maga a város élénk kereskedő város s mindenben bővelkedik« s. a. t.

Ugyanazon utazó Pesten hat-nyolcz franczia családot talált, kiket Zsigmond király Franciaországból küldött ide. Ezekkel a pesti parton egy szép és erős bástyát épittetett, szemben a budai királyi várral, azzal a szándékkal, hogy a Dunát egy lánczczal zárhassa el, a mihez hasonlót Franciaországban láthatott az Écluse vár előtt Burgundiában.« Az utazó bement a nevezett bástyába. Az három lándzsányi magas s fala nagyon vastag. Nagy

[1]) Pray, Annal. T. II. p 267. l. Bajos elhinni, hogy maga az iró ne érezte volna egy kis tulzás hibáját.

[2]) Bonfin, Dec III. Lib. 3. »Quae ad dua subdivalia pertinet.«

[3]) »Est la meilleur ville de Honguerie« Magyar Történelmi Okmánytár. Közli Hatvani (Horváth) Mihály. IV. kötet. 313. l. Ebben ismeretes az eredeti nyelvü szöveg, de másolat után van közölve ez is.

mennyiségü faragott kő hever ott, melylyel bármikor folytatni lehetne az épitést; de azt mondták neki, hogy a kik eddig épitették, kihaltak volt, s a többi nem ért hozzá.

Ugy látszik tehát, hogy 1433 előtt Zsigmond király épitési buzgalma megszünt volt, és hogy faragott kőből való müveinél külföldiek s köztök francziák voltak foglalatosak. — Azonban nem lehet szó szerint venni az utazó hallomását, mintha ne lettek volna találhatók, értők a kőfaragáshoz s abból való épitéshez. Kétségkivül a várbeli nagyobbszerü müvek körül nem egy hozzá-értő épitész és sok kőfaragó fáradozott.

Zsigmond a királyi várat tovább épitvén, egyszersmind a váron kivül is tovább terjeszkedett a polgári város rovására. Fentebb Bonfin érinti, hogy a váron kivül egy templomot és hozzá egy társas káptalan számára való házat vagy házakat emelt. Bővebben szól erről a már idézett Windeck, azon alkalommal, midőn maga követségben járt Zsigmondnál Budán. Ez 1424-ben történt. A német krónikás ezt irja:

»Ugyanebben az időben, ugymond, Zsigmond isten dicsőségére fél káptalant alapit Buda városában a *Zsidó-utczában* az uj kápolnához, melynek fenntartására adományozta *Schallaga* Miklós elkobzott birtokainak legnagyobb részét, Szent Zsigmond tiszteletére.« [1])

Ez a Schallaga Miklós pedig, ugyanazon krónika szerint, igen gazdag és hatalmas főur volt: Gara nádor leánytestvérének Frank Simontól való fia, ki (mint bán vagy vajda is) kétezer lovast tudott kiállitani. Bünei miatt megidézik, s megszökvén, elitélik. A király elfoglalja számos várait, melyek egyikében tizenhat palota volt *(gewelbe)*. [2])

De ez kevéssé tartozik Buda történetéhez. Érdekesebb s positiv adat az, hogy Zsigmond király a régi Zsidó-utczát elfoglalja egy uj káptalan számára. Hihető, hogy a zsidók 1365 körüli visszatértök után nem telepedtek többé előbbi lakhelyökre, melyet, ugy látszik, már Nagy Lajos lefoglalt a kincstár számára.

---

[1]) U. a. 1171. lap, 121. fej. Rupp »Budapest Helyrajzi Történeté«-ben 122. lap olvassuk: »Ezen épitkezés Schallaga Miklós támogatása mellett jött létre.« Igaz, de *akaratlan* támogatása mellett.

[2]) Hazai kutfőinkből nem tudtam kideriteni ezen esetet és körülményeit sőt a nevet sem, mely nyilván rontva van, const atálni. Csáky Miklós az erdélyi vajda lett volna az, vagy a horogszegi Szilágyiak valamelyike?

Mindenesetre világos ebből, hogy Zsigmond király a polgári város rovására nagy foglalást tett a várhegy területén.

Fölfogásom szerint az egykori Zsidó-utcza s igy az uj káptalan, vagyis Sz. Zsigmond temploma a kanonokok házaival együtt kivül s nem belül esett a királyi kastély vonalán. Később Mátyás első nejét: Podiebrád Katalint temetik ama templomba.

De az, hogy ez a csehek és tótok külön temploma lett volna, az csak a mult századbeli Schier Xistusnak semmivel sem bizonyitott állitása.

Zsigmond király sok részben megujitotta, sőt meg is nagyobbitotta, mint láttuk, a királyi várat.

Ugy kell lenni, hogy már 1412 után hozzá fogott az épitkezéshez, s később Franczia országban járva, épitőmestereknek Budára szerzése volt az egyik kárpótlás a költséget ki nem fizetett politikai kalandban.

Már 1417-ben annyira haladt volt, hogy az épület alakjában és arányaiban gyönyörködni lehetett, vagy legalább magasztalása nem tünt fel a képtelenségig izetlen hizelkedésnek. Azonban már 1433-ban az épités, ugy látszik, megszünt vagy szünetet tartott.

Zsigmond budavári alkotásait elhomályositották Mátyás épületei, — sőt a Zsigmond-félék némelyikét is ő egészitette vagy ujitotta ki.

Bonfinius, a Mátyással egykoru, tudósit erről, ki nemcsak átutazott Budán, hanem lakott is itt huzamos ideig.

Kár, hogy a leiró nemes buzgalmában tulhajt a czélon. Szivesen elengednénk sokat a styl hangzatosságából, csak a tárgy volna szemlélhetőbbé téve. Miután Visegrád pompáját prózája megénekelte, igy folytatja:

»Mi volna látható valami pompásabb Buda váránál, nem könnyen mondhatnám meg, a hol több tér, az udvaron a legmüvésziebb kut, s az udvar körül tágas oszlopos folyosó, fölötte a tizenkét égi jel ábrázolásával diszitett csarnok. Mátyás király könyvtárt alapitotta ott, a hol nemcsak minden tudomány köteteit, hanem a csillagok járását is kérdőre lehet vonni. Neveli ennek kellemét a Duna, mely széltében és hosszában a tengerre emlékeztető kilátással bájol el. [1]) Mellőzöm a királyi kerteket, kerti házakat és más kerti müveket; hallgatok a bejáratnál álló

[1]) »Auget hujus gratiam Danubii aequorisque subjecti longus latusque prospectus.«

herculesi szobrokról, az érczajtókról, melyek müremekek, nehogy felségednek hizelegni s a hajdankort ócsárolni láttassam.[1])

Bővebb szavu, a mit szintén Bonfin magyar történelmi munkájában mond a királyi várról.

Bonfiniust — leszámitván is némely helyeit, melyekben ugy látszik, másolásbeli hibák estek, — lehetetlen volna értelmezni a középkori szóhasználat szerint. De látszólag könnyü leforditani a classicus korbeli latin nyelv szerint értelmezve, bár középkori értelemben is használ némely kifejezést. Azonban a könnyüség csak látszó. Mert bizonyos az, hogy Bonfinius a Pliniusok és Vitruvius kifejezéseit használja az épület-részek, a diszitmények és butorok jelölésére, melyeket az ujkori régiségbuvárlat kevés kivétellel értelmezni tud; de a baj abban van, hogy még Bonfinius korában a régiségtudomány nem haladt oly messzire, hogy az ókori szavaknak megfelelt tárgyakról világos fogalma volna. A rómainak se háza, se udvara, se terme, se szobája, se butora nem hasonlitott a középkoriakhoz.

A XV. században kivált az olaszok igyekeztek a római épitésmód szokásait utánozni. Kétségkivül Mátyás épitészei elhitették a királylyal, hogy a hajdankori Róma pompáját varázsolják át a budai és visegrádi hegyre. De ez teljességgel nem sikerülhetett, nemcsak az épités felett is nagyban uralkodó szokások és szükségek eltérése, s nemcsak azon kénytelenség miatt, hogy Mátyásnak Budán nagy részint középkori stylü avult épületeket kellett megujitania, hanem egyszerüen a miatt sem, mert sem az épitészek, sem a leiró Bonfin nem volt tisztában azzal, mik voltak régen a hypocaustumok, a *heliocamini*-k, a hydraulicum organumok s több ilyesek.

Bonfinius a királyi palotának *belsejét* irja le, s keveset törődik a külsővel. A belső leirása már jóval részletesebb itt, mint a fentebbi rövid ismertetésben.

Kisértsük meg a forditást, kihagyván némely helyet, melyet nem értünk sehogy.

»A budai királyi várat, ugymond,[2]) a hol Zsigmond nagyszerü épületein kivül megtekintésre semmi méltó nem volt, kiépi-

[1]) Bonfin bevezetése *Averulinus* épitészeti müvéhez, melyet Mátyás Bonfinnal forditttatott olaszból latinra. Morelli Jakabnál. (Meg van az egyetemi könyvtárban). Lemásolta Podhraczky is, (kézirat a Nemz. Muzeumban) II. k. 629. l.

[2]) Decadis IV. Lib. 7.

teni Mátyás föladatául tüzte magának. Különösen a vár belső palotáját tette nagyon diszessé. [1]) A Duna felőli oldalon kápolnát épittetett, melyet orgonával s márvány és ezüst, szentelt viztartókkal ékesitett. [2]) Tisztességes papi testületet adott hozzá. [3]) Továbbá könyvtárt alapitott, mely mindkét (latin és görög) nyelvbeli irodalom termékeiben bővelkedik, — s a könyvek kiállitása is a lehető legfényesebb. A könyvtár előtt apsisba kikerekitett terem, mely látni engedi az egész égboltot, mivel délfelé tekint. Termeket épittetett fényüzésben a rómaiakéitól el nem maradókat. [4]) Ezekben tágas ebédlők, előtermek, [5]) s a legpompásabb szobák. Mindenütt aranyozott s különböző ábrázolatokkal diszitett mennyezetek. Ablak és ajtó-felek jeles faragványokkal, a kandallók teteje négyes fogatu lovakkal s más római szobrokkal van diszitve. Alatta a kincstár s más raktárak. [6])

»A keleti oldalon sok terem és szoba az emeleteken, melyekhez magas lépcsők, sőt fedett folyosó is vezetnek. [7]) Ezen oldalon van a tanács- és ünnepélyes ebédlő (diaeta).

»Tovább haladva oly lakosztályba jutunk, melynek szobái magas boltivüek, — sok nyári, sok téli lakúl szolgál. [8]) . . . . . Nyu-

---

[1]) *Retractior* aula=biztos menedéket nyujtó belső udvarház, franczióul *retraite*.

[2]) Hydraulicis organis = egyszerüen orgona, mely már Nagy Károly császár idejében ismeretes és használatos volt. Organum tett egyszerüen sipot is, — tett széldudát s végre fuvós orgonát. — Sz. Ágoston szerint »Organa dicuntur omnia instrumenta musicorum. Non solum illud organum dicitur, quod grande est et inflatur follibus.« — Van szó hydraulicus, az az vizzel hajtott orgonákról is. Illetőleg, mint Malmesbury krónikájából világos, a gőz feszitő ereje pótolta a fuvót. — De Bonfin bizonyára Vitruvius müszavát, hydraulae vette át a közönséges orgona czifrább kifejezésére. (Vitr. Lib. X. Cap. 13.)

[3]) Ez a királyi kápolna már régebben is meg volt. Nemcsak, hanem 1450-ben *iskola* volt hozzá csatolva. A nevezett év alatt olvassuk: Joannes Literatus de Sirimio pridem Scholasticus de Inarch, nunc vero in *schola circa capellam regalem Budae* constructam — commorans. (Orsz. levéltár curiai osztály. 35. sz. 41.)

[4]) Palatium a középkorban termet is tesz; de tesz oly épületet is, melynek rendeltetése egy terem magában foglalása. Az ily épület külön állott s a terem a második emeleten volt, melyben egy külső lépcsőn lehetett feljutni. — *Otte*, Archaeol. Wörterbuch.

[5]) *Procita* nem létező szó sem a classicus, sem a középkori szótárakban. Procoeton = előszoba.

[6]) »Hypothecae, thesaurique.« Hypotheca = bolt (boutique) — *Ducange* szerint.

[7]) Coenatio tesz ebédlőt, — de tesz felső emeleti, sőt pallás-szobát is.

[8]) »Hybernacula, aestivaculaque multa.« Alkalmasint a napos külső szobák a téliek, s az udvari árnyékosak a nyáriak. »Item heliocamini, et auratae zetae, praeter

gatra ócska, még meg nem ujitott épület áll. — Az udvart földszint s két emeletén régi oszlopos folyosó és csarnok veszi körül. A legfelsőben, mely az uj palota előtt is elhuzódik, a tizenkét égi jegy van ábrázolva csillagaival. [1]) (Loggia-féle.)

»A palló koczkásan s néhol ábrázolatokkal van kirakva. [2]) .... A termekben cserép-kályhák nemcsak szinök, hanem állatok alakjai által is tetszetősek. [3])

Az udvaron fegyveres gyalog szobrok. Közből Mátyás sisakosan, — elgondolkodva támaszkodik kopjájára és paizsára; jobbja felől atyja, balja felől László buslakodó arczczal.

Ennek a (belső) várnak kapujánál a külső udvar felől, mely sokkal tágasabb, jobbról-balról egy-egy meztelen ércz-szobor pajzszsal, szekerczével, karddal fenyegetőznek. A talapzat diadaljeleket ábrázol. Ezen a *négyszögü* téren Zsigmond palotájának volt az udvara *(atriuma)*. Oldalt palotát kezdett épitni, melyet ha befejezhet, sokban emlékeztet a kevély hajdankorra. Két lépcső vezet abba, vörös márványból, kitünő érczlámpatartókkal diszitve. Ugyanazon kőből két ajtót készittett rá (Mátyás király) ércz ajtófelekkel, melyek mind müvészet, mind herculesi munka által bámulatosak, kivül-belül jelesül voltak diszitve. Ezek fölébe Bonfin Antal verse volt kőbe vésve,« (mely azt az elég közönséges phrasist, hogy a királyt hadi tettei, az ércz, márvány és irodalom

---

haec alta abditaque secreta argentaei lecti argenteaeque cathedrae.« Zeta a legkisebb fajta szobát tenné; heliocamini itt nem érthető.

[1]) Mellőzöm ezen helyet is: »Caldariae passim frigidariaeque cellae; hypocausta in tricliniis mammatis tegulis obtecta.« Ezek a régi római fürdők részei, melyekről a régiségbuvárlatnak a XV. században nem volt még tiszta fogalma. S itt nem is fürdők, hanem lakrészek vannak szóban.

[2]) Az *encaustica* bizonytalan értelmü.

Tesselata et vermiculata ubique pavimenta, nonnulla encaustica sunt. Tesselata koczkás; vermiculata sakktábla szerű, »nonnulla encaustica sunt.« — Encaustica annyi volna, mint zománczos. De a pallón nehezen vehető szószerinti értelemben. A mi következik: »Caldariae passim frigidariaequae cellae.« Ezek a régi római fürdők részei. De nem lehet fürdőre érteni itt, mert azt mondja az iró, hogy több helyen (passim) vannak a várban. — Párizpápai szerint cella frigidaria = jégverem. De hát a cella caldaria mi? Ezt a helyet forditatlanúl hagytam.

[3]) A kályha hypocaustumnak van nevezve, hypocausis helyett. »Mammatis tegulis obtecta.« Mamma az a csap, melylyel a cserepeket összeillesztették, — itt hihetőleg azért áll, nehogy téglát képzeljünk.

egyaránt halhatlanná teszi, s mely az utolsó sorba mind belefért, négy sorra bővíti ki). [1])

»A mennyezetet itt Mátyás roppant költséggel díszítette, — a planétákat ábrázolva, a mint az égbolton halad szekerök. A homlokzaton az eresz alá vésett gerenda-bütyköket ábrázoló czifrázatokat alkalmazott, [2]) hogy telhetőleg művészi külsőt nyerjen az épület. A királyi palota kutjába mintegy nyolcz stadium távolságból részint szurkos fa- részint ólomcsöveken vezette be a vizet. [3])

»A lakosztályok egész hosszú sorát állította itt fel, a hol ebédlő, lakszoba, öltöző s kevéssel beljebb tanuló-szoba és iroda.[4])

»Zsigmond folyosóját, mely csaknem az egész régi várat körüljárta, ha nem is annyi költséggel, de tovább kezdte volt folytatni. Amaz örökkön tartó művet akart állítni, — ez pedig a folyosókat ideiglen valóknak tartotta. Sok üveg-ablakkal voltak ellátva, s a fal tetejében fából készült oszlopos csarnok volt.«

Itt hiányzik valami a szövegben, csak az vehető ki, hogy valamelyik épület, s legvalószinübb, hogy az utóbb említett, annyira roskatag lett volt Mátyás koráig, hogy már a Dunába dülléssel fenyegetődzött.

Bonfinius leírja most a királyi kerteket. »A királyi váron kivül, az alant fekvő völgyben, a legszebb kert és márványból

[1]) Atria cum statuis, ductis ex aere, foresque
Corvini referunt Principis ingenium.
Mathiam partos tot post ex hoste triumphos
Virtus, aes, marmor, scripta perire vetant.«

[2]) Triglyphos. Ez a dóriai stylhez tartozik.

[3]) Mennyi volt *Bonfin szerint* egy stadium, azt bajos volna kitalálni. De a természeti viszonyokból itélve, alkalmasint a svábhegyi Béla-kutjából volt az levezetve.

[4]) A szöveg itt azért érthetetlen, mert kétségkivül a leírásban vagy nyomtatásnál nemcsak kimaradhatott valami, hanem össze vannak hányva az együvé tartozók. Ideírom a szöveg illető részét, a mint van ; de számozom a szerint, a mint én az eredeti szövegezést képzelem :

3. »Sigismundi ambulacrum, quod totam fere arcem ambibat, ne pari quidem sumptu prosequi coepit. Ille aeternitatis destinatione, hic temporaria in ambulacro mora aedificavit.

1. »Laxos longosque tractus ibi instituit,

4. »Specularia quoque multa, item atrium murorum minis impositum ex lignario opere confectum ;

2. »ubi triclinium, cubiculum, praeterea apodyterium, et paulo retractius lucubratorium graphiariumque locum perfecit.

5. »Sed inventum vesanam ruinam, (quae) in Danubium minari videbatur.«

épült kerti lak. Ennek előcsarnoka koczkás és csatornásan vésett oszlopokkal van körülvéve, rajtok ércz lámpatartók. Az ajtófelek diadal-kapuhoz méltók. Az ebédlő és szobák mennyezete és ablakai oly díszesek, hogy a hajdankor legfényesebb korszakabelieket megközelítik. Kétfelől fedett folyosó, a kertben összefont fákból labyrinthus. Azonkivül idegen és hazai madaraknak vasdrót hálóval elzárt madárház. Ebben magában bokrok, gyümölcsfák, egész berek és folyosó módjára elhelyezett különféle fák. Odább titkos folyosó, zöld gyepágyak, kőutak, halastó. Több emeletű, venyigével befutott s emeleteikben üvegablakos tornyok, melyeknél kellemesebbeket képzelni sem lehet. A kerti lakot ezüsttel futtatott cserép fedi. — Sőt a Dunán tul, a pesti mezőn is, a várostól egy római mértföldnyire (ad primum lapidem) volt a királynak az előbbinél nem kevésbé kellemes és szép nyaralója, hová el-el járt pihenőbe. A budai határban is volt ezeken kivül nyaralója, három római mértföld távolságra, tele erdei vadállatok nagy mennyiségével. [1]) Házi állatokat is nagy számban tenyésztettek itt. Nem messze Buda várostól, Solymárnál volt a harmadik királyi kert.« [2])

Ennyi fogalmat ád Bonfin leírása Budáról. Hasonlít azokhoz, kik a templomokat az oltárok aranybeli gazdagságáról ítélik főkép, nem pedig építészetökről. Rajz helyett inventarium, de hiányos. Nála a szobák, termek, ajtófelek, mennyezet fontosabb a várfalaknál és épületek alakjánál. Mégis egyben-másban tájékoztat.

Bonfin leírásából látjuk, hogy a királyi várnak két udvara volt. A kettőt egy kapu választotta el s ott a kapuban két ércz vagy réz Hercules-féle fejezte ki egyszerre az államhatalmat, a vár erős voltát s a király classicai müveltségét.

A külső udvarból a belsőbe netalán ellenségesen hatolni akaró halandót nemcsak ezen mythologiai portások ijesztették

[1]) A pesti királykert bizonyára nem a mai Belvárosban volt. Bár mennyit értett egy római mértföld alatt Bonfin, világos, hogy a városon kivül, a mezőn fekvőnek kell tartanunk. Pestről szólva, ki fogom fejteni, hogy az nem lehetett a Ferenczrendiek klastroma mellett, mint eddig állították. Érdekes a budai vadaskert kérdése is. Föltéve, hogy Bonfin ismerte a római mértföldet, igy számíthatunk: Egy római mértföldet 781 ölnek véve (Budapest tört. I. 222. lap), 3 mértföld tesz 2343 ölet, vagyis 4446 métert. A király vadaskertje nem a Hüsvölgybe, hanem a mai Szép Ilona tájára esik, — s igy a Zugliget felé terjedhetett.

[2]) »Ad Salinarium«-ot Solymárnak tartom. Ha ez a solymokról nyeri nevét, akkor Solymos lett volna.

el. Látni fogjuk, hogy a kapuhoz *hid* vezetett. Az ily hid pedig abban a korban nem lett volna hid, ha nem felvonható. Tehát ároknak, jó mélynek és szélesnek kellett lenni alatta.

A hidról felvilágosít egy érdekes eset, mely azt is mutatja, hogy a mohácsi vész előtt sem minden rágalmat döntöttek el párbajjal a nemesek.

Mindszent napján 1524-ben Körtvélyesi András, Csicsery László nemes emberek több barátjaikkal beszélgettek az utóbb nevezettnek ügyeiről és bajairól, a budai királyi várnak a *hídnál* állott réz szobrai mellett üldögélve, midőn odajött Ormos Péter is, s nyilvánosan hamis oklevelek gyártásával vádolta Csicseryéket. Ebből rágalmazási per támadt. [1])

Nem tudjuk, mi igaz volt a vádban; azt sem, vajon a pert nem a két év mulva bekövetkezett mohácsi veszedelem egyenlitette-e ki; de bizonyos, hogy a belső vár bejáratát egy árok is védelmezte.

Ezen hidról szól egy jeles egykorú iró is, ki egyebekben is tájékoztat a budai királyi várra nézve.

Ez az iró Velius Gáspár, irói néven Ursinus.

»Ha, ugymond, nagyságra nem, de fekvésre nézve Buda hasonlit Rómában a Janiculummal összefoglalt Vaticánhoz, (melyet Velius, Slesia szülötte, aligha látott)... Egy hosszudad és elég keskeny hegyhátat foglal el, melyhez csak két ut vezet föl. Mig a törökök föl nem égették, mind a kereskedők, mind az országnagyok nagy s többnyire olasz modoru épületekkel tették diszessé. Keletre egész hosszában a Duna foly el mellette. Éjszak felől és nyugatra gondosan mivelt szőlőhegyek; délre a várossal összeérő királyi vár. [2]) Ezzel átellenben a tulsó parton Pest fekszik, a török okozta égés előtt gazdag és igen népes város volt A városból a várba két tágas ut vezet. A királyi vár előtt roppant

[1]) »In arce domini nostri Regis budensi, juxta cupreas statuas in eadem arce Budensi *penes pontem* habitas et erectas consedere .... habuissent.« Az oklevél másolatát Géresi Kálmán barátom szivességéből birom. Az eredeti a Csicsery-család levéltárában. 716. sz.

[2]) »Arx urbi contigua.« Kiigazitottam az iró, Ursinus Velius hibáját az orientálásban. Tévesen irja, hogy a Duna északra foly a vártól, s ehhez következetesen határozza meg a fekvés többi részét. Az égi tájakra nézve, a ki csak emlékezet után, — térkép nélkül — ir egy idegen városról, melyet különben elég jól megnézett, — könnyen téved. Hányszor jártam Bécsben, s még sem tudnám térkép nélkül megmondani, hogy a *Graben*-től merre van kelet, merre éjszak.

szabad tér, melynek közepén Hercules szobra. Ez Mátyás király rendeletére és költségén készült, s bármely ókori mü mellett megállott volna. Ezt két más szoborral együtt, melyek a királyi vár udvarát diszítették, magával vitte a török, csak márvány talapjaikat hagyván ott. A nagy előtért a királyi vártól harmincz lábnyi széles árok választja el, melyen hid vezet keresztül.

»Első sorban áll Zsigmond király tömeges épülete. Inkább nagyság, mint szépség által tesz benyomást. Egy négyszögű tornyon kivül hat más tornya van. (A főtornyot), mely hihetetlen széles, befejezetlensége miatt *Csonkatoronynak* nevezik.[1]) Ezen belül van a vár piacza, melynek a Duna felőli oldalán állanak a Mátyás király kezdette terjedelmes épületek. Ezek ablak-, ajtófelei és lépcsői vörös márványból, — oszlopsorokkal s a Lapithák harczát ábrázoló ércz dombormüvel ékesítve. Ezen épületek közül csak egyik ház is, ha ép volna, beválnék királyi lakásnak. Ezen udvarból egy *másik hidon* a belső várba van a bejárás, melyben a királyi udvar tágas termei és szobái aranyos mennyezetűek. Ezen kivül királyhoz méltó erkélyek és fedett folyosók ékesitik. De fő ékesség itt a könyvtár, melyet magas boltives teremben helyezett el s gyüjtött nagy költséggel Mátyás király. Minden nyelvű, főkép görög és latin válogatott müvekben gazdag.« [2])

Velius Gáspár nem csak ezen leirásban bizonyítja magát több oldalúan érdeklődő és józanabb férfiunak a Bonfiniusoknál, hanem történelmi munkájában egyebek is, igy Bécsnek 1529-diki nevezetes ostroma, szokatlan világossággal és tanulságosan van előadva.[3])

Módjában volt jól ismerni Budát. Ő I. Ferdinánd király historiographusa s irodájában egyik titkár volt. Ferdinánd kiséretében volt, midőn ez 1527-ben Magyarországra jött s augusztus 20-dikán, miután Zápolya nem mervén védelmezni a várat, elvonult, Budán jelen volt az ünnepélyes bevonulásnál. Ekkor Ferdinánd apróra, figyelmesen megtekintvén mindent a királyi várban,

---

[1]) »Siquidem *schonka* Pannonii inabsolutum appellant.

[2]) Casparis Ursini Velii de bello Pannonico libri decem. Studio et opera Adam Francisci Kollarii. Vindobonae 17621°. — 15. lap.

[3]) Nem prózájáért, hanem az egész hajdankori mythologiát a XVI. századba átvarázsló hexametereiért becsülték kortársai s adta neki Cuspinianus az *Ursinus* irói nevet, mivel a medve csillagzat felé, éjszakra született.

»nem kevéssé bámulta Mátyás király müveinek nagyszerűségét, s más magyar királyoknak roppant költséggel emelt müveit.«

Velius Gáspár a székesfehérvári koronázás alkalmával 1527. november 3-dikán ünnepélyes latin beszédet adott elő, mi mutatja, mily sokat tartottak róla a bécsi udvarnál, s átalán menynyire divatban voltak az udvari literatorok.

Különösen szabatos a leirás abban, hogy a királyi várnak két udvarát különbözteti meg, — s annak külső, éjszaki árkán tul egy tágas piaczról szól Az árkon kétségkivül felvonó hid volt (ez volt akkor a rendes szokás), jele annak, hogy a polgári város felől is megeshetőnek tartottak egy ellenséges támadást.

A királyi vár előtti tért roppant terjedelmünek mondja Velius. Ez volt a királyi kastély éjszaki homlokának a *glaçis*-ja. Bajosan volna érthető egy piacz *roppant* terjedelme a várhegy ama keskeny részében, kivált miután azon a téren kellett lenni a Zsigmond templomnak és egy káptalannak is legalább. Szerintem ugy értelmezhető ez, hogy az *városi piaczúl* tünt fel nagynak. A középkori várak terjedelmét a védfalak berámázván, a lakosság gyarapodásával minden összeszorult. Szükek lettek az utczák és kicsinyek a terek. A középkori városok piaczairól igen jó fogalmat nyerünk a pesti Kristóf- és Kigyó-térben, melyek utczának sem igen szélesek s a Barátok-terében, mely tisztességes utcza szélességü. Oly piaczból, mint a pesti Városház-tér, két-három régi várospiacz telt volna ki. Különben maga Velius meggyengíti nevezett állítását, mintha nagy glaçisnak kellene vennünk ama piaczot, mely nagyon elválasztaná a királyi várat a polgári várostól. Mert azt mondja másfelől, hogy a királyi vár érintkezik, vagy ugyanazon dombon folytonosságban van (contigua) a polgári várossal.

A szoborra nézve, mely a Zsigmond palotája előtti téren állott, tévedett Velius. Mi értelme volt annak, hogy Hercules szobrát Mátyás király a váron kivül eső piacz *közepére* helyezze a Zsigmond templom és a káptalan elébe? — E részben Bonfin érthetőbb, ki két *herculesi* alakot állit a vár kapujába, mint láttuk, a belső vár bejáratához, hol a második hid volt, s igy második árok. Velius tévedése érthető. Ő nem látta a szobrokat, mert a török szultán egy évvel azelőtt elvitte volt.

Azon a talapzaton, melyet Velius a királyi vár előterén lá-

tott, nem Hercules, hanem Zsigmond király fényes rézszobra csillogott még egy évvel azelőtt.

Tubero Lajos, II. Ulászló s részben I. Mátyás kortársa ezt irja:

Nehány évvel Mátyás halála előtt Ország Mihály nádornak (1459—1481), engedelmet adott Mátyás, hogy *megujittathassa* Zsigmond király szobrát, mely a maga Zsigmond épitette királyi kastély előterén állott. Ez a királyi várba menőnek a kastély első homloka előtt tünik fel szemben azzal. [1])

E szerint a szultán elvitte magával Zsigmond szobrát, s az a két más szobor, melyet Velius emlit annak utitársául, a két herculesi kapus lehetett. Az idegen Velius tán ezen Herculesekről szóló közlést értette félre. De elvitte a szultán, — mit Velius nem emlit — a belső várból a három Hunyady és a Pallas-szobrokat is. Kétségkivül nem mükedvelésből, hanem egyszerüen diadaljelül. Sőt leghihetőbb, azért, mivel Beszterczebánya reze, melyből a szobrokat öntötték, ágyuöntésre felhasználható anyag volt.

Áthaladva a külső árok hidján, egy másik, már a királyi kastély belsejében levő tér, (area) vagyis udvar terült el, melyet Bonfin nagynak és négyszögűnek mond. Ezen udvarnak a Duna felőli oldalán állottak Mátyás épületei. De valamint Zsigmond nem, ugy Mátyás sem fejezhette be. — Ezen külső udvarból megy át az ember a belső királyi lak udvarára, melyben igen nagy diszes termek és lakosztályok, erkélyekkel és fedett folyosókkal.

Ezek a fő irodalmi források az 1541 előtti királyi várról. A mit későbbi irók hozzáadnak, az alárendelt fontosságú részlet.

De van egy nevezetes másnemű kutfő ama vár ismeretére.

Egy *rajzbeli* ábrázolata maradt meg Budának a törökfoglalás előtti korból. Az 1493-ban jelent meg nyomtatásban Nürnbergben, latin eredetiben s német forditásban is.

---

[1]) A látin szöveg, (mely, meg kell adni, lehetne jóval egyszerübb és világosabb) igy szól: Aliquot antequam rex Mathias Corvinus decederet annis, Michael Orszaghis regni Hungariae nandor-ispanus . . . permissu ipsius Mathiae regis statuam Sigismundi regis Hungarorum . . *vestibulo* (előtér) Budensis regiae, quam ipse Sigismundus construxit, imminentem (est enim in prima aedium fronte posita, arcemque subeuntibus occurit, situ *obsitam*) suo *interpolavit* sumptu, ... quae statua, ubi restituto sibi nitore solito lucidior conspecta est, non defuere, qui interpretarentur sobolem Sigismundi regis ad regnum Hungarorum revocari.« Schwandtner Scr. II. 144. l. *Obsita* azt teszi, *előtte* fekvő. *Imminens* itt = tőszomszédos.

A krónika szövegében ezt találjuk irva:

»Buda Magyarország legkitünőbb városa, a királyok lakhelye. Fekszik a Duna partján. . . Egyik felől hegyes a vidéke. Ezen helynél sem erősebb, sem kellemesebb várat nem találsz csaknem egész Magyarországon. Nem egy igen nevezetes kolostora, s más nyilvános és magán épületei által azon ország legje lesebb városa, s azért tartották méltónak, hogy kirá y i lak legyen s nagy templomokkal (basilicis) kőfallal, és királyi várral diszí ték fel. Ezt a kitünő várat (valamint más várakat országszerte s különösen az előkelő (nobile) Visegrádot, melyben a koronát őrzik, Corvinus Mátyás magyar király diszes fallal vette körül, ugy hogy valamennyi régi várnál különb és a legvastagabb falakról s legfényesebb termekről hires.« [1])

A mi a roppant foliansnak számos rajzát illeti, azok első tekintetre alkalmasak saját hitelöket teljesen megsemmisiteni Nemcsak hogy Sybilla arczképét, Jericho és Troja városokat középkorias részletekkel állitja elénk, hanem a középkori városok igen nagy részéről merőben koholt látképekkel bizonyitja be, mi mindent eltürt a XV. század végén az olvasó közönség. Nála Paviának és Marseillenek ugyanazon kinézése van. Tökéletesen, az utolsó vonásig egyeznek Nápoly, Bologna, Mantua, Ferrara, Siena, Perugia és *Damascus* falai, házai, tornyai és fekvése.

Azonban több XV. századbeli német város ezen könyvben már individualis jellegű, — s az akkori alakot megközelítő látképe van a szerző szülővárosának, Nürnbergnek. Ezenkivül Augsburgnak, Regensburgnak, s végre Bécsnek, melyet, mint a kép bizonyitja, s a szöveg is tanusitja, jól ismert, s a képiró természet után irt és rajzolt le.

Különösen hangzik, de való, hogy egy kép sincs a gyüjteményben, mely a hüség s a részletes kivitel dolgában több gondot árulna el, mint Budavár rajza. Az egész gyüjteményben nem találunk a budai főtemplomhoz hasonló templomot s a budai várfalakhoz, tornyokhoz és palotákhoz hasonló rajzokat.

A királyi vár körfalainak ábrázolata meggyőz arról, hogy a ki rajzolta, az a természet után vett vázlatok nyomán rajzolt. A ki látta a mai budai várat, a Schedel képén a várfalaknak a Duna felőli déli részére ráismer azon darabon, mely a

[1]) Schedel 139. levél.

vár déli sarkától az ugynevezett *fegyvertárig* vonul. A két párhuzamosan s egyenesen lejövő fal régen a Duna partig ért, s ott egy hatalmas, rajzunkon elég otromba, ugynevezett torony zárta el. Ezen négyszögben, melynek felső szélessége mintegy ötven öl, s a Duna felé keskenyedik kissé, kőből egy pilléres fal képez rajzunkon is s a mai valóságban is egy közbelső lépcsőzetet a vároldalban. Onnan kezdve éjszaknak egy pillérekkel támogatott alacsonyabb fal kanyarodott befelé, megfelelően a vároldal domborodásainak, a mai fegyvertár déli sarkáig.

Világosan feltünteti rajzunk azt is, mit Bonfinius annyira kiemel, miszerint a belső királyi palota várfalait körüskörül járja egy fedett ablakos folyosó, mely rajzunkon a védfalból kiáll. Jellemzők a külső udvar épületein is az erkélyek. Mindez nemcsak ékességül szolgált, hanem védmü volt, honnan a fal alá tolakodó ellenfélnek követ, forró olajat, szurkot s más ily kellemetlenséget lehetett a fejére zuditani. Jellemzőnek mondom ezt; mert Németországon az ily erkélyek nem voltak közönségesek — inkább csak a kapuk felett alkalmazták. A franciáknál használatuk volt általános. [1]) Igy alig czáfolható meg valamivel az a fölvételünk, melyszerint Zsigmond király, kinek Bonfin a folyosót tulajdonítja, Franciaországból hozott mesteremberekkel készíttette.

A pont, honnan a rajzoló a várat fölvette, nyilván a pesti oldalon volt, s szemben a mai királyi vár déli sarkával, tehát a Lánczhid-térnek alsó részéhez jön a Dunán keresztül a vonal, ott, hol még a keskeny déli palotahomlokból is láthatni valamit. Vehetjük az Eötvös-szobor táját néző pontnak, vagy a vonal megnyujtásával, Pest belsejében ezen vonal valamely pontját. Azonban a pont nem lehetett földszinten, hanem magas toronyban; mert a rajzban fel van tüntetve két helyen a budai hegyek csucsából egy kevés. Már pedig földszintről a várhegy épületein át meg nem pillantjuk. A Dunapartól tán távolabb, s ott is valamely toronyból nézett a rajzoló Budára. (Lásd ezen kötet elején a rajzot.)

A mi a királyi várnak jobbfelőli részéből az előtéren látható, az mind a Dunára tekint, s alkalmasint nem perspectivabeli téve-

[1]) Krieg von Hochfelden. Gesichichte der Militär-Architectur, 309. l. »Angolok, francziák s átalán a román népek nagy fontosságot tulajdonitottak a *machiculi*-knak, azon kiálló, öntöző résekkel ellátott kör-folyosóknak, melyeket a XIV. század óta mindenütt alkalmaznak, mig Németországon használatuk csak egyes tornyokra, s többnyire a polgári városok kaputornyára szoritkozik.«

dés, mintha valamelyik homlokban ábrázolt épület éjszakra tekintett volna. Csakhogy a rovátkos alacsony körfal bekanyarodása miatt, mely a váraldal domborodásához tartja magát, áll a magasabban s valamennyire beljebb jobbról legszélső épület, ugy hogy egyik vállát a szomszéd épület eltakarja.

Ezen tüzfalszerűen emelkedő s vállason kihegyesedő homlokzat igen csinos lehetett, csinosabb, mint a rajzban. Földszintjét kapu foglalja el. Alkalmasint a közönség számára nem volt nyitva, mert a körfalon itt nyilás nincsen. Az első emeletnek öt kisebb ablaka van. A második emeleten egy rácsos erkély vonul végig, melyre két ajtó nyilik. A harmadik emelet erkélye ugyanaz, de már csak egy ajtóval.

A tüzfalszerü felső emelet két vállán tul egy hegyes csucsba fut össze. A felső ablak fölött kettős, vagyis iker-czimer, fölötte egy közös korona. Mindkét czimer-paizs négy részre van osztva. A tetőn egy szélkakas.

Ez volt kétségkivül Mátyás épülete, melyről Velius irja, hogy a külső udvarban a *Duna felöl* állott. Ide tehetjük Bonfin leirásának utolsó zavaros textusából azt, hogy itt ebédlő, lakszoba, olvasó szoba és iroda volt.

Ugy tünik föl ez az épület, mintha keleti keskeny homloka volna egy nagy épületnek, mely szélesebb homlokával éjszaknak, a polgári város felé tekint. Egy Mátyás korabeli talán egészen uj, tovább terjesztése, toldaléka a Zsigmond korabeli királyi várnak.

A balra mellette álló épület minden tekintetben régibb. Földszintje's első emelete nyilás nélküli erőd, csak a második emeletnél kezdődnek ablakai, melyek egy terraçera nyilnak. Harmadik emelete fölött oly messze kinyulik az eresz, hogy el is takarja az ablakok felső részét. Ez oly ház, melynek alya várfalúl szolgált, a mellett, hogy rá lakházat raktak Ez lehetett az az épület, melynek eresze alá Mátyás triglyphákat csináltatott, talán a rajz keletkezte után, hogy müvésziebb kinézése legyen. Mellette balra a várfal koszoruzva egy kiálló fa-folyosóval, mely utólag támaszokra szorult.

Ennek alsó, kő része nyilván a régi falból kiálló bástya, mint jobbról balról körvonalai jelölik. Csak homloklapja látszik, de azért lehet az négyszögü s nem kerek; — kerek voltát nem jelöli semmi.

Bástyának tünik fel; de a XIV. és XV. században a bástya szó nem létezett, a tizenhatodik század második feléig. A kiálló védmüvek torony nevet viseltek, nemcsak, hanem igyekeztek is megfelelni e névnek. Az, a miről itt szólunk, toronynak elég hatalmas vastagságu s csonkának nagyon is csonka. Ha az arányokat pontosoknak vehetnők, a Duna felé néző oldal vagy husz ölnyi volna. De feltünő Velius kifejezés módja is. Hihetetlen szélesnek mond egy tornyot. Már pedig hihetetlen széles torony, ha csonkán marad, már alakjára nézve bástya, ha ablaka nincs; és ház, ha ablaka van. Bonfin azt mondja, hogy az a királyi várnak mintegy közepe táján volt, s a két udvar választó pontján. Egy másik kutfő szerint a Csonka-torony kaput védett, s kétségkivül nemcsak a Duna felé látszót, hanem azt is, mely a külső udvarból a belsőbe vezetett.

Feltünik ezen tetőtlen tornyon kivül hat más csudálatos hegyes torony. Velius az irja, hogy a Csonka-tornyon kivül hat mást épitett volt Zsigmond király a külső udvarban.

Csakhogy azok közül négy ugy tünik fel, mintha a Csonka-torony befelé nyulására volna ráépitve, kettő pedig a hegyek felőli oldalt védené. A perspectiva kétségkivül nem szabatos. A beljebb eső részekben a rajz átalán kevésbé megbizható, mint az előtéren álló részekre nézve.

A homlokon álló hatalmas bástyafélének koronáját kétségkivül Mátyás király épitette, s erre mondja Bonfinius, hogy folytatni *kezdette* a király ezen oldalon is Zsigmond körüljáró tornáczát.

A rajz ezenkivül a szó teljes értelmében illustrálja Bonfinius egy homályos helyét. A különben csinos formáju tornácz szerinte a fal élére állitott épitmény, mely azonban oly roskataggá vált, hogy a Dunába zuhanással fenyegetődzött. Képünkön ugyancsak hatalmas boronákkal van támogatva. Ez volt a királyi vár külső része, melyet Zsigmond kezdett s Mátyás egészitett ki. Ebből már az 1686-diki ostrom után majd semmi sem maradt meg, — kivált épen a Duna felőli részen. — Mert mint 1687-diki térrajzunk (ezen kötet elején) jelöli, az azelőtti évben julius 22-dikén a levegőbe repült. Azokba az épületekbe rejtették volt az ostromolt törökök puskapor készletök legnagyobb részét. Kő-kövön nem maradt tehát Zsigmond és Mátyás fennirt épületeiből.

Lássuk most rajzunk szerint a belső királyi vár leirását.

A nevezett faltól balra egy kapu nyilik, melyhez kanyargó ut vezet a Dunától s a parthoz közel megerőditett épület csoporthoz. Utóbbi hanyagúl van, s későbbi képekből itélve nem hiven rajzolva. Utóbbiakban két sor olyféle torony tünik fel ott, minő a bal felőli s a mai Ferencz-József-kaputól rézsut egy kőfal ereszkedett le oda, mely az összes királyi vár hosszában védte a Dunához való alá- s följárást. Csak értünkre bontották le a lánczhidon és alaguton nehány lépéssel alább fekvő vaskos, granariumszerü épületet, mely utoljára népszinház volt, s a közbeszéd szerint Mátyás király istállója egykor, de valóban védmü is. A nevezett kaput, mely a külső és belső vár érintkezési pontjánál tátong, a belső vár egy magán feljárójának kell tartanunk.

A belső várat a külsőtől, mint tudjuk, egy árok s rajta hid választotta el. Ugy kell lenni, hogy a képünkön látszó, tán inkább ajtó, mint kapu, egyenesen a belső várba vezetett, s igy ennek vonala délre esett az ároktól.

A kaputól balkezünk felől a belső vár legelső épületének két ablaka menedékes irányban áll. Ez elárulja magában is a lépcsőt, mely csakugyan látható is alattok, csakhogy a lépcső kivülről megy föl, mi épen nem volt szokatlan.

A rajz ebben is illustrálja Bonfinius egy világosabb helyét, melyben azt mondja:

»A keleti, tehát a Duna felőli oldalon sok terem és szoba az emeleteken, melyekhez magas lépcső, sőt fedett folyosó is vezet.«

Szerintem itt a kaputól balkezünk felé eső lépcsőről van szó, s az *ambulacrum* azt teszi, hogy a lépcső fedett folyosóhoz hasonlít.

A lépcsőháztól balra oly épület áll az előtéren, mely alig képzelhető egyébnek, mint várkápolnának. Apsisa oly fekvésü, és alaku, mint Boldogasszony templomáé. Nem látunk ugyan keresztet rajta; de ezen rajzban azok nem bizonyithatnak semmit. Több más tornyon látunk keresztet, annyit, a mennyi templom nem lehetett a királyi várban.

Egy 1541-diki rajzon (a Meldemann félén, bár — az e részben is az épületek formájára nézve hitelt igen kis mértékben érdemel) a királyi várnak ugyanazon helyére van téve a kápolna. Oda he-

lyezik az 1686-diki némely térrajzok is, mint a Fontana-féle. [1])

Ezen kápolnától balkezünk felől a királyi palota főrészének két emelete tünik fel a fedéllel együtt, s tovább egy négyszögü magas, fedeles torony, mely a legrégibb várnak védmüve és támasza lehetett, — mint az emlitetett lépcsőház is.

Ezen toronytól balra és beljebb egy másik toronyféle. Sokban hasonlit a külső várbeli Corvin-czimerü-kapus épülethez. A homlokon két felső ablak, fölötte egy czimer-vázlat. A styl azt bizonyítja, hogy Mátyás építette, a kereszt tévedésből áll rajta kétségkivül a szélkakas helyett. Ez a palota diszes lépcsőháza lehetett, Mátyás müve. — A belső vár homlokának ezen része a legdiszesebb. Minthogy pedig egykorú irónál azt olvassuk, hogy a könyvtár a belső vár legszebb részében volt, [2]) nem ezen tájon kell-e azt keresnünk?

Mátyás király egy kortársa ezt irja a nagyhirű könyvtár belső alakjáról:

»Benn, magában a királyi lakban van egy négyszögű helyiség; fedelét magas boltiv képezi, oldalát erős téglából és durva kőből épült falak alkotják (egy szóval *köfal*). [3]) Homlokon szines üvegű két ablak világítja. Ezen ablakok alatt aranyos szőnyegekkel takart lócza, mely a hős királynak kedvelt pihenője. — Ott (az ablakoktól jobbra és balra) egy-egy ajtó számára maradt hely. Egyik a közönséges bejárat, a másik egyedül a királynak van fenntartva, ki ezen szokott kimenni a kápolnába, hol rejtett helyéről szokta hallgatni a misét. A teremnek három fala semmi más czélra nem szolgál, mint könyvek elhelyezésére. [4])

A könyvtár külsejét jellemzi, hogy négyszögü, hogy egy

---

[1]) Kiadta Némedy József (Bayer ezredes) Görgey táborkari főnöke »Belagerung der Festung Ofen in der Jahren 1686 und 1849.« (Pest. 1853.)

[2]) Naldius. » . . . voluisti sacellum sapientiae . . . (a könyvtárt) intra regalia tecta esse. . . atque partem domus tuae regiae . . caeteris pulchriorem . . « Bél. Notitia Hungariae Novae III. 599. l.

[3]) »Quadratus, mediis, locus in penetralibus ergo Existens, cameras testudine sustinet altas Incurva; paries, quam cinxerat undique fortis Decocti lateris durique a robore saxi, Cui geminae lucem fundunt a fronte fenestrae, Compositae vitreisque coloribus . . « 611 l. — (Minthogy a szintelen üveg ablakot simplexnek nevezték, itt a composita is csak azt teszi, hogy szines — vagyis többszinü.)

[4]) Naldus Naldius. U. o. 611. l.

oldalon van két ablaka és két ajtaja, mig három oldalán nincs se ajtó, sem ablak.

Naldius szavaiból, szorosan véve az tünnék ki, hogy a könyvtár nem volt külön épület, hanem a királyi lakosztályban, a főépületben volt (mediis in penetralibus). De ez lehet költői kifejezés, s csak annyit jelenthet, hogy a belső királyi várban van az.

Rajzunkon látunk, a többi massiv épületekhez képest egy filigránnak nevezhető épületet, a keresztes épülettől balunk felől. A rajz perspectivája itt nem szabatos. Annyit látunk, hogy a körfolyosón belül a fölött egy három ablakú földszintes épület Duna felé eső fele van megvilágítva. De mintha rajta állana egy házikó. Azonban ennek árnyékolása azt látszik jelezni, hogy az ettől külön épület s rajta belül emelkedik ki, — kétségkivül hozzáépitve a királyi palota falához.

Éjszaki oldalán négy nyilás, mi megfelelhet a két ajtónak és két ablaknak, mely a könyvtár egyik falán volt. Azt is látjuk, hogy a fedelén teteje felé két nagy tábla nyilik fel. Vajon nem azt akarja-e jelölni, a mit Bonfinius mond, mely szerint a könyvtárban nemcsak a tudomány minden szakjabeli könyveket, hanem a csillagokat is lehet vizsgálni? [1])

Oláh Miklós későbbi esztergomi érsek, 1536-ban tiz-tizenegy éves emlékezet után irt az általa jól ismert könyvtárról, s helyeztetéséről is. Nem is emlékezetében van a hiba, hanem a fogalmazásban, mely épen nem világos. [2])

Mit akart mondani az iró?

Szerinte két külön épületben vagy teremben volt a latin és görög könyvtár. De ezen kivül a királyi vár különböző részeiben még két más könyvtár volt. Utóbbiak közt lehetett egy, mely a királyi lakban alul volt elhelyezve. Ezen fölvétel mellett Oláh Miklós ezt mondja:

---

[1]) Bibliothecam statuisti, ubi non modo quaequae scienciarum volumina sed stellas et sidera recensere licet. (Bonfin Morellinél).

[2]) »Qua itur ad stationem, ex latere *interioris Bibliothecae*, ad sacellum divi Ioannis perforatum, unde rex sacrum audire consvevit, *duae* obviae sunt aedes concameratae, quarum altera voluminibus Graecis, ... referta erant (olv. erat); *altera interior* continebat codices totius lingvae latinae.« Ez képtelenség. Az van mondva itt, hogy ha az ember a *belső* könyvtár felől indul az emeletre, utjában találja először a görög, aztán a *belső* könyvtárt. A leirásbeli vagy sajtóhiba kétségtelen. A két *interior* közül egyik *inferior* (alsó) kell hogy legyen, kivált ha a *statiot* emeletnek forditjuk, s alig fordithatjuk egyébnek.

»A mint az ember az *alsó* könyvtár felől fölmegy az emeletre Sz.-János befelé nyiló kápolnájánál, honnan a király a misét hallgatni szokta, két épület tünik szemébe«, — melyek egyike, (a külső) a görög, a belső pedig a latin irodalom teljes tárháza.

Oláh Miklós szavait nem lehet kétségbe vonni, mely szerint két könyvtár terem, kettőnél is több könyvtár volt a várban. Már Naldus leirásából kitünik, hogy az eredetileg könyvtárnak szánt helyiség Mátyás uralkodása végén szük volt. Kénytelenek voltak a király könyvtárnokai a három polczon kivül, melyek a három falat körüljárták, s melyeken a diszes kötésü codexek lapjokra fektetve álltak, még alant szekrényeket is csináltatni, melyekben kétségkivül mai módon élökre rakták a köteteket. Igy sem fértek el már akkor sem s el kellett helyezni az uj meg uj szerzeményeket a királyi lak többi részébe. — Mátyás király is tapasztalta hát, a mit ma tapasztalunk, hogy alig van könyvtár-épület, mely — ha az intézet életrevaló — elég rövid időn szüknek ne bizonyulna.

Különös, hogy az egy Oláh Miklóson kivül a többi iró nem szól külön görög és külön latin könyvtárról, s nem emliti, hogy két teremben voltak felállitva a könyvek.

Egyik ok az, hogy abban a korban többet adtak a styl választékosságára, mint a valóhoz telhetőleg hü szabatosságra. De okozhatta ezt a hallgatást az is, hogy a fő, a latin könyvtár, mely kétségkivül a keresztyén irodalmat is magában foglalta, sokkal nagyobb és igy a főkönyvtár volt. Utóbbit értette talán mindenki a bibliotheca alatt, s a görög gyüjteményt más két kisebb gyüjteménynyel együtt csak fióknak, ideiglen elhelyezettnek nézték.

Oláh Miklós kifejezése is, ki két *aedes*-ről szól, szintén bizonytalan; mert ez a szó jelent külön épületet, de jelent csak termet vagy szobát is.[1]) Mi a szót itt épület értelemben kell hogy vegyük.

A többi irók hallgatása a külön görög könyvtárról azt mutatja, hogy a görög és latin könyvtár nem egymás mellett s nem is egy épületben voltak, hanem kettőben. Mindkettő boltozott épület.

Most már, ha a Naldius által leirtat görög, vagy külső könyv-

---

[1]) Maga Oláh Miklós Visegrád leirásában termet ért *aedes* alatt, Dömös leirásában pedig egész nagy épületet

tárnak veszszük, a főkönyvtárt azon épületben kereshetjük, mely négyszögü torony alakban attól északra válik ki a palota falából. Mint már emlitettem, ez oly kinézésü, mintha régi védelmi mü, vagyis torony lett volna. -- Fedele nem zárja ki, hogy ne lett volna boltives épület. Kijebb a fal felől egy alacsonyabb, apsist sejtető tornyocska alkalmasint belenyilt ama nagyobb toronyba.

Mátyás hires *bibliothecájá*-ról Velius azt irja, hogy az *nagyon magas* boltives teremben van elhelyezve. [1])

Az a belső négyszögü torony magasnak elég magas.

De hogy a könyvtár, legalább az egyik, Mátyás korában az általunk jelölt tájon keresendő, arra következtetnünk enged Bonfinius azon adata, mely szerint mindjárt a könyvtár *előtt* állott egy oly szobaféle (cubiculum), mely már délre tekintett, — tehát a vár délkeleti sarkán volt, s onnan az egész égbolt látható. Hol keressük ezt rajzunkon?

A királyi palota belső homlokának sarkát képezi rajzunkon az előbbitől délre egy karcsubb kerek, s mellette egy igen diszes hatszögü védtorony, mely mind három látható oldalán két-két ablakkal, ereszénél megfelelő tornyocskákkal czifrázva, végre toronynyá emelkedik fel, melynek a rajz egyszerű gombbal adja meg a módját.

Vajon Vitruvius vagy Plinius minő nevet ad vala ennek a középkori — czifraságnak? — Meg lettek volna vele akadva. De Bonfin nem jön zavarba. Ő rendesen mindent belülről s nem kivülről néz. Minek is nevezze, ha nem cubiculumnak azt a hatszögü s még több ablakú helyiséget? — Pedig meglehet, hogy heliocaminusa is e fajta volt. Nem lehetett szük a belseje. Ha a rajz arányait nagyjából pontosoknak veszszük, lehetett öt öl az átmérő: egy jókora szoba nagyság. [2])

Ezen, ugy látszik Zsigmond korabeli, sarok védtorony mögött egy tán XIII. századbeli magas és meredek fedelü ház bukkan elő tüzfalszerü déli homlokával. Két emeletén alól kaput látunk, sőt a hidat leeresztő két láncz vagy kötél is fel van tün-

---

[1]) »Praecipuum inter haec ornamentum Bibliotheca, *altissimo fornice* a Mathia rege sumptuosissime comparata.« (Urs. Vel. 16. l.) Fornix = bolthajtás, Schwib-bogen.

[2]) Miután a belső vár a Dunához leereszkedő két fal közt ötven ölnyi homlokot képez.

tetve. — A legrégibb része lehetett ez a nagy ház a várnak. Talán az a *Kamerhaus* ez, hová Venczel király a főtemplomból *haza jött.* — Mögötte feltünik az István torony colossusa, de csak a karcsu torony felső része.

Az a körülmény, hogy a királyi vár déli oldalán látjuk a kaput, megerősit föltevésünkben a néző pontot illetőleg. Ma is a Lánczhid-tér déli szélénél feltünik perspectivában a királyi palota déli oldala.

Ezt a kaput Kelenföldi kapunak találjuk nevezve.[1])

Az István-torony vagy István-vár későbbi rajzokban, még a török időkben is, magasra kiemelkedő, minaretszerü tornyával tünik fel. Alul ugyanez egy rendkivül nagy átmérőjü tömör bástya. Feküdt a vár régi délnyugati sarkán.[2]) Később Zsigmond király mindenfelől kijebb terjesztvén a várfalakat, a torony belül került a védvonalon.

A mellette levő épület, a tárnoki ház egyszersmind kincstárúl szolgált, legalább a legbiztosabb helynek tekintették, miután Zsigmond alatt egy ideig itt őrizték a koronát is. Közelében volt a várbeli viztartó cisterna.[3])

A Schedel-féle rajznak a polgári várost illető része koránt sem vehető oly gonddal rajzoltnak, kivéve talán két nagyon feltüntetett templomát, — mint a királyi vár.

Sajnos, hogy a várhegy nincs feltüntetve legéjszakibb végéig. Egy házhelynyivel a főtemplomon tul végződik. — Hogy pedig a rajz vagy vázlat nem ott végződött, a hol a metszvény, azt onnan látjuk, hogy a keretvonal házakat vág ketté. A hiányzó rész nem fért be a mércze és a könyv formátumának keretébe.

Azonban kevés hiányozhatott. Mert azon álláspontból, melyből szerintünk a vázlat készült, a főtemplomon tul már kevés látszik a várhegy épületeiből.

Volna még egy, a XVI. század első felében készült rajz,

---

[1]) Az 1302-diki évben olvassuk: ». . . porta castri Budensis, que dicitur porta de Keremfeuld.« (Fejér. IX. 7. 732.)

[2]) Dilich rajza 50. l. Ungarische Chronica. Cassel, anno 1606. Egyike a legvilágosabb rajzoknak Budáról.

[3]) A tárnoki szék házáról olvassuk 1432-ből: » . . . in tavernicali nostra domo circa *cisternam*, cis turrim condam ducis Stephani in castro nostro Budensi situata.« Itt őrizte a koronát Gara, s ekkor adja át az esztergomi érseknek és Mátyus országbirónak. (Fejér. a. X. 7. 535.)

mely Budát nagyban akarja ábrázolni — és ez a Meldemann-féle, a bécsi cs. k. könyvtárban.

Ha bizni lehetne benne, annyival becsesebb volna, mivel a várat a hegyek felőli oldalról tünteti fel, a minő volt az 1541-diki ostrom alkalmával.

De ez már csakugyan nem a természet után készült, s nem is tulajdonképi látkép. Oly sokfélét láttat, a mit egyetlen állás-pontból látni nem lehet, mint egy-egy térkép vagy alaprajz. Látjuk a hegyek felől a budai vár falait, de látjuk a Gellérthegy déli aljában elterülő tábort. Perspectiváról szó sincs benne.

Feltünik a pesti oldalon egy hegysor, mintha legalább is a Mátra hegyláncza nyulnék Vácztól Soroksár felé. De legjobban rontja hitelét a képnek egy a várhegynél magasabb domb, mely a Gellérthegy és a királyi palota közt emelkedik, mint valami megerősitett vár, melyhez az ut még, kanyargása daczára is, járhatatlanul meredek. Félreértésből a rajzoló a Ráczfürdőt emelte egy hegy tetejére s tette bevehetlen citadellává. Ez nagyobb hiba a közönségesnél. Mert a rajz czélja az, hogy hadi szempontból tüntesse fel a várat, egy ostromot akarván ábrázolni.

Vannak a királyi vár feltüntetésében kétségkivül hü vonások. Ilyen, hogy a nyugati oldalon is az egész királyi vár hosszában három rendbeli fal huzódik el lépcsőzetesen s az erőd leszáll a völgybe és a királyi kertbe. Feltünik a legfelső falon a körüljáró fedett tornácz is. Az István-torony s a mellette álló magas ház egyezik nagyjából a Schedel könyvének képével, — bár használhatta a rajzoló az utóbbit, mert azon korban nagyon elterjedett könyv lehetett.

Hihető, van benne több más részlet is, mi hü lehet a valósághoz. De ki tudná kiválasztani azt? — A részletezésre nincs forditva semmi gond. Bár az eredeti ki van szinezve, de a rajz mégis csak vázlat.

Legbecsesebb a kép abban, hogy szóval jelöl meg nehány templomot. Ezek és tornyaik formája azonban nem viselik magukon a hitelesség jellegét. Egy torony és templom nincs is feltüntetve, mely a Disz-tér táján állott.

Mindamellett, mint emlitém, becses adat nehány templomnak szóval való megjelölése, melynek nyomán Némethy Lajos kimutatja, hogy a Ferenczieknek Sz.-Jánosról nevezett temploma nem a mai helyőrségi templomnak felel meg, mint

eddig vélték. A mai helyőrségi templom Mária Magdolnáról nevezetett, s a magyar lakosok temploma volt. [1])

Ezen a képen a várnak, a polgári várnak is egész nyugati oldala fallal van körülvéve, még pedig itt-ott régies ház forma négyszögü tornyok váltva akkori modern kerek bástyákkal szakitják meg a rovátkos, de pillértelen falakat.

Érdekes az is, hogy a vár alatt, az ujkorban Horvát-kertnek nevezett terület tájára ezt találjuk oda irva: »*Mönche garten*« — barátok kertje. Hihető a Domokos-rendieké volt, kiknek klastroma a fő várbeli főtemplom közelében állott, amint a kép meg is jelöli: »S. Nicolas prediger Closter.« Ma is látható egy ölnyi magas darabja a vaskos épületnek, ott hol a pénzügyministerium épülete végződik, szemben az egyetemi nyomdával.

Ezt a rajzot nemcsak azért nem közlöm ezuttal, mivel Mátyás koránál későbbi keltü, hanem azért sem, mert sokban, s igy a tornyok alakjában is pontatlannak látszik, és mert két eltérő kép rosszabb a semminél.

---

[1]) Archaeologiai értesitő 1885. februári füzet, melyben Meldemann képének főrésze — nem az egész — közölve van. Hiba volt azt megcsonkitni.

IX

BUDA VÁROS RÉGI ERODITÉSI MŰVEIRÖL.

Csak átalánosságban szólok itt. A munka későbbi folyamán lesz alkalmunk némely ostromok történetét használni fel leírás s talán rajzok adására.

Zsigmond király alatt, mint láttuk, (munkám szövege 411. l.) mintegy 1420 körül említve van a Sz.-János utcza kapuja s az azt védő *torony*, melyet a polgárság őrséggel szokott ellátni. Ráadásul a szomszédos Sz.-János kolostornak a Dunára néző oldalából egy rész szintén védmű gyanánt szolgál. Védmű volt a Boldogasszony temploma czintermében is. Kitűnik a budai törvénykönyvből, hogy ezen főpontok közti *falak* védelméről is gondoskodva volt.

Ha csak a nevezett két pontot veszszük is, abból bizvást lehet következtetni, hogy az egész vár minden hézag nélkül minden felől védve volt. A nevezett pontok a Duna felől estek. Onnan pedig egy komoly támadás a legnagyobb mértékben valószinűtlen. Szécsi Tamás, ki 1440-ben fölégette az alsó várost, nem merte megtámadni a hegyi várat. Még tulságosabb óvatosság tünik ki abból, hogy őrizték a Stibor vajda házát is. Ez feküdt Sz.-György kerek piaczán, a királyi palotával átellenben, azon két utcza közti egész homlokot elfoglalva, melyek a térre vezettek a polgári város felől. [1])

Ez bizonyítja, hogy csakugyan köröskörül, még a királyi palota felől is védve volt a város. Ha nem volna is mondva, hogy a Zsidó- és Szombati kapu s a közte levő falak is védendők, biztosan következnék ez. Mert minden időben, de kivált az ágyuk szereplése óta a nyugati oldal és éjszak-nyugati sarok voltak a legkitettebb részek, — nem számítván a Gellérthegy közelsége miatt veszélyeztetett királyi várat.

Csakhogy az erődítések Zsigmond korában még nagyrészben a régi modorúak voltak. — A régi modor kitünik abból, hogy a polgárok tornyokat és házakat használnak erődökül. Látjuk azt is, hogy némely bérbe adott háznak tornya van, melyet a bérlő köteles jó karban tartani. Egy 1448-diki szerződés, (az országos

[1]) Lásd *Melléklet* 230. l. Ez 1438-beli adat.

levéltárban)a bérlőt arra kötelezi, hogy a ház közepén levő tornyot *cseréppel* (s nem a közönségesen Bécsben is divatozott zsindelylyel) fedesse. [1])

Azonban szó van, mint láttuk, a tornyok közti falakról is. Föl lehet tenni, hogy nemcsak a házsorok oldala, hanem külön falak is, melyek a házsoron kivül estek, huzódtak el néhol, mint rajzunk a királyi várnak éjszaki felében feltünteti. Ezt is, mint Bonfin mondja, Zsigmond épitette volt.

Ezen kétféleséget találjuk Buda erődítésében jóval később is.

Az 1541-diki ostrom alkalmával is Budavárát egy részben a házsorok és tornyok kifelé álló, s a védelem érdekében massiv fala védelmezi [2])

De a várnak egy részét, s valószinűen a kitettebb nyugati és éjszaki oldalt, egy alacsonyabb, pilléres és bástyás fallal vették körül, mely más mint hadi czélra nem szolgált; de ilyen nem mindenütt volt, s egy részben még mindig vállvető házak és tornyok képezik, mint réges-régen, a védelmi vonalat.

A mi nagy mértékben hiteles irónk rövid szavai meggyőznek arról, hogy Budán a polgári város olyanszerű volt, mint a középkori német és olasz s átalán nyugat-európai városok. A házak mentül magasabbak s ritkán széles homlokúak, ugy hogy ház és torony közt a különbség majdnem elenyészett. És viszont tökéletesen egyértelmű volt a ház és erődítvény. Nem csuda, hogy még a XVII. században is *végház* annyi, mint határszéli *vár*. A lakház a város szélén kitartotta a hátát az ostromnak; a város kellő közepén levő ház viszont ugy volt alkotva, hogy egy utczai harcz esetén rögtön hadi lábra állhasson. Az erkélyek, melyekről a szinház látogatói hajlandók azt hinni, hogy Romeók és Juliák számára találták fel, egészen másnemű erkély-jelenetekre használtattak. Arra valók voltak, hogy a balcon alsó nyilásain égő szurkot, agyonzuzó köveket eregessenek le a fel- vagy bejutni óhajtó fejére. Budán, kevéssel a mohácsi vész előtt, egy zsidóüldözés alkalmával ezek egy-két házat tudnak erélyesen védelmezni, melynek tornya is volt.

---

[1]) *Melléklet* 226. l.

[2]) Caspari Velii »De bello Pannonico« 167. l. »Buda muro *admodum humili*, neque omni a parte cincta est: caeterum domus praealtae et in edito sitae, parietibus insigni crassitudine exaedificatis, pro muro habentur.«

A különbség az, hogy a vár védelmére szolgált házak külső fala alatt egy mentül mélyebb és szélesebb árkot is ástak, — mig a város belsejében levő házaknál ez hiányzott. Legfelebb nagy urak vagy klastromok tehették, néha tán nem egyébért, hogy leeresztő és felvonható hidkapuval adhassák meg a módját.

A budai várfalnál, vagyis a széltül eső házaknál nem volt elég, hogy Budán azok egy mindenütt meredek hegy ormán nyuladoztak az égnek, hanem mintegy az ellenség farkas-verméül körüskörül árok övezte őket.

Igy volt az a sok tekintetben hasonló fekvésű Belgrádon is az 1456-diki ostrom alkalmával. Pozsonynál Mátyás a megye nemeseinek megparancsolja, hogy segítsenek a vár árka kitisztításában a városnak; mert veszély idején ennek várában szokták magukat megvonni.

Báthory István is az 1490-dik év novemberében a szomszéd vidék *parasztságát* (tehát a nemesek jobbágyait) hajtotta rá, hogy a budai vár *árkát* kitisztítsák, a falakat földdel feltöltsék s. a. t. (Tubero, Schwandtnernél II. 160. l.)

Egy valamivel későbbi zenebonában, mely a budai várban folyt le, ismét találunk rá adatot. Kevéssel a mohácsi esemény előtt Budán a népdüh kitört az akkori kincstartó, Szerencsés Imre ellen. Házát meglepik. Maga s tivornyázó vendégei az ablakon menekülnek. Hozzá van téve azonban, hogy a mint egy kötelen az ablakból a *vár árkába* leereszkedtek, a kötél megégette tenyeröket. A ház a Sz.-György térnek Duna felőli oldalán volt. Ha már a Duna felől is árok volt a külső védfal alatt, mennyivel inkább kellett lennie a hegyeknek fordult oldalakon! De látjuk, hogy a ház külső fala alatt volt az árok.

Ez az erődítési mód igen rosz volt a csak kevés hatású ágyuk ellen is. A sok emeletű magas házfalak ledőltek, s okvetlenül kifelé az árokba, ha az épület alja meg volt rendítve. Magától telt föl az árok. De még ennél is nagyobb hátrány volt az, hogy ily erődítés mellett az ostromlók képtelenekké lettek a szabad mozgásra, s különösen az ágyuknak és más hadiszereknek a legkitettebb pontokhoz való gyors szállítására.

Egyszerűnek tünik fel az az ujítás, melyet a királyi vár egyik részére nézve említénk, mely szerint meghagyván a régi házfalakat és tornyokat, azokon kivül s tőlök függetlenül vonuljon el alacsonyabb védfalakból és bástyákból egy falgyürű, me-

lyet hatalmas földtöltéssel is lehet béllelni. Ennek előnye nemcsak a nagyobb szilárdságban állott, hanem abban is, hogy a külső fal és a házsorok közt egész egy utczát lehetett szabadon hagyni, hol ágyuk, más lovas kocsik és egész csapatok mozoghatnak. Ugyde épen ezen főelőny miatt a régi árkot fel kellett tölteni, s ha árok kellett, azt az alacsony külső falon kivül megásni. Ez a földmunka agyagban is fáradságos és költséges, mennyivel inkább a várhegyen, hol kővágó munkáról volt szó, — mégpedig mintegy tizennégy-tizenöt száz folyó öl hosszúságban, mennyi a polgári vár külső kerülete volt. Igaz, ebből leszámíthatjuk a Duna felőli részt, hol még ma sincs mindenütt kijebb hozva a várfal, mint a házfalak.[1]) Ott ma is van ház-ablak, melyből egyenesen a várfal aljába ereszkedhetik le — a pók. Azonban a várhegy hosszához képest keskeny levén, kerületének összes hossza nem állott arányban a térfogattal, s igy a lakosság számával összehasonlítva, oly várak kerületével, melyek közelebb járnak a quadrat vagy kör alakhoz.

Hozzá vehetjük, hogy a várfal-építésnek a budai várnál sajátságos nehézségei vannak. Hézagonként kemény sziklába kell vágni az alapot, de viszont hézagonként barlangokra vagy oly sziklarepedésekre bukkannak, melyek puha törmelékkel telvék tetemes mélységre. Itt vagy czölöpzetre, vagy egyik szilárd szikla résztől a másikig bolthajtásra kell állítni magát az alapot. A régi budaiak, ha semmi egyebet nem tudtak is a geologiából, de ezt az egyet oly jól tudták, mint akármelyik mai tudós.

A Mátyás korában már javitott ágyukhoz képest czélszerűen tervezett uj védelmi művek alkotása tehát elég nehéz munka lett volna. Alatta, ugy látszik, semmi ujítás sem történt a védvonalakon — legfeljebb fenntartották a meglevőket, kivált miután egyfelől a veszélytől való félelem nem sarkalta a szorgalmat, másfelől nem hitték, hogy ha egy nagyobb ellenséges sereg Buda felé közeledik, a falakban bizni lehessen

Nagy munka volt Zsigmond alatt is az alacsonyabb külső fal emelése. Annak a korábbi sorokon alul a hegyoldalban kellett kezdődnie. A fal a régi védvonal talpán felül kisebb-nagyobb magasságra fölemeltetvén, azt belül fel kellett tölteni az azelőtti mély

---

[1]) Lásd az Albert főherczeg ut felett a Vizi kaputól a Jezsuita lépcsőig való falakat.

árokkal együtt, mi által a korábbi házsor néhány ölnyivel beljebb maradt. Néhol a terület egyenetlen szinvonalát is a járható ut kedvéért emelni kellett, mi által a korábbi házak alacsonyakká lettek kivülről.

A budavári erődök átalakításának némi nyomai maig is szemlélhetők, annyi ostrom s oly sokszoros megujítás daczára is. A mai Bástya-sétányon, kivált éjszakibb táján, az Országház irányában, ma is több ház, ablak és ajtó elárulja a szinvonal feltöltött voltát.[1]) Sőt mikor ujabban a skót szerzetesek uj házának, szemben az Országházzal, helyét elkészitették, egy templom vagy klastrom kapujára akadtak, melynek csucsa körül-belül egyenlő magasságban állott a sétány szinvonalával.

A feltöltés ily mértéke ujkori ugyan, de bizonyságul szolgál a földtöltéses körfalaknál követett eljárásra. Van egy ház is ott, melynek a várfal felőli ajtaján benézve látjuk, hogy az udvar jó mélyen van a sétány szine alatt, sőt a levezető lépcső egy régi torony lehetett egész alkatára nézve. (A 39. sz. ház). Tovább kutatva, nemsokára arról is meggyőződünk, hogy sok helyen az eredeti védelmi vonal beljebb volt, mint a mai házsorok homloka.

E tekintetben érdekes bizonyosságot nyerünk a várnak éjszaki oldalán, a Bécsi kaputól a Nándor laktanyához vezető utban. Ez a Nándor utczában fekvő 3. számú ház.

A Nándor bástya nevű sétányon (a Bécsi kapun kimenve balra) a mai várfal s a régi házsor közt jó széles ut vezet. Ezen a belső házsoron, nem messze az államnyomdától, ódonsága által tünik fel két ház, mely mintha a régi várfalon állana. Meglep, mennyire kiszélesitették itt a várat. De meglepetésünk még nagyobb lesz, ha azon házak egyikének a város felé nyiló kapuján s egy szobáján át az udvarra jutunk.[2]) Látjuk, hogy egy régi falon tul, melyen első emeletül faépület áll, egy másik udvar van, s csak a második udvar szélső épülete az, melyet a sétány felől régi védvonalnak tartottunk. A valódi legrégibb vonal az a belső, melyen a faépület áll. A massiv fal előtt, mint a háztulajdonos mondta, árok volt, melyet ujabb időben töltöttek fel. A mai várfal

[1]) A 39. számu ház és szomszédsága érdekes e részben.

[2]) Mellékes itt, de érdekes, hogy a kapualja tojásdad kerek boltiv, s a kapu szemöldökén és küszöbén mindkét felől a kőbe egy-egy kerek jókora nagy lyuk van vágva: nyilván a régi kapu sarkai forogtak benne. — Egészen római utánzás.

párkányától a külső házsorig mintegy 8—9 öl, — s ezen külső házsortól a legrégibb falig körülbelül ugyanannyi.

Ennek megfelelőleg, ugy látszik, beljebb volt a régi Szombati kapu is, mint a mai Bécsi, s tán nem is azon a helyen. Mikor a mai államnyomdához az uj építkezések folytak — a hatvanas évek végén, — a mai második udvar közepén találtak a régi erődítés s hihetőleg épen a régi kapu nyomára. [1])

Mindezekről azonban csak szakértők tüzetesebb vizsgálatai nyomán lehetne majd nemhogy rajz-, hanem csak szóbeli leírást is adni.

Ez az időnkénti tetemesebb kitolása a várfalaknak a legtöbb ponton világos onnan is, hogy a mai bástyák elhelyezésén nyilván már Vauban rendszere, tehát a visszafoglalás utáni korszak látszik meg. Sőt elég csak azt jegyezni meg,hogy a mai falak legrégibb szakaszainak nagy része *tégla*. Sem a mohácsi vész előtt a magyar, sem később a török nem építette volna téglából még a várfalat is.

Ha ez áll, a régi alacsony várfal is, a mennyiben meg volt 1541-ben, a mai bástya-sétányok, vagy a mai házsorok külső fala alá van temetve.

Végül még csak azon falról szólok, mely a külvárost, a mai Vízivárost is védte. — Ez meg volt Zsigmond korában is. — Ugy látszik, nem a mai Fehérvári kapunál kezdődött, hanem a vár éjszak-nyugati sarkán, s ugy került le a mai Sz.-János kórház felé, onnan a mai lovas vasut hosszában azon pontig, hol ez a vasut a Ganz-féle gyár mellett elhaladván, a Duna partra ér, hol még nehány év előtt meg volt, ha nem is a XV. századbeli, de egy későbbi kerek bástya.

Ezt a falat az alsó külvárosok polgárai őrzötték.

Azonban természetes, hogy ezt csak külső védelmi műnek tekintették.

A budai várnak is meg volt három szokott része: egy belső vár vagy citadella, — itt a királyi vár. Aztán a kerített város; s végre a szintén kerített, de mindig gyöngébb külváros.

---

[1]) Péchy Imre ur, az Államnyomda érdemes vezetője tud erről érdekes részleteket beszélni, kinek ez adatokat köszönöm.

IX.

A BUDAI EGYETEM.

Buda történetéhez tartozik még szólanunk egyetemeiről. Egyik a Zsigmond korabeli ó-budai, másik a Mátyás kori várbeli Egy harmadik állítólag tervben volt Mátyás alatt.

Már az Árpádházbeli királyok alatt virágzott Veszprémben egy egyetem, mely igen becses irattárával együtt leégett 1276-ban. Főkép jogi egyetem volt, mint a bolognai.

Csaknem száz év mulva állítja fel Nagy-Lajos király, a pápa engedelmével a *pécsi* egyetemet. A pápa engedélye 1367-ben kelt.

A pécsi egyetem engedélye nyomban követi a *bécsiét*, mely 1365-ben kelt. Az évszámok gyanittatják a *versenyt*. De a bécsi maga már egész bizonyossággal verseny intézet akart lenni a prágaival, melyre IV. Károly cseh király és német császár még 1347-ben nyerte meg a pápa engedmény-levelét. A három akkori nevezetes uralkodó család, a luxemburgi (cseh király), a habsburgi és az anjoui vetekednek a civilisatio műveiben is a XIV. században. De maga a császár is a prágai egyetemmel csak az összes Európa felett osztozó bolognai és párisi egyetemeknek a jogtudományban és a theologiában való külön monopoliumait akarta megszüntetni.

Nem egy kérdés lesz világosabbá, ha szem előtt tartjuk, hogy az *universitas* szó, nem a tudományok összeségét vagyis egyetemét jelentette, hanem az egyetemi polgárok közönségeét. Bolognában, hol a hallgatók legnagyobb része élemedett, s a tanárral egyenlő rangú polgár volt, a rectort, ki alá a tanárok is rendelve voltak, épen a hallgatók választották, — universitas azt tette, a tanulók testülete, mint a hogy nálunk a vármegye nemessége *universitas nobiliumnak* czímezte magát. Tudomány szempontjából az egyetemek czíme *studium generale*, s néha *gymnasium universale*; — gyakran csak *studium*. A bolognai és párisi egyetem, mint legrégebbiek, voltak a minták. De szintén

fontos megjegyeznünk, hogy sem az utóbb nevezett két régi, sem a XIV. századbeli többi nem az illető nemzetek egyetemei voltak. Ellenkezőleg mindeniknél az egyetem összes polgársága, (mai kifejezést használva) Európa összes nemzetei, s ugy szólván Európa világtájai szerint volt felosztva. A bolognai csak két részre volt osztva: hegyentuliakra (nem-olaszok) és hegyen inneniekre (olaszok). A párisi négy világtáj szerint.

A bécsi egyetem négy nemzetisége, vagy inkább világtája közt az egyik Magyarország volt, de Cseh-, Morva-, Lengyel-, Horvátországgal, az aldunai népekkel és görögökkel együtt.[1] Ebből látni, hogy már az egyetem szervezetében cosmopoliticus az alapelv.

A pécsi egyetem alapszabályai ismeretlenek előttünk. De nem lehet benne kétség, hogy leendő polgárai osztályozását egész Európa térképéről olvasták le.

Ezt tartva szemmel egy kis világosságot nyerünk arra a kérdésre, miért nem Budán állította fel Nagy-Lajos az ő egyetemét?

Egyfelől azért, mert Buda közelebb esett a hatalmas vetélytárshoz, Prágához. A bécsiről Lajos kevésbé tudhatta, hogy mivé fejlődhetik. Alapítója Rudolf meghalt 1365-ben, s ügye fenn látszott akadni. Aztán Budavára kicsiny volt egy ily európai intézethez. Ugy kell lenni, Pécs a mellett, hogy kerített város, egyszersmind tágasabb vagy terjedésre képesebb volt.

Az egyetemet nem volt szabad más, mint erősített városban helyezni el. Igy a székhelynek, okvetlenül a nagyobb kulcsos városok valamelyikének, kellett biztosítani azt a pusztulás ellen.

Bécsben Rudolf terve szerint az egyetem a várfalakon belül egész egy városrészt foglalt volna el. — De a polgárság azt a különben is alig kivihető merész tervet ellenezte. Bécsben egyik akadály az egyetem létrejöttében épen a bécsi polgárság volt. — Különösen bajos volt alkalmas épületekre tenni szert a könyvek, tanárok, tantermek számára. — Voltak más akadályok is, anyagiak és szellemiek, és politikai természetűek.

A bécsi egyetemnek vagy huszonnégy év kellett, mig alakulni tudott. Végleges szervezkedése 1385-tól 1389-ig ment végbe

[1]) Aschach. Geschichte der Wiener Universität. 38. l.

Azt lehet mondani, 1365-től kezdve vagy husz évig fennállása egy hajszálon függött.[1])

De már ekkor, — kivált hogy Nagy-Lajos nem élt többé, a bécsi jóval előbbre volt, mint magyar versenytársa. Mert 1365-ben és 1367-ben mindkettő egyetemre (studium generale) nyert engedelmet; de mindkettő a theologiai osztály kizárásával, csak a jogi, orvosi és művészeti (philosophiai) szakra. A bécsi azon husz év alatt kieszközölte a pápától a hiányzót, — mig a pécsi mindvégig kiválóan jogi egyetem volt. Ebben hasonlított régi mintaképéhez, a bolognai egyetemhez.

Talán a bécsi egyetemnek 1389 körüli hatalmas felvirágzása okozta, hogy Zsigmond király a nevezett évben uj engedelmet eszközöl ki a pápától, most IX. Bonifaciustól, hogy Ó-Budán egyetemet (studium generale) állítson fel, melynek cancellárja (mintegy tiszteletbeli igazgatója) az ó-budai káptalan prépostja legyen, és hogy a káptalan tagjai ezen egyetem doctorai közül legyenek választhatók.[2])

Kár hogy a pápa bullája egész terjedelmében nem ismeretes. De az egyetemről biztosabb tudomást nyerünk hat évvel későbbi időből.

A pápa 1395-ben Lukács csanádi püspököt egyszersmind ó-budai préposttá, s mint ilyet az ó-budai tudományos intézet cancellárjává nevezi ki, habár egy facultásban sem tudor.[3]) — 1396-ban a bécsi egyetemről Horow (Horb) Jánost meghivják tanárnak az (ó) budai egyetemre.[4]) Ez a philosophiai szak létezését bizonyítja. De Bécs is husz évig volt meg csak a philosophiával, mig az egyetem többi karai is szervezkedni tudtak.

Hihető, hogy valamint Bécsben, ugy Ó-Budán is a terv teljes kivitele közt nagy volt a hézag — időben is. — Politikai zavarok állottak be, s az ország ügyei csak 1405 körül jöttek rendes kerékvágásba. Az ó-budai intézet hihetőleg alig lett vala-

---

[1]) U. a.

[2]) Inhofer után (Annales Eccl. Hung. I. 328.) Ábel Jenő »Egyetemeink a középkorban« 57. l.

[3]) »Officium cancellariae *Studii* dicti Oppidi Veteris Budae exercere licite valeas, non obstantibus quod in aliqua facultate Doctor non existas«. Ábel. U. a. 60. l. Fejér nyomán.

[4]) »M. (agister = tanár) de Horow promotus ad collegium in Universitate Budensi.« (Fraknói nyomán Ábel J. 60. l.)

mivel nagyobbá, mint volt a pápa engedélye előtt — egyik tekintélyesebb hazai iskola.

Mert 1410-ben XXIII. János pápa arról értesít, hogy Magyarországon nincs egyetem (studium generale).

Megbizza nunciusát, szemeljen ki Magyarországon, vagy az alá tartozó részekben egy nevezetes, gazdag helyet egy egyetemnek, mely elég alkalmas legyen az intézet biztosítására és fölvirágzására, s tegyen erről jelentést. [1])

Nem tudni, ennek nyomán ismét Ó-Budát választották-e, vagy az ó-budai intézet ismét fölemelkedett e nélkül is.

Az 1412-dik évből említik a bécsi egyetem jegyzetei Pesti Bricciust, és 1415-ben Temesvári Miklóst, mint a budai egyetem tanárjelöltjeit (baccalarius).

Feltünő az, hogy a bécsi egyetem jegyzőkönyveiben a magyar egyetemet nem nevezik ó-budainak, hanem egyszerűen *budainak*. Pedig Bécsben bizonyára tudták, hogy Buda = Ofen és Vetus Buda = Etzelburg, és hogy az egyetem Etzelburgon van. Miért nevezik mégis *budainak?*

Ennek oka az, hogy az ó-budai káptalan hivatalosan soha sem irta magát ó-budainak, mindig csak egyszerűen *budainak* (Capitulum Budense). S ez nem annyira az egyháznak a régiséghez ragaszkodásából, hanem világi törvényszéki pedanteriából folyt. Az ország valamennyi törvényhatósága II. Géza ideje óta »Capitulum Budense«-t ismert, — s féltek a neven csak egy jótát is változtatni, nehogy ebből magából fegyvert kovácsolhasson a rabbulistica. Miután az egyetem a káptalannal volt egyesítve, azt sem lehetett, ugy vélték, azon névről nevezni, a melyet az egész világ használt, *Ó-Budáról.*

Ha Bécsben értették a helynév magyarázatát, — nem tudta azt mindenki, s épen a németeknél a helynevek összezavarása miatt nagyon homályos lehetett a dolog mibenléte. Igy épen Zsigmond alatt a konstanczi zsinat idejéből birjuk egy érdekes documentumát annak, hogy a németek sehogy sem tudtak kiokosodni a rejtélyből.

A konstanczi zsinatra az ó-budai egyetem is küldött képviselőket tanárai közől, kik az esztergomi érsek kiséretében ott

[1]) . . . . »accomodo et idoneo (loco) ad *conservationem* et exaltationem ipsius studii.« A conservatioban foglaltatik a maradandóság vagy biztonlét. (Közli Ábel J. (Theiner nyomán) 57. l.)

megjelentek s végzéseket is pecsételtek meg. — Valamivel később, a kik a nevezetes gyülekezet krónikáját megírták, a pecsétlenyomaton alkalmasint csodálkozva olvasták a *Budensis* nevet. Könnyen megtörténhetett, hogy Budának kezdő betűje, mint gyakran, lefektetve volt vésve, s a körirat S. *Budensis studii.* (Sigillum Budensis studii). [1])

Elég világosan lehetett az metszve, s még sem hitték, hogy Budát kell olvasni. Erről a városról az egész tanult világ tudta, hogy a császár residentiája. Tudva volt az is a konstanczi zsinat alkalmával, hogy Magyarország egyeteme *nincs* Budán, vagyis németül *Ofen*-ben Tudhatták a németek azt is, hogy az onnan nem messze egy kevéssé ismeretes kis városkában áll, melyet az egész német világ Etzelburgnak nevez; de kevés külföldi tudta latin nevét. — A Vetus-Budára azért nem gondoltak, mert németül Alt-Ofen *Pestet* jelentette, mely mint kereskedő város szintén ismeretes volt, s azt is tudták, hogy ott sincs egyetem.

Az ó-budai egyetem pecsétjének pajzsán egy benyuló kéz egy nyitott könyvvel volt ábrázolva Ezt találjuk, ha nem is vonásról vonásra, az akkori bécsi egyetem pecsétjén is. Ott a körirat ez: »S(igillum) Rectoris Studii viennensis.« [2])

Az ó-budai egyetem pecsétje — mint láttuk — ez lehetett:

S. Budensis studii.

(Sigillum Budensis studii).

A konstanczi zsinat krónikása találgatván a köriratot, abban állapodott meg kétségkivül, hogy a lefektetett betü, B, nem egyéb, mint a német kettős w, melyet *u*-nak is szoktak olvasni, a rákövetkező *u*-t pedig góth irásban bajos megkülönbözettni az *n*-től. Ezt tehát *n*-nek vette; végre hozzáolvasta a kezdő *S*-et.

A krónikások olvasása szerint lett *Sundensis* studii. Tehát Etzelburg latin neve Sunda. Sőt Ó-Budát, mint helynevet ugyanazon krónikák igy is irják: *Sundens.* [3])

---

[1]) Fejérpataky László jeles palaeographusunktól tudom, hogy az ilyen betüdöntés nem volt szokatlan.

[2]) Aschbach. Geschichte der Wiener Universität. A kötet végén a rajzok közt.

[3]) Ábel Jenő idézett munkálatában sorra veszi az eddigi conjecturákat ezen helynév elferditésére nézve. Még 1581-beli nyomtatványban is egy distichon a sundai egyetemről szól:

Bármint legyen ez, az ó-budai egyetem nemcsak képviselve volt a híres konstanczi zsinaton, hanem, ugy látszik, mentül kevésbé versenyezhetett a bolognai, párisi, prágai és bécsi egyetemmel, Zsigmond király annál inkább kérkedni akart vele, mint tulajdon alkotásával.

Első tekintetre is feltünik a képviselők sokasága, kik állítólag az ó-budai egyeteméi volnának. [1])

Öten is elő vannak számlálva ily minőségben, bár valószinü, hogy csak kisebb részök volt valóban tanár.

A bécsi egyetem, mely már ebben az időben nagy és gazdag intézet volt, elejénte két követet küldött Konstanczba, de azután állandóan egy maradt ott képviselőnek. [2])

A konstanczi zsinaton még egy budai tanárt (magistert) említenek 1415-ből, *Mode* Jánost, ki ó-budai olvasó s a mellett nagyváradi kanonok is. A müvészetek, illetőleg philosophiai szak tanára volt. [3]) E szerint az egyetem képviselői nagyon is számosak.

Bár mint volt is ez, az utolsó, elég zavaros s elég keveset mondó adat az ó-budai egyetemről épen a konstanczi zsinat alkalmával fordul elő, ugy a mint előadtam. Mikor szünt meg, miért szünt meg? — épen oly kevéssé tudjuk, hogy voltakép csakugyan meg volt-e alapítva, vagy csak épen szerény kezdet maradt. Nem is

---

»Sundensis terris esset postrema Scholarum,
Si tua non ferret, perfide Turca, juga.«

(A sundai oskola a világ legszélsője volna, ha a hitetlen török jármát nem viselné.) Podhradczky. Hist. Dipl. Urbis Budensis II. k. 440. l. (Kézirat a Nemz. M.-ban.)

[1]) Az egyik följegyzés photographiai másolatában ezt olvassuk:

»Von der schul zu Sundensz in Ungern, die da komend mit dem Etzbischof von Gran:

Dnus hainricus prepositus pudensis; Matheus de dyernach, Thomas de Wiszenburg (doctores in theologia); Tatheus de Vico mercato, Nicolaus bissnow (doctores decretorum); Dnus Symon clostein *magister* in Medicinis.« — Másutt de Vicomercato előfordul mint egyszersmind theologia *magistere*. (Abel Jenő. Egyetemeink a középkorban 61. l. Reichenthal Ulriknak a konstanczi zsinatról szóló jegyzetei nyomán.)

Ugy vélem, a fentebbi vezeték nevek egy része legalább helynév, mely megmondja, hogy az illető keresztnevet viselő hová való lelkész vagy szerzetes, vagy kanonok. Diernach = Inczéd, Vasmegyében. Wissenburg = Székesfehérvár. Bissnow = Besnyő. Vicomercato az már olasz, és Clostein német. Ez a kettő pedig már tanár, *magister*. Tulajdonkép az ó-budai préposton kivül csak ezek voltak az egyetem képviselői.

[2]) U. a. 23. l.

[3]) Bunyitai. A nagyváradi püspökség története. I. k. 217., 230. l.

állt oly helyen, mely megfelelt volna a pápa kikötésének, s átalán az akkori kivánalmaknak. A faluszerű helység, ha kiépül vala is, egy ily nagy intézet befogadhatására, védve nem volt. Az akkori egyetemek helye a kerített városok falain belül volt. És még ha Ó-Budát Zsigmond uralkodása kezdetén kőfallal erősíti is meg, már uralkodása végén belátja vala, hogy az egészen védhetetlen: a sikon feküdt városkát a szomszéd hegyekről össze lehetett lövöldözni.

A történelmi adatok 1415-től kezdve mintegy ötven évig hallgatnak akár Ó-Budáról, akár Budáról, mint egyetem helyéről.

Mátyás király mindjárt uralkodása elején, még II. Pius pápa életében 1465 előtt folyamodhatott a pápához engedelemért egyetem fölállítására Magyarország területén. A folyamodás, sajnos, tudtommal nem ismeretes. A pápának — most már II. Pálnak — is csak azon leveléről van tudomásunk, melyben értesíti az esztergomi és kalocsai érseket és a veszprémi püspököt az egyetem engedélyezéséről.

Első, a mit ebből azonnal megtudunk az, hogy Magyarországon a szó szoros értelmében vehető egyetem nem létezett 1465-ben.[1]) Azt hiszem, nem lehet oda magyarázni ezt, mintha ilyenféle ne létezett volna, ha másutt nem, Pécsen. Ezt bajnak írta volt a király, mivel a tanulni vágyó magyarok szegények, s az ut hosszú és bajos, és a nyelvek különböző volta miatt elmulasztják a külső egyetemek látogatását. A pápa megengedi, hogy az arra alkalmas bármely kisebb nagyobb városban állíthasson a király egy bármennyi *facultasú* egyetemet, a *bolognai* mintájára, de szabályait terjeszsze föl először a pápához.

Mátyás Pozsonyban állított fel egy egyetemet.[2]) Pozsony az akkori viszonyok közt, ha nem is nagy, de a nagyobb hazai városok közé tartozott, és szükséget pótolt, a mennyiben az Austriával való barátságtalan viszonyok miatt a magyar ifjak a bécsit kevéssé látogathatták. — A pozsonyi egyetemet már 1467-ben megnyitották.

---

[1]) »Sane exhibita Nobis (írja II. Pius) nuper pro parte charissimi in Christo filii nostri Mathiae regis Hungariae illustris petitio continebat, quod in regno Hungariae licet amplo et fertili non viget aliquomodo *Studium Generale*.« (Katona Hist. Critica XV. köt. a nevezett évhez.)

[2]) Ábel Jenő. Egyetemeink a középkorban. 31—35. l.

De a pozsonyi egyetem mellett Mátyás Budán is állított föl egyet a maga költségén. A mint a pápa fennidézett nehány szava mutatja, Mátyás gyakorlatibb szempontból fogta föl az egyetemeket. Nem tartotta többé azt, a mit az előbbi században tartottak, mintha ily intézeteknek szükségkép nemzetközieknek kellene lenniök. Szerinte a hazai egyetem föladata az, hogy megkimélje a hazai fiatalságot a külföldre utazás költségeitől s azon kellemetlenségektől, melyek az életbeli nemzeti köznyelv nem-tudásából származnak. — Nem akarta Mátyás, ugy látszik, a pozsonyi egyetemet sem európaivá tenni. Sőt az eszmét tovább vitte. Nem látta be sem azt, miért kelljen a hazában is csak egynek lennie, sem azt, miért kelljen mindeniknek minden szakot magába ölelnie.

Azonban nemcsak a változott idők gondolkodását mutatja ez. Az ország viszonyai csaknem rákényszerítették, hogy egy teljes egyetem helyett két-három csonka működjék. Nem volt elég nagy sem Pécs, — hol folyvást fennállónak vehetjük az ottani egyetemet, mely jogi volt főkép, — sem Pozsony egy nagy egyetem fölállítására. Szűk volt ily czélra a hegyen épült Budaváros is. De Mátyás alkalmasint hozzá vette legalább a tanulók és tanárok lakására nézve a külvárosokat is.

A budai egyetem létezése Mátyás alatt kétségbe nem vonható tény. El volt az helyezve közel Boldogasszony templomához a mai Iskola-téren állott Domokos rendiek épületében. A városnak nem széle, hanem központja volt ez. Előnye az is, hogy épületei a Duna felől estek, s ott is oly ponton, mely akár a kis svábhegyi, akár a gellért- és naphegyi ellenséges ágyuknak legkevésbé volt kitéve. Csakhogy megnyitási évéről nincs oly positiv adatunk, mint a pozsonyiéról. — A Mátyás dicsőítését párbeszédbe foglalt olasz *Carbo* Lajos 1482-ben halt meg, s ugy látszik, 1473—1475 közt irta párbeszédét. Ebben azt olvassuk többek közt, hogy Mátyás uj egyetemet szándékozik Magyarországon fölállítani, s oda tanárokul olasz tudósokat híni meg.[1])

Mátyás királynál rendesen, mint láttuk, gyorsan követte a

[1]) »(Mathias) etiam de novo in Pannonia studio erigendo cogitat et nisi cavetis praeclara quaedam ingenia vobis (italis) eripiet.» Toldi F. czímtelen és kiadatlan, bár kinyomott »editio«-ja nyomán. Ábel i. m. 84. l. — Kazinczy G. Mátyás Király. 113. l. Igaza van Ábelnek, hogy Kazinczy fordítása itt téves.

kivitel a szándékot. De kevés nyoma levén annak, mintha sikerült volna neki Olaszországot megfosztani némely hires tanártól a magyar egyetem számára, — az uj egyetem létesítése késedelmet szenvedhetett némely meghiusult kisérletek miatt.

Az igen gyér adatok egyike arra mutat, hogy az uj egyetem a *budai* várban állott már 1478 körül. — Mert egy oly tanárról van szó, ki 1474-ben még Németországon van, és 1481-ben mint budai tanár ád ki könyvet Velenczében. Neve *Niger* (Schwartz) Péter Domokosrendi barát.

Utóbb nevezett könyvének ajánlata Mátyás királyhoz van intézve. [1]) A bevezetésben többek közt ez áll:

»Királyságodnak ezen fényesen virágzó székhelyén, Buda városában a Predikátorrend házában *egyetemet* állítottál fel. [2]) Mindennemű disciplinából, a philosophiából, theologiából és a szent írás ismeretéből itt mindenki oly bőven meríthet, a mint csak kivánja. Ily isten előtt kedves és emberre nézve hasznos műnek eszméjében és alapján kezdve te vagy (Mátyás király) egyedüli alkotója, Kegyedben részesíted, tekintélyeddel emeled, fenntartásáról és javadalmazásáról kegyesen gondoskodol. A tanárok és igazgatók bőven kiszolgáltott aranyaidban kapnak évenként fizetést. Magoknak a tanitványoknak élelmet, ruházatot, lakást, s mindent bőven kiszolgáltatsz, a mi nappali, éjjeli szükségeikre való.«

Ezeket 1481-ben Niger ugy írja alá, mint a *nevezetes* egyetem »méltatlan« igazgatója (regens). [3])

Feltünő, hogy maga az egyetem rectora azt állítja, mintha minden tudomány szakra kiterjedne a budai egyetem, — holott előszámlálván a szakokat, az tünik ki, hogy csak philosophiai és theologiai karból áll. Hiányzik a jogi és orvosi *facultas*. De hihető, hogy azok felállítása is csak idő kérdése volt. — A budai egyetem tanárai neve is bizonyítja annak fennállását.

---

[1]) A könyv czíme: »Liber accuratissimarum questionum super arte veteri Aristotelis qui *Thomistarum* appellatur.« (Röviden Clypeus Thomistarum.)

[2]) *Universale gymnasium*nak van nevezve. Mátyás maga a bécsi egyetemet is igy nevezi.

[3]) A latin eredetit idézi Ábel Jenő jegyzetei között. i. m. 88. l.

Igy 1487-ből *Márton* a philosophia (artium) és a szent theologia tanára, egyszersmind a budai főegyház *plebanusa.* [1])

Ez érdekes adat. A bécsi egyetem is főleg a Sz.-István egyház nagy és gazdag káptalanával volt egyesítve, melynek 24 kanonokja volt. Ugy látszik Budán is, hol a főtemplom személyzete harmincz papból is állott, kapcsolatban volt a főplebánia az egyetemmel, nemcsak a Domokos rendiek szerzete. Utóbbinak tagjai különsen a theologiát tanították. A rendnek Budán lakott tartományi főnöke, ki egy ideig Győri Paulin volt, Mátyás idejében, a theologia tanára. [2])

Német földről behitt philosophiai tanár volt Budán Rorbeck Pongrácz, kiről 1481 és 1483-ban van szó. De mind amellett hogy tanár (Magister), ugy van czímezve, mint iskolamester (ludi magister) a budai Boldogasszony templománál. [3]) Igy valószinű, hogy az egyetemhez egy alsóbb intézet, tán gymnasiumféle is tartozott.

Régi egyetemeink fennállásáról, mint láttuk, igen kevés az adat, még oly generatiók alatt is, mikorról legalább fennállásuk kétségtelenül documentálható. — Ebből azt kell következtetnünk, hogy fennállhatott sőt virágozhatott valamelyik oly időben is, mikorról egy adat sem maradt fenn. Feltünő, hogy a meglevő adatok közűl egy sincs, mely az illető egyetem tulajdon actái közül való volna, — kivéve a konstanczi zsinaton használt pecsét lenyomatot, s még az az egy is ízetlen tréfát látszik üzni magával a névvel, melyet megörökítendő volna. — Az adatok igen kerülő uton s a különös véletlen játékául maradtak fenn, — a pécsi, ó-budai és budai egyetemre nézve.

Az utóbbiaknak magukkal székvárosukkal együtt 1541—1543-ban kellett elpusztulniok, bármi hatalmasan virágzók lettek volna is. Elpusztult az intézettel együtt annak minden irománya is. — Az egy pozsonyi kerülte ki a török hódítást és uralmat. De ez leginkább az által, hogy Mátyás Bécset meghódította, s annak

---

[1]) Nos Martinus Artium et S. Theologiae professor, apostolicae Sedis protonotarius, Plebanus ecclesiae majoris B. M. Virg. Budensis.« Kaprinai nyomán. U. a. 88. lap.

[2]) Formulae Solennes Styli. 366. l.

[3]) Az illető két levelet a pozsonyi káptalan iratai közül kiadta Knauz a »Magyar Sion« folyóiratban III. 68. l. Idézi Ábel Jenő 90. l.

egyetemét állandóan magához és hozzánk tartozónak vélte, fölöslegessé vált, és csakugyan megszünt

Pedig csak ez lett volna az, mely különben mentes lesz vala az erőszakos enyészettől, s magával együtt régi irományait is megtarthatja vala a legujabb korig.

Elpusztult városaink egyetemeinek irataival, ha elejénte mentettek is meg belőlök valamit, senki sem gondolt, mivel azok alapján semmiféle pört nyerni nem lehetett, mint az akár kihalt családok és székhelyeikről elbujdosni kénytelen egyházi testületek okleveleivel. — Csak oly magyar egyetemnek lehetne történetét valóban megírni, mely fennállott volna folytonosan napjainkig.

X.

MÁTYÁS KIRÁLY CASTRUMA.

Nagy dolgokat véghez vitt férfiak közös sorsa, hogy lelkesült bámulóiknak nem gondolkodó része, tehát a tömeg, csudatetteket fog rájok, melyeknek akár megtevésében, akár elhitetésében ők ártatlanok,— s legnagyobbb részben nem is az egykorúak, hanem későbbi generatiók. A katholikus egyház szentjeinek ez ád több nimbust; világi nagy embereknek ez a szerencsétlensége Mátyás sem kivétel a szabály alól. Még ma is történelmi tudós munkákban, minden iskolában hirdetnek róla egy szem nem látta, fül nem hallotta, de tán épen azért közkedvességű csudát.

Elfogadott — (bár afféle hiszem is nem is) — állítás, hogy Mátyás király Budán, a már alatta Pozsonyban s általa benn a budai várban fölállított egyetemen kivül valahol Buda külterületén oly egyetemet tervezett, sőt az már épülőfélben is volt, mely 40,000 bennlakó tanulónak befogadására elegendő lesz vala tanáraival együtt, — s minden kigondolható szükségessel ugy ellátva, mint ma egy Austráliába vitorlázó tengeri hajó. Nagyszerű eszme! Annál nagyszerűbb, mentől képtelenebb.

Honnan szerzett volna össze Mátyás annyi tanulót, miután Európa többi nemzeteinek is voltak már egyetemei? Hová tette volna az évenként ezrével doctorizáló tudóst? Honnan kapott volna számukra abban az időben nehány száz tanárt? — Miből tartotta volna fenn ezen legszigorúbb internatussal egybekötött intézetet, mikor a hatalmas szultánnak összes rendes katonasága is csak mintegy fele volt annak, a mennyi diákja Mátyásnak lett volna? Akármely akkori kincstár meg nem birta volna, az állam más szükségeinek fedezésén kivül, azon egyetem költségeit. Soha sem volt ilyen nagy egyetem, s valószinű, hogy soha sem is lesz a világon. Még a római császároknak, a világ ezen urainak, félőrültjei sem gondoltak ki ilyest.

Jelesebb történészeink különös helyzetben érezhették magukat ezen tárgynál. Elvetni nem merték, mint elég szavahihető

kutfőből származót. De a scepsis kitünik nálok. Teleki, Mátyás érdemei méltatásában (az V. kötet végén), nem említi a tervet, csak czéloz rá, — elhalasztja tárgyalását azon meg nem jelent kötetre, hol kétségkivül elő lesz vala adva a tudományok és művészetek állapotja a Hunyadiak korában.

Mit mondanak Szalay és Horváth Mihály? Mindkettő elmondja nagyjából az egyetem tervét ugy mint Heltai előadja. Mindkettő ismerte ezt a kutfőt, ugy mint akárki más. De egyik sem rá hivatkozik, — hanem másokra, kik ezen tárgyról kisebb-nagyobb tüzetességgel írtak. S mi okból nem idézik a jól ismert eredeti kutfőt? Valószinűen azért, mert nem akarták, hogy Mátyásnak ily problematicus érdeme az ő eredeti vizsgálatuk eredményekép tünjék fel. A felelősséget másokra hárították. — Szalay több tapintattal csupán Toldy Ferenczre hivatkozik a 40,000 tanulót tápláló intézet tervére nézve. Horváth Mihály mind előszámlálja csaknem, a ki írt erről, csak Heltait nem. Ez által még jobban ki akarta tüntetni, mennyire nem tehet róla, hogy azt kell írnia, a mit ír. — De az olvasóra a sok tekintély idézése az ellenkező hatást teszi: azt, hogy csakugyan szent igaznak kell lennie, a mit egy egész irodalom erősít.

Teljességgel nem vádképen hozom fel ezt. Meg kell gondolnunk ezen specialis esetben a kérdés bajos voltát. A 40,000 tanulóról szóló adat nyilván tulzás. De megtagadni bajos. Mert a kitől az adat került, tudta, körül-belül mennyi ember férhet el egy adott területen. Oly eset ez, midőn a kutfő betű szerint véve képtelenséget állít, s még sem lehet azt merőben elvetni, mint hitelre méltatlant. — Aztán hozzá kell vennünk azt is, hogy mind Szalay mind Horváth *kézikönyvet* írnak. Egy kézikönyv pedig nem alapulhat minden ízében az eredeti kutfőkből vett részletes tanulmányon. A teljesség kedvéért nem hallgathat olyanokról sem, melyekért hosszabb tanulmányt nem tehetett az író, de mindenki szólt róla.

Épen a monographiák föladata már ma ily specialis kérdéseket földeríteni.

Erre nézve is Budapest monographusai majd semmit sem tettek. Pedig ez is legalább helyrajzi történetéhez tartoznék.

Másnemű monographia az, mely egy józan megjegyzést tesz Mátyás király egyetemének nagyszerű fictiójára. Ábel Jenő, »Egyetemeink a középkorban« czímű értekezésében elősorolja

Paulsen nyomán, mily képtelen statistica volt kelendő a XV. és XVI. században az egyetemi hallgatók számára nézve. Az volt a híre, hogy a prágai egyetemnek 60,000 hallgatója van. Azonban figyelmesebb utánjárás után az tünt ki, hogy 1375-től 1409-ig évenként átlag volt 676, s legnagyobb virágzásában: 1380—1389-ben átlag évenként 1027 hallgatója. [1])

Az összes németországi egyetemek — nem sokan voltak még akkor — hallgatóinak összes száma a XV. század második felében hat-hét ezerre tehető. — Részemről igen valószinűnek vallom, hogy Európa összes egyetemein a tanulók létszáma nem haladta meg a 40,000-et.

Középkori egyetemeink nevezett monographusa is, bár nem hiszen egy nagyszerű budai egyetem kivihetőségében, de nem mer kételkedni abban, hogy egy józan eszűnek ismert királyunk ily vállalathoz fogott.

Az olvasó azonban nem azt kivánja tőlem, hogy elősoroljam, ki mit mondott, hanem azt, hogy megmondjam, mi a valóság, a mennyiben én ki tudtam deríteni.

Vissza kell mennünk az eredeti kutfőre, s figyelemmel vizsgálnunk, kiszemelnünk belőle, mi a tény, s mi csupán az illető kutfő szerzőjének véleménye.

Heltai Gáspár, száz évvel Mátyás uralkodása után, — írván 1585 körül — beszéli, hogy Brodarics István meg is mutatta neki a 40,000 tanulóra számított egyetem alaprajzát.

Egész terjedelmében közlöm itt Heltai leírását. Csak azt bocsátom előre, hogy Heltai magyar szövege egyebekben követi nagyjából Bonfin latin előadását. Ez a IV. *Decas* 8-dik könyve végén, Mátyás halála után annak jellemzését adja. Elmondván, hogy külföldről is hozott a király tudósokat, hozzá teszi, hogy ő szoktatta el a magyarokat a *scytha* erkölcsökről, s Attila óta ő volt első, ki engedelmeskedni tanította. Ez méltán nem tetszett Heltainak. — Mikor ezen helyhez ért, azt mellőzve egyenesen átmegy Mátyás egyetemének leírására, melyről Bonfin nem tudott semmit. A leírás a szövegbeli minden átmenet nélkül igy szól:

»(Külemb külembféle mesterembereket is behozata az ország-

[1]) Ábel Jenő i. m. 39. és 40. l. Azonban nem von következtetést adataiból. — Hálát ad a kegyes sorsnak, hogy Mátyást megkimélte egy ily vállalat kudarczától. (Mellékesen szólva nem volna-e az olvasó iránti figyelem nem restelni legalább egy tartalom jegyzéket csatolni minden könyvhöz?)

ba.) Ezt hallottam Brodoric István püspektől, kinél vala az egész épületnek jedzésének a képe is: A Duna mellett Budán alól nagy *mély*, széles, hosszú, és igen temérdek fondamentomokat vettete fel és megrakkatá azzokat valamenyére a föld felött, és *nem mondá senkinek*, mit akarna oda csináltatni. De készen immár mind meggondolta, és megjedzette vala nagy papirosra az fondálókkal, minémű lönne az az épület. [1]) Ugy jedzették vala, hogy az épületnek két piacca lönne. Az egyik a felső Bécs felől igen hosszú, a másik félanyi. A felső piacon ugy rendelte vala, hogy háromfelől mindenik oldalon boltos kamorák lönnének egymás felött hét renddel, napnyugatra Buda felé és a Duna felé volnának mind a kamoráknak az ablaki. Ugy jedzette vala kedig, hogy ott kerengő volna körüskörnyül, és ez kerengőkbe mennének a széles grádicsok fel a földről egyikről a másikra, és hogy a kerengők a kamorák előtt oly szélesek volnának, hogy a deákok mind belé férnének, és ott hallgathatnának leckét. Ahoz kedig a piacot egybe akará szorítani. És hét részre akarta azt szakkasztani egyegy általkőfallal; és mindenik szakkasztásnak az ő piacára közepben egyegy faragott oszlopot akarta állatni, és az oszlopnak az oldalában akarta az lektornak székit helyheztetni, holott a doktorokat el akarta rendelni mind végig minden oszlop mellett a leckéknek olvasására, hogy az egyik oszlop mellett az egyik grammát olvasott, a másik oszlopnál a másik dialektikát, a harmadik mellett az harmadik lektor a rhetorikát, a negyedik oszlop mellett a negyedik doktor arithmetikát, az öttedik mellett az öttedik lektor a muzsikát, az hatodik mellett az hatodik doktor geometriát, az hetedik mellett az hetedik lektor az astronomiát. És mindenik oszlopra feljül egy kristályos lámpást akara csináltatni, és minden estve az lámpássokat akarta meggyujtatni, hogy éjjel is olvashatnának a lektorok leckéket, és a deákok tanolhatnának szinte mint nappal az hét lámpássoknak világosságától. És ugy akarta az épületet rendelni, hogy mindenik piacról bolt allatt általmehetnének a kamorák közett a kamoraszékekbe az Dunára. A hol által akarta rekkeszteni az hosszú piacot a küssebbik piactól, abban az oldalban akarta a doktoroknak és a lektoroknak házait csináltatni minden szükséges szobákkal és kamorákkal, hogy az ablakok azzoknak házainak lönnének napkeletre a küssebbik piacára, napnyugotra az hosszú

[1]) Ez azt teszi, hogy a tervezet előre meg volt rajzban.

piacra az oszlopok felé, éjszakra a Dunára, délre kedig Budára. Annakutána ugy akará a küssebbik piacát építeni, hogy az éjszaki oldalban szép boltok, szép szobák, és szép kamorák lönnének, hogy az elsőkben az orvas doktorok laknának, az másikban az patikárosok és az borbélyok, az harmadikban volnának az betegek külembkülembféle szobákban, boltokban és kamorákban. A másik oldalon lönnének szép pincék, szobák, boltak és kamorák, kikben laknék az oekonomus, a családos ember,és minden ő családjai, hogy az mindenféle bort és sereket, kenyeret színetlen árolna nagy bővséggel. Az naptámadati oldalában jedzette vala az egyik nagy kaput kezépben; az felső részre délre Buda felé jedzette vala a műveseknek házait, holott mindenféle művesek árolnának, de nem hogy ott laknának. De az alsó részére a Duna felé jedzette vala a kapu felött szép szobákat, boltokat, és kamorákat, hol az egész akadémiának, avagy fő országnak oskolájának prépostja laknék, ki mind a több deákoknak, lektoroknak, mestereknek és doktoroknak rektorok és vezérlője volna. És ugy rendelte vala, hogy éjszakra a kapun alól a Duna felől mind az egész szeren alól egymás mellett mind konyhák volnának, és a felett mindenféle szükségekre való házok: mert azt tekéllette vala őmagába, hogy ugy rendelne minden szükségeket a schola mellé mind ételből, mind italból, mind az egyéb embereknek szükségére valókból, hogy az negyvenezer tanoló deákokból egy sem jőne be egész esztendeig az várasba semmi szükségeért, hanem mindenek ott bőven volnának a schola mellett: ennek alkolmatosságra kedig jedzette vala, hogy az első küssebbik udvarba két oszlop állana, és az oszlopból csatornás kut folyna ki, és mindenik oszlopon feljül egy-egy nagy kristályos lámpás volna, mely éjten-éjtszaka világoskodnék. Ugy is jedzette vala, hogy az hosszú piacon is azzon csatornás kut felforrana, és kiötlenédnék három helyen az Duna vízzel. Ugy is intézte vala a dolgot, hogy negyvenezer deák laknék színetlen e scholában, és arra ügyeközik vala, hogy oly disciplinát szörözne a scholában, hogy ne volna az egész scholában mind enyi deák közett is vagy egy dákos is és hogy enyi deáknak mind elég ételek és italok volna a schola konyháibul, és az oekonomusnak pincéiből. Erre kedig a Duna mellé mészáros cehet akar vala szörzeni egy kenyérsütő utcájával egyetembe, és abban egy nagy vásárt, melyet meg akara ajándékozni nagy szabadságokkal, hogy minden nap elég volna a negyvenezer deáknak. És a prépost, avagy rektor-

sághoz, és az oekonomussághoz jeles és nagy jószágot akar vala szakkasztani, és sok ezer forintára jövedelmet, hogy mind e széles világon nem lönne jobb, szebb, és bővebb schola annál. Ezt is megjedzette vala, hogy az jeles épületet, melyre szándékozott vala régenten Zsigmond király és császár, hogy azt is véghöz akarná vinni. Tudniaillik, hogy Buda várából hidat ki akarna hozni faragott kövekből, és azt által akarná vinni a schola felett nagy szélesen a Dunán, és az hid végén a Dunaparton Pesten felött igen erős várat akarna rakni temérdek kőfalokkal, nagy töltéssel, hogy boltakon általmehetnének a nagy töltésen mind a párkányba, mind a nagy szeggeletes bástyákban, melyek mind ki a széles és mély árokra szolgálnának. Mind olyan jeles és nagy dolgokat meggondolt és elvégezett vala az ő fejébe, melyeket meg is jedzetett, és megíratott vala nagy szépen az fondálókkal. Nagy elméje vala az embernek, és véghetetlen tanácsa. Ha száz esztendeig kellett volna élni, csak az egy jedzett épületre nem volt volna elég: még is a fondementomit megássatá, és megrakkatá, és meglátszanak ott a mai napon is, noha nem tudja minden ember, micsoda, és mit akart aval indítani.« [1])

Ezek Heltai Gáspár szavai. A mit mond, legnagyobb részben Brodarics István szóbeli közlése nyomán mondja. Heltai szorgalmas, munkás ember, kit az eredetiség viszketege nem bántott, — különben nem írta volna meg magyarul szolgailag azt, a mit Bonfin latinul megírt. Nem tehető fel egyéb, mint hogy az egész közlemény az egyetemről Brodarics szavain épül. Utóbbi korának egyik legfölvilágosultabb embere, s azon ritka tulajdonnal birt, hogy szenvedélyes pártharczok, országos katastrophák között, melyekben nemcsak néző, hanem tényező is volt, tárgyilagos szempontra tudott emelkedni, s tudta a dolgokat csaknem egészen ugy látni, a mint valóban vannak. Ismerjük II. Lajos cancellárjának, akkor szerémi, később János király hívének, akkor váczi püspöknek leírását a mohácsi ütközetről. Neki köszönhetünk egy hasznot ezen gyászos katastrophából: hogy az utókornak módja volt okulni rajta.

Meghalt az 1539-dik év végén Váczon, miután ő hozta el Lengyelországból Izabella királynét, kit azon év elején Székesfehérváron meg is koronáztak.

[1]) Ujabb »Nemzeti könyvtár« III. folyam, 8. füzet. 533. l.

E szerint Heltai Gáspár, ki művét 1585-ben adja ki, csak 1540 előtt hallottakat és látottakat írhat le. Mátyás tervének rajza Brodaricsnál volt és maradt. Heltai csak szóbeli közlés után s talán hevenyében készült jegyzeteket vitt el magával. — Mint látni fogjuk, sok van a leírásban, a mi arra mutat, hogy fővonásaiban hűk voltak azok; de vannak viszont téves részek is, vagy onnan eredők, hogy a sok részlet bonyodalma miatt már a találkozáskor nem egészen jól értett egyet-mást a följegyző, vagy onnan, hogy későbbi időben vázlatos jegyzetein nem tudott világosan eligazodni.

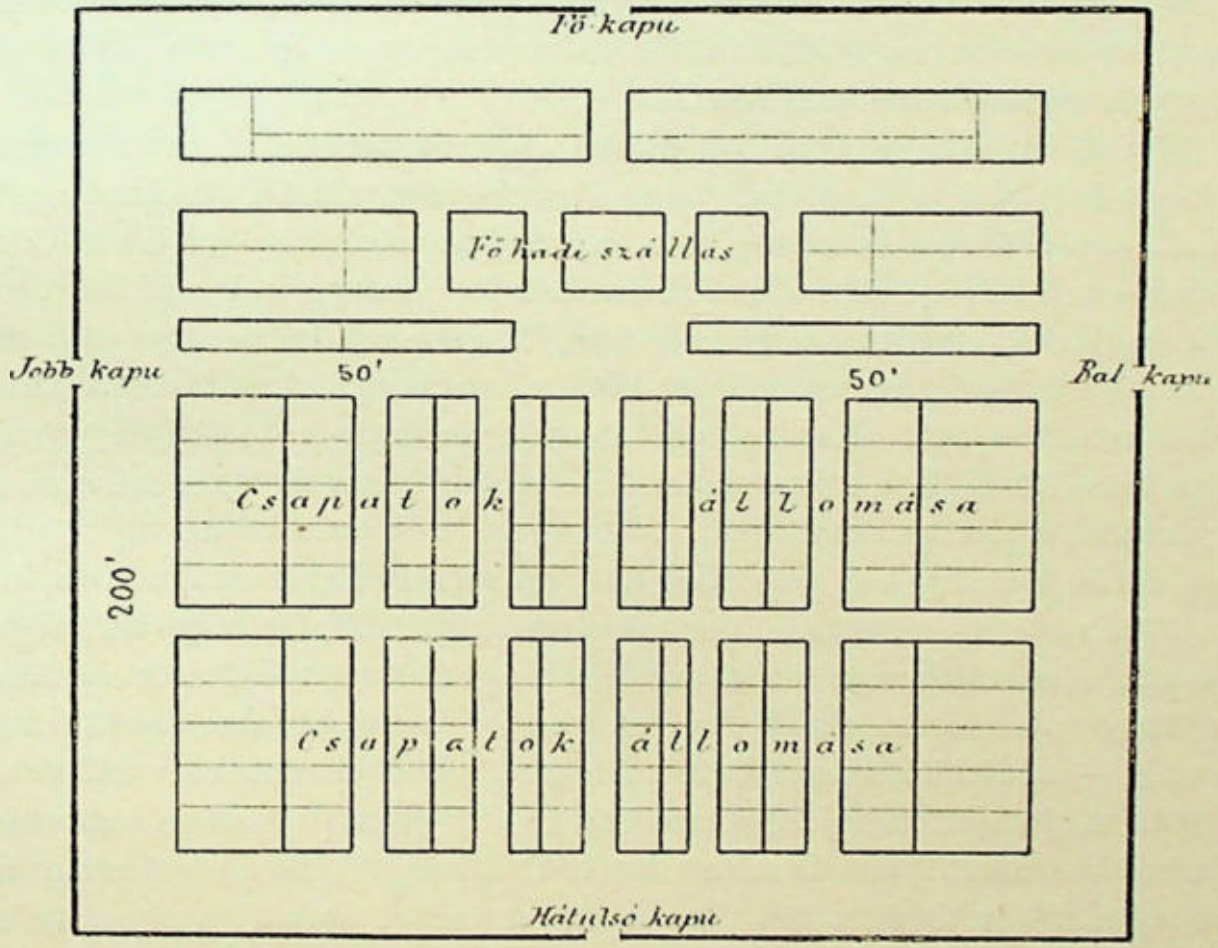
De különben nemcsak az alaprajz létezésében nem lehet kétkednünk, hanem abban sem, hogy a megfelelő épületek romjaikban még 1539 körül is csakugyan szemlélhetők voltak a helyszinén. Végre ahhoz is kevés kétség fér, melyszerint az épület körülbelül negyvenezer ember elszállásolására volt számítva. Mert, mint előre bocsátám, az adat oly embertől kerül, ki jól tudja, hogy adott területen vagy épületekben körülbelül hány ember fér meg. Brodaricsnak volt alkalma Mohácsnál s másutt is nagy táborhelyeket látni, — hozzávetőleg tudhatta, hogy a városoknak s nagyobbszerű klastromoknak hány lakosa van. Ily ember hozzávetéséből — kit egyszersmind jó szeműnek és józan gondolkodásúnak is ismerünk, — ha huszezeret lealkuszunk is, még a 20,000 diák is szintugy képtelenség, mint a 40,000.

Ha már Brodarics józan gondolkodású ember volt, hogy hihette, mintha Mátyás oly monstruosus tervet vett volna a fejébe? — És ha Brodarics hitte, miért ne hitt volna kivihetőségében Mátyás király is? — Ezek lehetnének az ellenvetések. Könnyű ezeket megczáfolni. Brodarics, mint sok elkeseredett hazafi az ő korában, szeretett mentül nagyobb dolgokat tulajdonítani Mátyásnak, a nemzeti öntudat mesterséges fölébresztésére, vagy az öregek szokása szerint óriásnak tüntetni fel kora pygmaeusaihoz képest. Aztán más dolog is a szobában elképzelni, mint Brodarics, egy nagy tervet, s meg más a kivitel létesítésének eszközeit tettleg mozgásba hozni. Brodarics hihette azt, a talán korában közhitelre talált mesét, mintha a párisi egyetemnek 30,000 hallgatója volna. De egy király, kinek oly bajos volt ugyanennyi katonát eltartani, merőben visszautasítja vala az eszmét, s különösen azt a megjegyzést tette volna rá: más dolog az, hogy Párisban akár harminczezer, akár tizannyi tanuló él a maga kenyerén, meg

más az, hogy azok számára a franczia király külön lakást építsen s eltartásukról gondoskodjék.

Brodaricsot a tervrajz, melynek birtokában volt, s melynek a helyszinén is kivitelét látta, vezette a merész conjecturára. Ismervén Mátyás tudomány szeretetét, valószinű volt előtte, hogy a király a tudományoknak szentelt hajlékot akart emelni azon terv szerint.

Bármennyire felvilágosult és helyesen látó talentummal megáldott ember volt is Brodarics, — ugy látszik, abban a korban nagyon kevés embernek lehetett módjában rajzban látni egy haj-

RÓMAI CASTRUM

dankori *római castrumot*. Ma a gymnasiumok számára készült könyvekben is meg van. [1])

A Brodaricstől származó szóbeli előadást, kezünkben plajbászszal után rajzolva, mindjárt egy két vonás meggyőz, hogy a Mátyás korabeli tervrajz nem volt egyéb egy *római castrum* alaprajzánál.

[1]) Ilyenből veszem át magam is: »Lübke Real-Lexicon des classischen Alterthums.« Leipzig 1855. — *Castra* szó alatt.

Sőt a római castrumok egy rajzbeli schemájával kezünkben, lesz csak világosabbá Heltai leírása. Az előbbi lapon látjuk egy római táborhely képét, csak nagyjából nevezve meg részeit, mellőzve a specificus műszavakat.

Egy római castrumot mindig négyszögű sánczolat kerített be. Belül keresztbe vágta egy fő utcza. Ez a két kapuhoz megy, (porta principalis dextra et sinistra) s ugy osztja kétfelé a táborhelyet, hogy egyik darabja épen két akkora, mint a másik. Heltai pedig az mondja Mátyás ugy nevezett *egyetemérül:*

»Ugy jedzették (tervezték) vala, hogy az épületnek két piacca lönne. Az egyik a felső... igen hosszú, a *másik félanyi.*« Már ez is nevezetes találkozás.

Jellemző, hogy a római castrumok rajzaiban a tábornak nagyobbik felében a tért hat hasáb szeli hosszában, aránylag kis (50 láb széles) utczákat hagyva. Ez a csapatoknak hat hadoszlopban való telepeit jelöli. Minden hadoszlop helye előre ki volt mutatva egyes feltűzött kópján (hasta), hogy megérkeztekor azonnal megtalálja helyét. Köröskörül a külső árokszéllel párhuzamban jó széles üres tér van (200 római lábnyi), nehogy az ellenség gyujtó nyílai közel találják a katonák bőr sátrait. Ezt veszszük ki a római castrumok alaprajzából.

Heltai pedig azt mondja, — (leszámítván, a mit hozzá képzelt, s véve csak a mi az alaprajzra vonatkozik): A nagyobbik piaczot hét részre akarta szakasztani (Mátyás) és mindenik szakasznak az ő piaczára középben egy-egy faragott oszlopot akara állítani. — Heltai a római hat hadoszlop helyett hetet mutatott ki Mátyás alaprajzában. Látjuk azonban, hogy a római castrumoknál több hadoszlop hosszában kettős: a vegyített fegyvernemekhez képest. Igy Brodarics a rajz hat hasábja közül valamelyiket könnyen vehette kettőnek. Sőt, mint látni fogjuk, kénylegesen is hozzá tehette a hét tudományszak kedveért. Heltai szerint a király minden oszlopra üveg lámpát akart állítni... Azt gondolom nem annyira lámpát, mint táblát egy czimerrel vagy fölirattal, melynek nyomán el lehessen igazodni. A mi a köröskörül három oldalon hagyott szabad tért illeti, Heltai azt mondja, ugy rajzoltatta a király, »hogy ott kerengő volna környöskörül«, s ezek a kerengők nagyon szélesek. A kerengő (Párizpápai szerint) annyi mint ambitus, körüljáró folyosó vagy ut.

A római összes castrumnak kisebbik felében a két kapu

felé jobbra balra két hosszú sor fekszik keresztben, legközelebb a csapatok hadoszlopaihoz. Itt a római rendes katonák tribunjai s a nem rendesek praefectusai szállásoltak — mintegy a zászlóalj parancsnokok.

Mit olvasunk Heltainál?

Azt, hogy a hol a kisebbik piacz elválik a nagyobbiktól, abba a vonalba akarta felépittetni Mátyás király a rendes és rendkivüli tanárok (doctorok és lectorok) lakását.

Érdekes a további párhuzam is.

Ezen nevezett vonalon belül *közből* egy szabad tér mögött feltünik egy nagy quadratum a római castrumok rajzában. Az a fővezér lakása. Jobbra és balra a quaestor és két legatus (alvezér) lakása. Azonkivül válogatott csapatok. Szóval ez volt, a mit ma főhadi-szállásnak neveznénk.

Heltai pedig azt mondja, hogy a kisebbik udvarban a tábor kapuja fölött (vagy azzal szemben) épített volna Mátyás szép lakóhelyet, hol az egész akademiának vagyis az ország főiskolájának praepostja lakjék, ki valamennyi deáknak, lectornak, mesternek és doctornak vezére vagyis rectora volna. Ugyancsak a kisebbik piaczon lakott volna a gazdasági vagy élelmi biztos, kit Heltai occonomusnak magyarul »családos embernek« nevez, a kit különben rómaiasan quaestornak hínak.

A római castrumban (a császárság korában), — még pedig a castrum kisebbik felében említik a mesteremberek osztályát (fabrica) és a kórházat is (valetudinarium). [1]

Mit mond erre nézve Heltai? Ezt olvassuk nála:

Ugy akarta Mátyás a *kisebbik* piaczot épiteni, hogy az éjszaki oldalban szép bolthajtásos s a nélküli szobák legyenek, hogy az elsőkben az orvos doctorok laknának, a másikban a patikárosok és a borbélyok, a harmadikban volnának a *betegek* különbféle szobákban, boltokban és kamarákban. Szól Heltai ott a mindenféle *müveselről* is.

Jellemző találkozás a következő is.

A római castrumban a hátulsó, tehát az összes tábor négy-

[1]) A mi alaprajzunk a köztársaság korabeli Polybius nyomán készült rajz, nem valamely rajzbeli emlék, hanem leirás után készült schema, melytől némi eltérések voltak. A császárság korabeli a Hyginus-féle castrum. Az előbbiben a kórházat és *fabricát* nem, csak az utóbbiban látom megnevezve és megjelölve. Ugy látszik ebből, a Mátyás-féle vázlatban combinálva volt a kétféle castrum.

szöge nagyobbik felének kapuján kivül az ellenségtől legkevésbé félthető oldalon, az árok hosszában voltak a markotányosok sátrai — mikből a *cannabák* lettek, mintegy külvárosok.

Heltainál olvassuk: hogy minden szükségessel ugy el lenne látva ez a hely, hogy abból senki se legyen kénytelen a városba menni. És végre: Mátyás az (árkon kivül) a Dunapartján mészáros czéhet egy kenyérsütő utczával akart felállítni, és annak egy nagy vásárt, »hogy mindennap elég volna a 40,000 *deáknak*.«

A külső árok leírása is arra mutat, hogy Brodarics a helyszínen nem egy nagy, sok emeletű, de földszinten feljül kevés magasságra készen volt házfalat, hanem egy alkalmasint készen volt sánczolatot látott kőfal boritékkal kifelé.

A római hadsereg egy éjet sem töltött elsánczolt táboron kivül. Az árok és fal erős volta a viszonyoktól függött. Az ellenség támadásának nagyon kitett területen mentül mélyebb árkot, sőt bástyákat is építettek. Az állandó táborról (castra stativa) azt olvassuk, hogy azok földtöltését czölöpözéssel sőt kőfallal is erősbítették. [1])

Heltai szerint Mátyás »nagy *mély*, *széles*, hosszú és igen temérdek (vastag) fondamentomokat vettete fel és megrakkatá azokat *valamenyére* a föld felött és nem mondá senkinek, mit akarna oda csináltatni.«

A *mély*, *széles* nyilván sánczolatokra vonatkozik, — a mit Heltai hibásan alapnak veszen. De nincs vele tisztában, mert épen itt tünődik azon, miért nem mondta senkinek Mátyás, mit akart épiteni. A föld felett valamennyire kiemelkedvén, nyilván készen lehettek, s még is a ki egy leendő sok emeletes épület alapjának vélte, készületlennek tartotta, — vagy hozzá nem tudott vetni, mi lehet az. Az is feltünő, hogy a külső árok (kutfőnk szerint fal) és a belső részek közt köröskörül széles utczák maradtak. Már ez mutatta, hogy nem valami klastromszerű szokásos épület. Pedig Heltai valami ilyesnek képzelte elkészülte esetében.

Azt mondja Heltai, hogy boltos szobák lettek volna a nagy piacz minden oldalán *hét renddel*. — Ezt ő hét *emeletnek* tünteti fel, mondván hátrább, hogy az ambitusokból (kerengők) széles garádicsok mentek fel egyikből a másikba (illetőleg a kamara sorokba vagy emeletekbe). A félreértés könnyen származhatott onnan, hogy

[1]) Lorica = pánczél. De az erődítésnél = pánczélozott erőd, vagyis kőfallal is erősített.

Mátyás rajzában latinul a statio szó lehetett beírva, melyet jegyzetébe fölvett. Középkori értelemben statio tett emeletet is *(étage)*. De egy castrumban az a katonák állomás helyére volt értve. [1])

Igen határozottan egyetem tervrajza lebegett Heltai előtt, midőn részletesen előszámlálja, hogy az oszlopnál egyik tanár grammaticát, másik dialecticát, harmadik rhethoricát s. a t. adott volna elő, — összesen hét szakot.

Már pedig egyik legerősebb argumentum az ellenkezőre épen ez a kimerítő részletezés. Mert az előszámlált hét szak együtt véve csupán a *művészetek* (artes) karát képezte volna. — Ha Mátyás nem 40,000, hanem csak 4000 hallgató számára alapít is egyetemet, nem lehet föltenni, hogy csak a philosophiára lett volna az szánva, — s kimaradjon belőle a theologia, jog és orvostudomány. Ez a négy *facultas* már akkor szokás volt a teljes egyetemeknél. Átalán Heltainak hét, vagy a római castrumok hat osztálya nem talál az egyetemek facultásainak szokott számával. — Ha az épület egyetem akart volna lenni, négy felé lesz vala osztva tervrajza is.

Igen nevezetes, a mit még Heltai az általa látott, de félreértett képről leolvasott. Fel volt a rajzra *jegyezve* egy hid is, mely a Dunán volt átvezetendő. Természetes, hogy az aztán nem volt följegyezve, a mit Heltai tesz hozzá, mintha a Zsigmond király tervezte íves kőhidat akarta volna Mátyás létesíteni. Mint láttuk Bonfin Trajanussal álmodván összetévesztette őt Zsigmond királylyal, s Heltai nem engedheti, hogy Mátyás kisebb ember legyen dunai hidak terve dolgában Zsigmondnál.

A rajz bizonyára hajóhidat akart ábrázolni. Az is nagy dolog volt akkor. Föltehető, hogy ez jelölve volt a rajzon, különben nem mondaná Heltai, hogy »ezt is megjedzette vala« a rajz készítője. Egy oly egyetem tagjainak, kik még a városba sem voltak bejárandók, semmi szüksége nem volt arra, hogy a Dunán át sétálhassanak, hol a pesti parton hatalmas sánczokkal és bástyákkal védett erősséget, egy hadi értelemben vett hidfőt találtak volna, melyet már Heltai is hadi czélra szolgálónak vél. Ellenben egy *állandó táborra* nézve az rendkivül fontos volt.

Ezekben, azt gondolom, Heltai mindamellett, hogy az épület

[1]) A tulajdonképi római műszó ezekre nézve *strigae* volt. Épen azt teszi, a mit a pászma, — vagyis oly sor, melyet a mezőn egy kaszás dönt.

rendeltetését nem tudván, sokat félreértett, elég hű vonást közlött egy római castrum alaprajzáról. Sőt egy castrum lényeges részeiből alig maradt ki valami. Nagy mértékben emeli előadása hitelét a hűség ily mértéke s megerősít abban, hogy alaprajz nyomán készítette jegyzeteit.

Abban sem lehet kétségünk, hogy csakugyan Mátyás korabeli alaprajz volt Brodarics püspök birtokában. Tudva van, hogy Mátyás bámulta a rómaiak hadi intézményeit, s olasz tudósai és szintoly tudós építészei össze tudták állítani számára a hajdani castrumok szokott alakját. Egy ily castrum-rajz nem is illenék bele oly jól más korszakba, mint épen Mátyás királyéba.

Kétképen illik bele: vagy ugy, mint csupán elméleti tanulmány, vagy ugy mint gyakorlatilag is megvalósítandó s meg is valósított utánzás.

Mondhatnók azt is, — s nem is lehetetlen — hogy az egész nem volt egyéb az előbbinél. Magából a szövegből hozhatnánk föl érvet, — azt, hogy akár elsánczolt tábor akart az lenni, akár egyéb, egész Budapest területén sehová sem lehet ugy elhelyezni, hogy a fekvés megfeleljen a leírásnak. A tájékozásban nemcsak a nyugat van összetévesztve éjszakkal, — mi 90 fok ellenmondás — hanem az éjszak a déllel, mi már 180 foknyi, az az diametralis ellenkezés. Mondhatnók, nem volt Brodarics tervrajzán sem Buda sem a Duna megjelölve, hanem ki tudja minő folyó és helyek vagy hegyek. De a magyarázók Budát és a Dunát akarták látni azokban. Kitünik ezen zavaros tájékozásból az is, a mit különben is gondolhatunk, hogy Heltai aligha járt Buda és Pest vidékén, vagy homályosan emlékezett a látottakra. 1585-ben jelen meg munkája, s a törökök már azelőtt 44 évvel voltak Buda birtokában.

Mindemellett ez oly negatio volna, melyből kevés hiányzik, hogy az egész előadásból mindent tagadjunk.

Brodaricsnak módjában volt, mint láttuk, jól ismerni Buda környékét. Mint egykori kancellárnak s később is magas állású embernek módjában volt Mátyás királyi levéltárából az érdekes rajzot birnia. De Heltai előtt, mikor írt, nem állott már sem ezen térkép, sem a város környékének akár rajzolt, akár emlékezetbeli képe.

Bármint volt ez, annyi bizonyos, hogy nincs oly pont a város területén, melyre Heltainak világtájai kielégítően találnának.

Tegyünk kisérleteket.

Elfogadjuk mindenekelőtt Heltai előadásából, hogy a *castrum* Budán alól a Duna mellett állott. Ez hihetőleg Brodarics szemmel látott tanuskodásából maradt meg. E szerint, hogy megférjünk egy igen nagy táborhelylyel, a Gellérthegytől délre eső vidékre kell telepednünk, közel a Dunaparthoz. Háromszor mondja Heltai, hogy a castrumtól éjszakra van a Duna, — s csak egyszer tér el ettől. Vegyük az esetek többségét. E szerint Heltai ugyanazon tévedésben van, mint *Velius*, ki pedig hetekig élt Budán, mintha Budától a Duna éjszakra esnék. Ugyanezen tévedésben volt Istvánffy a történetíró is. A keletet éjszaknak véve, természetes, hogy a mi balja felől esett, t. i. Buda, neki nyugat volt, a Gellérthegy felől állva. — És csakugyan egy helyen azt írja Heltai, hogy Buda az ő egyetemétől nyugatra esik. Egyszer az is van mondva, hogy a Duna is nyugatra esik. Van benne egy kis valóság. A Gellérten alól szorosan a Duna partjáról, az ottani kanyarodás miatt lehetett a Dunát Budával egy tájon esőnek nézni — nagyjából.

De az már merő tájékozatlanságnak tünik fel, hogy háromszor ismétli Heltai, mintha Buda délre esnék az ő temérdek épületétől. Ha neki éjszak volt a Duna vonala, délre nem Buda volt, hanem a Sashegy. — Itt már fennakad minden combinatio, ha csak azt nem teszszük fel, hogy a tollban maradt valami, az, hogy délre nem Buda esik, hanem a Budára *vezető út*, még pedig a Budaörs felőli Mészáros-ut. De ez már erőltetett magyarázat.

Volna még más terület darab is, melyen Budavár ellenkező irányban feküdt volna egy épülettel, mint a Duna, — s ez a Víziváros. Horváth Mihály nagyobbik történelmi munkájában — Mátyás érdemeit méltatva — a nagyszerű »egyetemet« csakugyan a Víziárosban helyezi el. De, mint láttuk, annak roppant terület kellett, s a mai Víziváros tele volt épületekkel s valószinüen lakosokkal, miután saját főtemplomán kivül is több temploma s országos vására volt. Az *egyetemnek* pedig a várostól elszigetelve kellett állnia a leírás szerint, — külön vásárral, mészárszékekkel s. a. t. — Annál inkább külön kellett állania egy castrumnak vagyis megerősített táborhelynek, melyre nézve már a 40,000 ember szám nem is tulságos, ha össze kellett szedni az ország minden rendezettebb haderejét.

Jóval több pontban egyeznék a leírás az elhelyezéssel, ha a

táborhelyet a pesti oldalra tennők Pesttől éjszakra. Itt már lehetne Buda vagy a budai part nyugatra és a budai vár délre, illetőleg délnyugatra. Átalán a valódi világtájak szerint nagyjából találna a leírás az elhelyezéssel. Itt még az a hely is világosabb értelmet nyerne, mely szerint a tábor hosszabbik fele Bécs felé nyúlik el; miután Uj-Bécs, a mai Lipótváros belterületén feküdt helység sőt már külváros volt. A Duna is lehetett a táborhelytől nemcsak nyugatra, hanem valamennyire éjszakra is. Ma is az Ujépület tájától a Dunának a Margitsziget miatti kikanyarodása éjszaknyugatra van. De ez ellenkezik Heltai azon állításával, mely szerint az épület Budán alól fekszik, s mely szerint a hid átellenes végénél a pesti parton áll egy megerősített hidfő.

De nem lehetett-e a castrum Budától éjszakra?

A budai részen jó darabon fölfelé nem állhatott volna az, mert a Császárfürdő tájától Ó-Budáig a hegyek dominálják. Az összes ó-budai hegycsoportot meg kell vala erősítni és szállani, a mi nagyobb sereget és költséget kivánt volna, mint maga a castrum. Legfeljebb a római amphitheatrum mellékén állhat vala, abban az irányban, a hol ujabb korban a régi római castrumot találták.[1]) Csakhogy a Duna partjáig kell vala érnie, hová a római castrum nem ér el. Azon a tájon a hegyek messze hátra vonulnak a Dunától. De ha ott a valóságos égitájakat veszszük, igaz, Buda déli irányban esik, mint Heltai ismétli, -- hanem a Duna már semmiképp sem eshetik éjszakra, mint szintén ismételve kivánja. Ha pedig a Dunát a mondott tévedéshez képest éjszakra fekvőnek veszszük, Buda keletre esnék, minek épen ellenkezőjét mondja egyszer Heltai.

Igy bárminő elhelyezés mellett a szavak ellenmondanak egymásnak.

Mikor a szavak nem világosítnak fel, legjobb a tárgy természetében keresni némi eligazodást.

A dolog természetéből indulva ki, elfogadhatjuk, hogy Mátyás csakugyan egy erősített tábort állított fel, Buda vagy Pest komoly veszélyeztetése esetében használandót. Ennek bizonyára megfelelt a tulsó parton egy hidfő. Igy egy hajóhid játszik a dologban nevezetes szerepet, — habár kutfőnk a Traján-Zsigmondféle állóhid-mese kedveért némileg el akarta választani azt, holott

[1]) Torma Károly teljes biztossággal kimutatta helyét s romjait.

pedig az ő egyetemén feljül az be volt jegyezve Brodarics térképére, s ő maga kénytelen annak kapcsában szólani róla.

Egy hajóhid felállítására alkalmas lehetett a Gellérthegyen alóli Duna. Ott ez nagyon széles ugyan; de a viz lassubb s kevésbbé mély volt, mint városaink vidékén bárhol. A Gellért alatt egy-két kis sziget is állott ki a jobb part felől, közbelső támaszpontul.

A rómaiak nemcsak folyó mellé, hanem lankás lejtőre szerették állítni táborhelyeiket. A Gellérthegy déli alja az óriási géptéglagyár felé teljességgel nem meredek, s meglehetős egyenletes lappal fordul Promontor felé. — Itt ma feltünik három párhuzamos ut, melyek alsója épen a téglagyár fölött halad el. A közbelső tőle csak 120 ölnyire van feljebb, s meredek, hegyszakadásszerű földhányás alatt vezet el. Ez a szakadás nem természetes. A szőlők kedvéért, melyek ezt a hegyoldalt borítják, sőt egy ut kedvéért sem volt szükséges oly nagy torlaszt hányni fel, mert itt a hegyoldal igen szeliden emelkedik. A nagyobb szabálytalanságok nélküli hegyoldalban elég lesz vala egy lábnyi bevágás is utegyengetés kedvéért. A felső, harmadik vonalnál, hol a hegyoldal meredekebb, inkább lehetne föltenni az ut vagy szőlők kedvéért való egyengetés miatti mélyebb bevágást.

A három ut a szőlőhegyeknél, melyeknek sok külön tulajdonosa van, szokatlan szabályossággal halad egymással párhuzamban a budai vasuti alaguttól egészen a fehérvári utig. A közbelső a mai vámháznál éri el ezt, s kétségkivül mind három folytatva lehetett a Dunának innen nem messze eső partjáig. Az alsó és közbelső ut közti távolság rendesen 120 öl, a közbelső és felső közt 120—130. A hossza az alaguttól a szőlőhegyek közt 800, a Duna partjáig 1000 ölnyi. — Igy ez a hegyoldal-öv keskeny a hosszúságához képest. De az elhelyezés jó azért, hogy a Budára vezető nagy országutak közül kettőt dominált volna: — a fehérvárit és a bicskeit. Azonban az alak eltérhetett egy kevéssé a római rendestől. De az meglátszik a nevezett utvonalokon, hogy nem a szőlők kedvéért vont mesgyék s majd kocsiutak voltak, hanem inkább tábori mérnökök műve lehet.

Mátyás uralkodása óta többször tanyáztak a Gellérthegy déli oldalán a Budát ostromlott seregek. Sőt azt lehet mondani, hogy ez rendes táborhelyök. Az volt mindjárt 1541-ben is a

Roggendorf-féle hadak főtábora, — és hogy többet ne említsek 1686-ban a bajoroké.

Ez kétessé teszi, hogy a nevezett vonalak a hegyoldalon mely korból származnak. Nem lehetne azt állítanunk, hogy ezen vonalak Mátyás castrumának körvonalai. De más felől erős bizonyságok a hely hadi fontosságára. Mert igaz, későbbi időkben a Budát ostromló sereg tanyázott ott; s egyik indok volt, hogy ott fedve legyen a budai vár ágyuitól. De ezen táborhely vonala egyszersmind a *circum vallatio* vonala volt, azaz oly sánczolatoké, melyek az ostromló serget kivülről való megtámadtatás vagyis egy *fölmentő* sereg ellen voltak védendők, — igaz a Sashegynek is a védelembe vonásával.

De bárhol feküdt a tábor, az bizonyos, hogy szükség volt rá, — mert a kicsiny s tul-népes Budavárban elég nagy hadi erő meg nem fért, — ha ki nem kergetnek belőle minden nem-katonát. Mátyás állandó tábora biztosítja vala mind Budát mind Pestet bármely akkori hadsereg ellen. Benn a városokban egy kisebb védelmi erő, — kivül az ország főereje, — ez Mátyás tacticája volt, — itt azzal a módosítással, hogy ezen főerő elsánczolt táborban s közel, kézügyben lesz vala elhelyezve.

Egy ily műre sokkal jobban ráillenek Heltainak idézett szavai: .....»Nagy elméje vala az embernek és véghetetlen tanácsa,« — a nélkül, hogy megvalósíthatlan csudát tulajdonítnánk e nagyelméjű királynak.

Az egyetem-monstrum egészen hamis színben tünteti fel Mátyásnak nemcsak eszét, hanem jellemét is. Mint politikusról, mint hadi emberről nem tudunk oly vállalatot felhozni, mely a kivihetlenség vagy merész koczkáztatás színében tüntetné föl. Nem mindennapi dolgokat vitt ki, sok nehézséggel kellett megküzdenie, s nem is sikerült neki minden teljesen; de minden tervét a viszonyokból, sőt legtöbbet azok kényszerűségéből lehet indokolni. Ő gyakorlati s a körülményeket és saját erejét számbavevő nagy ember. Sőt azt lehetne felróni hibájául, hogy a politikában az opportunitást tulbecsülte. A mi nála rendkivüli, az a gyors elhatározás és bámulatos tevékenység. Ezen inkább vérmérsékletbeli tulajdon mellett nem volt teljességgel ugy nevezett phantasta, s nem szerette a koczkáztatott vállalatokat.

Az egyetemekre nézve nemhogy a centralisatio, hanem az ellenkező hívének tünik fel. A kétségkivül megvolt pécsi jogi

egyetem mellett az ő uralkodása alatt kettő keletkezett: a pozsonyi és a budai, — egyik sem teljes, de egymást kiegészítő.

Az állandó elsánczolt tábor egy hiddal a Dunán át épen nem kivihetetlen s elég gyakorlati eszme: — a két város védhetősége kivánta meg,

A titoktartás a mű rendeltetésére nézve nem érthető, ha a király ujabb egyetem felállítását tervezi. — Ez esetben ország-világgá versben és prózában hirdetik vala a király dicsőségét az ő irodalmi udvaronczai, s nem lesz vala ellenére. Annak is meg volt a maga haszna. De mentül nagyobb volt udvaránál a mondhatnók európai publicitas, s mentül bölcsebbnek tartjuk őt, föltehetjük, hogy annál gondosabban rejtegette az ő erődítési terveit. És a titoktartás annyira sikerült neki, hogy még később is szemmel láthatott művéről, mint Heltai mondja »nem tudta minden ember micsoda s mit akar vele indítani,« sőt, mint szintén Heltai előadása bizonyítja, oly emberek is, kik tudni vélték, elég roszul tudták.

Szerintem legjobban volna érthető Brodarics s utána Heltai tévedése, hogy ha azt tennők fel, hogy már Mátyás korában szándékosan voltak egyetem-épület alapjának hirdetve a csaknem kész vagy egészen is kész árkai és falai a castrumnak. — Annyival könnyebben tévedésbe eshettek az egykorúak, mivel a tervrajzot minden bizonynyal Mátyás olasz tudósai készítették, kikről alig tettek föl egyebet, mint hogy a tudomány számára akarnak díszes hajlékot építtetni a király költségén.

XI.

MÁTYÁS KIRÁLY PESTI KERTJE.

A pesti egyetem régibb könyvtárának látogatói bizonyára emlékeznek, hogy mindjárt a bejáratnál be volt falazva egy díszes körvonalú és faragványú, nagyjából háromszög alakú vörös márvány tábla, Mátyás czimerével. Ugyanott volt egy deszka szélességű hosszúdad párkányos, szintén vörös márvány tábla is. Ez eredetileg sokkal hosszabb lehetett, két sor római nagy betűs föliratal,melynek azonban csak utolsó egy-egy szava maradt meg: a felső *princeps* s az alsó *postes*.

A fentebbi föliratos márvány-szeletnek a muzeumban egy toldaléka van, mely a föliratot igy egészíti ki:

. . . . VM PRINCEPS
. . . . RE POSTES.

Valamivel hosszabbnak kellett lennie a márvány darabnak; mert ezen szavakat minden bizonynyal más szavak előzték meg. Az utolsó előtti csonka két szó igy volna tán kiegészíthető:

*(hungaror)*um princeps
*(posuit ex marmo)*re postes

(A magyar király állította ezen márvány kapufeleket).

Most ezen tárgyak a Nemzeti Muzeum földszinti nyugati folyosóján láthatók, megtoldva egy vörös márvány rózsával, mely valószinűen a falban állott. A rózsa, a fal lapját véve, egy üregből domborodik elő szépen faragva. A deszka szélességű feliratos márvány-darabnak, mely valamely kapu szemöldök-köve volt, két végénél állhatott egy-egy ilyen.

Ugyancsak a Nemzeti Muzeum gyüjteményében a földszinti csarnokban egy vörös márvány koczka négy függőleges oldalát párjával ezen betük foglalják el: MA — TH — JA — SR. (Mathias rex).

Utóbbi koczka talán egy oszlop alján volt

Régebbi írók szólanak még egy igen díszes korinthusi oszlopfejről, melynek nyolcz ormóján ezen szavak voltak: Mathias. Princeps. Invictus. Opus hoc. Ingenuae Voluptati. Condidit. Generosum. (Minden pont az oszlopfej egy-egy szalagját foglalta el.[1]) Magyarul: Mátyás a győzedelmes király ezt a díszes művet a nemes élvezetnek építette.

A műtárgy nincs meg a Muzeumban. Nem emlékszem, hogy a régi egyetemi könyvtárban láttam volna, (melyet 1851 óta látogattam gyakran). Nem találom említve Rómer »Régi Pest«-jében sem. Pedig ő lett volna évekig Pest specificus régésze, s épen ezen kövekre fontos állítmányt épít. Említi a »Princeps Postes« feliratu követ s a márvány-koczkát; de ezt nem. Ugy látszik ennek hollétét ma nem is tudja senki. — Hogy létezett, ahhoz alig fér kétség; de kérdés, hogy rajta voltak-e mind azon szavak, vagy legalább olvashatók-e? A mondott oszlopfej rajza ezt kétségessé teszi, mert az oszlopfej nem ép, s a feliratnak nyolcz szalagja közül a helyett, hogy négyet engedne kivennünk, csak kettőt láttat. És megjegyzendő, hogy az ezen század második negyedében működött régiségbuváraink nem mind megbizhatók. Feltünő, hogy 1817-ben Jankovics sem hozza fel érvül ezt az oszlopfőt a királyi kertre nézve.

A feliraton nemes élvezet (ingenua voluptas) kifejezésből következtették hihetőleg, hogy az oszlopfej a többi vörös márvány darabokkal együtt egy *kertilak* díszítménye volt. Az épen nem lehetetlen. Bonfinius szerint a budai vár aljában, a hegyek felé Mátyás kertjében volt egy *márvány villa* (marmorea villa) Ennek előcsarnokát oszlopok vették körül, melyeken ércz lámpások állottak. A villa bejáratának kapuja diadalivszerű (triumphales sunt villae *postes.*)[2])

A királynak pesti kertjéről azt mondja ugyanazon író, hogy az nem kevésbbé szép, mint a budai.[3]) De ennyiből még teljességgel nem dönthető el, hogy a nevezett tárgyak a királynak budai vagy pesti kertjéből valók-e, sőt még az sem, hogy csakugyan a kertet, nem pedig a budai palotát díszítették-e, melynek vörös

[1]) A rajzot közölve látjuk Haeuflernél 44. l. (Budapest. Historische Topographische Skizzen. Pest. 1854. Emichnél).

[2]) Bonfin. Dec. IV. Caput 7. Az 1096-diki kiadás 460. b. lapján.

[3]) Ne minore quidem amoenitate delectabile.

márvány kapu- és ajtófeleit Bonfin több helyen kiemeli. Sőt II. Ulászló is állított ilyet, ugy hogy XVI. századbeli utazók szerint a királyi várlak minden ajtaja és ablaka befoglalása vörös márvány volt.

Miután legalább is három eset egyaránt valószinű arra nézve, hol állottak eredetileg a nevezett műtárgyak, a kérdéssulypontja az, hogy honnan és mikép kerültek a régi egyetemi könyvtárba.

Szerintem azt állítni, hogy mivel a régi egyetem bejáratánál voltak a jelen században elhelyezve a kövek, azoknak ugyanazon telken kellett állaniok Mátyás korában is, olyan forma következtetés, mintha azt állítanám, hogy egy Ó-Budán vagy Budán befalazott római kő vagy tégla ugyanazon telken állott a római korban is. Sőt tovább menve azt mondhatjuk, olyan, mintha a Muzeumban levő feliratos kövekről azt gyanítná valaki, hogy mind a Muzeum telkéről ásták ki.

Mert nyilvánvaló, hogy a nevezett tárgyakat a régi egyetemen ugy conserválták, mint régészeti, tehát tudományos becsü emlékeket. Mint ilyenek ide kerülhettek volna Visegrádról vagy Tatából is. De nem kell oly messze mennünk. Tudva van, hogy az egyetem először Budán volt s 1783-ban rendelte József császár áttétetni Pestre. Tudva van az is, hogy azon időkben élt egy a régiségek iránt nagyon érdeklődő s e szakban halhatatlan érdemü tudósunk, Schönviesner, a ki véletlenül épen egyetemi könyvtárnok volt. Mikor az egyetem könyvtárát a Ferenczeseknél helyezték el, különben is szükséges volt az illető épület átalakítása, s a márvány kapuhomlokzatnak, — mely legvalószínűbben Budáról jött át, — befalazása nemcsak könnyű volt, hanem díszt adott a bejáratnak s biztosította a tárgynak épen maradását.

Kevéssé valószinű különben is, hogy egy király kertje a Ferenczieknek telkén zselérkedjék. Vagy pedig a király kertjéről olyan fogalmunknak kellene lenni, mintha az a sugáruti villák miniaturkertjeihez hasonlított, legfeljebb a vásorligeti fasor kertjeinek egy két holdas méretére szorítkozott volna.

Nem megmondja-e Bonfinius, hogy a király szép pesti kertje egy római mértföldre volt a várostól, mi közel 800 öl, s a Királyutcza vége felé kereshetjük kezdetét? Nem értesülünk-e Istvánffyból, hogy a király kertje egy ágyulövésnyinél messzebb volt Pest várfalaitól?

És mégis — Rupp »Budapest Helyrajzi Története« (a 247. lapon) ezt hirdeti:

»Itt (t. i. a mai Hatvani utczában) volt régente Mátyás királynak elég tágas kertje, melynek egyik része most a kolostor és egyetemi könyvtár-épület udvarát képezi« (hova szorultak a Ferenczesek?) Itt ebédelt II. Lajos az országnagyokkal, 1525. visszatérvén a rákosi gyülésről Thurnschwamb szerint, ki e gyülésen jelen volt s. a t.

Rómer Flóris, ki 1873-ban azt mondja »Régi Pest«-jében: »hogy dicső királyunk (Mátyás) Pesten *ad primum lapidem*, mintegy a külvárosban, szép kerttel birt, melyben mulatni szokott, bizonyos. Ezen királyi kert a Sz. Ferenczieк háza megetti tért foglalta el a Hatvani kapuig. — E tért a szerzetesek a XVIII. század elején (a gyökeres török pusztulás után) majdnem egészen birták a többivel együtt sokáig a foglalás után is, puszta helyekül maradtak fenn. — 1525. Lajos visszatérvén a rákosi gyülésről ezen kert hajlékában ebédelt.« Rómer jobban tudta, mint akárki, hogy »ad primum lapidem« mily távolság; s tudhatta volna, hogy ha a Hatvani utcza a külvárosba esett volna is (mi Mátyás alatt nem áll), 100—200 lépésnyi távolságot Bonfin nem mondott volna egy római mértföldnek.

Sem a »Helyrajzi történet«-nek, sem a *minta monographiá*nak különben érdemes írói nem bizonyítják semmivel állításukat, nem idézik a kutfőt. A kutfő pedig Jankovics egy közleménye.

Ez a »Doctissimus Nicolaus Senior Jankovich de Wadass et Jeszenicze« (mint Podhradczky czímezi) a Tudományos Gyüjtemény 1817-diki évfolyama X-dik kötete 3-ik füzetének 63-dik lapján ezt írja:

»Midőn 1525. esztendőben II. Lajos király a Besnyőn összegyülekezett Magyarokat egész Udvari Nagyjaival meglátogatta, visszajövet a Királynéval és többi Ország nagyaival Mátyás királynak kertyében Pesthen ebédelt, így írja Thwrnschwamb, Gróf Fuggereknek Zólyomi Factorjok, ki ezen gyülésben jelen volt.«

»Mátyás királynak kertye Pestben volt a Sz. Péter Utzájában, melly most Hatvani utzának mondattatik. Nincsen már egyéb emlékje e Nagy Király Birodalmának Pesten, mint a kert kapuja homlok-kövének töredéke. A Barátok régi Mátyás kertének részét elfoglalván, ezeket kerétésekben bérakatták, a Magyar Universitás Előljárói pedig a Könyvtár Tornáczában díszesen felállitották,

kihagyván azon, mint a felírásnak töredékit fentartó követ, melyen PRINCEPS POSTES olvastatik. Ezen szavak jelentik a felírásnak végezettyeit, mely Hexametrumban és kétsorban írva vala.«

Ezt mondja Jankovics. Látjuk, hogy nem támogatja semmivel azt az állítását, mintha a Barátok mai telkén lett volna a királyi kert. Maga sem hiszi, hogy a befalazott kő Mátyás idejében lett volna oda befalazva. Nem meri azt sem állítani, mintha azon a telken lelték volna.

A mi pedig *Thwrnschwambot* illeti, kire mint tanura hivatkozik Jankovics és Rupp, teljességgel nem írta, hogy II. Lajos a király pesti kertjében ebédelt volna. Emlékiratában egy szó sincs a király pesti kertjéről. [1])

Volnának még szanaszét egyes műemlékek. Ilyenek a budai vár falába több helyen befalazott alakok, s többek közt az a természetes nagyságúnál kisebb, vörösmárvány oroszlán, mely a budai főtemplomhoz vezető fedett lépcsőnek alsó ajtaja fölött látható.

De mindezek rajzbeli ábrázolást kivánnak meg.

Már pedig a régi város ilyes kis részleteire, valamint átalán a helyrajz részleteire, utczák és egyes házak meghatározására nem terjed ki munkám ezen részének terve. Mindezek együtt czélszerűbben tárgyalhatók, midőn összefoglalhatók lesznek a XVI. és XVII. századbeli adatok az azoknál korábbiakkal. Itt csak arra szoritkoztam, a mi nagyjából tájékoztató.

---

[1]) A nevezett emlékiratot közli Engel »Geschichte des Ungrischen Reichs und seiner Nebenlaender« (I. Theil. Geschichte des Alten Pannoniens und der Bulgarey. Negyedrét. Halle 1797. 190—209. l.)

XII.

PÓTLÉKOK.

Az arany-bulla feltüntére nézve pótlólag két esetet kell még fölemlítenünk.

Fentebb a *Melléklet* 60-dik lapján az előttem feküdt oklevelek alapján ugy tüntettem fel a pesti *bulla* nyilvánosságra jöttét, mintha annak csak Mátyás király alatt, 1476-ban volna első nyoma. Az előttem feküdt oklevelekből nem lehetett egyebet következtetnem.

Elkerülte figyelmemet egy elrejtett helyen való adat, melyből az tünik ki, hogy Pest polgárai már Albert király alatt ismerték és használták az ál-bullát. [1])

Tanuskodik erről maga egy nádori törvényszéki ítélet Mátyás uralkodása elejéről, 1465-ből. A pestieket akkor az esztergomi érsekség és káptalan az Esztergomban, Dorognál és Kakaton fizetendő vámra szorítván, a város hatósága a következő bizonyítékokat hozza fel:

Mátyásnak a pestiek részére adott privilegialis levele 1464. május 10-dikén kelt (sexto Idus maji.) Ebbe transumptumképen s megerősítésül Albert király és IV. Béla kiváltság-levele foglaltattak be, mely utóbbinak egyik pontja a pestiek vámmentességét tárgyazza, s 1465-ben szóról-szóra idéztetik is. (Ezen *Melléklet* 35-dik lapján a 2-dik pont).

E szerint a pestiek már 1438—1439-ben birták az úgynevezett *arany bullát* hivatalos átiratban; de még, mint az Ulászló alatt folyt perről szóló egykorú följegyzés tanusítja, 1503-ban sem birták a IV. Béla-féle költött bullát előkeríteni, mely a budai levéltárban őriztetett.

[1]) Podhraczky. Historia Diplomatica Urbis Budensis. II. 587. l. (Kézirat a Nemzeti Muzeumban.) Annyiban elrejtett az adat, hogy más különös kérdésbe belebonyolítva fordul elő.

Ez a körülmény nem változtat, sőt nem is módosít semmit a bulla fő kérdésére nézve.

Egy második előfordulta a bullának (a török foglalás előtti időkből) 1528-ból való, midőn I. Ferdinánd azt megerősíti s saját bullájával látja el, a *hamvaiban* levő Buda lakosai számára. Itt egész terjedelmében van közölve, ugy mint azt a Mátyás korából fenmaradt gyüjteményben (»Formulae Solennes« 361. l.) találjuk, kivéve, hogy »terra *Kever*« helyett, mint utóbbiban áll, Ferdinánd oklevelében »terra *Kner*« áll hibásan. Közli pedig először Kaprinai a Mátyás király korabeli diplomatiát tárgyazó művében. [1])

Ezt csak a teljesség kedveért hozom fel. Mert különben áll az Ferdinándra nézve is, a mi János királyra nézve, hogy megerősítettek volna bárminő formájú és tartalmú régi levelet, miből másra nézve veszedelem vagy kár nem származhatik, — az égett budaiaknak, kiket meg kellett nyerni pártjuknak. Ferdinánd teljesen megadja a régi jogokat; János még megtetőzi egyebeken kivül a polgárok nemesi rangra emelésével.

Különben más viszonyok közt is a királyi kanczellária nem vonakodtak megerősíteni oly oklevelet, melyet a többi király I. Lajoson kezdve elismert, s az *érthető* pontjaiban foglalt jogoknak gyakorlatában volt a város.

* * *

Utóirat a VI. fejezethez. (246. l.)

»A császár leányának« származására nézve — természetesen — az ozmánok történetében kerestem fölvilágosítást. Hammer-Purgstall ismert művében hasztalan kerestem nyomát. — Nemcsak, hanem az ő tudósítása alkalmas félrevezetni a kutatót a valódi nyomról.

A valóság — hitelt érdemlő kutfők alapján — ez:

Az, a kit magyar okleveleink szerint Pesten Vak Muradnak neveztek, valódi török nevén *Musztafa* volt, azon Bajezid szultán fia, ki a *Timur* khán fogságában halt meg. Musztafa azalatt, mig

[1]) Hungaria Diplomatica temporibus Mathiae de Hunyad. Pars I. 576. l.

testvérei, Szulejmán, Muza s végre I. Mohammed váltották fel egymást a hatalomban, a görög császár foglya volt.

Mikor II. Murad szultán 1421-ben trónra jutott, a konstantinápolyi görög császár szabadon bocsátotta azon eskü alatt, hogy Musztafa görög segítséggel elfoglalván Gallipolist, ezt a tengeri kikötőt s más európai török birtokokat visszaád a görög császárnak. Musztafának sikerült is az akkori európai Törökországot maga részére elfoglalni, 1421-ben. Igy ő csakugyan török császár volt rövid ideig egy részében a birodalomnak. Azonban fordult a koczka. Musztafa unokaöcscse: a fiatal Murad mellett a hadsereg rendezett része volt. Rosz vezérlet s árulások miatt Musztafa kénytelen volt menekülni.

Hammer-Purgstallnál kétféle tudósítást olvasunk további sorsáról. Egyik görög kutfő (Dukas) nyomán azt, hogy Gallipolisból Musztafa egyenesen Oláhországba menekült. Egy másik, török tudósítás (Lutfi szerint) hogy menekülés közben elfogták, Murad elébe vitték, ki nagybátyját Drinápoly egyik tornyára akasztatta fel.

A török kutfő e tárgyban sem mond igazat.

Későbbi adatok azt bizonyítják, hogy Murad a trónkövetelő Musztafát megfosztotta szeme világától. Mindamellett sikerült Oláhországba s onnan hazánkba menekülnie, — fiával Dauddal s családja többi tagjával, kik talán már előbb elmenekültek volt.

Lengyelország történetírója Dlugoss azt írja róla:

1451-ben Dávid, a török császár fia, Kazimir lengyel királyhoz ment Sandomirba. Az ő atyját Musztafát, ki igen tevékeny és eszes ember volt, Amurath szultán az ő testvére (helyesebben unokaöcscse) elfogatván, szeme világától megfosztotta, trónját féltvén tőle. Musztafa feleségével és gyermekeivel Magyarországra jött, a hol Zsigmond császár befogadta, s ott végezte életét. Nevezett Dávid fia katholikus hitre tért, s katholikus országokban élt. Valahányszor a magyar királyok a török ellen hadjáratra mentek, hűségesen szolgált a törökök ellen a keresztyén ügynek.

Ezt írja Dlugoss, — s mint láttuk, a magyar oklevelek a *Vak török császár* nagyobbik fiát Dávid cselebinek (chalopia) nevezik.

Aeneas Sylvius is tud valami keveset az esetről, ki Calapinusnak nevezi Musztafát s a Szulejmán nevet véli benne elfer-

dítettnek, — s általán zavaros az előadása. Annyit tud, hogy Bajezid fia volt az illető, — s hogy meghalván, Orchán nevű fia maradt. Utóbbi való. [1]) Mint a magyar oklevelek bizonyítják, Orchán a Musztafa kisebbik fia, a XV. század vége feléig élt.

Dávidot, Musztafának keresztyénné lett fiát egy hadi történetünkben nevezetes pillanatban látjuk szerepelni. Chalkokondylas szerint ez volt, ki az 1448-diki rigómezei nagy ütközetben, az első nap eldöntetlen küzdelme után azt tanácsolja a fővezérnek, Hunyadynak, hogy kisértsen meg egy éjjeli támadást tüzi fegyvereivel a janicsár tábor ellen.

Dávid cselebi megmenekült a Rigómezőről. Mint láttuk, 1451-ben a lengyel királyt kereste fel. További sorsa ismeretlen. Maradékok nélkül mulhatott ki, mert huga, Katalin végrendeletében szó sincs rólok.

[1]) Freher. II. 45.

XIII.

BUDA BIRÁINAK NÉVSORA.

Rectorok :

1249. Károly.
1267. Preuzellinus (comes).
1268. Waltherus (comes).
1273. Ugyan ő.
1279. Comes Hench.
1289. Comes Wernerius.
1295. Ugyan ő.
1299. Comes Waltherus.
1300. Petermann.
1302. Ladislaus, filius Wernheri.
1303. Ugyan ő.
1304. Petermannus.
1306. Petermanus. Tóth Márton.
1307. Ladislaus, filius Wernheri.
1309. Ugyan ő.
1309. Martinus dictus Tóth.
1223. Comes Joannes.
1323. Magister Nicolaus.
1324. Magister Johannes.
1329. Comes Tylmannus (judex). —
1330. Joannes.
1337. Nicolaus magister.
1343. Nicolaus magister.

Iudexek :

1347. Magister Lorandus.
1352. Michael, filius comitis Kunzlini.
1353. Magister Lorandus.
1362. Joannes de Szentkereszt.
1364—7. Lorandus.
1367. Michael, filius comitis Kunzlini.
1371. Ugyan ő.
1375. Vlving filius Nicolai.
1382. Laurentius f. Chamar.
1383. 1384. 1385. Wulingus, f. Nicolai.
1388. Gleczl, Johannes.
1390. Ulricus dictus Rabenstainer.
1391. 1392. Gleczl.
1393. Ulricus Rabenstainer.
1394. Uling.
1395. 1396. Marcus Stojan.
1396. Ugyan ő.
1396. Johannes dictus Pernhawser.
1397. 1398 1400. Hertl.
1402. Andreas, filius Friderici.

1403. Ugyan ő.
1403. Hertlinus (antiquus Iudex.)
1404. Petrus de Rawcan.
1404. Joannes Kanczler, (főbiró.) Joannes Arnolth, (pénzbiró.)
1407. Johannes litteratus de Septemtiliis.
1411. Rigo dictus Rechberger.
1412. Ugyanaz.
1412. Rigo dictus Rechperger.
1415. Joannes dictus Stadler.
1415. Joannes dictus Sibinlinder.
1417. Budviser Joannes.
1421. Caspar Bernhard.
1422. Petrus Poldoff.
1424. Ugyanaz.
1425. Michael dictus Nadler.
1425. Joannes a Septemtiliis (pridem Iudex).
1427. Michael dictus Nadler.
1432. Martinus Holnawer.
1435. Petrus dictus Onven.
1438. Johannes Ewthwews.
1440. Ladislaus Farkas.
1440. Korlath.
1442. Petrus Bornemisza.
1450. Joannes Münzer.
1452. Andreas Waisensteiner.
1457. Dionysius litteratus de Alba Regali.
1461. Joannes Münzer.
1461. Laurentius litteratus de Bayon.
1462. Erméni Stephanus.
1466. Stephanus litteratus de Buda.
1472. Stephanus dictus Angyal.
1473. Leopoldus Dax.
1475. Aruntzer Joannes és Georgius Forster.
1478. Matthaeus Vitripar.
1483. Georgius Forster.
1486. 1487. Keresztes.
1488. Gregorius Adam dictus.
1489. Thomas Meyngos dictus.
1491. Joannes Pemflinger.

XIV.

Ó-BUDAI SZEMÉLYNEVEK.

Rövidítések magyarázata.

A. = Acta mon. Vet. Bud. Fasc. No.
Act. = Acta Paul. mon. Örményes Fasc. No.
An. = Anonymus.
Anj. = Anjoukori Okm.
D. = Dipl. Tom. No. a Nemz. Muzeumban.
D. L. = Dipl. Levéltár (Orsz. Lltár).
E. = Endlicher.
Erd. Muz. = Erdélyi Muzeum, Ötvös Á. hagyat.
F. = Fejér, Cod. Dipl.
H. = Hazai okm.
Hypp. cod. = Hyppolit codex.
K. = Köpcsényi ltár, Láda, Fasc. No.
Kn. = Knauz, Mon. Strig.
Kov. = Kovachich, Form. Sol.
N. R. = Neo Reg. Acta Fasc. No. (Orsz. Lltár).
Ny. = Nyelvemléktár (VIII. k- Szent Margit élete).
R. K. = Ráth Károly hagyat.
Révay. = Révay-csal. ltára Divers. Fam. Fasc. No.
R. = Rogerii Carmen miserabile.
T. = Teleki, Hunyadyak kora.
Th. = Thuróczy, Pars, Cap.
V. D. = Véghelyi Dezső birtokában.
V. P. = Veszprémi kápt. orsz. ltára P. fiók.
W. = Wenzel, Árpádkori uj okm.
Z. = Zichy codex.

Albes, magister David, filius Martini de Albes, pridem Comes Zoliensis, 1410. febr. 23. D. L. 9625.

Alaz, Andreas, dictus — Cursor 1353. máj. 26. D. L. 4364.

Elisabeth, uxor Andreae, dicti Alaz Cursoris, filia Andreae dicti Buza, 1353. máj. 26. D. L. 4364.

Andreas, filius Petri, Judex de Veteri Buda. 1413. máj. 24. D. L. 10069.

Andreas sacerdos Capellanus Capellae Sanctae Margarethae virg. de Vet. Buda. 1390. jun. 7. D. L. 7611.

Alsan, Gregorius filius Bani de — 1413. marcz. 13. D. L. 10051.

U. a. de Olsan. 1409. marcz. 26. D. L. 9525.

Anna, relicta magistri Gregorii, filii Bani de Alsan 1413. márt. 13. D. L. 10051.

Apotecarius Mathias, 1375. sept. 3. D. L. 6296.

U. a. 1376. febr. 16. D. L. 6334.

Apotecarius Simon. 1411. jun. 18. D. L. 9791.

Aurifaber, magister Nicolaus — hungarus 1427. aug. 16. D. L. 11924.

Bak, Petrus, 1480. máj. 7. D. L. 18364.

Balneator György, 1322. N. R. 860. 8. és D. L. 2135.

Elisabeth domina, relicta

Georgii condam balneatoris Anj. II. 58. és D. L. 2135.

Beche Tuteus mag., Janitorum Regiorum magister, Comes Borsiensis et Castellanus Castrorum de Lewa et de Weteri Buda. 1343. apr. 6. D. L. 3571.

U. a. Teutusch. 1346. nov. 24. D. L. 3865.

Teuteus, filius quondam Emerici de veche 1335. oct. 14. D. L. 2953.

Theutos, 1350. oct. 4. D. L. 4149.

U. a. 1352. mart. 22. magister Janitorum dominorum regis ac reginae. D. L. 4265.

U. a. 1335. magister Teutiis, filius quondam Comitis de Beche. F. VIII. 4. 120.

Teuteus, magister Janitorum regalium, Comes Bursiensis et Castellanus de Lewa, ac de veteri Buda. 1343. F. IX. 1. 161. Z. II. 90.

Theiteus magister Janitorum domini regis et castellanus de Wyssegrad. 1346. Z. II. 209.

U. a. 1348. Z. II. 328.

Thetteus. 1349. Z. II. 380.

Ladislaus, filius Tetteus 1349. Z. II. 380.

Nicolaus filius Tetteus. 1349. Z. II. 380.

Beke, Johannes, filius Beke 1375. apr. 2. D. L. 6268.

Bekus, Katherina. L. Seres, Ladislai dicti — consors.

Beren Paulus de — Castellanus de Veteri Buda. 1358. D. L. 4756.

U. a. filius Johannis de Beren, Castellanus de Veteri Buda. 1359. máj. 1. D. L. 4843. 4844.

Paulus, vice castellanus de Veteri Buda. 1356. F. IX. 2. 527.

Birow, Simon, dictus — 1413. jan. 9. D. L. 10029.

U. a. 1413. márt. 13. D. L. 10, 051.

Bogdani, Benedictus, 1449. máj. 19. D. L. 14258.

U. a. 1452. oct. 21. D. L. 14583.

U. a. 1453. febr. 15. D. L. 14640.

Borgyas magister Andreas litteratus, alio nomine — dictus. 1427. jan. 6. D. VI. 83.

Borosieno, Gregorius, filius Johannis de — 1413. jan. 9. D. L. 10.029.

Borosÿenew, Michael, filius Jacobi de — 1407. febr. 5. D. L. 9284.

Bubek Emericus quondam palatinus. 1377. máj. 15. D. L. 6431.

Katherina domina, relicta quondam Emerici (Bubek) palatini, — apácza a klarissák zárdájában. 1377. máj. 15. D. L. 6431.

Buda, Johannes de — iuratus. 1401. márt. 25. D. L. 8652.

U. a. dictus de — civis. 1402. jan. 2. D. L. 8691.

U. a. 1411. jan. 7. Judex. D. L. 9736.

1413. jan. 9. Judex de Vet. Buda. D. L. 10029.

U. a. iudex. 1413. márt. 13. D. L. 10051.

U. a. juratus 1413. máj. 24. D. L. 10069.

U. a. 1395. decz. 6. D. L. 8109.

Buda, Nicolaus, dictus de — lakott Óbudán, Seres László szomszédságában, a Boldog-Asszony templomához közel. 1390. decz. 13. D. L. 3750.

Bwd, Jacobus, dictus de — ci-

vis de Calidis Aquis superioribus. 1423. apr. 19. D. L. 11338.

Byro, Georgius. 1354. máj. 6. D. L. 4435.

Margaretha domina, relicta Georgii dicti Byrou. 1377. jun. 14. D. L. 6442.

Bÿro, Georgius dictus — Civis de Calidis Aquis superioribus. 1436. aug. 6. D. L. 12990.

Carnifex, Dominicus, lakott a piacz közelében. 1335. decz. 14. N. R. 860. 17.; D. L. 2966.

U. a. F. VIII. 4. 119.

Carnifex, Georgius, 1373. jan. 22. D. L. 6090.

Carnifex, Jacobus, 1449. máj. 19. D. L. 14258.

U. a. 1453. febr. 15. D. L. 14640.

Carnifex, Laurentius, 1389. jul. 7. D. L. 3750.

U. a. 1390. jun. 7. dictus Churul. D. L. 7611.

U. a. 1390. jun. 7. dictus Churor. D. L. 3750.

Carnifex, Thomas, 1413. máj. 24. D. L. 10069.

Carpentarius, Seydul, filius Sussul, gener magistri Emerici carpentarii dominae Reginae. D. L. 4441.

Carpentarius, Symon, 1349. jun. 30. D. L. 4057.

U. a. 1354. jun. 7. Frater Seydul carpentarii, filii Sussul. D. L. 4441.

Clara, filia Symonis carpentarii, 1349. jun. 30. D. L. 4057.

Margaretha, uxor Symonis carpentarii, 1349. jun. 30. D. L. 4057.

Cerbus, Gregorius — dictus. 1360. sept. 15. D. L. 4986.

Chaba, Michael dictus —; lakott Ó-Budán, a Kovács-utczán. 1359. máj. 1. D. L. 4843.

U. a. (Chabia.) 1363. febr. 7. D. L. 5194.

Chetnek, Ladislaus de —; gubernator Cruciferorum de Calidis Aquis. 1435. máj. 8. D. L. 12701.

U. a. 1438. apr. 24. D. L. 13179.

U. a. 1427. jan. 6. (Chich-nek irva.) D. VI. 83.

Chunth, Michael dictus —; lakott Ó-Budán, a Kovács-utczán. 1359. máj. 1. D. L. 4843.

U. a. filius Chunth de Veteri Buda. 1363. jan. 13. D. L. 5186.

U. a. filius Pauli filii Chunth de Veteri Buda. 1364. jan. 25. D. L. 5280.

Katherina domina, mater Michaelis filii Pauli dicti Chunth. 1364. jan. 25. D. L. 5280.

(Churgo, Johannes), filius Stephani filii Churgo; lakott a Felhévizen. 1322. D. L. 2135.

U. a. 1335. F. VIII. 4119.

Claudus, Nicolaus de Calidis Aquis. 1332. Anj. II. 598.

Claudus, Petrus civis de Calidis Aquis, 1309. apr. 17. Anj. I. 172.

Czauczach, Nicolaus, dictus — in Vico b. Nicolai. 1411. apr. 6. D. L. 9766.

Nicolaus, Cawczach monetarius. 1427. aug. 16. D. L. 11924.

Doliator, Dominicus. 1375. sept. 3. D. L. 6296.

(Donk), Benedictus, filius Donk, 1354. máj. 26. D. L. 4364.

Drugeth, Wylhermus quondam Palatinus et Judex Cumanorum, habens eciam officium Castellanatus Castri de Veteribuda. 1317. jul. 19. D. L. 4476.

Engy, Thomas. 1445. márcz. 29. D. L. 13840.

Erdely, Johannes, Judex de Vet. Buda. 1476. jul. 6. D. L. 17822.

Erdel, Nicolaus de —. 1434. sept. 24. D. L. 12626.

U. a. 1445. márt. 29. D. L. 13841.

Ewrem, Petrus, dictus de —. 1390. jun. 7. D. L. 3750. 7611.

Faber, Johannes, Margit aszszony férje, lakott a Felhévizen. 1353. sept. 20. D. L. 4388.

Margaretha domina uxor quondam Petri fabri filii Chyna. 1352. márt. 12. D. L. 4259.

U. a. 1353. sept. 20. D. L. 4388.

Feiruar, Blasius dictus de —. 1413. mart. 13. D. L. 10051.

U. a. (Blasius de Alba néven). 1413. máj. 24. D. L. 10069.

U. a. (Georgius Blasius de Alba regalis néven.) 1425. F. X. 6.768.

U. a. 1415. márt. 10. D. L. 10325.

Fekethe, Johannes dictus —. 1449. máj. 19. D. L. 14258.

Fekethew, Johannes — de Manija. 1452. oct. 19. D. L. 14583.

Fekethe, Joh. filius Clementis Manyay de Apon. 1453. febr. 15. D. L. 14640.

Felkezü, Petrus dictus — civis de Calidis Aquis. 1327. jan. 20. D. L. 2390.

Fenekezo, Nicolaus dictus —. 1359. máj. 1. D. L. 4844.

Fenekuzew, Dominicus dictus —. 1390. jun. 7. D. L. 3750. 7611.

Fok, Stephanus literatus de — procurator dominarum Sanctimonialium de Vet. Buda, 1439. sept. 29. D. L. 13441.

Folyou, Petrus germanus Dyonisii, iuratus assessor de Vet. Buda, 1390. decz. 13. D. L. 3750.

Petrus germanus Dyonisii. dicti Folyou hospes. 1389. jul. 7. és 1390. jun. 7. D. L. 3750.

Franciscus, eccl. b. Margarethae virginis plebanus de Vet. Buda. 1401. jul. 23.

U. a. 1416. nov. 11. D. L. 10509.

Futomoth, Petrus. 1476. jul. 6. D. L. 17822.

Garanch, Benedictus, dictus de —. 1413. oct. 4. D. L. 10124.

Garanch, Dominicus de —. 1439. márt. 11. D. L. 13325.

Garanch, Johannes dictus de —. 1415. márt. 10. D. L. 10325.

Genchich, Petrus dictus —. 1389. jul. 7. D. L. 3750.

Genisy, Gregorius. 1449. máj. 19. D. L. 14258.

U. a. 1445. márcz. 29. D. L. 13840. és 13841.

Georgius, filius Benedicti procurator et officialis Sancti mon. de Vet. Buda. 1406. apr. 16. D. L. 9122.

Georgius, Judex Civitatis regiae Veteris Budensis. 1412. febr. 5. D. L. 9716.

U. a. iudex 1425. F. X. 6768.

U. a. iudex 1390. decz. 13. D. L. 3750.

Georgius plebanus ecclesiae sanctae Margarethae de Vet. Buda reginale. 1451. jan. 31. D. L. 14451.

Gewr, Gregorius de — frater Michaelis et dominae Katherinae uterinus. 1411. jan. 7. D. L. 9736.

Katherina, relicta Gregorii de Gewr. 1411. jan. 7. D. L. 9736.

Gewr, Margaretha de —. L. Somogh Joh. de — consors.

Gewr, Michael, filius Pauli dicti de —. 1390. jun. 7. D. L. 3750. 7611.

Gewr, Michael dictus de —, pridem Iudex Veteris Budae. 1411. jan. 7. D. L. 9736.

Gewr, Paulus dictus —. 1373. jan. 22. D. L. 6090.

U. a. 1377. május 15. D. L. 6431. (Lásd még Jaurino alatt is.)

Gregorius, Judex. 1411. apr. 6. D. L. 9766.

U. a. 1449. máj. 19. D. L. 14258.

Harthawff, Johannes. 1465. apr. 13. D. L. 16189.

Helmugh, Stephanus, filius Helmugh de eadem, frater patruelis dicti magistri Emerici. 1354. jun. 7. D. L. 4441.

Hettul, Judeus. 1349. jun. 30. D. L. 4057.

U. a. (Hekkul néven.) 1354. jun. 7. D. L. 4441.

Saba mulier Judea, vxor Hettul Judei, filia Mossul, similiter Judei. 1349. jun. 30. D. L. 4057.

U. a. 1354. jun. 7. D. L. 4441.

Hideg, Benedictus. 1451. jan. 31. D. L. 14451.

U. a. 1462. jan. 8. D. L. 15689.

U. a. 1462. nov. 30. D. L 15785.

U. a. 1462. nov. 30. D. L. 15786.

U. a. 1476. jul. 6. D. L. 17822.

Hozyw, Valentinus dictus —. 1415. márt. 10. D. L. 10325.

Inke. 1360. sept. 15. D. L. 4986.

Jacobus magister, Organista Capituli eccl. Budensis. 1456. jun. 21. D. L. 15073.

Jaurino, Johannes filius Petri de —. 1390. jun. 7. D. L. 3750. 7611.

Jaurino, Michael de — iuratus. 1401. márt. 25. D. L. 8652.

U. a. filius Pauli dicti —. 1389. jul. 7. D. L. 3750.

U. a. iudex. 1407. febr. 5. D. L. 9284.

Jeklinus, de Calidis Aquis. 1352. mart. 12. D L. 4259.

Johannes, plebanus Capellae b. Margarethae Virginis, Ó-Budán. 1360. sept. 15. D. L. 4986.

Johannes, praepositus Vesprimiensis, háztulajdonos Ó-Budán. 1395. decz. 24. D. L. 8111.

Kahmar (Kalmar?), Johannes, 1465. apr. 13. D. L. 16189.

Kande, Demetrius, fil. Gregorii de —; lakik Ó-Budán, szőlője volt Kande faluban. 1353. mart. 22. D. L. 4333.

Kapoztas, Johannes, 1445. márt. 29. D. L. 13840. és 13841.

U. a. 1427. jan. 6. D. VI. 83.

Károly, biró. Ny. VIII. 66. 67.

Katha, Johannes de —, frater Dominici concanonici de Veteri Buda. 1328. D. L. 2486.

Kenyeres, Johannes, 1445. márcz. 29. D. L. 13680.

Kerepes, Nicolaus carnifex dictus de —, neje volt Katherina filia Francisci Magni dicti Biro. 1413. márt. 13. D. L. 10051.

Kolbaz, Petrus carnifex, dictus —. 1373. jan. 22. D. L. 6097.

Kopach, Dionisius de — Civis de Calidis Aquis superioribus. 1436. aug. 6. D. L. 12990.

Kovaz, Johannes dictus —. 1373. aug. 24. D. L. 6137.

Kowachy, Egidius de — procurator Sanctimonialium de Vet. Buda. 1412. febr. 5. D. L. 9716.

Kowachy, Johannes de —. 1416. nov. 11. D. L. 10509.

Katherina, consors Johannis de Kowachy, 1416. nov. 11. D. K. 10509.

Kozthwlch, Stephanus dictus de — Judex Civitatis Veterisbudensis. 1427. jan. 6. D. VI. 83.

Kuhordov, Jenslinus dictus — socer Nikus Maiur dicti. 1373. aug. 24. D. L. 6137.

Els, filia Jenslini dicti — relicta Nikus, dicti Maiur. 1373. aug. 24. D. L. 6137.

Kurtha, Michael dictus —. 1351. apr. 22. D. L. 4185.

Kusd, Johannes de —, lakott Ó-Budán a Kovács-utczán. 1359. máj. 1. D. L. 4843.

Kyral, Nicolaus — vocatus, 1413. oct. 4. D. L. 10124.

Laczk, Stephanus pridem palatinus, Comes Zaguriensis, háztulajdonos Ó-Budán. 1395. decz. 24. D. L. 8111.

Anna Comitissa, uxor Stephani pridem palatini, Comitis Zaguriensis. 1395. decz. 24. D. L. 8111.

Anna domina, relicta quondam domini Stephani, filii Laczk palatini. 1401. F. X. 4. 70.

U. a. in castro Budensi. 1401. aug. 4. D. L. 8618.

U. a. 1425. jul. 13. D. L. 11689.

Literatus, Andreas, vice castellanus de Veteri Buda. 1353. F. IX. 2.301.

U. a. 1351. nov. 23. D. L. 4185.

U. a. vicecastellanus magistri Theutos de Veteri Buda. 1353. sept. 20. D. L. 4388.

Literatus Demetrius, iuratus assessor de Vet. Buda. 1390. decz. 13. D. L. 3750.

U. a. 1390. jun. 7. D. L. 3750.

Literatus, Desiderius, 1393. aug. 24. D. L. 7904.

Literatus, Gregorius, 1413. máj. 24. D. L. 10069.

U. a. 1434. sept. 24. D. L. 12626.

U. a. 1423. apr. 19. D. L. 11338.

Johannes, filius Gregorii Literati. 1416. nov. 11. D. L. 10509.

Katherina, consors Gregorii literati. 1413. máj. 24. D. L. 10069.

U. a. 1434. sept. 24. D. L. 12626.

U. a. 1423. apr. 19. D. L. 11338.

Litteratus, Jacobus, 1413. oct. 4. D. L. 10124.

U. a. 1420. jul. 22. D. L. 10956.

Clara domina, filia Petermani, consors magistri Jacobi Litterati. 1413. oct. 4. D. L. 10124.

U. a. 1420. jul. 22. D. L. 10956.

U. a. 1420. nov. 18. D. L. 10999.

Johannes, filius Jacobi Litterati, 1413. oct. 4. D. L. 10124.

U. a. 1420. jul. 22. D. L. 10956.

U. a. 1420. nov. 18. D. L. 10999.

Ladislaus, filius Jacobi Litterati. 1413. oct. 4. D. L. 10124.

U. a. 1411. jan. 7. D. L. 9736.

U. a. 1416. nov. 11. D. L. 10509.

Anna domina, consors Ladislai Literati. 1416. nov. 11. D. L. 10509.

Literatus, Petrus, 1407. febr. 5. D. L. 9284.

U. a. 1413. jan. 3. D. L. 67.

U. a. 1439. marcz. 11. D. L. 13325.

U. a. 1390. jun. 7. D. L. 3750. 7611.

Anna domina, consors Petri literati, 1407. febr. 5. D. L. 9284.

Christoforus, filius Petri literati, 1407. febr. 5. D. L. 9284.

Lowas, Petrus, 1439. márt. 11. D. L. 13324.

Lucas capellanus Capellae sanctae Margarethae virginis de Vet. Buda. 1389. jul. 7. D. L. 3750.

Lungus, Vallentinus 1413. jan. 9. D. L. 10029.

U. a. 1413. márt. 13. D. L. 10051.

U. a. 1413. máj. 24. D. L. 10069.

Lwgudvaralya, Gregorius, filius Johannis de —. 1412. jul. 8. D. L. 9927.

Anna domina, filia Gregorii, filii Pauli, relicta quondam Gregorii, filii Johannis de Lwgudvaralya, 1412. jul. 8. D. L. 9927.

Magnus, Albertus dictus —, 1451. oct. 21. D. L. 14583.

Magnus, Johannes, 1411. jan. 7. D. L. 9736.

U. a. 1413. jan. 9. D. L. 10029.

U. a. 1413. márt. 13. D. L. 10051.

U. a. 1415. márt. 10. D. L. 10325.

U. a. 1476. jul. 6. D. L. 17822.

Mancus, Valentinus filius Georgii. 1353. máj. 26. D. L. 4364.

Manguch Johannes dictus —. 1353. máj. 26. D. L. 4364.

Mannus mag., physicus quondam urburarius Teluky; háza in Veteri Buda, in loco fori állott. 1343. apr. 6. D. L. 3571.

U. a. 1335. dispensator vicesque gerens domini Willermi palatini. VIII. 4119.

Marton, Damianus. 1480. máj. 7. D. L. 18364.

Mathias plebanus ecclesiae b. Margarethae virg. parochialis de Vet. Buda. 1439. márt. 11. D. L. 13325.

Mayor, Johannes. 1451. jan. 31. D. L. 14451.

Mayor, Nikus dictus —. 1372. apr. 4. D. L. 6010.

Elisabeth domina coniux Nikus, Mayor dicti. 1372. apr. 4. D. L. 6010.

Meger, Nicolaus dictus —. 1407. febr. 5. D. L. 9284.

Mezewsumlió, frater Michael de — prouincialis pro Hungaria ordinis fratrum praedicatorum; háza volt Ó-Budán. 1413. máj. 24. D. L. 10069.

Mossul, Judeus. 1349. jun. 30. D. L. 4057.

(Myko) Anthonius, filius Myko. 1368. jul. 8. D. L. 5682.

Nemeth, Stephanus dictus —. 1452. oct. 21. D. L. 14583.

U. a. 1453. febr. 15. D. L. 14640.

Nicolaus, filius Ladislai Castellanus Veteris Budae. 1373. D. L. 6109.

U. a. 1374. máj. 12. D. L. 6213.

U. a. 1375. apr. 2. D. L. 6268.

Nicolaus magister, prothonotarius domine Regine senioris, lakott Ó-Budán. 1373. jan. 22. D. L. 6090.

U. a. quondam custos ecclesiae b. Petri de Vet. Buda. 1395. decz. 6. D. L. 8109.

Niger, Emericus. 1395. decz. 6. D. L. 8109.

Nykus, Judex de Civitate Vet.

Buda. 1415. márt. 10. D. L. 10325.
U. a. iudex. 1420. nov. 18. D. L. 10999.
Nyeki, Mathias. 1476. jul. 6. D. L. 17822.
Olkuthlon, Gregorius filius Johannis dicti —. 1351. apr. 22. D. L. 4185.
Margaretha domina relicta Gregorii dicti Olkuthlon. 1359. máj. 1. D. L. 4844.
Thomas, filius Johannis dicti —. 1359. máj. 1. D. L. 4843.
Pamaz, Budur quondam de — nunc autem hospes de Veteri Buda. 1335. decz. 14. N. R. 860. 17., D. L. 2966. és F. VIII. 4.119.
Parvus, Thomas. 1445. márt. 29. D. L. 13680.
Patika, Demetrius, Judex de Vet. Buda. 1452. okt. 21. D. L. 14583.
U. a. iudex. 1453. febr. 15. D. L. 14640.
Patika, Nicolaus dictus —. 1439. márt. 11. D. L. 13324.
U. a. 1439. márt. 11. D. L. 13325.
U. a. 1451. jan. 31. D. L. 14451.
Margaretha, consors Nicolai dicti Patika. 1439. márcz. 11. D. L. 13325.
Paulban. 1349. jun. 30. D. L. 4057.
Paulus, notharius publicus civitatis Vet. Budensis. 1480. jun. 14. D. L. 18382.
Paulus, vice-castellanus de Veteri-Buda. 1356. F. IX. 2527.
Pazthur, Clemens de Aquis superioribus. 1436. aug. 6. D. L. 12990.
Pellifex, Benedictus. 1465. apr. 13. D. L. 16189.
Pellifex, Johannes, de Calidis Aquis superioribus. 1439. márt. 11. D. L. 13325.
U. a. filius Martini, pridem Judicis civitatis Vet. Budensis. 1427. jan. 6. D. VI. 83.
Pellifex, Martinus civis. 1439. márcz. 11. D. L. 13325.
U. a. 1451. jan. 31. D. L. 14451.
U. a. 1451. febr. 8. D. L. 14452.
U. a. 1452. oct. 21. iuratus. D. L. 14583.
U. a. iuratus. 1453. febr. 15. D. L. 14640.
Magister Martinus Pellifex, pridem Judex civitatis Vet. Budensis. 1427. jan. 6. D. VI. 83.
U. a. iuratus. 1413. oct. 4. D. L. 10124.
U. a. iuratus. 1420. nov. 18. D. L. 10999.
U. a. iuratus. 1445. márt. 29. D. L. 13840. és 13841.
Pellifex, Michael, filius Martini, pridem Judicis civitatis Vet. Budensis. 1427. jan. 6. D. VI. 83.
Pellifex, Petrus. 1476. jul. 6. D. L. 17822.
Pentec, Mathias. 1439. jan. 25. D. L. 13295.
Penthek, Mathias, dictus — familiaris Judexque Curiarum dominarum Sanctimonialium de Vet. Buda. 1439. mart. 11. D. L. 13324.
U. a. 1451. jan. 31. D. L. 14451.
U. a. 1451. febr. 8. D. L. 14452.
U. a. 1445. mart. 29. D. L. 13840.
Elisabeth, consors Mathie dicti Penthek. 1439. márt. 11. D. L. 13324.
Ladislaus, filius Mathiae dicti Penthek. 1439. mart. 11. D. L. 13324.

Perhari, Ffabianus, Judex de Vet. Buda. 1449. máj. 19. D. L. 14258.

Pesth, Dorothea domina religiosa in claustro b. Mariae virginis in Civitate Veteri budensi. 1412. jul. 8. D. L. 9927.

Petermannus, filius Kosa, 1380. F. IX. 5. 442.

U. a. 1379. febr. 22. D. L. 6596.

U. a. quondam Judex de Vet. Buda. 1390. febr. 10. D. L. 7564.

Dorothea, filia Petermani filii Kose. 1390. febr. 10. D. L. 7564.

Margaretha, soror Petermani, filii Kose. 1390. febr. 10. D. L. 7564.

Katherina, uxor Petermani, filii Kose. 1390. febr. 10. D. L. 7564.

Petrus, totius Sclauoniae Banus, 1370. aug. 12. D. L. 5866.

Pistor, Arnoldus, 1335. F. VIII. 4. 119.

(Pithe) Jacobus, filius Pithe. 1363. F. IX. 3. 377. és D. L. 5194.

(Plosaar) magister Johannes, filius Plossar, 1415. márt. 10. D. L. 10325.

Plosaar, Nikus, carnifex dictus —. 1373. jan. 22. D. L. 6090.

Polgar, Dominicus, 1453. febr. 15. D. L. 14640.

Polgar, Nikus dictus —, magister, 1411. jan. 7. D. L. 9736.

Poller, Leukus dictus —, 1377. jun. 28. D. L. 6446.

U. a. filius Johannis. 1373. jan. 22. D. L. 6090.

U. a. filius Johannis filii Demetrii. 1375. apr. 2. D. L. 6268.

Porkolab aliter Zekl, Michael, dictus —. 1465. apr. 13. D. L. 16189.

(Pouka) Andreas, filius Pouka, serviens Emerici de Beche. 1312. márt. 31. D. L. 1797.

Pukur, Clara de — Domina nobilis. 1394. aug. 29. D. L. 7972.

Pukur, Paulus, filius Laurentii de —. 1358. márt. 3. D. L. 4733.

Rubinus Comes, háza a budai Felhévizen állott, Félkezü Péter szomszédságában. 1327. jan. 20. N. R. 860. 10. és D. L. 2398.

Rufus, Briccius, 1407. febr. 5. D. L. 9284.

Rufus, Johannes, 1407. febr. 5. D. L. 9284.

Safar, Georgius dictus —, iudex Civitatis Veteris Budae. 1390. jun. 7. D. L. 3750.

U. a. Georgius iudex de Veteri Buda. 1390. decz. 13. D. L. 3750.

U. a. iudex 1401. mart. 25. D. L. 8652.

Saphar. 1395. decz. 6. D. L. 8109.

(Sandur) Nicolaus, filius Sandur, 1351. apr. 22. D. L. 4185.

Sarachenus, Johannes, Lajos kir. őt az összes magy. és horv. országi harminczadok grófjává teszi. 1382. F. IX. 7. 451.

U. a. 1390. decz. 13. D. L. 3750.

U. a. 1402. nov. 9. D. L. 8857.

Sartor, Paulus, 1343. apr. 6. D. L. 3571., és 1335. F. VIII. 4. 120.

Sartor, Petrus, 1413. jan. 9. D. L. 10029.

Sartor, Petrus iuratus assessor de Vet. Buda. 1390. decz. 13. D. L. 3750.

U. a. quondam iudex de Vet. Buda. 1390. jun. 7. D. L. 3750.

Sarwar, Thomas de —, canonicus prebendatus eccl. b. Petri apostoli de Vet. Buda. 1401. jul. 23. F. X. 4. 64.

Sclavus, Demetrius, 1439. márt. 11. D. L. 13325.

Sclavus, Jacobus, 1451. jan. 31. D. L. 14451.
U. a. 1451. febr. 8. D. L. 14452.
Sclaus Michael, 1377. máj. 15. D. L. 6431.
Sclaus, Nicolaus, 1355. F. IX. 2.381.
Sclauus, Thomas, 1415. márt. 10. D. L. 10325.
Senther, Anthonius, 1465. apr. 13. D. L. 16189.
Seres, Ladislaus, dictus —, 1390. decz. 13. D. L. 3750.
Katherina, filia Bekus, de eadem, consors Ladislai dicti Seres, 1390. decz. 13. D. L. 3750.
Sewchch, Petrus dictus —, iuratus assessor de Vet. Buda. 1390. decz. 13. D. L. 3750.
Silher. 1363. F. IX. 3.376.
U. a. (Sylher) Theutonicus et caupo. 1363. jan. 13. D. L. 5186., 5192.
U. a. 1363. febr. 7. D. L. 5194.
Somagh, Georgius de —, 1434. sept. 24. D. L. 12626.
Somogh, Johannes de —, 1411. jan. 7. D. L. 9736.
Margaretha domina, soror uterina Michaelis dicti de Gewr, consors Joh. de Somogh, 1411. jan. 7. D. L. 9736.
Stolcz, Egidius, Iudex pecuniarum de Vet. Buda. 1465. apr. 19. D. L. 16189.
Sunnug, Jacobus filius Blasii dicti —, 1395. decz. 6. D. L. 8109.
Teguzgarto, Elisabeth, filia Georgii quondam dicti —, 1361. A. 20. 9.
Teguzgarto, Stephanus filius Georgii quondam dicti — 1361. A. 20. 9.
Clara, relicta Georgii quondam Teguzgarto dicti — 1361. A. 20. 9.
Terne, Petrus de —, 1401. márt. 25. D. L. 8652.
Tharcha, Johannes de — procurator Sanctimonialium de Vet. Buda. 1455. jun. 20. D. L. 14966.
U. a. 1453. sept. 23. D. L. 14727.
Johannes, iudex Sanctimonialium Claustri beatae virginis de Vet. Buda. 1451. jan. 31. D. L. 14451.
Theges, Nicolaus, 1465. apr. 13. D. L. 16189.
Thegus, magister Petrus dictus — de calidis aquis. 1317. jun. 5. Anj. I. 432.
Arinka domina relicta magistri Petri dicti Thegus de calidis aquis. 1317. jun. 5. Anj. I. 432.
Thelky, Dominicus dictus de — Judex de Veteri Buda. 1413. oct. 4. D. L. 10124.
U. a. iuratus. 1420. nov. 18. D. L. 10999.
U. a. iudex. 1434. sept. 24. D. L. 12626.
Themeskez, magister Johannes de —, 1423. apr. 19. D. L. 11338.
Theutonicus, Corardus. 1364. jan. 25. D. L. 5280.
Magister Conrardus quondam procurator operum domine regine senioris. 1374. máj. 12. D. L. 6213.
Katherina uxor Corardi Theutonici. 1364. jan. 25. D. L. 5280.
Nicolaus, filius Corardi aulae reginalis Juuenis. 1354. apr. 20. D. L. 4421.
Tholway, Dyonisius, dictus —, 1427. jan. 6. D. VI. 83.
U. a. 1434. sept. 24. D. L. 12626.

Thomas Comes, filius Petri, magister Janitorum nostrorum (scil. regis) et Castellanus Castrorum Csokakeu, et veteris Budae. 1354. F. IX. 2. 320.

U. a. magnificus vir Thomas, filius Petri de Chokakeo et Veteri Buda Castellanus. 1354. F. IX. 2. 339.

U. a. magnificus vir. 1354. jun. 7. D. L. 4441.

Thot, Petrus dictus —, 1395. decz. 6. D. L. 8109.

Thragar, Georgius. 1480. máj. 7. D. L. 18364.

Tinnye, Michael de —, 1434. sept. 24. D. L. 12626.

Tompa, Ladislaus dictus —, 1355. F. IX. 2.381.

Ladislaus, filius Jacobi, nepos Sebee, frater Johannis dicti Tumpa. 1351. apr. 22. D.L.4185.

U. a. 1360. sept. 15. D. L. 4986.

Margaretha, relicta Ladislai dicti Tumpa. 1361. A. 20. 9.

U. a. 1393. D. L. 7904.

Tumpa, Johannes, frater Ladislai dicti —, 1361. A. 20. 9.

Tompocz, Albertus. 1453. febr. 15. D. L. 14640.

Turi, Gregorius dictus —, 1449. máj. 19. D. L. 14258.

Twrke, Michael dictus —, 1420. nov. 18. D. L. 10999.

Vsoncz, Emericus, provisor curiae castris Veteris Budae. Mátyás idejéből. Kov. 243.

Vamos, Matheus. 1451. jan. 31. D. L. 14451.

Vamus, Paulus dictus —, 1389. jul. 7. D. L. 3750.

U. a. 1385. márt. 13. D. L. 7138.

Elena, consors Pauli dicti Wamus. 1385. márt. 13. D. L. 7138.

Vydus de Veteri Buda. Fiai: Nicolaus, Gregorius, Paulus et Michael. 1332. Anj. II. 636.

Margaretha domina, coniux Thomae dicti de Zala, filia Pauli Wydus de Veteri Buda. 1373. aug. 24. D. L. 6136.

(Wydus) Michael, filius Wydus. 1350. oct. 14. D. L. 4149.

Vngarus, Nicolaus, aurifaber. 1411. apr. 6. D. L. 9766.

Wach, Johannes, filius Pauli dicti de —, 1350.? jul. 18. D. L. 4137.

U. a. presbyter. 1351. apr. 22. D. L. 4185.

Werebel, Andreas, fil. quondam Petri Wayuodae de —, 1410. febr. 23. D. L. 9625.

Dorothea, relicta Petri Wayvodae de Werebel. 1410. febr. 23. D. L. 9625.

Margaretha, filia quondam Petri Wayuodae de Werebel, 1410. febr. 23. D. L. 9625.

Paulus, filius quondam Petri Wayvodae de Werebel, 1410. febr. 23. D. L. 9625.

Petrus quondam wayuoda de Werebel, 1410. febr. 25. D. L. 9625.

Scolastica, filia quondam Petri Wayuodae de Werebel, 1410. febr. 23. D. L. 9625.

Zala, Benedictus, filius Nicolai dicti de — civis. 1377. jun. 28. D. L. 6446.

Benedictus, dictus de Zala. 1393. aug. 24. D. L. 7904.

U. a. iudex. 1395. decz. 6. D. L. 8109.

Zala, Michael dictus de —, 1415. mart. 10. D. L. 10325.

Margaretha, coniux Michaelis dicti de Zala. 1415. mart. 10. D. L. 10325.

Zala, Thomas, dictus de —, 1373. aug. 24. D. L. 6136.

Zambo, Nicolaus, mag., dictus — filius Ladislai de Mezewlak, Castellanus de Veteri Buda. 1377. F. IX. 7. 599.

U. a. castellanus. 1371. márt. 21. D. L. 5916.

Zantho, Petrus de — Judex de Vet. Buda. 1445. márt. 29. D. L. 13840. és 13841.

Elena, consors Petri dicti Zantho. 1361. A. 20. 9.

Zarka, Paulus dictus — procurator dominae Clarae, consortis Jacobi literati. 1420. nov. 18. D. L. 10999.

Zegenkevel, Johannes, dictus —, 1390. jun. 7. D. L. 3750.

Zeles, Gregorius. 1449. máj. 19. D. L. 14258.

Zenche, Nicolaus de —, 1396. febr. 24. F. X. 2. 407. és D. L. 7657.

Zolyom, Michael, 1451. jan. 31. D. L. 14451.

XVI.

BUDAI SZEMÉLYNEVEK.

Achus banus; háza »in platea iudaeorum in Buda« a »porta Judaeorum« közelében. 1393. F. X. 2. 208.

Agria, Jacobus de —, 1319. nov. 29. D. L. 3554.

U. a. 1341. V. P., és 1345. Révay. 1. 10.

Agria, Nicolaus de —. 1396. febr. 24. F. x. 2. 407. és D. L. 7657.

U. a. 1325. máj. 1. Anj. II. 193.

Agria, Petrus de —. 1321. decz. 24. Anj. I. 638.

Agriensis, Johannes dictus —. 1321. Anj. I. 638.

U. a. (Johannes de Agria,) 1347. jul. 17. D. L. 4476. és F. IX. I. 556.

Agriensis, Petheu, frater Johannis, dictus —. 1321. Anj. I. 638.

Albertus magister, rector Altaris beati Ladislai regis in eccl. b. Emerici ducis, in Cimiterio b. Mariae virg. de Castro Budensi constructi. 1436. sept. 12. D. L. 12.950.

Albertus, praepositus noui montis Pestiensis. 1302. F. IX. 7. 735. és H. IV. 100.

U. a. 1301. rector seu plebanus Budensis. F. VIII. 1. 69.

Albus, Vlricus. 1392. Act. 3. 2.

Nicolaus gener Vlrici Albi, opidani Budensis. 1397. apr. 6. D. L. 8288.

Aloch, Johannes. 1462. nov. 30. D. L. 15.785. és 15.786.

Aloch, Stephanus, plebanus ecclesiae b. Mariae virg. parochialis, de Castro Noui montis Pestiensis. 1461. jul. 27. D. L. 15. 623.

Andreas Comes Camerarum Domini Regis. 1322. F. VIII. 5. 123.

Andreas, percussor aeris. 1394. X. 2. 253.

Angelo, kereskedő. 1483. máj. 28. V. D.

Apothecarius, Gothfridus. 1397. máj. 8. H. III. 255.

Apothecarius Michael, in castro Budensi in magna platea. 1448. máj. 14. D. L. 14. 162. Lásd még Pazthor, Michael-t.

Apotecarius, Sigismundus, vicinus Joh. Grechenger. 1409. apr. 21. D. L. 9544.

U. a. 1392. Act. 3. 2.

Apothecarius, Simon de Italia. Gyermekei: Ferencz és Agatha. 1475. máj. 14. D. L. 17.645.

Apotecarius, Stephanus, in platea Omnium Sanctorum. 1426. sept. 6. D. L. 11.849.

U. a. 1436. aug. 6. D. L. 12.990.

U. a. 1448. máj. 14. lakott »in castro Budensi in platea magna.« D. L. 14.162.

Apothekarius, Stephanus et Katherina relicta eiusdem. É. n. Kov. 331.

Armenus, Martinus. 1404. apr. 4. és 7. F. X. 4. 350.

Armiparius, Paulus. 1396. F. X. 2. 409.

Aurifaber, Johannes. 1436. aug. 6. D. L. 12.990.

Azonfalva, Dominicus quondam banus de —. 1394. aug. 29. D. L. 7972.

Nicolaus, filius quondam Dominici bani de Azonfalva. 1394. aug. 29. D. L. 7972.

(Ban), Johannes, magister, filius quondam Simonis Bani. 1393. F. X. 3. 163.

Barathy, Thomas arcufex de —. 1436. aug. 6. D. L. 12.990.

(Barbitonsor), Leonardus, quondam Nicolai Barbitonsoris. 1475. máj. 14. D. L. 17.645.

Bardi, Noffrius, Camerarius regis Budensis. 1419. febr. 6. D. L. 10.770.

Onofrius, filius Francisci de Florentia. 1390. V. D.

(Bathe), Johannes, filius Thomae de Bathe. 1397. F. X. 3.197.

Bayon, Laurentius Litteratus de —, *iudex* pecuniarum et iuratus Civitatis Budensis. 1483. máj. 28. V. D.

Beche Emericus de —, major plaustrorum domini regis et *Castellanus* de Lewa. 1327. jan. 20. D. L. 2398.

U. a. 1332. máj 25. D. L. 2725.

U. a. 1317. Anj. I. 432.

U. a. 1319. ápr. 26. Istvánnak Kunchilin fiának szomszédja a Felhévizen. D. L. 1959., Anj. I. 513. — 1323. D. L. 2200. — 1332. máj. 25. D L. 2725. — 1335. oct. 14. D. L. 2953.

U. a. 1312. márt. 31. D. L. 1797. és Anj. I. 252.

U. a. 1320. Anj. I. 591.

U. a. 1322. máj. 12. Anj. II. 15.

U. a. 1322. D. L. 2135. Anj. II. 58.

U. a. 1323. D. L. 2200.

U. a. 1331. máj. 28. *Castellanus* de Lewa et comes Borsiensis. Anj. II. 536.

(Behan), Stephanus mag., filius Behan, Comes Camere regis Budensis Argenteae. 1359. F. IX. 7. 177.

Beken, filius Johannis, filii Johanni de genere Thecule. 1312. F. VIII. 1. 479.

Benedictus mag., filius Pauli, filii Heym, Comes Zathmariensis et Maromorusiensis, I. Lajos kir.-tól »quendam fundum curie nostre vacuum in castro nostro Budensi habitum« kapott 1361. F. IX. 3. 301.

Benedictus, plebanus ecclesiae Sancti Petri martyris de suburbio Castri Budensis. 1460. jul. 29. D. L. 15.482.

(Benth), Dyonisius filius Benth. 1318. V. P.

Bessenew, Bartholomeus literatus de —, prouisor curiae Castri regis Budensis. 1462. jul. 3. T. XI. 29.

(Beud), Fabianus filius Beud. 1328. D. L. 2486.

Biro, Franciscus Magnus dictus —.1413.márt. 13. D.L. 10051.

Katherina, filia Francisci Magni dicti Biro, antea consors Nicolai carnificis dicti de Kerepes, (ó-budai) nunc consors Georgii Sartoris habitatoris noui castri Budensis. 1413. márt. 13. D. L. 10.051.

(Bocuk), Johannes filius Bocuk. 1343. jan. 13. D. L. 3554.

U. a. 1329. nov. 29. D. L. 2568. és V. P.

Bodo, Gregorius de Gewrgy, *Castellanus* Castri Budensis. 1452. decz. 29. T. X. 345.

Bohemus, Henslinus, mercator. 1371. F. IX. 4. 384.

Agnes,consors eiusdem. 1370 aug. 12. D. L. 5866.

Bombardista, Johannes de suburbio Castri Novi montis Pesthiensis, in platea Flek. 1473. oct. 16. D. L. 17.500.

Bontempi,Rason marcante fiorentino (Budán-e vagy Körmöczön?) Hypp. cod 135. b.

U. a. mercante fiorentino in Buda. U. o. 136. b.

Bornemissa, Emericus. 1475. máj. 14. D. L. 17.645.

Borosienew, Andreas de —. 1401. márt. 25. D. L. 8652.

U. a. 1407. febr. 5. D. L. 9284.

Buda, Benedictus literatus de —. 1494. R. K.

Buda, Cristianus de —. 1330. F. VIII. 3. 511.

Buda, magister Georgius literatus de —. 1466. máj. 19. D. L. 16.355.

U. a. 1467. apr. 23. D. L. 16.525.

Buda, Petrus Literatus de —. 1452. apr. 10. D. L. 14.540.

Buda, Stephanus literatus de — dictus, *iudex* Castri novi montis Pestiensis. 1466. máj. 19 D. L. 16.355.

Budwisser, Johannes dictus — *iudex* Castri Noui montis Pestiensis. 1417. márt. 1. D. L. 10.547.

(Buhtus), Petrus filius Buhtus, Jobagio Capituli Budensis. 1360. D. L. 4919.

Bw, Jacobus magister de —, Curiae regiae maiestatis notarius. 1353. máj. 26. D. L. 4364.

Carnifex, Jeckel. 1302. F. IX. 7. 731.

Carolus, *rector* Castri Budensis. 1249. Rupp. 230.

Carolus, 1272. U. o.

Carpentarius, Johannes filius Nicolai de subcastro Budensi. 1354. apr. 20. D. L. 4421.

Catherina domina, uxor Johannis filii Dominici carpentarii de subcastro Budensi 1354. apr. 20. D. L 4421.

Castellanus, Martinus — dictus. 1450. sept. 7. D. L. 14.401.

Caupo,Petko. 1394. F.X. 2.252.

Cavalcanti, Filippo, marchante Fiorentino in Buda. 1489. Hypp. Cod. 135. b.

Chraft,Perchtoldus. 1392.Act. 3. 1.

Claudus, Johannes. 1335. oct. 14. N. R. 860. 16. és D. L. 2953.

Aranka, relicta Lazk, fratris Claudi Petri. 1309. apr. 17. Anj. I. 172.

Paulus, filius Nicolai Claudi. 1332. máj. 25. D. L. 2725.

Petrus, socer Nicolai Claudi. 1332. máj. 23. D. L. 2725.

Corrigiator, Petrus de suburbio Castri Novi montis Pesthiensis. 1472. máj. 25. D. L. 17.323.

Craterius, Comes Camerarum Regalium Budensis et Strigoniensis. 1350. aug. 30. D. L. 4165.

U. a. (Chratzer, Ffridericus). 1395. decz. 24. D. L. 8111.

Andreas, filius Friderici, *iudex* Castri noui montis Pestiensis. 1402. nov. 9. D. L. 8857.

U. a. 1404. F. X. 4. 318.

Anna domina, olim Ffriderici Chratzer filia, consors Ladislai, filii quondam Volvingii. 1395. decz. 24. D. L. 8111.

Crispus, Johannes. 1347. jul. 19. D. L. 4476. és F. IX. 1. 556.

Cypellus, Georgius. 1375. sept. 3. D. L. 6296.

Cyrologus, Stephanus magister. 1392. Act. 3. 1.

Challovkez, Stephanus de —. 1436. aug. 6. D. L. 12.990.

Chebus, Fabianus, dictus —. 1335. decz. 14. N. R. 860. 17. és D. L. 2966. Fabianus. 1335. okt. 14. F. VIII. 4. 119, 120; N. R. 860. 16. és D. L. 2953.

(Cheke), Michael, filius Cheke. 1361. A. 20. 9.

U. a. 1328. D. L. 2486.

Sebee, consors Michaelis, filii Chekee. 1328. D. L. 2486.

U. a. 1351. apr. 22. D. L. 4185.

Chelei János, *biró*. Ny. VIII. 56.

Chempelynus, Andreas comes Camerarum Sirmiensium et Quinqueecclesiarum. 1342. jun. 23. D. L. 3496.

(Chepan), Galus filius Chepani. 1332. Anj. II. 636.

(Chepan), Johannes filius Chepani. 1335. decz. 14. N. R. 860. 17. és D. L. 2966.

U. a. 1343. apr. 6. D. L. 3571.

U. a. 1350. oct. 4. D. L. 4149.

U. a. 1332. Anj. II. 636.

Chesamis, Jacobus fil. Mathei de —, consobrinus Zoeli de Nass, Castellani Budensis. 1403. jun. 28. D. L. 8887.

(Chete), Nicolaus filius Chete. 1345. jan. 28. D. L. 3749.

Cheyke (Cheyk), Nyko de —, hospes de Buda vel Vrs. 1396. F. X. 2. 372. 373.

Chimle, Petrus mag., dictus de —, Comes Camerae Budensis. 1368. F. IX. 4. 140.

Csapo, Andreas de Gelse. 1355. F. IX. 2. 433.

Csapo, Ladislaus de Gelse. 1355. F. IX. 2. 433.

Csapo, Margaretha de Gelse. L. Magyar, Pauli relicta.

Dabus, Nicolaus literatus de —. 1436. aug. 6. D. L. 12.990.

Dax, Leupoldus, *iudex* Castri Novi montis Pesthiensis. 1473. oct. 16. D. L. 17.500.

Domozlo, mag. Demetrius, filius Nicolai, filii quondam Gregorii de —. 1408. nov. 17. D. L. 9375.

Ladislaus, nepos Demetrii, filius Michaelis, filii Ladislai, filii Gregorii de Domozlo. In tenera aetate. 1408. nov. 17. D. L. 9375.

Petrus, filius dominae Elisabeth a Thoma de Domozlo genita. 1408. nov. 17. D. L. 9375.

Ebendorffer, Nicolaus. 1483. máj. 28. V. D.

Egenburger, Stephanus. 1436. F. X. 8. 663. 664.

Egerwara, Ladislaus de — magister thauernicorum. 1494. R. K.

Ekus, Nicolaus dictus —, filius Thomae de subcastro Budensi. 1350. oct. 4. D. L. 4149.

(Enthfredy), Nicolaus filius Enthfredy. 1323. F. VIII. 2. 494.

Erd, Michael de —. 1392. Act. 3. 1.

Ermen, Stephanus dictus —, *iudex* Civitatis Budensis. 1462. nov. 30. D. L. 15.785. és 15.786.

Ernesth, Johannes. 1462. jul. 3. T. XI. 29.

Examinator, Nicolaus. 1347. jul. 19. D. L. 4476. és F. IX. 1. 556.

Eysner, Hannus — dictus. 1341. V. P.

Ewthwews, Johannes. 1438. Th. IV. 25. (Schwandtner. I. 237.)

Faber, Johannes. 1341. V. P.

Falk, Heynricus nominatus —. 1394. F. X. 2. 253.

Dorothea, consors Heynrici Falk. 1394. F. X. 2. 253.

(Fisicus), Johannes, filius magistri Gerardi fisici. 1302. F. IX. 7. 733.

(Phisicus regis) Stephanus. 1401. aug. 4. D. L. 8618.

U. a. 1425. jul. 13. D. L 11.689.

U. a. 1395. decz. 24. magister phisicus regius. D. L. 8111.

Fies, Stephanus dictus —. 1318. V. P.

Foro (Danubii), Petrus magister dictus de —. 1370. aug. 12. D. L. 5866.

Forster, Gregorius, *iudex* Castri Novi montis Pesthiensis. 1479. apr. 30. D. L. 18.208.

Galicus, mag. Franciscus Bernardus. 1409. jul. 28. D. L. 9579.

Franciscus Bernardus, Lajos kir. őt az összes Magy. és Horv.-országi harminczadok grófjává nevezi ki. 1382. F. IX. 7. 451.

U. a. 1392-ben megvett egy házat Kanizsai Miklós tárnokmestertől »in castro noui Montis Pestiensis.« Act. 3. 1.

U. a. 1393. F. X. 2. 163.

Franciscus, Bernhardus. 1425. F. X. 6. 781.,

U. a. (Franciscus filius Bernardi). 1410. febr. 23. D. L. 9625.

Galicus, Petrus. 1402. nov. 9. D. L. 8857.

Gebel, Cristianus. 1462. nov. 30. D. L. 15.785. és 15.786.

Gemerew, Sigismundus filius Ladislai de —. 1408. nov. 17. D. L. 9375.

Elisabeth domina, relicta quondam Thomae filii Gregorii de Domozlo, nunc vero uxor Sigismundi de Gemerew. 1408. nov. 17. D. L. 9375.

Genthe, Nicolaus de —. 1392. Act. 3. 1. Ugyanezen név »Nicolaus de Zenche« alakban. 1396. F. X. 2. 407.

Gleczel, Henslinus dictus —. 1370. aug. 12. D. L. 5866.

Gleczel János, *iudex* Castri noui montis Pestiensis. 1392. Act. 3. 2.

Grechenger, Johannes. 1409. apr. 21. D. L. 9544.

U. a. 1411. jun. 18. D. L. 9791.

Gregorius, plebanus Budensis, ecclesiae Beatae Mariae Magdalene. 1390. F. X. 1. 623.

(Griso), Eberhardus filius Grisonis. F. IX. 7. 731.

Groblak, Nicolaus pistor. 1442. jun. 21. D. L. 13.682.

Gros, Johannes — dictus, mercator. 1461. jul. 27. D. L. 15.623.

Gyarmathi, Sebastianus de Buda, et Elizabeth filia sua. É. n. Kov. 346.

(Gyelet), Johannes filius Gyelet. 1341. V. P.

(Gyelet) Nicolaus mag., filius Gyelet. 1341. V. P.

A nürnbergi Hallerek Magyarországon folytatnak kereskedést. Nehányan Budán laknak, s egyik az idősb Kobergernek segített a könyvkereskedésben. XVI. sz. Stadtchr. I. 218.

Hanko, Ladislaus, de *platea Posteriori* in Castro Noui montis Pesthiensis. 1466. maj. 19. D. L. 16.355.

Harkach, Ladislaus de —. 1466. máj. 19. D. L. 16.355.

Hassag, Stephanus de — prothonotarius iudicis curiae. 1476. Kov. 169.

Haylman, Jacobus. 1396. febr. 24. F. X. 2. 407. és D. L. 7657.

Hedrewara, Nicolaus de —, pridem thauernicorum reg. mag. 1490. R. K.

Hermannus, comes, János budai *rector* és kapitány rokona. 1329. nov. 29. N. R. 860. 11. és D. L. 2568.

Hermanus, Plebanus eccl. b. Marie Virginis de Buda. 1316. F. VIII. 7. 116.

U. a. 1355. apr. 22. D. L. 4509.

Hertilinus, antiquus *iudex* Castri Budensis. 1403. jun. 28. D. L. 8887.

Hertlinus, olim *iudex* Civitatis Budensis. 1426. sept. 6. D. L. 11.849.

Herthlinus, iuratus. 1392. Act. 3. 1.

U. a. 1396. F. X. 2. 407. és D. L. 7657.

U. a. *iudex* castri noui montis Pestiensis 1398. Acta Paul. de Chatka. 3. 3.

Hertel, *iudex* opidi Budensis. 1397. apr. 6. D. L. 8283.

Horwath, Gregorius de Gay, prouisor Curiae et *Castellanus* Castri regis Budensis. 1464. sept. 14. T. XI. 93.

Institor, Emericus. 1368. jul. 8. D. L. 5682.

Italicus, Anthonius —, vitriparus. 1438. apr. 24. D. L. 13.179.

U. a. (Anthonius factor seu laborator vitrorum). 1438. máj. 5. és jul. 5. D. L. 13.188.

U. a. 1438. jun. 11. D. L. 12.358

U. a 1439. jan. 31. D. L. 12.299.

Katherina domina, consors Anthonii (Italici) vitripari. 1439. jan. 31. D. L. 13.299.

Italicus, Jacobus (Franciscanus). 1438. Th. IV. 25.

Jacobus magister, filius Petri nobilis de ultra Drabam decedens in castro Budensi. 1321. Anj. I. 638.

Jaurino, Nicolaus de —. 1329. nov. 29. D. L. 2568.

Jaurino, Petrus de —. 1343. jan. 13. D. L. 3553.

U. a. 1347. jul. 19. D. L. 4476. és F. IX. 1. 556.

U. a. 1341. V. P.

U. a. 1345. Révai. 1. 10.

Jenth domina, relicta Petri venditoris panni linei. 1318. V. P. Gyermekei: Thomas, Andreas, Bartholomeus et Katherina.

Johannes, Archiepiscopus Strigoniensis; háza volt »in castro noui montis Pestiensis«. 1396. X. 2. 408.

Johannes, episcopus Vesprimiensis; háza volt Budán a várban. 1401. aug. 4. D. L. 8618.

Johannes, filius Johannis de genere Thekule. 1312. VIII. 1. 479.

Kalmar, Demetrius. 1480. máj. 7 D. L. 18.364.

Kanisa, Johannes de —. 1390. V. D.

Kanisa, Nicolaus de — magister Tavernicorum; három háza volt »in Castro noui montis Pestiensis.« 1392. Act. 3. 1. 2.

Nicolaus, filius Johannis de Kanisa, tárnokmester. 1390. V. D.

Kapi, Johannes. 1457. nov. 3. D. L. 15.196.

Kase, Georgius. 1392. Act. 3. 1. U. a. 1393. F. X. 2. 163.

Katina, filia Agnae, relicta Mag. Ladislai quondam *rectoris* Castri noui montis Pestiensis. 1323. VIII. 2. 493.

Kechkemeth, Valentinus, canonicus eccl. sancti Petri de suburbio Budensi. 1480. jun. 14. D. L. 18.382.

Kezy, magister Benedictus de —, prothonotarius Judicis curiae Regis 1457. nov. 3. D. L. 15.196.

U. a. 1463. febr. lakott Budán a Mária Magd. templomával szemben. K. 23. 20. 1.

Barbara, filia condam magistri Benedicti de Kezy, consors Bartholomei Sarkan dicti. 1463. febr. K. 23. 20. 1.

Kezy, Emericus. 1436. aug. 6. D. L. 12.990.

Khever, Erhardus. 1436. aug. 6. D. L. 12.990.

Koach, Stephanus dictus —, *iudex* Castri Novi montis Pesthiensis. 1472. máj. 25. D. L. 17.323.

Koberger, könyvkereskedő. XVI. sz. Stadtchr. I. 218.

Kokos, Johannes dictus —. 1390. F. X. 1. 659.

Konth, Bartholomeus. 1400. oct. 6. D. L. 8850.

Konth, Emericus mag., fil. Bartholomei, filii Nicolai quondam palatini — de Palata. Háza volt Budavárában. 1400. oct. 6. D. L. 8850.

Konth, Ladislaus mag., filius Bartholomei, filii Nicolai quondam palatini — de Palata. Háza volt Budavárában. 1400. oct. 6. D. L. 8850.

Konth, Nicolaus de —, palatinus, ; háza (in castro noui montis Pestiensis) Kanizsai Miklós tárnokmesteré mellett állott. 1392. Act. 3. 1.

U. a. Onofriusnak, Florentiai Ferencz fiának szomszédja. 1390. V. D.

Palata, Ladislaus, filius Lorandi de —. 1436. aug. 6. D. L. 12.990.

Kopach, Valentinus. 1457. nov. 3. D. L. 15.196.

Elisabeth, relicta eius. U. o.

Kranather, Hermannus civis et vitricus Budán. 1477. Kov. 409.

Kuach, Johannes dictus —, ciuis de suburbio Castri Budensis. 1331. máj. 28. Anj. II. 536.

Kwn, Petrus dictus —. 1371. F. IX. 4. 384.

Labathlan, Georgius; háza volt Budán. 1480. oct. 31. D. L. 19.445.

Labinth, Nicolaus de —. 1347. (Szalay J. olvasása szerint az eredetiben Losnych áll.) F. IX. 556.

Ladislaus, plebanus eccl. b. Marie Magdalenae de Castro Budensi. 1375. sept. 3. D. L. 6296.

Lengel, Paulus de suburbio Castri Budensis. 1460. jul. 29. D. L. 15.482.

Vrsula consors eius. U. o.

(Lengen), Petrus, filius Jacobi, dicti - . 1312. F. VIII. 1. 479.

Litteratus, Andreas. 1370. aug. 12. D. L. 5866.

Literatus, Benedictus. 1477. máj. 19. T. XII. 16.

Literatus, Dyonisius. 1462. nov. 30. D. L. 15.785 és 15.786.

Literatus, Georgius. 1444. jul. 23. és 27. D. L. 13.792.

Literatus, Gregorius. 1436. aug. 6. D. L. 12.990.

Katherina, consors Gregorii literati. 1423. apr. 19. D. L. 11.338.

Literatus, Johannes magister. 1392. Act. 3. 1.

U. a. 1401. aug 4. D. L. 8618.

Literatus, Laurentius et Stephanus. 1483. Kov. 188.

Literatus, Michael. 1450. sept. 7. D. L. 14.401.

Literatus, Stephanus, procurator dominarum Sanctimon. de Vet. Buda. 1449. máj. 19. D. L. 14.258.

Linifex, Emericus de suburbio Castri Novi montis Pesthiensis, in *platea Flek.* 1473. oct. 16. D. L. 17.500.

Linitextor, Georgius. 1475. máj. 14. D. L. 17.645.

Lokoth, Nicolaus dictus —. 1345. jan. 28. D. L. 3749.

Margaretha, nob. domina quondam relicta Nicolai dicti Lokoth, nunc uxor Johannis de Villa calidarum aquarum. 1345. jan. 28. D. L. 3749.

Lohrer, Nicolaus. 1318. V. P.

Longus, Gerhardus. 1442. jul. 28. D. L. 13.684.

U. a 1444. nov. 30. D. L. 13.821. — 1446. sept. 28. D. L 13.972. — 1445. nov. 10. D. L. 13 972. — 1447. apr. 2. D. L. 14.074. — 1447. jun. 9. D. L. 14.087. 1447. jun. 16. D. L. 14.091.

Longus, Jacobus, pellifex. 1370. aug. 12. D. L. 5866.

Longus, Nicolaus. 1370. aug. 12. D. L. 5866.

Lorandus Comes, iuratus. 1339. decz. 13. D. L. 3275.

U. a. *iudex* Castri noui montis Pestiensis. 1347. jul. 19. D. L. 4476. és F. IX. 1. 556.

U. a. *iudex* Civitatis Budensis. 1353. máj. 26. D. L. 4364.

U. a. olim *iudex*. 1367. márt. 12. D. L. 5366.

U. a. civis, Comes Camerarum regiarum. 1344. D. L. 3712.

U. a. civis. 1342. decz. 20. D. L. 3536.

U. a. 1367. mart. 24. D. L. 5545.

Lorandus, iuratus. 1343. jan 13. D. L. 3554.

U. a. iuratus. 1341. V. P.

U. a. iuratus, 1345. Révay. 1. 10.

Hermannus, frater Comitis Lorandi. 1343. jan. 13. D. L. 3554.

(Lorandus), Ladislaus Lorandi. 1396. febr. 24. F. X. 2. 407. és D. L. 7657.

(Lorandus), Stephanus Lorandi, *iudex* Castri noui montis Pestiensis. 1364. F. IX. 3. 458.

Lossoncz, Ladislaus de — thauernicorum regalium magister. 1490. R. K.

Lyptow, Nicolaus dictus de —, aulae dominae Regine Juuenis. 1353. mart. 2. D. L. 4333.

Macelli Carnium in civitate Budensi. 1475. máj. 14. D. L. 17.645.

Magnus, Albrehtus dictus —. 1328. D. L. 2486.

Magnus, Demeter. 1453. jun. 12. D. L. 14.696

Magnus, Philippus, in *platea Apothecariorum* in Civitate Budensi. 1475. máj. 14. D. L. 17.645.

Magnus, Stephanus dictus —. 1325. apr. 11. D. L. 2480.

Magyar, Paulus dictus —. 1355. F. IX. 2. 433.

Margaretha, relicta Magistri Pauli, dicti Magyar, filia scilicet Ladislai, filii Andreae, filiiCsapo de Gelse. 1355. F. IX. 2. 433.

U. a. 1358. F. IX. 2. 668.

U. a.1367. márt.24. D. L. 5545.

Maingos, Thomas. 1483. máj. 24. V. D.

Makray, Georgius iuratus. 1462. nov. 30. D. L. 15.785. és 15.786.

U. a. 1465. apr. 13. *iudex*. D. L. 16.189.

Malus, Nicolaus. 1404. apr. 7. F. X. 4. 350.

Marchal, Nicolaus filius Stephani de —, Comes Themesiensis; háza a budai várban, a *Minden-Szentekről* nevezett utczában. 1403. jun. 28. D. L. 8887.

Marchal, Stephanus de —, comes Temesiensis. 1403. jun. 28. D. L. 8887.

Martinus, plebanus ecclesiae beatae Mariae virg. parochialis de Castro Novi montis Pestiensis. 1427. decz. 1. D. VI. 86.

Martunherma, iuratus civis de duodecim 1306. Th. p. II. c. 88. Ugyan e nevet a budai krónika »Marcum Herman« alakban tartotta fenn.

Mayor, Nicolaus. 1436. aug. 6. D. L. 12.990.

Mazarath, wayuoda, lakott in *platea Omnium Sanctorum* in Civitate Budensi. 1426. sept. 6. D. L. 11.849.

Magerdorfer,Jensulinus. 1343. jan. 13. D. L. 3554.

U. a. 1341. V. P.

Megerdorf,Kunchilinus de —, iuratus. 1318. V. P.

U. a. iuratus. 1347. jul. 19. D. L. 4476.

Kunchulinus, filius Johannis. 1329. nov. 29. D. L. 2568.

Comes Kunchlinus, filius Johannis filii Kunck, iuratus. 1343. F. IX. 1. 151.

U. a. (Kunclinus) iuratus. F IX. 1. 356.

Kunclinus, fil. Joh. *vice-iudex* Castri noui montis Pestiensis. 1341. V. P.

U. a. 1345. *vice-iudex*. Révay. 1. 10.

U. a (Kentlinus) 1343. jan. 13. D. L. 3554.

U. a. 1393. F. X. 2. 164.

Michael, filius Comitis Kunczlini, *iudex* castri noui montis Pestiensis. 1367. F. IX. 4. 112.

U. a. 1371. F. IX. 4. 384.

U. a. 1352. mart. 22. D. L.4265.

U. a. iuratus. 1347. jul. 19. D. L. 4476. és F. IX. 1. 556.

U. a. *iudex* Castri noui montis Pestiensis. 1367. mart. 24. D. L. 5545.

U. a. *iudex*. 1370. aug. 12. D. L. 5866.

U.a. iuratus. 1345.Révay.1. 10.

Seba, consors Stephani, filii Kunchilini de Calidis Aquis. 1319. apr. 26. Anj. I. 513. és D. L. 1959.

Stephanus, filius Kunchilini, lakott a Felhévizen. 1319. apr. 26. Anj. I. 513. és D. L. 1959.

U. a. 1329. nov. 29. D. L. 1959.

Melmeister, Conradus. 1427. decz. 1. D. VI. 86.

Mensipar, Stephanus, in *platea Sancti Pauli*. 1480. oct. 31 D. L. 19.445.

Mercator, Johannes. 1448. máj. 14. D. L. 14.162.

Mercator, Michael. 1332. Anj. II. 636.

Katus domina relicta Nicolai filii Michaelis Mercatoris. 1332. jun. 20. D. L. 2762. és Anj. II.606.

Nikus, filius domine Katus et

Nicolai filii MichaelisMercatoris. 1332. D. L. 2762. és Anj. II.636.

Mercator, Zacharias. 1435. sept. 28. F. X 7. 740.

Meszaros, Demetrius, hospes de Buda vel Vrs. 1396. F.X. 2.372.

Michael magister Comes noui castri. F. VIII. 1. 479.

Mionich, Henricus, gener Johannis de Septemtiliis. 1438. F. XI. 107. 108.

U. o. Mionych, Johannes (Henrik fia).

Molendinarius, Renoldus, filius Kunch, de suburbio Budensi. 1339. decz. 13. D. L. 3275.

Mood, Michael, teloniator Civitatum Budensis et Pestiensis. 1458. jun. 20. D. L. 15.256.

U. a. 1467. máj. 25. D. L. 16.543.

Muarosum, Petrus dictus —. 1367. F. IX. 4. 112.

Munyh, Kuancz (alias Kuncz) de —, pellifex. 1367. F. IX. 4. 112.

Catharina, consors Kuancz de Munyh, pellificis. 1367. F. IX. 4. 112.

Münczer, Joh. dictus —, *iudex* Castri noui montis Pestiensis. 1447. jun. 24. V. D.

U. a. *iudex*, 1457. nov. 3. D. L. 15.196.

U. a *iudex*. 1461. jul. 27. D. L. 15.623.

(Myko), Lucachius, filius Myko. 1321. Anj. I. 638.

U. a. 1345. Révay. 1. 10.

Nicolaus, filius Mykou. 1321. decz. 24. Anj. I. 638.

Pethe, filius Mikou; háza Budán az eml. évben leég. 1332. F. VIII. 3. 665.

Petrus, filius Myko. 1329. nov. 29. D. L. 2568.

U. a. 1341. V. P.

U. a. 1343. jan. 13. D. L. 3554.

Mykola, Stephanus de —, civis. 1447. jun. 24. V. D.

Mykola, Steph. Literatus de — *iudex* Civitatis Budensis. 1446. sept. 28. D. L. 13.972.

Nadler Mihály (. . . »ich, Michael Nadler, Burger zu Ofen« elzálogosítja a magyar koronát és clenodiumokat Eizinger v. Eizingnak, harmadfél ezer forintért aranyban, minden frt 6 schill. és 27 pfennig. 1440. máj 8. Birk. Quell. u. Forsch. Bécs, 1849. 242. lap.

Nodlar, Michael, filius quondam Michaelis. 1407. F. X 4. 595. 597.

Nadler, Michael Dominicus (talán dictus) *iudex* Castri noui Montis Pestiensis. 1245. F. X. 6. 780.

U. a. *biró*. 1427. aug. 16. D. L. 11.924.

Michael, Nodler civis. 1442. jul. 28. D. L. 13.684.

U.a. 1444.nov. 30. D.L.13.821.

U.a. 1445. nov. 10. D.L.13.972.

U. a. 1446. sept. 28. D. L. 13.972.

U. a. 1447. apr. 2. D. L. 14.074.

U. a. 1447. jun. 9. D. L. 14.087.

U. a.1447. jun. 16. D.L. 14.091.

U. a. 1427. decz. 1. *iudex* Castri Novi montis Pestiensis. D. VI. 86.

U. a. esküdt. 1392. Act. 3. 1.

U. a. 1396. F X. 2. 407.

U. a. 1396. febr. 24. D. L. 7657.

Nagy-Lucse, Urbanus de —, praepositus Albensis; háza volt in suburbio Castri Novi montis Pesthiensis, in *platea Chorogkuth*. 1479. apr. 30. D. L. 18.208.

Naygwachgh (*sic*), Albertus Literatus de —, civis de suburbio Castri Novi montis Pesthiensis. 1472. máj. 25. D. L. 17.323.

Clemens literatus et Caspar, fratres eiusdem. U. o.

Albertus Literatus de Naghvach, Castellanus Qinqueecclesiensis. 1473. oct. 16. D. L. 17.500.

Nass, Zoelus *) de —, *castellanus* Budensis. 1403. jun. 28. D. L. 8887.

Nassis, Zuborius de —, sumpmus Thesaurarius regis *castellanus*que castri Budensis. 1410. jul. 4. D. L. 9674.

U. a. 1416. apr. 30. Comes Albensis. D. L. 10.456.

U. a. 1402. sept. 21. (Zuber *castellanus* Budensis). F.X. 4.138.

Naualias, Johannes dictus —, interfectus est a Ladislao dicto Tompa. 1351. apr. 22. D. L. 4185.

Nemeth, Johannes magister dictus —, aulae reginalis miles. 1354. máj. 6. D. L. 4435.

Nemeth, Nicolaus, civis de suburbio castri Noui montis Pesthiensis, de *platea Chorogkuth* vocata. 1479. apr. 30. D. L. 18.208.

Nicolaus, plebanus Budensis, ecclesiae Beatae Mariae Virginis. 1390. F. X. 1. 623.

U. a. 1346. jul. 29. plebanus parochialis eccl. ad honorem beatissime virginis Marie in Ciuitate Budensi seu noui montis Pestiensis fundate. D. L. 3854.

Niger, Henricus. 1390. F. X. 1. 659.

Notprezzin, Andreas dictus mit des —. 1394. F. X. 2. 252.

Nynderthaym, Laurentius. 1392. Act. 3. 1.

U. a. (Nindersteim.) 1396. F. X. 2. 407.

Omicheym, Johannes. 1392. Act. 3. 1.

Onven, Petrus dictus —, *iudex* Castri noui montis Pestiensis. 1435. sept. 28. F. X. 7. 740.

Onwein, Petrus — alias *Bornemyza, iudex* Civitatis Budensis. 1445. nov. 10. D. L. 13.972.

Orzag, Michael. 1438. mart. 27. D. L. 15.119.

Osterreicher, Johannes dictus —, aurifaber. 1427. aug. 16. D. L. 11.924.

Katherina domina, consors Johannis Osterreicher dicti, aurifabri de Vet. Buda. 1427. aug. 16. D. L. 11.924.

Padwa, Bartholomeus de —. 1390. V. D.

Paldauff alias Panchel, Nicolaus, filii condam Petri dicti —. 1454. jan. 11. D. L. 14.782.

U. a. 1454. máj. 16. (Paldoff) D. L. 14.833.

Parvus, Johannes. 1462. nov. 30. D. L. 15.785. és 15.786.

Parvus, Vigorinus, pridem *iudex* in Civitate Budensi. 1404. F. X. 4. 318.

Pathkan, Nicolaus, hospes Buda vel Vrs. 1396. F. X. 2. 372.

Patroch, Michael dictus —, 1396. febr. 24. F. X. 2. 407. és D. L. 7657.

Pál mester conservatora a király ó-budai házának, 1324. mart. 29. Anj. II. 120.

Paulus Comes, officialis sororum ecclesie sancte Marie de Insula circa Budam existenti. 1305. oct. 26. Anj. I. 102.

Paulus, plebanus ecclesiae beatae Mariae Magdalenae de Castro Budensi. 1460. jul. 29. D. L. 15.482.

*) Fejérnél, Cod. Dipl. X. 4. 241. lapon 1303-ból és X. 4. 318. 1304-ből Zoeltus de *Kassis* áll, hibásan *Nassis* helyett. *Zoeltus*-t is az utóbbi évben *Zoelus*-nak írja.

Pazthor, Michael apothecarius de —. 1436. aug. 6. D. L. 12990.

Pazthoth, Jacobus, filius Gutkyndy de — 1343. jan. 13. D. L. 3554.

U. a. 1346. Z. II.

Pazza, Othlinus dictus de —. 1371. F. IX. 4. 384.

Pechy, Andreas de —. 1401. márt. 25. D. L. 8652.

Pecuniarius, Martinus Sclauus; 9 évig interdictum alatt áll. F. VIII. I. 331.

Pellifex, Gregorius. 1462. nov. 30. D. L. 15785 és 15786.

Pellifex Laurencius, pridem *iudex* in Civitate Budensi. 1404. F. X. 4. 318.

Pellifex, Nicolaus filius Pauli. 1345. Révay, 1. 10.

Peren, Johannes de —. 1489. előtt. R. K

Periny, Ladislaus de —, in *platea Omnium Sanctorum*. 1417. márt. 1. D. L. 10.547.

Perenhauser iuratus. 1329. nov. 29. N. R. 860. 11. és D. L. 2568.

U. a. 1341-ben. V. P.

U. a. 1345. Révai, 1. 10.

Pernhawser, Johannes. 1392. Act. 3. 1.

U. a. (Pernhaser). 1396. febr. 24. F. X. 2. 407. és D. L. 7657.

U. azon évben *iudex*. F. X. 2. 408.

Pernhauser, Hanus dictus — iuratus. 1370. aug. 12. D. L. 5866.

Pethend, Blasius, filius Michaelis, filii Posa de —, (ut traditur, 12 annorum.) 1367. febr. 18. D. L. 5527.

Petrus, magister medicus et confector medicinarum. Kn. II. 715.

Petrus, plebanus eccl. Budensis. 1318. máj. 29. F. VIII. 2. 112.

Petrus, plebanus de Rennek praepositus Agriensis et Budensis. 1310. nov. 16. Anj. I. 214.

Petrus, rector Capellae beati Georgii martyris de Castro Budensi. D. L. 6854.

U. a. 1382. febr. 24. D. L. 6891.

Peudul, Comes Petrus —. 1315. Kn. II. 715.

Pilis, Paulus dictus de —. 1370. aug. 12. D. L. 5866.

Pistor, Gregorius, habitator suburbii noui Castri Budensis. 1413. jan. 9. D. L. 10.029

Pistor, Lecoldus. 1335. decz. 14. N. R. 860. 17. és D. L. 2966.

Poclosto, Gallus literatus de —, *notarius Cancel. regiae* Maiestatis. 1472. máj. 25. D. L. 17.323.

Polgar, Koncz. 1462. nov. 30. D. L. 15.785. és 15.786.

Polgar, Korlathus. 1462. nov. 30. D. L. 15.785. és 15.786.

Polgar, Ladislaus. 1462. nov. 30. D. L. 15.785. és 15.786.

Pyrger, Stephanus. 1462. nov. 30. D. L. 15.785. és 15.786.

U.a. 1465. apr. 13. D. L. 16.189.

Raath, Michael. 1477. máj. 19. T. XII. 16.

U. a. (Ratz), 1467. márcz. 20. D. L. 16.508.

Rabenstayner, Nicolaus. 1343. jan. 13. D. L. 3554.

U. a. 1349. jun. 30. D. L. 4057.

U. a. 1347. jul. 19. D. L. 4476. és F. IX. 1. 556.

U. a. 1341. V. P.

U. a. 1345. Révai, 1. 10.

Rabensteiner, Vlricus dictus —, *iudex* castri noui montis Pestiensis. 1390. F. X. 1. 659.

U. a. *iudex*. 1393. F. X. 2. 163.

U. a. *iudex*. 1394. U. o. 259.

U. a *iudex*. 1390. V. D.

Ramadoni, Jacobus. 1318. F. VIII. 2. 103.

Raskay, Blasius, provisor curiae Castri Budensis. 1484. sept. 4. D. L. 18.995.

U. a. 1484. nov. 22. D. L. 19.006.

Rauchan, Petrus vicinus Joh. Grechenger. 1409. apr. 21. D. L. 9544.

U. a. 1411. jun. 18. D. L. 9791.

U. a. 1392. Act. 3. 2.

Rawczan, Petrus de —, *iudex* Castri noui de monte pestiensi. 1404. F. X. 4. 350. (Talán ugyanazonos az előbbivel.)

Rechperg, Henricus. 1370. aug. 12. D. L. 5866.

Rigo dictus Rechperger, *iudex* Castri noui montis Pestiensis. 1411. apr. 6. D. L. 9766.

Rodna, Hench Comes, filius Brendelini de —, *rector* Castri Budensis, Lőrincz szörényi bán rokona. (E nevet Wenzel, XII. 339. Henrich-nek írja.) 1279. F. V. 2. 547.

Rosler, Michael. 1392. Act. 3. 1.

Rozgon, Johannes filius quondam Johannis de —. Házuk a várban volt. 1439. jun. 24. D. L 10.406.

Rozgon, Laurentius, filius quondam Johannis de —. 1439. jun. 24. D. L. 10.406.

Rozgon, Oswaldus, filius quondam Joh. de—. 1439. jun. 24. D. L. 10.406.

Rozgon, Rynoldus filius quondam Joh. de —. 1439. jun. 24. D. L. 10.406.

Rufus, Stephanus. 1360. sept. 15. D. L. 4986.

Sacerdos, Andreas, Capellanus Capellae Sanctae Margarethae. 1390. jun. 7. D. L. 3750.

Sacerdos, Bartholomeus. 1385. márt. 13. D. L. 7138.

Sacerdos, Jacobus. 1375. sept. 3. D. L. 6296.

Sacerdos, Sebastianus. 1351. apr. 22. D. L. 4185.

Sagittarum-parator, Jacobus. 1345. Révay. 1. 10.

Samboky, Albertus, palotájából keltezi Mátyás egy oklevelét. 1476. Kov. 161.

Sambuk, Stephanus comes dictus Purch de genere Ratolt. 1327. Anj. II. 339.

Sambuk, Aglent, relicta comitis Stephani dicti Purch de genere Ratolt filia videlicet Nicolai filii Henardy de Sambuk de castro Sybille de castro Budensi. 1327. Anj. II. 339.

Sambuk, Dominicus filius Beke fratris Ladislai stb. de Sambuk stb. Anj. II. 339.

Sambuk, Henardus de castro Sibille de castro Budensi. 1327. Anj. II. 339.

U. a. magister filius magistri Nicolai filii Henardi de Sambuk frater Aglent. 1327. Anj. II. 339.

Sambuk, Ladislaus Magister dictus Calvus frater Henardi filii magistri Nicolai filii Henardi de Sambuk. 1327. Anj. II. 339.

Sancto-Geroldo, magister Philippus dictus de —. 1323. F. VIII. 2. 493.

Clara domina relicta quondam mag. Jule, nunc uxor mag. Philippi dicti de Sancto-Geroldo, soror Ladislai quondam *rectoris* Castri noui montis Pestiensis. 1323. F. VIII. 2. 493.

Sarkan, Bartholomeus — dictus de Akoshaza, aulicus regiae Maiestatis, lakott Budán, a Mária Magd. templomával átellenben. (Consors eiusdem Barbara Kezy.) 1463. febr. K. 23. 20. 1.

Sarkan, Dominicus quondam banus. 1402. jan. 2. D. L. 8691.

Sarkan, Nicolaus, filius quondam Dominici bani de —. 1402. jan. 2. D. L. 8691.

Anna domina, relicta mag. Nicolai, filii quondam Dominici bani de Sarkan. 1402. jan. 2. D. L. 8691.

Sartor, Anthonius, procurator dominarum Sanctimonialium de Ins. Leporum. 1381. decz. 16. D. L. 6854.

Sartor, Georgius, uxor eiusdem Katherina, filia Francisci Magni dicti Biro. 1413. márt. 13. D. L. 10.051.

Sartor, Jacobus. 1409. jul. 28. D. L. 9579.

Sartor, Martinus. 1453. jun. 12. D. L. 14.696.

Sartor, Paulus. 1335. oct. 14. N. R. 860. 16. D. L. 2953. és F. VIII. 4. 120.

Sartor, Petrus. 1442. jul. 28. D. L. 13.684.

U. a. 1444. nov. 30. D. L. 13.821.

U. a. 1447. jun. 9. D. L. 14.087.

U. a. 1447. jun. 16. D. L. 14.091.

U. a. 1447. nov. 29. D. L. 14.129.

U. a. 1446. sept. 28. D. L. 13.972.

U. a. 1447. apr. 2. D. L. 14.074.

Sartor, Thomas magister. 1410. febr. 23. D. L. 9625.

Sebastianus, plebanus Capellae b. Margarethae virginis. 1373. jan. 22. D. L. 6090.

Scepus, Ladislaus de —. 1440. oct. 28. D. L. 13.588.

Scepus, Stephanus de —. 1409. jul. 28. D. L. 9579.

Schako, Vlrikus dictus —. 1390. F. X. 1. 659.

Schreibar, Petrus. 1370. aug. 12. D. L. 5866.

Sellator, Pertholdus. 1302. F. IX. 7. 731.

Sener, Nicolaus. 1343. jan. 13. D. L. 3554.

Senthee, Nicolaus de —. 1401. mart. 24. D. L. 8652.

Septemtiliis, Johannes Literatus de —, *iudex* Civitatis Budensis. 1407. F. X. 4. 595. 597.

U. a. *pridem iudex*. 1425. F. X. 6. 781. 783.

U. a. 1438. civis. F. XI. 107. és 108.

Serke, Johannes, filius Georgii, filii Lorandi de —; háztulajdonos Budán. 1467. mart. 21. D. L. 16.509.

Serke, Johannes, vayuoda de —, 1409. marcz. 26. D. L. 9525.

Sirimio, Joannes Litteratus de —, pridem Scolasticus de Inarch, nunc vero *in schola circa capellam regalem Budae constructam habita commorans*. 1450. Orsz. ltár kuriai osztály. 35. 41.

Sletzel, Joannes. 1396. febr. 24. F. X. 2. 407. és D. L. 7657.

U. a. 1394. F. X. 2. 253.

Steinpach, Erhardus dictus —. 1461. jul. 27. D. L. 15.623.

Stephanus, Comes Camerarum Regalium Budensis et Strigoniensis. 1350. aug. 30. D. L. 4165.

Stephanus, plebanus ecclesiae beatae Mariae virg. de Castro Budensi. 1460. jul. 29. D. L. 15.482.

Stor, Jacobus dictus —. 1370. aug. 12. D. L. 5866.

Stoyani, Marcus iuratus. 1392. Act. 3. 1.

U. a. *index*. 1396. febr. 24. D. L. 7657.

U. a. (Martinus Stoyani néven.) 1395. decz. 24. D. L. 8111.

Sudram, Nicolaus magister, *rector* Castri noui montis Pestiensis. 1343. jan. 13. D. L. 3554 — 1343. okt. eleje. F. VIII. 4. 83. — 1343. Magister Nicolaus filius Johannis filii Hench.

U. a. 1341. V. P.

U. a. 1345. *iudex*. Révay. 1. 10.

Nicolaus, filius Sudrami, *) *Vice-Judex* Castri noui montis Pestiensis. 1343. jan. 13. D. L. 3554.

Sutor, Thomas. 1435. sept. 28. F. X. 7. 740.

Szőcz, Demetrius, hospes de Buda vel Vrs. 1396. F. X. 2. 372.

Tancherer, Henricus dictus —, lapicida. 1329. nov. 29. N. R. 860. 11. és D. L. 2568.

Tankházi, Valentinus, provisor curiae (regiae) Budensis 1484. Kov. 195.

Tatamerius, Albensis ecclesiae praepositus; háza volt Budán. 1352. mart. 18. D. L. 4262.

U. a. 1352. mart. 22. D. L. 4265.

Textor, Cristilinus. 1345. Révay. 1. 10.

(Thamar), Laurencius, filius Thamar. 1370. aug. 12. D. L. 5866.

Tharnok, Demetrius, de Zanda. 1453. sept. 23. D. L. 14.727.

Thecule genus. 1312. F. VIII. 1. 479.

Theel, Johannes literatus de —; háza volt Budán a várban. 1475. jan. 13. D. L. 17.644.

U. a. 1475. máj. 22. (Thevl-nek írva.) D. L. 17.683.

Thewgyartho, Matheus. 1480. oct. 31. D. L. 19.445.

Thobaid, Mathias de —. 1396. febr. 24. F. X. 2. 407. és D. L. 7657.

Thomas, magister Tavarnicorum. 1343. jan. 13. D. L. 3554.

Thomas, plebanus ecclesiae b. Mariae Magdalenae in civitate Budensi. 1352. mart. 18. D. L. 4262.

Thomas, quondam Voyvoda Transiluanus, conciuis Budensis. 1346. Z. II. 212.

Thorda, Andreas de —, personalis presentiae (Mathiae regis). 1476. Kov. 169.

(Tilmann), Johannes filius Nicolai, filii Tilmanni. 1407. F. X. 4. 596. 597.

Tylmannus *iudex* Castri noui montis Pestiensis. 1329. nov. 29 N. R. 860. 11. és D. L. 2568.

Tylmannus, iuratus. 1318. V. P.

U. a. tanu egy végrendeletnél. 1315. Kn. II. 715.

Johannes, filius Telmani. 1344. N. R. 603. 71. és D. L. 3694.

Nicolaus, frater Tylmanni. 1329. nov. 29. D. L. 2568.

Nicolaus magister, filius Tylmanni. 1371. IX. 4. 384.

U. a. 1370. aug. 12. (Nicolaus Tylmani néven). D. L. 5866.

Petrus magister, filius Telmani, *quondam iudicis* Budensis. F. IX. 2. 254.

U. a. 1344. filius Telmani. D. L. 3694. és N. R. 603. 71.

Torcholas (Corcholas?), Johannes dictus—. 1413. mart. 13. D. L. 10.051.

Tvwys, Thomas dictus —, frater uterinus magistri Tevtevs. 1335. oct. 14.; N. R. 860. 16.; D. L. 2593. és F. VIII. 4. 120

Tyerekel, Nicolaus, sartor. 1394. F. X. 2. 252.

*) A báró Révay család ltárában Divers. fam. fasc. 1. Nr. 10. 1345-ből »Nicolaus filius *Gundramie*-t olvasunk. Ez talán a helyes.

Tyrnawer, Wolfgangus dictus —. 1427. decz. 1. VI. 86.

U. a. 1440. oct. 28. D. L. 13.588.

Tyrnensis, Jacobus, iam defunctus. 1300 körül. F. IX. 7. 731.

Vlricus, collector hospitum. 1370. aug. 12. D. L. 5866.

Vacya, Nicolaus de —. 1368. jul. 8. D. L. 5682.

Venetus, Paulus. 1304. F. VIII. 1. 174.

Veress, Johannes, hospes de Buda (Vrs.) 1396. F. X. 2. 372.

Vitripar, Johannes, in *platea Sancti Pauli*. 1480. oct. 31. D. L. 19.445.

Vitriparus, Matheus. 1460. nov. 30. D. L. 15.785. és 15.786.

U. a. 1465. apr. 13. D. L. 16.189.

Vittriparus, Thomas. 1451. jan. 31. D. L. 14.451.

Volterra, messer Matheo de —, marchante fiorentino in Buda. Hypp. cod. 143.

Walter, Comes de Kamarum et *rector* Castri Budensis. 1275.

Walter comes, *rector* castri Budensis. 1268. N. R. 859. 1.3.

U. a. comes de Buda et Kamarun. 1273. D. L. 835.

Walter. 1273. F. V. 2. 114.

Andreas, filius Comitis Walterii. 1330. D. L. 2486.

Wany, Blasius de —. 1436. aug. 6. D. L. 12.990.

Veidneri, Johannes. 1337. Z. I. 516.

Weidner, Johannes. 1342. decz. 20. D. L. 3536.

U. a. Hannus dictus Waydner. 1343. jan. 13. D. L. 3554.

Comes Hannus dictus Veydner. 1346. Z. II. 209.

Hannus, dictus Weynner. Johannes Veidneri. 1346. Z. II. 210.

(Wyener), Hannus, filius Nicolai Wyener. 1339. decz. 13. D. L. 3275.

Katherina, fil. Johannis Weidner. 1342. decz. 20. D. L. 3536.

U. a. 1346. Z. II. 209.

Margaretha, consors Johannis Weidner. 1342. decz. 20. D. L. 3536.

Waydner, Dominicus dictus —. 1343. jan. 13. D. L. 3554.

(Wyener), Dominicus, filius N colai Wyener. 1339. decz. 13. D. L. 3275. (Talán ugyanazonos az előbbivel.)

(Weydner), Nicolaus fil. Veydner. 1318. V. P.

U. a. filius Wyener seu Wyenner. 1339. decz. 13. D. L. 3275.

Weygul, Johannes institor. 1370. aug. 12. D. L. 5668.

Weyhemperger, Ulricus dictus, — *in platea posteriori* de Castro Noui montis Pesthiensis. 1466. máj. 19. D. L. 16.355.

Weis, Cristofforus. 1483. máj. 28. V. D.

Weiss, Michael cognominatus —, mercator. 1436. F. X. 8. 663. 664. 668.

Wezzeos, frater uterinus magistri Tevtevs. 1335. oct. 14. N. R. 860. 16., D. L. 2953. és F. VIII. 4. 120.

U. a. 1349. Z. II. 380.

Winchler, Michael dictus —. 1385. mart. 13. D. L. 7138.

Wyfalw, Benedictus de —, canonicus eccl. Sancti Petri de Suburbio Budensi. 1480. jun. 14. D. 18.382.

(Wlmann), Michael, filius Wlmanni. 1343. jan. 13. D. L. 3554.

U. a. 1341. V. P.

Wluingus. 1370. aug. 12. D. L. 5866.

Wluingus filius Nicolai, *iudex* Castri noui montis Pestiensis. 1376. febr. 16. D. L. 6334.

Ladislaus, filius quondam Voluingi. 1395. decz. 24. D. L. 8111.

Vlwengy Comes. 1347-ben mint a ki Szt-István, László és Imre tiszteletére kápolnát emelt, emlittetik. F. IX. 1. 556.

Nicolaus Wluingii. 1347. jul. 19. D. L. 4476. és F. IX. 1. 556., hol a név Ulungii-nek van írva.

Wluing, Rudulinus. 1343. jan. 13. D. L. 3554.

U. a. 1339. decz. 13. D. L. 3275.

Wolueng néven. 1318. és 1341. V. P.

Woluengus. 1329. nov. 29. N. R. 860. 11.; D. L. 2568.

U. a. 1345. Révay. 1. 10.

Zada, Dominicus de —, filius Jacobi. 1325. apr. 11. D. L. 2480.

Zakalus, Georgius quondam dictus —. 1349. jun. 30. D. L. 4057.

U. a. 1354. jun. 7. D. L. 4441.

Zakalus, Nicolaus dictus —. 1360. sept. 15. D. L. 4986.

Zala, Demetrius, filius Nicolai dicti de 1360. sept. 15. D. L. 4987.

Zala, Nicolaus dictus de—. 1360. sept. 15. D. L. 4987.

Zanto, Andreas de —, frater Michaelis et Dominici. 1354. apr. 20. D. L. 4421.

Elena, relicta Andreae dicti Zanto. 1354. apr. 20. D. L. 4421.

Zantho, Johannes dictus —, civis suburbii Budensis. 1377. D. L. 6420.

Zanto, Stephanus filius Pauli de —. 1360. sept. 15. D. L. 4987.

Zay, Johannes de Chemer, teloniator civitatum Budensis et Pesthiensis. 1458. jun. 20. D. L. 15.256.

U. a. 1467. márcz. 20. D. L. 16.508. Michael, filius eiusdem.

U. a. 1467. máj. 25. D. L. 16.543.

Zaz, Nicolaus, familiaris Michaelis Orzag, in domo Thavarnicali regis. 1438. mart. 27. D. L. 15.119.

Zechen, Frank magister, filius quondam domini Konya de —. 1386. jul. 9. D. L. 7214.

Zechen, Symon, filius quondam domini Konya de—. 1386. jul. 9. D. L. 7214.

Zeczen, Benedictus de —. 1475. dec. 18. D. L. 17.747.

Zemlyen, Gabriel de —. 1444. mart. 16. és apr. 24. D. L. 8836.

Zempche, Gregorius, canonicus eccl. Sancti Petri de suburbio Budensi. 1480. jun. 14. D. L. 18.382.

Zewles, Petrus de —. 1436. aug. 6. D. L. 12.990.

Zobor, Johannes, de Zentmyhal, háztulajdonos Budán. 1475. jan. 13. D. L. 17.644.

Johannes et Emericus de Czwbor-Zenthmyhal. 1475. máj. 22. D. L. 17.683.

Zond, Fabianus de —, rector scholarum ecclesiae beatae Mariae Magdalenae de castro Budensi. 1480. jun. 14. D. L. 18.382.

Zothmar, Nicolaus dictus de —, Comes Camerarum regalium de Buda et de Strigonio. 1342. jun. 22. D. L. 3495.

U. a. a szerémi kamara bérlője. 1345. F. IX. 7. 55.

U. a. 1342. jun. 23. D. L. 3496.

U. a. a pécsi és szerémi kamarák bérlője. 1344. aug. 19. D. L. 3714.

Magister Nicolaus, dictus de Zathmar, comes Camerarum regiarum Sirimiensis et Quinqueecclesiensis. 1344. F. IX. 1. 197.

Zudar, Benedictus ; lakott a Minden-szentekről nevezett utczán. 1417. márt. 1. D. L. 10547.

Zudar, Jacobus, filius Petri quondam Bani (Zudar) dicti de Olnod. Háza volt Budán a Minden-szentekről nevezett utczában. 1417. márt. 1. D. L. 10.547.

XVII.

PESTI SZEMÉLYNEVEK

Adach, Petrus dictus de —. 1336. D. L. 3007.

Armenus, Egidius. 1432. febr. 23. H. I. 328.

Barbitonsor, Caspar de Pesth. É. n. Kov. 346.

Bath, Georgius de—, Camerarius Regis et *iudex* Civitatis Pesthiensis. 1487. decz. 6. D L. 19.334.

Batha, Thomas. 1494. 1490. 1489. 1492. R. K.

Franciscus et Petrus filii et Magdalena puella necnon Dorothea consors Thomae Batha. 1490. R. K.

Bechy, Mathias 1453. jun. 12. D. L. 14.696.

Beginae dominae religiosae in possessione Zenthffalva. É. n. Kov. 365.

Bekes, Petrus (condam) de Echer. Filii sui Demetrius de Echer et Benedictus. 1471. R. K.

(Benchyk) Johannes, filius Benchyk, lakott in foro fenorum, Felhéviz alsó részével szembe n. 1432.febr. 23. H. I. 329.

Biro, Augustinus, 1453. jun. 12. D. L. 14.696

Biro, Johannes, 1453. jun. 12. D. L. 14.696.

Biro, Paulus, 1453. jun. 12. D. L. 14.696.

Bornemiza, Mathias. 1479. apr. 2. Erd. Muz.

Buda, Georgius litteratus de —. 1467. apr. 23. D. L. 16.525.

Bwdy, Georgius. 1485. R. K.

Bwza, Andreas, 1453. jun. 12. D. L. 14.696.

U. a. 1459. V. D.

Carnifex, Mathias. 1468 körül. Kov. 433.

Cassay, Oswaldus, 1453. jun. 12. D. L. 14.696.

Cassouiensis, Stephanus, 1432. febr. 23. H. I. 328.

Clipeator, Gregorius. 1479. apr. 2. Erd. Muz.

U. a. 1489., 1492. R. K.

Clipeator, Nicolaus providus, lakott in platea feni in vicinitatibus domorum a superiori Dyonisii Zemlezythew, inferiori vero Georgii Warga ex oppo-

sito siquidem Blasii Pellificis. 1479. apr. 2. Erd. Muz.

Concilinus, plebanus eccl. de Peste (*sic*) 1318. F. VIII. 2. 115.

Crastel, Blasius, 1453. jun. 12. D. L. 14.696.

Crastel, Mathias, 1453. jun. 12. D. L. 14.696.

Czipo,Petrus dictus—, in vico Thotfalu. 1461. jul. 27. D. L. 15.623.

Chaba, Georgius de —, 1432. febr. 23. H. I. 328.

Chaba, Lucas, 1453. jun. 12. D. L. 14.696.

Chabay, Dominicus, 1453. jun. 12. D. L. 14.696.

Chabay, Paulus de Pesth. 1489. 1492. R. K.

Chanady, Petrus. 1485. R. K.

Chapear, Nicolaus, 1453. jun. 12. D. L. 14.696.

Chermegh, Valentinus, 1453. jun. 12. D. L. 14.696.

(Chubud), Stephanus, frater Chubud, 1335. F. VIII. 4. 116.

Faber, Gallus de Echer nunc in civitate Pesthiensi commorans. Elena consors, Bernaldinus filius, Katherina et Margaretha filiae eiusdem. 1461. R. K.

U. a. 1471. U. o.

U. a. 1444. Kov. 347.

U. a. 1453.jun. 12.D.L. 14.696.

Farkasius, *villicus* de Pest. 1281. F. V. 3. 107.

Farkas, Johannes. 1479. apr. 2. Erd. Muz.

U. a. 1485. R. K.

(Fazakas), Gregorius et Johannes, filii Fazakas, 1453. jun. 12. D. L. 14.696.

Fekethe, Albertus. 1485.R. K.

Fekethw, Mathias. 1479. apr. 2. Erd. Muz.

Fekethew, Mathias. 1468 körül. Kov. 441. (Ugyanazonos az előbbivel.)

Ffekethe, Symon, 1453. jun. 12. D. L. 14.696.

Ferentzi, Gregorius de Gubach *iudex* civ. Pestiensis. 1444. Kov. 437.

U. a. *iudex*. 1446. Kov. 448.

U. a. (Gregorius Francisci *iudex*.) 1447. Kov. 453.

U. a. Ferencze, Gregorius dictus — alias *iudex* civitatis Pestiensis. 1455. V. D.

Feyer, Nicolaus, 1453. jun. 12. D. L. 14.696.

Fithos, Franciscus condam, auus Dorotheae, consortis Thomae Batha. 1489. R. K.

Fodor, Michael dictus —, nauta de Jenev. 1389. sept. 5. D. L. 7524.

Fodor, Osualdus literatus — dictus. 1494. R. K.

U. a. ügyvéde Stephani Literati *olim iudicis* de civitate Pesthiensi utódainak. 1489. U. o.

Gregorius, plebanus de Pesth, Capellanus regis specialis. 1398. F. X. 8. 441.

Gyarmathy, Nicolaus, 1453. jun. 12. D. L. 14.696.

Gyhan comes, Jungher dictus. 1323. F. VIII. 2. 494.

Harminczadus, Valentinus, 1453. jun. 12. D. L. 14.696.

U. a. 1467. apr. 23. D. L. 16.525.

U. a. 1444. Kov. 437.

Hencs, Benedictus, *iudex carinariorum* de portu Danubii Pestiensi et Budensi. 1451. D. L. 67.

Heymus, *villicus nautarum* de Pesth. 1273. F. V. 2. 115.

Hunyadi, Anthonius, 1453. jun. 12. D. L. 14.696.

Ij- (arcupares), paizs- (clipei-

pares), nyíl- (sagittipares), tegezkészítők (pharetripares) czéhlevele. 1446. Kov. 448.

Institor, Dominicus, 1371. D. L. 5914.

Institor, Paulus, 1453. jun. 12. D. L. 14.696.

Jaurino, Paulus literatus de —, 1489 előtt. R. K.

Literatus, Paulus. 1492. 1494. R. K.

Jeney, Johannes. 1444. Kov. 437.

Kalmar, Anthonius. 1486. Kov. 189. Elisabeth consors eius.

Kalmar, Jacobus. 1485. R. K.

Kalmar, Ladislaus dictus — *iudex*, 1432. febr. 23. H. I. 328.

Kamanczy, Gregorius. 1489. 1492. R. K.

Karaz, Petirmanus dictus —, comes. 1323. F. VIII. 2. 494.

U. a. 1336. D. L. 3007.

Jacobus, filius Petermanni. 1368. jun. 7. D. L. 5665.

Kardcsiszárok (gladiatores) privil. levele. 1468 körül. Kov. 433.

Kelemfeld, Andreas filius Blasii, *iudex* civ. Pesth de —. 1468 körül. Kov. 433.

U. a. *iudex* civ. Pesth. filius Blasii. 1468. R. K.

U. a. *iudex*. 1466. Kov. 450.

Kelenfeldi, Johannes. 1453. jun. 12. D. L. 14.696.

Kelenfeldy, Paulus. 1479. apr. 2. Erd. Muz.

U. a. (Kelemfewldi). 1486. Kov. 189. Elisabeth consors eiusdem.

U. a. (Kelemföldi). XV. sz. Kov. 441.

Kenyersythew, Benedek (herendi) a nyulszigeti apáczák ügyvédje, panaszt emel Pest-Pilis megyének Pesthez közel tartott gyülésén, a pestiek ellen, ezeknek a jenői határban fekvő s az apáczák tulajdonát képező Agartho-ban elkövetett erőszakoskodásai miatt. Budai Deák György a pestiek jogát vitatja. 1467. apr. 23. D. L. 16.525.

Kewlbewl, Georgius dictus —, 1432. febr. 23. H. I. 328.

Kys, Johannes. 1492. R. K.

Kocsigyártók (carpentarii), kőfaragók (lapicidae) stb. czéhlevele. 1482. Kov. 446.

Koloswary, Nicolaus de Kerepes. 1489. 1492. R. K.

Konth, Lucas de Kerezthwr. 1489. 1492. R. K.

Korcholas, Leonardus, 1453. jun. 12. D. L. 14.696.

Kosdy, Andreas, 1467. apr. 23. D. L. 16.525.

Lanifex, Georgius. 1479. apr. 2. Erd. Muz.

Lapicida, Stephanus *iudex* civ. Pesth. 1489. R. K.

Ledeczy, Stephanus de Buda. 1481. Kov. 212.

Lenche, Laurentius *iudex* Pestiensis. 1429. V. D.

Lestah, Paulus, 1453. jun. 12. D. L. 14.696.

Literatus, Clemens. 1485. 1489. 1492. R. K.

Literatus, Laurencius et Clemens. 1479. apr. 2. Erd. Muz.

Litteratus, Emericus, 1432. febr. 23. H. I. 328.

Elena domina coniux Emerici Litterati. 1432. febr. 23. H. I. 329.

Elisabeth soror Emerici Litterati, 1432. febr. 23. H. I. 329.

Literatus, Fabianus. 1492. R. K.

Literatus, Johannes. 1468. R. K.
U. a. XV. sz. közepén. Kov. 441.
Literatus, Michael. 1453. jun. 12. D. L. 15696.
U. a. 1485. R. K.
Literatus, Petrus. 1429. V. D.
U. a. 1444. Kov. 437.
U. a. 1450. körül U. o. 441.
Literatus, Stephanus olim *iudex* civ. Pesthiensis. Elena (Zenth Myhaly) uxor eiusdem. 1494. 1490. 1489. R. K.
U. a. 1485. alias *iudex*. U. o.
U. a. Steph. Literatus. 1492. U. o.
Stephanus, Literatus de Zegedino comes salium regalium parcium inferiorum. 1468. R. K.
U. a. in civitate Pesthiensi commorans comes comitatus Chongradiensis. 1471. R. K.
U. a. civis civit. Pesth. alias comes comit. Chongradiens. ac camerarius salium regalium camerae Zegediensis. É. n. (Mátyás kora). Kov. 284.
Johannes arcium facultatis bacalarius, ac Blasius et Stephanus filii, necnon Magdalena filia condam Stephani Literati olim iudicis Pesthiensis. Egy kőházat és egy mészárszéket birtak Pesten »inter Macella Hungaricalia«, s azt Batha Thamás erőszakosan elfoglalta. 1494. 1490. 1489. 1485. R. K.
Lewkes, Gregorius. 1453. jun. 12. D. L. 14696.
U. a. 1467. apr. 23. D. L. 16525.
U. a. Lewkws, Gregorius dictus de — . 1468 k. Kov. 433.
U. a. Kov. 441.
Longus, Petrus. 1309. apr. 17. Anj. I. 172.
Magnus, Andreas. 1468. R. K.
U. a. 1485. U. o.
U. a. 1468 körül. Kov. 433.
Magnus, Johannes de Pest et Katherina consors eiusdem. 1484. Kov. 194.
Megyery, Valentinus. 1485. R. K.
Melegh, Matheus. 1453. jun. 12. D. L. 14696.
Nagyrewy, Gallus. 1453. jun. 12. D. L. 14696.
Nicolaus magister *iudex* civitatis Pestiensis. 1323. F. VIII. 2. 494.
Nicolaus, nautarum *iudex* Pestiensium. 1336. D. L. 3029.
Nogurdorph, Kunchul Comes dictus de —. 1323. F. VIII. 2. 494.
Johannes Comes, filius Kunchcius. 1323. F. VIII. 2. 494.
Olayos, Benedictus. 1453. jun. 12. D. L. 14696.
Olayos, Jacobus. 1453. jun. 12. D. L. 14696.
Olchay, Andreas. 1453. jun. 12. D. L. 14696.
U. a. 1467. apr. 23. D. L. 16525.
Pap, Georgius — dictus. 1466. aug. 2. D. L. 16393.
Papoczy, Ladislaus. 1485. R. K.
Papoczi, Martinus. 1453. jun. 12. D. L. 14696.
Pardy, Paulus, filius Jacobi de —, 1335. F. VIII. 4. 116.
Parlagh, Ladislaus de —. 1467. márcz. 20. D. L. 16508.
Parvus, Georgius, 1453. jun. 12. D. L. 14696.
Paruus, Johannes, Carinarius de portu Danubii (Budensi? Pestiensi?) 1451. D. L. 67.
Péczel, Sigismundus litteratus de —, a nyulszigeti apáczák ügyvéde panaszol a nádor előtt Pest-Pilis megye gyülésén a pestiek ellen, hogy Kys Jenew-n

az apáczák rovására foglalásokat tettek. 1438. jun. 2. D. L. 13194.

Pellifex, Blasius. 1479. apr. 2. Erd. Muz.

Pellifex, Johannes. 1467. apr. 23. D. L. 16525.

U. a. 1468. Kov. 433. és R. K.

Pellifex, Petrus. 1453. jun. 12. D. L. 14696.

Pettrycz, Valentinus. 1485. R. K.

Petrus, villicus de Castro Pestiensi. 1268 körül. Z. I. 18.

Poyan, Ladislaus. 1489 előtt. 1492. 1494. R. K.

Poyan, Petrus. 1453. jun. 12. D. L. 14696.

(Poka), Johannes, filius Poka. 1323. F. VIII. 2. 493.

(Poka) Michael, filius Poka. 1323. F. VIII. 2. 493.

Pokal, Nicolaus. 1453. jun. 12. D. L. 14696.

Polgar, Mathias. 1467. apr. 23. D. L. 16525.

U. a. 1468. R. K.

Por, Nicolaus. 1453. jun. 12. D. L. 14696.

(Pousa) Andreas, filius Pousa. 1323. F. VIII. 2. 493.

(Pousa) Thomas, filius Pousa, 1323. F. VIII. 2. 493.

Pwtthon, (alias Selezy) Benedictus de Czynkotha, 1489. 1492. R. K.

Saaros, Oswaldus, 1466. aug. 2. D. L. 16.393.

Sarky, Dominicus de—, procurator iudicis et iuratorum Pesthiensium. 1467. apr. 26. D. L. 16.532.

Sartor, Anthonius, gener Emerici litterati. 1432. febr. 23. H. I. 329.

Sartor, Benedictus, 1453. jun. 12. D. L. 14.696.

Sartor, Stephanus, 1453. jun. 12. D. L. 14.696.

Seres, Dominicus, 1453. jun. 12. D. L. 14.696.

Simon, *iudex* de Pest —. 1336. D. L. 3007.

U. a. 1335. F. VIII. 4. 120.

U. a Symon, *iudex* de civitate Pestiense. 1335. oct. 14. N. R. 860. 16. és D. L. 2953.

U. a. *iudex*. 1329. nov. 29. D. L. 2568.

U. a. *iudex* de Pest. 1336. D. L. 3007.

U. a. 1335. F. VIII. 4. 120.

Stalcher, Vlricus dictus, — *iudex* Carinariorum de portu Pestiensi et Budensi. 1326. F. VIII. 3. 56.

Sutor, Valentinus, 1453. jun. 12. D. L. 14.696.

Szabók (sartores) czéhlevele. 1447. Kov. 453.

Scep, Ambrosius. 1479. apr. 2. Erd. Muz.

Szücsök (pellifices) czéhlevele. 1466. Kov. 450.

Taxony, Jacobus. 1479. apr. 2. Erd. Muz.

Taxony, Michael. 1485. R. K.

Techen, Henth dictus — carinarius de portu Pest. et Bud. 1326. F. VIII. 3. 56.

U. a. filius Hypoliti. 1326. F. VIII. 3. 56.

Thakach, Johannes, 1453. jun. 12. D. L. 14.696.

Timárok (cerdones) privilegialis levele. 1468. k. Kov. 441.

Thymar, Benedictus, 1453. jun. 12. D. L. 14.696.

Thymar, Thomas, 1453. jun. 12. D. L. 14. 696.

Wywdwary, Michael. 1479. apr. 2. Erd. Muz.

U. a. 1468. R. K.

U. a. 1484. Kov. 194.

Üremi, Johannes, Carinarius de portu Danubii (Budensi? Pestiensi?) 1451. D. L. 67.

Vargák (sutores) czéhlevele. 1444. Kov. 437.

Waczy, Gallus, 1467. apr. 23. D. L. 16.525.

U. a. Waciensis, Gallus *iudex* civitatis Pestiensis. 1479. apr. 2. Erd. Muz.

U. a. Waczy, Gallus *alias iudex*. 1489. R. K.

U. a. Waczy, Gallus *dictus iudex*. 1485. U. o.

U. a. quondam *iudex*. 1492. U. o.

U. a. tunc *iudex*. 1468. U. o.

U. a. Vacziensis, Gallus iuratus. 1468. U. o.

U. a. Waczy, Gallus *iudex*. Barbara consors eiusdem. 1486. Kov. 189.

U. a. iuratus. 1468. k. Kov. 441.

Warga, Georgius. 1479. apr. 2. Erd. Muz.

Wari, Briccius. 1453. jun. 12. D. L. 14.696.

Weres, Simon, 1466. aug. 2. D. L. 16.393.

Wlricus, nautarum *iudex* Pestiensium. 1336. D. L. 3029.

Wybechy, Emericus, 1453. jun. 12. D. L. 14.696.

Zabo, Andreas. 1485. R. K. U. a. 1481. Kov. 212.

Zabo, Andrisko. 1489. 1492. R. K.

Zabo, Georgius *iudex* civ. Pesthiensis. 1489 előtt. R. K.

U. a. Zabo, Georgius. 1492. 1494. U. o.

Zadorlaky, Georgius. 1453. jun. 12. D. L. 14696.

Zay, Andreas de Czynkotha. 1489. 1492. R. K.

Zegedy, Paulus *iudex* civitatis Pesthiensis. 1490. R. K.

Zekel, Ladislaus. 1479. apr. 2. Erd. Muz.

U. a. 1485. R. K.

Zemlezythew, Dyonisius. 1479. apr. 2. Erd. Muz.

Zenth Myhal, Johannes de —, socer Stephani literati comitis (salium regalium) necnon Katherina consors eiusdem (t. i. Szentmihályi) ac venerabilis magister Michael arcium liberalium filius et Elena filia desponsata (cum Stephano literato) 1468. R. K.

U. a. Szentmihályi János 1485-ben »néhai«, neje »özvegy«. U. o.

U. a. Zent Myhaly, Johannes de dicta Pesth et Michael filius eiusdem. 1461. U. o.

Ugyanazok és neje Katalin. 1471. R. K.

U. azok 1494. U. o.

Zenth Myhaly, Elena, filia Johannis Zenth Myhaly et uxor Stephani Literati. 1490. 1489. 1485. 1471. 1492. R. K.

U. a. relicta dicti condam Stephani Literati. 1494. U. o.

Zewdi, Paulus. 1453. jun. 12. D. L. 14696.

TÁRGY ÉS NÉVMUTATÓ.

Tárgy és névmutató.

A csillag nélküli számok a II. kötet lapszámait jelölik, a csillagosok a III. kötetéit.

	Lapsz.
Acincum	18, 19, 26
Adómentes házak	*252
Aedes	*284
Agaras tó	597, 611
Agio (arany)	*182
Ágyuk	377, *291
Aigen (Budán)	432
Ákos bán (1394)	*234
Albert király	361
Alnádor	325
Alt-Ofen = balparti Pest	213, 484
Ambitus = kerengő	*314
Ambulacrum	*281
Ambrus ó-budai lector	*28
Angelo budai polgár	553
Anger (Budán)	432
Anjoui czimer	332
Anna királyné	*242
Apa vétségeért fiu ne bünhödjék	*72
Apró pénz	*187
Apró marha	472
Arany bulla (pesti) *34, *37, *57, *330.	*54
Arany 448, *97, *100, *101, *116, *117, *119. — bányák — vert és veretlen arány ú	*102, *112, *160
Arany denár = forintos	*108
Arany ház Hunyadon	509
Aranyozott menyezetek Salzburgban	507
Arany pecsét	*37
Arany pénz. Lásd forint.	
Arány az ezüst és arany közt *100, *105, *116	*153
Árak	*183
Árpatakarmány	*183
Árumegállitás joga 423, *36, *47, *50, *59 — megszüntetése	613
Attila föszállása nem Acincum	25, 54
Austriai Dunamellék	30
Avarok	42, 43, 44, 48, 68
Bakács Ferencz ó-budai prépost	490
Bánfi Buzád dominicanus Pesten	153
Bardi Nofrius	*222
Bárdos (Sz. László-képes) arany	*128
Barleus gróf	264, 273
Baromtenyésztés	*215
Bártfa	474, 532, *184, *212
Beatrix, Mátyás neje 488, 495, 496, 505,	506
Bécsben árumegállító jog	421
— a birót a fejedelem nevezte ki	393
— egyetem	*296
— finomsági próba	*177
— kamara becslése	*177
— kereskedési előny	419
— márka	*148
— numismaták	*114
— numismaták tévedése a bécsi márkáról	*155
— szarvasmarha vásár	465
— téglavető-mesterek	483
Bécsi-kapu Pesten	595
Bécs (Pestmegyében)	596
IV. Béla dunaparti várakat épittet	186
Béla herczeg (IV. Béla fia)	*33
Belgrád 1456-ban	380
Benesik-ház	*248
Bernard Ferencz budai polgár és kamara-ispán	345
Bethlen föur	284
Beukara	*242
Bimetallismus	*106
Biró (judex) Budán 326, 333, 397	*36
Birtokeladás a városban	*82

	Lapsz.
Birtokelkobzások	*238
Bodó Gergely 380,	538
Bodó Mihaly pesti háza	*242
Boldogasszony, Buda főtemploma 195, 198, 374, 478, 523, 526, 561, 563, 565, 575,	*302
— pesti főtemplom	589
Bolognai egyetem	*295
Bolognino pénznem	*144
Bolt Budán 440,	*238
Bonfinius leírása a budai királyi lakról 503,	*267
Bontempo olasz Budán	554
Bor Budán	*205
Borbevitel tilalma	*206
Bormérés Budán	*81
Borkereskedés Pesten 460,	582
Bortermelés terjedése	464
Borbála, Zsigmond neje 483,	*245
Bornemiszsza = Onwein	366
Boroszló 420, 428, *143	*209
Bors-kereskedés Budán 429, *209,	*211
Bökény földe	600
Bragoni = bugyogós arany	*86
Brankovics háza	*236
Brassó kereskedése 420,	427
Brodarics István *308,	*311
Bubek Imre	338
Buda helynév 52, 55, 61, németül Ofen 211, latinul Castrum novi montis Pestiensis	211
Budán át az Adria tenger és Erdély közti közlekedés	344
— Bethlen főur fiai	284
— biró (az első) Károly	218
— biró váltva német és magyar	366
Budai bor	384
— bor, fehér	*208
Budán Csák Máté pusztítása 1311-ben	313
Buda épittetése 188, 194,	195
Budán épités nehézségei	*292
Buda elhanyagoltatása 1458 előtt	533
Budáról emigratio 1440-ben	368
Buda erösített hely	540
Budát megerösíti Báthory István 1490-ben	545
Buda fekvése	212
Budán florenczi pénzváltó	*181
— florenczi sulymérték	*130
Budai font	*185
Buda hadi szolgálatai 1433-ban	407
Buda elleni hadjárat 1302-ben	283
Budai harminczad	344
Buda határának pusztítása 1440-ben	373
Budai háztelkek elaprózása	554
Budán a király, koronával fején, járja az utczákat	277
— királyi palota IV. Béla alatt	211
— koronázási szertartás 1304-ben	292
— koronázzák meg Róbert Károlyt 1309-ben	310
— a koronát a főtemplom sekrestyéjében örzik 1301—1304-ben	291
— V. László király 1456-ban	380
Budaiak László-pártiak 1440-ben	368
Budáról V. László távozik 1457-ben	387
Buda lovast tizet állit ki	*35
Budai márka elsö említése	*139
— márka grammokban	*141
— márkasuly 1320-ban	*137
— márka 8 unciás és 12 unciás	*137
— márka kiszámitása	*136
— márka Werböczy szerint	*136
— márka hány darab aranysuly?	*136
— mázsa	*193
— mérték, országos	443
Buda municipalis önállósága 1347-ben	333
— pecsété vörös	537
Budán pénzt veret Mátyás	536
— pénzverö-ház	*116
— pinczék	552
— prépost Péter	*12
Buda privilegiuma 1346-ban vagy 1347-ben	330
— privilegiuma IV. Bélától	257
Budai szölök	*183
— szölök pusztitása 1302-ben	284
— törvénykönyv kelti ideje	*84
— törvénykönyv	*83
— templomok	553
Budán tisztaság	554
Buda város terjedelme	555
— várnak gyenge Mátyás alatt	543
Budai várnagy Zsigmond alatt	353
— várörök megszöknek 1456-ban	381
— várörök a polgárok	411
Buda város nem nagy, de szép	551
Budai vásár 1287-ben	238
— véka 146 liter	*194

	Lapsz.
Budát Werner László elfoglalja 1307-ben	303
Buza *183, *185, *188, *194.	*198
Buzapiacz Pesten 248,	*225
Buzlay László budai várnagy	380
Camicia 510,	586
Carbo 512,	*302
Castrum 576, *313,	*320
Cavalcantiak	553
Cecus (vak)	*247
Cellini	510
Cibrario	*198
Cilley Borbála	574
— Hermann háza	*235
— megöletése Belgrádon . .	382
Cisterna	*286
Clarissák . . . 335, 346, 560,	568
Columbus	*103
Comes czim a budai polgárok közt	392
Constantinus császár (a Nagy)	7
Copernicus *110, *122,	*143
Corvinák	514
Corvin-czimer Buda főtemplomán	526
Corvin János 494,	526
Cotta	*181
Cubulus = véka	*193
Cuspinianus beszéde	*70
Csaba hösről	71
Csák Máté 297,	313
Császár Katalin	*254
Csátkai káptalan	*234
Cseh husszíták mint jó gyalogság	542
Cseh polgár Budán	*220
Cseh rablók	582
Csehek kivégzése Budán 1444-ben	375
Csehország 425, *106,	*208
Csepel-sziget 372, 485,	486
Cserépfedél Budán. . . *226,	*290
Cseszneki Jakab öt fia Buda védöi	283
Csonka torony . . . 274, 532,	*280
Czegléd	338
Czeglédi utcza Pesten	*242
Czéhek Budán és Pesten 475,	589
Czinkota 600,	*9
Czobor Mihály . . . 487, 523,	532
Czukor	*209
Dante a florenczi pénzről . .	*107
Daróczy arczképe	511
Daud cselebi *247,	*331
Debreczeni László könyve . .	*174
Democraticus mozgalom . .	354
Denár mint sulymérték . . .	*139
— mint pénz: bécsi *151, finomsága *152, denárok fontja *152, Talenta denariorum u. o: báni denár *155, Róbert-Károlyé *161, széles bécsi *162, finom suly	*165
— Értéke mai pénzben *169, Koronás denár *170, Hunyady és Mátyás alatt *170,	
— mai krajczárokban *182,	*186
Detalentis Simon	*224
Diadalmenet Budán 1444-ben	374
Dilich (Schaefer) rajza Ó-Budáról	482
Diós-Györ 342,	486
Disztér	569
Disznók ára	*201
Domokos-rendiek 200, 308, 561, 574, *288,	*302
Dörffel Budán	412
Dráva és Száva mint védelmi vonal	544
Ducatus (arany)	*96
Duna jobbparti várak IV Béla alatt 186,	188
Dunaáradás 1268-ban	223
Duna jege	605
Eczelburg . . . 49, 122, 483,	*298
Egyházi átok 248, 272, 280, 285, 288,	301
Egyháziak városi házai . . .	*231
Egyetemek	*295
Egyetem Budán 574,	*302
— Ó-Budán 573,	*297
Egyetemi decentralisatio . . .	*322
polgárok szállása	575
Egyetemeink pusztulása . . .	*304
Egyetem 40.000 tanulónak . .	576
I. Endre. *5,	*15
Erkélyek	*290
Erdélyi lovak	*214
Erneszt János királyi kincstartó	490
Erzsébet Nagy Lajos anyja 335, 336, 346,	483
— Nagy Lajos özvegye . . .	484
— Osztrák Albert neje . . .	484
Erzsébetfalva	213
Esküdtek Budán (városi tanács) 366,	399
Esztergom 118, 192, 245, 246. 274, 275, 282, 297,	298

	Lapsz.
Ezüst *106, *145, 159, ...	170
— finom Budán	*165
Fa ára	*205
Faházak Pesten 462,	*243
Fakereskedés	462
Fáczán	*203
Fehéregyház 71, 72, 490, 498, 499, 535,	*4
Fehérvár (Székes) 92, 94, 97, 545, *6,	*7
Fel-héviz 260, 373,	*217
Fényüzés	*212
Ferdinánd (I.) *144,	*275
Ferenczrendiek 548, 561, 569,	*326
Festök Budán	476
Feudum (házbérlet)	*228
Fillér = Heller	*162
Financia szó *95,	*117
Finomság (arany, ezüst) *95,	*99
— magyarországi értelemben	*109 *121
— bécsi értelemben	*144
Finum szó eredete	*95
Fioravanti	510
Flandria . . 111, *101, *132,*	*208
Flans esztergomi érsek	508
Florencz összeköttetése Magyarországgal	*104
Florenczi aranysuly Budán .	*130
Florenczi pénzverök Prágában	*146
Florenczi pénzváltó	*181
Florenczi Zenobius	*221
Font (budai)	*185
Font (denár)	*152
Forgalom átalakulása	*197
Forint 444, *89, (idealis) . .	*172
Forint agiója	*182
Forint sulya	*119
— maximumai *128, — háromféle forintsuly	*131
— árfolyama karátokban . .	*180
— kormányok árszabása . . .	*101
— Austriában	*102
— florenczi finom arany *91,	*96
— sulya a XIV. században *107, *111, ...	*116
— normalis	*130
— suly meghatározása Cibrario szerint *131, — utánzásai	*104
— magyar finomsága és sulya *93, ugyanaz a XV. században	*115
— normalis sulya	*141
— 300 denär *185, — értéke mai pénzben 447,	*160
— árkelete Bécsben . . *175,	*177
— Velenczében *177,	*144
— Vörös (magyar) forint . .	*173
Formulae Solennes styli . . .	*61
Forum (vásár)	*21
Földmivelés Pesten . . . 597,	608
Főurak házai 356, 552,	*233
Főzeléknemüek	471
Franczia épitészek Budán . .	502
Franczia utcza	*218
I. Fridrik császár 119,	121
IV. Fridrik pénzei	*179
Fris palota 383,	*236
Fugger Budán	*181
Füszerek 429,	*208
Gabonaár	*196
Gabonakereskedés Pesten . .	462
Gabona-tized	*184
Gara . . . 363, 380, 387, 522,	*220
Garasok (ezüst pénz).	*106
— cseh *146, — sulya *148, *153, (Ausztriában) *154, magyar *157, budai	*158
— 1342-ben *167, — a XV. században *172, — értéke mai pénzben	*161
Garléta . . *184, *188, *192,	*195
Gellért *5,	*7
Gellérthegy *5, *576,	*319
Gentilis bibornok	307
Genua 427,	*208
Genuai arany	*97
Geréb László ó-budai prépost 489	577
I. Géza *9,	*14
II. Géza szabadalom-levele . . 258,	252 261
— örökösödési joga . . . 255,	*17
— vására	*22
— telepíti Ó-Budát	116
Gira = lira	*135
Glacis 548, 591,	*275
Grán (finomsági fok)	*98
Güti Ország Mihály 1436-ban	*236
Gyapju	*100
Gyilkossági esetek	*238
Gyógyszerészek Budán	458
Győr 425, 426,	*45
Gyümölcs 471,	610
Hajók az avarok alatt	46
Hajóhid	*321
Hajósok 225, 236, 460,	477
Hajóvám	341
Halászat 259, 465, 597, *18,	*202

	Lapsz.
Harminczad Budán	344
Hartmann-Schedel rajza 565,	*277
Hátsó-utcza . . . *225, *237,	*238
Házak ára 554, *216,	*219
Házak adómentessége	*252
Házbérleti törvény	*230
Házeladás Budán idegen részére tilos	*36
Házelkobzás Pesten	*243
Házépitési kedvezmények . .	600
Házak száma Budán	555
Héderváry nádor	369
— Imre	379
Hegel Károly	*127
Heltai Gáspar , ...	*308
Helyörségi templom . . 567,	*288
Helységek Pest körül	595
Henczgróf(Preuczellin) utódai	323
Hentesek	*201
Hesz András nyomdász . . .	576
Héviz (felsö) helység . . 212,	356
Hid (felvonható)	*273
Hippolit egri püspök	*242
— esztergomi érsek	*181
Hippolitus körmöczi kamaraispány	*103
Hitelügy 452,	454
Holt-kéz birtok	*232
Hospitalis (Sz.-János) lovagok 186, 260,	589
Hunyady 379,	*249
— denárjai	*187
— László	383
Hunyad vára	509
Hus ára *198, *200,	*203
Hübér	*218
Idézés a király elé	402
Ipar Budán és Pesten	474
II. István okleveléről	*13
Izraeliták Pesten	86
Jagello Budán 1412-ben . . .	357
Jakabfalva	341
János király	*66
János cseh király *94,	*146
János volt esztergomi érsek épitései Salzburgban	509
János rector	324
Jenö 141, 203, 236, 261, (Kis-) 596, 601, 605, ...	606
Jobbágyok szabad költözködése	489
Judex aulae	*40
Judex curiae	*40
Judex (város biró) 325, 333,	*72
Justinianus 39,	40
Kályha Budán és Salzburgban	508
Kamara (királyi)	*117
Kamaraház Budán . . . 412,	*286
Kamer-her (kiskereskedö) . .	442
Kamara ispány . . 327, 345,	443
Kamarai (római) arany . . .	*144
Kamatláb	456
Kapitány (budai) Róbert-K. alatt	*325
Káposzta	*203
Karát *92, *99, *173,	*180
Károly (Nagy) császárról . .	71
Károly német császár	*94
Károly Buda elsö birája (rector)	218
Káromkodás	469
Kassa 532, 536, 538. *48, *52,	*81
Kelenföld *6,	*286
Kenyér *183, *185, *186, *188, (ára)	*198
Kereked budai szölöhegy .	490
Kerengö = ambitus	*314
Kerepes 594,	*20
Keresztyénség 7, 8,	*8
Kertmivelés Pesten	609
Kewer föld	*36
Király-domb Ó-Budán . . .	481
Királyi adó 4000 forint . . .	404
Királyi kert 609, 611, *272,	*324
Királyi lak Budán 307, 501, 517, 522,	*267
Királyi vár Budán 369, 377, 394, *264,	*273
Királynöi vár Ó-Budán . . .	481
Király-utcza	610
Kis-Czell Ó-Budán	481
Kis-Károly 349,	350
Kiskereskedök (Kramer) Budán	442
Kis-Pest, német neve Krenfeld	213
Kofák Budán	468
Konstanczi zsinat	*298
Konstantinápolyi magyar templom 105,	419
Kopás a pénzeknél	*123
Koronát Budára hozza Venczel király	277
Koronázáskor Fehérvárt a budaiak	408
Korpa	*189
Kovács-utcza	*217
Köbányai mészkö	584
Köböl	*192
Középületek Németországon	101
— nálunk	102
Köér (Kewer) *42,	*52

	Lapsz.
Kömivesek	*205
Könyvtár (Mátyásé)	515, *282
Körmöczi arany	*99
Kövágóhegy budai szölö	490
Kövezet Budán	475, *226
Közép-utcza Budán	*235
Kreenfeld	*6
Krakó kereskedése	420
Kumin	264
Kunegunda (tescheni herczegnö) apácza	338
Kun-László és a kunok erö-szakos térítése	228
Kun-László összetévesztése Nagy-Lajossal	71, *74
Kút a várban	*238
Kutasok	*207
Kuthen kun vezér	165
Külvárosok	356, 590
Lábas ház (Lauben) Budán	441
Lakosok száma Budán	555, 561
Láncz a Duna elzárására	438, *265
Lat	*145
Latos ezüst (lötig Silber)	*145, *148
Lauben	440
Légely	*207
Lengyelek borvásárlása	582
Leonardo da Vinci	511
Lépcsö a Dunáról a fö-templomig	356
Levéltárak a XII. században	*24
Liliomos forint	*89, *94, *99, (forintsúly) *127
Linajolo	510
Lingvagium (nyelv)	601
Lippi Fülöp	510
Liszt	*189
Lodomer érsek	231, 248, 257, 264
Longobardok Pannoniába költözése 546-ban	40
kiköltözésük 568-ban	45
Macaulay a rosz pénzről	*122
Magdolna-templom a magyaroké	358, 560, *240, *288
Magyarok átkelése Pestnél	82
Magyar polgárság elnyomatása Budán	360
Magyar és német egyház Budán	560
Magyar és normann	89
Magyarország termékenysége	463
Magyarosodás	572, 588
Magyar sulymérték története	*144
Magyar szentek	589
Majano Benedek	510
Majna-Frankfurt	*231
Major villae	*36, *72
Makrai Benedek	353
Malmok	212, 259, *218
Margit királyleány a Nyulak szigetére költözik	199
Marha-kereskedés Pesten	460
Mária királynö	348, 573
Márka:	
Aranymárka 12 karátos	*163
Aprópénz m.	*149
Árpádházkorabeli m.	*139
Báni m.	*142
Bécsi m.	*142
Bécsi denár márka	*151, *152
Bécsi m. grammokban	*176
Budai és szebeni m.	*137
Budai 1335-ben	*161
Fehérvári m.	*150
Finom ezüst m.	*146, *149, *151
Forintos: 60 forint sulyú m.	*140
28 forint sulyú m.	*142
Garasos: 64—68 garasos m.	*153
Gömöri m.	*150
Györi u. o.	
Kölni m.	*132, *141, *144, *145
Lengyel (krakói) m.	*142, *143 *150
Nagy és kicsiny	*111, *135
Nagyváradi m. *150 (ad) Numerum Budensem	*150
Nyers m.	*162
Marca Pagamenti	*149, *150 *166
Pécsi m.	*150
Troy	*133, *176
Velenczei m.	*141
Zágrábi m.	*150
Mathias Rex (fölirat)	*324
Mátyás:	
— Budára érkezik 1458-ban	523
— elsö fogadtatása Budán	531
— budai egyeteme	*302
— családi sirboltja Székes-Fehérváron	545
— ebédlöje és a salzburgi terem	508
— épitései a királyi lakban	502
— fenyegetö izenete a budaiakhoz	558
— jelleme	*322
— könyvtára	515
— király megválasztatása Pesten	389, 612
— Pestnek gyarapitója	586, 615
— tevékenysége	531

	Lapsz.
— az ujkor embere	517
— villája	325
Mazarath vajda	*235
Mázsa *192,	*210
Medici Lorenzo	510
Megyer 81,	259
Meldemann rajza 570,	*286
Mellen Jakab könyve	*87
Mennyezetek a királyi palotában *270,	*271
Mérlegelés pontossága	*129
Mértékek (budaiak) országosak	443
Mészárosok 466,	554
Methodius	77
Micu prépost	*17
Miklós budai rector 1337-ben	324
Miklós napi vásár Pesten	590
Miksa beveszi Sz.-Fehérvárat	545
Mindszent-kapu Budán	412
— utcza *223, *233, *235, *236,	*239
Mogyoród-hegy	*10
Molnár	*190
Monetarius (pénzügyör)	*37
Monometallismus hazánkban	*172
Moratorium Pesten	343
Morbus numericus	*122
Munkabér	*204
Murád szultán	*246
Musztafa (vak Murad)	*331
Műemlékek	*328
Mütt szó	*193
Müttel-pecken	*191
Nadler Mihály zálogositja el a magyar koronát	368
Nadler név Tűgyártóvá változik	530
Nagy Buda 218,	*258
Nagy-Lajos 321, 329, 330,	
— pénzei	*169
Nagy-Maros	*46
Nagy-Sziget (ma Csepel)	259
Nagy-Szombat	*193
Nagy-Várad	*60
Nagy-utcza	*237
Naldius, Mátyás könyvtáráról	515
Nándor-sétány	*293
Nápolyi László	352
Napszám *204,	*216
Nemesek háza *357,	*252
Németség Budán 358, 560,	572
Német és magyar egyház Budán	560
Németországon a magyar forint	*118
Németujvári Iván gróf	274
Német-utcza	*236
Nemzetiségek Budán	560
Newton Izsák	*122
Nogus Pest mellett	600
Nürnberg	*179
Nyék 487,	*224
Nyír 207,	599
Nyomda 513,	576
Nyulak szigetén klastrom 199—	207
— IV. Béla, V. István temetkezőhelye	225
— Esztergomi érsek vára	253
— Ott nem létezett Clarissa zárda	335
— Szilágyi Erzsébet pártfogása	486
— a klastrom mint birtokos Pest mellett	595
Ó-Buda, társas káptalan	115
— első prépost	*22
— királyi lak 156,	159
— Eczelburg	212
— Káptalan. 261,	489
— királynék vára 275, 337, 346, 484—489,	492
— Várnagyok	337
— Városi szabadalom	334
— Nápolyi László pártján	353
— Magyarsága 467,	490
— Rajzai	482
— Népesitése	489
— Várkápolna	491
— Diszes épületei	496
— Falu szerű	497
— Emlékei	613
Obulus	*162
Ofen = Buda.	211
Oklevelek a XIII. században	*25
Oláh Miklós Buda városról	552
Olaszok 193, 349, 351, 353, 553,	*323
Olasz utcza *229, *236,	239
Oltárok és czéhek	589
Onwein = Bornemissza	366
Orchán bég *247, *253	*332
Országgyülések 557, 558,	612
Ottó király 296,	299
Ovennek van nevezve Pest 128,	130
Ozorai Pipó háza	*235
Ökrök 465,	*198
Örmény Márton	*223
Örökösödiés jogán való király III. Endre	255

	Lapsz.
Örs	535
Ötvös mesterek Budán	475
Ötvös János budai polgár meggyilkoltatása	361
Ötvös Mihály	*221
Páduai Bertalan	*221
Palacium (palota)	*226
Pallás (pallacium)	*217
Pallavicini	611
Pálosok szerzete 346, 499, *226, *227,	*237
Pannonia 22, 23, 37, 40, 45,	48
— királya	*14
Papválasztás 396,	*36
Papir	431
— pénz	*197
Párbaj	*36
Pardeu Pest mellett 207,	599
Párisi egyetem	*295
Patikás-utcza	*238
Patronus (az egyházaké)	198
Peckenschleger esztergomi érsek	508
Pecsét budai	537
— országos	*64
Pécsi egyetem	*295
Pécsváradi apátság	*4
Pensa	*168
Pénzbiró 400,	*94
Pénzérték *171,	*179
— régi és mai	*215
Pénz hazai és idegen	*113
Pénzkopás	*123
Pénzváltás 457,	*181
Pénzverés, Buda vezérszerepe	*168
— magyar	*146
— esztergomi érsek felügyelete	*86
— Erdélyben	*140
— Kassán	536
Pénzveröház	448
— budai zálogban	353
Pénzverö kamara Budán	536
Pénzverö = Münzer	442
Pénzverés költsége	*159
Perek hosszusága	608
Pest Alt-Ofen 213,	484
— antiqua	578
— árok körülötte	593
— birája az elsö	356
— Buda alárendeltje	217
— Buda ád neki birót	401
— Budának vetélytársa	436
— dunai kereskedése	146
— egyházi egysége	589
— egyháza jövedelme	*147
— esküdtje 12	587
— Gertrud királyné	128
— hadak gyülöhelye	160
— hajósok	225
— határa 206, 582,	594
— házak	241
— kereskedése 459,	468
— kikötö	143
— királyi városi rang	587
— Kis-Pest	*44
— külvárosai 582,	592
— lakosok szaporodása	597
— lóvásár	*213
— magyarsága 462,	614
— Mátyás alatt virágzik	586
— megye	484
— mongolok	162
— moratoriuma	343
— német helység	*125
— népes város	581
— neve 64, 65, 82, 87,	*43
— pinczék	585
— plebánus budai háza	*224
— pörök ellene	602
— rév 134, 593,	*5
— terjeszkedése	613
— török császár lakása	*247
— ujkori város	614
— utjai (száraziak)	593
— utczái szélesek	580
— vára 147, 169, 178, 579, 580—	584
— vár árka	204
— váczi püspöki megyében	589
— veszedelme 180—	183
— villicusa (biró)	214
— Zsigmond alatt	356
Pestis 372,	384
Petermann 282, 293, 301,	*218
Pilis hegy	261
Pincze Budán	*227
Pisetum *136,	*159
Plebánia templom a várban	561
Podiebrád Katalin	*267
Polgári rend 537, 614,	*233
Poson kanonok	251
Pozsonyi árumegállitás-jog	435
— egyetem	*301
— mérö	*195
— pecsét	537
Prágai egyetem *295,	*308
— garasok	*145
— márka *142,	*148
Pragmatica Sanctio	245
Prémontréi szerzet	599
Preuczellin Henrik Buda birája (rectora)	220
— Utódai	323

	Lapsz.
Purgrecht *220, *223,	*229
Püspök Aquincumban	12
Quadringek	*172
Rabensteiner biró	343
Rafael budai első prépost . .	*22
Rákos . . 266, 305, 311, 580,	582
594. 600, 601, 612,	*9
Ranzan Buda városról . . .	551
Rawczan Péter biró	355
Rector 219,	263
Régiségbuvárlat	495
Regensburg kereskedése . .	419
Remedium	*91
Rénusi forintok	118
Residentia 572,	614
Rév-közlekedés és hid-közlekedés	136
Rév-jövedelem	606
Rigómező	*332
Róbert-Károly első koronázása	274
— veresége Budánál	285
— Buda az ő hatalmában .	305
— koronázása Budán	310
— keveset tartózkodik Budán	315
— arany pénze	*88
— 1335-diki rendelete . . .	*107
— reformálja a pénzügyet	*114
— fia nászajándéka	*149
— gyászszertartása Budán	320
Roggendorf	*322
Római pénzleletek	3
Római pogány felirat K. u. 310-ben	6
Rosz pénzek a középkorban	*122
Rosz pénz Bécsben	*179
Rosz termés 1456-ban	385
Rozgonyi János 606,	*144
Rozgonyi Sebestyén	531
Rozgonyi Simon . 369, *218,	*236
Rozs	*183
Salamon király	*9
Salzburg	507
Saracenok (ismaeliták)	150
Sassad	534
Schallaga Miklós	*266
Schanztheur 461,	467
Schilling *152,	*180
Schock	*146
Selyem 429,	*208
Selmeczi iskola	505
Severinus (szent) élete	30
Sibenlinderné	368
Sicambria 495,	*263
Sidonius Apollinaris Acincumról	26
Siligo = rozs	*183
Simontornyát János budai rector bírja	324
Sirmium Attila halála után	41
Sléziai borvásárlók	582
Sokadalmak és bucsújárások	241
Somogyi bor	464
Soprony 435,	*45
Sovereign (angol arany) . . .	*124
Sörmérés tiltva	*206
Stibor vajda 353, 412, *236,	*289
Suba (jupe)	475
Súlymértékek *132,	*133
(lásd Márka)	
Sundens	*299
Süly helység	600
Száva és Dráva mint védelmi vonal	544
Szebeni márka	*137
Szebeni súlyok	*138
Szécseni Frank országbiró .	596
Szécsi Tamás esztergomi várnagy	373
Szeged lóvására	*214
— háza Budán	*240
Szepességi városok zálogban 357,	*171
Szent-Erzsébet (ó-budai várkápolna)	491
Szentfalva	596
Szt.-Gellért temploma	562
Szent-György-tér *222, *234,	*236
	*289
Sz.-György kápolna 560, 568,	*237
Sz.-Háromság egyháza	*31
Szent-István Ó-Budán	*3
Sz.-Jakab helység	356
Sz.-János kapu 548, 569, *238,	*289
Sz.-János lovagok	498
Sz.-János temploma 548, 569,	*287
Sz.-János utcza . . . . . *237.	*239
Szent-Lörincz . . . . . 346.	599
Sz.-László *9	*90
Szent-Mihály puszta	599
Szent-Miklós klastrom	384
Szent-Miklós napi vásár . . .	603
Szent-Miklós temploma 589,	603
	*233
Sz.-Pál temploma	571
— utcza 347,	*238
Szent-Péter külváros . . 401,	472
	536
— templom Budán	561
— templom Ó-Budán	*4

	Lapsz.
— utcza Pesten . . . *243,	*327
Sz.-Zsigmond temploma 560,	*240
— utczája u. o.	
Szerecsen János	345
Szerémi bor . 460, 464, 582,	*205
Szilágyi Erzsébet 485, 487,	488
491—494, 604,	*251
Szilágyi Mihály 387,	522
Szlávok 55,	57
Szombathely (Budán)	438
Szombati kapu 411, 472, *235,	*294
Szombati piacz *220,	*237
Szölö Budán *183,	*205
— Kőbányán	585
— Ó-Budán	489
— Pesten	597
— vám	*35
Szövet-áruk . . . . . 430.	*208
Szvatopluk Nagy-Morávia	75
Tábor (állandó) . 576, *317,	*321
Tárnoki szék . . . 403, 539,	587
Tanya (halászati)	*19
Tárnokmester . . 537, 538,	*37
— háza	*236
Taschenthal Budán	412
Tatár-futás = persecutio Tartarorum (jegyzet) . . .	236
Tégla 483, *216, *245,	*294
Tejnemüek	471
Tej-utcza Budán	*229
Theatrum (római) Ó-Budán	481
Thekel budai szölöhegy . .	490
Temesvár Róbert-Károly lakhelye	315
Templomok (várbeliek) nagysága	571
Terek a régi városokban . .	*275
Tillmann budai judex	325
Tized (dézsma)	*184
Tollius rajza Ó-Budáról . . .	482
Tokaji bor 464,	*205
Torcsolyás családnév Budán	359
Torony *226,	*290
Tótfalu 401, 472,	571
Tóth Márton 282,	304
Török császár háza	*330
Török császár leánya . 486,	*330
Törvénykönyv (budai) . 395,	*57
Traui Jakab és János	510
Troyesi márka grammokban	*134
Thuróczy müve nyomtatása Budán	576
Túzok	*213
Tűgyártó (Nadler) budai polgár	536
Tyúk ára	*202

	Lapsz.
Udvardi zsinat	301
Uj-Bécs falu 204,	*320
Uj-Bécs fekvése	596
Uj-Bécs halásztanya	596
Uj-Bécs Pest külvárosa lett u. o.	
Uj-Buda 218,	*257
I. Ulászló bevonulása Budára	371
Uling budai biró	343
Ungaro = aranykereskedö (Afrikában)	*102
Ungaro olaszul = arany . .	*86
Uza ó-budai földesur	208
Uzzano *99, *109,	*178
Uzsora	452
Üllei ut	594
Üveges Budán 553,	*228
Váczi bor	464
Váczi Gál pesti biró	*253
Váczi Gál pesti biró neje . .	603
Váczi ut	593
Vácz temploma *10,	*11
Vadárus	472
Vadaskert	609
Vak Murad . . . *247, *253,	*330
I. Valentinianus császár a várépitö	16
I. Valentinianus Acincum alá jön K. ut. 375-ben	18
Váltó pénz	*187
Vályogház	*244
Vámmentesség 488,	*35
Vár árka	*291
Várfal 550, *288,	*289
Várhegy alakja	520
Várnagyok 380,	527
Várörség a polgárság	114
Városház Budán	470
Városi intézmények . . . 98—117	
— polgár megidézése	*82
Városok 345, 414,	532
(hét kir. város)	538
Városliget	610
Vásár Budán 256,	432
Vásár Pesten 343,	590
Vásárvám *32, 602,	604
Vasone	*181
Velencze aranya	*96
Velencze	*208
Velius Buda városról	552
— a királyi lakról	*273
Véka (wecht)	*192
Veronai ember pesti polgár	*242
II. Venczel cseh király . . .	*146
Venczel királyhoz csatlakozik Buda	274

	Lapsz.
— fogadtatása Budán	276
— egyházi átok alatt	288
— második jövetele	289
— budai polgárok rabjai .	293
— a koronát elviszi	294
Világtájak Budán és Pesten	611
Villicus (biró) . . . 225, *36,	*72
Visegrád királyi lak . . 317,	326
Vitelli	611
Vitripar (üveges) János . . .	*228
Viza-halászat 466, *18,	*202
Vizhordás Budán	*206
Vizi-város Budán kikötő hely	438
Volterrai Máté Budán	554
Walter budai biró (rector) .	222
Walter Endre és István 1330-ban	323
Wecht *184,	*192
Werböczy a budai márkáról	*136
Werner budai biró 234, 242,	262
Werner gróf pesti polgár 129. palotája	204
Werner László 287, 279, 293, 302, 311, 322,	323
Wolfurt Ulrik 353,	*116
Zab	*183
Zágráb kereskedése	428
Zaländ püspök	*32
Zálog 451,	455
Zecca	*96
Zechino	*96
Zeiselspüchel Budán	412
Zólyom Nagy-Lajos tartózkodási helye	342
Zöldség a budai piaczon . .	472
Zuber budai várnagy (Zuberius de Nassis)	353
Zsebrákok	532
Zsemle . . . . . *183—*188	
Zsigmond egyeteme	*297
— építései	*266
— forintjai	*115
— kápolna	569
— pénzszerződése	*171
— szobra 518,	*276
Zsinat 228, 230,	279
Zsindely fedél	*290
Zsold	*214
Zsidók 349, 450,	453
Zsidó-kapu 411,	*240
Zsidó-utcza *234,	*266

Sajtóhibák a II. kötetben.

IV. l.	11.	sor	alul	magára, kihagyandó
40. l.	8.	»	felül	446 helyett olv. 546.
117. l.	1.	»	alul	kötet végén h. olv. III. kötetben
209. l.	6.	»	felül	restraurált h. olv. restaurált
266. l.	9.	»	alul	biztosságul h. olv. biztossággal
303. l.	9.	»	alul	Bécsi-kapu h. olv. Fehérvári kapu
328. l.	utolsó	sor		Kötet végén h. olv. a III. kötetben
357. l.	15.	sor	felül	tartalmaznak h. olv. nem tartalmaznak
387. l.	9.	»	alul	ülést h. olv. gyülést
396. l.	3.	»	alul	14-dikén h. olv. 24-dikén
491. l.	11.	»	felül	hivnek helyett olv. hivének
497. l.	2.	»	felül	s annak helyett olv. annak
505. l.	4.	»	alul	Bécs állq helyett olv. Bécsben.
505. l.	3.	»	alul	énitva h. olv. állítva.
514. l.	6.	»	felül	Moecenas h. olv. Maecenas
517. l.	utolsó	sor		Mellékletben h. olv. e kötet elején
549. l.	14.	sor	felül	Melléklet kötetben h. olv. ezen kötetben
606. l.	17.	»	alul	Perényi h. olv. Rozgonyi

Sajtóhibák a III. kötetben.

40. l.	15.	sor	alul	czimet h. olv. czimet használják
77. l.	20.	»	alul	némi h. olv. nem
102. l.	6.	»	felül	XVIII-ban h. olv. XVIII. században
111. l.	12.	»	alul	$23+\frac{n}{m}24$ helyett olv. $(23+\frac{n}{m}) : 24$
115. l.	3.	»	alul	teijes, kimarad
119. l.	1.	»	felül	»A forint sulya« h. olv. 2. A forint sulya.
295. l.	1.	»	felül	IX. h. olv. X.
306. l.	1.	»	felül	X. h. olv. XI.
324. l.	1.	»	felül	XI. h. olv. XII.
329. l.	1.	»	felül	XII. h. olv. XIII.
333. l.	1.	»	felül	XIII. h. olv. XIV.
335. l.	1.	»	felül	XIV. h. olv. XV.

TARTALOM.

	Lapsz.
I.—XI. századbeli kutfők . .	3
II.—XII. századbeli kutfők .	12
III.—XIII. századbeli kutfők .	24
IV. Az arany bulla története	34
V. Pénz, suly, érték:	
1. A magyar forintról . . .	85
2. A forint sulya	119
3. A budai márka	132
4. Az ezüst pénz	145
5. Pénz-érték	171
6. Régi árak	183
7. Középkori házak	216
VI. A török császár leányának pesti háza	246
VII. Egy képzeleti Budaváros	257
VIII. A budai királyi vár leirása és rajzai	264
IX. Budaváros régi erödítési müveiről	289
X. A budai egyetem	295
XI. Mátyás király castruma	306
XII. Mátyás király pesti kertje	324
XIII. Pótlékok	329
XIV. Buda biráinak névsora .	333
XV. Ó-budai személynevek . .	335
XVI. Budai személynevek . . .	346
XVII. Pesti személynevek . . .	363
Név és Tárgymutató	369

EGYETEMI KÖNYVTÁR BUDAPEST

1-3 k. 150 -. Ft.

1982

2 139430 576101
2-1-3-943-057610-1
MEGYEI KÖNYVTÁR, SZENTENDRE

